Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Historisk-topografiske Efterretninger

om

Hjerm og Ginding

Herreder.

Udgivne

af

V. Nielsen
Dr. phil., Arkivar.

Kjøbenhavn.
Otto B. Wroblewskis Forlag.
Trykt hos J. Jørgensen & Co. (M. A. Hannover).
1895.

Digitaliseret af Claus Rønlev

Hovedformaalet for dette Skrift ligesom for mine andre Herredsbeskrivelser har været at meddele Egnenes Beboere Resultatet af mine mangeaarige Gransknin̄er af trykte og utrykte historiske Kildeskrifter, idet jeg har ment, at det netop nu var Tiden at give et troværdigt Grundlag for Opfattelsen af Fortidens Forhold, der ere ukendte for de yngre Slægtled og lidet oplyses ved de mange trykte Samlinger af saakaldte Folkesagn og andre under Nutidens Oplysning forvanskede Traditioner. Følgelig har jeg ikke kunnet give mere, end jeg har forefundet, thi Kilderne til denne Egns Historie ere kun faa og spredte. Det har dernæst været min Opgave at frembringe en Retskrivning af Stednavnene, der stemmer overens med Udtalen, ligesom jeg efter mangeaarige Studier har søgt at finde Forklaring til de gamle Stednavne, om jeg end ofte har opgivet at fremsætte en saadan som altfor usikker.

Jeg haaber saaledes dog at være fremkommen med mange hidtil ukendte Oplysninger. Da det er af Interesse ved Siden af Meddelelsen om den ældre Bebyggelse at have Underretning om den nuværende, har jeg af hvert Sogns Skatteligning tilvejebragt Fortegnelse over Gaarde og Huse i vore Dage og saa vidt muligt Oplysning om, hvorfra Parcellerne stamme, hvilket ogsaa i det hele er lykkedes, om end paa enkelte Steder ufuldkomment. Der vil ogsaa nogle Steder være indløbet Fejltagelser med Hensyn til Hartkornet, naar en Ejendom har Jord i forskellige Sogne. At disse nyere Oplysninger ere nogenlunde nøjagtige, skyldes den store Imødekommenhed, jeg har fundet hos Egnens Beboere, især hos Formændene for Sogneraadene i Hjerm Herred, men ogsaa hos mange andre. Særlig maa jeg takke Lærer Kristensen i Mundbjerg for hans Oplysninger om den største Del af Ginding Herred; denne flittige og dygtige Granskер skylder jeg desuden Tak for mangfoldige andre Oplysninger baade i Henseende til stedlige og historiske Forhold. De mange andre af Egnens Beboere, der have ydet mig Oplysninger, bringer jeg ogsaa her min hjertelige Tak. Beskrivelsen af Kirkerne i Hjerm Herred skyldes Professor Løfflers Undersøgelser 1880, der opbevares i antikvarisk-topografisk Arkiv, ligesom afdøde Lærer Strand-

gaards Undersøgelser, der opbevares i samme Arkiv, ligge til Grund for mine Efterretninger om antikvariske Forhold i Hjerm Herred. For flere andre Oplysninger takkes Godsejer Mansa til Sø og Arkivsekretair Thiset.

Indhold.

Hjerm Herred Side 1—308. Ginding Herred Side 309—571.

Sogne.

Aſp 255—70.

Bordbjerg 156—204.
Bording 561—71.
Bure 288—95.

Eſſing 317—71.
Eſtvad 488—528.

Favſing 271—78.

Gimſing 31—49.
Grove 554—56.
Gørding 300—08.

Hadderup 537—54.
Handbjerg 134—56.
Hjerm 92—134.
Hodsager 557—61.

Maabjerg 227—36.
Mejrup 205—27.

Navr 241—55.

Ryde 395—418.
Rønbjerg 528—36.

Sale 371—95.
Sevel 418—88.
Sire 236—41.
Struer 11—30.

Vejrum 49—92.
Vem 296—300.

Ølby 278—88.

Herregaarde.

Abildholt 178—79.
Avſumgaard 66—73.

Blæsbjerg 207—13.
Bærsholm 500—02.

Eſtvadgaard 502—18.

Favſing Hovgaard 272—74.

Handbjerg Hovgaard 138—50.
Hasſelholt 381—82.
Hesſel 175—77.
Hesſelbjerg 497—98.
Heſtlund 565—66.

Kviſtgaard 57—59.
Kviſtrup 36—47.

Landting 323—49.
Lindtorp 261—68.

Movſtgaard 33—36.

Nygaard 349.
Nørkjær 530—31.

Primdal 532—34.

Rovnborg 55—57.
Rydhave 401—17.

Stubbergaard 431—53.
Svenſtrup Hovgaard 384—86.

Tovſtrup 218—20.
Trabjerg 164—73.

Vinderup 377—81.
Volſtrup 102—24.

Hjerm Herred.

Hjerm Herred grænser mod Nord til Skodborg Herred og Limfjorden (Venø Bugt), mod Øst til Ginding Herred, hvorfra det for en stor Del skilles ved Hellegaard Aa, der tidligere hed den hellige Aa, mod Syd til Hammerum og Ulborg Herreder, hvorfra det skilles ved Storaa, mod Vest til Nissum Fjord. Fladeindholdet er 6¾ □ Mil med 1974 Gaarde og Huse og 11,779 Indbyggere i 1890 (1880: 9800, 1860: 7145, 1840: 5711, 1801: 4578). Den stærke Tilvæxt skyldes for en Del Struer Handelsplads, der har 2207 Indbyggere. Tilligemed Ginding Herred danner det en Jurisdiktion med Tinghus i Holstebro, og et Provsti, hører til Holstebro Lægedistrikt, 5. Udskrivningskreds, 8. Landstingskreds, Folketings-Valgsted i Holstebro.

Jorderne ere fortrinlige i de Sogne, der ligge nærmest Limfjorden, men der findes ikke de høje Brinker mod Fjorden, som i en Del af Skodborg Herred. Dog er Gimsing Sogn noget bakket. I Hjerm og Vejrum Sogne findes paa flere Steder

Kalk som Underlag. De sydlige Sogne ere for en stor Del sandmuldede, men disse ere til Gengæld forsynede med Aaløb og Enge. Store Hedestrækninger findes i Herredets sydøstlige og sydvestlige Dele. Jorderne ere i det hele højtliggende, men jevne, noget bakkede i en Del af Bordbjerg Sogn; i Navr Sogn fremtræde Krunderup Bjerge. Herredets Form er besynderlig, thi medens det i det hele hører til Limfjordsegnen, udskyder det mod Vest som en smal Strimmel de 3 Sogne Vure, Vem og Gørding, der knytte Herredet til Nissum Fjord. De tre Sogne høre dog paa naturlig Maade til Hjerm Herred, der overalt har Storaaen til Sydgrænse, og de skilles fra Skodborg Herred ved Damhus Aa, hvorfor de vistnok altid have hørt til Hjerm Herred, forat dette med Hensyn til Ledingen i Oldtiden kunde komme i nærmere Forbindelse med Vesterhavet gennem Storaa.

Herredet kaldes i Valdemars Jordebog 1231 Hiarmæhæreth, 1340 Hiærmhæreth, 1373 Hyærmhærcth, 1400 Herrumhæreth osv. Det har følgelig Navn af Hjerm Sogn, der 1321 skreves Hiarmæ, 1340 Hyarm, 1347 Hyarm. Uagtet Hjerm baade nu udtales som et Enstavelsesord og allerede tidlig har faaet denne Udtale, er det dog sandsynligt, at det oprindelig har været udtalt Hjarrrum; derpaa pege Skrivemaader i det 15. Aarh. (1443 Herum, 1444 Iherum) og i det 16. Aarh. (1533 Hierum og ofte) ligesom almindelig i det 17. Aarh. (1638 Hierrom). Hvis dette er rigtigt, er Endelsen um

oprindeligt heim, vort Hjem, der betegner en større Strækning, og Forstavelsen er Hiard, vort Hjord, der tabte Omlyden foran Efterstavelsen (som f. Ex. i Hjardbæk ved Viborg), medens de Stednavne, der ere sammensatte med Hjord og ikke have ændret Hjord til Hjard (f. Ex. Hjörvrkjær i Skadst Herred) ere af yngre Oprindelse. Den oprindeligste Form vilde derefter blive Hjarðaheimar, derefter Hjardem —Hjardum—Hjarrum; efter r falder jo ð bort i dansk Udtale.

Hjerms Navn peger altsaa tilbage til de fjerne Tider, da her ingen Beboelse var, men store Græsgange. De svære Lerjorder dyrkedes ikke i de ældre Tider, da Bebyggelsen samledes om de Marker, hvorpaa man kunde dyrke Rug og hvor der var Enge i Nærheden. Lerjorden laa hen som Overdrift. Til denne Forklaring af Navnet knytter sig den særlige Omstændighed, at i Sognet ligge Gaardene Kvium, hvis Navn maa udledes af det gamle Ord Kvi, som betyder en Fold, og saaledes ogsaa synes at pege hen paa Tider, der laa forud for den nuværende Bebyggelse.

Hjerm Kirke ligger i en Udkant af Sognet; dette har sandsynligvis fra først af tillige omfattet Vejrum Sogn og Kirken laa saaledes midt i det daværende Sogn. I Vejrum Sogn ligger Tinggaarde, der minder om det oprindelige Tingsted. Dette omtales 1519 i en Lavhævd paa Vejrum Præstegaards Ejendomsret til en Gaard jønden Tinggaard, hvis Grund gik sønder paa „mod gammel Tingsted“ [1]). Iblandt

Avſumgaards Marker nævnes 1683 mellem Moſegaards og Tinggaards Mark Meſtertoft og øſten derfor Guddumtoft, hvilket ſidſte Navn peger hen paa Oldtidens Gudstjeneſte ved Tinget. Siden Stedet 1519 kaldes gamle Tingſted, var det altſaa flyttet før den Tid, men det er uvist naar.

Nordøſt for Mejrup Kirke ligger Tinghøj, om hvilken det hedder i Indberetningen 1766, at Herredstinget har været holdt ikke langt derfra i et nu nedbrudt Hus, og at der ved Højen ſagdes at være ſet en Del Spøgeri. Dette Tinghus har ligget i Nærheden af den gamle Landevej mellem Holſtebro og Hagebro, thi det er utvivlſomt dette Hus, paa hvilket der i Tingbogen for 31. Juli 1696 er optaget Syn. Det hedder der: „Det ganſke Hus er ſlet ruineret, ſaa man ej kan holde Ting derudi, naar Regn, Knog og Uvejrlig kan paakomme, og ſaafremt der ikke ſtrax bliver repareret ved Huſet, er at befrygte, det inden kort Tid nedfalder, ſaaſom Spærlægterne, ſom ſkulde holde den øverſte Del, er afbrudt og borte, og den nederſte Del er dreven til den nørre Side. Forreſten ſyntes dem ikke, det gjorde nogen Gode at forfærdige den paa det Sted, den nu ſtaar, ſaaſom det er paa en Adelfarvej langt fra Byer og Gaarde, hvor ingen Tilſyn dermed kunde haves, thi da maatte den igen, naar Bekoſtningen igen derpaa var gjort, af tvvagtige Menneſter ligeſom nu blive ſpoleret, tilmed ligger den nu paa en ubelejlig Sted udi en Uføre, hvor ganſke ond Vej paa alle Sider er, ſærdeles om Vinteren, ſaa

man da tidt besværligen enten kan køre eller ride dertil, hvorfor dem syntes, om nogen Reparation derpaa skulde gøres, det da var bedst, Huset blev forflyttet paa en belejlig Sted nær ved en By eller Gaard, hvor nogen Tilsyn dertil kunde blive."

Dette var kun nogle Aar efter, at Hjerm og Ginding Herreder samt Sevel Birk vare sammenlagte — ved Reskript af 13. Marts 1688 — og Ginding Herred har maattet søge Hjerm Herreds Tingsted, der allerede længe maa have ligget her, thi i de faa Aar havde Tinghuset ikke kunnet saaledes forfalde. Snart efter er Tinget flyttet til Sønderlund i Maabjerg Sogn, som det ses af følgende Skrivelse fra Herredsfoged og Byfoged Christen Jakobsen Guldager i Holstebro af 15. Juni 1719 [2]).

Højædle og velbyrdige, velædle og velbyrdige, velædle velærværdige, velædle højfornemme, højrespektive Herrer Proprietairer udi Hjerm—Ginding Herred! Det er Dem samtlige vel bevidst, at siden min Ankomst til Herredsfogedtjeneften, ja i mange Aar tilforn, har ingen Tinghus været her udi Herrederne, hvor Retten kunde holdes, hvilket foraarsager, at jeg aarlig maa leje Værelse til Rettens Administration, som mig ikke uden Skade afgaar, helst efterdi den hele Herred sligt burde forskaffe og jeg i dets Sted ganske intet nyder til Vederlag, der dog kunde eragtes billigt, siden det har været alle Tingsøgende deres Nytte, at Tinget er holdt i en Mands Stue udi Skjul og Varme i Sted for en aaben Tinghus paa Marken. Da som jeg det ej længere

paa den Maade kan udstaa, og det eragtes til enhvers Gavn, som herefter noget ved Tinget kan have at bestille, at i det Sted Tinget tilforn er administreret i Sønderlund og ved Mejrup Kirke, næste Byer her ved Holstebro, den nu maatte forflyttes og holdes her i Byen enten paa Raadstuen eller anden bekvem Sted, som dertil kan vorde beskikket, da ej anden Tinghus er fornøden at bekostes, hvorom jeg agter nærmere at søge høje Øvrigheds Approbation, og derfor paa det ydmygste og tjenstvenligste hos Herredets respektive Herrer Proprietairer vil fornemme, om det ikke saaledes med deres Konsens og Villie kan ske; det jeg sikkerlig formoder, Ingen nægter, som konsidererer, hvad Fortræd det giver for Subsistance saa vel til sig selv som medhavende Heste og andet, ja endog Logement for de længst fraliggende særdeles om Vinterdage, naar Tinget holdes paa Marken eller i en liden Bolig, hvor intet i saa Maader kan bekommes, hvilket de kan være foruden, ved det at Tinget her til Byen bleb forflyttet, som dets foruden udi ingen Maader kan give ringeste Hinder, thi ligesaa vel maa (ɔ: kan) de Tingsøgende gaa til Holstebro som til Sønderlund, hvor Retten i mange Aar er holdt, eftersom den ligger ikkun en Fjerdingvej fra Byen, saa det efter slig Beskaffenhed sigter nærmere til alles Nytte end Skade og ej videre til min Fordel, end jeg og Skriveren derved kunde spare vores Rejse uden Bys til Ting, som ofte falder besværligt om Vinterdagen, da vi fra andre vores Embeds Affaires og

kgl. Forretninger udi Byen, særdeles udi disse Tider, vorde forhindrede og opholdte, som jeg gør mig forsikret, Ingen har nogen Fornøjelse af, mindre os denne Lettelse skulde misunde."

Da alle Proprietærer gave deres Bifald tilkende, blev Tinget vel nu flyttet til Holstebro, men dette har i alle Fald kun været for en kort Tid, thi i C. Testrups Skrift „Relation om Tingene" 1747 nævnes Tinget som værende i Sønderlund med Fredag som Tingdag. Hjerm Herreds ældre Tingdag var Løverdag.

Ved Reskript af 20. Juli 1774 bestemtes det, at der skulde opføres et Raad- og Tinghus i Holstebro for Byen og Hjerm—Ginding Herreder, til hvilket Herrederne skulde yde 409 Rdlr., der fordeltes med 11 Skilling paa hver Td. Htkr., medens Byen skulde bekoste det øvrige og vedligeholde Bygningen. Ved Reskr. af 7. Sept. 1775 lagdes Tvis Birk og 26. Marts 1777 Volstrup Birk under Jurisdiktionen.

De ældste Tingbøger ere fra 1690 til 1696, hvorpaa de fattes indtil 1704.

I Nærheden af de fleste Herredsting finde vi Spor af Kongsgaarde fra Oldtiden og den ældre Middelalder. I Valdemars Jordebog 1231 nævnes som Kongsgods 10 Mark Guld Jord i Hvam og Trabjerg samt Hesle Mølle, af hvilket Gods der ydedes 40 Stob Honning eller 10 Mark Sølv og til Udredning af et Skib af det halve Gods 10 Øre Korn og af det andet halve 44 Lam. Det er ikke

Meningen, at dette Gods skulde udrede et Skib til Rigets Orlogstjeneste, men det deltog med Herredets andre Beboere i Udredningen, thi efter Loven skulde 9 Mark Guld ikke udrede mere end 1 Mand aarlig. 10 Mark Guld svarer omtrent til 25 Tdr. Htkr. I Midten af det 13. Aarh. var det for en stor Del ikke mere nødvendigt at have en Kongsgaard i hvert Herred; derfor kunde Erik Glipping 1259 skænke til Ribe Domkirke for sin Faders Sjælemesse alle sine Besiddelser i „Hvamme" med Agre, Enge, Skov og Græsmark, desuden Hesle Mølle og „Quimæruuth"; derimod blev Trabjerg ikke afhændet. Endelsen i Quimæruuth betyder ryddet Skov og ved Quimæ bringes Tanken hen paa Kvium i Hjerm Sogn; ligesom i Sammensætning Hjarrum bliver til Hjarmæhæreth, bliver Quium til Quimæruth, og netop ved Kvium ligger Gaarden Kongskov, hvis Navn den Dag idag afgiver Vidnesbyrd om, at her har ligget en Kongsgaard, der er anlagt i Skoven ved Kvium, og hvor Kongens Ombudsmand boede, der i den ældre Middelalder forestod Retsvæsenet og opkrævede Skatterne. I Løbet af det 13. Aarhundrede maa der være foregaaet en Forandring i Retsvæsenet, idet Herredernes Selvstændighed ophørte. Der var ikke længer nogen Ombudsmand for hvert Herred, Kongsgaardene ved Tingstederne bleve Bøndergaarde og Ombudsmanden for Syslet eller Lenet, der boede paa Kongens befæstede store Borge, udtog nu Bønder til Herredsfogeder.

Under de forvirrede Forhold midt i det 14. Aarhundrede var Hjerm Herred løsrevet fra Hovedlenet, der vistnok havde Sæde i Holstebro. Det blev nemlig tilligemed Skive og Hindborg Herred af den sønderjydske Kong Valdemar forlenet til den mægtige Marsk Ludvig Albertsen, og blev efter dennes Død 1328 forlenet til hans Enke Fru Else Pedersdatter og deres Børn af samme Konge og Grev Johan af Holsten, men 1329 blev Hjerm Herred forlenet Ludvig Albertsens Broder Hr. Albert Albertsen til Vinderup [3]). 1498 og 1523 udgjorde Hjerm og Ginding Herred een Forlening; af Hjerm Herred ydedes 4 Tdr. Smør, 7 Orte Korn, 23 Skovsvin, 6 Mark i Leding og 20 Mark Gæsteri [4]). 1529 var Hjerm Herred underlagt Lundenæs Slot og vedblev at udgøre en Del af Lundenæs Len og Amt, medens Ginding Herred efter 1660 henlagdes under Bøvling Amt. 1794 sammenlagdes Lundenæs og Bøvling Amter til Ringkjøbing Amt.

Hjerm Herred bestaar af følgende 16 Sogne: Struer, Gimsing, Vejrum, Hjerm, Handbjerg, Bordbjerg, Mejrup, Maabjerg, Navr, Sire, Bure, Vem, Gørding, Olby, Asp, Fovsing.

Struer Sogn.

Struer Sogn er fra 1. Jan. 1895 udskilt fra Gimsing Sogn som en særlig Kommune. Som

en stærkt voxende Handelsplads, der 1891 fik egen Kirke, kunde den ikke i Længden vedblive at have Fællesskab med en Landkommune, som den langt overgik i Folketal; endnu 1860 udgjorde dette kun en Femtedel af hele Sognets, men 1880 var det 2 Trediedele og 1890 var det henved 4 Femtedele. 1890 havde Struer 231 Ejendomme, 1893 240.

Her findes Apothek, Sparebank, 2 Hoteller, (Schous Hotel og Hotel Struer), en Restauration, 3 Gæstgivere og Værtshusholdere, 2 Teglværker, Ølbryggeri, Savværk, Mølle, Farveri, Realskole, Borgerskole, Jærnbanestation, der har bevirket, at 96 Jærnbanefunktionærer have taget fast Ophold her, foruden de mange andre, der have Fortjeneste ved Jærnbanen og Postvæsenet. Af Købmænd findes her 9 og af mindre Handlende 15, desuden 6 Fiskehandlere. 40 Fiskere vidne om Limfjordens Rigdom paa Fisk, men Søfarten er for Øjeblikket ikke stor, thi her leve kun 5 Skippere. Af Haandværkere findes 73, af Gartnere 2, af Vognmænd 2. At her udgives en Avis, der trykkes i Holstebro, og at her findes Læge, Dyrlæge og Sagfører er en Selvfølge.

Den største Gade er Vestergade med 46 Ejendomme, derpaa følger Østergade med 33, Bjerggade med 29, Søndergade med 28, Strandvejen med 18. De andre Gader ere: Tværgade, Skolegade, Nørregade, Kirkegade, Springvandstorvet, Eybers Vej, Banegaardsvej.

Mere udenfor Bydistriktet er Struerdal (6 Steder), Vilhelmshaab, Galgebjerg (2 Steder),

Duſebergs Vej (8 Steder), af Nørgaard i Øſterby 2 Parceller, Fuglgaard og de 2 Huſe Fugltoft. Gaarden Overhoved, 5 Tdr. Htkr. For omtrent 100 Aar ſiden er nedlagt en Gaard Nederhoved. I ældre Tid kaldtes de alene Hoved.

Struer, der oprindelig maa have heddet Struker, ſenere Struger, afledes af et i norſke og ſvenſke Dialekter forekommende Ord Struk, der betyder Indſnevring af en Strøm, idet Kilen her indſnevres ved 2 Odder. Ludvig Munk til Kviſtrup, der var Lensmand paa Orum i Thy, indſtillede til Kongen, at der var et farligt Vade- og Vejleſted „mellem Thy og Harſyſſel" i Gimſing Sogn, ſom kaldes Struer, hvorover den vejfarende Mand kun kunde komme med ſtor Nød og undertiden ikke uden med Livsfare, og hvor mange ofte miſtede Heſte, Vogne og hvad de havde med at fare; efter Folks Begæring havde han lovet paa egen Bekoſtning at opſætte en Bro, imod at hver Mand gav ham $\frac{1}{10}$ Skæppe Byg, men det var nu bevist med Tingsvidner og Sognevidner, at der paa det Vad ikke kunde gøres nogen Bro med Beſtandighed, hvorfor han tilbød at holde en god, ſtærk Pram og en Baad. Kongen befalede derfor 16. Febr. 1578 Bønderne i Thy alligevel at yde ham det lovede Korn, imod at han holdt og vedligeholdt ſamme Pram og Baad med Skibsbro, Folk, Tov og andet paa ſin egen Bekoſtning, ſaaledes at den vejfarende Mand Dag og Nat, aarle og ſilde kunde komme over uden Fare, ſaa at ingen Klage kom derover.

Der blev alligevel bygget Bro nogle Aar senere, thi 22. Juni 1589 udstædtes et kgl. Brev, at Kong Frederik II havde befalet Ludvig Munk til Kvistrup „at skulle lade bygge og lægge en Bro over det Vadested, som kaldes „Struen", imellem Thy og Vendsyssel (!) udi Gimsing Sogn liggende eller holde en Pram der sammesteds, efterdi der skal være en almindelig Fart derover og være et noget farligt Vadested efter Vandets Ebbe og Flod at overkomme og derimod og til samme Bros Bekostning og Arbejds Belønning at skulle oppebære en Tiendedel Skp. Byg af hver Mand over al Thy boende, som højbemeldte Vor kære Faders Brev, hvilket han har haft for Os, ydermere formelder og udviser, og derhos har os underdanigst ladet berette, at saadan Bro eller Pram med den Hjælp og Rente af Thy ikke kan holdes, da efterdi at Vi forfare, at samme Vadested er en almindelig Vej og det er den menige Mand, synderlig Bønder og Almue udi Thy og Ginding Herred, som næst derhos bosiddende og hvis Vej mest falder over forskrevne Vadested, magtpaaliggende, at derover kan blive lagt Bro, saa hver redelig og uden Fare kunde herover komme, have Vi for godt anset, at menige Mand udi forskrevne Ginding Herred boende skulle til samme Bros Bygning aarlig, udi tre samfelde Aar næst efter dette Vort Brevs Datum regnende, give en Tiendedel Skæppe Korn, Rug eller Byg, hvilket Brokorn Vi af vor synderlig Gunst og Naade have undt, bevilget og tilladt, at forskrevne Ludvig Munk skal aarlig lade oppebære

og han derimod skal være forpligtet at lade bygge en god, fast og stærk Bro med stærke Pæle, Tømmer og Egebrædder, saa og med Rækker ud med Siden, saa den vejfarende Mand, der hænder frem eller tilbage at komme, uden Vaade og Fare der kan overkomme. Thi bede Vi menige Bønder og Almue, ihvo de helst tjene eller tilhøre, som bygge og bo udi forskrevne Ginding Herred, at I rette eder efter at give og fornøje til forskrevne Bros Bygning aarlig hver $\frac{1}{10}$ Skæppe Korn, Rug eller Byg, udi tre Aar efterkommende og samme Brokorn til rette Tide og gode Rede yde og fornøje forskrevne Ludvig Munk eller hans Fuldmægtige."

3. Decbr. 1593 og 31. Jan. 1594 udstædtes kgl. Befaling til at tage Syn paa, hvorledes den af Ludvig Munk opførte Bro var bygget — i det første Brev betegnes den som liggende mellem Thy og Harsyssel, i det andet alene i Gimsing Sogn — og at undersøge, hvilke Herreder der mest søgte Broen og derfor skulde udgive Bidrag til Bygningen.

Thyboerne vare ikke fornøjede over at skulle yde til denne fjernt liggende Bro, der dog maa have været af stor Betydning for dem, naar de skulde drive Kreaturer til Holstebro og videre, men de slap ikke. Et kgl. Reskript af 8. Juni 1594 bestemte vel, at Bønderne i Ginding Herred skulde give Brokorn i 3 Aar, da de vare næst ved boende og deres Vej mest faldt over dette Vadested, men med Hensyn til Thyboerne var det dog befundet, at samme Vadested ogsaa var en almindelig Vej for de nærmest boende

i Thy, og ſamme Bro derfor var nyttig for den vejfarende Mand. Da Ludvig Munk havde anvendt ſtor Bekoſtning paa ſamme Bro, ſkulde altſaa alle de Bønder i Thy og Ginding Herred, ſom havde Heſte, til Broens Forbedring give en Tiendedel Skp. Korn, Rug og Byg, i 3 Aar til Ludvig Munk, og han være forpligtet til at holde Broen vedlige.

For almindelige Menneſker vilde det ligge nærmeſt at antage, at det var Bønderne i Skodborg og Hjerm Herreder, der ſkulde bidrage til Broen, men man maa antage, at Ludvig Munk vilde ſtaane ſine egne og ſine Naboers Bønder og derfor gjorde ſit til at bevare Regeringen i den Tro, at Broen laa mellem Thy og Ginding Herred. Pæleværk af Broen kunde ſes veſten for den nuværende Banedæmning, men Broen har iøvrigt næppe ſtaaet mere end omtrent 50 Aar.

Naar der er blevet Udſkibningsſted her, er uviſt. Indberetningen 1638 fra Gimſing Sogn ſkriver: „Norden for Kirken er en Vig ind af Limfjord, kaldet Struer, med en By derhos af ſamme Navn, hvor udſkibes og føres Bygningstømmer og andre fornødne Vare og Gode“ (Gods). Arent Berntſen ſkrev 1656, at Harſyſſels Indbyggere ſøgte til Struer forat købe norſk Bygningstømmer. I Danſke Atlas 1769 omtales det, at ved Struer Ladeſted losſes Tømmer og Jærnlaſt fra Aalborg til Holſtebro og andre Steder i den Egn af Limfjorden.

I en Jordebog for Kviſtrup for 1661 nævnes „i Struer“: Marskjærgaard, en Halvgaard, Struer, en Halvgaard, et halvt Bol og 8 Gadehuſe „ved Struer“, Øſterby 2 halve Gaarde; om de 2 ſidſte ogſaa regnes til Struer, er dog uviſt; desuden nævnes en Halvgaard „ved Brou“ og 3 Gadehuſe. 1726 nævnes under „Struerby“ Marskjærgaard, Torngaard, Ravndal og Feldbols Jord, der brugtes under Marskjærgaard.

Marskjærgaard, der 1497 ſkreves Marskjærgaard, tilhørte Gimſing Kirke og blev nævnte Aar overdraget Niels Klemenſen til Blæsbjerg paa Livstid.

Marskjærgaard blev c. 1548 af Domprovſt Iver Juel, der var Kirkens Værge, tilligemed et Bol i Struer bortfæſtet til Adelsmanden Jens Hjul, der var Sognepræſt i Hove, og hans Huſtru Fru Dorethe Stygesdatter. Gaarden var da beboet af en Bonde og dennes Broderkone, og Jens Hjul, der ſelv vilde bo her, tilbød Enken en Halvgaard i Øſter Ølby og Manden foreløbig Trediedelen af Hove Præſtegaard, men de vilde ikke flytte. Da den ſidſte døde, udviſte Jens Hjul de 2 Enker og vilde lade dem ſværge Hærværk over, fordi de ulovlig havde beſiddet hans Gods. De fik derpaa Vidnesbyrd paa Tinget om, at de vare gode, ærlagtige, trofaſte Dannekvinder, at de vel havde forbedret Gaarden, ſiden deres Husbonder døde, og at de havde tilbudt Jens Hjul Guld og Penge af deres yderſte

Formue eller deres halve Boslod, hvis de kunde blive paa Gaarden. Sagen kom 1553 for Herredagen, og da den Ene havde fæstet sin Part af Domprovsten, dømtes Jens Hjul til at lade hende blive siddende. 1560 fik Jens Hjul, der da boede her, kgl. Stadfæstelse paa at beholde Gaarden i sin og sin Hustrus Levetid. Samme Aar stævnedes han paany for Herredagen af de tidligere Beboere for Hærværk, men Sagen henvistes til Herredsting og Landsting. 1569 boede Thomas Bernsen paa Marskjærgaard, da han blev stævnet for Herredagen af Ribe Domkapitel. 1687 var der Strid mellem Rasmus Nielsen til Kvistrup og Chr. Linde om Herligheden til Marskjærgaard og tilliggende Huse. Marskjærgaard er nu den Gaard i Østergade, der tilhører Kjøbmand T. B. Jensen. Indtil Venø blev et selvstændigt Sognekald, holdt Annexgaarden i Gimsing (Nygaard) en færdig Baad med 2 Karle til at overføre Præsten.

Struergaard var pantsat af Klavs Jensen til Syndervang til Biskop Ejler Stygge i Aarhus, der 1496 overlod sin Panteret til Gudum Kloster for en Sjælemesse, men Gaarden maa være bleven indløst, siden Peder Thomesen til Gimsinggaard 1501 kunde skøde den til Niels Klemensen til Blæsbjerg. Den ydede baade Skovvogne og Skovsvin, hvoraf det fremgaar, at her har været Skov.

Struerdal var 1683 1 Helgaard, 1 Halvgaard, 4 Bol og 4 Gadehuse, 1726 siges her at være 4 Gaarde, 2 Huse.

1690 var der flere Huse ved Struer. Saaledes stævnede Borgmester Christen Nielsen i Holstebro Jakob Sørensen og Tue Christensen ved Struer, fordi de udtappede Drikkevarer og solgte Tobak som i et offentligt Krohus; navnlig udtappede Jakob Sørensens Kone Øl, Mjød og Brændevin til Bønder og Skibsfolk, hvoraf Huset var fuldt som til et frit Marked. Jakob Sørensen svarede, at han aldrig havde holdt Kro, „men naar nogen Skibsfolk kunde komme der 1 eller 2 Gange om Sommeren med Tømmer, Deller og andre Varer til Holstebro Borgerskab, som kunde begære en Drik Brændevin, har jeg taget det hos Holstebro Borgere, men naar tørstige Mennesker kunde begære en Drik tyndt Spiseøl, som vi kunde have til vor egen Husholdning, kunde jeg for Skams Skyld ikke nægte det.“ Han boede ikke paa nogen Landevej eller Plads, hvor Kro kunde holdes, men i en Afkrog ved Fjordsiden, hvor Ingens Vej faldt uden den korte Tid om Sommeren, naar de af Holstebro ind- og udskibede deres Gods [5]).

Paa Mikkelsdag Aaret efter kom Rasmus Nielsen til Kvistrup efter Kirketid ridende gennem Struerdal, men da han kom i Struergade, kom Jakob Sørensen løbende ud af sin Dør og bad ham komme ind i Huset og skaffe Fred, da 2 Mænd overfaldt ham og gjorde Ufred. Da Rasmus Nielsen nu bemærkede, at han skulde have gaaet i Kirke med sin Hustru og ikke holde saadant usømmeligt Hus med Drikken og Slagsmaal under Prædiken, og dertil

slog ham over Hovedet med sit Jagtpiskeskaft, fløj Jakob ind paa ham, rev ham af Hesten, ved hvilken Lejlighed hans Kjortel og Kniplings Halsklud bleve sønderrevne, og havde gjort ham mere Ulempe, hvis Folk ikke vare komne til. Rasmus Nielsen, af hvem han havde Huset i Fæste, tiltalte ham for Retten og vilde have ham straffet paa Livstid paa Bremerholm, men Jakob fortrak foreløbig til Holstebro. Han blev nu ogsaa stevnet forat betale i Afgift af Huset i Struer 4 Rdlr., Græsleje for 2 Køer 1 Rdlr., Oldengæld 1½ Mrk., Brændpenge og Vagtpenge 18 Sk. og „Venpenge" for 2 Svin samt for dem at drive til Silkeborg Skove med Føde paa Vejen 2½ Mrk., men han gjorde gældende, at Rasmus Nielsen skyldte ham mange flere Penge. Jakob Sørensen fik paa Tinget gode Skudsmaal for at have skikket sig ærlig og vel og søgt Kirken og Guds Hus, og mange vidnede, at der aldrig kunde gives ham saa godt et Vidnesbyrd, at de jo vilde give ham et bedre. Sagen endte med, at Parterne for Retten gave hverandre Haanden og Jakob gav sin Husbond 10 Rdlr. i Bøde, og siden vare de saa gode Venner, at Jakob mødte i Retten paa sin Husbonds Vegne; denne har sagtens indset, at det var rettest at give efter, fordi Jakob kunde være ham til Tjeneste i andre Ting, der ikke taalte at komme for Dagens Lys, thi Jakob var næppe den Hædersmand, som hans Venner vilde gøre ham til og Rasmus Overgaard var vistnok en fedtet Person. Det er ogsaa kun efter sin egen Beretning, at han

havde talt de blidt formanende Ord til Jakob, de faldt vistnok i en anden Tone.

Fiskeriet ved Struer var ikke underkastet de Indskrænkninger som andre Steder ved Limfjorden. 1706 beklagede nogle Husmænd i Gimsing Sogn, at de tiltaltes af Amtmanden, fordi de havde brugt Pulsvaad efter Bartholomæi Dag, men de havde kun brugt det i Vigen for Volstrups og Kvistrups Ejendomme, hvor det aldrig havde været forbudt at bruge Pulsvaad eller andet Fiskeri, fordi dette var regnet og fulgt under Hovedgaardenes Taxter lige ud til Venø Land med frit Vaaddræt under Venø, hvor Ingen havde Fællig med dem, da samme Indvig ikke vedkom Limfjorden, der var gement Fiskeri for hver Mand.

Dette er dog vistnok ikke taget for gyldigt, thi i et Tingsvidne af 24. Septbr. 1717 vidne Fiskerne ved Struer, „at de med deres Pulsvaad ikke have fisket længer end fra St. Hansdag og til Bartholomæi Dag og imidlertid de fiskede, søgte de med andre Fiskere Bredningen („Brejing"), som ligger norden Volstrup og Kvistrup i Limfjorden og de pulsede efter Sale saavel som ligeledes i Vigen norden Struer og i Kilen vesten Struer; og lagde de deres Fiskerbaade i Land ligesom de andre Fiskere saa og ophængte deres Vaad paa den vestre Side af Struer Odde vesten Oddehuset." De gave aarlig af hvert Vaad til Volstrup 20 og til Kvistrup 40 Snes Aal ligesom deres Formænd.

Det er vistnok med Hensyn til Beboerne i Struer, at Holstebro Borgere 16. Oktbr 1711 [6]) udstædte en Advarsel i Anledning af, at der blev begaaet Forprang i Hjerm-Ginding Herred, idet en Del Fæstebønder understode sig at indkøbe paa 2—3 Mile, til at sælge, Flesk, Smør, Talg, Huder, Vox, Uld og Honning, ja til deraf at „blende" Mjød at sælge i Pottetal, brygge Øl og Brændevin at sælge i Potter og Kander, samt sælge Jærn, Salt, Humle, Tjære, Sæbe, Hør og Hamp, Holstebro By og Konsumtionsforvalteren til Skade.

1733 besværede Indbyggerne i Holstebro sig over Købmænd i Aalborg, der lagde sig for Struer med Ladninger af Tømmer, Jærn, Salt, Hør, Hamp, Tjære og andre Købmandsvarer og handlede paa Holstebro Distrikt, men Aalborg Magistrat paastod, at Aalborg havde kgl. Privilegium af 23. Avg. 1655 til at handle frit i Limfjorden, ligesom den fremkaldte et Tingsvidne fra Holstebro Byting, at Aalborg Borgere af Arilds Tid uden mindste Paaanke hidtil havde befejlet Struer Strand og haft fri Handel med Varer at sælge og købe. [7])

Paa Grund af Klager fra Holstebro Købmænd over den utilladelige Handel med ind- og udgaaende Varer til stor Fornærmelse for Holstebro By og de kongelige Intrader, blev det ved Reskript af 27. Juni 1777 aldeles forbudt paa Ladepladsen Struer at have Oplag af nogen som helst Varer til Udsalg, dog tillodes det Købmændene i Holstebro alene at have Oplag af Bygningsmaterialier.

Denne Bevilling fik imidlertid ikke ſtor Betydning, hvorfor en Del Købmænd i Holſtebro 1797 indgave følgende Anſøgning:

Da Land- og Forprang ved Struer, ſom er Holſtebro Losſe- og Ladeplads, af en Del unge og løſe Karle, ſom undſlaa ſig Bondearbejde, ſaavel ſom og af Gaard- og Bolsejere, der have deres Bondehaandtering at ernære ſig af, drives og i ingen Tilfælde har nogen Byrder paa denne Land- og Forprangs-Handel, men ruinere dermed enhver ærekær og tro Borger i denne By, ſom har ſat ſig ned at ernære ſig og Familie ſamt udvide de Byrder, ſom Næringsſtanden ellers paalægges, og da Stranden ved Struer er 2 Mile fra Holſtebro beliggende, hvor Indvaanerne eller de kongelige Betjente i Holſtebro umulig kunne have den fornødne Opſyn, ſaa have vi overvejet, at det bedſte og tjenligſte Middel til ſammes Afſkaffelſe vilde være at anſøge om kgl. allern. Bevilling for de Handlende i Holſtebro, at de foruden de Privilegier og Rettigheder, de have af Losſe- og Ladeplads, maatte end ydermere bevilges at lade der paa Stedet udſælge til Egnens Beboere de Varer i Tømmer, Salt, Jærn, Tjære og Hør, item og indſamle af Egnens Beboere deres Korn, Smør og videre Produkter, af hvilken en ſaadan udſtrakt kgl. allern. Bevilling vilde flyde den Fordel for Handelsſtanden i Holſtebro, at naar den der holdt Oplag og Udſalg, item indſamlede Produkterne under Art af Kompagnihandel, ſom fra Købſtedet Holſtebro kunde drives

ved 1 a 2 Karle, bleve Landprangerne ved saadan Nærværelse og Opsyn frygtsomme og ved enhver Lejlighed kunde altid ved Expresse i Hast faas Bud efter Rettens Betjente etc., og paa den anden Side havde Egnens Beboere den Fordel, at, de ved Stranden kunde modtage Tømmer, Jærn, Salt og Tjære m. m., som ellers maatte være for tung og lang Vej at hente tilbage fra Holstebro. Denne Maade indse vi, vilde være det eneste Middel til at faa Land- og Forprangshandel afskaffet ved dette Sted og Egnen der omkring, og da ingen derved i nogen Maade kan vederfares nogen Fornærmelse, saa gøre vi os forvisfede om allern. Bønhørelse os maatte forundes.

Herpaa gav Byfoged Tranberg følgende Erklæring: Efter det højfgl. Reskr. af 27. Juni 1777 er det ene og alene tilladt Holstebro Købsteds Handlende at have Losse- og Ladeplads ved Struer, men da dette Sted er 2 Mile fraliggende, saa kunne Holstebro Handlende ikke have den Nytte deraf, som de virkelig trænge til, med mindre H. M. Kongen allern. vilde forunde dem den ansøgte Frihed. Vistnok sker dem stort Indgreb i deres Handel, thi de Skippere, som gaa fra Aalborg til Struer med grove Varer, ere tildels Kommissionærer for adskillige dels her i Egnen paa Landet og dels ved og i Aalborg. Naar disse nu komme her til Struer med Varer, saa siger Rygtet, at de ofte afsætte samme til Landboerne her i Egnen og da igen tage disses Smør, Korn og andre Landprodukter. Derved sker

naturligvis Købmændene her stort Indgreb i deres Handelsrettigheder, men dette vilde være vanskeligt at hæmme, undtagen at Købmændene her, som meldt, kunde have Tilladelse at holde 1 a 2 Karle i Struer paa ansøgte Maade, og dette vilde tillige være en sand Nytte for Landmanden, især norden Holstebro, som i Struer bekvemmeligere kunde tage de Produkter, de bruge af Hør, Jærn, Salt, Tjære og Tømmer, samt igen der aflevere deres Korn og de Landprodukter, de kunne sælge. En betydelig Lettelse vilde dette være for disse i Kørsel og en meget betydelig Fordel vilde det og være for den hele Landalmue, thi Bonden kan faa mere for sine Varer i Struer end i Holstebro og han kan faa bedre Køb paa de grove Varer, han behøver, i Struer end i Holstebro. Dette falder begribelig, thi naar Købmanden skal med Vogn transportere Varerne 2 Mil til og fra Struer, maa samme følgelig sættes paa Varerne, og da H. Majestæts Intrader ikke ved denne Tilladelse kan ske nogen Fornærmelse, da Aalborg er det eneste Sted, hvorfra og hvorhen Produkterne føres, og følgelig Rettighederne der erlægges, saa drister jeg mig allerund. at bede, at H. M. Kongen allern. vilde bønhøre Supplikanterne.

Uagtet Amtmand Hansen ikke vendte, at Landprang vilde afskaffes paa den Maade, anbefalede han dog ogsaa Ansøgningen og ved Reskr. af 28. Septbr. 1798 bevilgede Kongen, „at det maa være Køb- og Handelsmændene i Holstebro tilladt paa

det Byen tilhørende Lodse- og Ladested Struer enten hver for sig eller i Forening ved Fuldmægtige til Egnens Beboere at udsælge Tømmer, Salt, Jærn, Tjære og Hør samt af Egnens Beboere indkøbe Korn, Smør og andre Produkter for igen at udsælge til Fremmede."

Den attraaede Kompagnihandel kom ogsaa i Stand, men det omtales dog i Amtsbeskrivelsen 1833, at nogle Mænd i Struer havde visse Handelsprivilegier, men de indlode sig ikke paa egen Haand i Affærer af Betydenhed, hvorimod de vare at anse som Kommisionærer for Købmændene i Aalborg; det meste, der i de senere Aar var udskibet herfra, var Skattekorn. 1829 tilhørte Kompagnigaarden, der var 4½ Tdr. Hkr., Søren Winkel i Aalborg, Chr. Nødskov i Holstebro og Andreas Vestergaard i Struer, hvilke falbød den til Salg. Til Gaarden hørte Losse- og Liggepenge af hvert Fartøj, som anløb Struer.

Omtrent ved 1840 bestod Struer af Marskjærgaard, hvor nu Købmand T. V. Jensen bor, Torngaard (den nuv. Præstegaard) og 3 Handelsgaarde, af hvilke den ene hed Kompagniet, der tilhorte Købmænd i Holstebro og er den Gaard, der nu tilhører Konsul Schou. Konsul Rygaard købte i Fyrrerne Torngaard, hvor han boede en Del Aar og drev en stor Korn- og Tømmerhandel ligesom han havde 12 Skibe i Søen. I Forening med Lorens Petersen fra Flensborg anlagde han Teglværket. Ved Vandfloden 1839 bleve Husene i Struer undtagen Mars-

kjærgaard og en Del af Købmand Per Tangs Gaard aldeles ødelagte, men Uddybningen af Aggerkanalen gav dog Stødet til Stedets Fremvæxt, hvilken tog et stort Opsving efter 1848 og efter Jernbanens Anlæg 1866. Efterhaanden udparcelleredes Jorderne til Marskjærgaard og Torngaard. Ved 1855 anlagdes Havnen.

1832 anlagde Købmand Andreas Vestergaard, der senere nogle Aar var Folketingsmand og har udgivet nogle gudelige Skrifter, en Plantage; en nyere er anlagt 1890.

Struer Kirke *).

Struer Kirke, som er beliggende paa en Bakke lidt sønden for Midtpunktet af Byens Hovedgade, er opført i Aarene 1890—91 af Arkitekt Uldall i Randers, og indviet 4. S. i Adv. 1891 af Biskop Balslev i Ribe.

Bygningen er delvis opført i romansk Stil, og bestaar af et Taarn, indmuret i Bygningen, et Langhus og et Kor. Taarnet, som til Spidsen af Spiret er 90 Fod højt, er forneden firkantet, men i øverste Trediedel ottekantet ligesom Spiret, der dækker Taarnet. Spiret ender i et forgyldt Kors, under hvilket en ligeledes forgyldt Fløj og Kugle, tilsammen 16 Fod. Taarnets nederste Stokværk tjener til

*) For Beskrivelsen af Kirken takkes Hr. Pastor Axel Møller i Struer. Beskrivelsen af de andre Kirker i Hjerm Herred hidrører fra Hr. Professor J. B. Løfflers Indberetninger 1880 i Top. Ant. Arkiv.

Forhal, til hvilken man kommer ad 3 Granittrin gennem en smuk rundbuet Portal med tagformet Afdækning. Paa søndre Side af Forhallen er et Rum for Kirkegangskoner, der ligesom selve Forhallen har fladt ferniseret Bjælkeloft og Fliseguly. Paa den nordre Side er Opgang til Taarnets øvre Stokværk. Det første af disse, et med Tøndehvælving forsynet Rum, afgiver Plads til Orgelet. Oven over dette endnu et Rum, hvorfra Adgang til Kirkens Loft og Klokkerum. Fra dette sidste er der gennem de 4 Lydlemmer en meget smuk Udsigt over Byen og Omegn. Klokken er støbt hos Christen Christensens Enke i Aarhus. Det er en Malmklokke med ualmindelig smuk Klang stemt i A, prydet med et Kors og Indskriften: Ære være Gud i det højeste, Fred paa Jorden og i Mennesker en Velbehagelighed, samt Angivelse af Støbested, Mester og Aar. Den vejer ca. 1400 Pd. Herfra er Opgang til Spiret, fra hvilket man i klart Vejr kan se Vesterhavet ved Tyborøn.

Kirkens Langhus (Skibet), som er 32½ Al. langt og 15½ Al. bredt, er forsynet med 4 rundbuede Vinduer paa hver Side. Rummet er afdækket med et skraat opløbende Bjælkeloft, som hæver sig 15 Al. over Gulvet, og som er ferniseret, medens Bjælkerne ere prydede med forskellige romanske Ornamenter i brun Farve. Væggene ere hvidtede her som i Koret og ved 2 Tandskifter delte i 3 Felter. Over Indgangen løfter Orgelrummet sig under en smuk rund Bue. Fra Loftet hænger der 2 Messingkroner,

hver forsynet med 6 Lamper. Stolestaderne, som ere egetræsmalede med smagfuldt udskaarne Endestykker, ere ordnede paa begge Sider af en ca. 4 Al. bred Gang belagt med Fliser. I den østre Ende staar en smuk Egetræs Prædikestol, prydet med ægte Forgyldning.

Fra Langhuset kommer man ad 2 Granittrin, gennem en 7 Al. bred og 10 Al. høj Rundbue, op i Koret, som er femkantet, udstyret som Langhuset, men kun 13½ Al. højt. Dog er Loftet her dekoreret med Vinranker og Hvedeax. Paa den nordre og søndre Væg er et rundbuet Vindue; her hænger en Messinglampet med 2 Lamper. Koret er 10½ Al. bredt og 13 Al. langt. I Koret findes en i romansk Stil holdt Døbefont, hugget i bornholmsk Granit. Altertavlen er af Egetræ. Den bestaar af 2 Søjler, som bære en smuk Bue, under hvilken er et af A. Dorph udført Billede af Jesus og Nicodemus i Legemsstørrelse. For oven er der en tagformet Afdækning, endende i et Kors. Den er rigt forsynet med Ornamenter i ægte Forgyldning. Alterbordet er omhængt med rødt Pelluche med ægte Guldornamenter, og dækket med smukke broderede Alterduge. Rummet mellem Alter og den rundbuede Egetræs Alterskranke er dækket med et smukt broderet Tæppe i antikt Mosaikmønster. Paa Alteret et Par smukke Broncelysestager.

Under Koret er der en Kælder, i hvilken Kirkens Varmeapparat er anbragt.

Kirken, som udvendig maalt er 18 Al. bred og 55 Al. lang, er bygget af røde Sten over Granitfundament. Ogsaa Ydermurene ere delte i 3 Felter ved 2 Tandskifter og forsynede med Støttepiller mellem Vinduerne samt paa alle Hjørner og begge Sider af Portalen. Under Gesimsen gaar der Kirken rundt en Række smaa Rundbuer, som paa Kirkens vestlige Gavl hæve sig i en smuk Bue over Portalen. Paa Langhusets østlige Gavl er der over Korets Tag muret et Kors, og over dette findes der en Skorsten, som er afdækket saaledes, at den ligner et lille Spir. I Korets østlige Mur er en Reservedør. Spiret er tækket med Bly, den øvrige Bygning med Skifer. Kirken gør et smukt og tiltalende Indtryk og er meget smukt beliggende.

Midlerne til Kirkens Opførelse ere skaffede til Veje dels ved et Statstilskud paa 25,000 Kr., dels ved frivillige Bidrag, væsenlig fra Struer, beløbende sig til ca. 18,000 Kr. Struer og Omegns Sparekasse har skænket Alterbilledet.

Midlerne til Kirkens Vedligeholdelse ere sikrede ved en paa den største Del af Grundejendommene hvilende Forhæftelse, saaledes at de aarlige Udgifter til Vedligeholdelse og Drift fordeles paa disse i Forhold til Ejendommenes Assurancesum.

1893 indviedes en Begravelsesplads sønden for Kirken; den første Begravelse foretoges med Smedemester Nissens Lig.

Gimsing Sogn.

Gimsing Sogn grænser mod Nord til Struer Sogn og Bugt, mod Øst til Venø Bugt og Hjerm Sogn, mod Syd til Hjerm S. og Vejrum S., mod Vest til Vejrum S. og Ølby S. Sognet skæres af Holstebro—Struer Jernbane. Struer Station. Kirkens Afstand fra Holstebro er $1\frac{3}{4}$ Mil.

Sognets Fladeindhold er 2342 Tdr. Land med 212 Tdr. Htkr. Jorderne ere frugtbare og i den nordlige Del bakkede. Et Vandløb løber forbi Kvistrup og Møvstgaard ud i Limfjorden. 2 Skoler. Alt i Sognet 1890 (Struer ikke medregnet) 101 Gaarde og Huse med 601 Indbyggere. (1880: 558, 1860: 647, 1840: 420, 1801: 335).

Sognets Navn udtales Gjemsing, men det skrives førend 1500 altid og ofte senere Gimsing og maa sandsynligvis udledes af Gima, der paa oldnorsk betyder Aabning, hvorved vistnok er tænkt paa Fjordens Udvidelse efter Indsnævringen ved Struer. Endelsen sing er vel oprindelig sving, idet i den ubetonede Stavelse v altid falder bort efter j. Dette Sving er det norske Sveng, der betyder Snevring. Gimsing betyder saaledes Indsnevringen ved Struer, der udvides mod Øst, men betegner hele Distriktet, medens Struer kun er Indsnevringen ved de 2 Odder.

Af Gravhøje finves 6 paa Banken veſten for Kirken, hvorfra en vid Udſigt ud over Limfjorden; de kaldes nu Bavnhøje, i Indberetningen 1638 Gimſing Høje. Sønden for disſe ligger Kjellinghøj og Tolshøj, veſtlig i Sognet Volhøj, til hvilken knytter ſig Overtro om Underjordiſke. Paa Kviſtrup Mark ere de højtliggende Rishøje. Paa Gimſinghoved Mark laa Slemhøj, ved hvis Sløjfning en Mand ſloges ihjel og en anden brækkede Kravebenet, ſaa man opgav at føre Jord derfra, indtil Vejvæſenet anvendte Jorden til Fyld i Holſtebro Landevej. Flere andre Høje ere ſløjfede.

Søndergaard, 7½ Tdr. Htkr.

Fælleden, 6 Gaarde, 14 Huſe.

Kjeldsmark, 5½ Tdr. Htkr.

Trudsø, 3 Huſe, kaldes 1683 Trudshoved, 1770 Trudſehus.

Nørgaard, 4 Tdr. Htkr., Nørmark 6 Huſe, 1683 1 Gaard med 2 Bønder. 1504 nævnes Nørgaard og Nørgaards Bol.

Gimſinghoved, 13 Tdr. Htkr., 1683 3 Gaarde. I det 17. og 18. Aarhundrede bar Beboerne af Gimſinghoved Navnet Lensmand.

Hunsballe, 5½ Tdr. Htkr., Hunsballe Mark 1 Hus. 1683 1 Gaard med 2 Bønder, der havde Mark i Fællig med Nørgaard og de 2 Gaarde Øſterby.

Nygaard, 5 Tdr. Htkr. Udflytter fra Øſterby.

Gimſing Kirke, ſe nedenfor.

Kirkegaard, 1 Gaard, Kirkebol, 1 Hus.

Østerby, 1 Gaard, 1683 2 Gaarde og 1 Hus.

Holmgaard, ca. 7 Tdr. Htkr., nævnes 1592.

Kvistborg, 4 Tdr. Htkr., Parcel fra Kvistrup.

Øster Mousgaard, ca. 8 Tdr. Htkr., Vester Mousgaard, 6 Tdr. Htkr., Vester Mousgaard Mark, 1 Gaard, 2 Huse.

Ligesom Navnet Lavrids bliver til Lavst, saaledes bliver Mouvrids Mousl, og Mousgaaard er oprindelig Mouvridsgaard efter en adelig Familie, der ejede denne Gaard, som oprindelig hed Gimsinggaard. 1408 og 1422 nævnes Nis Kalf af Gimsing, og det maa antages, at han er den samme som den Nis Thorsen, hvis Enke Marine eller Maje Jensdatter var trolovet med Anders Orm, for hvis Sjælemesse hun 1440 gav nogle Gaarde i Rindum til Ribe Domkirke, hvilket hendes Søn Mauritius Nielsen, Væbner, stadfæstede 1441. Denne sidste boede 1463 i Viborg og da han i sit Vaaben førte et firfødet Dyr, kan man temmelig sikkert antage, at han var Søn af Nis Kalf. Han nævnes vel ingen Steder til Gimsing, men hans Datter maa dog sikkert den Fru Ingerd Mouvridsdatter antages at være, som var gift med Peder Thomsen i Gimsinggaard. Denne nævnes i Breve 1491—1501 og hans Enke 1509 i Anledning af forskellige Ejendomme, som de pantsatte til Niels Klemensen til Blæsbjerg[8]). Deres Søn maa være den Mauris i Gimsing, der 1511 nævnes blandt de

Riddermændsmænd i Ribe Stift, der skulde stille Mænd i Kongens Tjeneste, men han og en anden, der alene kaldes Jens i Skovgaard, skulle tilsammen yde 1 Mand [9]). Allerede da har Gaarden Navnet Movstgaard eller Movridsgaard, thi 1525 nævnes Jens Persen i „Morsgaard" [10]), hvilket maa være Fejlskrivning for Movstgaard; denne maa være en anden Søn af Peder Thomsen. Han var gift med Edel Andersdatter, der var Datter af Anders Ibsen og Margrethe Christensdatter i Trabjerg, og efter Jens Persens Død giftede hun sig med Anders Christensen.

Denne Anders Christensen havde 1553 faaet sine Stifbørn til at udstæde et Brev, at de havde siddet i et venligt Skifte med deres „Stibfader" og deres Moder Edel Andersdatter, og forlenet Movridsgaard til ham paa 8 Aar. Sønnen Movrids Jensen tiltalte imidlertid Stiffaderen 1557 og fik udvirket en Kendelse af flere gode Mænd, at dette Forleningsbrev ikke var lovlig gjort, da Udstæderne havde været umyndige, og ved Rigens Ret 1559 afsagdes ogsaa den Kendelse, at Anders Christensen skulde staa til Rette, for hvad han ulovlig havde oppebaaret af Børnenes fædrene Gods. Movrids Jensens Søskende vare dette Aar Peder Jensen, Ingerd Jensdatter og Anne Jensdatter, gift med Søren Christensen i Sparkjær. Denne Stiffader er engang bleven forvexlet med Anders Christensen Sandberg til Kvelstrup, der 1560 stævnedes af Anders Ibsens Arvinger for Gaarden Hesselund, som han imidlertid erklærede ikke var tilfaldet ham

efter denne, medens der var en anden Anders Christensen blandt Arvingerne, som havde faaet en anden Gaard af samme Navn [11]).

Movrids Jensens Søster Inger blev senere gift med en Jørgen Nielsen, der til Hr. Erik Krabbe til Bustrup solgte en Søsterlod i Movridsgaard med Mølle, Holmgaard, en Gaard i Østerby, Gaarden Hodgaard (Gimsinghoved) og en Gaard i Olby, men 1566 paastod aldrig at have faaet Betaling derfor [12]).

Movrids Jensen faldt 1565 i den nordiske Syvaarskrig og kaldes i en af Listerne over de faldne „til Monetsgaard" [13]), hvilket let ses at være Skrivfejl. 1565 udnævntes Albert Skeel til Værge for Movrids Jensens Enke Fru Ane Munk.

7. Dec. 1566 gav Kongen Fru Anne Munksdatter, Movrids Jensens Efterleverske, Brev paa en Gaard i Vejrum Sogn fri uden Afgift, dog maatte hun ikke udfæste Bonden uden hans Samtykke. Denne Gaard maa være Mosegaard, thi 1570 stævnedes Fru Anne til Mosegaard og hendes Datter Jomfru Inger Movridsdatter for Landstinget i Anl. af en Dom paa Ginding Herredsting. Der var nemlig falden Arv efter Movrids Jensens Oldemoder (Bedstemoder) Margrethe Christensdatter i Trabjerg. Movrids Jensens Søster var gift ind i Bondestand og hendes Arvinger gjorde Krav paa hele Arven, fordi Movrids Jensen var død førend sin Oldemoder, men Loven gav dem ikke Medhold heri.

Vi have saaledes 5—6 Led adelige Ejere af Movstgaard, der endnu i Matriklen 1683 kaldes Movridsgaard, men da var den en Bondegaard, ligesom 1638, da den omtales som en forhenværende Herregaard. De Adelsmænd, der have boet her, hørte til de smaa Ætter, der aldrig havde Stamnavn.

Kvistrup, ca. 36 Tdr. Htkr., se nedenfor.

Kvistrup Mølle, 6½ Tdr. Htkr.

Møller en Jens Lavridsen Hvidbjerg, der døde 1765, stiftede et Legat for Sognets Fattige paa 100 Rdlr.

Hillesborg, 8 Tdr. Htkr., Lille Hillesborg, 1 Gaard, Hjørnehuset; Hillesborg var 1683 1 Gaard og hørte i den katholske Tid og siden under Tvis Kloster.

Vester Dalby, 5½ Tdr. Htkr., Dalby var 1638 2 Gaarde. Dalbyhus.

Øster Dalby, Fattiggaard, 6 Tdr. Htkr.

Drumgaard, Afbyggergaard under Kvistrup, ligeledes Skovhuset.

Nørskovhus, 1 Gaard og 1 Hus.

Sofienlund, se Hjerm Sogn.

1661 nævnes Balle.

Kvistrup.

Kvistrup er en meget gammel Gaard, idet den hørte til de Gaarde, som Buris Henriksen 1163 skænkede Cistercienserordenen til Oprettelse af Kloste ret

Tvis. Da Gavebrevet ikke er til uden i en dansk Oversættelse fra 1544, ere vi ikke sikre paa, om Gengivelsen er rigtig, naar der ved Gaardens Navn tilføjes „Birk", thi i saa Tilfælde vilde Kvistrup allerede da have været en Hovedgaard med tilliggende Bøndergods og egen Rettergang, men der har dog ventelig i Originalen alene staaet et eller andet Udtryk for Gaard (f. Ex. mansio cum attinentibus); i alle Fald er det sikkert, at Kvistrup her betegnes som en stor Gaard og at det er sandsynligt, at der siden har været knyttet Birkerettighed til den, skønt der paa Reformationstiden kun var Tale om Tvis Birk. Under Tvis Kloster forblev Kvistrup til Reformationen som en Ladegaard. Aar 1400 nævnes Niels Krag af Qvistrup, Væbner, der pantsatte Niels Mandrup Østergaard i Hovlbjerg Herred for 33 Mark Sølv. Det er vel ham, der ogsaa kaldes Nicolaus dictus Lange Kragh. Den Mand, der drev en saadan Klostergaard, fik sædvanlig Tilnavnet Munk; saaledes nævnes 1533 Per Munk i Quistrop og 1543 stævnede en Mand i Holstebro Jørgen Munk i Quidstrup og flere andre for en Arv. 1555 fik Niels Ibsen i Quistrup og hans Hustru Anne Mu[n]ks Datter Skøde paa Villemose og Tipsmark, fordi deres Gods med Urette var fradømt dem i Grevens Fejde, idet han stod paa Kongens Side. Herpaa fik han igen kgl. Stadfæstelse Aar 1565[18a]). Niels Ibsen boede endnu paa Kvistrup 6. Aug. 1565, da Hr. Folmer Rosenkrantz fik kgl. Befaling om at annamme af ham 10

Øxne, der skulde sendes til Kjøbenhavn til Hærens Forsyning. Kvistrup blev tilligemed Tvis Klosters øvrige Gods 1547 af Kronen skødet til den forrige Biskop i Ribe Oluf Munk; den ydede da 10 Ørte Rug, 10 Ørte Byg og 10 Ørte Havre (45 Tdr. Korn), ½ Tdr. Smør med mere. Efter Oluf Munks Død, om hvem se under Volstrup, 1569 tilfaldt Kvistrup Sønnen Ludvig Munk, der kaldtes den tykke. Han var Lensmand paa Ørum fra 1569 til sin Død 19. Maj 1595. Han var gift med Anna Lykke, Datter af Hans Lykke til Eskjær. Det er foran omtalt, hvorledes han byggede Bro ved Struer. 1592 købte han af Erik Krabbes Enke til Bjornholm Fru Margrete Halvdelen af Holmgaard og af en Gaard i Østerby i Gimsing Sogn.

Deres Søn Oluf Munk, der var gift med Sofie Høicken, arvede Kvistrup efter sin Fader tilligemed Del i Volstrup, men han synes at have siddet i daarlige Omstændigheder. Kvistrup skødede han 1613 til sin Fætter Iver Juul til Villestrup og flyttede til Strandbjerggaard*).

Om den ilde Omtale, han fik efter sin Død af Præsten i Vejrum, se nedenfor under Vejrum Sogn.

Iver Juul købte Volstrup 1627, men døde samme Aar, hvorpaa Kvistrup og Volstrup tilfaldt hans Søn Axel Juul, om hvem se under Volstrup. Dog opføres dennes Moder Ingeborg Pars-

*) Jfr. Skodborg og Vandfuld Herreder S. 162.

berg endnu 1661 som Ejer af Kviſtrup med Ladegaarden Avſumgaard. Saaledes fik hun 6. Marts 1633 kgl. Bevilling paa Kongetienderne af Maabjerg, Navr og Bure for ſædvanlig Afgift efter Jens Eſkeſens Død i Frøjk.

Efter Axel Juuls Død 1671 boede hans Enke Fru Lisbeth Friis her nogle Aar, men Dødsboet var inſolvent, ſe under Volſtrup.

1678 var Chriſten Linde Forpagter. Han holdt her en Tjener, en Avlskarl, en Pige, og Beſætningen var 2 Foler, 40 Øxne (Aaret i Forvejen var der 82), 9 unge Stude, 6 Køer, 32 Faar, 1 Svin.

I Maj 1681 ſolgte Formynderen for Dødsboet Tønne Juel til Taarupgaard Kviſtrup til Rasmus Nielſen Overgaard for 10,000 Rdlr., ſaaledes at han af Godſet kunde udſøge 300 Tdr. Hartkorn. Baron Chriſtian Juel Rüſenſteen klagede herover til Kongen; Rasmus Nielſen var ikke priviligeret og denne Gaard havde været beſiddet af hans Forfædre, hvorfor han bad om Bevilling til at indtræde i dette Køb og indløſe Gaarden og Godſet, medens Rasmus Nielſen ſkulde tilholdes til ſtrax at forlade Gaarden og levere den fra ſig. Dette bevilgede Kongen 23. Juli 1681. Baronen kunde imidlertid ikke ſkaffe Penge, hvorfor Kongen 17. Jan. 1682 tillod Rasmus Nielſens Køb at ſtaa ved Magt, hvis Juel ikke betalte inden 11. Marts, og 5. Decbr. ſamme Aar fik han Bevilling til at beſidde Gaarden med gdelige Friheder. Uagtet han

først ved Højesteretsdom af 5. Decbr. 1688 fik fuldkomment Skøde, opføres han i Skatteliſten for 1682 ſom værende her med Huſtru, 4 ſmaa Børn, 2 Piger, Ladefoged, Kuſk og Røgter. Beſætningen var 2 Poſtheſte, 6 Plovhopper, 3 Foler, 34 Oxne, 21 Stude, 11 Ungnød, 6 Kalve, 6 Køer, 31 Faar, 3 Geder, 5 Svin. Senere holdt han Stutteri af 6 Hopper og 2 Hingſte. 1683 drevnes Gaarden med 18 Gøder, hvoraf 7 brugtes og 11 hvilede. Paa Marken nævnes Store og Lille Mettehøj, Rishøj, Vishøj, Webeltoft, Hummelſig. Et lille Krat, Kviſtrup Buſke, beſtod af Underſkov af Hesſel og Egeſtrub, hvoraf intet var tjenligt til Olden eller Bygningstømmer. Norden for Borgegaarden var en indkaſtet Kalvehave med nogle øde Fiſkeparker. Fiſkeriet i Limfjorden og Vaaddræt under Venø Land kunde ikke betale ſig. Der var Tørvegravning i Felding Sogn og Krogsdal Hede. Under Gaarden hørte Veſter og Oſter Dalby Jord, der hver beboedes af 2 Mænd, og et Bol Munkeballe, hvilke 1495 vare indværgede ved Lavhævd. Kviſtrup Mølle havde kun Tilløb af Regnvand, hvorfor den ene Kværn var øde. Avſumgaard brugtes ſom Ladegaard under Kviſtrup.

Rasmus Nielſen har først boet paa Herregaarden Overgaard, hvor Datteren Marie er født 1679; hun ægtede 1697 paa Kviſtrup Amtsforvalter i Hald og Skivehus Amter Frederik Winterberg og efter hans Død Herlov Stjernholm til Kjeldgaard [14]). Under Taarnet i Vejrum Kirke lod Rasmus Nielſen ind-

rette en Begravelſe, forſynet med et Vers og hans og hans Huſtru Margrete Pedersdatter Blochs Navne.

Rasmus Nielſen var næppe nogen elſkværdig Karakter. Han havde ſaaledes 1681 lovet Tyge Belovs Enke Fru Ingeborg Juel og Barbara Juel 50 Dukater, hvis han kunde faa Gimſing Kirketiende i Fæſte, og han maatte tvinges ved Retten til at betale dem. Forreſten vare Tiderne daarlige og meget af hans Gods ſtod ubeſat; ſaaledes vidnedes 1692, at forleden Aar bortrømte Søren Jenſen Felbereder i Struerdal, for 2 Aar ſiden rømte Oluf Nielſen fra et Hus ved Struerdal, Jens Oluſſen, der boede paa en Halvgaard i Gimſinghoved, rømte for 2 Aar ſiden, da han havde udtæret og forødt Hus, Foder og Korn; ved ſamme Tid bortrømte Chr. Lavrſen fra et Hus i Struerdal, for 3 Aar ſiden rømte Chr. Nielſen fra en anden Halvgaard i Gimſinghoved, Peder Lavrſen rømte for et Aar ſiden fra en Gaard i Gimſinghoved, for 5 Aar ſiden Bertel Paaſkeſen fra et Hus i Struerdal. 1694 rømte Mads Chriſtenſen fra Struerdals Gaard om Nattetid, og der fandtes efter ham hverken Kvæg, Boſkab eller noget andet i ringeſte Maade; han havde dog haft 4 gode Bæſter, 5 Køer, 3 Ungnød, en Snes Faar, 2 Svin og 3 Gæs; Vidnerne „vidſte ikke af, at hans gunſtige Husbonde ham i ringeſte Maade havde forurettet, men han ikke havde lønnet ſin Husbonde, ſom han havde fortjent.“

1705 rømte Tøger Oleſen fra Gimſinghoved, der ſynes at have været en vanſkelig Gaard.

Rasmus Nielſen havde mange Sager mod Folk, der huggede Træer i Kviſtrup Sønderſkov, iſær Eſk, Eg og Haſſel, der brugtes til Vognſtjerte, Vognkæppe og Harvebul, men i Kammerraad Voigts Tid drev man Skovtyveri i meget ſtor Maaleſtok; ſaaledes toges der 1725 Syn over henved 30 afhuggede Ege- og Elletræer.

Hans Søn Niels Overgaard, gift med Mette Kathrine Bugge, arvede Kviſtrup og Avſumgaard, hvilken ſidſte han ſolgte 1709, medens han 1718 købte Kabbel. Han døde 1722, hvorpaa hans Enke ægtede Amtsforvalter Jens Voigt, der 1723 fik kgl. Bevilling til at optage et Laan paa 3000 Rdlr. paa Kviſtrup, paa hvilken Niels Overgaard allerede havde laant 9200 Rdlr., hvilken Panteforſkrivning ſkulde gaa forud for Kongens Fordringer paa ham. I faa Aar ødelagde Voigt baade Kviſtrup og Kabbel, og hans Forhold vare ſaaledes, at han f. Ex. pantſatte en Diamantring og en Del Guld- og Sølvſager til ſin Ridefoged Chr. Odderbæk, men ſiden tog dem med til Kjøbenhavn, hvor han pantſatte dem paany. I Sommeren 1727 ſatte han Kviſtrup med 365 Tdr. Hkr. til Auktion, men der er vel intet Bud ſket, da Jens Damgaard i Kolding i November gjorde Indførſel, medens Fruen laa i Barſelſeng, opbrød Brevſkabe, huggede Blyet af Urlodderne og deslige.

Voigts 5 Stifbørn fik næppe deres Fædrenearv, der kun var 6925 Rdlr., thi de fik Sikkerhed i Kabbel, der var ligesaa behæftet som Kvistrup og blev overtaget af en af Voigts Kreditorer*).

Paa en følgende Auktion 1728 blev Mogens Hackſen højſtbydende ved ſin Broder Søren Hackſen i Ringkøbing.

Købmand i Randers Ditlev Bering fik imidlertid ſamme Aar Overdragelſesbrev paa Kongens Fordring paa Voigt, i alt 5000 Rdlr. med Pant i Kvistrup, og blev paa den Maade Ejer af Gaarden. Han var Farfader til den berygtede Magnus Beringſkjold[15]). Allerede 1729 afſtod han Gaarden for 22,000 Rdlr. til Chriſtian Moth, Søn af Søren Moth, Købmand i Odenſe, og Sønneſøn af Poul Moth, der ogſaa boede i Odenſe; dennes Fader var Præſt i Fjolde, Poppenbøl og Garding og hans Fader igen ſkal have været i Tjeneſte ved Kong Hanſes Hof og boede ſiden i Svabſted[16]). Moth blev 1735 gift med Anne Kathrine, Datter af Biſkop Trellund i Viborg, og blev adlet 1750. Deres eneſte Søn døde ſom Student 1755. 1741 byggede Moth en Skole i Gimſing paa 2 Agre, ſom Marskjærgaard hidtil havde haft i Fæſte, og henlagde 2 andre Agre dertil. Desuden ſkulde Skoleholderen hvert Aar have fra Kvistrup 10 Rdlr., 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg, hvorfor han uden anden Betaling frit ſkulde underviſe Børnene fra Kvistrup Gods i Læsning,

*) Se Skodborg og Vandfuld H. S. 46.

Skrivning, Regning og Kriſtendom, derimod ſkulde diſſe Bønder ſaavel ſom andre Bønder i Sognet give et Læs Tørv af hver Gaard[17]).

Moth døde barnløs 12. Marts 1766, 66 Aar gl., og er tilligemed ſin 1741 afdøde Huſtru begravet i Viborg Domkirke. Han havde tilføjet den Kodicil til ſit Teſtamente, at hans Søſterſøn Kammerraad Søren Fogh ſkulde arve Kviſtrup imod at udbetale en Sum til ſin Moder og de andre Arvinger, men denne Kodicil var ikke bleven ſtadfæſtet, hvorpaa der opkom Proces mellem Sønnen og Moderen, der anden Gang var gift med Kancelliraad Balthazar Halſe; de bleve dog forligte ſaaledes, at Halſe og Frue beholdt Kviſtrup med alt, hvad Moth havde efterladt ſig, imod at Fogh fik 20,000 Rdlr. og dermed gjorde Afkald paa Arv baade efter Moder og Morbroder.

Kancelliraad Halſe døde i Juni 1771 58 Aar gammel og blev biſat i Vejrum Kirke, hans Enke døde 12. Maj 1773 i Aarhus, 75 Aar gammel.

1766 holdtes her 100 Stald- og 100 Fødeſtude, Udſæden var 40 Tdr. Rug, 50 Tdr. Byg og 220 Tdr. Havre; der avledes ca. 150 Læs Hø. Bøndergodſet var 320 Tdr. Htkr. og der gaves 1200 Rdlr. i Forpagtningsafgift.

Kancelliraadinde Halſe lod Gaarden med 51½ Tdr. Htkr. og 296 Tdr. Htkr. Bøndergods ſamt Olby Kirke og Kaldsret ſælge ved Auktion 1771, hvor det hele for 41,400 Rdlr. blev tilſlaaet Juſtits-

raad Jens Hvass til Tvis Kloster. Hvass døde ved Badet i Aachen 12. Juli 1773 og hans Enke forlovede sig Aaret efter med Ritmester Henrik Fischer, men døde allerede 15. April 1774 førend Brylluppet, efterat have indsat Fischer til Universalarving. Denne solgte Aaret efter Tvis Kloster, men Kvistrup beholdt han, thi vel havde han solgt den til Løjtnant Høegh til Volstrup for 35,000 Rdlr., men købte den tilbage igen [18]). Han giftede sig her og havde flere Børn og døde 7. Avg. 1794 i en Alder af 60 Aar og er begravet paa Gimsing Kirkegaard

Fischers Enke solgte Kvistrup 1799 for 43,000 Rdlr. til Johan Pape, gift med Ane Sørensen.

Paa Grund af Alderdom og Svaghed satte Pape Gaarden til Auktion 1814. Borgegaarden beskrives da i Aviserne som solid Grundmur, bestaaende af en Hovedbygning paa 2 Etager med Kælder og 2 Fløje, med 18 gibsede og tildels betrufne Værelser. Ladegaarden var af Ege-Bindingsværk. Der holdtes 130—40 Køer, 16 Heste, 50 Faar. Til Gaarden hørte en betydelig Træfrugthave, hvori en stor Mængde af de fineste og mest udvalgte Frugttræer i bedste Grøde, en Lysthave omgiven af en 4 Alen høj Brandmur, en Urtehave, en stor Humlehave og en temmelig betydelig Ege- og Bøgeskov. Af Fiskeriet i Limfjorden ydedes aarlig 40 Ol Sild og 130—140 Snese Aal.

Det er saaledes urigtigt, at det er Fischer, der lod Hovedbygningens anden Etage nedtage, samtidig

med at han byggede Fløjene, men denne Etage er dog nedreven snart efter Papes Tid.

Thomas Nysſum købte Kviſtrup med 38 Tdr. Htkr. og 1 Skp. 1 Alb. Skovſkyld for 75,000 Rdlr., men under de vanſkelige Tider gik det kun daarligt for ham. Der var vel ydet et Laan af Statskaſſen paa 25,000 Rdlr., men Gaarden ſattes til Tvangsauktion 1824, hvorved den blev tilſlaaet Staten for 6000 Rdlr., men Aaret efter ſolgtes den for 12,000 Rdlr. til Forpagteren, Rasmus Wgidius. Nysſum roſes i Viborg Samler for 1822 for ſin Intereſſe for Træplantning, og det ſees af ſamme Blad, at man 1816 kunde købe unge Træer paa Kviſtrup til Udplantning. Skoven var i Nysſums Tid 18 Tdr. Land, men 1833 var der kun Underſkov tilbage. Wgidius indførte, ifølge Amtsbeſkrivelſen, Kobbeldrift, ren Brak, Mergling og Rapsavl. 1847 overtoges Gaarden af hans Søn H. C. Wgidius, og dennes Opbudsbo ſolgte den 1858 til Apotheker Guſtav Adolf Eyber fra Thiſted. Efter ham blev hans Søn Niels Schack Eyber Ejer af Gaarden 1884, og han ſolgte den 1888 til Landbrugskandidat Peter Oluſſen fra Tønder.

Apotheker Eyber nedrev de 2 lange Fløje ved Hovedbygningen, der vare forbundne med en Mur, ligeſom han nedrev det blytakte Spir paa det Taarn, der ſtaar ved Hovedbygningens veſtre Ende. Uagtet Hovedbygningen har miſtet ſin øverſte Etage, er det dog en anſelig Bygning med ſtore og høje Værelſer,

gamle hvælvede Kældere og Løvninger af nogle gamle ornamenterede Vinduer. Indgangen fra Haven er prydet med en Sandstens-Portal med allegoriske Figurer og øverst Axel Juuls Vaaben, med Aarstal 1637, medens Feltet ved Siden af, der skulde have indeholdt hans Hustrus Vaaben, ikke er udfyldt, eller maaske ere Figurerne i Tidens Løb faldne af. Til Gaarden hører nu 40 Tdr. Land Skov, der ligger i nogen Afstand ved Afbyggergaarden Drumgaard.

Gimsing Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af Kampestenskvadre i den almindelige vesterlandske Form. Skibets tvende Døre, af hvilke den søndre nu er tilmuret, fik retvinklede Karmsnit med aflang firkantede Dækstene, og under hele Bygningen strækker sig en Sokkel med Skraakant. Som det synes i Tiden henimod den papistiske Periodes Slutning føjede man til Skibets Nordside et lille Vaabenhus, hvis Indervægge have bevaret Rester af trappeformet afsluttede Blindinger. Uvist naar, er den gamle Kirke bleven nedbrudt med Undtagelse af en Del af Skibets Sidemure. Disse forlængedes derefter saavel imod Øst som mod Vest, saaledes at Bygningen kom til at danne et overalt lige bredt Rum uden nogensomhelst Inddeling.

Altertavlen er et dygtig udført Snitværksarbejde, der tilhører det 16. Aarhundredes anden

Halvdel. Forneden paa de 4 Søjler ſes Evangeliſterne med deres Symboler, udſkaarne i lavt Relief, og paa Tavlens Vinger Syndefaldet og Opſtandelſen. Foroven findes Ludvig Munks og Anne Lykkes fædrene og mødrene Vaaben. Ludvig Munks Vaabenſkjold holdes af kvindelige Figurer, der ere iførte Datidens Dragter, den ene har lange Vinger paa Ryggen. Alterkalken har paa Foden følgende Indſkrift: Anno 1631 gaf erlige oc welbyrdige Frue, Fru Ingeborig Parsberig S. Iffver Juels til Willeſtrup bethe Kalch och Diſt til Giemſing Kierche." Paa Foden ſes foruden Parsbergernes og Julernes Vaaben tvende Vaabenſkjolde, ſom ſynes at være ſenere paaloddede. Kalkens Bæger har Bytphenernes Vaaben med Bogſtaverne H. C. A. og Aarstallet 1782. Paa de ſvære malmſtøbte Alterſtager ſes Ludvig Munks og Anne Lykkes Vaaben og Navnetræk ſamt Aarstallet 84. Døbefonten er utvivlſomt Kirken oprindelige, den er udhugget af Kamp og har Firkløverformer fra Kumme til Fod. Prædikeſtolen, der er et ret dygtigt Snitværksarbejde, tilhører øjenſynligt ſamme Tid ſom Altertavlen. Klokken er ifølge den langſtrakte Form meget gammel, men den er ganſke blottet for Indſkrift.

I Hofmans Fundatſer omtales 3 Alterſtager, af hvilke den ene ſkulde være given af en Jomfru til Tak for hendes Redning fra at forliſe i Limfjorden. I Indber. 1766 ſiges den at være ſtørre end de andre men prydet med ſamme Vaaben og

Navnetræk. I Lofflers Gravſtene fra Middelalderen VI, 34 er afbildet en Sten fra Gimſing Kirke med et ejendommeligt Kors.

1766 berettes, at der paa Gimſing Klokke ſtaar: Venite, adeste. Giessen M. F. 1609. Der har vel været 2 Klokker.

Ved kgl. Reſ. af 30. Septbr. 1875 blev Gimſing, der hidtil havde været Annex til Hjerm, oprettet til et ſelvſtændigt Sognekald med Præſtegaard i Struer, der 1891 fik ſin egen Kirke.

Præſter.

Macdonald Wisſing Ollgaard 1875—82.
Theodor Frederik Laurentius Larſen 1882—90.
Axel Chriſtian Møller 1891.

Vejrum Sogn.

Vejrum Sogn grænſer mod Nord til Gimſing Sogn, mod Oſt til Gimſing S. og Hjerm S., mod Syd til Sire S. og mod Veſt til Navr, Fovſing og Aſp S. Kirkens Afſtand fra Holſtebro er 1½ Mil. Jorderne ere frugtbare, højtliggende, med temmelig jevn Overflade, højeſt i Sognets ſydlige Del ved Avſumgaard.

Sognet gennenſtrømmes af et Vandløb, der løber forbi Kviſtrup ud i Limfjorden.

Sognets Fladeindhold er 3564 Tdr. Land med 320½ Tdr. Hktr. 2 Skoler, Andelsmejeri. Jalt i

Sognet 116 Gaarde og Huse med 703 Indbyggere (1880: 715, 1860: 600, 1840: 521, 1801: 483.

Sognets Navn skreves ca. 1340 og ofte senere Wethrum. Endelsen -um er oprindelig hem, Hjem, der nærmest betegner et Distrikt; der er ej heller nogen By eller Gaard, der hedder Vejrum. I Oldsproget betyder with (oldnorsk viðr, vort Ved) Skov og dette Ord havde i Ejeform Endelsen -ar, ikke -s, hvilken Endelse foran en Vokal er bevaret som i mange andre Stednavne (Randers, opr. Randar-os, Virum, opr. Vikar-um). At Sognet har været Skov, der efterhaanden er opdyrket, antydes ogsaa ved, at her kun findes enlige Gaarde. Vejrum skulde saaledes opr. have heddet Witharheim. 1519 nævnes Vejrum Skov. En af de gamle Marknavne til Tipsmark var Bovesskov.

I Sognet findes kun 9 Høje og 13 sløjfede, der alle ligge i Nærheden af Kirken, den ene norden for denne kaldtes 1638 og endnu Brokhøj. I den sydvestlige Del af Sognet findes en lav gammel Vold, der gaar fra Øst til Vest, især over Tolsgaards Mark, og ind i Asp Sogn. Om denne skriver Lærer Strandgaard 1879: „Fra den vestlige Kant af nævnte Gaards Mark og et Stykke Øst paa er den Skæl mellem Asp og Vejrum Sogne, derfra fortsættes den omtrent lige ned efter Tolsgaard. Skønt Volden egentlig er højest der, er den dog paa dette Strøg noget forstyrret ved en Vandrende, som er kastet langs med den. Tolsgaard eller Haven derved ligger lige over den eller i samme

Retning. Derfra og øst paa hen til en Korsvej er den især tydelig; Marken var nylig pløjet og harvet, men Voldens lyse Runding var kendelig. Fra Korsvejen og øst paa ligger den som en Hederøgle langs med den sydlige Side af Vejen. Det er et Sagn, at den er fremkommen paa een Nat og har strakt sig lige ud til Vesterhavet."

Aar 1690 var der følgende øde Gaarde: Brændgaard, Hyldgaard, Tipsmark, Mardrup, det halve af Store Skikkild, der dog nylig var besat og blevet Ryttergods. Om Vildemose, Engsnap, Mosegaard, den halve Tinggaard, en Gaard i Lundby, den halve Kvistgaard, Overdalen og et Bol i Lyngkrog hedder det, at de næppe have deres halve Sæd.

Præsten Søren Listo giver 1766 og 1769 følgende Efterretning om Sognet:

„Sognet, hvis kontribuerende Hartkorn er i alt 228 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., bestaar ikke af Byer, men Gaarde og enestе Steder, saa enhver Gaard eller Sted har sit særdeles Navn og er ikke over 2 Beboere i en Gaard, ellers de fleste Steder ikke uden en Beboer i ethvert Sted, alene 2 saakaldte Byer eller Gaarde have hver 3 Beboere, nemlig Lundby, 16 Tdr. 1 Skp., og Tinggaard, 9 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Gaardenes Antal og de Steder, som have Navn af Gaarde, hvis Beboere holde Heste og Vogn, er i alt 30 Steder, som have 36 Beboere og er Hartkorn 197 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. De øvrige smaa Steder eller

saakaldte Bol og Huse ere i alt 6 Steder og have 8 Beboere.

„Sognets bedste Næring bestaar af Kvægs og Bæsters Opdragelse samt dets Forhandling og Afsættelse. Kornsæd her i Sognet, saasom Jorden er fed og leragtig, er fornemlig Byg og Havre, og af det sidste Slags mest. Rug er den mindste Sæd, og af andet saas her ikke, uden kan være et enkelt Sted og engang iblandt, naar opbrydes nogen Jord, da for derefter desbedre at avle Rug, saas lidt Boghvede, men de fleste Gange faas næppe Sæden deraf igen. Undertiden, og paa særdeles Steder, hvor Jorden tillige har en sandagtig Natur i sig, kan lykkes at give af sig skikkelig god Grøde, men meget rart (sjelden). Altsaa kan af Avlingen her ingen Rug, uden lidet paa nogle visse Steder og naar indfalder god Ruggrøde, sælges, thi de fleste Steder avle næppe saa meget, som til Husholdningen behøves, men alene nogen Byg og Havre og af det sidste mest, som og Sæden deraf er størst; dog er der en Del Steder, som intet mere af disse 2 Slags kunne sælge, end de igen maa købe Rug for til Sæd og Brød. Hvad som ellers kan sælges, afsættes bedst til Aalborg og føres til Struer, et lidet Ladested i Gimsing Sogn næsten tre Fjerdingvej herfra, hvorfra videre med Skibsfart transporteres. Ellers er nærmeste Købsted Holstebro, men lidet dertil afsættes, som de Fleste selv der have Avling.

„Ved den paa visse Steder her forefundne saakaldte Lim eller Kridt er Avlingen bragt saa yderlig

paa de fleſte Steder, ſom ſte kan, ſaa at endog den Jord, ſom forhen laa ſaa godt ſom unyttig og bar hverken Lyng eller Græs til nogen Fordel, er ved Brug af ommeldte Lim, ſom i Steden for Gøde og tilligemed Gøden er lagt derpaa, bragt til fordelagtigt Sædeland, hvorpaa er avlet godt Korn de fleſte Steder og er en grøn Mark, hvorpaa baade Kreaturer kunne græsſes og tillægges, naar hegnes, avles Hø paa, efter Jordens Beſkaffenhed, men ere og nogle Steder, i Steden for at blive forbedrede, ved Brug af ſamme blevne forringede, idet de ikke alene have brugt den paa ſaadan Jord, men endog paa deres bedſte Kornland, og da ſamme Materie har en hed og drivende Art og Natur i ſig til at opvarme kold og ſumpig Jord, ſaa og driver Jorden til at bringe Grøde og Frugt, ſaa længe noget godt er i den, har forvoldt, at en Del derover have misbrugt deres Jord, idet de ikke kendte denne Gødnings Egenſkab og altſaa tog for mange Kærve efter hinanden, ſaa længe den gav god Afgrøde af ſig, hvorover Jorden blev ſaa udſlæbt, at den ikke i lang Tid efter kunde gro ſammen at bære Græs, men og er bleven vanſkelig til at fremtvinge Korn ſiden efter, iſær Rug. Skal det bringe god Korngrøde og Frugt af ſig, maa pløjes vel med Møg-Gødning, thi anden Gang at bruge Lim er end mere ſkadeligt. Ellers hvor ret er brugt og ikke misbrugt ved at beſaa Jorden for mange Aar i Rad uden Hvile efter ſamme Gødning, forbedrer den Jorden iſær til Græs.

„Jordens almindelige Brug og Hvile er 5 a 6 Aar, ligesaa mange Aar at hvile, som bruges; nogle Steder har den og længer hvilet, 7 a 8 Aar efter 6 Aars Brug, ja Herregaardens Mark som og Præstegaardens have 14 a 16 Aars Hvile, endog derover.

„Skov, Moser og Brændsel haves ikke her i Sognet, men maa købes næsten al Ildingsbrand af Lyng og Tørv over 2 Mile herfra, hvilket baade falder dyre og besværligt at faa bjerget til Huse.

„Bygningerne ere for den meste Del af Furetømmer, saasom Eg baade maa hentes langt borte, 8 a 10 Mile herfra, og tillige er dyre, derfor falder Bonden altfor besværligt og kostbart at faa, men Furetømmeret faas fra Aalborg, derfra det til Skibs bringes til Struer, hvor eller og i Holstebro det af Købmændene eller Tømmerhandlere kan faas til Købs. Tækket er af Straatag og Væggene af Ler opslagne.

„Personernes Antal over 12 Aar er ca. 300. De Fødtes og Dødes aarlige Antal er almindelig 8 a 10 Personer; det højeste Antal, som i mine Embedsaar udi et Aar er født eller død, har været 16 Personer, men heller ikke uden et Aar.

„Skoler egentlig oprettede er her just ikke, thi Degnen efter Loven holder Skole Aaret igennem for hele Sognets Børn, som han bor ikkun lidet fra Kirken, altsaa ungefærlig midt i Sognet, og have de længste ikke fuldt en halv Mil til Skolen. Derover ved Degneboligen er udi Aaret 1740 opbygget

et Skolehus af sal. Hr. Kancelliraad von Moth, som var største Lødsejer, det Degnen efter Fundatsen holder vedlige, og tillige at skal holde en Skoleholder de 4 Maaneder om Vinteren fra November Maaneds Begyndelse imod at nyde Lysepengene af Kirken og anden Rettighed af Sognet efter Skoleforordningen. Degnen, som for nærværende Tid er henimod 70 Aar, har sin Søn hos sig, som ikke alene de anbefalede Maaneder, men Aaret igennem holder Skole for sin Fader".

I Sognet findes:

Rovnborg, 8½ Tdr. Htkr. Om denne siges der 1638, at den har Grave og dobbelt Vold, „hvor refereres en Ridder ved Navn Hr. Erland Kall (en af Rigets Stormænd i Valdemar Atterdags Tid) at skulle have residered." Denne Voldplads, der laa i en Lavning østen for Gaarden og lignede en rund Kæmpehøj med Volde om, er sløjfet for en Del Aar siden.

Naar det 1498 i et Brev siges, at der af Ridder Niels Krag er stiftet en Fredagsmesse i Vejrum Kirke, kan det bestemt antages, at han har boet her i Sognet, og det kan ikke have været andre Steder end paa Rovnborg. Han er vel den Niels Svensen Krag, der 1391 paa Harbo Bygdeting var tilstede ved Tinglæsningen af et Dokument om Rydhave, og 1400 var „Nis Kraag" tilstede paa Hjerm Herredsting. Jvfr. S. 37. 1408 var han Ridder, da han og hans Frue Fru Elne skødede Nybjerggaard til Ribe Domkapitel. Den Gaard, han skænkede Vejrum

Kirke, nævnes ikke i Brevet, men kun at den gav 4 Orte Korn. 1690 oplyses det af Præsten, at det var Overdalen i Lundby, der gav 2 Orte Havre, og en anden Gaard i Lundby, der gav 2 Orte Byg og 2 Orte Havre.

Da Niels Krags Barnebarn Kirsten Mikkelsdatter, Mogh Kids Enke, 1498 stadfæstede hans Gavebrev til Kirken og selv gav Præstebordet en Eng i Hjalte paa den Betingelse, at der i Vejrum Kirke til evig Tid skulde læses Sjælemesse for hendes og hendes Børns Sjæle, maa hun ogsaa have boet paa Rovnborg og været Datter af hans Søn Mikkel Krag.[19]) Hendes 2 Sønner optog Navnet Krag, men den yngste Erik beholdt Faderens Navn Kid. 1504 overdrog Erik Kid i Vejrum Niels Klemensen til Blæsbjerg at indløse 2 af ham til Palle Juel pantsatte Gaarde i Vejrum, af hvilke han selv beboede den ene[20]), og der kan næppe være Tvivl om, at det var Rovnborg, thi det skete ofte, at en Borgs Navn alene nævnes efter Sognet, hvori den laa. Den fattige Erik Kid har næppe kunnet indløse sin Gaard igen, og den er vistnok aldrig mere bleven Herregaard.

1544 toges der Stokkenævn af Hjerm Herredsting paa Præsten Hr. Jens Hansens Vegne, at „der er redelig udgivet 2 Orte Korn af den Gaard i Lundby hvert Aar til Vejrum Præstegaard og aldrig de have hørt og spurgt, at der har nogen givet Last eller Kære paa forskrevne Orter Korn, enten Fru Kirsten Mikkelsdatter eller Erik Kye

eller Palle Juel eller Mogens Juel, som have haft forskrevne Gaard i Forbedring." Heraf synes det at fremgaa, at Palle Juel til Ustrup og efter ham hans Søn Mogens Juel til Ustrup uagtet Niels Klemensens Indløsningsret dog kom i Besiddelse af Rovnborg og Lundby[21]).

1585 fik Peder Gyldenstjerne til Timgaard af Kronen Gaarden „Runneborg", 1618 kom den igen tilbage til Kronen, for igen 1622 at overdrages til Iver Juel til Volstrup, og er paany 1646 kommen til Kronen, ved Mageskifte med Christian IV's Søn Grev Valdemar Christian.

Lyngkrog, 1 Gaard, 6 Bolsteder og Huse. Var 1683 1 Bol og 1 Hus.

Kvistgaard, 16½ Tdr. Htkr., Kvistgaard-hus, 1 Gaard. Under Kvistgaard er lagt V. og Ø. Maarup, der 1683 var 2 Bol.

Kvistgaard var i det 15. og 16. Aarhundrede en Herregaard, paa hvilken 1456 boede Simon Spend, der solgte en Gaard i Tødse paa Mors, som han havde arvet efter sin Moder, til Dueholm Kloster. 1471 var han med til at afsige en Dom, hvorved det blev forbudt at sætte Ruser i Limfjorden, saaledes at Fiskene hindredes i at gaa ind i Aaer og Sunde. Samme Aar indvægede han Østergaard i Bygum i Salling. 1480 gav han St. Hans-Kloster i Viborg en Skov i Vammen. Han har ogsaa solgt en Gaard i Vejrum og en Gaard i Gimsing til Anders Spend, Fader til Jens Spend

til Rammegaard. 1464 nævnes han som Tingholder paa Hjerm Herredsting og levede endnu 1490.

1511 nævnes Jens Spend til Kviſtgaard, der ſolgte til Mogens Munk den Del i Oſtergaard i Bygum, ſom han arvede efter ſin Broder Anders Spend. Han var viſtnok Søn af nævnte Simon Spend. Den Jens Spend til Korſtegaard, der har pantſat 2 Gaarde i Vendſyſſel til Hr. Predbjørn Podebuſk, maa være ham, thi „Korſtegaard" maa ſikkert læſes Kviſtegaard. Det er viſtnok ſamme Jens Spend, der 1500 og 1502 havde Øland i Thy i Forlening og hvis Huſtru hed Karine og var Datter af Godſke Friis [22]). 1543 nævnes Fru Maren i Kviſtegaard og 1545 Godſke Spend. Denne nævnes fra 1535 ofte til Øland i Thy, paa hvilken Kongsgaard han dog kun har været en Slags Beſtyrer for Lensmanden. 1557 var Anders Spend Ejer af Kviſtgaard [23]). 1561 pantſætter Niels Ibſen af Kviſtgaard, gift med Anne Munk, et Bol i Lumsmark i Aſp Sogn til Erik Bang i Romeg. Til Vitterlighed underſkrev Herredsfoged i Ginding Herred Jens Bang i Trabjerg [24]).

Senere var Kviſtgaard en Bondegaard, der en Tid var delt i 2, Nørre og Sønder Kviſtgaard, hvilken ſidſte hørte til det kgl. Strøgods, der blev ſolgt 1717, efter en Tid at have hørt under Ryttergodſet. Naar Kviſtgaard i Statskalenderen kaldes Kviſtgaard Strøgods, er denne Benævnelſe meningsløs. 1690 havde Peder Anderſen begge Gaarde i Fæſte. 1717 købtes Sønder Kviſtgaard af dennes

Søn Anders Pedersen Qvistgaard, der tillige købte Gaarden Øster Marup og ved Studehandel drev det saa vidt, at han 1743 kunde opgive at eje over 50 Tdr. Hartkorn. Nørre Kvistgaard var ogsaa en stor Gaard, paa hvilken der 1727 holdtes 8 Heste, 11 Stude, 7 Køer og 5 Kvier, foruden at der staldedes mange flere Stude. Denne var Fæste under Kvistrup og var først fæstet til Anders Pedersens Broder Iver, der siden afstod Fæstet til Broderen Niels. Fra Iver Qvistgaard stammer den sælandske Godsejerfamilie til Gjerdrup og flere Gaarde, og de andre Brødres Afkom er ogsaa gaaet udenfor Bondestanden. Kvistgaard, der senere blev 1 samlet Gaard, er formodentlig forbleven i Familiens Besiddelse uafbrudt til nyere Tider, thi Morten Qvistgaard til Hegnet solgte den 1839 til Mads Qvistgaard til Sofienlund for 11,000 Rdlr. Sidstnævnte solgte den 1862 til den nuværende Ejer Jens Kraft Vogelius Steenstrup for 34,500 Rdlr.[25]).

Dalgaard, 3½ Tdr. Hkr., Vester Dalgaard, Bolsted; var 1683 1 Gaard.

Vester og Øster Lundby, sammenlagt, 7 Tdr. Hkr, Nørre Lundby, 6½ Tdr. Hkr., Sønder Lundby, Fattiggaard, Lundbygade, 1 Hus. Lundby var 1661 2 hele og 2 halve Gaarde, 3 Bol, 2 Gadehuse.

Avsumdal, 4½ Tdr. Hkr., Lille Avsumdal, Bolsted; Avsumdal var 1 Gaard 1475, 1683 1 Gaard og 2 Bol.

Vestergaard, Parcel af Gade.

Øster Skjød, 4½ Tdr. Htkr., Vester Skjød, 1 Gaard; Skjød (udtales Skye) var 1683 1 Gaard.

Vingolf, 1 Gaard, Parcel af Agergaard, bygget af en Fotograf, der gav den dette Navn efter den nordiske Mythologi, hvor det var Navn paa Gudindernes Bolig.

Agergaard, ca. 8 Tdr. Htkr., Vester og Øster Agergaardhus, 1683 1 Gaard.

Skjelbjerghus, Parcel af Agergaard.

Overdal, ca. 4 Tdr. Htkr., 1683 1 Gaard og 1 Bol, Overdalhus.

Nederdal, ca. 9 Tdr. Htkr. Dermed er sammenlagt Gade, der 1683 var et Bol, som kaldtes „paa Gade", og hvoraf endnu findes Gadehus. Under Nederdal er lagt Feldborg, der 1683 var en Halvgaard.

Skaderis, 1 Gaard, 1683 et Bol, for en stor Del udparcelleret, deraf Parcel Ny Lundby.

Vejrum Præstegaard, ca. 4 Tdr. Htkr. Præstegaarden har haft et stort Jordtilliggende og henved 13 Tdr. Htkr. 1766 var der en Afbygger, der i Matriklen kaldtes Grøn Eng. 1766 skriver Præsten om den:

Præstegaarden ligger i en Dal imellem 2 Bakker lidt vesten fra Kirken, og løber tæt forbi en Bæk, som er den eneste i Sognet, og i hvilken fanges iblandt nogle faa Grægedder og Bækørreder, eller saakaldte Foreller. Tæt udenfor Præstegaarden er et lille Kær, Karudsmose kaldet af at forhen i det har været Karudser og var altid fuldt af Vand

indtil det stærke Jordskælv, som var for noget over en Snes Aar siden, da Vandet i den, Tid efter anden, har aftaget, saa at det var blevet saa tørt, at Kreaturerne, naar indfaldt tørre Sommere, kunde gaa i det; samme har jeg ved en dyb Grøft ladet udkaste og forsøgt at kaste eller grave af de saakaldte Klyne-Tørv, hvilke nu paa et Par Aars Tid ved at have gjort Grøften dybere ere befundne skikkelig gode; 7, 8 a 9 Tørv dybt, saa kommer Vandet, at man kan ej komme dybere, og er moxen ikke mere Frafald, at Grøften kan blive dybere, men kan Vandet blive udtrukket, kan i mange Aar her graves Tørv, og kan anses for en Herlighed især i denne Egn, hvor dette Slags som al anden Ildingsbrand er meget kostbart og vanskeligt at faa.

Degneboligen.

Vejrum Kirke, se nedenfor.

Nygaard, Parcel af N. Lørup.

Brændgaard, 8½ Tdr. Htkr., var 1661 en Halvgaard, nævnes 1587.

Stentofthus, 1 Hus.

Hammer Mølle.

Tipsmark (udtales Tøsmark), ca. 10 Tdr. Htkr., var 1683 1 Gaard, paa hvis Mark Bovesskov.

Nørre Lørup, 4½ Tdr. Htkr., Nyholm, Bolsted, Nygaard, Sønder Lørup, 6 Tdr. Htkr., Løruphus.

1683 nævnes de 2 Gaarde Nørre og Sønder Lørup. Lørup var opr. 1 Gaard. Der er opbe-

varet en Landstingsstævning fra 1548, at Sandemænd i Hjerm Herred svore Bertel Ellersen i Lørup, hans Hustru Maren, hans Børn Christen, Mads og Sidse Hærværk over for den Gaard, de udi bo imod deres Husbonde ærlig og velb. Mogens Munks Minde og efterat de ere lovlig udviste[26]). Mogens Munk skænkede nogle Aar efter Lørup til sine ægte Børn og deres Moder.

Villemose, 9½ Tdr. Htkr., var bleven øde 1673 og lagt under Ryttergodset, hvorpaa den 1680 bevilgedes Løjtnant Just Kehl; da var der af Bygninger kun 10 Fag Salshus østen i Gaarden og 5 Fag Salshus vesten i Gaarden. Gaarden havde da henved 22 Tdr. Htkr. Han boede her 1691.

Præstmarkhus, 1 Hus.

Engmarkhus eller Mosebol, 1 Gaard.

Mosegaard, ca. 14 Tdr. Htkr., nævnes 1504 og siges 1683 at være falden til Kronen og bevilget Ritmester Joakim Wønne, der havde fæstet den bort. Mosegaard beboedes 1570 af Fru Anne Munk, se foran S. 35.

Øster Bjerg, 8 Tdr. Htkr., derunder er lagt Bjerghus, Vester Bjerg, 4½ Tdr. Htkr. Det var 1683 1 Gaard med 2 Bønder, der kaldes „paa Bjerget", 1661 Bjerg.

Avsumgaard, 511 Tdr. L., 34½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Ting, 6½ Tdr. Htkr. „Ved Ting" var 1683 1 Gaard og 1 Bol; paa dens Mark nævnes da

Kruck-Rodickagre, Bovelsig, Ultoft, Kokstrupbak, Kjellingbjerg, Skillingbjerg.

Øster Tinggaard, 4½ Tdr. Htkr., Ø. Tinggaardhus, Nørre Tinggaard, ca. 4 Tdr. Htkr., Sønder Tinggaard, en Gaard og et Bolsted.

1683 nævnes Nørre og Sønder Tinggaard, paa hvis Mark nævnes gammel Tingsted og Tingtoft. Om Tingstedet se foran S. 5.

Krumborgbige, 1 Gaard, skrives nu Kromborgbige, men 1683 Krumborgbige, og var da 1 Bol og 2 Huse. Den har Navn efter den krumme Bakke, hvorved den ligger.

Damgaard, 7½ Tdr. Htkr.; paa dens Mark nævnes 1683 Lundbyagre, Hundesagre.

Provstgaard, 9½ Tdr. Htkr., Øster Provstgaard, Provstgaardhuse; paa dens Mark var 1683 Limgravsager og Høgsager. Den tilhørte i den katholske Tid Viborg Domkapitel og var sandsynligvis henlagt til et Præbende for en af Provsterne. 1585 solgtes den til Peder Gyldenstjerne til Timgaard.

Gasseholm (udtales Gassiholm), 5½ Tdr. Htkr.; 1683 var „Gassiholm" en Halvgaard.

Knak, 1 Gaard; 1683 var „Sparknak" et Bol. Knak betyder daarlig knoldet Jord.

Anebjerg, 1 Hus, Parcel af Præstegaarden.

Søjbjerg, 5 Tdr. Htkr., Damgaardhus; Søjbjerg var 1683 en Halvgaard; paa Marken nævnes da Skovbak, Bukager, Rynin[illegible]

Skiftild, 12½ Tdr. Hkr., oprindelig 2 Gaarde; 1683 var Store Skiftild 1 Gaard og Lille Skiftild en Halvgaard; paa Marken nævnes da Tymmeling Kjær, Dungsbak, Troldtoft.

Tolsgaard, 6 Tdr. Hkr., Veſter, Sønder og Øſter Tolsgaard; under den ſidſte er lagt Blakskjærhus. Tolsgaard var 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes da Flo Eng.

Øſter Nørſøller, 3 Tdr. Hkr., Veſter Nørſøller, 4½ Tdr. Hkr., Nørſøllergaard, ca 8 Tdr. Hkr., Nørſøllerhus. Nørre Søller var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Vibjergagre, Gramstoft, Elsknak, Løagre.

Sønder Søllergaard, 5½ Tdr. Hkr., Veſter Søllergaard, 1683 1 Gaard med 3 Bønder.

Sydveſt for Søller lod Iver Juel til Stubbergaard opdæmme en Sø, der endnu var til 1638.

Visgaardhus. Visgaard var 1683 en Halvgaard, men er underlagt Nørſøllergaard.

Skrubhus, 1 Gaard, ligger indeſluttet af Sire Sogn, nævnes 1745. Navnet ſkrives og udtales Skrufhus, men maa udledes af Skrub, der betyder Krat.

Engſnap, 6½ Tdr. Hkr., 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

1683 nævnes Hyldgaard, Lillemoſe, 1 Bol, Eng, 1 Bol, Grønning, 1 Hus, og Kjærhuſet. 1751 nævnes Kolbinghus.

1475 nævnes Abildgaard, der er lagt under Avſumgaard.

Dette Aar fremſtod paa Harſyſſels Bygdeting Per Jepſen i Majgaard og indværgede til ſig og ſine Søſkende Abildgaards Eje og dens Tilliggende, der ſtrakte ſig fra Avſumgaards Jord og til Brændgaards Eje fra den Tornebuſk og den Rund (Vandløb) ned i den Made til Villemoſe Eje. Desuden indværgede han Avſumdal og en Grund ned til Kviſtrup Mark til Midtſide ud ved Vejen, ſom løber til Vejrum Kirke, og ſønden til Lørup Mark og veſter til Vejrum Kirkejord vedtager, og fra den Vej, ſom løber fra Vejrumhole og ſønder om Jamborg og ſønder indtil Avſumdals Jord kommer, og en Ager øſter paa Vejrum Kirkejord og ſaa indtil Kragehyw og alt det ſønden den Vej ligger, ſom løber af den Dal til Vejrum Kirke ſønden ved Jammersborg [27]).

Per Jepſens Arvinger ſolgte 1503 diſſe Gaarde tilligemed Majgaard i Mejrup Sogn og Engen Ladegaardsfoged til Niels Klemenſen til Blæsbjerg, efter hvis Død de kom til Mogens Gøye og ſiden til dennes Datter Elline Gøye, der har ladet dem indføre i ſin Jordebog under Blaabjergs Gods, ſom om de havde tilhørt Borgmeſter Jes Blaabjerg i Holſtebro, der 1480 kaldes „beſkeden Mand", men ſenere fik Skattefrihed for ſit Bondegods i ſin Livstid, 1495 kaldes Bæbner, og er død i Aarene 1502—03. En af hans Døtre Marine var 1515 Enke efter

Per Hvid og Moder til den under Præsterne i Vejrum Side 86 nævnte Christiern Hvid [28]).

Avsumgaard.

Som det ses ovenfor, nævnes Avsumgaard 1475. Den tilhørte 1502 Niels Klemensen til Blæsbjerg og beboedes 1503 og 1541 af Bonden Christen Jepsen, der var Broder til Per Jepsen i Abildgaard. Den mægtige Mogens Munk til Volstrup fik 1554 kongelig Stadfæstelse paa et Gavebrev, hvorved han havde skænket en Kvinde ved Navn Marine Jensdatter og de 2 Børn, Karine og Ide, han havde med samme Kvinde, Avsumgaard, Skjød og Lørup i deres Livstid, saaledes at hver skulde have en af disse Gaarde, og Kongen fritog dem for al kgl. Tynge, dog saaledes, at hvis nogen af dem blev gift, skulde deres Husbonder være Kongen hulde og tro, som gode tro Undersaatter bør være deres rette Herre og Konge. Aaret efter blev Brevet omskrevet, saa at Engesnap kom istedenfor Lørup. 1568 stadfæstedes Gavebrevet for de 2 Døtre alene, saa Moderen da maa være død [29]).

1607 skødede Karen Banner, Gregers Ulfstands Enke, Halvdelen af Nederlund i Navr Sogn til Christen Oluffen i Avsumgaard og hans Hustru Maren Mogensdatter, og dette Ægtepar skødede 13. April 1624 Avsumgaard til Iver Juel til Volstrup og Kvistrup; Skødet blev underskrevet af deres Svoger (Svigerson) Mag. Peder Lassen Lime, Præst i Vejrum [30]).

Det maa antages, at en af disse Ægtefolk, der vistnok var aldrende, og da vel snareſt Konen, var Barn af den af Mogens Munks Døtre, der fik Avſumgaard. Denne var da en ſtor Bondegaard, der gav i aarlig Skyld 3 Orte Rug, 3 Orte Byg, 3 Orte Havre, et Harbopund Smør, 1 Skovvogn, 1 Skovſvin, 1 Fødenød, 1 Gaas, 1 Rdlr. i Gæſteri; paa Marken var en Bolig, ſom Kjeld i Moſe iboede, og et øde Bol kaldet Syve, men ſom i gammel Tid kaldtes Abildgaard, desuden ſolgte de Gaarden Engſnabe.

Saaledes kom Gaarden under Kviſtrup og oprettedes til en Ladegaard under denne, ſom den var 1661, og der lagdes flere Ejendomme til den.

1678 nævnes ſom Forpagter Erik Oluſſen, der holdt en Dreng og en Pige og havde en Beſætning af 2 Hopper, 4 Oxne, 2 unge Stude, 4 Køer, 20 Faar og 1 Svin, og paa den øde Moesgaard, ſom han havde i Leje, holdt en Dreng og en Pige til en Beſætning af 2 Køer og 2 unge Stude. 1682 var Gaarden forpagtet til „en Komand", Chriſten Chriſtenſen; da var der 8 Køer, 2 Arbejdsheſte, 2 Plage, 1 Arbejdshoppe, 2 Ungnød, 2 Kalve, 12 Faar og 2 Svin. 1683 anſættes Gaarden med ſin og „Svøbe" Ejendom ſamt et øde Bygge paa Marken til 12 Tdr. Htkr. I Opmaalingsforretningen 1683 omtales den ſaaledes:

Avſumgaard, en liden Ladegaard under Kviſtrup Hovedgaard. Forpagteren Chriſten Chriſtenſen har ſin Endels Mark og Engjord øſten og norden for

Gaarden; næst Villemoje Mark ligger et Fald Engjord, hvori er opbrudt 2 smaa Stykker Jord, er 3 Aars Gøde; næst sønden for er et Fald kaldet Svøbetoft, er 1 Aars Gøde; for øster Ende kaldes Albildtoft, løber øster og vester til Engbolets Mose, og 2 smaa Agre, er 2—3 Aars Gøde. Sønden for et Fald Jord kaldes Brændgaards Toft, er Udmarks Jord, saas aleneste med 3 Kærv Havre, hviler saa i 30 Aar. Vesten for løber fra Adelvejen vester paa til Engen et Fald Jord kaldes Hestetoft og næst nordvest til en liden Toft kaldes Trindtoft, er tilsammen 2 Aars Gøde. Mellem forskrevne Jord- ligger noget lyngsprættet Engjord, norden for løber ned til Gaarden et Fald Jord, Søndertoft, er 2 Aars Gøde. Vesten for kaldes Gildamtoft, er 1 Aars Gøde. For sønder Ende 2 Stykker Engjord. Vest for Gildam et Fald kaldes Skoremand, er Udmarksjord, en vaad Lerbanke, tjener ej at gøde, men saas med 2 Kærv Havre, hviler saa i 30 Aar. Nordvest for ligger Mosetoft, er 1 Aars Gøde, med 1 Stykke Mosseeng; norden for kaldes Storetoft, løber med Nørende til Landevejen, er 3½ Aars Gøde; nordenfra imellem Tinggaards og Mosegaards Mark er et Fald Jord, kaldes Mestertoft, er 1½ Aars Gøde. Østen for ligger Guddumtoft, er 1 Aars Gøde. Mellem Skaftoft og Gaarden ligger Ledtoften og er 1 Aars Gøde. Omkring Gaarden ligge nogle gamle Indelukker brugte til Svin og smaa Fæmon, sønden for et lidet Stykke gammel ubrugelig Jord, mesten Del op-

gravet. I Udmarken 2 Stykker Stubeng, den ene i Brændgaards Enge, den anden paa Bjerg Mark ved Gallihøj, kaldes Skjelling. Er saa forskrevne Gaards Gødejord 17 Aars Indtægt, som besaas med 1 Kærv Byg, 1 Kærv Rug, 3 Kærv Havre, hviler saa 12 Aar, har ellers ingen Fædrift, Fiskeri, Ildebrand, Gærdsel eller Bygningstømmer

1695 nævnes et Huusested hos Avsumgaard, som tilforn har været kaldet Mesterhuset.

1690 indgav Rasmus Nielsen til Kvistrup en Ansøgning, i Anledning af, at han fattige Mand søgtes for Betaling for Matrikelskatter siden 1682 af et lidet Sted, kaldet Avsumgaard, med 11 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. Htkr., hvilket faldt ham fattige Mand umuligt uden hans Ruin. Han bad om Eftergivelse og om at samme lidet Sted herefter maatte forblive en Bondegaard og beregnes under Kvistrup Hovedgaards Taxt, da han havde betalt samme Pris for dens Hartkorn som for Kvistrups og havde maattet opbygge den af ny, efterat den var brændt. Da der imidlertid siden 1670 var bevaret Sædegaardsfrihed for Gaarden, kunde det ikke nu tillades at betragte den som Bondegaard, men Kongen eftergav dog Restancerne, imod at Ejeren siden betalte fuld Skat eller frasagde sig Friheden [31]).

Rasmus Nielsen opsagde derpaa 1690 Avsumgaards Frihed som Hovedgaard, og den svarede altsaa Skatter som en Bondegaard, da Forpagter Christen Christensen fra Villemose døde 1693 og ligeledes under hans Søn af samme Navn. Niels

Overgaard til Kviſtrup ſolgte Gaarden 1709 til Magiſter Jens Hjermin i Hjerm, „ſom derefter ved dels arvet, dels tilkøbt Gods og Tiender ſtrax kompletterede den og opbyggede den af ny“. I Aaret 1720 holdt han her en Karl, en Pige og en Hyrde. Det er ſaaledes urigtigt, ſom det findes i „Danſke Herregaarde“ ved Secher, at Gaarden 1692 ſolgtes til Præſten af to Jomfruer Moth.

Præſten Jens Hjermin var Søn af Præſten i Hjerm Hr. Henrik Jenſen, hvis Fader var Købmand i Viborg, og han tog Navnet Hjermin efter ſit Fødeſted; ſenere ſtavedes det Jermiin. Hans Moder Cæcilie, der døde i Barſelſeng 1679, var Datter af den ældſte Chriſten Linde og ved hende er det, at Rigdommen er kommen ind i denne Præſteſlægt. Han blev Præſt i Hjerm 1700 og efterfulgte ſin Faders Eftermand, der var gift med dennes tredie Huſtru Margrete Reenberg. Da han blev Præſt, var han kun 22 Aar gammel, men tog Magiſtergraden. Han var utvivlſomt en dygtig Mand, men vi høre meſt til ham nu ſom Rigmand. 1718 laante han Niels Overgaard til Kviſtrup 4200 Rdl. og fik derfor i Pant denne Gaard, N. Løruр og Rovnborg. Han var førſte Gang gift med en Datter af Biſkop Muus i Ribe og anden Gang med Mette Kathrine Svane, Datter af Borgmeſter Thomas Svane i Viborg og Kirſtine Swichtenberg, der bragte ham Midler. Han døde 17. Feb. 1742 og er begravet i Hjerm Kirkes Taarn; af førſte Ægteſkab havde han en Søn Henrik, der

var Dr. medicinæ og 1766 boede paa Venø, og en Datter, der var gift med Henrik Linde til Handbjerg Hovgaard, af andet Ægteskab nedennævnte Thomas Juſt og en Datter, der var gift med Kaptajn Zytphen til Volſtrup. Hans Søn Thomas Juſt Hjermin er født 1711 og ſendtes ſom Barn til Lynderupgaard for at nnderviſes af denne Gaards Ejer Mag. Jens Reenberg. 1729 blev han Student, tog theologiſk Atteſtats 1732, hvorpaa han i 4 Aar rejſte udenlands og ſtuderede paa Univerſiteter i Tydſkland, Holland og Frankrig, vendte hjem 1737 og efter et kort Ophold i Hjemmet drog han igen til Kjøbenhavns Univerſitet. Da hans Fader 1739 blev ſvagelig, blev han 1740 paa ſin 30-Aars Fødſelsdag indſat til Faderens Succesſor og Kapellan og efterfulgte denne 1742. Han var først gift med Magdalene Teilmann, Datter af Amtmand Chr. Teilmann til Skrumsager, men hun døde 17. Nov. 1742 „i dette ulykſalige Aar for Barſelkvinder", efterat have født ham Datteren Kriſtine Marie, der blev gift med Stjernhjelm til Kabbel. Familien Teilmann var da endnu ikke adlet, men da han ſiden attraaede et fornemmere Parti, nemlig med en Datter af den 1718 adlede Niels Poulſon til Gunderupgaard, maatte han, ſom det var Skik i diſſe Tider, naar en velhavende Præſt giftede ſig ind i en nybagt Adelsſlægt, først være Konſiſtorialraad. Han tog ogſaa Bolig paa Avſumgaard, men den 1731 ved Lynild brændte Præſtegaard i Hjerm, hvor hans

Fader sidst havde opbygget et nyt Stuehus, ombyggede han som en Herregaard, med 2 Fløje, den ene til Gæstekamre, den anden til Køkken og Bryggers. 1750 blev han optaget i Adelsstanden med Navnet Jermiin og oprettede Avsumgaard 1. Sept. 1777 til et Stamhus. Han døde 8. Juli 1778, Aaret efter sin Hustru, og er begravet i Hjerm Kirke.

I Præsteindberetningen 1766 hedder det, at Avsumgaard af Thomas Just Jermiin var forøget med flere Tiender og mere Gods og „sat saaledes i Stand, som nu findes, men Bygningen overalt ny af Mur og Bindingsværk." Bøndergodset var 350 Tdr. Gaardens Mark var forøget ved Nedlæggelse af flere Steder og 1746 med noget af Præstegaardens Jord, for hvilket denne fik anden Jord i Godtgørelse. Derunder hørte Maabjerg, Navr og Sire Kirker samt Fovsing Kirke- og Kongetiende. Ejeren beboede selv Gaarden og lod sine Bønder drive den. Der holdtes 100—120 Staldstude og 100 Faar foruden fornødne Køer og Heste. Der kunde saas 12—16 Tdr. Rug, 16—20 Tdr, Byg, c. 100 Tdr. Havre og avles c. 100 Læs Hø.

Hans Søn, Kammerjunker Jens de Jermiin, gift med Helle Sofie Lüttichau fra Tjele, arvede Stamhuset og døde 1810. Hans Enke tilligemed Præsten Krarup og Mads Christensen paa Ting opbyggede 1813 et Fattighus i Vejrum. Han efterfulgtes af sin Søn Ritmester Thomas Just de Jermiin, gift med Sofie Elisabeth Wolf;

han blev erklæret umyndig 1824 og var bekendt over hele Vestjylland for sin excentriske Optræden. Deres Søn Kaptajn Hans Helmuth Jermiin efterfulgte sin Fader 1857. Stamhuset, under hvilket hører en Fideikommiskapital paa over 800000 Kr., er 1885 sat under Administration.

Hovedbygningen er endnu væsentlig saaledes som den er opbygget af Mag. Thomas Just Jermiin i en Etage med Fløje, med Undtagelse af, at det oprindelige Ege-Bindingsværk for det meste er ombyttet med Grundmur. Borggaarden er omgivet af Grave, der ogsaa maa være gravede i Magisterens Tid; over disse giver en hvælvet Bro Adgang til Hovedbygningen. Haven er i gammel fransk Stil.

Vejrum Kirke.

Kirken, helliget St. Andreas, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestens Kvadre og har bestaaet af et ret anseligt Skib, samt et Kor, hvortil der i Øst sluttede sig en halvrund, overhvælvet Absis. Skib og Kor, som sattes i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, bleve dækkede med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf man endnu kan se to paa Skibets nordre Side og et paa Korets. Af Skibets Døre, som fik ret-

vinklede Karmſnit og aflang-firkantede Overliggere, er den ſøndre tilmuret, medens den nordre i en noget udvidet Form tjener til Indgang. Paa en af Kvadrene paa Korets Nordſide ſes en delvis tilintetgjort, raat udhugget Figur. Hele Kirken hvilede oprindelig paa en Dobbeltſokkel.

I en ſildig papiſtiſk Tid føjede man til Kirkens veſtre Del et, hovedſagelig af ſtore, røde Tegl i Munkeſtifte muret Taarn, hvis nederſte Parti dækkedes med en Krydshvælving og ſattes i Forbindelſe med Skibet ved en ſpidsbuet Arkadeaabning. Som det ſynes paa ſamme Tid, blev Korets Bjælkeloft ombyttet med en Stjærnehvælving, og til Skibets nordre Side føjedes et lille Vaabenhus. Den af Egeplanker ſammlede og jærnbeſlagne Dør, ſom fra det fri fører ind til Vaabenhuſet, antages at hidrøre fra dettes tidligere Tid. Taarnet, der viſtnok oprindelig har været afſluttet med Skraagavle i Nord og Syd, dækkes nu af et løgformet Spir, hvis Fløj bærer Aarstallet 1745.*) Paa Taarnets ſøndre Side ſes Aarstallet 1798, der altſaa angiver os Tiden, paa hvilken ſtørre Reſtaurationsarbejder have fundet Sted. Afſiden, hvis Hvælving er ommuret, er nu adſkilt fra Koret og tjener til Sakriſti.

I den nyeſte Tid har man underkaſtet Kirken en Reſtavration, ved hvilken der er blevet indſat

*) 1766 ſiges det, at Taarnet var forſynet med en firkantet Spirſpids med en Kobberfløj paa en høj Stang med Aarstal 1736 og Kancelliraad Moths og Huſtrus Navnetræk.

ſtore Vinduer i hele Bygningens ſøndre Side. Paa en af Kvadrene i Korets ſydøſtlige Hjørne er indhugget en Solſkive, der næppe er ældre end forrige Aarhundrede. I Taarnet har der tidligere været en Begravelſe for Rasmus Nielſøn Overgaard og Huſtru Margrethe Pedersdatter Bloch. I den blindede Arkadeaabning (Taarnbuen) er fra den Tid bevaret en Art Portal med en Gitterdør af Jærn.

Altertavlen beſtaar af ældre og yngre Partier. Den ældſte Del, der maa henføres til det 15de Aarhundredes førſte Halvdel (c. 1425), er ſammenſat af et Midtparti og tvende Fløje, hvori den hellige Katharinas Martyrdød er fremſtillet i fem, af Alabaſt raat udførte, men i kulturhiſtoriſk Henſeende intereſſante Hautreliefer.

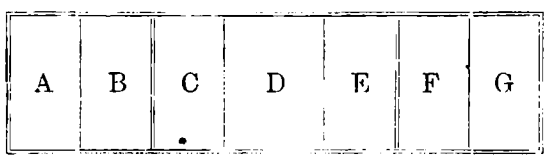

I Fløjen til venſtre, Felt B, føres den hellige Katharina af Fangevogteren for Kongen. Til venſtre i Midtpartiet, Felt C, ſes hun i Fængſelet, Duen med Hoſtien i Næbet kommer flyvende ned til hende. Midtpartiet D viſer os Bøddelen, der vilde radbrække hende, men tvende Engle med Sværd i Hænderne komme ned fra Himmelen for at afværge det, Bødlerne holde Hjul i Hænderne.

I Felt E bliver hun halshugget og i Felt F ſes hun ſtrinlagt, medens Engle vaage over hende. Yderſt til højre og venſtre paa Tavlen ſes tvende, ligeledes af Alabaſt udſkaarne Figurer, af hvilke den i A ſynes at fremſtille St. Barbara, den i G St. Magdalene. Samtlige Figurer ere tildels ſmykkede med Forgyldning og Farve. Denne gamle Altertavle er indſat i en anſelig af Egetræ udſkaaren Renaisſanceramme fra 1593.

Alterkalken, hvis ældſte Del, Midtpartiet, ſynes at tilhøre Renaisſanceperioden, er iſtandſat 1818. Det af Smedejærn udførte Sprinkelværk foran Knæfaldet er opſat 1713 af Niels Overgaard til Kviſtrup. Døbefonten, der utvivlſomt er Kirkens oprindelige, er udhugget af Kamp og paa Kummen prydet med ſtiliſerede Træer. Døbefadet er fra 1615. Prædikeſtolen er et rigt og ualmindelig anſeligt, men raat udført Snitværksarbejde, der maa henføres til Chriſtian IV's Tid. Klokkeindſkriften lyder: me . fieri . fecit . anno . domini . mcdlxxxv . sanct . frater . crissternus . abbas . de tute . vallis . c . marie . ies . smid. (Den hellige Broder Chriſtiern, Abbed i Tvis, lod mig gøre Aar 1485).

I Hofmans Fundatſer ſiges det, men viſtnok urigtigt, at Altertavlen er ſkænket af Moth til Kviſtrup; den maatte i ſæa Fald være ført hertil fra en anden Kirke.

I Indberetningen 1766 findes følgende yderligere Oplysning om Kirken:

Kirken, som i de katholske Tider havde Navn af S. Andreæ Kirke, er bygget af hugne Kampestene, siret med et højt Taarn og et firkantet Spir, paa hvis øverste Spids er en Kobberfløj paa en høj Stang og en stor Kobberkugle; den er opsat 1736 af sal. Hr. Kancelliraad Chr. Moth og Fru Anna Kathrine Trellund. Spiret saavel som Tækket er overalt belagt med Bly, endog Kirkestætterne, som ikke ere af Træ, men Mur oventil bedækkede og med Bly belagte. Neden under Koret er en Begravelse, som Hr. Niels Povlsen, Præst her i Vejrum, har ladet gøre. Fra Koret eller Rummet imellem Kirken og Altergulvet er Døre, hvor paa den ene er afskildret Moses holdende Lovens Tavler i sin Haand og paa den anden Aaron med Røgelsekarret. Oven over Dørene er det Crucifix Kristus paa Korset og ved Siderne udskaaret Arbejde; paa Tværtræet, som dette Crucifix og Sideskykkerne hvile paa, staar dette Sprog: Jeg ved mig intet til Salighed uden Jesum Christum den Korsfæste.

Ved den nordre Side af Korsdøren paa Muren er afskildret Dr. Morten Luther i fuldt Corpus med sin Bibel under Armen; ved den søndre Side ligeledes Dr. Philippus Melanchton med en dobbelt Kam i Haanden. Paa den nordre Side af Kirkemuren staar skrevet Præsternes Navne siden Reformationen.

Et Epitaphium gjort af Billedhuggerarbejde er sat paa Væggen oppe i Altergulvet, hvor er en Begravelse under, som siges, Hr. Niels Povlsen har ladet gøre; i Midten hans og hans anden Hustrus Effigies afskildret og derunder skrevet med forgyldte Bogstaver:

Hr. Niels Povelsøn, Sogne Præst til Weirum og Provst over Hierm Herred, blev født i Astrup Præstegaard Anno 1615, Ordinerit til Præst 1642, eligeret til Provst 1659 og døde 1690. Hans første Hustrue Karen Pedersdatter Lime fødde hannem 8 Børn i 8 Aar, døde saa 1651 i hendes Alders 25de Aar og hviiler her for Alteret. Med Hans anden Hustrue Ingeborg Frandsdatter Rosenberg, som han ægtede 1652, avlede han 8te Børn. Han døde 1689. Gud være dennem alle god og naadig her timelig og der æviglig. Amen.

Prædikestolen er ved den nordre Side i Kirken midt over Kvindestolene, er ganske sirlig udgjort med gammeldags Billedhuggerarbejde og smukt stafferet. Strax nedenfor paa samme Side er opsat paa Muren atter det Crucifix Christus paa Korset, og ved den højre Side Jomfru Maria, ved den venstre Johannes, med Underskrift: Kvinde, se det er din Søn. Paa den søndre Side er ingen Slags Prydelse uden Vinduer og det temmelig store, saa Kirken er skikkelig lys. Nederst i Kirken er et Pulpitur, som af Kirkens sidste og nu for kort Tid siden afdøde Ejer Kancelliraad Christian von Moth til Kvistrup er repareret og den største Del af det

tilligemed Korsdørene samt Skrifte- og Degnestolen øverst i Altergulvet gjort af ny og med Sindbilleder stafferet. Øverst paa Pulpituret oppe ved Kirkeloftet staar i Midten afskildret hans og Frues Vaaben, ved begge Siderne efterfølgende Vers:

Guds Kircker nockſom kand ey ziires og beprydes
Og for Velgierninger fuldkommen Tack udgydes,
Hans Tempel er Hans Haus og Boeligs rette Steed,
Hvor Englers tuſind Tal vil fare op og need.
Hvo derfor eget Huus vil pryde og ſtaffere,
Forglemme icke maa paa Guds Hus at Spandere,
Hvad ſom til Prydelſe henhøre bør og kand,
Alt dette maae tilſtaaes af Qvinde og hver Mand.
I ſlig betænckende er Weirum Kircke prydet,
Med ſit tilhørende, dog Æren Gud ſelv ydet,
Endeel er giort af Nye, ſom forhen icke var,
Endeel er ſat i Stand, ſom gammel Haandſkrift bar.
Saa Kirkens Eyer Moth med fordum Trellund kiære
Ey noget har forſømt, ſom de bør Gud forære,
Til Kirkens Prydelſe, og Skoeler glemmes ey
For Unge Folck, ſom gaaer paa Salighedens Vey.
Maaſkee at nogen vil ſig undre, ſom heel nøye
Seer Weirum Kircke an, dog Undre uden føye,
Thi egen Ære er ey ſøgt ved diſſe Ting,
Men Priis og Ære ſkal Gud gives trint omkring.
O Gud, giv Kircke Fred, giv Lande Fred og Glæde!
Giv Fred i hver Mands Huus, din Hielp lad ſtaae tilreede,
Lad Skoeler bære Frugt, lad qvæles al Ukrud,
Saa lydes dine Ord og holdes dine Bud.

Neden under paa bemeldte Pulpitur ſtaar i Midten afskildret Salvator Mundi med Jordens Klode i ſin Haand, ved begge Sider de 12 Apoſtler med Tegn hos enhver, hvad Død han har lidt.

S. Peder med Nøglen og et Kors vendt nedad. S. Andreas med et Kors opad. S. Philippus med en afdraget Hud. S. Bartholomæus med en Sten og et Sværd. S. Thomas med et Spyd. S. Jakob den store med et Sværd. S. Johannes viser paa Frelseren med sin Finger. S. Matthæus med en Ørn. S. Jakob den mindre med en Hammer. S. Simon med et Kors opad. S. Judas Thaddæus med en rød Kølle. S. Paulus med en Ørn.

Kirken over Koret eller saakaldet Altergulvet er gevælft, ellers med Loft over. Stolene, som fejle den Zir, at ikke er Døre for dem, ere paa Mandssiden i alt 18, men paa Kvindesiden 19, deri beregnet de to øverste paa hver Side, som ere til Avsumgaard alene, og kan i hver Stol sidde 6 Personer. Pulpituret er med Stole og Bænke forsynet, at 30 Personer magelig kunne sidde der, og ved den Lejlighed er for Mandfolkene rummeligt, men for Kvindfolkene trangt nok.

I Taarnet er en Begravelse med Døre for af Jærn-Sprinkelværk, som Rasmus Overgaard, da Ejer af Kvistrup, har ladet indrette, hvor paa den nordre Side i Muren er sat en sort Sten; derpaa staar med forgyldte Bogstaver:

Vil du misundelige Flock
med skiæve Øyne skue
Det Rum, hvor Overgaard og Bloch
har deres sidste Stue,
Da viid kun, at din Hastighed
for sage kaster Øyet,
Thi Kircken er for dette Steed
tilbørligen fornøyet.

Eet Crucifix og Jern Værck,
ſom Kircken ſtaar tii Ære,
Derom et Vidne faſt og ſtærck
for alle Mænd ſkal være,
Hvorpaa den Fierde Friderig,
ſom Dannemarck da tiente,
Sit Brev og Segl naadelig
de ſalig Folck forleente.
Miſund da ey i dette Rum
de matte Been ſin Leye,
De bier efter Herrens Dom,
da De ſkal Himlen eye.

Rasmus Nielſen Overgaard. Margrethe Pedersdatter Bloch.

Paa de øverſte Stole, ſom ere til Avſumgaard, er udgravet Iver Juuls til Kviſtrup og Fru Ingeborg Parsbergs fædrene og mødrene Vaaben.

Uden paa Kirken i en Sten paa den nordre Side ſtaar udhugget lig en Abe ſtaaende paa Bagbenene, har et ſtort Hoved, og Forbenene hænge langt ned ved begge Siderne, og ſiges, ſkal være Kirkens Vartegn.

Ovenfor er omtalt den Sjælemesſe, ſom Ridder Niels Krag ſtiftede i Kirken og hvortil han havde lagt en Gaard i Lundby. 1485 bevilgede Biſkop Hartvig Juel, at Præſt efter Præſt i Vejrum Sogn til evig Tid ſkulde have og nyde alt det Gods, ſom var givet til Kirken for Meſſer og Gudstjeneſte og ſom havde ligget til Præſtebordet i 40 Aar og mere. Biſkoppen gav desuden Afkald paa at ind-

eller afsætte Bonden (wordhen, den vordnede), der boede paa Præstens Grund, og paa at nyde Gæsteri, paa det Vilkaar at Messer og Gudstjeneste skulde forøges for deres Sjæle, som havde givet Godset.

1486 lod Biskoppens Official paa Volstrup 16 Mænd aflægge det Vidnesbyrd om den Jord, som hedder Kirkebjerg og ligger østen for Braghøj, at fra de Agre, som skyde østen til Kirkebjerg, og til den gamle Vej, som ligger op ad Vejrumhole, og saa til den liden Stubjord, som ligger Sønden for Barfreds Husted, den ene Ende i Sønder og den anden i Nør, har været ulastet og ukæret til Præstegaard i Vejrum i 40 Aar og mere, undtagen 2 Agre, som ligge til Barfreds Husted.

Et Barfred var egentlig et Taarn eller et Udenværk paa en Borg, men kunde ogsaa betyde en selvstændig med Taarn forsynet Ejendom. Der var i Middelalderen enkelte Steder saadanne Barfrede ved Præstegaarde, hvor Kongerne toge ind paa Gæsteri.

1495 lod Biskop Hartvig 22 Mænd afgive det Vidnesbyrd paa Volstrup, idet de lagde deres Hænder paa Messebogen og bad dem Gud og den hellige Læst hjælpe, at Esters Toft har været til Veirum Kirke i rolig Hævd ulastet og ukæret i 40—60 Aar og mere, indtil nu Jes Jepsen i Majgaard havde givet Last derpaa [32]).

1497 tilbagekaldte Kong Hans en Stadfæstelse, han havde givet Hr. Peder i Vejrum paa et Gaardsted næst sønden Tinget og en Toft vesten for Tinget, som kaldes Kringeltoft, og paa nogle af

Vejrum Enge. Det forrige Brev skulde være magtesløst, indtil Præsten og hans Modpart vare fremkomne med deres Bevisninger for Kongens Retterting. Brevet er udstedt til dem, som bygge og bo i Hjerm Herred [33]).

1498 skænkede, som ovenfor omtalt, Fru Kirsten Mikkelsdatter sin Eng i Hjalte til Præstebordet, og den omtalte Proces maa være vunden, thi 1519 fik Præsten Hr. Peder Stafensen kgl. Stadfæstelse paa følgende Ejendomme: „Et Gaardsted næst sønden Tinggaard fra den gammel Dige og saa øster til de nørre Ender paa Rooy og sønder til Købmands Mose, som Laves Jord vedtager, og øster til Avsumgaards Jord vedtager, og sønder mod gammel Tingsted, til Avsumgaards Jord igen vedtager. Item den Kringeltoft vesten Ting og sønder midt i Majen undtagen i fornævnte Toft 2 Agre Bønderjord og de 2 østerste Agre til Laves Gaards Jord. * Item fuld Fællig i Udmark og Fægang i Vejrum Skov og Sodbjerg til fornævnte Gaardsted. Item de Engedele paa Vejrum Eng, som Provstgaard mageskiftede af Præstegaarden for Eng i Hjalt, ved deres Agerender sønden den Skælsten mellem Provstgaards Jord og Præstegaards Jord. Item den Jord, som Jep Bang i Fæste havde, Esters Dam og Kirkens Jord sønden Dal og den Jord norden Esters Dam, som Hr. Peder Nielsen lod opbryde og havde Havre i. Item al den Jord, som Hr. Peder Nielsen havde i sin Hævd og Værge paa Sankt Andreæ Kirkes Vegne" [34]).

18. Juni 1518 havde Hr. Chriſtiern Hvid, der var Biſkoppens Official og Sognepræſt til Vejrum, ſtævnet 8 Mænd for ſig i Holſtebro Kirke, hvor de vidnede, at „Krogsgaards Husſted, ſom ligger norden Sire Kirke, og hendes Tilliggelſe, ſom ligger næſt norden til Høllegaards Dige og norden ligger til Skadberigh, ſom Sogneſkæl er imellem Vejrum Sogn og Sire Sogn, ſom er 3 Agre bred fra forſkrevne Høllegaard Dige og nør til forſkrevne Skadberigh, det har ligget til Præſtebord i Vejrum i 40 Aar ulaſtet og ukæret for hver Mand, til nu Tyge Anderſen kærer derpaa, og er dem fuld vitterligt, at forſkrevne Sognepræſter har haft det i ſin Værge og gjort af forſkrevne Jord, hvad de vilde i 40 Aar.

I Aaret 1541 indværgede Præſten Hr. Jens Hanſen ſamme Jord ſom St. Andreæ Kirkes og Præſtegaards rette Jord. Samme Aar indværgede han „den Husſted, ſom ligger næſt ſønden Tinggaard og ſaa ſønder, til Chriſtiern Lavſens Gaards Jord vedtager, ſaa fra Tingen og øſter til Avſumgaards Jord vedtager og naar til Rotthomooſe og ſaa veſter til Røye baade øſten og veſten til Røye undtagen den Ager, der ligger næſt til Tinggaards Havegaard. Samme Aar indværgede han en Gaard i Skikild og en Gaard i Søller [35].

I Indberetningen 1690 ſiges det, at paa Præſtegaardens Grund laa en liden Bolig kaldet Grøn Eng og 3 andre Boliger, nemlig: Krumborg Dige, en ved Sire Kirke, ſom Mag. Peder

Lime i sin Tid lod opbygge paa nogle Agre, som tilhørte Vejrum Kirke, og Klogborg, opført af Hr. Niels Povlsen Astrup paa nogle Stuvjorder. Som Mensalia tilhørte Præsteembedet Halvgaarden Lille Skikkild og Nørre Søller, der var et Bol og et Bols-Inderste; „disse synes af gamle Dokumenter at være tagne fra St. Andreæ Kirke, som denne Vejrum Kirke fordum var kaldet, og lagte til Præstebordet, at Præsten nogenledes kunde nære sig og bo hos sine Sognefolk, thi den første evangeliske Præst Hr. Christiern Hvid var Official og opholdt sig i Holstebro og rejste ud at forrette Tjeneste i Vejrum Kirke, naar den skulde holdes."

1766 skriver Præsten om Embedets Mensalgods: „Til Vejrum Præstegaard er lagt noget Mensalgods, nemlig her i Sognet 2 Gaarde, Nør-Søller og Lille Skikkild, og et Bol Krumborg Dige; i Sir Sogn 2 Bol, nemlig Klogborg og Kongsgaard eller Fiskerhus. Desuden nydes af en Gaard her i Sognet, Kvistrup tilhørende, navnlig Feldborg, aarlig 2 Tdr. 4 Skp. Byg, 3 Tdr. 4 Skp. Havre, og af en Gaard kaldet Over Dal, der nu hører til Vaskjærgaard, aarlig 4 Tdr. Havre. I Bispekisten skal findes Lavhævd paa den Gaard i Søller og Lille Skikkild Anno 1541, saa og Biskop Hartvig af Ribe hans Stadfæstelse paa det Gods i Vejrum Sogn, som er givet til Vejrum Præstebord for Messer og Gudstjeneste Anno 1480, af hvilke Hr. Niels Povelsen Kopier har udskrevet og under sin Haand bevidnet at være rigtige Kopier af 3 Perga-

mentsbreve, som findes i Landekisten i Ribe." Præsten tilføjer neden under: „Dette ovenfor nævnte Gods er af fromme Adelspersoner i fordums Tid givet til Vejrum Præstebord for en Sjælemesse at holde vedlige, for hvilke Sjælemesser der holdes nu aarligen en Cathechismi Prædiken hver Fredag, som og endnu holdes hver Fredag fra Mortensdag og indtil Fasten, da Onsdags Prædiken begynder. Sætter og for, dette at være tillagt for Kaldets Ringheds Skyld, siden her haves ingen Annexgaard."

Præster.

Niels 1422.
Peder Nielsen 1441.
Peder Stasensen 1486. 1519.
Jens Hansen 1535.
Niels Christensen 1584, død 1602.
Christen Nielsen 1602—18.
Mag. Peder Lassen Lime 1618—42.
Niels Povlsen Astrup 1642—90.
Peder Lavridsen Vandborg 1690—97.
Mag. Henrik Ejlersen Garboe 1697—1727.
Kort Nielsen Bisted 1727—29.
Svend Christian Heide 1730—48.
Søren Madsen Listoe 1748—73.
Niels Bygum Krarup 1773—98.
Janus Balthasar Krarup 1798—1830,
Jens Lind 1830—57.
Julius Røgind 1857—73.
Christian Frederik Koch 1873—85.
Peter Falck Rønne 1885—87.
Moritz Christian Julius Anthon 1888.

Den mærkeligste Præst i Vejrum var Mag. Christiern Hvid, Søn af Peder Hvid i Holstebro;

hans Moder var Datter af Adelsmanden Jes Blaaberg, Borgmeſter i Holſtebro. Dette ſes bl. a. deraf, at Kongen 1531 bevilgede ham Gaarden Hale i Vinding Sogn ſom frit Bøndergods, uagtet Niels Klemenſen til Blæsbjerg havde ſtødet den til Tvis Kloſter, idet 2 Søſterdele af Jes Blaabergs Gods vare tildømte Kronen, medens han ſelv havde faaet de 3 Søſterdele [36]). Hans Broder Jep var Borger i Randers og haus Søſterdatter var gift med en Borger i Guſtrau, Broderen var død ved 1546 og havde en Søn Peder [37]). Han nævnes 1518 ſom Sognepræſt i Vejrum, men det har været ſaaledes, at han nød Indtægten imod at holde Kapellan; den foran S. 85 nævnte Beretning, at han var Biſkoppens Official i Holſtebro, er uden Tvivl rigtig. Han ſluttede ſenere et Mageſkifte med Præſten i Ribe og Voxlev Hr. Niels Pederſen, at denne ſkulde have Vejrum Kald og han ſelv dennes Sogne, men nogen Tid efter gjorde de Handelen om igen, hvorpaa Kongen gav Stadfæſtelſe 1528 [38]). Allerede Chriſtiern II har haft Ynde ſt for ham, thi han gav ham Bevilling paa Indtægten af Hagebro, ſom han 1528 overlod til Lensmanden paa Lundenæs [39]). Frederik I benyttede ham i Aarene 1524—26 til at indkræve Landehjælpen i Ribe Stift og 1526 nævnes han ſom kgl. Rentemeſter, der foreſtod Rigets Pengevæſen. 1527 var han Kannik i Lund og 1529 i Viborg, hvis Domkapitel fik kgl. Brev om at lade ham beholde ſine Indtægter ſom reſiderende Kannik, uagtet han ikke kunde

bo i Viborg, da han „er ſtikket udi vor Tjeneſte og der udinden er forhindret udi ſaa Maade, at han ſtedſe ſkal drage om her udi Riget og beſtille vore og Rigens Ærinde.“ 1531 blev han Decanus ved Kjøbenhavns Kapitel og nød ogſaa Indtægten af Tirſted Præſteembede i Laaland. Han har ogſaa været Forſtander for Stubber Kloſter, thi 1532 fik han en Befaling til Mogens Gøye og Jens Hvas, at de ſkulde tage flere gode Mænd til ſig og granſke om en Trætte, han havde med Jep Thomſen i Holſtebro og hans Medfølgere, „for at de have taget Stubber Kloſter og all hans Gods, ſom derudi var, fra ham og gjorde ham der ſaa arm, at han maatte løbe ud af Kloſteret“ [40]). Under Grevens Fejde affatte Skipper Klement ham ſom Præſt i Vejrum og indſatte Jens Hanſen, hvem han 1535 ſtævnede for Rigens Ret, men Hr. Jens blev dog ſiddende ſom Præſt. Efter Klements Fald benyttedes han til at inddrive Bøderne hos de oprørſke Bønder, hvorfor han ſandſynligvis ikke kunde have været taalt her, ſelv om han nu vilde have taget til Takke med den beſkedne Stilling ſom Landsbypræſt. Grunden til, at Jens Hanſen blev i Embedet, er dog nærmeſt den, at man under den lutherſke Kirke ikke ønſkede Præſteembeder knyttede til verdslige Beſtillinger. Han døde ved Midſommertid 1536 [41]).

Naar det i Præſterækken fra 1690 ſiges at Peder Stafenſen var Præſt til 1531, han nævnes endnu 1519, er det uden Tvivl rigtigt, men da han

allerede var Præst 1486, maa han ogsaa have været Kapellan for andre end for Mag. Christiern Hvid.

Hr. Christen Nielsen havde en uheldig Skæbne. 1614 stævnede han Knud Gyldenstjerne til Aagaard, fordi denne havde anlagt Gældssag imod hans Søster Maren, Enke efter Gert Mejer i Holstebro. Præsten tabte Sagen og dømtes til at betale 1126 Daler og har desuden forløbet sig, thi han blev suspenderet, men Lensmanden fik 1. Maj 1617 Befaling til at lade ham komme til Prædikestolen igen, da Kongen tilgav ham hans Forseelse. Han kom imidlertid snart efter galt afsted paany, thi 19. Okt. 1619 sagde han i Kvistrup Fruerstue til Fru Sofie Høichen til Strandbjerggaard, at hendes Mand afgangne Oluf Munk efter hans Faders Død var indbraget i Vejrum Præstegaard, havde brudt og opslaaet Kister og Skrin og deraf udtaget og bortført adskillige Varer tilligemed Kisterne, hvilket han vilde bevise med Oluf Munks egen Haand. Denne Sag blev forfulgt paa Landstinget og der nægtede han „med Helgens Ed og oprakte Fingre" at have sagt saadanne Ord, uagtet han havde taget Tingsvidne paa Hjerm Herredsting om Gyldigheden af sit Udsagn. Han blev afsat, hvilket endog synes at være sket 1618, og blev paa Landstinget dømt som Løgner. I Lensregnskabet for 1621 findes følgende Post: Annammet af Hr. Christen Nielsen, fordum Præst udi Vejrum, hans halve Bo, som paa kgl. Majestæts Vegne blev oppebaaret, efterdom

ham formedelst Løgnagtighed var Dom overgangen paa hans Finger, ialt 50½ Sletdaler; endvidere hans Faldsmaal, der var ham til Hjerm Herredsting overgangen, 3 kurant Mark for hver Gang, er 12½ kurant Daler 1 Mark." Han søgte vel om Benaadning, men Kongen bød Lensmanden 31. Marts 1622 at sælge hans Bo, da Kongen ikke var tilsinds at eftergive ham hans Boslod [42]).

Hr. Niels Povlsen Astrup fik 25. Juli 1685 Bevilling til, at Asp maatte være Annex til Vejrum, naar det blev ledigt, hvilket dog ikke skete.

Hr. Peder Lavridsen Vandborg fik 26. Sept. 1691 af Kongen Tilgivelse, fordi hans Hustru var kommen nogle Uger for tidlig i Barselseng, dog skulde han suspenderes i 3 Maaneder og derpaa til Højmesse efter Prædiken afbede sin Forseelse og give 50 Sletdaler til Kristianshavns ny Kirke. Hun, der var Formandens Datter, døde allerede 10. Nov. samme Aar; Præsten skriver herom i Kirkebogen: Det er ikke fuldt 2 Aar, siden her af Præstegaarden er blevet udført 6 Lig, 3 tilsorn paa en kort Tid: sal. Ingeborg Frandsdatter Rosenberg, sal. Hr. Frands Nielsen og sal. Hr. Niels Povlsen, og nu atter trende, blandt hvilke min allerkæreste Hustru". Der var ogsaa i den følgende Tid mange Dødsfald fra Præstegaarden. Da Præstens Karl døde 1702, lod Kaptejn Didriksen, der formodentlig boede paa Ryttergodset i Sognet, ham „med en Korporal og 24 Soldater gelejde til Graven med Trommeslag

og 3 Salver, efterat der var kastet Muld paa ham".

Provst Jens Balthasar Krarup var en meget virksom Mand. Han var en af de første paa Egnen, der begyndte Staldfodring om Sommeren, men hans gamle Røgter kunde ikke udholde at gaa ene hjemme, naar de andre Folk syngende og snakkende gik i Marken. Præsten kunde ikke heller faa andre til Røgter paa den Maade, indtil det 1821 blev ham muligt at indføre hel Staldfodring for 37 Stude og halv for 16 Malkekøer. Han havde stort Faarehold paa 300 Faar og experimenterede i mange Retninger. Han oprettede et Sognebibliothek, drev Planteskole og plantede Skovtræer og Pil i Tusindvis, foruden at han beplantede Præstegaardens Have, hvorved han ogsaa drev en større Humlehave.

Det hedder ogsaa om ham, at han var en af de faa af gejstlige Embedsmænd, der havde udrettet noget betydeligt i Landvæsenet og uden Tvivl i sin Egn var den første, der vakte Opmærksomhed for et bedre Agerbrug ved forbedret Sædskifte, Dyrkning af Brakfrugter og Foderurter, Opførelse af Hegn osv. Han drev selv i omtrent 30 Aar sin Avling, „der ydede ham et saa lønnende Udbytte, at han i et middelmaadigt Kald kunde anstændigen ernære en talrig Familie". Han forflyttedes 1830 til Gjerlev og Draaby i Sæland [43]). Han ejede Avsumdal og Aldershvile, dengang tilsammen c. 16 Tdr. Htkr.

1690 hedder det, at Degnen i Julerente fik 30 Kager og 30 Faarslaar og i Paaskerente 3 Vol Æg, i Offer paa hver af de 3 Højtidsdage sædvanlig 1 Sletmark, højst 1 Rigsmark.

1630 beklagede Sognemændene i Vejrum sig over, at de ikke havde en siddende Degn, som kunde undervise deres Børn, men et Barn af Holstebro Skole, som selv lidet kunde vide.

Hjerm Sogn.

Hjerm Sogn grænser mod Nord til Venø Bugt, mod Øst til Handbjerg S. og Bordbjerg S., mod Syd til Maabjerg S. og Sire S., mod Vest til Vejrum S. Jernbanen Holstebro—Struer skærer Sognet. Hjerm Station. Kirkens Afstand fra Holstebro er 1 Mil. Et Vandløb, der kommer fra den dybe Indskæring ved Kongskov, løber i Limfjorden ved Volstrup. Jorderne ere temmelig højtliggende og skraane mod Limfjorden. De ere af en frugtbar Beskaffenhed. Sognets Fladeindhold er 5766 Tdr. Land med 444 Tdr. Htkr.

3 Skoler, 1 Andelsmejeri. Kalkværk. I Indberetningen 1638 skrives, at paa Hjermgaards Mark er en Dal kaldet Blegedal, hvor Kalkgrunden er, „og siges, at den Kalk, Kirken er bygget med, skal i fordums Tid være taget der". Salt i

Sognet 257 Gaarde og Huse med 1482 Indbyggere (1880: 1255, 1860: 966, 1840: 779, 1801: 620).

Om Sognets Opnævnelse efter de Hjorder, der i den graa Oldtid græssede paa de herværende store Græsgange, er oplyst foran S 5.

I Sognet ere nu alle Gravhøje sløjfede, der har dog været flere, som Skælhøj op til Handbjerg Sogn, Kongsgaardhøj ved Kongsgaard paa Brinken sønden for den Bæk, der løber i Fjorden ved Volstrup; Kraghøj vesten for Bækken, og paa det højeste Punkt i Øster Hjerm med Udsigt til Limfjorden laa ogsaa en Høj.

I Sognets østlige Del er Hummelmose, om hvilken der siges i Indberetningen 1638, at det ofte hænder, naar der graves efter Skurtørv, „at store Bul med Rødderne af Grantræer optages, saa heraf forfares, at hvor nu ganske ingen Træer staar, maa i gamle Dage have været store Granskove".

I Sognet findes:

Volstrup Hovedgaard, 23 Tdr.. 2 Skp. Htkr., se nedenfor.

Aldershvile, c. 6 Tdr. Htkr., Parcel af Volstrup. Derunder dreves 1830 Frisengene, 5½ Tdr. Htkr., der vare Parceller af Kvistrup. En Lund paa 7—8 Tdr. Land var plantet af Ejeren Provst Krarup i Vejrum.

Sofienlund, c. 7½ Tdr. Htkr., Parcel af Kvistrup og Volstrup. Her boede 1796 Jakob Lindam, der 1792 opholdt sig paa Volstrup og da udnævntes til Overretsprokurator. Han døde 1824

som Herredsskriver i Ulborg Herred. Senere ejedes Gaarden af Jens Kjerulf Sand, der døde i Hjermhede 1825.

Strandkjær, Bolsted.

Krogager, 1 Hus.

Volstrup Mark, 1 Gd., 2 Bolsteder.

Sofienborg, c. 8 Tdr. Htkr. med Kro og en Vandmølle. Udflytter fra Volstrup By 1788.

Volstrup By, 3 Gaarde, deraf 1 paa c. 11 Tdr. Htkr., 1 paa c. 5 Tdr. Htkr., 5 Bolsteder. Var 1683 4 Gaarde med 5 Bønder og 2 Bol; af Marker nævnes Munktoft og Trædagre.

Skjetterup, 6 Gaarde, hver paa 5—6 Tdr. Htkr., og 1 Hus. Var 1683 4 Gaarde, hvoraf 1 øde; i den ene boede Birkefoged Christen Esbensen; sønden for Byen laa Fryskilde.

Feldborg, 7½ Tdr. Htkr., Lille Feldborg, 1 Bolsted, Over Feldborg, 4½ Tdr. Htkr.; 1683 2 Gaarde og 2 Huse.

Livbjerggaard, 2 Gaarde, Parceller af Volstrup.

Altonahus, 1 Bolsted, Parcel af Volstrup.

Engtofthus, 1 Bolsted, Parcel af Volstrup.

Nørhedehus, 1 Bolsted, 2 Huse, Parcel af Volstrup.

Zytphensminde, 1 Gaard, Parcel af Volstrup, opnævnt efter Kaptejn Zytphen til Volstrup.

Øster Mølle.

Nyborg, 1 Gaard, tildels Parcel af Volstrup.

Fredenslund, 1 Bolsted, Parcel af Over Feldborg.

Marienlund, 1 Hus, Parcel af Volstrup.

Osterby, 2 Gaarde, 2 Bolsteder, 2 Huse. 1683 2 Gaarde; paa Marken nævnes Troldtoft og Bommestal.

Sle, 5 Tdr. Htkr., Sle Mark, 2 Bolsteder.

Telling, 4 Gaarde, 1683 6 Gaarde, hvoraf 1 øde, desuden en Halvgaard og 2 Huse.

Neder Telling (udtales Nejtling), 4½ Tdr. Htkr., Neder Tellinghus, 1 Gaard, 1 Hus. 1683 2 Gaarde, hvoraf den ene øde, og et Bol; der var da Fællig i Marken med Snødder; paa Marken nævnes Oxholager, Bavntoft, Gusbjerg, Livbjerg, Bommerhal.

1545 toges der Tingsvidne af Volstrup Birketing om en Halvgaard i Telling, som Christen Madsen iboede, at „hans Salse var meget ond, og var hverken Vægge eller Tag paa, som kunde holde for Knog eller Regn, og at der var hverken Vægge eller Tag paa hans Lade uden et Stykke gammelt Tag paa den søndre Side og at hans Fæhus var slet nedfaldet og hverken Tømmer eller Tag paa uden 2 Suler og 1 Aas, og at samme Halvgaard er meget forværret Aar efter Aar, siden han den fik". Et andet Syn udtalte, at Chr. Madsen „ej bør at besidde nogen god Mands Gods, uden han vil holde det bedre ved Magt." Han havde ej heller betalt Tiende og Landgilde. Hans Grander og Naboer vidnede, „at han har gjort dem stor

Skade hvert Aar, siden han kom til samme Gaard, paa deres Korn og Enge, baade med hans Øg og Fæ, at han ikke har hegnet eller gærdet med dem og at hans Avl, Hø og Korn har altid standet ude, alle hans Grander og Naboer til Skade og Trængsel" [43]).

Snødder, 3 Gaarde, deraf 1 med 6½ Tdr. Htkr., og 2 Bolsteder. 1683 3 Gaarde.

Elseborg, 2 Bolsteder, Parceller af Volstrup.

Østergaard, Østergaardhus, Parceller af Volstrup.

Sønderborg, et Bolsted, Parcel af Volstrup.

Kragelund, 3 Gaarde, 3 Bolsteder, 1 Hus. 1683 2 Helgaarde.

Holsteinborg, 1 Gaard, Parcel af Skjelsgaard, Ejeren er født Holstener.

Skjelsgaard, Nørre Skjelsgaard, Parceller af Volstrup.

Roligheds lund, 1 Gaard, Parcel af Skjelsgaard.

Bentsbol, 1 Gaard, Parcel af Volstrup.

Kvium, 8 Gaarde, deraf 3 paa 4—5 Tdr. Htkr., 2 Bolsteder, 4 Huse. Var 1683 4 Helgaarde med 7 Bønder, 4 Halvgaarde, 2 Bol, hvoraf 1 øde, og 4 Huse, hvoraf 1 øde; af Marker nævnes Soldal, Vinterbjerg, Rørkjær, Dynnesbak, Harreris, Eskilsbjerg, Skinballe. Om Navnets Oprindelse (udtales Kvim) se foran S. 5.

Kviumbol, 1 Gaard.

Porskjærhus, Bolsted, Parcel af Volstrup.

Vesterhus, 1 Gaard, Parcel af Volstrup.

Husmer, Bolsted, gammel Ejendom.

Kathrineborg, 5 Tdr. Htkr., Udflytter fra Skjetterup.

Marienlund, Bolsted, Udflytter fra Skjetterup.

Kongsgaard, 4 Tdr. Htkr., Kongsgaardhus. Gaarden kaldes altid i ældre Tid Kongsskov og den nuværende Udtale, Kongsko, kan baade betyde det ene og det andet. Som ovenfor S. 10 er omtalt, var her en Skovejendom, som Erik Glipping 1259 skænkede til Ribe Domkirke og som hed Quimæruth, der betyder den ryddede Skov ved Kvium, hvor der altsaa har ligget en Gaard. Osten for den forsvundne Høj Kongsgaardhøj, der snarere har været et Voldsted end en Gravhøj, har man for en Snes Aar siden fundet Sten og Murgrus som Levning af en Bygning, og her har vistnok staaet Kongsgaarden for Hjerm Herred.

Damgaard, 1 Gaard, 2 Bolsteder, nævnes 1547, var 1683 en øde Halvgaard.

Vestergaardhus, Parcel af Vestergaard i Kvium.

Oxenbjerg, Bolsted, Oxenbjerghus, Udflyttere fra Kvium.

Hjermgaarde, 5 Gaarde, de 4 paa 4—6 Tdr. Htkr., 2 Bolsteder, 2 Huse. Var oprindelig 1 Gaard, der 1683 var ganske øde med nedfaldne

Huſe; den mentes dog dengang tilforn at have været 4 Gaarde.

Paa Hjermgaard boede 1537 Jakob Nielſen, gift med Karine Pedersdatter, der i Univerſitets-programmet i Anledning af deres Søns Død kaldes Datter af Peder Munk, Herre til Kviſtrup. Som det ſes ovenfor, var Kviſtrup dengang en Ladegaard under Tvis Kloſter og der nævnes ganſke viſt 1533 en Per Munk i Kviſtrup, der maa have været Kloſterets Forvalter og altſaa var langtfra at være „Herre" til Kviſtrup, ſaa meget mindre ſom han ikke var af Adel. Karine var ogſaa bondefødt, hvilket ſes af, at hun 1549 beviſte, at hun var et umyndigt Barn, da hendes Gods i Hjerm Herred, der var ſat til 14 Skæppers Skyld, 1535 med andet Bøndergods blev forbrudt til Kronen, hvorfor Kongen tilbagegav hende hendes Selvejerret. Hendes Søn optog ſin Morfaders Navn og kaldtes Peder Munk Jakobſen, var først i Latinſkole, men efter Moderens Død c. 1555 gik han i Krigstjeneſte baade hjemme og i fremmede Lande; ſiden ſlog han ſig paa Handelen og døde 1613 ſom Borgmeſter i Kjøbenhavn.[46]) Iøvrigt var Hjermgaard viſtnok en gammel Selvejergaard; under Tvis Kloſter hørte derimod Sønder Hjermgaard.

Møllevang, 1 Hus, Parcel af Hjermgaarde.

Kjærgaard, 8 Tdr. Htkr., Kjærgaardlille, Bolſted. Var 1547 en ſtor Gaard med 2 Beboere, 1683 2 Gaarde; paa Marken nævnes da Engelands Toft, Vistoft og Ulballe.

Tusgaard, 4 Tdr. Htkr. Udtalen er Tusko, hvilket ligesaavel kan betegne Tuskov, som maa være den rette Form, da man altid i ældre Tid skrev Turskov.

Fredenslyst, Bolsted, Parcel af Tusgaard.

Mosegaard, Bolsted, Parcel af Bolstrup.

Hummelmose, 7½ Tdr. Htkr., Hummelmosehus, et Bolsted og et Hus. Nævnes 1547; paa Marken nævnes 1683 Ulbakke.

Sønder Hjerm, 3 Gaarde, deraf 1 med 5½ og 1 med 4 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 2 Huse 1683 2 Helgaarde og en øde Halvgaard. Kaldes 1547 Sønder Hjermgaard.

Nordborg, Bolsted, Udflytter fra Sønder Hjerm.

Hjortborg, 1 Gaard, 1 Hus, 1683 1 Bol.

Smørborg, 1 Gaard, 1683 1 Bol.

Bak, 1 Gaard, Bakhus, 1683 1 Bol.

Hvidbjerg, 1 Gaard, nævnes 1547 og var 1683 et Bol.

Snuffelborg, 1 Gaard, 1683 et Bol. Dette underlige Navn synes at have nogen Forbindelse med Snøffel, en Slags Helt med spidst Hoved, saaledes at Snuffelborg, der egentlig har heddet Snuffelbjerg, betyder et spidst Bjerg. Ordet er iøvrigt af tydsk Oprindelse.

Egebjerg, 2 Gaarde, hver paa c. 4 Tdr. Htkr. Egebjerghus. 1547 1 Gaard, 1683 en Halvgaard; 1683 nævnes en øde Halvgaard Klemb.

øſten for Egebjerg, er nu underlagt Egebjerg, og Marken kaldes endnu Klæm.

Skarby, 5½ Tdr. Htkr., Skarby Mark, 2 Huſe, nævnes 1547, var 1683 2 Halvgaarde.

Øſter Avſum, 5 Gaarde, den ene med 7½ Tdr., en med 4 Tdr. Htkr., 2 Bolſteder, 4 Huſe. 1683 foruden Præſtegaarden 3 Gaarde, hvoraf 1 øde; paa Marken nævnes Munklund, Korsbjerg og Pranistoft.

Avſum Mark, 1 Hus.

Korsbjerghus, 1 Gaard, 1 Hus. Korsbjerg var 1683 et Bol.

Kriſtinelyſt, 1 Gaard, Udflytter fra Øſter Avſum.

Præſtegaarden, 4½ Tdr. Htkr., Præſtegaardsmark, 1 Bolſted.

Højmark, 2 Gaarde, 1 Bolſted, Parceller af Præſtegaarden.

Veſter Avſum, c. 9. Tdr. Htkr., og et Bolſted, 1683 2 Helgaarde.

Avſumlille, 5½ Tdr. Htkr., Parcel af Avſumgaard.

Nyholm, 1 Gaard, Parcel af Avſumgaard.

Skomagerhus, 1 Bolſted.

Tydensminde, Bolſted, Parcel af Avſumgaard.

Hjerm Kirke, ſe nedenfor.

Kirkegaard, c. 4 Tdr. Htkr., Kirkegaardhus, 2 Bolſteder, 1 Hus.

Stokholm, Hus, Parcel af Skarby.

Nørre Avjum, 1 Gaard, 1 Hus.

Kalkværket.

Bjerregaard, c. 7 Tdr. Htkr., Bjerregaard Mark, 1 Hus, nævnes 1683.

Tornmark, Bolsted, Parcel af Bjerregaard.

Hjermhede, 3 Gaarde, deraf 1 paa 8 og 1 paa 5 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 1 Hus. 1547 hørte 6 Gaarde her under Tvis Kloster.

Havbo, 1 Gaard, Parcel af Volstrup, Navnet efter en Mand fra Havegnen.

Lindeholm, Bolsted, Parcel af Lindeborg.

Christiansborg, 6 Tdr. Htkr., Parcel fra Volstrup.

Hjerm Station, derved Brugsforening, Købmandshandel og flere Næringsdrivende.

Ytteborg, c. 6 Tdr, Htkr., Udflytter fra Hjermhede, har Navn af Ytte Grib fra Volstrup, gift med Kaptejn Linde.

Krog, 1 Tdr. Htkr.

Nørbakhus, 1 Gaard.

Lindeborg, 2 Gaarde, 1 Bolsted, Parceller fra Volstrup, har vel Navn efter Kaptejn Linde.

1683 nævnes Ballegaard.

1321 skænkedes Thoklund i Hiarmæ Sogn til Ribe Domkirke af Ridderen Hr. Niels He[46]), men denne Ejendom er sandsynligvis snart igen afhændet, thi den nævnes ellers ikke. Det var maaske ogsaa kun et Stykke Skov.

Volstrup.

Efter Bondeopstanden i Jylland 1313 bleve flere Borge opførte til Værn mod Bønderne og efter Hvitfeldts Udsagn blev i samme Anledning Volstrup bygget „Ribe Bispestol til Nytte". Ribe Bispestol havde fra meget gammel Tid store Besiddelser i Egnen ved Limfjorden og havde længer vesterpaa sin anden Borg Bøvling (Ryfensten).

I gammel Tid indtoges den vestlige Del af Volstrup Mark af nogle Ejendomme, der hed Stallerup og Aaby. 1503 indværgede Abbed Niels af Tvis til Klosteret Stallerup Byggesteder med deres Tilliggende, der laa mellem Lærkebæk og den Aa, der mod Øst grænsede til Volstrup Mark, fulgte Aaen til Limfjorden og derfra vest paa, til Aaby Mark vedtog, og derfra sønder paa mod Kvistrup Mark, indtil Dalby Markskæl. 1510 afstod Abbed Niels Andersen til Biskop Iver Munks Gaard Volstrup al Stallerup Mark, som var 4 øde Byggesteder og stødte op til Volstrup Birks Mark; derunder hørte 2 Enge, Munkeeng og Brunsbjerg, der siden brugtes af Mændene i Skjetterup [47]).

Navnet skrives i det 15. Aarh. Olstrup, saa det er tydeligt, at det betyder Olafs Thorp. Flere biskoppelige Breve ere daterede herfra, men iøvrigt var Gaarden forlenet til Adelsmand, saaledes 1492 til Jens Kaas, der Aar 1500 forlenedes med Bøvling, formodentlig forat Biskop Iver Munk

kunde lade sin Broder Mogens Munk faa Volstrup, thi det siges, at Jens Kaases Forlening var „efter Mogens Munks Villie og Begæring". Mogens Munk, der var af uformuende Slægt og ikke selv ejede nogen Herregaard, skrev sig fra nu af „til Volstrup", undertiden dog „af Volstrup". 1522 var han Landsdommer i Nørre Jylland, men i Slutningen af Aaret sammensvor 9 jydske Adelsmænd, blandt hvilke var Biskop Iver Munk og hans Broder Mogens, sig om at afsætte Christiern II og indsætte dennes Farbroder Hertug Frederik til Konge. De opsatte et Brev til Hertugen og bad ham om Hjælp mod Kongens Tyranni, ja havde den Driftighed at tilføje Navnene paa 9 ansete Adelsmænd uden disses Samtykke.

I Begyndelsen af 1523 udstedte de et Opraab til Jyllands Indbyggere, hvori de fremkom med mange falske Beskyldninger mod Kongen og ligeledes misbrugte hæderlige Mænds Navne til at kalde Jyderne til Vaaben. Da var det, at Mogens Munk i Vejle besøgte Kongen, der intet anede om alt dette, og blev venlig modtaget af ham, ligesom han under Samtale om Jagt lovede Kongen en god Rævemynde. Ved Bortgangen lod han sine Handsker blive tilbage, og i disse fandt man Adelens Opsigelsesbrev, hvilket Kongen erklærede for den lovede Rævemynde, men Mogens Munk var da for længe siden kommen over til Sønderjylland. Historikeren Allen finder ikke noget, der kunde undskylde Mogens Munk for hans Forræderi, medens

man dog kan fremføre rimelige Grunde for de fleſte af de andre Sammenſvorne. Folkemeningen anſaa ham endog for Hovedmanden. De jydſke Bønder hadede han ſiden og nogle Aar efter havde de nær omkommet ham i Viborg [48]).

De menige Bønder mærkede nemlig efter Chriſtiern II's Fordrivelſe ikke noget til de lovede Lettelſer, men fik tvert imod flere og flere ny Skatter og Herremændene begunſtigedes tvært imod. 1525 vægrede Bønderne ſig paa flere Steder ved at give Skatter og indtog en truende Holdning, den evangeliſke Prædiken udbredtes mere og mere og man nægtede 1527 at give Biſpetiende, ja ønſkede at afſkaffe al Tiende, ſaa flere ventede en lignende Bondeopſtand ſom under Kriſtoffer af Bajern. Samtidig opvaktes en ſtor Gæring, iſær paa Veſtkyſten, til Fordel for Chriſtiern II's Genindſættelſe.

Mogens Munk, der 1523 blev optaget i Rigsraadet og forlenet med Vandfuld Herred og desuden var forlenet med Viborg Bys Sagefald og Told, fremkaldte 1531 en ſtor Forbitrelſe imod ſig i Anledning af den Maade, hvorpaa han indkrævede Told paa Toftemarkedet, Bønderne ſamledes og han maatte ſkyndſomt tage Flugten. 4 Bønder kom til hans Huſtru Fru Karen Roſenkrantz, den ene ſtødte Spydet i Jorden for hendes Fod, idet han truede med at gennembore hende med 20 Spyd og bære hende i Byen paa dem, hvis hun ikke udleverede en Perſon, Mogens Munks Svende havde grebet.

Efter dette afskedigedes Mogens Munk som Landsdommer, og Jens Hvas til Kaas beskikkedes i hans Sted, hvilket Mogens Munk siden hævnede, thi da Jens Hvas 1534 var bleven tvungen af Bønderne til at deltage i den Opstand, disse gjorde under Vendelboen Skipper Klement, blev der vel ved Rigens Hovmester Mogens Gøye udstedt et Lejdebrev for ham, efterat Bøndernes Magt var knust af Johan Rantzau, men dette kom for sent, idet Hvas blev halshugget i Viborg sammen med Klement. Paa Henrettelsespladsen kom Mogens Munk hen til ham og opfordrede ham til at vedgaa et Skøde paa en Del i Palsgaard, hvilket han ogsaa gjorde umiddelbart før sin Død. Det Hastværk, hvormed Henrettelsen fremskyndedes, antages for en stor Del at skyldes Mogens Munk, der allerede efter Oprøret 1531 havde beskyldt Hvas for at staa paa Bøndernes Side, men sikkert godt kunde vide, at Hvas kun nødtvungen kunde have fulgt med Oprørerne [50]).

Mogens Munk blev igen Landsdommer og 1537 fik han istedenfor Vandfuld Herred Pantebrev paa Volstrup, der ved Bispernes Affættelse som andet Bispegods var lagt under Kronen, for samme Sum som den, hvorfor han havde haft Vandfuld Herred i Pant.

Han blev, mærkeligt nok, aldrig slaaet til Ridder som andre Medlemmer af Rigsraadet, hvilket synes at tyde paa, at han ej heller i højere Kredse var synderlig yndet.

Han synes at være gaaet af som Landsdommer 1542 og ved samme Tid at være udtraadt af Rigsraadet. Samme Aar fik hans Søn Oluf Kongens Skøde paa Volstrup, saa han synes da at have trukket sig tilbage af Alderdom.

Hans Ægtefælle var Karen Rosenkrantz, Datter af Hr. Ludvig Nielsen til Palsgaard; hun døde, som det synes, 1535 og er begravet i Viborg Domkirke under en Sten, der blev lagt af hendes Datter Fru Ide Munk til Vallø. Deres Børn vare: Ludvig Munk til Palsgaard, Oluf Munk, Kirsten Munk, gift med Vulf Pogwisk, og Ide Munk, gift med Hr. Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø [51]). Om Mogens Munks uægte Døtre se Side 66 under Avsumgaard.

Mogens Munk døde 3. Dec. 1558 og er begravet i Hjerm Kirke tilligemed 6 Børn. Epitafiet over ham meddeles under Kirken. I Aaret 1540 opgives Indtægten af Volstrup som 108 Tdr. Rug, 48 Tdr. Byg og 222 Tdr. Havre med mere [52]). Mogens Munk gav heraf en aarlig Afgift af 40 rinske Gylden, han skulde holde Kongen Borgeleje til 2 Heste og være fri for yderligere Tynge, derimod skulde han ikke have de Kirker i Forlening, som han havde i Bispens Tid, idet Kongen selv vilde forsyne dem med Sognepræster, da det vel ikke kunde betros ham som Broder og Fader til katholske Bisper at kalde rette Lutheranere. Han holdt vistnok ved den gamle Lære saa længe som muligt; endnu 1537 havde han en Kapellan Mikkel

Nielsen paa Volstrup, der optraadte som Vidne i en Sag mod en Bonde i Kvium, der var flyttet ind i en anden Mands Gaard; Kapellanen kunde nemlig vidne, at Mogens Munks Hustru vel havde givet ham Fæste, men under den Forudsætning, at hendes Mand vilde samtykke heri, og denne havde allerede givet Løfte til en anden [53]).

Oluf Munk fik, imedens Faderen levede, 1. Dec. 1542 af Kongen Skøde paa Volstrup med Gods, hvorunder Venø hørte. 1547 købte han af Kronen desuden Tvis Kloster med Gods.

Han var oprindelig bestemt til den gejstlige Stand, havde studeret i Køln og taget Magistergraden og blev 1523 Kantor ved Ribe Domkirke og Forstander for Nonneklosteret udenfor Ribe. 1531 blev han udnævnt til at være sin Farbroders Efterfølger som Biskop i Ribe, naar denne gik af, men det var under den for en katholsk Prælat ydmygende Betingelse, at han tillod, at den evangeliske Lære prædikedes, at Præstene giftede sig og at Munkene forlode deres Klostre; desuden maatte Kongens Indvilligelse købes med en Sum Penge. Domkapitlet vilde imidlertid ikke samtykke, selv efterat Rigsraadet havde stadfæstet Bispevalget, men han blev dog formelt indført i Domkirkens Kor af nogle Kanniker, og 1535 synes han at være bleven anerkendt af Christian III, hvem han Aaret i Forvejen selvfjerde havde tilbudt Danmarks Krone. Han fik endog Pavens Stadfæstelse, men modtog aldrig Bispevielsen, thi hans Farbroder vedblev i Embedet,

indtil alle Biskopper bleve afsatte 1536. Oluf Munk var netop i Kjøbenhavn, da alle de derværende Biskopper bleve fængslede, og sad i Fængsel omtrent et Aar, hvorpaa han blev løsladt bl. a. paa den Betingelse, at han skulde gifte sig, hvorpaa han fik Tvis Kloster og St. Hans Kloster i Horsens i Forlening, men han boede længe i Ribe, hvor han brugte Gaarden Taarnborg som en Slags Herregaard med Hoveri til. Da han var i Besiddelse af et Kanonikat under Ribe Domkapitel, fik han 1562 Anmodning fra dette om at tage Residens ved Ribe Domkirke, da han ellers if. kgl. Befaling vilde miste sit Kanonikat[54]). 1542 blev han Medlem af Rigens Raad. Efter Faderens Død kom han i Trætte med sine Søskende og disses Børn, der paastode, at Volstrup var købt for Faderens Penge, og at han forlods havde tiltaget sig dennes efterladte Bo, ligesom han til egen Fordel havde solgt sine Brodersønners Part i Palsgaard. Oluf Munk fremlagde imidlertid et Brev fra 1557 udstedt af flere Adelsmænd, der havde hørt hans Fader udsige, „at han aldrig havde befalet sin Søn Oluf Munk at købe til sig Volstrup Gaard og Gods og ikke heller betalt det udi nogen Maade". Paa Kongens Retterting 1559 tilkendtes Volstrup ogsaa Oluf Munk og ved en anden Dom Aaret efter tildømtes ham ogsaa det Løsøre, som efter Mogen Munks Død fandtes paa Volstrup, men efter gentagne Processer indgik han et Forlig med sine Brodersønner 1567, hvorved han forpligtede

sig til at udbetale dem 2000 Daler og til Deling mellem alle Mogens Munks Arvinger 2000 Gylden.

1539—50 var han forlenet med Skivehus Len, 1550—52 med Aalborghus, 1564 med Lundenæs, 1565—69 med Drum, foruden flere mindre Forleninger.

Han var gift med Drude Rantzau og døde 24. Nov. 1569 (ikke 1568). Hans Ligsten i Hjerm Kirke omtales nedenfor under Kirken. Hans Enke døde 28. Jan. 1606[55]).

Blandt deres Børn mærkes: Ludvig Munk til Kvistrup, Povl Munk til Tvis, Krogsdal og Pallesbjerg, Jørgen til Volstrup, Magdalene gift anden Gang med den berygtede Voldsmand Sivert v. Reinskat til Herningsholm, Dorthe gift med Kristoffer Parsberg til Fernet.

Skiftet efter Oluf Munk maa have været indviklet, thi først 1573 bleve Arvingerne enige om, at Søstrene forlods skulde have efter deres Moders Død alle Guldkæder, Smykker, Perler og andre Klenodier, ligesom hendes skaarne Klæder, baade dem af Silke og af andet Stof, Uldent og Linned og Skrin. Derimod skulde Volstrup Hovedgaards og Ladegaards Bygninger deles lige mellem Brødrene Iver, Povl, Ludvig og Jørgen. Det bestemtes videre, at den, der kom til at besidde Volstrup, altid skulde beholde fri Ildebrændsel i Tvis Hede, og til Kvistrup skulde være Ildebrændsel i Felding Sognehede; dog skulde Ejeren af Tvis Kloster tilsiges, naar de 2 Gaarde vilde lade slaa Lyng.

Kviſtrup ſkulde have frit Vaaddræt for Vennerland. Iver og Povl Munk ſkulde annamme Avlen paa Tvislund uden Afkortning, og naar Volſtrup blev ledig, ſkulde Ludvig og Jørgen Munk annamme den uden at udrede noget til de andre Søſkende for Avlen [56]).

Fru Drude Rantzau blev viſtnok boende paa Volſtrup til ſin Død 1606, hvorpaa Godſet blev delt mellem hendes mange Børn og Børnebørn. Hendes Søn Jørgen Munk, der ſkrev ſig til Volſtrup 1580 og 19 Feb. 1589 druknede paa Iſen ved Struer, var gift med Mette Skram og havde med hende to Døtre, Karen og Ide, der bleve gifte med de 2 Brødre Iver og Anders Friis [58]). Iver Friis har ved Skiftet efter Fru Drude Rantzau viſtnok overtaget Volſtrup, om Medarvingerne end havde ſtore Parter deri; han ſkriver ſig nemlig til Volſtrup allerede 1606. I dette Aar beſtemtes det, at Oluf Munk til Kviſtrup ſkulde have den Mark, Skov og Ejendom veſten for Volſtrup kaldet Veſtermark, fra Mølleaaen og veſter paa til Kviſtrup Mark, men dette ſolgte han igen til Iver Friis 1610. I hans Tid brændte Gaarden 1609 [57]). Han ſkrev ſig ellers til Ørbæk i Salling og til Oxholm og havde 1596—1602 tjent i Kancelliet. 1596 ledſagede han Chriſtian IV. til Nordkap, hvor han engang tilligemed flere andre Adelsmænd blev idømt Bøde, fordi han havde ſpiſt under Gudstjeneſten [59]). Han havde 1601—04 et Kanonikat i Ribe og døde 17. Juni 1623. Efter ſin førſte

Huſtrus Død havde han ægtet Dorthe Budde fra Rødſlet, der 18. Nov. 1628 fik kgl. Bevilling til at ſælge Volſtrup for at betale ſin Mands Gæld til ſin Broder Niels Friis til Kraſtrup, der havde været i Forløfter for ham. Salget af Volſtrup var iøvrigt da for længe ſiden foregaaet. Oluf Munks Datter Dorthe havde i Ægteſkab med Kriſtoffer Parsberg en Datter Ingeborg, der 1622 blev gift med Iver Juul til Kviſtrup, og han købte Volſtrup allerede 1627, men døde ſamme Aar, hvorpaa Volſtrup tilfaldt hans Søn Axel Juul.

Axel Juul er født paa Villeſtrup 13. Okt. 1606 og rejſte 1619 med ſin 3 Aar ældre Broder Kriſtoffer udenlands ledſaget af en Lærer. Efterat være indſkrevne ved Univerſitetet i Gieſſen, ſtuderede de i 2 Aar i Thübingen, rejſte ſiden til Strasburg, ſom de maatte forlade paa Grund af Krigen, men deres Lærer døde af en ſmitſom Sygdom, hvorfor de igen droge til Thübingen forat afvente en ny Lærer, Mag. Chriſten Klemenſen, ſiden Forſtander paa Herlufsholm. Denne ledſagede dem til Padua, hvor Broderen Kriſtoffer døde 1624. 1625 fulgte Axel Juul med Frands Rantzau paa en Rejſe til Rom og det ſydlige Italien, og 1626 drog han fra Padua med ſin Hovmeſter til Siena, hvor han forblev et helt Aar forat ſtudere det italienſke Sprog i dets reneſte Form, men tog igen tilbage til Padua, ſom han først forlod 1627, da han fik Underretning om de kejſerlige Troppers Indfald i Jylland, men det blev vanſkeligt for ham at komme

hjem, da Pengeforsendelserne udebleve. Han var dog saa heldig næste Aar i Paris at kunne træffe Rigens Kansler Hr. Christen Thomesen (Sehested) og Hr. Jørgen Brahe, hvem han fulgte til England, hvor han fik Underretning om sin Faders dødelige Afgang Efter 10 Aars Fraværelse kom han hjem og var derpaa ansat i det danske Kancelli 1629—35.

I den Tid benyttedes han i adskillige Sendelser, saaledes 1632 til Holland, 1634 til Dresden i Anledning af Prins Christians Forlovelse. 13. April 1634 blev han gift med Kansleren Hr. Christian Frises 15aarige Datter Elisabeth, med hvem han havde været trolovet i 2 Aar, hvorpaa han tog sin Afsked og levede hjemme paa Volstrup, hvor han vistnok førte en stille Tilværelse helliget Studeringer. Han var nemlig en lærd Mand, der havde benyttet sin Tid i Padua godt, hvor han havde megen Forbindelse med en Landsmand, den lærde Johan Rode, der det meste af sit Liv boede her. I Ligprædiken over ham skrives saaledes: „Og som han strax efter sit Ægteskabs Begyndelse kom hjem til sit eget, begyndte han sine Studia for Alvor igen at recolere og foretage, og som han udi fast alle Tungemaal og Fakulteter havde en synderlig Forfarenhed og Kundskab, blev han ofte af mange andre fornemme Mænd indenlands og udenlands, som han paa sin lange Rejse sig havde gjort Kendelse med, konsuleret i højvigtige og dybe Sager, hvorom bærer Vidne mange Strivelser, saavel som Kopier og Svar derpaa, som findes endnu udi hans

Studerekammer. Og saasom denne sal. Herres største Begærlighed altid har været at maatte fra al verdslig Uro og Besværinger være forskaanet, har han, endog adskilligt ham præsenteret var, sig derfor undskyldt". Der tales ogsaa om, at i hans sidste Tid overfaldt ham Tunghed og Søvn i hans idelige Læsning og Studering. Han døde 18. Nov. 1671 paa Volstrup efter 12 Dages Sygdom.

Ligprædiken holdtes over ham i Viborg Domkirke af Præsten Henrik Jensen i Hjerm, 13. Marts 1672, hvorfra hans Lig førtes til Hjerm Kirke, hvor hans Enke havde ladet en Begravelse indrette.

I Hr. Henrik Jensens trykte Ligprædiken har Præsten i Vejrum Hr. Niels Povlsen Astrup meddelt et Vrevers, hvori det hedder:

Hans dydig Fru med stor Omhu
prægtig Ligfærd bekoste,
ej sparte Flid med al sin Id,
det billig hver Mand roste.
Ligkistens Mag' man nep kan tag'
hos nogen Landet over,
saa herlig flyet var den med Pryd,
at Mand og Kvind' den lover.
En Hædersgrav lod hun sin brav
med stor Bekostning gøre.
I Hjerrum Kirk', der ses det Værk,
som værd er at omrøre.
En Gravskrift fin paa kostbar Sten
til Tegn ham ej at glemme
opsat forsand, den dydig' Mand
i Hjærtet steds' at gømme.
Han har og vel med al god Skæl
alt saadant meriteret.

Det var ikke alene paa sin Udenlandsrejse, at Axel Juul havde Forbindelse med Lærde, som da han i Padua havde megen Omgang med sin Landsmand Johannes Rodius, hvorom læses i Chr. Bruuns Skrift om Joh. Rodius, men efter sin Hjemkomst havde han Omgang med Oldgranskeren Oluf Worm, der i sine Breve kalder ham en lærd Yngling. Hvad det var, han studerede, ses ikke særlig, men han hørte vel til de mange Lærde i hans Samtid, der søgte at samle hele den menneskelige Viden hos sig.

Axel Juul havde nogle Aar i sin Tjeneste Arent Berntsen, død som Byskriver i Kjøbenhavn og Forfatter af „Danmark og Norges frugtbare Herlighed". I dette Skrift omtaler han Benraden af en Enhjørning i Axel Juuls Kunstkammer, men endnu stærkere Vidnesbyrd om hans Ophold hos ham er den Omtale han giver af Harsysel; han skriver saaledes: Formedelst samme Egns synderlig gode Tilstand findes der overalt gode og rige Bønder og velbyggede Gaarde, til hvilke stor Ejendom og Herlighed er liggende, saa at af de fleste kan faas til Fæste 60, 80, 100, ja vel undertiden 150 Rdl. og flere, hvorfor Adelen udi forrige Tider saa vel som nu har haft synderlig Behageligheb til i denne Egn sig meget Jordegods at samle. Hvorover Syslet ikke alene med mange fornemme Herregaarde omsider er bleven bebygget, blandt hvilke en Del formedelst herlig Bygning og stor tilliggende Ejendom og Herlighed for fyrstelige

Huſe ere at anſe og agte, nemlig Vosborg, Volſtrup, Stubbergaard, Kviſtrup, Volbjerg, Pallesbjerg, Tvis Kloſter, Eſtvadgaard, Langtind, Vaskjærgaard og andre.

Denne Herlighed ſvandt dog ſnart efter Krigen 1658—60, da hele Landet kom i Armod. Fra ſidſtnævnte Krig ſtammer Sagnet om Jens Foged eller røde Jens, der er fortalt i min Beſkr. af Skodborg og Vandfuld Herreder S. 178—80, ogſaa i en anden Form i Thieles Folkeſagn II, 151.

1661 var Volſtrup med Mølle taxeret til 100 Tdr. Htkr. og dertil hørte 422 Tdr. Htkr. Bøndergods. Til Gaarden hørte nogle Lunde, men de havde aldrig været regnede til Svins Olden.

Den Ødelæggelſe, der gik over Landet i Krigen 1658—60 og de følgende elendige Aar, ramte ogſaa Axel Juul. Et halvt Aar efter hans Død, 13. Sept. 1672, fik Mathias Broberg Højeſteretsdom paa at gøre Indførſel paa Volſtrup, og Fru Eliſabeth Friis gennemgik nogle tunge Aar, men ſynes ikke at have haft ret Opfattelſe af, hvor fortvivlede Forholdene vare, hvilket fremgaar af følgende Teſtamente, der til liden Nytte fik kgl. Stadfæſtelſe 15. Jan. 1678, noget efterat hun var død.

„Jeg Lisbeth Friis, ſal. Axel Juels til Volſtrup, har den grundløſe gode Gud udi højeſte Maader at takke, love og paakalde for ſin mangfoldige faderlige Godhed, han mig al min Livstid beviſt har, ſaa og for det faderlige Kors og Modgang, ſom min himmelſke Herre har mig udi min høje Alder

paalagt, og derved end hjulpet mig, at jeg ikke, i hvor bedrøvelig den end har for mig været, derudover er forsmægtet eller omkommen, thi af min første Fødsels Tid og Optugtelse har jeg dig, gode Gud, Tusende Gange Tusende at takke, at du har ladet mig arme Synderinde komme af saadanne Forældre og dem har givet Evne og Middel, hvorved de mig hæderligen have opfostret, og mig endog givet en Hjertens allerkæreste, dydig og from Ægtefælle og Husbonde, hvormed jeg udi al kristelig Fryd, Fred og Glæde udi 35 Aar fremdrog min Alder. Men siden min allerkæreste sal. Mands salige Død har du grundløse Gud kastet mig arme syndige Menneske udi din Prøveovn og da ret først maatte bære det Kors, du gode Gud har tilladt Menneskene at bringe mig paa. Jeg har dog, gode Gud, dig af al Hjærte og Aand at takke, at du naadeligen mig opholdt, at jeg ikke derunder forsmægtede, og tvivler ikke paa, at hver kristelig Fader og Moder, som efterlader sig Børn, jo med mig har Medlidenhed over min Hjertes Ve nu udi min sidste Alder, thi Gud allermægtigste havde velsignet min allerkæreste Mand og mig med tvende os kære Døtre, Gud dem naadelig trøste, som vi fra os have giftet. Min Sorg og Hjærtens Græmmelse hindrer mig, at jeg hverken kan eller gad skrevet eller tænke paa deres Elendighed og Modgang, det uanset at de begge af vore Huse rigeligen og rundeligen ere med udflyede og andet forsynede og forsørgede, have endog efter min gode

ſal. Mands Død arvet en meget ſkøn Arv foruden nogen Gæld, men, o Gud, hvad maa jeg klage, de ſaa Arven, ſom dem tilfaldt, ikke ſaa tidlig, at den jo blev dem fravendt og fratagen og jeg til min højeſte Bedrøvelſe maa ſe, at den Middel, ſom Gud af Naade havde velſignet min dydige gode ſal. Mand og mig med, kommer mine Døtre ſaaledes fra, foruden deres Forſømmelſe eller Forſeelſe, og maa nu leve i en Vederværdighed og Trang alle deres Livs Dage, med mindre jeg finder timelige Raad dertil".

Hun teſtamenterede derfor ſin Datter Ingeborg Juuls 10 Børn lige Arv i 300 Tdr. Htkr., i Hovedbygningen paa Hovedgaarden og i Kvæg, Heſte, Hopper og Boſkab for 2000 Rdl. paa den Betingelſe, at hendes efterladte Formue forblev uſkiftet under viſſe Perſoners Tilſyn og først deltes, efterat hendes og hendes Mands Gæld var betalt. Skulde dette ikke kunne ſke af Godſet i de beſværlige Tider, bad hun ſin Mands og ſine egne Brødre at lade Godſet ſælge, til Gælden blev betalt, men lade hendes Børnebørn faa de 300 Tdr. Htkr. og 2000 Rdlr. i Mobilier ſamt Hovedgaardens Bygninger, ſaaledes at Børnenes Moder ſin Livstid kunde oppebære Indkomſten og bo paa Gaarden. Hendes Datter Barbara ſkulde have i ſin Livstid aarlig 12 Tdr. Rug, 12 Tdr. Byg, 6 Svin, 1 Td. Smør, 1 Td. Gryn, 4 Tdr. Sild og i rede Penge 12 Rdl. eller i alt 140 Rdl.

Datteren Ingeborg var gift med Tyge Below, der i sin Tid havde været Lensmand paa Hindsgavl og indtil 1662 havde boet paa Frøstrup, der tilhørte hans første Hustrus Slægt, og Datteren Barbara var gift med Niels Juel til Bjørnsholm, hvilken Gaard han dog ikke længer besad.

24. Sept. 1672 udstædtes kgl. Bevilling til Skiftekommissærerne om at afhænde saa meget af det bedste og sikreste Jordegods, at Gælden kunde blive betalt førend Skiftet. Dette var endnu ikke afgjort ved Fru Lisbeth Friises Død, da Skiftekommissærerne 18. Juli 1677 fik Befaling om at samle alle Arvingerne og i deres Nærværelse aabne, registrere og vurdere det forseglede Dødsbo, optage Fortegnelse over Formuen og Gælden og derpaa overgive Midlerne til Axel Juuls Broder Tønne Juul, hvis han var vederhæftig, eller til en anden vederhæftig Slægtning, og lade denne betale de afdødes Gæld, hvorpaa han skulde gøre Rede og Regnskab, men hvis der opstod Irring og Tvist, skulde Kommissarierne forene dem i Mindelighed eller adskille dem ved endelig Dom og Sentens.

Fru Elisabeth Friis døde 23. April 1677 i Odense og 6. Maj blev der givet kgl. Bevilling til, at Begravelsen maatte opsættes over den sædvanlige Tid. Det siges i Danske Atlas, at Datteren Ingeborg, der da var Enke, en Tid ejede Volstrup efter Moderen, men det vil sige, at hun har boet her nogen Tid, thi da Boet var fallit, kunde Moderens Testamente ikke fuldbyrdes, og da Skiftet var fuldendt

og Gaarden gik over til en ny Ejer, har hun maattet forlade Gaarden.

29. Okt. 1673 havde Fru Elisabeth Friis faaet kgl. Bevilling paa i Hjerm Kirkes Kor, hvor mange af hendes og hendes Mands Forfædres Lig vare nedsatte, ubehindret at nyde Begravelsesplads for sig og sine Børn, saa ingen Ejer af Volstrup eller af Patronatsretten til Kirken maatte gøre Krav derpaa. Hun forpligtede sig til paa den Side i Koret, hvor Muren havde givet sig, at opsætte en oprigtig fast Mur fra Grunden, og give Kirken en tjenlig Klokke foruden den, der allerede var her. Om hendes og hendes Mands Gravmæle se nedenfor under Kirken.

Christen Linde opføres 1678 som Forpagter og holdt paa Gaarden 1 Avlskarl, 3 Drenge, 2 Piger, 38 Øxne, 12 yngre Stude, som fodredes paa Stenumgaard, 8 Køer, 6 Kalve, 30 Faar, 3 Bitræ, 2 Svin, men har ved den Tid købt Volstrup. Han har ventelig forstrakt de forarmede tidligere Ejere saa længe med Penge, til han er bleven Hovedpanthaver.

23. Juli 1681 fik han kgl. Bevilling for sig, sin Hustru og deres Livsarvinger at nyde lige Privilegier med Adelen for de adelige Sædegaarde med Jordegods, som han enten allerede havde været foraarsaget at antage i Gælds Betaling eller senere maatte tilforhandle sig. Det ses af Skattelister, at han boede her 1699.

1683 nævnes paa Gaardens Mark: Bjarbæk, Linbjerg, Helgenhøjsager, Norskov, Vetager og Fjordbak. Fiskeri i Limfjorden brugtes ikke, da det ikke betalte Omkostningen, dog kunde der drages Heltvaad udenfor Hovedgaarden. Til Gaarden hørte Hummelmose. I Skovkrattet kunde der hugges Staver og Gærdsel, men man brugte dog Tørvediger. Udenfor Gaardens Port var Volstrup Mølle. Der avledes 136 Læs Hø og kunde græsses 50 Høveder paa Udmarken. Indenfor Marken var indkastet med Grøfter en liden Skov, som bestod af nogle Ege, Bøge, Hessel og anden Underskov, taxeret til 16 Svins Olden.

Efter hans Død 1706 blev hans Søn Christen Linde Ejer af Volstrup. Han døde 1723, se om Linderne under Handbjerg Hovgaard. Da der 1710 gaves Skat af Kjøretøj, ses det, at han havde lukket Vogn, hvilket var en Sjeldenhed i Vestjylland, med dog fandtes i Hjerm Præstegaard og paa Kvistrup; paa Nørre Vosborg var en Jagtvogn med halv Dække over.

Den yngre Christen Lindes Datter Lytte Dorothea giftede sig 1722 med Kaptejn Ernst Frederik Zytphen, født i Meklenborg 1682, der efter Svigerfaderens Død 1723 blev Ejer af Volstrup. Efter hendes Død 1732 giftede han sig Aaret efter med Præstens Datter i Hjerm Ollegaard Marie Hjermin og boede paa Volstrup til sin Død 18. Sept. 1756. Hans Enke giftede sig 1757 med Major v. Klingenberg til Tanderup i Thy og Kovstrup paa Mors. Denne flyttede tilsidst til Sønderskov paa Venø,

hvor han skal have hængt sig efterat have givet Volstrup Bønder fri for Hoveri. Klingenberg døde 23. Feb. 1771, 57 Aar gammel. De egentlige Ejere af Volstrup vare dog Hedevig Kathrine og Zytte Dorthe Zytphen; den sidste blev konfirmeret 1749 og nævnes i de følgende Aar ofte som Fadder til Bøndernes Børn, men hun er vistnok død ung.

I Aarene 1750—56 var A. F. Grib Præst paa Venø, hvorfra han blev forflyttet til Rudkøbing. Han blev 1758 gift med Hedevig Kathrine Zytphen efter først at have skaffet sig Titel af Konsistorialraad, hvilket i forrige Aarhundrede var en nødvendig Betingelse, naar Præster skulde have Rang nok til at gifte sig med Herremandsdøtre. I dette Ægteskab var der 2 Døtre, med hvilke Fru Grib efter sin Mands Død 1761 flyttede til Volstrup til Moderen, men 13. Juni 1766 giftede Fru Grib sig med Løjtnant Ludvig Vilhelm Høeg, der nu overtog Bestyrelsen af Volstrup. Han døde som Major 20. Nov. 1784 i en Alder af 54 Aar, et halvt Aar efter sin Svigermoder Fru Klingenberg, der blev 71 Aar gammel. Begge bleve nedsatte i Begravelsen under den nordre Korskirke i Hjerm Kirke. Paa Volstrup findes endnu nogle tildels ukendelige Portræter fra forrige Aarhundrede, de 2 synes at være Major Høeg og hans Hustru.

De 2 Arvinger, Konsistorialraad Gribs Døtre, vare dog førend disse Dødsfald blevne gifte paa samme Dag, 22. Sept. 1780, Ollegaard Sofie med Etatsraad Mogens Christian Skov fra Bustrup i Salling

og Ytte Dorthe Marie med Kaptejn Christen de Linde til Møltrup. 1766 holdtes paa Gaarden 100 Staldstude og 100 Fødestude. Udsæden var 10—12 Tdr. Rug, 50—60 Tdr. Byg, 150 Tdr. Havre; der avledes 200 Læs Hø. Bøndergodset var 320 Tdr. Htkr.

Etatsraad M. C. Skov var Søn af Kammerraad Peder Skov til Vustrup og overtog Volstrup, allerede medens Svigermoderen levede. Hun døde dog allerede 24. Jan. 1787 i en Alder af 53 Aar. Skov havde en Broder Mathias, der ejede Vustrup og døde 1825; han havde en anden Broder, der hed Frands og var Præst, sidst i Nysted, og som var titulær Professor, men en underlig upraktisk Person, der efter at have taget sin Afsked gik Fallit, ved hvilken Lejlighed det viste sig, at han af Bøger kun havde en Psalmebog og en Bønnebog tilbage. Han gik engang vild paa Laaland, hvorfor han kravlede op i et Træ og blev ved at raabe: Professor Skov er gaaet vild i Skaaven. Hans Børn maatte Familien paa Volstrup vistnok sørge for. Saaledes var han 6. Juli 1804 paa Volstrup forat vi sin Datter Dorothea Marie til Premierløjtnant ved Landeværnet og Landstingshører- og Skriver Christian Olesen, siden Kancelliraad og Amanuensis hos Biskop Boisen. Hans Søn Anton Frederik blev Præst i Hjerm 1805 og døde 27. Jan. 1828 som Konsistorialraad.

Etatsraad Skov døde 1818, hans Enke overlevede ham til 1846. Hun testamenterede Gaarden

til sin Mands ovennævnte Broderſøns Enke Konſiſtorialraadinde Engel Eliſabeth Skov, Datter af Diſtriktskirurg Drebing i Holſtebro. Hun døde paa Volſtrup 29. Juni 1854 i en Alder af 76 Aar, hvorpaa Volſtrup blev ſolgt til Konſul Rygaard fra Struer, der boede her et Par Aar og derpaa ſolgte Gaarden til Schultz, efter hvis Død den 1865 købtes af Peder Hagenſen til Ullerupgaard og Hagen Jørgenſen til Tangsgaard, af hvilke den første 2 Aar efter blev Eneejer og overdrog Volſtrup til ſin Søn Frands Hagenſen, hvis Enke nu ejer Gaarden.

I Amtsbeſkrivelſen 1833 omtales Haven paa Volſtrup ſom den største i Ringkjøbing Amt, 10 Tdr. Land, deri indbefattet nogle gamle Skovbakker; desuden var der 16 Tdr. L. Skov. Af Haven kunde der i gode Aar ſælges 2—300 Tdr. Æbler. Det omtales i Viborg Avis for 1822, at Etatsraadinden og Konſiſtorialraad Skov i Foraaret 1821 havde plantet 3000 Træer af Eg, Bøg og andre gode Træſorter. Haven paa Volſtrup hævder endnu ſit gamle Ry, og der findes desuden 12 Tdr. L. Fredſkov, kaldet Lobbenaas, veſten for Gaarden, medens Rygaard og Schultz ryddede en ſtor Skov øſten derfor. I Indberetningen 1638 ſiges, at Volſtrup By ligger ſønden for Herregaardens Skov.

Stuehuſet er i 1 Etage, opført i 1805 og 1876. Tidligere har der været en trefløjet Bygning. En Del af de gamle Grave er bevaret, men man ſer iøvrigt Spor nok af, at det i Middelalderen har

været en utilgængelig Gaard og altsaa en god Befæstning, thi dens Omgivelser ere endnu meget moradsige, saa Adgangen var vanskelig.

Foruden Skoven hører til Gaarden 261 Tdr. Land. I Etatsraad Skovs Tid bleve mange Jorder fraskilte efter 1802. I hans første Tid havde Gaarden 52 Tdr. Htkr. og 320 Tdr. Htkr. Bøndergods.

Paa en sindrig Maade benyttes nu Vandmøllen til at drive Gaardens forskellige Maskiner.

Hjerm Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre, og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som maa have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkeloster, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke intet er bevaret til vore Dage. Ved Kirkegaardens søndre Indgang er i Stengærdet indsat 2 Overstykker fra oprindelige Vinduer. Af Skibets Døre, der fik retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, er den nordre tilmuret, medens den søndre i en lidt udvidet Form tjener som Indgang. Hele den gamle Bygning hvilede paa en Sokkel med Skraakant. Som det synes i den seneste papistiske Tid, har man til Kirkens vestre Del føjet et hovedsagelig af store røde Tegl opført Taarn,

hvis nederſte Del dækkedes med en Krydshvælving og ſattes i Forbindelſe med Skibet ved en ſpidsbuet Arkadeaabning. Viſtnok paa ſamme Tid, men i ethvert Tilfælde kun kort efter, byggede man tvende Korsfløje til Kirken og over disſe ſaavel ſom over Korsſkæringen og Koret ſpændtes Krydshvælvinger, hvoraf de i Korsſkæring og Kor fik ſtjerneformede Ribbemønſtre. Muren med Triumfbuen nedbrødes og en langt anſeligere halvrund Buеaabning opførtes i dens Sted noget længere mod Veſt. I den ſøndre Korsfløjs Gavl er indſat 2 aflange tilhugne Kampſten med Profil, der utvivlſomt er den oprindelige Triumfbues Kragbaand. Til ſamme Tid ſom Korsfløjene maa et lille Vaabenhus henføres, ſom ſlutter ſig til Skibets Sydſide. Foran den nordre nu tilmurede Indgang har der øjenſynligt ſtaaet en lille Bygning, hvoraf Mærkerne af Tagets Skraalinier endnu kunne følges. Fra langt ſenere Tider hidrører Taarnets blytækkede Spir. Fløjen bærer Aarstallet 1791, og hele Spiret er næppe ældre.

Den af Egetræ udſkaarne Altertavle maa for de ældſte Partiers Vedkommende henføres til Tiden omkring det 17. Aarhundredes Midte, og til disſe har man ved Midten af det 18. Aarhundrede føjet forſkellige ſmagløſe Tilſætninger ſom f. Ex. i Træ udſkaarne og malede Figurer af de fire Evangeliſter. Fra ſidſt nævnte Tid hidrører de Klingenbergers og Jerminers Vaaben, ſom ere malede paa Tavlen. Alterbordets Klæde bærer paa Forſiden 2 ovale

Sølvplader med de Zytpheners og Høegers Vaaben, henholdsvis med Navnene H. C. Zytphen og L. W. Høegh samt Aarstallet 1780. Paa Alterkalkens Bæger læses: IESV . CHRISTI . GUDS . SØNS . BLOD . RENSER . OS . AF . ALLE . SYNDER . IOHANNIS . I. CAP. Paa Foden staar: „Anno 1636 lode erlige oc welbørdige Axel Jul til Wolstrup oc Fru Lisbet Friis denne deris Sognekirckes Hjermb Kalck oc Disken i Sølf forbedre oc forgylde", samt de Juulers og Friisers Vaaben. Paa Disken er Nadveren fremstillet.

De anselige malmstøbte Alterstager maa formodes at tilhøre samme Tid som Altertavlens ældste Del. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side. Prædikestolen er et ret anseligt Snitværksarbejde fra Tiden omkring det 17. Aarhundredes Midte. Den bærer samme Vaaben som Altertavlen samt Aarstallet 1770, der kun kan angive os Tiden, paa hvilken den har faaet sin nuværende smagløse Overmaling. Paa den større Klokke staar med Versaler: „Aar 1869 den 7de August faldt Hjerm Kirkes største Klokke ned igjennem Hvælvingen i Begravelsen i Taarnet og Kirkeejerne Chr. Slot, S. Chr. Petersen, J Villemoes og Nyby lod da denne Klokke støbe hos P. P. Meilstrup i Randers". Paa den mindre læses: anno. dni. m. d. ceptimo. her. abbet. nets (niels).

I den søndre Korsfløjs østre Indervæg er den bekendte Rigsraad og Landsdommer Mogens Munks

Gravſten indmuret. Stenen, der er hugget af graagul Kalkſten, er ſmykket med de Munkers, Juelers, Krabbers og Hvas'ſers Vaaben, og langs Siderne løber følgende Indſkrift: „Her ligger begrafuen erlig og velbyrdig Mand Mogens Munk til Olſtrop, medt 6 ſine Børn, ſom er Mattis, tre ſønner ſom hede alle hertug (Hartvig), Ane, Magdalene. Anno domini 1558 then 3 dag Decemb. døde han. Gud nade dem al. I Stenens Hjørner ſes Evangeliſtſymbolerne. Umiddelbart Syd for denne Sten ſidder i ſamme Væg en af ſort Marmor rigt udhugget Gravſten, ſom forneden bærer følgende, tildels med ſammentrukne Verſaler udførte Indſkrift: „Her liger begrafven erligh oc welbyrdigh Mandt ſalig Oluf Munck til Wolſtrup ſalig Mogens Munckes Søn med ſin kiere Huſtru Frue Drude Rantzav ſalig Kei Rantzaus Dater ſom kam af Lanthe Holſten oc døde ſalige Oluf Munck Aar 1568 paa ſant Catrine Aften. Gudt unde hannem en gledeligh Opſtandelsze medt alle Chriſti Sele, och leſvede hans Høſtru efter hanom i 37 Aar oc døde hun den 28 Jan: 1606, oc hade di 12 Børn ſamel, 6 Søner oc 6 Dater. Gudt unde thenom alle af thene Werden en ſalig Afganch oc en gledeligh Opſtandelsze". Paa Stenen ere begge de Afdøde udhugne i omtrent 2½ Alen høje Figurer; han iført en rigt prydet Ruſtning, hun bærende Enkedragt. Ved deres Fødder ſes alle Børnene hugne i næſten 12 Tommer høje Figurer. Hoved-

figurerne staa under Baldakiner, som hvile paa joniske, med Aneskjolde smykkede Pilastre.

Ved Korets nordre Væg er opsat et meget anseligt, af Sandsten og Marmor rigt udført Epitafium over Axel Juul til Volstrup og Hustru Lisabeth Friis. Øverst ses begge de Afdøde i oliemalede Knæstykker, af hvilke navnlig hans er ret dygtig udført. Epitafiets Midtparti indtages af en Tavle med følgende Indskrift: „Det Jordiske af det Høiædle og Velburdige Ecte Par Hr. Axel Jul Iffversen til Wolstrup oc Quistrup etc. oc Fru Lisabeth Friis til Asendrup hviler her neden for disse Steene. Hans Fader var Høy ædle og velb. Herre Iffver Jul til Willestrup Danmarks Rigis Raad og Befalnings Mand paa Bøuling. Hans Moder var Høyædle oc velb. Fru Ingeborre Parsberg til Taarupgaard. Dennem velsignede Gud med Denne Søn Aar 1608 d. 13. Octo., som siden effter christelig optuctelse peregrinerede 11 Aar udi Tyskland, Holland, England, Franckrig oc Italien oc fra alle disse Steder bracte med sig Hiem en stor fuldkommen Forfarenhed udi alt det berømmeligt af boglig Konster oc huad hans Stand mere sømmede, oc siden effter sin Hiemkomst tiente Hans mayestet høyloflig Ihukommelse C. 4 udi Cancelied 6 Aar. Hannem til Ecteskab forsiunede Gud Aar 1634 13 April den Høyædle oc velb. Herris oc strenge Ridders Hr. Christian Friis til Kragerup, Kongl. May. Canceller oc Danmarckis Rigis Raad, oc Høyædle oc velb. Fru Barbara

Wittrup til Engistoffte deris Datter, dennem aff Gud giffuet paa Roeskilde biſpegaard Aar 1619 d. 19. Nov. Deris kierlige Ecteſkab, ſom vared udi 34 Aar 7 Maaneder og 5 Dage, velſignede Gud med 4 Døttre, de tuende velb. Jomfruer, nemblig Barbara oc Drude Juler, ſtrax efter Fødſelen aff Gud igjen kallede, hviler her hos, de andre tuende nemblig velb. Fru Ingeborre Jul til Quiſtrup, velb. ſl. Tyge Belovs, oc velb. Fru Barbara Jul til Biørnsholm, velb. Niels Juls, offuerleffvede deris kieriſte Forældres Død. Oc kallede Gud den ſl. Herre ved et chriſteligt oc ſalligt bereed Endeligt paa Wolſtrup Aar 1671 d. 18. Novemb., da hans gandſke Alder var 65 Aar 1 Maaned oc 5 Dage. Efter ſaadan hierte til Døden klemmendis ſkilmis opbiede hans Encke Guds Bud udi ſit bedrøffuelige Enckeſæde til Aar 1677 d. 23. Apr., hun da ved ſalig Beredelſe udi Odenſe i Fyen endte ſin Vandring her i Verden udi ſit Alders 57 Aar, 5 Maaneder, 8 Dage. De Himmelens Sielle ere hos Gud, ſom de her tiente, Nyctet er berømmeligt her paa Jorden og med Sandhed meldes kand, Axel Jul og Liſabet Friis leffuede chriſtelig og døde ſalig 1678". — Indſkriften er affattet med gothiſke Bogſtaver.

Umiddelbart veſt for dette Monument ved Indgangen til den nordre Korsfløj hænger en Stentavle, hvori der er udhugget en Extrakt af Chriſtian d. 5tes Brev af 29. October 1673, der giver Axel Juul og Liſabet Friis Ret til at have Begravelſesſted

i Koret. Paa Skibets nordre Væg hænger et af Egetræ udskaaret Epitafium over Hr. Anders Pedersøn, Sognepræst til Hjerm og Gjemsing samt Provst i Hjerm Herred, født 1589, ordineret 1611, død 1659, hans Hustru Ide Christensdaater († 1671) og deres 18 Børn. Paa Taarnets nordre Væg er anbragt en af sort Marmor udført Mindetavle over Hr. Hendrik Jensøn, Sognepræst til Hjerm og Gjemsing, født 1634, kaldet 1669, død 1689, samt over hans twende Hustruer Magdalene Andersdaater, død 1676, Cæcil Linde, død 1679, og Margarete Reenberg. Sidstnævnte, der døde 1724, har ladet Mindestenen opsætte. Paa Ydersiden af den nordre Korsfløjs Gavl og lige over Nedgangen til en Begravelseskælder er indsat en Mindesten med følgende Indskrift: Anno 1707 er i Jesu Navn denne Begravelse med Dør fuldfærdiget af Christen Linde og Ellen Marie von Oblitz, Eiere af Wolstrupgaard med Jus til Hierm Kirke, som denne hele Kaars kirke for sig og sine indtagen, i hvoe end her efter enten gaard eller Jus kand vorde Ejende, De da ej maae eller kand os dend fratage, saasom Kirken har Deris forige Stoele stade oven paa Begravelsen uforanderlig og i henseende nu under jorden Begravelsen med dets Muur, hvælvening, Taule og Dør er fuldfærdiget, ja stedse bør Maintineris og kand vedlige holdes, Saa skal efter Min hustrue og Min død exciperis Synderskovgaard med alt mere goeds, ieg nu paa Wenø land ejer, Bestaaende i h. korn 14 td. 4 skp.

1 alb., hvilket ej efter vores død skal komme til nogen arf eller skifte imellem Vore arfvinger, Mens vorde da Seqvestreret og Evindelig hertil Perpetueret, Fiskeriet til Wolstrup upræjudicerlig, ja under Vor ældste Søn Christen Lindes (og om hand døer, da næst ældste Søn igien, og ligeledes her efter, medens Afkom er til paa Mands Linie, og naar feiler, da qvinde Linie at vedtage, altiid ældst Barn og Barne Barn og Descendentes) opsyn dermed at have, maa tage af forn.te Goedses indkomne, i alt under dets Ruin, og anvende, om noget Brøstfældig kommer, da paa forn.te Begravelse lade Reparere, og der udi lade Holde Reen, Hvad derfra af aarlig indkom over, Hand eller de Kirken er vedkommende alleene Raade, lader uddeele til [Fattige] lige paa vis dag hvert aar, nemlig der ieg Christen Linde fra denne Værden af Gud Salig henkaldes. Og det saa Sandt og Ret, som De og efterkommer agter Naade hos Gud og Vi samles maae i Himmerig. Amen. Christen Christensøn Linde. Ellen Maria von Oblitz.

1766 fandtes der paa den søndre Mur et Epitaphium af Træ med følgende Indskrift: Christen Pedersøn Præst i Hierm blev ordineret 1571, blev satt til Proust 1591, døde 1611 og hviler her needen med xde sine Egtefæller, som begge vendte en ærefuld opstandelse.

Paa den store Klokke stod: Dum trahor audite, voco vos ad gaudia vitæ (Hør, naar jeg lyder, jeg kalder eder til Livets Glæde). Anno 1703 have Christen Linde til Wolstrup, Kiergaardsholm

og Pallisberg etc. ladet denne Klokke støbe i Hamborg, Hjerm Kirke, Gud til ære og Menniſten til opmuntring. Chriſtian Mejer me fecit Hamburgi.

Præſter.

Mikkel Nielſen 1529—40.
Niels Nielſen 1540—71.
Chriſten Pederſen 1571—1611.
Anders Pederſen Stadel 1611—59.
Knud Oluſſen Olby 1660—64.
Mag. Clemen Rasmusſen Theſtrup 1665—69.
Henrik Jenſen Viborg 1669—89.
Mads Heſſel 1689—1700.
Mag. Jens Henrikſen Hjermin 1700—42.
Thomas Juſt Jermiin 1742—78.
Chriſtian Billeſkov 1778—1804.
Anton Frederik Skov 1805—28.
Søren Møller Tranberg 1828—74.
Ole Carl Ipſen 1874—78.
Lavrits Theodor Oſtenfeldt 1878—91.
Johannes Ferdinand Fenger 1892.

Venø var Annex til Hjerm til 1749, Gimſing til 1875.

Familien Jermiin holdt Kapellaner, og det var ogſaa nødvendigt for at kunne beſørge Gudstjeneſten paa Venø. Dens Stamfader Hr. Henrik Jenſen udgav Ligprædiken over Axel Juul og 1685 N. O. Koks Ligprædiken over dennes Broder Tønne Juul, ſom han vel ikke ſelv havde holdt, men da Kok var død, havde han ſkrevet en ny Ligprædiken „efter mit Talent og liden Evne". Sidſtnævnte Ligprædiken er prydet med mange Wrevers, bl. a.

af Hr. Henrik Jensen selv, Hr. Hans Gregersen Hvid i Sevel og Hr. Hans Sørensen Ølby i Ølby og Favsing.

Da der 22. Dec. 1617 kom en kgl. Befaling om, at de Sogne, der laa i Nærheden af Købstæderne, skulde have deres Degnetjeneste forrettet af Peblingene i Latinskolerne, fremkaldte dette megen Indsigelse. Paa Varde Landemode 16. Dec. 1618 stævnede Skolemesteren i Holstebro Hans Hegelund Chr. Jørgensen, Sognedegn i Hjerm og Gimsing, fordi han ej vilde vige Degnestolen for „en Skolebarn", som var bleven opstikket fra Holstebro Skole. C. Jørgensen gav tilkende, at Præsteembedet blev betjent af 2 Præster og at han maatte holde en Karl til at ro over Vandet, naar han ikke selv kunde være tilstede, og et Barn var ikke mægtigt dertil. Der blev afsagt den Dom, at hvis C. Jørgensen med det gode vilde afstaa Hjerm Sogn, skulde han paa Livstid beholde Gimsing og Venø.

Christen Linde til Volstrup havde før sin Død bestemt at ville indrette en Skole i Hjerm, til hvis Vedligeholdelse han havde bestemt Indtægten af 14½ Td. Htkr. paa Venø. Herpaa oprettede hans Enke 30. Maj 1732 en Fundats, ifølge hvilken Læreren skulde have 24 Rdl. i Løn og et Hus paa Skjettrup Mark. Han skulde undervise i Børnelærdom, Læsen og Skriven fra Mikkelsdag til

Paaske og desuden de Børn, for hvem Forældrene ogsaa ønskede Undervisning i Sommerhalvaaret. Hver Maaneds Bededag skulde han overhøre Børnene i Kirken. De 6 Rdl. af Legatet skulde anvendes til Vedligeholdelse af Lindernes Begravelse i den nørre Korskirke og Resten til Fattige paa Godset eller som Hjælp til de fattigste og flittigste Disciple.[60])

Kaptejn Zütphen til Volstrup, der var gift med Lindes Søster, styrede nu Legatet til sin Død, men efterlod ingen Rede derpaa, hvorfor hans Enke Ollegaard Hjermin udbetalte 200 Rdl. til H. Linde til Handbjerg Hovgaard, der 1757 overtog Legatets Bestyrelse, og det blev nu i Familien til 1809, da det gik over til Stiftsøvrigheden. Denne Skole kaldtes Volstrup Skole, forskellig fra Degneskolen.

Handbjerg Sogn.

Handbjerg Sogn, Annex til Ryde i Ginding Herred, grænser mod Nord til Limfjorden, mod Øst til Sale og Ryde S., hvorfra det skilles ved Helle Aa, mod Syd til Bordbjerg S. og mod Vest til Hjerm S. Sognet skæres af Jernbanen Viborg – Struer, hvorved Handbjerg Holdeplads. Kirkens Afstand fra Holstebro er $1^1/_2$ Mil. Sognets Fladeindhold er 2265 Tdr. Land med 126 Tdr. Htkr. Jorderne ere i det hele letmuldede. I

Sognets Midte er et Højdedrag, der falder ſtærkt mod Syd og Øſt.

2 Skoler. Ialt i Sognet 126 Gaarde og Huſe med 684 Indbyggere (1880: 577, 1860: 417, 1840: 380, 1801: 287).

Sognets Navn ſkrives 1340 Hathenbyerg, 1444 Hadhenberig.

Ligeſom det tilſtødende Hjerm og Kvium minder om Oldtidens Kvægavl, ſaaledes maa Hadenbjerg viſtnok afledes af oldn. haðna, der betyder Ged. Der er ej heller noget Vidnesbyrd om Bebyggelſe i Oldtiden, thi der findes kun 1 Gravhøj i Sognet og det i det ſydøſtlige Hjørne, flad og tildels overpløjet. Omkring Kirken har engang ligget Skov, hvorpaa Navnene Bøgeſkovagre, ligeſom Tindſkov bære Vidnesbyrd. Ogſaa ved Sønderby nævnes Faarſkov og Skovdal ved Storgaard.

I Kirkebogen er indført: 1778 kaſtet Muld paa Chriſtian Pederſen, en gammel omvandrende Normand, ſom døde pludſelig udenfor Sønderby; blev ſagt, at han havde ſit Tilhold i Aalborg, hvor han ſom en gammel Sømand, der i den bekendte Tordenſkjolds Tid havde bivaanet 7 Batailler, nød i Penſion af Kongen 3 Sk. daglig. En gammel Sønnekone, ſom fulgte ham, angav hans Alder at være 126 Aar.

I Sognet findes:

Ud imod Limfjorden paa det ſaakaldte Handbjergland findes en Del Fiſkerhuſe og mindre Ejendomme, Parceller af Handbjerg By, der kaldes

Holmhus, Fjordhus, Sojbjerg, Gadehus, Gade, Nyborg, Blegagerhus, (der ikke har Navn af Bleg, Kalkjord), Holthus, Marienborg, Gallebak, Aldersminde.

Gydsbæk, 1 Gaard, 2 Huse, det ene Bækhave, kaldes 1683 en Helgaard.

Vestergaard, 1683 en Halvgaard.

Handbjerg, dertil Gaardene Nedergaard, 4 Tdr. Htkr., Søndergaard og 1 Gaard til. 1683 var Handbjerg By 5 Gaarde, hvoraf 1 øde, 3 øde Halvgaarde, 1 Bol og 12 Huse; af Marker nævnes da: Ligbjerg, Katholm, Grimmelhuse, Skinkerdal, Strandmed, Porsmose.

Husene Hedetoft, Fredenslund og Nørtoft ere Parceller af en nedlagt Gaard i Handbjerg By, og Baneholm af Nedergaard.

Vivtrup, udtales Vowtrop, 1 Gaard.

Damgaard, 4 Tdr. Htkr., Parcel af Vivtrup.

Handbjerg Hovgaard, 16 Tdr. 6 Skp. Htkr., se nedenfor.

Sølyst, 8½ Tdr. Htkr., Parcel af Handbjerg Hovgaard. Husene Faarehus, Melhus og Knak ere Parceller af Handbjerg Hovgaard.

Rusborg, 1 Gaard, Rusborghus; nævnes 1580.

Ransborg var 1683 ligesom Rusborg ⅛ Gaard.

Hulgaard, 1 Gaard, Hulgaardhus. Udtales med langt u. Deraf er Parcellen Vejhus.

Sandholm, 1 Gaard.

Dunghus (udtales Domhus).

Katholm, 1 Gaard.

Strandby, 5½ Tdr. Htkr., deraf er Parcel Huſet Chriſtiansminde.

Kokborg, 1 Gaard, kaldes 1651 et Bol, 1683 en Gaard; ſom Marker nævnes 1683 Bøgeſkov og Kokbjerg Bakke.

Bøgeſkov, 2 Huſe, Parceller af Kokborg.

Tindſkov, 2 Gaarde, Tindſkovhus, Tindſkov Hedehus. 1683 var Store Tindſkov en Helgaard og Lille Tindſkov ¾ Gaard.

Handbjerg Kro (Kroen nedlagt), 1 Gaard, Parcel fra Tindſkov, ligeledes Huſet Lundtoft.

Præſtegaard (forhenværende), c. 4 Tdr. Htkr., Præſtegaardshuſe. Deraf Parcel Huſet Kobberdam.

Gammelby, 1 Gaard, Gammelbyhus; 1683 1 Gaard.

Hedegaard, 1 Gaard, Hedegaardhuſe. 1683 nævnes Store Hedegaard med 2 Bønder og Lille Hedegaard, paa den ſidſtes Mark Bøgeſkovagre. Siden har den ene af disſe haft Navnet Øſter Hedegaard, der er nedlagt og hvoraf Huſene Højbjerg, Rugholm og Teglager ere Parceller. Huſene Chriſtiansborg og Moſehus ere Parceller af Hedegaard.

Sønderby var 1683 3 Gaarde, nu er der kun 2 Synderbyhuſe, medens Gaardene hedde Østergaard, 4 Tdr. Htkr., og Melgaard med Melgaardhuſe. Paa Synderby Mark nævnes 1683

Faarskov, Mølbjerg, Snetnold. Fra Østergaard ere Husene Elseminde og Melmosehus Parceller.

Storgaard, c. 8 Tdr. Htkr., hed 1683 Sønderbygaard og har senere været to Gaarde, der igen ere sammenlagte. I forrige Aarhundrede hørte den under Langtind Hovedgaards Taxt; paa dens Mark nævnes 1683 Skovdal.

Husene Damtoft og Stovhus, Parceller fra Sønderbygaard.

Horstoft, 1 Gaard, Horstofthus.

Trædholt, 1 Gaard.

Lund, 1 Gaard, Lundhus, Parcel af Hedegaard, kaldes sædvanlig „e Lun".

Lindbjerg, 4½ Tdr. Htkr., Lindbjerg Mark, 1 Hus, kaldes 1651 et Bol, 1683 en Fjerdedelsgaard.

Husene Lindholt og Lindholm ere Parceller af Lindbjerg.

1651 nævnes i Sognet Brændgaard, der var øde 1690, og Nejtrup, en Halvgaard.

Handbjerg Hovgaard.

De Gaarde, som kaldes Hovgaarde, gaa som Herregaarde langt tilbage i Middelalderen, men have i Henseende til oprindeligt Jordareal ikke været nær saa store som Herregaarde siden vare, og mange af dem gik allerede tidlig tilbage til at være Bøndergaarde. Hovgaard betyder ikke en Gaard, til hvilken der gjordes „Hove" eller Hoveri, men

Ordet Hov er indkommet i Sproget med Ridder-væsenet og er den danske Form for det tydske Hof.

1438 levede her to gamle Damer, Fru Inger og Fru Elle, Døtre af Ridder Nils Jepsen til Sønder Elkjær; paa Harbo Sysselting skødede de Bordbjerg Mølle til Niels Eriksen til Landting. Fru Elle er død noget efter, thi 1443 gav Fru Inger samme Mand, der imidlertid var bleven Ridder, et nyt Skøde paa Møllen, som hun havde i Arv efter sin Fader og Søster Fru Elle. Hun havde iøvrigt allerede 1438 med sin Søsters og flere Venners Raad skødet samme Mand alt sit Gods i Hjerm Herred og en Gaard i Stadil Sogn. Hun var Enke efter Niels Ovie, efter hvis Slægt Kviesgaard i Fabjerg Sogn har Navn, og var vistnok i nær Slægt med Hr. Niels Eriksens Hustru, men deres Slægtninge paa Landting have vistnok ogsaa i andre Henseender trængt dem haardt, hvorfor de gamle Fruer ventelig have givet sig ind i Stubber Kloster med Handbjerg Hovgaard som Medgift. Gaarden tilhørte dette Kloster endnu ved Reformationstiden og da Klosteret 1547 folgtes til Mag. Iver Juel, fulgte dermed 10 Gaarde og 8 Bol i Handbjerg Sogn, blandt hvilke nævnes Christen Nielsen i Hofgaard, der ydede aarlig 3 Orte Rug, 3 Orte Byg, 2 Orte Havre og 1 Aft Smør, hvilket var en betydelig Afgift dengang (3¾ Td. Rug, 4½ Td. Byg og 5 Tdr. Havre, medens en Aft Smør var et Maal, der var ½ Alen i Diameter og et Kvarter højt. Naar Fru Inger 1438 kunde skøde

Niels Erikſen alt ſit Gods i Hjerm Herred, maa hun allerede da have overdraget Handbjerg Hovgaard til Kloſteret og kun ladet ham faa, hvad dette ikke fik.

Med Gaarden fik Kloſteret en Strid med Naboen paa den anden Side af Aaen om Fiſkeriet. Helleaa, eller ſom den nu mere officielt kaldes Hellegaards Aa, hed i det 15. og 16. Aarhundrede altid „Aa hin helle", hvilket betyder den hellige Aa. Tilløbet til den er fra Bordbjerg Sogn, og her fandtes paa Kjelsmark Mark fordum en hellig Kilde, hvis Tilværelſe nu omtrent er gaaet i Forglemmelſe; det er ſandſynligvis dens Afløb i Aaen, der har givet denne Navn, ſaaledes ſom gamle Folk i Sognet have berettet. 1451 lod Hr. Niels Erikſen til Langtind tage Sognevidne paa Ejſing Kirkegaard, at den Stund, Jes Erikſen, hvis Siæl Gud have, forſkrevne Hr. Niels Erikſens Huſtrus Fader, levede, da laſtede og kærede han Aar fra Aar paa Geding Herredsting og anden Sted paa den Fiſkegaarde, ſom ligger i „Aa hin hellige" norden for Hadenbjerg Hovegaard, og lod tidt opbryde den til Midtſtrøm og den ej har ſtaaet ulaſtet og ukæret i nogen Maade [61]).

At Stubber Kloſter ejede Handbjerg Hovgaard 1453, ſes af et Tingsvidne af 1454, „at nu næſt over et Aar i Faſten, da Biſkoppen af Ribe og Hr. Niels Erikſen vare mødte i Holſtebro om Aa hin helge og den Grund, derhos ligger (idet Biſkoppen var Kloſterets nærmeſte Foreſatte), „da ginge Provſt Peder, Hr. Chriſtiern i Lemvig, Jep

Jul og Stenfeld dem imellem og ſpurgte Hr. Niels, om han vilde noget gøre Stubber Kloſter, paa det at han og hans Arvinge til evig Tid maatte beholde uden Kære fornævnte Aa og Grund, til hvilket Hr. Niels ſvarede: det er Guds og min Husfrues, jeg vil der intet give fore. Da ſvarede de: Da maa alting komme til en god Ende mellem Biſpen og eder uden Koſt og Tæring. Til hvilket Hr. Niels ſvarede: For min Sjæl og min Husfrues og vore Forældres Sjæle og i ſaadan Maade, at det ej er paa Svig gjort, ſaa at det møder mig under Øjen igen, om det ej kommer paa Ende, da vil jeg unde Kloſteret af mit Gods. Da ſvarede disſe fornævnte 4 Dagtingsmænd (Mæglere), at det var uden al Svig gjort og aldrig ſkulde møde Hr. Niels under Øjen eller til Skade komme i nogen Maade"[62]).

Af dette Vidne fremgaar det altſaa, at Hr. Niels Erikſen havde tilbudt Godtgørelſe, men ſiden fortrød det og forfulgte Sagen ved Lov og Ret. Han erhvervede ſig ogſaa 1455 Rigens Rets Dom paa Aa hin helge frit til begge Lande. Imidlertid har han dog ſenere givet Kloſteret Erſtatning, thi Prioren Chriſtiern Nielſen og Prioriſſen Chriſtine Pallesdatter udſtædte i Nærværelſe af Biſkoppen, Provſt Peder i Harſyſſel og Jep Jul til Strandbygaard et Skøde paa „den Fælled og al den Grund, ſom ligger øſten ved Aa hin helge og Aa hin helge fri til begge Lande", hvorfor Kloſtret ſkulde have af Hr. Niels Erikſen 2 Gaarde i Trandum Sogn, af hvilke den ene hed Hede, og hans øde og ubyggede

Gods i Trandum Sogn tilligemed en Gaard i Flø i Fjends Herred[63]). Den ovenomtalte Grund østen for er den, hvorpaa Hellegaarde siden blev bygget.

Da Folmer Rosenkrantz 1547 gjorde Lavhævd paa Landting, indværgede han bl. a.: „Aaen hin helle fra Fly Strøm og saa vester med samme Fly Strøm i Aaen hin helle til Vester Landing og siden ned med Vester Landing til Limfjord, og siden fra Forstrog til Dybet i Limfjord for samme Aa hin helle".[64])

Handbjerg Hovgaard er vistnok oprettet paa ny til en adelig Sædegaard i Christian IV's Tid, thi Fru Maren Juel, der var Enke efter Erik Rosenkrantz til Landting og Datter af Iver Juel til Stubbergaard, efter hvem hun altsaa har arvet Handbjerg Hovgaard som en Bondegaard, døde, ifølge Indskriften paa hendes Ligsten i Sevel Kirke, paa sin Gaard Handbjerg Hovgaard 7. Maj 1624. Derefter købtes Gaarden af Kaspar Kristoffer Gersdorf.[65]) I hans Tid opkom der igen Strid om Aa hin helge med Holger Rosenkrantz til Landting. Albrecht von Rostitz, der maa have været Gersdorffs Forvalter, aflagde 1. Dec. 1631 det Vidnesbyrd, „at jeg paa det syvende Aar har boet i bemeldte Handbjerg Hovgaard og da imidlertid har jeg brugt og ladet bruge fri Fiskeri i den Aa østen ved Handbjerg Hovgaard fra Fly Strøm og ned i Fjorden ved Hellegaarde og det brugt for mig selv saa ogsaa for ærlig og velbyrdig Mand

Kriſtoffer von Gersdorf til Søbygaard, naar han mig det har befalet, og ſendt af hvis Fiſk, jeg derudi har bekommet, til Kriſtoffer von Gersdorf hans Gaard efter hans Befaling, og det uden Forhindring til i Aar, Mouvrids Nielſen (Rosenkrantzes Foged) det har anfanget". Denne Sag kom for Herredstinget, hvorfra Noſtitz ſtævnede den for Landstinget, men her kuldkaſtedes Herredsfogdens Dom, „fordi Albrecht von Noſtitz kender ſig en Adelsmand at være og derfor viſte Herredsfogden ſig ikke Dommer at være i den Sag"[66]). Noſtitz har været i Slægt med Gersdorferne, thi det hedder i Epitafiet over Friherre Rudolf Gersdorf i Holſtebro Kirke, at hans ypperlige Stamme var de Gersdorfers og Noſtitzers.

Gersdorf havde flere Sønner, deriblandt Sønnen Joakim Gersdorf, der 1661 døde ſom Rigens Droſt, og Datteren Dorthe, der var gift med Johan Rantzau til Eſtvadgaard, og dennes Børn ejede Handbjerg Hovgaard 1638[67]); af disſe blev Datteren Anna gift med Johan Brockenhus, der blev Ejer af Gaarden og boede her 1652.

Oberſt Johan Brockenhuus havde først ejet Hindſels paa Tyholm og ſenere Sebber Kloſter. I Krigen 1657 var han Oberſtløjtnant ved ſin Broder Frandſes Regiment, var ſiden Chef for den norſke Rostjeneſte og fik Tønsberg Len. Han døde 1673 i Kjøbenhavn[68]).

1662 var Gaarden paa 24 Tdr. Htkr. med Gods paa 34 Gaarde og Bol med over 200 Tdr. Htkr.

I en Indberetning 1690 ſkriver Præſten, at ſalig Oberſt Brockenhuus lagde 2 Bøndergaarde øde i Handbjerg By og lagde deres Ager og Eng til Handbjerg Hovgaard, hvorfor han gav Præſten aarlig 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg og hver Højtidsdag 4 Rdl., medens den daværende Proprietarius ikke vilde give Kornet og til Højtiderne kun gav 10 Mark; „han vil ikke lade ſig ſige og at føre Proces vilde ikke ſtaa mig vel an".

I Præſtens Indberetning 1690 hedder det, at Handbjerg Hovgaard efter J. Brokkenhuses Død blev for Gæld udlagt til en Borger i Viborg Peder Høg og efter hans Død kom den til hans Arvinger, hans Svigerſøn Præſten Chr. Soelgaard i Holſtebro og hans Søn Niels Høg, Hoſpitalsforſtander i Viborg. Nævnte Peder Høg var allerede Forpagter her 1662. Et Aar efter Peder Høgs Død ſolgte Arvingerne Gaarden til Chriſten Linde, der ejede den 1683, da den med de to underlagte Gaarde Nejtrup og Knudsgaard ſattes til 25 Tdr. 3 Fd. Htkr. I dette Aar beſkrives Marken i Opmaalingsprotokollen; den havde 12 Tægter, af hvilke de 7 laa til Græs, de andre vare beſaaede. Desuden var der nogen Udmarksjord beſaaet med Havre; der laa 5 Huſe paa Gaardens Mark. Af Marker nævnes Eghave, Breddug og i Udmarken Timmenhage.

Ogſaa Chriſten Linde udvidede Gaardens Marker. 1690 ſkriver Præſten, at han har underlagt Gaarden en Mark veſten Handbjerg By, kaldet

Gribsjord eller Fælled, som Bymændene havde haft i Brug og Præsten faaet god Tiende af, men Proprietarius havde i Landmaalingen næsten lagt den hele under Sædegaarden; den var langt bedre og større end Sædegaardens indkastede Mark, og Præsten fik ingen Tiende deraf.

Christen Linde er ifølge Indskriften paa hans Kisteplade født i Holstebro 26. Dec. 1626. Hans Fader har været Christen Jepsen Linde, Borger og Handelsmand i Holstebro, over hvem der har været en Ligsten paa Holstebro Kirkegaard, ifølge hvilken han døde 72 Aar gammel 1652 og sidste Gang var gift med Cecilie Bernsdatter; da ingen af Sønnens Børn havde Navnet Bernt, maa han være af et tidligere Ægteskab. Faderen var vistnok en Bondeson fra Linde i Asp Sogn. Christen Linde har ventelig drevet Købmandshandel i Holstebro og ved Sparsommelighed og Giftermaal med Borgmester Niels Solgaards Datter Dorthea 1660 efterhaanden være bleven velstaaende; det er lidet sandsynligt, at han, som Sagnet gik, skulde have været Bissekræmmer, købt et strandet Guldtrug som almindeligt Metal og derved være bleven rig. Maaden til Velstand i Aarene efter 1660 var den at laane Penge ud til den forarmede Adel og faa gøre Indførsel i dens Gods. Det ses foran, hvorledes han var Forpagter paa Volstrup, førend han blev Ejer, og det var vistnok den første Herregaard, han ejede. Efterhaanden fik han Handbjerg Hovgaard, Bækmar[illegible], Ulsund, Møltrup, Stenumgaard, Pallesbjerg, Kr[illegible]gs-

dal, Kjærgaardsholm og flere. Han maa have haft særlige Gaver til at bestyre de mange Godser, der tilsammen regnes at være paa 3—4000 Tdr. Hkr., og det fremgaar af flere samtidige Præsters Beretninger, at han var kneben med Offer og lagde Bøndergaarde under Hovedgaardene. Det kunde i disse for Landmændene meget vanskelige Tider ogsaa være nødvendigt at være nøjeregnende. Da han døde, ansaas han for en af de rigeste Herremænd i Jylland. Da han var 78 Aar, blev han optaget i Adelstanden 1704. Hans Kone, med hvem han havde 17 Børn, af hvilke de 9 døde som smaa, var allerede død 1685. I Hølstebro Kirke oprettede han et pragtfuldt Gravmæle med sit og sin Hustrus Portræter, til hvis Vedligeholdelse han gav Kirken nogle Marker. Han døde paa Vallesbjerg 1706. Hans 6 Sønner blev alle rige Godsejere[69]).

Handbjerg Hovgaard blev overtaget af Christen Linde til Volstrup, der døde 1723, og arvedes af hans Søn Henrik Juul Linde, der blev født 11. Jan. 1709 og blev 1729 gift med Helene Kristine Hiermin fra Hjerm Præstegaard, der døde 16. Dec. 1762. Præsten fortæller i sin Indberetning 1766, at han derpaa „oprettede saadan en Konvention imellem sig og sine 2 myndige Sønner, at Faderen til Beboelse sin Livstid reserverede sig sine egne indrettede Værelser samt Forplejning for sig og sine behøvende Domestikker der paa Gaarden, derefter foranstaltede sin yngste Søn, Velb. Christen Linde, H. k. Majestæts bestaltede Kaptejn ved det

bornholmſke gevorbne Infanteriregiment, fuldkommen Fornøjelſe for ſine Arveprætenſioner og endelig overdrog ſin ældſte Søn Velb. Jens Linde ſin kompletterede Herregaard med al ſin Beſætning ſamt Handbjerg Kirke til Poſſeſſion og Beboelſe ſin Livstid d. 1. Maj 1763". Derpaa var han 1 Aar gift med Maria Eliſabeth Peterſen, der døde 1770, og han giftede ſig tredie Gang 1775 med Birgitte Sofie v. Muderspach fra Trinderup. Han ſelv døde 15. Nov. 1783, efterat have været blind i nogle Aar. Han oprettede et Hoſpital ved Handbjerg Kirke.

Præſten ſkriver 1766, at Gaarden egentlig burde kaldes Handbjerg Havgaard „af den prægtige ſtore Have, velb. Henrik Juul Linde i ſin Tid har anbragt rundt omkring Gaarden, ſærdeles paa den øſtre Side ud til Engen, hvor han har ladet opfylde en ſtor Plads i en ſtærk Morads og derpaa ladet plante en ſtor Mængde baade af vilde og tamme Træer, af hvilke ſidſte avles mange rare Slags Frugter. Sønden for Gaarden er anlagt et godt Teglbrænderi og veſteh for opſat en Vejrmølle paa Gaardens Mark".

Paa Gaarden indtraf følgende ſørgelige Begivenhed, der fortælles ſaaledes i Kirkebogen: 23. Okt. 1758 døde velb. Kapitain Caspar Linde, thi der han med ſin Hr. Broder velb. Henrik Lindes Frue, velb. Fru Helene Kriſtine Hiermin, var udgangen af ſit Logemente paa Handbjerg Hovgaard og med hende vilde ſpadſere hen over til Volſtrup, da juſt, der de vare komne til Neder

Telling i Hjerm Sogn og iſær til Anders Kallerups Lade, beſvimede han hovedkulds og i en Haſt i ſamme Øjeblik omvexlede Tiden med Evigheden. Strax derpaa blev hans afſjælede Legeme efter velb. Fru Lindes Ordre og Anſtalt ſtikkelig lagt paa Anders Kallerups Vogn og ført til Handbjerg Hovgaard. 10. Nov. blev han henſat i den adelige Begravelſe i Handbjerg Kirke og Dagen efter ført til Hjerm Kirke og henſat i den adelige Begravelſe.

Henrik Lindes Søn Jens Linde, der er født 1732, overtog Gaarden før Faderens Død og giftede ſig 1765 med Margrete Sofie Krabbe fra Mindſtrup. Han blev 1777 udnævnt til Juſtitsraad og døde 29. Marts 1799. Hans Enke døde paa Gaarden 26. Sept. 1811, hvorpaa hans Broder Oberſt Chriſten Linde til Møltrup blev Ejer af Gaarden, hvor han allerede døde 12. Juni 1812. Derpaa blev ſidſtnævntes Søn Henrik Linde, født 1782, Ejer af Gaarden. Hans førſte Huſtru Bolette Weirſøe døde efter næppe et Aars Ægteſkab 31. Jan. 1813.

H. Linde ſtillede Gaarden til Auktion 31. Okt. 1815. Dertil hørte 25 Tdr. Htkr. fri Hovedgaards Taxt og nogen Bondejord, men under ſelve Gaarden brugtes kun $11^1/_2$ Td. Htkr., medens Reſten var bebygget af 26 Jordbrugere, der ſvarede 325 Dages Arbejde, 7 Tdr. Korn, 20 ℔ Smør og 245 Rbd. Til Gaarden hørte Handbjerg Kirke, den halve Korn- og Kvægtiende, det bekendte gode Fiſkeri i Aaen „Hinhelge" og Afgift af Fiſkeriet ved Handbjerg

Land. Hovedbygningen var „vel indrettet og vedligeholdt for en mer end borgerlig Familie“ og der var 2 store Haver med mange Frugttræer og en smuk lille Skov. Der holdtes 100 Høveder, 10 Heste, 100 Faar og avledes 200 Læs Hø.

I de Aar var det vanskeligt at faa solgt, og Linde beholdt ogsaa Gaarden til 1843, da han solgte den. Linde døde 22. Jan. 1858. Denne Gaard var den sidste af de Ejendomme, den gamle Christen Linde havde erhvervet og som var forbleven i Familiens Besiddelse. Den ny Ejer var Apotheker Petersen fra Hamburg, siden Landfoged paa Augustenborg, der boede her flere Aar, hvorpaa han solgte den til Cand. phil. Hofman Schmidt, der nogle Aar var ret bekendt i den journalistiske Verden, men ikke var skikket til at være Landmand. Schmidts Svigermoder, der overtog Gaarden, solgte den 1859 til den nuværende Ejer Christen Ebbensgaard, der ogsaa er Medejer af Rammegaard.

Hovedbygningen er i en Etage med 2 Fløje og opført af Jens Linde; hans og hans Hustru Margrete Sofie Krabbes Navne staa over Hovedindgangen med Aarstal 1775. Grave have gaaet omkring Borggaarden. Gaarden har en smuk Beliggenhed ved det brede Engdrag ved Helle Aa med Udsigt mod Rydhave. Udbygningerne brændte 1890, men opførtes paany Aaret efter. Til Gaarden hører c. 300 Tdr. Land Ager og Eng og Afbyggergaarden Sølyst paa 10 Tdr. Hkr. Den nuv. Ejer

har anvendt betydeligt paa Kærjorders Omdannelse til Enge, og der avles nu omtrent 500 Læs Hø aarlig. 1881 er der ved Gaarden anlagt en Gær- og Spritfabrik, der er i stærk Drift og kan forbruge indtil 3600 ℔ Sæd om Dagen, og fra hvilken der er betydelig Afsætning af Gær til Udlandet. Da der til Forsendelse deraf bruges mange Kurve, har Hr. Ebbensgaard anlagt en Pileplantage paa 10 Tdr. Land, hvis Anlæg har kostet 1700 Kr., og som har den Mærkelighed, at den er plantet paa en høj Sandbanke og alligevel trives fortrinligt. Ved Kurvefletning have mange Smaafolk god Fortjeneste.

Handbjerg Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der maa have staaet i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkeloft og Lyset modtog de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan se et paa Korets nordre og et paa dets østre Side. Af Skibets Døre, som fik retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, er den nordre bevaret og tjener til Indgang, medens den søndre er tilmuret. Hele den gamle Bygning hvilede paa en Fod med Skraakant. Som det synes i en sildigpapistisk Tid har man til Kirkens vestre Del føjet et af Munketegl og raa Kamp opført Taarn, hvis

nederſte Parti dækkedes med en Krydshvælving og ſattes i Forbindelſe med Skibet ved en Arkadebue. Viſtnok ved ſamme Tid ombyttedes Korets Bjælkeloft med en Krydshvælving med ſammenſat Ribbemønſter. I ſenere Tider er der foretaget forſkellige Omdannelſer ved Kirken. Til Skibets Nordſide har man føjet et lille Vaabenhus. Taarnet, hvis ſøndre Side har Bogſtaverne IL — MSK — SCL — MO ſamt Aarstallet 1779, er reſtaureret og Triumfbuen udvidet meget betydeligt. I 1761 har Henrik Linde ladet indrette en overhvælvet Begravelſe for ſig og Huſtru Helene Chriſtine Hiermin i Taarnets nederſte Stokværk og oven over Begravelſen findes en Herſkabsſtol, ſom har den gamle Taarnhvælving til Loft. Ind imod Skibet ere Gravkapellet og Pulpituret ſamlede til en Art Helhed ved en ſmagløs og raat muret Pilaſterdekoration.

Altertavlen beſtaar af en tarvelig, fra den nyere Tid hidrørende Ramme, ſammenſat af et Midtparti og to Fløje. I disſe er anbragt udſkaarne Figurer af de 12 Apoſtle, og i Midtpartiet en Kriſtus paa Korſet med Maria og Johannes ved Siderne. Alle disſe Figurer have ſmykket en Altertavle fra c. 1450. Alterkalken fra 1839. De drevne Meſſing-Alterſtager ere ſkænkede af Henrik Linde i 1759. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlſomt Kirkens oprindelige, men den er uden ſærlig Intereſſe fra Formens Side. Paa Kummen ſtaar i ophøjede Runer I S L I. Prædikeſtolen er et meget tarveligt Snitværksarbejde, ſom i

det tidligſte ſynes at turde henføres til det 17. Aarhundredes anden Halvdel. Klokken har følgende med Verſaler udførte Indſkrift: Bekoſtet omſtøbt af hoyvelbaarne Hr. v. Linde 1821. Støbt i det Reimerſke Klokkeſtøberi i Randers 1821.

Indberetningen 1766 beretter, at Altertavlen var renoveret af Henrik Linde og forſynet med følgende Indſkrift:

Et Tuſind Syv Hundrede Ni og til Tive,
Gud æren derfore alleene at give,
Blev Handberg Kirche af Ejeren ſin
Velædle Hr. Linde og Frue Hiermin
Heel ganſke indvendig af Nye repareret
Og ſiden ved Cronen og Malning ſtafferet.
Paa egen bekoſtning De gjorde det alt
Og gjør Sig af Himmelen alleene betalt.

Desuden tilføjes: Til Alteret har han og givet (1757) et prægtigt Alterklæde med Messehagel af Guldenſtykke ſamt en ny Messeſkjorte, for Alter-gulvet et Træ-Spinkelværk og „Sætſen" klædt med Ruslæder, midt i Kirken ladet ophænge (1759) en Lyſekrone med 12 Arme, hvorudi brænder 12 Voxlys hver Jule-, Nyaars- og Hellig 3 Kongers Dag. Paa den ſøndre Side ſtaa 17 Stole, hvoraf den øverſte er indlukt, paa den nørre Side 15, og af dem de 3 øverſte indlukkede. Midt i Taarnet under den øverſte Hvælving har han ladet ſætte en ny Hvælving, oven derpaa en indlukt Stol med 4 høje Vinduer, ſom giver Kirken en ſmuk Prydelſe. Neden under ſin Begravelſe med 2 Døre i Blomſter-

værk udskaarne, hvorudi staar hans sal. Frues og 2 smaa Sønners Kister. Paa den sal. Frues Kiste staar følgende Inskription antegnet:

Herudi findes lagt de jordiske Levninger af den i Livet Rareste, ædelmodige, Brave, fromme Fru Helena Christina de Linde, som var født Hiermiin d. 6. December 1706, kommen i Ægteskab med Welb. Henrich Linde til Handberg Hougaard Anno 1729 og derefter avlet ved hannem 5 Sønner, af hvilke for Hende de 3de ere indgangne i Guds Glæde Salighed, Didhen efter redeligst viisende Goddædighed mod Hendes Under-Mænd, Ærbødigst beteenhed mod Hendes Øfver-Mænd og retsindigst forhold mod Hendes Jævnlige, da dette Hvile-Sted til Hende og Familie var bekostet Anno 1733, denne Kirkes liden Hospital funderet og med Kongelig Approbation Confirmeret Anno 1759, Hun ved en Sagte og Sød død ogsaa i god hiertens Taalmodighed indlandede d. 16. Decembr. Anno 1762.

Om Døbefonten skriver Professor Wimmer (Døbefonten i Aakirkeby S. 14—15), at i Lighed med Runeindskrifterne paa andre Døbefonte betegner dennes Indskrift I S L I Begyndelsesbogstaverne til en ukendt kristelig Formular. Han henfører Fontens Alder til det 12. Aarhundrede, nærmest dets Midte.

Præster.

En af de sidste Præster førend Reformationen skal have været Biskoppens Official i Hjerm Herred og

være forulykket i Vinding Sogn ifølge en Optegnelse fra 1683 (Jydske Saml. VII. 165).

Af Præster nævnes i Indberetningen 1690 Hr. Jakob; „om ham ved man at sige den Dag idag, at han var saa fattig og arm, at han gik om iblandt Sognefolkene og bekom sin daglige Føde og Underholdning". Denne maa være Jakob Knudsen Vind, der levede 1569 og var gift med Anne Sørensdatter. Det havde altsaa lidet hjulpet, at Præsten 1555 var bleven benaadet med Halvdelen af Handbjerg Kongetiende. 18. Dec. 1579 blev han for dette Aar forskaanet for en Afgift af 5 Tdr. 4 Skp. Korn af samme Kongetiende, hvilket vel var af den anden Halvdel, som han havde fæstet, og 27. Jan. 1585 bevilgedes det ham at give i Afgift 1 gammel Daler istedenfor hver smal Td. Rug og Byg og ½ Daler for hver smal Td. Havre.

Hans Efterfølger var Morten Jensen Engberg, der levede 1619. Om ham skrives 1690: „Efter hans Død var ikke en Skilling at bekomme enten til Hustru eller Børn til Arv. Præstegaarden blev vel sat i Bygfæld, men der var ingen Middel at bekomme noget til Bygfæld, hvilket jeg maa klage den Dag idag er".

Efter ham kom Christen Pedersen Holgaard 1657, der skriver 1690: jeg uværdig slider min Tid efter Guds Villie i Trængsel og Armod imod mine andre hæderlige Medbrødre. Han skriver, at i Sognet er kun 1 Gaard, der kan kaldes en Gaard, nemlig Sønderby, paa 9 Tdr. Htkr., de andre vare

halve Gaarde og Bol. I Sønderby vare 2 Gaarde øde, desuden Gammelgaard, Brændgaard, Lille Hedegaard, Store og Lille Tindskov, Ransborg og i Handbjerg By 3 Gaarde, der havde været øde i 30 Aar og vare hjemfaldne Kongen; den ene af dem heb Borregaard.

Om Præstegaarden skriver han, at han selv har ladet bygge hver Stage, „thi der jeg kom hjem fra Ribe og var ordineret, da var Ladehuset nedfaldet, de andre Huse stode paa Fald, saa at jeg var haardeligen nødt til at bygge, og er Gaarden nu bygget udi 4 Huse".

Om ham berettes i Indberetningen 1766: Han var født i Tvis Sogn i en Gaard kaldet Holgaard. I hans unge Aar frekventerede han den latinske Skole i Holstebro og som han der blev temmelig stor af Vext, begav han sig derfra i Krigstjeneste og var Rytter i nogle Aar, fik derfra sin Dimis og gav sig atter i forbemeldte Skole, blev Student og endelig Præst i Handbjerg.

Efter Hr. Ch. Pedersens Død 1695 kom Thomas Henrik Nyboe, og efter hans Død 1735 blev Handbjerg Annex til Ejsing, 1819 til Vejrum, blev ved kgl. Res. af 16. Marts 1831 oprettet til et særligt Kald, men lagdes kort efter under Ryde.

Hvorledes det kunde gaa til med Degnekalds Besættelse, ses af følgende Optegnelse i Kirkebogen:

13. Marts 1772 døde Degnen Gravers Madsen, født i Ringkjøbing 1. April 1711, dimitteret fra Ringkjøbing Latinskole 1730. Samme Dag, han blev immatrikuleret, blev Handbjerg Degnekald der (paa Universitetet) opraabt, om nogen vilde tage derimod, da han, hvor ringe det end var, resolverede at antage det. I Kirken var han en god Sangere, i Skolen en ypperlig Lærere, de Unge skal højlig savne ham.

Bordbjerg Sogn.

Sognet grænser mod Nord til Handbjerg, Ryde og Sevel Sogne, mod Øst til Ryde, Sevel og Hadderup S., mod Syd til Hodsager og Mejrup S., fra hvilket sidste det paa en lille Strækning skilles ved Savstrup Aa, mod Vest til Mejrup og Hjerm Sogne. Kirkens Afstand fra Holstebro er 1¼ Mil. Sognets Fladeindhold er 14,277 Tdr. Land med 357 Tdr. Htkr.

Sognet er delt i 2 Dele ved en stor Lavning, der er fortsat til Limfjorden, hvori findes Holmgaard Sø og Bordbjerg Mølleså. Holmgaard Sø har Afløb til Hellegaard Aa, ligesom de 2 Søer ogsaa staa i Forbindelse med hinanden. Mølleåen har i sin Tid været fortsat forbi Kirken, der ligger ud paa en stejl Skrænt mod et Engdrag. Denne lange Dal gør ogsaa i Bordbjerg Sogn Herredsgrænse, saa

hvad der i Sognet ligger øſten for denne, ligger i Ginding Herred. Hellegaard Aa, der har ſit Udſpring fra Hvam, løber igennem en ſnever Dal med bratte Skrænter, der kaldes Torſkdal, ſaaledes ogſaa 1638. De bedſte Jorder findes i Sognets bakkede nordveſtlige Del, ogſaa findes lerholdige Jorder ved Trabjerg, ellers er det et Hedeſogn med flade og for ſtørſte Delen ſandede Jorder med ſtore Hede- og Moſeſtrækninger. Et ſtort Hedeparti mod Sevel Sogn er indtaget af Staten til Beplantning.

4 Skoler. Andelsmejeri. Ialt i Sognet 296 Gaarde og Huſe med 1557 Indbyggere (1880: 1486, 1860: 1176, 1840: 823, 1801: 692).

Sognets Navn ſkrives 1340, 1378, 1422 Borthbiergh, 1443 Bordberræ, 1446 Bordbergh, 1461, 1480, 1496 Bordberg. Uagtet der en enkelt Gang — 1414 og 1444 — ſkrives Borbiergh, er det dog tydeligt nok, at den førſte Stavelſe oprindelig er bord (borth), hvilket Ord betyder Kant, Rand og har ſin Forklaring af den mærkelig bratte Side, ſom Kirkegaarden har ned mod Engen, der i gammel Tid har været Vand. Bordbjerg betyder Banken med den ſkarpe Kant og Navnet bør ikke ſkrives Borbjerg, ſom man har begyndt i nyere Tid.

I Indberetningen 1638 omtales foruden Torſkdal Brandbjergdal, øſterſt i Heden Sommerdal og Kuordal.

I Sognet findes 122 Høje nogenlunde bevarede og desuden 28, ſom ere udjævnede, ſaa at man kan

pløje over dem. Iblandt disse Høje er en Langhøj og 7—8 middelstore Høje, men ingen særlig mærkelig, hverken ved Form eller Beliggenhed.

Over de 100 af disse Høje falde ind under en Række, der strækker sig fra Sydvest mod Nordost, nogenlunde midt igennem Sognet. Denne Række er især tæt og bliver til en hel anseelig Gruppe ved Hedegaard. Her ligge nemlig omtrent 40 Høje sammen ved begge Sider af en Lavning, der fortsættes nedad mod Nordvest om ad Kirken og Søerne. Men hele denne Række er en Fortsættelse af den langt længere, der strækker sig gennem Mejrup Sogn, Holstebro Hede, Maabjerg og Navr Sogne.

Den sydøstlige ufrugtbare Del af Sognet, omtrent alt hvad der ligger sønden for Holstebro Landevej, er saa godt som uden Gravhøje.

I Nørre Hvam fandt man 1823 ved Pløjning i en Bakkeside 11 Guldbrakteater, en lille Figur, der var udklippet af Guldblik, 11 Stykker af Guldringe, der vare huggede itu i Oldtiden, og 3 Stykker sammensmeltet Guld.

I Sognets nordvestlige Del findes:

Store Perregaard, 6½ Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard.

Lille Perregaard, 1 Gaard, var 1683 et Bol.

Bøgild, 3 Gaarde, 6 Huse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; blandt Marker nævnes Ondmose, Oldefaders Toft, Tyrevold, Bommerskal; kaldes 1547 et Bol og hørte da under Tvis Kloster.

Endelsen i Navnet er vel oprindelig holt, saa Bøgild betyder Bøgeskov.

Brødbæk, 4 Gaarde, 5 Huse. Brødbæk var 1486 og 1683 2 Gaarde, 1683 nævnes ogsaa en Mølle og blandt Marker nævnes Bramskov og Hvisdalbjerg.

Skjølvad, 1 Gaard, 1 Hus, nævnes 1486 [70]), var 1683 en øde Gaard, der af B. v. Obelitz til Rammegaard var overdraget Præsten i Bordbjerg Hr. Knud Povlsen, men paa Grund af Kongens Fordringer paa Landsdommer Jens Lassen „antaget til H. K. Majestæts Nytte og Gavn."

Præstegaarden Holmgaard, 4½ Tdr. Htkr. se nedenfor.

Kviesgaard, 4½ Tdr. Htkr. I Fabjerg Sogn er en Gaard af samme Navn, der har Navn efter den adelige Familie Kvie, der ogsaa stod i Forbindelse med Trabjerg. 1683 siges Marken at gaa sønden for Raakjær Aa.

Langjord, 2 Huse, Parceller fra Fleng.

Dalgaard, 1 Gaard, Dalhus, Parceller af Nørre Hvam.

Rindbæk, 3 Huse, Parceller fra Nørre Hvam. Rind betyder en Banke.

Hvam Kro og Vejrmølle.

Nørre Hvam, 6 Gaarde (1 paa 6, 1 paa 4½ Tdr. Htkr.), 8 Huse, var 1683 6 Gaarde, hvoraf en med 3 Bønder, 1 Halvgaard og 6 Bol, hvoraf 1 øde; blandt Marker nævnes Langfredagsfald, Vogsvad, Hvisdal, Flengtoft, Rindbak, Tværild, Gryderhøj, Lisbjerg, Pajbjerg, Bisgaards Toft.

Hvam Hede, 5 Huse, Kragkjær, 1 Hus.

Hvamgaard, 2 Gaarde paa 4—5 Tdr. Htkr., Hvam Mark, 1 Gaard, 4 Huse. Den var en Selvejergaard, indtil Bondeskylden 1696 solgtes til Anna Katrine Seheſted af Præſten i Hjerm, Hr. Mads Knudsen Hessel og hans Søskende.

I Valdemars Jordebog 1231 opføres som kongelig Ejendom Hwammæ, Thrabiærgh og Hæslæ Mølle til 10 Mark Guld eller efter vor Beregning noget over 20 Tdr. Htkr., hvoraf der ydedes 40 Stob Honning eller 10 Mrk. Sølv og til Herredets Skib 10 Ører Korn (45 Tdr. Byg) og 44 Lam. Kong Erik Glipping gav Ribe Domkirke for sin Faders Sjælemesse 1259 alle de Ejendomme, han havde i Byen Hwammæ med Agre, Enge, Skov og Fælled[71]). Hvam betyder en lille Dal. Navnets Udtale er Hwam, hvilket betegner en Skrivemaade Hvamme, der er enslydende med Navnets Form for 6—700 Aar siden og er som saa mange andre Stednavne en Flertalsform.

Stormholt, Parcel fra N. Hvam, 1 Gaard.

Bisgaard, 2 Gaarde, 7 Huse, i alt c. 10 Tdr. Htkr. I et Skøde, som Biskop Christiern i Ribe udstedte 1422, nævnes „de Godser i Bordbjerg Sogn, hvilke fornævnte Hr. Biskop Christiern nu i Værge har".[72]) Derved maa forstaas Bisgaard, der endnu 1720 kaldes Bispgaard i Hvam.

Vajbjerg, 8 Tdr. Htkr., var ogsaa 1683 1 Gaard.

Sønder Hvam, 5 Gaarde, deraf 1 paa 4 Tdr. Htkr., 5 Huse, var 1683 2 Gaarde, hver med 2 Bønder.

Moselund, 1 Hus.

Kyllinglund, 1 Gaard, har ventelig Navn af Agerhøns i Mosen.

Hajslund, 2 Gaarde, deraf 1 paa 4 Tdr. Htkr., 5 Huse, 1683 1 Gaard.

Hajslund hed oprindelig Haslund eller Hasselund. Ligesom Hest udtales Hejst, bliver ogsaa Has i en kort Stavelse udtalt Hajs. Navnet skrives 1438 Haſcellun, da den tilskødedes Niels Eriksen til Langtind. 1495 pantsatte Tønne Jensen Niels Klemensen til Blæsbierg Hasselund, imod at denne udløste Gaarden fra Jep Munk i Bordbjerg, efter hvem Munksgaard vel er opnævnt. 1503 fik Niels Klemensen samme Gaard i Pant af Ridder Oluf Pedersen til Estvadgaard[73]).

Hedegaard, 4 Gaarde, deraf 1 paa 8 Tdr. Htkr., 3 Huse. Den nævnes 1528. 1683 var Store Hedegaard 1 Helgaard og et Bol og Lille Hedegaard et Bol. Se videre under Hesselaa.

Hedeager, 2 Huse, Vældkilde, 1 Hus.

Damgaard, 2 Gaarde (1 paa 4½ Tdr. Htkr.), 1 Hus. Nævnes 1528, ydede da Skovsvin.

Kyndestoft, 1683 et Bol, nævnes 1597, se under Hesselaa.

Johannehaab, 1 Gaard, Parcel af Risum.

Risum, 3 Gaarde, de 2 paa 6—7 Tdr. Htkr., 7 Huse. 1683 1 Gaard, medens der nævnes en Gaard

Vandborg, der 1532 kaldes Nørre Risum. 16. Feb. 1593 forlenede Kongen Risumgaard til Kristoffer Parsberg.

Naldtoft, 1 Gaard, 1683 et Bol.

Fleng, 3 Gaarde, 3 Huse. 1683 nævnes de 2 Gaarde Nørre og Sønder Fleng.

Højtoft, 1 Hus.

Munksgaard, 4 Tdr. Htkr. Den blev 1486 givet af Rigens Hovmester Povl Laxmand til Vor Frue Kloster i Aarhus, men han skødede den Aaret efter til Biskoppen i Aarhus, idet han udlagde andet Gods til Klosteret[74]). Senere hørte den til Ribe Domkapitel og kom 1585 under Timgaard.

Bugdal, 2 Gaarde, 2 Huse. Udtales Bowdel og kan altsaa ikke skrives Bukdal. Var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; blandt Marker Flytoft og Gribsmark. Hørte 1547 under Tvis Kloster, 1438 under Langtind. Skrives da Bukkædal.

Bordbjerg By, 6 Gaarde, deraf 1 paa 6 Tdr. Htkr., 1 Hus, var 1683 2½ Gaard, 9 Bol og 2 halve Bol, af hvilke det ene hed Gren, 1 Gadehus og en Vandmølle. Den ene Gaard siges i Opmaalingsprotokollen 1683 at være tillagt Præsten i Dronning Margretes Tid. Af Marker nævnes Obitsholt, Blaxager, Marsdal. 1597 kaldes et Bol i Bordbjerg By Libergrene, nu en Gaard. Et Sted hedder Raade (udtales Nå), skreves 1597 Naay. Bordbjerggaard nævnes 1585 som en særlig Ejendom, der tildels var Selvejer.

Bordbjerg Mølle. Om denne Mølle findes opbevaret en Del gamle Breve, hvoraf det fremgaar, at Peder Lykke, der blev Biskop i Ribe 1409, 1414 overdrog Ribe Bispestol Møllen, hvis Grund han havde købt af Jens Tygesen og Kathrine Smeds Kone for 16 Mark Sølv og ½ Mark Mel og dernæst havde genkøbt af Ridder Niels Krag for 7 Mark Sølv. Aar 1400 har der allerede været Stridighed om Møllen, thi da erhvervede Jens Eriksen (Banner) til Langtind Tingsvidne om, at Møllen til denne Dag ikke var skødet og afhændet, og 1444 vidnedes der, at Møllen ikke var 30 Aar i Kirkens Værge og i den Tid blev lovlig lastet og kæret. Bispestolen har altsaa maattet afstaa den igen, men 1444 vidnedes, at Møllen var Niels Jepsen af Elkjærs rette Arvegods, at han aldrig afhændede den og at den arvedes af hans 2 Døtre, der Aaret i Forveien havde afhændet den til Hr. Niels Eriksen til Langtind, der var Svigersøn af nævnte Jes Eriksen, med hvis Datter han fik Langtind. 1446 afstod Hr. Niels Eriksen imidlertid Møllen til Ribe Bispestol, men 1533 gjorde Ejeren af Langtind igen Krav paa Møllen [75]).

Bordbjerg Kirke, se nedenfor.

I Sognets nordøstlige Del:

Kjelsmark, 3 Gaarde, deraf 1 paa 4½ Tdr. Hkr., 8 Huse. Navnet udtales nu Kjelsmark, men i ældre Tid blev det aldrig skrevet uden som Kilsmark. Navnet har ej heller noget at gøre med Mandsnavnet Kjeld, men maa afledes af Ordet Kil,

der betyder en ſmal Vig, ſom gaar langt ind i Landet. Navnet ſtammer fra den Tid, da Holmgaard Sø var en virkelig Vig af Limfjorden, idet Sænkningen, hvorigennem Hellegaard Aa løber, forenede den med Fjorden. Dette ligger meget langt tilbage i Tiden. Det hører viſtnok ogſaa til ſom Særkende paa, at en Del af en Fjord kaldes Kil, at Bredderne ere noget højtliggende. 1683 nævnes Neder- og Over Kilsmark ſom 2 Helgaarde. Her findes noget Buſkads, men her har været Skov, thi 1576 tildømtes der Kronen et Stykke af Kilsmark Skov, ſom Niels Ibſen i Villemoſe vilde tilholde ſig. I Lensregnſkabet for 1634 tales endnu om Vindfælder i Kilsmark Skov. Da Peder Gyldenſtjerne til Tim 1585 af Kronen fik Skøde paa begge Kjelsmarkgaarde, ſtod der i Skødet, at Holmgaard Sø hørte til Neder Kjelsmark. Paa Marken har i ſin Tid været en hellig Kilde.

Pugdal, et Hus, var 1683 øde og havde været ½ Bol.

Trabjerg (udtales med langt a), 12 Gaarde, hvoraf de 2 paa 4—5 Tdr. Hkr., 21 Huſe. Det ſamlede Hartkorn med Nygaard er c. 44 Tdr. En Gaard hedder Bjergegaard, en Trabjerglund, 1606 nævnes Trabjerg Skov.

Trabjerg tilhørte Kongefamilien 1231 og ſkrives da Thrabiærgh. Det var oprindelig 1 Gaard og var i det 15. og 16. Aarhundrede en Herregaard, der tilhørte en lidet bekendt Familie af den lavere Adel, der oftеſt fremtræder ſom Bønder, men dog

længe blev godkendt som fribaaren, idet de kvindelige Medlemmer kaldtes Fruer. I nedenfor aftrykte Lavhævd fra 1517 nævnes det, at Christen Ibsen og hans Forældre havde givet Bordbjerg Kirke en Jord med Afgift af 1 Orte Korn. Han maa have været gift med en Søster til Adelsmanden Jes Ovie (se Skodborg-Vandfuld H. S. 125), thi hans Sønner arvede en Søsterdel efter denne[76]).

Trabjerg tilhørte Christen Ibsens Sønner Jep Christensen og Christen Christensen (den sidste boede i Skave), der 1517 paa Ginding Herredsting lod læse deres Lavhævd paa Trabjerg Gaard, Gaardsted og Bolsted, med tilliggende Marker, hvoraf det bl. a. ses, at her var Skov. Det hedder i denne Lavhævd[77]):

„Item indvorde de deres hegnede Skov og Kjær, som de nu i Være have og deres Fader for dem. Item indvorde de den Skifte østen ved Svend Christensen hans Gaard. Item indvorde de Stauberg østen til Trabergsig, vesten til Bordbjerg Bymark vedtager. Item indvorde de en Stykke Jord vesten paa Siffue Mark imellem Brunmose og sønder Adelvej øster til den Sten, som staar i Agerrenen østen ved Bavnhøj i vester og til den store Sten, som staar vesten og sønden Morsdal og naaer fra den Sten efter Sten til den Sten og Bulgrav, som staar vesten for Enden paa Korstoft og naar Sten efter Sten til den Sten og Bulgrav, som [staar] for øster Ende paa Brandtberg Mark nør til den Sten, som staar paa de Enge ovenfor Kyvlings Stol og saa

nør over Dybdal og saa naar Sten efter Sten til den Sten, som staar i den ny Sønder Bøgager, og saa naar Sten efter Sten grønne Træer i Skoven og nør til de 2 Stene, som staar øster i Bøgager næst vesten ved den liden Vej og saa nør igennem Skoven til de 2 Engsten, som staa norden Bøgager, som nu er og været har Engskæl af lang Tid, og nør over Engen til den Høvedsten imellem Trabjerg Mark og Ryde Mark og saa øster fra forskrevne Sten og øster op med den grønne Rund, som er Markskæl imellem Traberg Mark og Ryde Mark, og saa øster til den Sten, som staar i den Mose sønder fra Langvad og saa øster og sønder fra den Sten og til den store Sten, som staar vesten ved Bavnhøj. Item indvorde de den øster Havremark til Traberg østen ved Traberg Sig og norden ved den Adelvej, som løber til Viborg, for Traberg rette Jord for deres og dem som ret Ejendom.

Item indvorde de en anden Jord der i Traberg saa langt øster, til Hedegaards Mark og Stendis Mark vedtager, som Sandemænd have gjort deres Tov imellem Stendis Mark og Traberg Mark, og saa sønder og øster, til Hedegaards Husfteds Mark vedtager, og saa øster og sønder til de sønder Adelveje, som Nørskav Enemark vedtager, som løber imellem Viborg og Holstebro. Item indvorde de det høje Mark vesten Traberg Sighøj og øster til Nørskave Mark udi fuld Fællig mellem Brutmose og Sønder Adelvej og vesten til den Sten, som stander i den Agerren østen ved Bavnhøj.

Item indvorde de dennem i fuld Fællig i Sønderhede til Tørvegrøft, Lyngflet og Fægang lige ved Bordbjerg Bymark. Item indvorde de Tavlbord og Tavlbordfang.

Disse forskrevne Gaarde og Gods, Skov og Mark indvorde forskrevne Jep Christensen og Christen Christensen for deres rette Arvegods og Kronens rette Ledingsgods alle fire Vegne til Markemod undtagen 1 Orte Rug, som Christen Ibsen og hans Forældre undte og gav til Bordberg Kirke af deres egen Arv. Item undtaget Svend Christensen og Tøger Nielsen og deres Medarvinger med deres Rettighed, undtagen Enge i Sønderskau og Nør Skau, i Trabjerg Kjær og hvilket andet, som de have lodskiftede Enge, som ere afstenede eller stablede og som de havde at kende efter Loven.

Jep Christensen i Trabjerg nævnes i Tingsvidner 1494 og 1496[78]). I Grevens Fejde blev hans Gods forbrudt, men M. Mads Hvid i Hostebro, den senere Ejer af Estvadgaard, udvirkede, at Jep Christensens Arvinger, blandt hvilke hans Moder var, maatte beholde deres Bondegods for samme Afgift som før Fejden[79]).

Der nævnes en Fru Margrete Christensdatter, der ogsaa hedder Fru Margrete Ovie, og vel var den samme Margrete Christensdatter, som tidligere havde været gift med Jes Ovie og som var gift med Anders Jepsen i Trabjerg. Anders Jepsen har vel været anden Gang gift med en anden Margrete, thi Mag. Mads Hvid til Nørgaard

ſtævnede 1565 Margrete Anderskone i Trabjerg for Rigens Ret for en Halvgaard i Stendis. Anders Jepſen gav Aar 1500 Niels Klemenſen til Blæsbjerg 10 Mark og 1 Td. Honning for at blive Herredsfoged i Ginding Herred. 1510 var han af Veſtervig Kloſter forlenet med 2 Gaarde i Bordbjerg og 1514 lejede han og hans Huſtru paa Livstid af Gudum Kloſter en Gaard i Felde i Ryde Sogn[80]). 1524 fik han af Frederik I for ſig og ſine Arvinger til evig Tid Brev paa Hodsagergaard og Brogaard imod at give ſamme Landgilde, ſom andre lige gode Selvejere i Ginding Herred plejede at yde. 1542 var han endnu Herredsfoged i Ginding Herred og fik da kgl. Bevilling paa at beholde ſit Bondegods for ſamme Landgilde ſom før Fejden[81]). 2. Septb. 1571 udſtædtes kgl. Befaling til Landsdommerne om at ſtævne hans Arvinger for noget Bøndergods, ſom Lensmanden paa Lundenæs mente var forbrudt i Grevens Fejde, medens hans Arvinger paaſtod, at han havde købt det førend Skipper Klements Opløb og at det var indløſt igen fra Kronen, efterat Fejden var afſtillet; dette Gods var Graaſand, 1 Gaard i Høſtrup, 1 Gaard i Tinkerdal og nogle Enge i Simmelkjær, ſom brugtes til Silkegaard i Feldborg. 1560 fradømtes ⅓ af en Gaard i Hogager Mag. Mads Hvids Arvinger og 1575 gjorde Lensmanden Indſigelſe imod Anders Ibſens Arvingers Ret til en anden Trediedel[82]). 8. Avg. 1590 udſtædtes kgl. Befaling til Anders Jepſens Arvinger om at

udlevere Breve paa Bordbjerg Kirkes Gaard kaldet Hedegaard, med hvilken han havde været forlenet.

At Anders Jepſen eller Ibſen var anſet ſom Adelsmand, ſes af, at han 1543 blev taxeret til Skat lige med andre Adelige, hans Gaards Navn er dog urigtig læſt „Thoolex". Alligevel er det underligt, at hans Gods kunde blive forbrudt i Grevens Fejde ſom Bøndergods, og med Henſyn til Gaarden i Trabjerg ſer det endnu underligere ud, naar det i et Kongebrev 1528 hedder ifølge en Klage fra Lensmanden, at Kronen fik for liden Skyld af forſkellige Ejendomme i Bordbjerg Sogn; deriblandt nævnes Dalgaards Husſted øſten Ydlebjerg, ſom Anders Jepſen bruger, og Skave og Trabjerg, „ſom ere hele Byer og gøre ikke mere Redſel end for een Gaard"[83]), thi efter disſe Udtryk maatte Trabjerg opfattes ſom en Selvejer Bondegaard. Denne Familie i Trabjerg er intereſſant i den Henſeende, at den viſer, hvor ubetydelig Forſkel der var paa velhavende Selvejere og den ſaakaldte Knapadel. Mændene regnedes for Bønder, men Kvinderne lode ſig kalde Fruer, hvad der kun tilkom Adelige.

Anders Jepſen havde en Datter Fru Kirſtine Andersdatter i Trabjerg, der nævnes 1575[84]) og en Datter Edel, gift med Jens Perſen til Movſtgaard, ſamt en Søn Niels Andersen, der er død ſnart efter Faderen og efter hvem der holdtes Skifte 1557, ſaaledes at hans Datter Karen Nielsdatter fik en Broderlod i Farfaderen Anders Jepſens Gods. Hun, der ſiden kaldes Fru Karen Nielsdatter,

blev gift med Simon Oluffen og havde 1607 Bordbjerg Kongetiende i Fæfte (Fru Karen Simon Oluffens i Sunholm). Deres Søn hed Oluf Simonfen og dennes Efterkommere levede endnu 1708, da Niels Laffen paa Ørnhoved paa fine Myndlinges Albert og Chriften Oluffens og Maren Olufsdatters Vegne famt Stefan Oluffen paa egne Vegne folgte Bondeffylden af Søndergaard i Trabjerg By og i et Gadehus, der hed Torvehuſet. Af et Tingsvidne af 1711 fes det, at Fru Karen havde boet i Søndergaard i Trabjerg og tillige ejede Brogaard i Hodsager Sogn, hvorpaa Anders Jepfen 1524 havde faaet Bevilling, ligefom at der til hendes Gaard i Trabjerg havde hørt 14 Agre paa Korsbjerg og Tinkerdal Mark og 14—16 Dages Slet ved Storaa ved Dalgaard og ved lille Hesfel. Fru Karen blev ligefom hendes Fader Anders Jepfen meget gammel og faa fine Børnebørnsbørn gifte. Dette fremgaar af følgende Retsfager.

Fru Karen Nielsdatter i Trabierg havde folgt en Gaard i S. Nisfum til Peder Munk, hvis Enke Fru Karen ftævnedes 1616 af Jens Barfod i Lydumhede, der mente, at Fru Karen Nielsdatter ikke havde Magt til at fælge fine Børns Fædrenegods, ligeledes ftævnede han hende for en Arv, fom var tilfalden hans Huftru og hendes Søfkende efter deres Faderføfter Fru Gertrud Olufsdatter, fom døde i Staby Kjærgaard. Fru Karen Nielsdatter „i Holm" (1607 „Sunholm") havde udftædt Skødet paa Ulborg Herredsting 22. Avg. 1607

med sin Søn Oluf Simonsens Samtykke. Fru Gertrud har altsaa været hendes Sønnedatter og Jens Barfods Hustru hendes Sønnesøns Datter[85]).

1617 stævnede ovennævnte Fru Karen Munk, Peder Munks Enke i Staby Kjærgaard, ærlig og velbyrdig Fru Karen Nielsdatter i Trabjerg for et Skøde, hun 1615 havde udstædt paa en Gaard i Neder Feldborg, og fremsatte den Paastand, at Fru Karen ikke var en Adelsperson, hvilket dog modbevistes af en Landstingsdom af 2. Marts 1611 og af at Peder Munk tidligere ved at anlægge en Gældssag imod hende for Rigens Ret havde erkendt hende for en Adelsperson[86]). Samme Aar stævnedes hun af Lensmanden paa Lundenæs for et Bænkebrev (Dokument uden retslig Medvirkning), som hun havde udgivet om, at Engene Lyngkjær og Aalgaardsvig havde været brugte til Dalgaard i nogle Aar, medens de hørte til Anders Jepsens Gaard i Trabjerg. Lensmanden formente at kunne bevise, at Karen Nielsdatter ikke var af Adelsstand, men hendes Fader og Farfader 2 Bønder og alt hendes Gods Bøndergods. Bænkebrevet var dateret Brevig 14. Juni 1612 og lød, at hun og hendes Husbonde for 34 Aar siden havde ladet opbygge Dalgaard i Hodsager Sogn, som da i nogen Tid havde ligget øde, og dertil lagt de to Enge. Der fremlagdes et Skiftebrev af 1557, at Karen Nielsdatter for en Broderlod i Anders Jepsens Gods efter sin sal. Fader Niels Andersen fik de 3 Parter af den Gaard i Trabjerg, som Anders

Jepſen ibode, med alle de Engdele, tre Parter af Senkvig, Aalgaardsvig og Lyngvig, hvilket Skifte havde kgl. Stadfæſtelſe dat. Kolding 1558 Lørdag efter Mortensdag. Der fremlagdes et Tingsvidne af Ginding Herred 1553, hvorefter de nævnte Enge havde været brugte til Anders Jepſens Gaard i Trabjerg, ſom Niels Anderſen da udi Haand, Hævd og havende Værge havde. Endvidere et Skøde af 27. Juli 1609, at Oluf Simonſen havde tilſkødet Peder Chriſtenſen den ſøndre Gaard i Trabjerg, han ſelv iboede. Da Vidnerne medførte, at Fru Karen Nielsdatter var en Adelsperſon, vilde Dommerne ikke affige nogen Kendelſe, men henviſte Sagen til tilbørlige Dommere[87]).

I Lundenæs Jordebog 1597 nævnes Veſter Trabjerg med Tavlbords Husſted ſom 4 og Øſter Trabjerg med Bangs Husſted ſom 2 Gaarde. 1616 nævnes ſom Selvejere 5 Gaarde i Trabjerg og 1683 6 Gaarde og 4 Huſe, alle ſom Selvejere, og ſom tilhørte en Del Familier, der tydelig vare i Slægt indbyrdes; der nævnes da ogſaa et Stykke gammel Engjord, der hed Gaardſteden og laa veſten for Byen, hvilket vel har været en Aalegaard.

1711 foreſpurgtes paa Tinget, om nogen kendte Bangs og Tavlbords Husſted i Trabjerg By, men disſe vare ukendte, derimod vidnedes, at der var 3 Huſe, ſom kaldtes Raadhus, Torvehus og Domhus, ret ſom om her var en Købſtad, men det var jordløſe Huſe, der gave Skat til Lundenæs og hvis Beboere gjorde Løbetjeneſte.

Af en Dom ſes det, at Mændene i Trabjerg havde det øverſte Sæde i Kirken, hvilket de have endnu[88]).

Nygaard, 2 Gaarde, Afbyggere fra Trabjerg.

Trabjerg Mølle.

Tinkerdal, 6 Gaarde, 16 Huſe, var 1683 2 Gaarde, af hvilke 1 øde, en Halvgaard, 2 Bol, hver med 2 Bønder; blandt Marker nævnes Arnhøj, Korshøj og Kløvenhøj. Til en Gaard i Tinkerdal hørte 1606 en Skovlod i Trabjerg Skov.

I Sognets ſydlige Del:

Savſtrup, 2 Gaarde, den ene paa 4 Tdr. Hkr., 4 Huſe. Savſtrup var 1547 2 Gaarde, der hørte under Tvis Kloſter. 1683 nævnes de ſom Over- og Neder Savſtrup. Savſtrup hed viſtnok oprindelig Saxtorp af Mandsnavnet Saxe.

Savſtrup Vandmølle, der for en Del hører til Mejrup Sogn, ſagdes 1683 at have været øde i 17 Aar og var hjemfalden til Kronen, endnu 1769 var den øde, ſom det da ſagdes af Vandſtyl.

Langmoſe Hus, Parcel af Bordbjerggaard.

Hesſelaa, 1 Gaard, 7½ Tdr. Hkr., 3 Huſe, 1683 en Gaard. Ved Gaarden ſes endnu Dæmningerne til en Mølle. Hesſelaa hørte tidligere til det ſaakaldte Kyndeseje.

Der nævnes nemlig oftere noget Gods, der kaldes Kyndeseje, der 1496 betegnes ſom 3 Byggeſteder ved Hesſelaa og en bygget Gaard ſønden for Bordbjerg Kirke, hvilket er Kyndestoft og Hedegaard.

Hr. Peder Kynde, Præst i Holstebro, og hans Arvinger fik Kong Hanses Privilegium paa al Kyndes Eje i Hjerm og Ginding Herred, som var hans rette Arvegods og Bondeeje, imod at svare aarlig en Tønde Smør og Leding til Lundenæs, medens han var fri for al kgl. Tynge, Sandemandstov og andre Tov undtagen Landehjælp. Dette stadfæstede Christiern II 1516 tilligemed en Overenskomst mellem hans Fader Anders og Fru Edel, Christiern Spends Enke, at hun og hendes Børn selv skulde fri dette Gods fra Kongens Tyngsel og al Tiltale paa Kronens Vegne, hvilket de ikke havde gjort, hvorfor Kongen fritog Hr. Peder for yderligere Tiltale af dem for de Penge, som Chr. Spend og Fru Edel havde udgivet for dette Gods[89]).

Nævnte Fru Edel Saltensee og Christiern Spend havde en Datter Fru Maren Spend, gift med Hans Nielsen (Lange) til Kjærgaard ved Ribe, og hun tilligemed hendes Søster fik 1532 kgl. Stadfæstelse paa et Skøde fra Anders Kynde i Holstebro til Fru Edel paa Kyndes Eje ligesom paa al den Del og Rettighed med Stød, Leding og al anden Bonderedsel, som tilkom Kongen paa Kronens Vegne i Kyndes Eje. Dette vil med andre Ord sige, at medens Godset tilhørte Familien Kynde, var det Selvejer-Gods, men blev nu skattefrit Adelsgods. Af et andet Brevuddrag ses det, at det var Fru Maren Spends Søn, den senere Rigsraad Niels Lange til Kjærgaard, der udvirkede denne Bevilling, og at det var en af hans Forfædre Mogens Spend,

der maa være Fader til Christiern Spend, som først købte Godset af Anders Kynde[90]).

Fru Maren Spend var en Halvsøster til Mag. Mogens Kaas, Kannik i Viborg, der i sit Testamente 1543 omtaler sine 2 Søstre Fru Maren Spendsdatter, Hans Nielsens Efterleverske, og Fru Maren Spendsdatter, Hans Munks Efterleverske. Den førstnævnte af disse Søstre, Niels Langes Moder, boede 1552 i „Pabaa", det er Gaarden Partbo sønden for Varde[91]).

I Aaret 1710 var der Trætte om Kyndesejes Skatter, og der fremlagdes et Tingsvidne af 1666, at Hesselaa og store Hedegaard i 50 Aar ikke havde gjort Vægt og Arbejde til Lundenæs, ligesom de som Selvejere 1661 af Kronen med Lundenæs Slot vare solgte til von Ueffelen. 1684 bleve Ejerne af Kyndeseje tilfundne at udrede en Fjerdedel Vægt og Arbejde imod en Fæstebonde og 1685 bleve de tilfundne at betale Arbejdspenge. Bondeskylden ejedes 1717 af Niels Lassen paa Ørnhoved og Madam Karen Knudsdatter i Holstebro[92]).

Store Hessel, 7½ Tdr. Hkr., udtales Hesel.

I Engen tæt østen for Store Hessel ses en firkantet Voldplads, c. 90 Alen i Øst og Vest og 85 Alen paa den anden Led. Da Pladsen for mange Aar siden blev udjevnet, fandt man baade Kampesten og Stumper af røde Mursten. Omkring Pladsen er en Grøft, der altid er fuld af Vand, dels af Væld, dels ved Tilløb. Engen deromkring er lav og staar om Vinteren fuld af Vand og

kaldes Voldeng, medens den ved den Side, hvor der er Afløb, kaldes Broeng, ligesom Pladsen kaldes Volden. Tæt nordenfor Gaarden og lige ud for Indgangen til Voldstedet paa en meget ophøjet Plads har til for en Snes Aar siden staaet en meget gammel Ladebygning af Ege-Bindingsværk, hvis Suler vare saa stærke, at de ere anvendte i den nuværende Gaards Udhuse. Det paastaas, at Heste, der ere tøjrede i Engen sønden for Voldstedet, altid ere urolige.

Ved Hesselaa er endnu Spor af en Mølle. Denne nævnes i Valdemars Jordebog 1231 som Hesle Mølle, og som tilhørende Kongefamilien blev den 1259 af Erik Glipping skænket til Ribe Domkapitel. 1547 tilhørte Møllen Tvis Kloster.

Der vides kun lidet om Herregaarden Store Hessel. I Indberetningen 1638 nævnes den ikke som Herregaard, men det siges, at sal. Niels Kaas og Fru Dorethe Munk have boet der nogen Tid. Disse Personer levede i Midten af det 16. Aarh. Da de ingen Børn havde, er den ventelig bleven solgt efter deres Død og snart nedlagt som Herregaard.

Denne Niels Kaas til Hessel dræbte 1559 Oluf Rytter til Kabbel, hvorfor hans Fader Mogens Kaas og Jens Spend til Rammegaard, der vistnok var hans Morbroder, tilbød Enken Guld, Sølv og Penninge i Bøde, som Enken ikke vilde modtage[93]). Naar nu i Anetavler Ellen Spend, der var gift med Palle Juel, nævnes baade til Rammegaard og til Hessel og som Datter af Mogens Spend til

Rammegaard, ligesom der ligeledes nævnes en Kristoffer Spend til Hessel og en Christen Spend til Hessel, maa vi slutte, at det er dette Hessel, der menes her, og at Gaarden er en gammel Herregaard. Det sluttes end videre, at Grunden til, at Christen Spend, som det ovenfor omtales, søgte at erhverve sig Hesselaa, var, at han ejede Hessel, og da han var gift med Edel Saltense, ane vi Grunden til, at Væbneren Lage Jepsen, der førte Saltenseernes Vaaben, 1438 var Vidne paa Hjerm Herredsting, thi han har ventelig ogsaa ejet Hessel og været Fader til Fru Edel [94]).

Gaarden tilhørte 1683 Knud Madsens Enke Maren Sørensdatter. Hendes Søn Præsten Mads Knudsen Hessel i Hjerm og hans 4 Søstre skødede 1696 Bondeskyld og Selvejerrettighed i Hvamgaard til Fru Anna Kathrine Seheſted. Paa nogle Stoledøre i Kirken saa man i forrige Aarhundrede Vaabenmærker for Ejerne af Hessel, men de findes ikke mere. Sagnet siger, at den sidste Herremand saaede Rug 2 Dage før Juleaften, og det var den bedste Rug, han avlede det Aar, men den Art Landbrug mislykkedes siden, og han gik fra Gaarden.

Lille Hessel, 1 Gaard, 1683 et Bol. Brugtes 1597 under Trabjerg. Til Hessel hører desuden 7 Huse.

Skave, 7 Gaarde, 6 Huse, var 1683 2 Gaarde, hver med 2 Bønder, 3 Bol, 1 Gadehus. 1528 gav Skave, der tilhørte samme Slægt som den, der boede i Trabjerg, kun Skyld som 1 Gaard, uagtet den

kunde regnes for en hel By. Den har altsaa oprindelig kun været 1 Gaard. 1597 var Sønder Skave 4 Gaarde og „Nør Skave Tenkerdal" 4 Gaarde. 1683 var Skave 2 Gaarde, 3 Bol, 1 Hus. Udtales Skaw, Betydningen er maaske tør Jord.

Brunbjerg, 4 Huse, Parceller af Hogager.

Hogager, 5 Gaarde, 5 Huse, var 1683 3 Gaarde med 5 Bønder og 1 Bol; af Marker nævnes Smekager, Holte, Kjellingtoft. 1496 nævnes 2 Byggesteder kaldet Hogagher. I en Trætte om Hogager for Rigens Ret 1560 beviste Lensmanden med gamle Pergamentsbreve, at de 2 Gaarde i Hogager havde været 2 adskilte Gaarde med adskilte Ovne, Arne, Lade og Huse i 45 Aar.

Abildholt, 2 Gaarde, den ene paa 4½ Tdr. Htkr., og 1 Hus, 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Om Gaarden skrives i Indberetningen 1638: Æbelholt, hvor sal. Jakob Rostrup nogen Tid har holdt Hus.

Dette forholder sig rigtigt nok. Af Rigens Dombog for 17. Juni 1588 ses det, at Erik Lange stævnede Jakob Rostrup for Gæld 1587. Erik Lange vidste ikke, at han havde anden Hovedgaard end Lergrav og havde derfor stævnet ham paa Hammerum Herredsting, men siden havde Jakob Rostrup afhændet Lergrav. Jakob Rostrup var Søn af Hans Rostrup til Restrup og Anne Høg og fik 18. Nov. 1569 Bevilling til at indløse Spøttrup fra Otto Krumpens Enke. Hvorledes han kom i Forfald og tilsidst henrettedes som Sørøver, vil blive omtalt

under Lergrav, hvilken Gaard han altsaa har solgt længe før sin Ulykke.

I Ribe Domkapitels Jordebog for 1530 nævnes Follergaard i Bordbjerg Sogn, af hvilken der ydedes 1 Ørte Rug og 1 Ørte Byg, som Herredsfogden fik for at forsvare Domkapitlets Gods i Sale Sogn; der tilføjes, at man mener, at den kom fra et Gilde i Lemvig og hørte ikke Kapitlet til med rette. I Kapitlets Jordebog fra 1580 omtales derimod et Tingsvidne, at forskrevne Bol har været i Kapitlets rolige Hævd, saa længe som det kan længst mindes eller spørges, og aldrig har været lastet eller kæret derpaa.

1580 nævnes i Sognet en Gaard Hiedsimel.

Holmgaard.

Præstegaarden kaldes Holmgaard og er i sin Tid stænket af Væbneren Oluf Nielsen, der kalder sig Prior i Stubber Kloster, det vil sige, verdslig Forstander for nævnte Nonnekloster. Som saadan kunde han være gift og det var han ogsaa, thi det var med hans kære Hustrus Samtykke, at han giver og under til evindelig Eje til Præstebord en af sine Gaarde som kaldes Lille Holmgaard, liggende i Bordbjerg Sogn, med al den fornævnte Gaards Sø og Fiskevand, Ager og Eng, som nu tilligger og tilligget har, samt al hans Rettighed i Konner Jord i Nørre Hvam. Til Gengæld skulde Sognepræsten „lade holde for mig og min kære Hustru

og vore Børn en Messe, Gud og hans hellige Moder Jomfru Marie til Ære, hver Søndag til evig Tid, og ønsker Guds Ve og Plage paa hans store Vredes Dag over alle dem, som Gud til Vanære og hans Ords Tjenere til Fortræd denne min Gave videndes og villig nogen Tid forringer eller forringes tilsteder, og derfor tilbyder mig og mine Arvinger at fri og frelse fornævnte Gaard og Sø, som forskrevet stander, til fornævnte Præstegaard for hver Mands rette Tiltale" [95]).

Dette Brev er dateret St. Thomæ Dag 1500 og er forsynet med Segl af Hr. Mikkel, Præst i Sale, Jens Friis Korsbroder og Mads Povlsen i Skave foruden af Biskop Iver Munk, der blev Biskop i Ribe 1499. I Brevet kaldes Biskoppen „vor højmægtige Patron og Biskop", hvilket Udtryk passer godt til hans Forhold til Stubber Kloster.

I Landmaalingsforretningen 1683 siges Præsten at have boet her siden Dronning Margretes Tid og der findes ogsaa i nogle Optegnelser nævnt Aar 1400 som Adkomstbrevets Datum, men dette er en Fejllæsning af det rigtige Aarstal 1500. Imidlertid har Præsteembedet været i Besiddelse af Holmgaard før Aar 1500, saa Gavebrevet er udstædt, efterat Gaven er traadt i Kraft. Aar 1496 æskede Bispens Official Hr. Hans Knudsen, Sognepræst i Holstebro, paa Harsyssels Bygdeting et Tingsvidne af 8 Dannemænd, at Hr. Hans Knudsens 2 Lovhørings Lavhævds Mænd Aaret i Forvejen havde set og hørt, „at forskrevne Hr. Hans Knudsen gjorde sin

Lavhævd lovtid Dags med gilde Mænd og gæve, med gode Præster og Jordejermænd selv tolvte og braft ingen Værn, som Fogden og gode Mænd fandt ham fore paa Ting at gøre med rette, at han indværgede Holmgaard med al sin rette Eje og Tilliggelse, som nu tilligger og tilligget har af gammel Tid med Søgaard Toft og saa øster til det gamle Dige og Kirkesti, som ligger imellem „Ryæ" Kirke og Bordbjerg, og saa synder ad, som Kirkens rette Jord ganger, som han (Kirken) nu i Være har og af gammel Tid har haft, 3 Engedele i Raakjær, en Toft sønden Bordbjerg Kirke, tre Engedele paa Risum Mark; og indværgede han sig i Øster Hede, i Fælled, i Tørvegrøft, i Lyngslet, i Gribsmark, i Fægang, i Fiskevand, inden Mark og uden Mark, som der nu tilligger og tilligget har af gammel Tid, til den hellige Kirke og Præstebord til forstrevne Holmgaard, for Kirkens rette Gods."

Paa dette Brev fik Kongens Rentemester Christiern Hvid en kgl. Stadfæstelse 14. April 1531, der er til i Original, saa der ingen Tvivl er om dets Rigtighed. Deraf ses, at Holmgaard allerede 1495 var Kirkens Ejendom, men hvad der staar om „gammel Tid" skal henføres til, at Jorderne have ligget til Holmgaard af gammel Tid og ikke til, at Gaarden fra gammel Tid har tilhørt Præsteembedet.

Af et Tingsvidne af Hierm Herredsting fra 1464 ses det, at „Præstens rette Gaard" laa østen for Kirken. Dette lyder saaledes:

Alle men, thenne breff ſeer eller hører leſth, hælſæ wy Symen Spendh, tinghør paa Herum herres tingh, her Jeb Tornſtensſen, preſth i Nagher, Nis Byrſtingh, Jep Jensſen, Grauers Knutsſen, Matis Godh och Offer (off'e) Scriuer kærligh meth Gudh. Kwndgøre wy for alle men meth thettæ wort open breff, quod sub anno domini mod lx iiij then løwærdagh neſth for pinsſæ dagh tha war ſticket for oss och for flere gode men, ſum tha nerwerendes war pa fornefnde tingh, hædherligh man her Chriſtiern Laurisſen, ſoghenpreſth i Bordberigh, eſketh, fek och framlædæ eth w vildugh tings winde aff viij donde men, logligh op kræfuet aff ſtockæ, ſum war Nis Byrſtingh, Nis Matisſen, Per Symensſen, Symen Jensſen, Nis Jensſen, Bonde, Las Morthenſen och Nis Andersſen, tæsſæ fornefnde men winteth (wintz) ſamdræktæligh paa theres gode tro och rættæ ſandæ, ath the nerwærendes war pa fornefnde tingh, hørde och ſoo, ath ſandæ men i Herum hæreth, ſum war Anders Jensſen i Aſpe och Criſtiern Jebsſen i Troberigh war pa fornefnde tingh indh[en] iiij ſtockæ then neſte tingh dagh effther the gørde theres togh och tyl ſtodh theres togh, ſum ſandæ men tyl fornæ tyl ſtodh theres togh, ſwo ath the war pa Bordberigh mark ſindhen ooh, ſo øſten fra then wadh neſth øſten Bordberigh kyrkæ pa then hwsſtedh, ſum ær preſte rættæ gordh i fornefnde Bordberigh ſoghen och ligher fra then wadh, hwſtedh och then obols tofftæ neſth øſten with i mellum thæ ij ſkelſten och øſtherligh, ſum hwn gangher oc ſoo weſthen ligæ fra the fornefnde ſkelſten och øſten i bek tyl midſtrøm tyl fornefnde preſtegordh, tyl hindher rættæ en mærkæ, wdhen biſyn (ɔ: Biſpen?) hafde ther nogher ene merkes jordh i then fornefnde obols toff (!) Thet tæ ſo for oss windet, thet hørdæ wy oc ſaa oc windæ thet meth wore inzel henghen for thette breff, datum anno domini ut supra [96]).

Af et Tingsvidne fra Harbo Bygdeting fra 1482 ſes det, at ovennævnte Præſt Chriſtiern

Lavridsen lod 18 uvillige Dannemænd, Bønder-sønner og gode Jordejere af de ældste og bedste i Bordbjerg Sogn vidne, „at den Gaard, som Hr. Christiern Lavridsen har i Bordbjerg By paa den hellige Kirkes Vegne, er bygget paa Kirkens rette Jord og har standet der i 30 Aar og mere ulastet og ukæret for alle Mænd og nydt Forte og Fælled, Gade og Fægang inden Mark og uden Mark, som bedste Gaard i Byen er, til nu Jes Munk har udsvoret ham af Forte og Fægang og Gade og Fæled. Item den Tid Jes Munk havde kastet jen Dige fornævnte Hr. Christierns Jord til Forfang og menige Grander i Byen, da opdrev fornævnte Hr. Christiern Lavridsen den Dige efter igen, og vorde de saa forligte, Hr. Christiern, Jes Andersen og Jes Munk, at Hr. Christiern skal nyde fuld Fædrift og Fælled med Jens Andersens og Jes Munks Gaardes Fæ, i hvor de uddrive i fornævnte Mark, og ej Jes Andersen eller Jes Munk kærede den Tid paa fornævnte Gaard eller Forte eller Fælled før nu." Desuden vidnede de 18 Mænd, „at de havde hørt og spurgt af deres Forældre og gamle Mænd, at det Jord, som Jes Munk har saaet og plovet i Bordbjerg Sogn, som Hr. Christiern gjorde sin Lavhævd paa, at det var ham udvist for Kirkens rette Jord".

I sidstnævte Brev siges det ikke, at Præsten boede i den gamle Præstegaard, men hvis han havde gjort dette, vilde man næppe have gjort ham hans Adgang til Græsgang stridig, idet det var en

gammel Lov, at der til Præstegaarden skulde høre Jord som til den bedste i Byen. Det er derfor sandsynligt, at det er Flytningen til Holmgaard, der har bevirket nævnte Trætte. Det kunde være sandsynligt, at den Oluf Nielsen, der skænkede Holmgaard, er den saakaldte sorte Oluf Nielsen til Fovsing Hovgaard, men denne er død førend 1483. Hvis det var ham, maatte man antage, at Gavebrevet, hvis Original ikke er til, var et Brudstykke af en Genpart, der alene var bekræftet af Biskop Iver Munk, medens man i Afskriften har udeladt Begyndelsen. Det er derfor muligt, at denne Oluf Nielsen er en anden end den sorte. I Præsteindberetningen 1766 menes det ogsaa, at det er i Præsten Chr. Lavridsens Tid, der her sættes til 1462—90, at Holmgaard er skænket til Præstens Bord, skønt det der urigtig siges, at Oluf Nielsen var Kapellan i Bordbjerg[97]).

Om den Sjælemesse, Oluf Nielsen stiftede, siger en Indberetning fra 1690: „Efter Reformationen og den salig Mands gode Intention er den optaget til en Løverdags Gudstjeneste for dem, som gaa til Skrifte, som Præsterne siden Reformationen, Gud til Ære og Konfitenterne til Tjeneste, have til sligt som til en Søndags Tjeneste været forbundne i Henseende til den Forpligt, han har taget og de have givet (Gud Ære). Sligt af mine sal. Formænd eller mig aldrig endnu er forsømt, Gud lade det ej heller af mig eller mine Successorer forsømmes".

Om Jorden siger sidstnævnte Indberetning: „Jorden kan optages i 12 Aar, besaas efter Gøde med 1 Rugkærv, og som Jorden er Rag-Sand og en Del Knyg-Sand, kan somme Aaringer Sæden neppelig igen naas". Paa Konnerjord i Nørre Hvam var da bygget et Hus, da Marken laa for langt fra Haanden. Det hedder videre: „Den Sø, som ligger ved Præstegaarden til Nørre-, Vester- og Østersiden tilligemed Kær og Moradser paa den anden Side, skal tilligemed Gaarden være givet til Præsten i Pavedømmet, men i mange Aar have Præsterne aldrig kunnet nydt den til en Endel for ombvende Naboer og flere prætenderende. Siden velbyrdige Patroner ere komne til Rydhave, have de Præsten imod Saadannes Vevalt patroniseret, hvorimod de velb. godt Folk samt for den deres paaløbende Grund efter deres Dokumenter og Adkomstbreves Indhold nyde Halvparten.

I Matriklen 1683 fortælles om Søen, at man i forrige Tider her fik Aborrer, Gedder, Brasen, Aal og Skaller, „men siden den Krig mellem Sverig og Danmark for 24 Aar siden formedelst en stor Fiskedræt, som paa de Tider blev gjort, i lige Maade for den itzige (nuværende) Trætte med Naboerne rundt omkring, som samme Sø ville tilegne sig uden nogen retmæssig Adkomst, Lod og Ret, ere Fiskene ganske som døde, saa der nu intet bekommes uden ved Højvande nogle smaa Skaller". Grunden til denne Formindskelse fremsættes saaledes af Pastor Hjelmcrone 1766:

„Hr. Knud. Povlſen kunde ikke holde nogle egennyttige fra at ſtange paa Søen; vel lod han dem det ofte forbyde i Kraft af den Præſterne tilhørende Endels Fiſkeri, men forgæves. De ſneg ſig dog dertil, naar de ſaa deres Lejlighed, hvorfor han en Søndag offentlig af Prædikeſtolen lyſte baade Aalene og dem, ſom ſtangede dem, i Band. Siden den Tid ſiges der, at ingen har kunnet faa Aal ved Stangen paa Is, ihvorvel der er Mængde af Aal, ſom andre Tider, naar Søen er aaben, kan faas ved Vaad eller andet Fiſkeredſkab. I de førſte Aar, jeg kom her til Kaldet, lod jeg og nogle Gange ſtange efter Aal, men aldrig fik nogen; ſaa beroede det i 13—14 Aar og ingen kærede ſig derefter, men forrige Aar prøvede nogle af Bordbjerg By at ſtange, da de fik en ſtor Del Aal, hvilket ligeledes er ſket i Vinter.

„Bandlysningen er ſand nok, ligeledes at ingen Aal i ſaa lang Tid har kunnet ſtanges, men at det førſte har været Aarſag til det ſidſte, tror vel ingen uden Almuen. Da Bandſættelſen var i friſk Minde, maaſke i ½ Seculum og længere, turde ingen komme paa Søen at ſtange, men i den lange Tid er ſamlet en ſtor Hob Dynd paa Søbunden, hvilket nu er over 3 Alen tykt. Saa længe dette var blødt, kunde ikke ſtanges, da der ingen Modſtand var for Algjeren til at faa Aalene klemte med, men nu er dette Dynd i Tidens Længde blevet haardere og har faaet en Skorpe ovenpaa ſig, ſaa Aalene ikke kunne undgaa Støderne eller ſmutte bort".

1647 vandt Hr. Knud Povlsen en Proces om Fiskeriet, ved hvilken Lejlighed Oluf Nielsens Gavebrev blev fremlagt. 1539 lod Præsten Hr. Jens Enevoldsen opkræve Sandemænd, der gjorde deres Tov paa Holmgaard Mark og begyndte „vesten og norden ved Rinbæk i den gamle hule Fæsti ved den Vej, som løber synder over Rinbæk, som de satte Sten, og saa synder ad imellem Rinbæk Sig og Munksgaards Agers Ender til den sorte Bjergenæs (bierreneesse), som den Sten staar, og saa synder ud ad i Maridal og paa vester Bjergeside, som de gamle Fæstier udvise, til Hvam Vej, og som hans Bevisninger indeholde og udvise."

Til Holmgaard hørte 2 Agre i Kilsmark, som Christen Nielsen i Kilsmark havde besaaet med Boghvede og Havre. Derfor lod Præsten Hr. Niels Nielsen en Mand møde paa Herredstinget 22. Juni 1597 med Havre og Boghvede, som de tilbød i Frøgæld, og 2 af Præstens Tjenestefolk bevidnede „at de paa Søndag vare for Christen Nielsens Brofjæl og for Agers Ender og havde Boghvede og Havre med dem og tilbød der ogsaa Frøgæld for samme Sæd, om han vilde det annamme." Dette var nemlig en Protest mod Chr. Nielsens Overgreb.

22. Juni 1661 tillod Kongen Præsterne som hidtil Tørvegravning i Østerhede, der nu mere end tilforn formentes dem af nogle af Lodsejerne.

Om Holmgaard hedder det, at den ved Hr. Knud Povlsens Tiltrædelse 1647 var brøstfældig

og omsat med mange Støtter og Stager, saa ingen Bondeværing kunde forefindes saa slet, hvorfor den for en stor Del blev ombygget. I Hjelmcrones Tid i Midten af forrige Aarh. blev der opført en Borgegaard i 3 Fløje og Haven anlagt af ny; tidligere var „Bohuset" faldefærdigt. Det er sikkert ogsaa Hjelmcrone, der har kastet Grave mellem Borgegaarden og Ladegaarden med en Bro over, forat Gaarden kunde tage sig ud som Herregaard. Af Værelsernes indvendige Udstyrelse og Malerier paa Lofterne findes der endnu adskillige Levninger.

Til Præsteembedet hørte foruden den gamle Præstegaard i Bordbjerg By en Gaard i Hvam, hvilket maa være den af Oluf Nielsen skænkede Konnerjord, og en Gaard i Skave, foruden Annexgaarden i Ryde. 1558 forligedes Præsten Hr. Jens Enevoldsen med Per Tygesen i Holmbæk om en Jord sønden for Kirken, saaledes at Præsten fik 4 Agre og Hodoms Agre ved disses østre Ende, som laa „paa den Tunge", i Mageskifte for 5 Agre, som hørte til Præstebordet i Bordbjerg ved den Gaard, som kaldes Hedegaard.

Bordbjerg Kirke.

Kirken, der maa tilhøre Tiden henimod 1150, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et anseligt Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som maa have staaet i Forbindelse

med hinanden ved en halvrund Triumfbue, dækkedes med Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke et kan skimtes i Korets Gavl. Skibets tvende Døre fik retvinklet Karmsnit og dækkedes med halvrunde Overliggere, smykkede med Kors. Den nordre tjener endnu til Indgang, medens den søndre er tilintetgjort med Undtagelse af Tympanon. Denne minder i hele Karakteren saa paafaldende om Dørfelterne i Gjellerup Kirke fra 1140, at disse 2 Bygninger maa være samtidige. Hele Kirken har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som det synes i den seneste papistiske Tid, har man ombannet Kirken paa forskellig Maade. Til den vestre Del føjede man et hovedsagelig af store røde Tegl muret Taarn, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en halvrund Bueaabning. Muren mellem Skib og Kor nedbrødes og dels til Skibet, dels til Koret byggede man en Korsfløj i Nord og Syd. Saavel over Korsfløjene som Korsskæringen og Koret spændtes Kupelhvælvinger med stjerneformede Ribbemønstre. Omtrent paa samme Tid maa et lille Vaabenhus og et Materialhus (oprindelig Kapel) hidrøre, som ere knyttede til Skibets nordre Side. Saavel i Skibets Mure som i Korsfløjene og Materialhuset ses Overdele af de oprindelige, rundbuede Vinduer, der altsaa yderligere tyde paa de betydelige Ombygninger, der have fundet Sted ved Kirken.

A	B	C	D	E	F	G

Altertavlen, hvis ældste Partier tilhøre ganske samme Tid som Tavlen i Vejrum (c. 1425), bestaar ligesom denne af en Hovedtavle og tvende Fløje, hvori der er anbragt fem Billedgrupper og 2 enkelte Figurer yderst til højre og venstre i Fløjene. Samtlige Figurer ere udførte af Alabast i Hautrelief og delvis smykkede med Farve og Forgyldning. Billederne indeholde en Fremstilling af Legenden om St. Jørgen. I Felt B. bliver St. Jørgen paa Kejserens Befaling pint, fordi han ikke vil afsværge den kristne Tro. Tre Bødler stære ham i Arme og Ben med Knive. Felt C. viser os Troldmanden, der paa Kejserens Bud bringer St. Jørgen Bægeret med den dødbringende Drik. Ifølge Legenden tømmer St. Jørgen det ikke blot uden Skade, men faar Kraft til at kalde en Død tillive. Denne sidste Del af Optrinet synes at være antydet ved en halshugget Skikkelse, som ligger under Kejserens Fod længst til venstre i Feltet. St. Jørgen holder i højre Haand et Baand, der oprindeligt har haft Indskrift. Felt D. viser os den af Djævelen besatte Stad, der paa St. Jørgens Forbøn bliver befriet fra denne Plage. I Felt E. knæler St. Jørgen foran en kvindelig, bekronet Figur, Kejserens Gemalinde, hvem han skal have omvendt til Kristen-

dommen, der sætter ham en Hjælm paa Hovedet. En Engel fæster hans Sporer, en anden bringer ham et Sværd, en tredie en Lanse; hans afsadlede Ganger ses i Baggrunden. Felt F. viser os en Kampscene til Hest, i hvilken St. Jørgen med et Lansestød kaster sin Modstander og hans Ganger til Jorden. Længst til venstre i Felt A. ses St. Jørgen i fuld Rustning, stødende Lansen i Dragens Svælg, og længst til højre i Felt G. findes en ganske lignende Fremstilling, men da Dragens Banemand her er bevinget, maa vi i Figuren snarere se St. Mikael end St. Jørgen. Altertavlen er indsat i en Renaissanceramme, der maa henføres til Christian den Fjerdes Tid. Alterbordets af Egetræ raat udskaarne Forside er et højst interessant Stykke, hvis nøje Overensstemmelse i stilistisk Henseende med de af Metal drevne Altermensaler gør det utvivlsomt, at det gaar tilbage til Tiden omkring det 12te Aarhundredes Midte. Midtpartiet indtages af en siddende Kristusfigur, omgivet af en ottefliget Rose. Den højre Haand holder han opløftet til Velsignelse, i den venstre har han en Bog. Oven- og nedenfor den ottefligede Rose ses Evangelistsymbolerne. Til højre og venstre for Midtpartiet ses 12 smaa Felter med Skulpturer, ialt 24, der, saavidt de noget smaa og ualmindelig raat skaarne Figurer tillade at bedømme, indeholde Gengivelser fra Kristi Historie. Pladen har en Længde af ialt 2 Al. 17 Tom. og en Højde af c. 1 Al.

10 Tom.*). Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er uden særlig Interesse fra Formens Side, men den er sikkert Kirkens oprindelige. Døbefadet bærer Niels Krabbes og Bibeke Ulfstands Vaaben med Bogstaverne N. K. — W. V. T. samt Aarstallet 1597. Prædikestolen er et tarveligt i Renaissancesnitværk udført Arbejde, som maa henføres til Christian den 4des Tid. Klokken har ingen Indskrift, men den synes ifølge Formen at være meget gammel. — Paa den søndre Korsfløjs søndre Væg hænger et af Egetræ forarbejdet Epitafium over Anders Cnudsøn Borberg, theol. studios., philos. Baccalaureus, født 1657, død 1683. Den søndre Del af Taarnrummet er indrettet til Begravelse og i denne hvile i en af Sandsten udhuggen Kiste Kammerjunker Gert Diderich Levetzau, født 1754, død 1791, efterladende sig Hustru, Elisabeth Nicoline Sehestedt, og 3 Børn. Niels Sehestedt, Stiftamtmand i Viborg, har ladet Indskriften sætte.

Det oven omtalte Epitafium lyder saaledes:

Hviler under Herrens Altare Hæderlig nu salig Anders Cnudsen Borberg S. S. Theol. studios. Philos. Baccalaureus et ministerii sacri Candidat., født i Borberg Holmgaard Anno 1657 aff hæd. Præstefolch, hans fader h. Cnud Povelsøn, forrige Sognepræst her, hans moder Maren Anders Dater, efter sin overstanden skolegang oc studering paa det høj kongl. Universitet i Kjøbenhaffn sampt

*) Jfr. Løffler, Danmarks Kirkebygninger S. 112.

lyckelig fuldendt Udenlands Reise i tydskland oc frankerige et ct. formedelst tidernis farlige oc besværlige tilstand effter sin hiemkomst ved svaghed oc den timelige død bortfaldeb Anno 1683 ætatis 26, forventer med alle troende en ærefuld opstandelse.

1655 var Kirken meget forfalden. Ikke alene var Gulvet overalt i en elendig Tilstand, men Altergulvet var nedsunket paa flere Steder, saa Præsten ikke uden Fare kunde uddele Nadveren. Skriftestol og Degnestol vare ubrugelige, Kirkestolene for en Del brøstfældige, Hanebjælkerne raadne og Huller i Taget, saa det regnede ned, hvorved de hugne Sten bleve løse, Muren i Vaabenhuset og i Kirken mellem dette og Taarnet var ogsaa ødelagt. Kirken blev derpaa istandsat, se nedenfor under Præsten Knud Povlsen.

Af et Syn over Kirken fra 1791 ses det, at Gulvet i Stolene, der havde været dels Tegl dels Kampesten, var optraadt og Skarnet laa somme Steder et Kvarter derover. Der kunde føres hele Læs Jord ud af Kirken, som kom ind med Folks Træsko, hvori de altid gik til Strifte og Alters. Vaabenhuset var uden Loft og Klokken ansaas ikke for at hænge sikkert i Taarnet, saa det var forbundet med Fare at gaa under den.

Om følgende Begravelser paa Kirkegaarden giver Kirkebogen Underretning:

Anno 1677 festo purificacionis Mariæ lod Jens Savstrup i Over Savstrup nedsætte i en

Grav paa Kirkegaarden et Lig. Den Afdøde hed Chriſten Venne, en Karl, ſom i forrige Aaringer havde gaaet i Tjeneſte baade her i Sognet og andre Steder. Han blev ført fra Mejrup Sogn her til Sognet til Savſtrup, derfra til Chriſten Bøgilds i Riſum, imidlertid død, hos hvem eller hvorledes, eller hvordan tilgik, veed Gud. Strax blev hos Kongens Amtſkriver Rasmus Anderſen, da boendes paa Vosborg, gjort Anſøgning, om han paa k. M's. Vegne vilde befale og tillade at jorde den døde, men ſvarede, Sagen ved Landslov ſkulde udføres, hvor over Liget blev ſtaaende i Graven, Bønderne ſelv havde ſat den ned udi. I denne dødes Grav og Hoved kom et Biſværm efterfølgende Sommer 1678 og havde ſin Værelſe deri Aaret igennem.

Elſe Damgaard affindig af Vildelſe druknede ſig i Aaen mellem Heſſelaa og Savſtrup Fredagen efter Kriſti Himmelfarts Dag d. 26. Maj 1693. Jeg turde ikke kaſte Jord paa hende. Hendes Lig blev dog befordret til en ſær Sted paa Kirkegaarden, men ved hvem, det veed Gud. Nogle Dage tilforn blev af hende begæret, hvorom hun mig næſte Kirkedag tilforn ved Bordbjerg Altere ſelv advarede, at hun vilde forſkrevne Kirkedag gaa til Guds Bord, men oppebiede ikke den Tid.

Kongetienden blev 1579 og 1580 forlenet til Dronningens Hofſkræder Meſter Hans Reymand, men da denne fik en Tiende i Sæland, lagdes den under Lundenæs 1589. 1631 bevilgedes den mod

Afgift til Fru Ingeborg Parsberg til Volſtrup efter hendes Moder Fru Dorthe Munks Død.

1766 optegnedes et endnu levende Sagn ſaaledes:

„Udi Bjerget, hvor Kirken ſtaar, boede en ſaa kaldet Bjergmand. Han vilde ikke lide Guds Hus i Nærværelſe hos ſig, hvorfor han om Natten flyttede alt det over paa Gejbjerg, ſom var opført af Kirken om Dagen. Bygningsfolkene bar det atter over paa Bordbjerg om Dagen, men ſaa ſnart Natten kom, førte Bjergmanden det over paa Gejbjerg igen. Dette ſkede ſaaledes ofte, en lang Tid gik bort med denne Flytning og Bygningen ſtanſede, hvorover Bygningsfolkene endelig tillige med Menigheden maatte træde til Akkord med Bjergmanden og indgaa følgende: Kirken ſkulde Bjergmanden tillade blev bygget paa Bordbjerg, og ſelv ſkulde han flytte til Gejbjerg, derimod ſkulde Bjergmanden have den førſte og ſidſte Pigebrud, ſom kom til Kirken. Da nu Kirken var færdig og den førſte Pigebrud derefter blev ført til Kirken ved den øſtre Kirke-Stæt og Port, ſom juſt vender ud mod Gejbjerg, indfandt Bjergmanden ſig og fordrede Bruden. Brudgommen, ſom dette ikke anſtod, søgte tilligemed hele Brudeſkaren at redde hende og brugte Magt mod Magt, da det gode ikke kunde hjælpe, men forgæves. Bjergmanden gik af med Bruden, ſom han bragte ind i ſin ny Bolig i Gejbjerg, men Brudgommen, ſom holdt faſt ved hende det længſte, han kunde, beholdt alene Brudelokken og Hovedſmykket".

Paſtor Hjelmcrone føjer hertil:

„Man kan nu tage denne Tradition for det, den er, og anſe den ſom en anden af lige Slags, men imidlertid har ſamme Tradition endnu den Dag idag den Virkning, at aldrig nogen Pigebrud fra den øſtre Del af Sognet drager den rette almindelige Vej til Kirken, hvilken hun dog ellers til alle andre Forretninger i Guds Hus ſøger, thi enhver Pigebrud frygter for, at hun ſkal være den ſidſte, der ſkal føres til Kirken, og følgelig blive et Rov for Bjergmanden, men Bruden tilligemed det hele Følgeſkab kører til visſe en Fjerdedel Mil af deres rette Kirkevej uden om en ſtor Sø, ſom de da faar imellem dem og Bjerget, hvor de endnu tro, at Bjergmanden bor, og komme ſaa ind paa den veſtre Side af Kirkegaarden, hvor Bruden formener at være i Sikkerhed".

Dette finder endnu Sted. Sagnet er viſtnok opkommet ved, at Vejen ſønden om Kirken er beſværlig og vel i gammel Tid ofte har været ufremkommelig, hvorfor man ved ſtore Optog har foretrukket den længere Vej og altſaa altid ſøgt den veſtre Indgangsport til Kirkegaarden. Heraf har dannet ſig den Tro, at de Ældre have gjort dette af Overtro, og efterhaanden har der dannet ſig et Sagn.

Præſter.

Der har i ſin Tid været et rigt Arkiv ved Præſtegaarden, men det hedder i Indberetningen

1690, at Præsternes Indtægter eller Breve derom for en stor Del vare blevne „distraherede“ i den sidste papistiske og første Lutherske Tid. Der er dog adskillige gamle Brevskaber derfra bevarede endnu, der foran ere benyttede ved Udarbejdelsen af Holmgaards Historie, men der har været mange flere 1665, da Præsten Knud Povlsen kunde udarbejde en Liste over Præster siden 1363, som han lod optegne paa en Tavle i Kirken. Der har formodentlig været gamle Tingsvidner, der have nævnt, hvor længe hver Præst har virket.

Før Reformationen nævnes da, ifølge Indberetningen 1690:

Hr. Peder Vinter 1363.

Hr. Mads 1376.

Hr. Thøger 1395.

Hr. Niels Pedersen 1406, Sognepræst i 5 Aar, siden Kannik i Viborg.

Hr. Esge Madsen 1411, Præst i 11 Aar, siden i Holstebro i 41 Aar.

Hr. Christen Svendsen 1422, Præst i 15 Aar, siden i Hjerm, derpaa Prior i Stubber Kloster.

Hr. Anders Thøgersen 1437, Præst i 24 Aar, siden i Mariager Kloster.

Hr. Christen Lavridsen 1462, Præst i 28 Aar.

Hr. Hans Knudsen 1490, Præst her og i Holstebro, havde til Kapellaner Hr. Bertel Bloch og Hr. Peder Povlsen.

Denne Liste er ældre end og lidt forskellig fra en i Kirkehist. Saml. I 645 fra 1766, da noget af den gamle Indskrift vel var udslettet. Til den kan endnu føjes Hr. Niels 1378. Præsten Hr. Hans Knudsen i Holstebro har formodentlig som Bispens Official været forlenet med Bordbjerg Sogn, saaledes at han nød Indtægterne mod at holde Kapellan. I et Tingsvidne fra 1482 nævnes baade Hr. Christen Lavridsen som Sognepræst og Per Povlsen som Kapellan, saa Hr. Christen vel ogsaa har været Official; man kan derfor ikke sige, at Holstebro og Bordbjerg Kald vare forenede.

Efter Reformationen nævner den gamle Liste for Bordbjerg og Ryde:

Hr. Jens Enevoldsen, født i „Kvidtzgaard" i Bordbjerg Sogn, levede 1515 og var Præst her ogsaa efter Reformationen.

Hr. Enevold Christensen, født i Trabjerg i Bordbjerg Sogn, levede 1554, var Præst i 33 Aar.

Hr. Niels Nielsen, født i Hjerm Præstegaard, 1587—99.

Hr. Claus Grummesen, født i Gørding Præstegaard i Gørding Herred, 1699—1600.

Hr. Mogens Sørensen Buch, født i Ølgod Præstegaard, var Provst i nogle Aar, 1601—47.

Hr. Knud Povlsen, født i Kolding, hans Fader Mag. Povl Povlsen, Præst samme Sted, 1647—81.

Hr. Povl Knudsen, forriges Søn, var sin Faders Medtjener i 7 Aar fra 1674; 1681—97.

De følgende Præster have været følgende:

Peder Jenſen Lyngbye 1697—1721.
Søren Mikkelſen Seemann 1721—48.
Chriſtian Hanſen Hjelmcrone 1748—89.
Carl Nielſen Wium 1789—91.
Peder Schaarup 1791—1820.
Niels Gjølbye 1820—32.
Mag. Michael Nielſen Schmidth 1832—37.
Lic. theol. Jørgen Victor Bloch 1837—38.
Anders Knudſen Damgaard 1839—55.
Chriſtian Frederik Eberhard Møller 1856—67.
Carl Herman Guſtav Alexis Kuhlmann 1867.

1819 ſkiltes Annexet Ryde fra Bordbjerg. Fra 1755—91 havde der været anſat reſiderende Kapellaner i Hjelmcrones Tid, hvilken ſom flere andre ſamtidige Præſter i Egnen paa den Tid vare rige og fornemme Folk.

Ved Enevold Chriſtenſens Død 10. Feb. 1587 opkom der Stridigheder om Valg af Efterfølgeren, der ſynes at have givet Løfter, han ikke kunde opfylde. 28. Juli 1587 udſtædtes der kgl. Reſkript til Stiftsbefalingsmanden Hr. Albert Friis, at Hr. Niels Nielſen er ordentlig beſtikket til Sognepræſt i Bordbjerg, men i Annexet vægrede nogle ſig ved at give ham Kald, med mindre han vilde tage den afdøde Præſts efterladte Huſtru, hvori han fandt ſig beſværet, da hun var en faſt bedaget Kvinde, der havde faaet 15 Børn. Da der ellers ingen Aarſag var til at forſkyde ham enten for Levned eller Lærdom og Kongen ikke vilde, at nogen for Præſtekvindernes Skyld ſkulde forviſes fra Kald,

efterdi Kirkerne ere ſtiftede til Guds Ære og Tjeneſte og ikke til Præſtekvinderne, og da Kongen havde højeſt Juspatronatus til denne Kirke og dermed bør have Opſeende, ſkulde Albert Friis præſentere Hr. Niels for Sognefolket i Annexet og indſætte ham paa Kongens Vegne, hvis der ingen anden Aarſag var at indvende herimod end for Præſtekvindens Skyld.

Et Aar gik hen, og han var endnu ikke indſat i Ryde, hvorfor der 23. Aug. 1588 udſtædtes en ny Befaling, hvoraf det ſes, at Sognefolkene i Ryde tilligemed Præſtekvindens „Anhang" havde afvunget Hr. Niels Nielſen „et Brev", men dette var kaſſeret ved den forrige kgl. Skrivelſe, og da han alligevel havde tilbudt efter al Billighed imod ſin Formands Døtre og Børn at ville befordre dem af yderſte Formue, og dette intet agtedes eller anſaas hos Enken og hendes Anhang, ſaa ſkulde Hans Lange, der havde Præſterne i Lundenæs Len i Befaling, indſætte ham i Annexet „og ſlig modvillig Tribulering udi alle Maader forbagtinge, at han ikke ſkulde have ſig videre derover at beklage", ligeſom der ikke ſkulde udgives Stævning i denne Sag.

Hr. Enevolds Søn Jens, der boede i Sønder Fleng, vidnede 1661, at hans Fader havde haft Kirketienden i Fæſte, men at hans Moder Karen Povlsdatter havde Strid med Efterfølgeren Hr. Niels Nielſen, der endte med, at hun flyttede til den gamle Præſtegaard og beholdt Kirketienden. Men ſiden kom hun i Ægteſkab med Chriſten

Christensen og da denne kom i Tvistighed med Bordbjerg Sognemænd, maatte de forlade Sognet.

Hr. Knud Povlsen Kolding havde studeret udenlands og udgav 1662 den Ligprædiken, han Aaret tilforn havde holdt over Malte Sehested til Rydhave. Deri omtaler han, at da han 1647 talte med Malte Sehested i Nyborg i Anledning af Bordbjerg Præsteembede, sagde denne: „Derom vil jeg nu have dig erindret og paamindet: dersom jeg fornemmer, det er Gud behageligt dig til dette Sted at vocere og kalde, vil jeg have med dig disse Forord og siden med din Ed dem konfirmeret og bekræftet, som du for Gud den højeste dem agter at forsvare, at har Gud dig til min Sognepræst og Sjæleførger ordineret og beskikket, aldrig skal du det med mig vide, aldrig skal du det om mig høre, som dit Kald tilhører og min Samvittighed paarører, du mig jo derom skal advare og paaminde. Hvis du det gør, enten jeg dig adlyder eller ikke, skal du være fri, hvis ikke, skal du være betænkt dig for Gud at svare."

Da Kirken 1654 var brøstfældig, overdrog Domprovsten Jørgen Rosenkrantz Hr. Knud Povlsen i Samraad med Provstiskriveren Borgmester Stefan Nielsen i Varde at foreståa dens Reparation og gav ham Løfte om Fæste paa Kirketienden, naar den blev ledig, men 1662 rejste Chr. Bertelsen i Tinkerdal med Fuldmagt af nogle Bønder til Kjøbenhavn for at bevæge Regeringen til at lade Sognemændene selv beholde Tienden i Fæste. Her-

imod proteſterede 24 Gaardmænd i Sognet, og Præſten indſtævnede Sagen for Retten og vandt den ved Viborg Landsting 1663. De andre Bønder appellerede Sagen til Højeſteret, hvor de 1669 idømtes 40 Rdl. til Koſt og Tæring, og Præſten fik 1670 kgl. Stadfæſtelſe paa Tienden, men lige til 1674 viſte Bønderne ſig modvillige, indtil et kgl. Reſkript af 29. Aug. maatte give dem alvorligt Tilhold om at rette ſig efter Højeſterets Dom.

Skolegangen i Sognet var bleven ødelagt ved, at Degneembedet blev ophævet, da Holſtebro Latinſkole 1618 gjorde Krav paa at lade Degnetjeneſten forrette ved Skolens egne Perſoner. Latinſkolen fik Medhold ved den Dom, ſom Stiftslensmanden og Biſkoppen i Ribe afſagde 16. Dec. 1618 paa Provſtemodet i S. Ibs Kirke i Varde, da Skolemeſter Hans Hegelund i Holſtebro havde ſtævnet Mads Degn i Bordbjerg, fordi han ikke vilde vige Degneſtolen for Høreren i Holſtebro, hvem Skolemeſteren havde ſendt did for at forrette Degnetjeneſten. Præſten i Bordbjerg Hr. Mogens Sørenſen mødte paa Mads Degns Vegne og gav tilkende, at der holdtes Løverdags Prædiken i Bordbjerg, ſom ikke kunde betjenes af en Skoleperſon, hvortil Skolemeſteren ſvarede, at han af Skolen vilde forſørge baade Løverdag og Søndag, hvis Fundatſen for den Løverdags Prædiken tilholdt Degnen at være tilſtede.

Ifølge en Optegnelſe fra 1630 var Degnerenten 20 Traver Skaftekorn, omtrent 40 Manneſter,

ſom er „en Faarslaar" og 4 ſmaa Brød. Af Degnebolet gaves 1 Pund Rug til Høreren i Holſtebro.

Hr. Knud Povlſen ſluttede 1654 en Overenskomſt med Sognefolkene om at bygge en Skole, og Gaardmændene tegnede ſig for Bidrag, der afvexlede mellem 8 Sk. og 2 Mark, men Præſten maatte for ſine egne Midler opføre Skolen. 1655 lod han nemlig paa Hjerm Herredsting læſe et aabent Brev, hvori han ſpørger Bordbjerg Sognefolk, „om der er nogen, ſom har udgivet noget til det Skolehus at beſtille, ſom jeg ved Bordbjerg Kirke har ladet opbygge, da ſkal det dem nu igen blive givet og erlagt, om det ikke ſket er, paadet de, efterdi de en ſtor Del ikke have villet efterkommet deres indgaaede Løfte og Tilſagn, efter denne Dag ikke ſkulle have noget med ſamme Hus at beſtille, ſom jeg ſelv alene har beſtillet og ladet opſætte." Lige ſaa lidt ſom paa hans andet Spørgsmaal, „om der i Bordbjerg Kirke er andre begravet end de forrige gamle Præſter", kom der noget Svar. Senere ſes det dog, at Skolen var 3 Fag Hus, der var tilbygget den veſtre Ende af Degneboligen, og holdtes vedlige af Sognefolkene, ligeſom Degnen ſom Skoleholder havde 20 Sletdaler i Løn, der lignedes med 3⅛ Skilling paa hver Tde. Htkr., dog ſkulde han deraf lønne en omløbende Skolelærer i Oſterſognet og en „Adjunctus" i Hovedſognet „formedelſt Ungdommens Mængde". Hr. Knud Povlſen gav til Skolens og ſin Familiebegravelſes Vedligeholdelſe ½ Gaard i

Sønderskov, hvoraf der gaves 1 Pd. Smør og 2 Tdr. Byg.

1684 døde Chr. Madsen, dansk Skolemester ved Kirken, som paa adskillige Steder og Aaringer havde informeret imod 800 Børn. Efter ham nævnes Chr. Rudolffen som dansk Skolemester ved Vordbjerg Kirke.

Hr. Povl Knudsen efterlod sig ved sin Død en 12aarig Datter Ida Marie, der da forlod Præstegaarden, men 12 Aar efter kom tilbage igen som Præsten Hr. Peder Lyngbys anden Hustru; 12 Aar efter drog hun igen herfra som Enke.

Hr. Christian Hjelmcrone hed egentlig Høeg, men 19. Aug. 1751 blev hans Fader Hans Adolf Høeg til Herningsholm ophøjet i Adelsstanden med dette Navn. Han selv var første Gang gift med den adelige Frøken Marie Elisabeth de Poulson fra Vaar og anden Gang med Dorothea Kathrine, Datter af den rige Præst Povl Borreby i Gudum. Der har været et vist fornemt Sving over denne Præstefamilie, hvilket bl. a. ses af, at Præstegaarden blev opbygget som en Herregaard og Præstens nyfødte Søn, der tilligemed sin Moder begravedes 19. Marts 1763, kaldes Junker i Kirkebogen. Den anden Fru Hjelmcrone døde 9. Juni 1823 i Holstebro som Priorinde ved Estvadgaard. 16. Juli 1782 bleve Præstens 2 Døtre viede, den ene til Byfoged i Holstebro og Herredsfoged Justitsraad Jacobi og den anden til Pastor Plesner i Ulbum.

Mejrup Sogn.

Mejrup Sogn grænſer mod Nord til Hjerm S. og Bordbjerg S., mod Øſt til Bordbjerg S. og Hodsager S., mod Syd til Storaaen, mod Veſt til Holſtebro Landſogn og Maabjerg S. Kirkens Afſtand fra Holſtebro er ½ Mil.

Sognets Fladeindhold er 6033 Tdr. Land med 266 Tdr. Htkr. Sognets nordlige Del er Lerjorder, den ſydlige ſandet. I Sognets nordveſtlige Del er et Højdedrag, der omkring Blæsbjerg er henved 200 Fod. I den ſydøſtlige Del ere ſtore Heder. 2 Skoler, 1 Andelsmejeri. I alt i Sognet 161 Gaarde og Huſe med 857 Indbyggere, (1880: 863, 1860: 625, 1840: 549, 1801: 404).

Mejrup ſkreves 1340 Mæthorp, men dets Betydning er uvis, Udtalen er Mejrop.

I Sognet har der været 85 Høje, der dog for en Del ere ompløjede. De fleſte ligge i den ſydlige lave Del af Sognet, altſaa i den Egn, der nu er den ringeſte. Ogſaa ved Gammelby, der ligger højere, findes en Del Høje, hvilket tyder paa, at Gammelby er en ældgammel Bebyggelſe; derimod findes ingen Høje nord og nordveſt i Sognet, hvilket viſer, at denne Del i Oldtiden har været Overdrev og Skove. Kongshøj ved Skællet til Holſtebro Bymark er en temmelig ſtor Høj.

Om Højen paa Kirkegaarden ſagdes 1766, at der ſkulde være en Skat begravet deri, ſom vilde

blive funden, naar Kirken blev forfalden og ikke paa anden Maade kunde sættes i Stand.

Vesten for Kirken, hvor der nu paa Mejrup Hede ligger en Samling Smaasteder og Hedegaarde, har der i tidligere Tid været opdyrket. I Indberetningen 1766 skrives, at her havde ligget nogle Gaarde, der hed Mejrupgaarde eller Mejrup By og at man endnu saa Spor af Gaardsteder og Kaalhavediger, ligesom megen fureskudt Jord eller Agre overgroede med Lyng saas, især vesten for, hvor der var Fælled. Disse Jorder vare hjemfaldne til Kronen og ventelig nogle af de Gaarde, som nævnes af den Præst, der levede 1690 og som optegnede, at foruden Store Tovstrup var i de senere Aar 6½ Gaarde og et lidet Bol blevne øde. Da Jorden var god, mente Præsten, at Stederne vare værd at opbygge igen. Det er dog troligt, at Stederne vare blevne øde i meget ældre Tid.

Om Fortidens Skove minde Navne som Barslund, Arlund, Bramskov og Skovgaard. I Lensbrevet paa Gammelby 1573 omtales de Skove, der høre dertil, og i Indberetningen 1638 siges, at Blæsbjerg Skov blev aldeles ophugget og ødelagt i det kejserlige Indfald 1628.

I Sognets nordlige Del findes:

Brusen, 5 Gaarde, deraf 1 paa 5 Tdr. Htkr., og 2 Huse, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Skovagre, Mejagre, Bremose. Brusen tilhørte 1537 Dorothea, Datter af

Niels Klemenſen, der 1541 og 1547 var gift med Niels Chriſtenſen.

Kirſtineborg, Parcel fra Bruſen, hed tidligere Trædholt.

Lisbjerg, Parcel fra Bruſen; udtales med langt i.

Nyborg, Parcel fra Bruſen.

Store Blæsbjerg, 6 Tdr. Hkr, Lille Blæsbjerg eller Rævegrav, 1 Gaard, 2 Blæsbjerghuſe.

Om Blæsbjerg, der i Kong Hanſes og Chriſtiern II's Tid var navnkundig ſom den bekendte Rigsraad Nils Klemenſens Gaard, vides førend den Tid ikke andet, end hvad der findes i et udateret Brevuddrag: „Per Nielſens i Holſtebro Skødebrev paa Blæsbjerg", hvor vi ventelig have Navnet paa den Mand, der har givet Niels Klemenſen Skøde. Om denne Per Nielſen har hørt til den halvadelige Familie Blaabjerg, om hvilken foran S. 87, eller var en ſimpel Borger og Blæsbjerg indtil da en Bondegaard, er uviſt. Gaarden havde Navn af ſin høje Beliggenhed.

Om Niels Klemenſens Afſtamning vides intet, men han ſtammer ſikkert fra Veſtjylland; han nævnes 1490 og kaldes da Væbner og Aaret efter var han Kongens Skriver. Han ſynes allerede 1499 at have været forlenet med Hind Herred og maaſke allerede da ogſaa med Ulborg og Vandfuld Herreder, ſom han havde til ſin Død. 1505 var han Forſtander i Ring Kloſter og Landsdommer i

Nørre Jylland, og samme Aar blev han ophøjet i Rigens Raad. 1506 var han Lensmand paa Kalø. Han var saaledes Kong Hanses højt betroede Mand, hvilket fremkaldte stor Misfornøjelse hos Højadelen, der i ham ikke saa nogen jevnbyrdig. Under Christiern II. trak han sig tilbage fra Rigsraadsforhandlingerne og fra Stillingen som Landsdommer; Kalø Len mistede han 1514, men fik samtidig fornyet Lensbrev paa Hind, Ulborg og Vandfuld Herreder, og 1516 blev han Lensmand paa Aalborghus, hvilket han beholdt til sin Død.

Niels Klemensen har efterladt en stor Samling af Regnskabsbøger, hvoraf man ser, at han udlaante Penge efter en stor Maalestok og derfor modtog Gods i Pant. Han blev herved ogsaa Ejer af Avnsbjerg og Restrup i Rinds Herred, men hans nyeste Biograf Arkivsekretair A. Thiset har ikke fundet Beviser for den Uhæderlighed, som mange have tillagt ham, og giver ham det Vidnesbyrd, at han var en dygtig Embedsmand, der var nidkær for Kronens Interesser og uforfærdet traadte op mod indflydelsesrige Adelsmænd og mægtige Prælater, naar de tillode sig Indgreb i Kronens Rettigheder.

Han døde vistnok i Begyndelsen af 1518, og strax lagdes, uvist hvorfor, Beslag paa hans Ejendomme, men 4 Dage efter fik hans Enke Anne Mikkelsdatter „for Troskab og villig Tjeneste, som Niels Klemensen har vist vor salig Fader", Brev paa Restrup og alt hans Gods i Rinds, Nørlyng og Synderlyng Herreder og i Himmersyssel med mere

Gods. Han havde 2 ægtefødte Døtre, af hvilke den ene blev gift med Adelsmanden Chr. Harbou og den anden med Raadmand Peder Lassen i Viborg, og en Søn Jørgen, der faldt i Adelens Hær imod Bønderne ved Aalborg. Med en Frille Birgitte Jensdatter havde han nedennævnte Søn Rasmus Klemensen og tre Døtre, af hvilke Dorthea blev gift med Ejeren af Brusen, der ligger op til Blæsbjerg, og Apollone med Niels Gris til Hjølund.

1502 indværgede Niels Klemensen Blæsbjerg, Hindkjær, Kudskjær, Abildgaards Eje, Kassenbjerg Gaardsted, en omstenet Toft kaldet Tonsbjerg, Udbrift, Fortaa og fuld Fællig i Mejrup Hede til Kassenbjerg Gaardsted, med flere Ejendomme udenfor Sognet. 1517 fik han af Tvis Kloster Støde paa Barslund, Gumphole, Abildgaards Eje, Mosby paa Kassenbjerg Eje, Bladborg, Skovgaard, som laa øde og kaldtes Brændgaard. Kassenbjerg er lagt ind under Blæsbjerg.

Da Blæsbjerg efter Niels Klemensens Død 1518 var inddraget under Kronen, forlenedes den til Lensmanden paa Lundenæs Ejler Bryske. Fra ham findes et Brev af 10. Nov. 1519 dateret Blæsbjerg, hvori han tilskriver Kongen om nogle Hjorte, som en Præst tilligemed 4 af Ribe Biskops Svende havde frataget nogle Bønder paa Kronens Grund, og spørger, hvorledes han skal forholde sig. Aaret efter udstæder han ogsaa herfra en Kvittering til Axel Nielsen til Timgaard for Betaling af nogle „Belinger", Rafter og endel Vrag[98]).

1520—23 var Gaarden forlenet til Niels Klemensens Søn Rasmus Klemensen, tillige-med Hind, Ulborg og Vandfuld Herreder, og han benyttedes til at indkræve de haarde Pengeskatter, der i de Aar paalagdes Bønderne. Kong Chri-stiern II. viste ham ogsaa særlig Gunst ved at skænke ham flere af Faderens forrige Ejendomme.

Rasmus Klemensen var en usympatetisk Person. 1522 fik Christiern II. en Beretning om hans Be-drifter, som lidet sømmede sig en kgl. Lensmand. Strax efter at han havde faaet Blæsbjerg, drog han og Christen Grøn (til Ulsund) med 20 Karle til en Bondes Hus i Skodborg Herred, hvor de slog Bonden ihjel, efter at denne dog havde værget sig saaledes, at 2 af Rasmussens Svende maatte bide i Græsset, og lagde ham uden Lov og Dom paa Stejle. Lørdag før Midsommer for han til Hjerm Herredsting og udraabte der, at hver Bonde, som havde mere, end hans Skat beløb sig til, skulde lægge ud for dem, som intet Sølv havde, og hvis ikke, vilde han skaffe Kongens Brev paa, at han maatte tage alt det Sølv, de havde tilbage. „Det tog Almuen meget til Mistykke."

Midsommerdag drog han til Holstebro, hvor han 2 Dage og Nætter brak sammen med Provsten af Vestervig baade Vin og Mumme, huggede derpaa Gryder, Kander, Tønder og Glarvinduer itu og alt andet i Huset, løb ud paa Gaderne tilligemed sine Svende med dragne Sværd, saa Købmændene og Almuen, som var til Marked, skyndte sig ud af

Byen, og han huggede mere Sukker i Gaden og ødelagde mere i Huset, end man kunde købe for 50 Mark; Borgerkonerne trak han ud af deres Senge og ud i Gaderne, med mere. Derfra drog han til Blæsbjerg, hvor han huggede Glarvinduerne i Borgestuen itu og alt andet, han kunde overkomme, og da var Provsten endnu med ham, men siden rendte Provsten med en af sine Svende ud af Gaarden og huggede Heste og Køer og hvad der kom i Vejen for dem. Siden gik han ind i et Gildelag i Viborg, hvor han spildte Vin til stor Værdi. Da han siden drog til Vester Herred og man førte Øl og Mad til ham, huggede han Tønderne itu og red ind paa Tinget med Harnisk og spændte Armbrøst, hvorover Almuen blev meget uvillig til at betale Skatten [99]).

Da han i Januar 1523 var i Viborg, tvang Borgerne ham til at følge dem til Raadhuset og sværge, at han vilde følge dem og leve og dø med dem, hvorfor han maatte opsige Kongen sin Tjeneste, som det syntes uvillig, men Begivenhederne viste, at han var mere end villig, thi efter Kongens Fordrivelse lønnedes han med at faa sin Faders Gods tilbage paa faa Undtagelser nær, og Rigsraaderne forpligtede sig til ingen at annamme til Konge og Herre, uden han vilde samtykke heri. Frederik I. gjorde ham til sin Hofsinde og gav ham Blæsbjerg til Ejendom. Han blev nu saa velstaaende, at han 1525 taxeredes til at stille 6 Glavind. Han var gift, men havde ingen Børn, og efter [illegible]

Begyndelsen af 1529 afkøbte Rigens Hovmester Mogens Gøye hans Arvinger hans Gods[100]).

Mogens Gøye skødede 1540 til sin Søn Falk Gøye den yngre og hans Moder Anna Jensdatter sin Gaard Blæsbjerg, som Jens Villadsen og Mads Knudsen nu iboede og som skyldede 1 Td. Smør, 12 Tdr. Byg, 10 Tdr. Havre og 10 Læs Hø, som skulde ydes til hans egen Stald. Hvis Falk døde uden Børn, skulde Gaarden tilfalde ham eller den af hans Arvinger, som havde hans Hovedgaard Avnsbjerg i Værge[1]). Denne Falk Gøye var hans Frilleſøn; af sit Ægteskab havde han en anden Søn af Navnet Falk. Den ægte Falk Gøye er imidlertid død ung, thi 1552 har Mogens Gøyes Datter Fru Elline Gøye, Enke efter Mouritz Olsen Krognos indført i sin Jordebog: „Blæsbjerg Hovedgaard med alle de øde Marker, dertil ligge."

1578 tilhørte Gaarden Frederik Gans, der 1560—76 havde været kgl. Enspænder (Kureer). Han fik 5. Juni 1578 Eſſing Kongetiende kvit og fri indtil videre, ligesom han skattefri og uden al Tynge skulde nyde og beholde den Gaard Blæsbjerg, han selv udi boede, naar der blev paabudt nogen kgl. Skat, dog skulde han tjene Kongen med en Hest, „om Vi ham behøve at forskikke udi vore Ærende uden- eller indenlands". Et lignende Brev fik han 23. Sept. 1581, da han fik Bevilling paa Vejrum Kongetiende.

1766 fandtes endnu paa Gaarden en Sten, der havde siddet i en Væg, og som var saa stor, „som

2 Heste kunde trække i en stærk Vogn"; paa den var indhugget hans Navnetræk F. G. og Aarene fra 77 til 81 samt Bogstaverne M. H. F. og M. H. Han er begravet i Mejrup Kirke, se under Kirken.

Efter den Tid var Blæsbjerg en Bondegaard, der 1683 beboedes af 2 Bønder. Af Marker nævnes da: Skovdamtoft, Buskbjerg, Brusenfelc, Surkjær, Langskovagre, Kobelskov, Horsø Eng, Mortenshøj, Kassenborg, Mansøtoft, Lysbrem.

Vejlundhus.

Barslund (udtales Bâslun), 4 Gaarde og 3 Huse, kaldes 1683 Baaslund og var en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Allemestoft, Pinholt, Lysbjerg, Tolsted. 1517 skreves Baarslund, 1638 Barslund.

Hindkjær, 2 Gaarde, 7 Huse; 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes da Bisselbjerg.

Majgaarde, 6 Gaarde, 1 paa 4 Tdr. Htkr., 2 Majgaardhuse, var 1683 1 Gaard med 4 Bønder; paa Marken nævnes da Bramskov, Holtagre. Ved Aar 1500 kaldes den Maygaard og den var da pantsat til Per Hugger. Navnet udtales Mâjgor, afledes ikke af Eng, der kaldes mæ.

Nørre Skovgaard, 4 Tdr. Htkr., 1651 og 1683 1 Gaard med 2 Bønder. 1585 nævnes Skovgaard som en eneste Gaard. 1517 var den øde og kaldtes Brændgaard.

Husted, 1 Hus.

Moselundhus.

Munktoft, 2 Gaarde, udtales Mongtowt, 1651 Munktoft. 1683 var Store „Mongtoft" 1 Gaard med 2 Bønder, Lille Mongtoft 1 Bol; paa Marken nævnes da Tonsbjerg, Slikhøj, en Eng Slikmade, Seby. Lille Munktoft tilhørte 1651 Arvingerne efter Fru Anne Munk til Brunmose. 1509 pantsatte Tvis Kloster Gaarden Munktoft til Niels Klemensen til Blæsbjerg, ligesom denne forhøjede Pantet paa det Gods i Sønderlund og Nørlund [2]).

Løvringborg, 1 Gaard.

Skovhus, 2 Gaarde og 1 Hus; omtrent 1500 nævnes Skovby Husted [3]).

Kalsgaard, 1 Gaard.

Damtoft, 1 Gaard, Søndertoft, 1 Hus.

Bladbjerg (udtales Blądbjerg), 7 Tdr. Htkr. og 2 Bladbjerghuse. 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da: Hunner, Skadetjær, Sortebakke, Bjørland, Sløk.

Hornshøj, 4 Gaarde og Andelsmejeri, de 2 Gaarde over 4 Tdr. Htkr. 1683 1 Gaard. Kaldes 1547 Hornshyf, udtales Hueſi, ligesom Hornshøj i Gudum Sogn. Horn udtales her hœr eller hwor.

Arlund, (udtales Arlun), 1 Gaard, 2 Arlundhuse. 1683 var Arrelund 1 Bol.

1554 havde Arlund en Tid været øde, men Oluf Munk til Tvis havde opført Bygning her og ladet Jord dertil opbryde i Mejrup Hede. Da Mogens Gøyes Arvinger gjorde Indsigelse derimod, fremkom han med en Lavhævd af 1487, hvorved en

Abbed i Tvis Kloſter havde bl. a. indværget Barslund, Gumphole, Arelund, Bladborg, Munktoft, Skovgaard og Moſeby med deres Tilliggende, og han paaſtod, at han med Tvis havde faaet Skøde paa Mejrup Hede og at Arelund laa i denne Hede. Hans Modpart paaviſte, at han kun havde faaet Skøde paa den Del af Heden, ſom Holſtebro Borgere havde i Leje og Brug og at Arelund ikke nævnedes deri, derimod havde Abbed Niels i Tvis 1516 ſkødet Moſeby, Bladborg, Skovgaard med Tilliggelſe til Niels Klemenſen[4]), og denne havde indværget dette Gods med Uddrift, Forte og Fælled i Mejrup Hede; ligeledes fremviſtes et Synsbrev, at der ingen anden „Forthø" er til 2 Gaarde i Moſeby, Blabjerg, Munktoft og Skovgaard andet end Mejrup Hede, hvor den ſamme Bygge (nemlig Arelund) er bygget, enten øſten, veſten eller norden. Ved en Rigsraadsdom dømtes derpaa Oluf Munk til at nedbryde Bygningen og lade den oppløjede Jord igen komme under Forte og Fælled[5])

Moſeby, 3 Gaarde, 1 paa 4 Tdr. Htkr., Moſebyhus. 1683 var Store Moſeby 1 Gaard, Lille Moſeby 1 Bol.

Huſene Søborg, Moſebyminde, Strømborg, Mejrup Hedebo, Nørbjerg, Munkbjerghus.

Hedegaard.

Stensgaard, 4 Tdr. Htkr., kaldes 1638 Stensbol, 1651 Stensgaard. Her boede 1789 Frøken Grabow.

Kovsgaard, 1 Gaard, 2 Kovsgaardshuſe, hed 1597 Kogsbol, 1683 Kovsbol, 1638 Koksbol. Navnet ſtaar viſtnok i Forbindelſe med Koven.

Koven (udtales Kowin), 8 Tdr. Htkr., Kovenhus, ſkrives 1547 Kovendt, 1638 Koind, 1683 Koven („Kofven") og var da en Gaard; nogle Engagre hed da Skalden.

Moſehus.

Birke, (udtales Birk), 1 Gaard, 8 Tdr. Htkr., 3 Birkhuſe, og Vejrmølle, nævnes 1547, 1683 1 Gaard, paa dens Mark var da en opbrudt Hedejord kaldet Bramſkov.

Kirſtinelyſt, 1 Gaard.

Store Gammelby, 13 Tdr. Htkr., Lille Gammelby, 4 Tdr. Htkr., Gammelbyhus, var 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Kattinge og en Del Hedejord i „Lunden". 3. Nov. 1573 fik Jørgen Daa Lensbrev paa Kronens Gaard Gammelby uden Skat og Tynge, dog ſkulde han tage Fæſte derpaa og aarlig udrede ſaadan Landgilde til Lundenæs, ſom aarlig bør at gange deraf; han maatte ikke forhugge de Skove, dertil laa, til Upligt. Jørgen Daa havde hidtil haft Strandbjerggaard i Forlening, men da Kronen ſolgte den 1573, har han faaet Gammelby ſom en Art Erſtatning[6]). Han boede der endnu 1597. Han brugte da derunder en Ejendom, der hed Kalhave, og Bramſkov, der var Søſtendſkifte fra Majgaard.

Bramſkov, 1 Gaard.

Hattens, 4 Gaarde. 1683 1 Gaard med 2 Bønder, kaldes 1638 Hartons, 1651 Hartens.

Kalvehave, 1 Gaard, nævnes 1597.

Kobberup, 3 Gaarde, den ene 5 Tdr. Htkr., 3 Kobberuphuse, 1683 en hel og en halv Gaard.

Rejsumkjær, Parcel fra Kobberup.

I Sognets sydlige Del:

Øster Kjærgaard, 1 Gaard, Vester Kjærgaard, 1 Bolsted. Kjærgaard var 1683 1 Gaard, nævnes 1547.

Meltoft, 1 Gaard.

Agerbæk, 1 Gaard, 2 Agerbækhuse, Ny Agerbækhus. Agerbæk var 1683 en Halvgaard, 1651 et Bol.

Husene Fredebo, Vejmark, Fælleslykke.

Nygaard, 1 Bolsted.

Degnebolig.

Vester Kirkegaard, Sønder Kirkegaard, 2 Kirkesteder, Kirkelund, Hus.

Hjørntoft, Parcel fra S. Kirkegaard,

Mejrup Kirke, se nedenfor.

Præstegaard, Præstegaardshus. Paa dens Mark nævnes 1683 Klemmen og Bramskovhus.

Agerhus.

Elkjær, 1 Gaard, Elkjærhus, nævnes 1547, var 1683 1 Gaard.

Kathrinesminde.

Bjerggaard, Bjerggaardhus, 1683 en Halvgaard, 1651 et Bol, nævnes 1547.

Hesſel (udtales Heſel), 1 Gaard, nævnes 1547, var 1683 en Helgaard.

Møltoft, 1 Gaard.

Store Tovſtrup, 5 Tdr. Htkr.

Store Tovſtrup har engang været en Herregaard, men hører ikke til de gamle, thi 1547 var den og Lille Tovſtrup Bøndergaarde under Tvis Kloſter. Den Gaard Tovſtrup, der 1585 og 1618 var Genſtand for Mageſkifte med Kronen, kan være Lille Tovſtrup, men ſom Herregaard er Store Tovſtrup dog næppe ældre end fra Midten af det 17. Aarh. 1651 tilhørte Øſter Tovſtrup Oberſt Chriſtian Müller, der ſelv beboede den og ejede flere Bøndergaarde i Sognet, ligeſom Arvingerne efter Klædekammerforvalter Knud Chriſtenſen ogſaa havde Gods i Sognet, der var udlagt efter afdøde Korfits Ulfeldt. Oberſten, der kaldte ſig Friherre („Liber Baro"), laante Penge af Jomfru Magdalene Holch, hvorfor han 1654 pantſatte hende ſin Hovedgaard Tovſtrup med Bøndergods og ſin Del i Søgaard Hovedgaard paa Holmsland. Hans Bøndergods beſtod dog kun i nogle faa Gaarde. Da Pengene ſkulde betales tilbage ved Snapstinget 1657, har Müller ikke kunnet dette, hvorfor Jomfru Magdalene Holch har gjort Indførſel i Gaarden. Da der en Del Aar efter var Trætte om Skatterne, ſkreves der i Amtsregnſkabet 1671—72: „at Store Tovſtrup er en gammel adelig Sædegaard, beviſes og eragtes af velb. Jomfru Magdalene Holchs Indførſel og ſiden af velfornemme Chriſten Lindes

Pantebrev, som begge formelde om Store Tovstrup Hovedgaard og dens underliggende Bønder og Tjenere, og af (Arent Bernsens) Danmarks Herlighedes Beskrivelse, saa og af 24 lovfaste Dannemænds Vidne, at den i Mands Minde har været beboet af adelige Personer og at Bønder og Tjenere have gjort dertil Vegt og Arbejde".

Magdalene Holch skriver sig nu til Store Tovstrup, hvilket ses af Indskriften paa hendes Kiste i Herrested Kirke i Fyn: Her under ligger begr. den ædle og Velbaarne nu salige Jomfru J. Magdalene Holch til store Taastrup, som var fød 1604 d. 24. Nov. paa Tryggevelde. Hendes Fader var den Ædle og Velbaarne nu sal. Ditlef Holch til Høygaard, K. M. Befalingsmand paa Tryggevælde. Moderen den ædle og Velbaarne nu sal. Frue Fru Margrete Krabbe af Escildstrup. Bortkaldede Gud hende paa Valle d. 20. Junii 1664.

Gaarden Valle, hvor hun døde, havde hun ventelig ogsaa faaet ved Indforsel. Hun var Søster til den tapre Grev Henrik Holch til Ravnholt, og dennes Sønner vare hendes Arvinger, saa der er noget i det Sagn, der optegnedes 1766, at paa Gaarden havde boet en Greve, der rejste herfra, da Fjenderne gjorde Indfald i Landet 1658, og ikke kom igen, hvorefter Gaarden blev aldeles ødelagt i i Krigen og stod øde i mange Aar.

1682 staar der i Skattelisterne: „Christen Nielsen bortrømt med alt det, han havde" og i Matriklen 1683: Store Tovstrup er øde og sidder

en Husmand derudi, som tager Vare paa Husene, tilhører Christian Papenheim, er tildømt Kongen som øde Guds og bliver neppelig af nogen til Fæste antaget, med mindre Hartkornet bliver nedsat. I Præstens Indberetning fra 1690 skrives ogsaa, at Gaarden blev øde for 7 Aar siden og var nu ganske nedbrudt. Da der 1691 toges Syn over den, vurderedes Engen til 1 Sletdalers Værdi og Agermarken til ringe Værdi, fordi alt var groet i Lyng. I Amtsregnskabet for 1706 findes den Oplysning, at „dette Sted er plat rent øde uden Bygge og Besætning, Folk og Familie, Jorden til en Del drives ved andres og mine egne (Amtmandens) Bønders Tilhjælp".

1809 tilhørte Gaarden Branddirektør Holger Vium, gift med Ane Elisabeth Groth.

Lille Tovstrup, 2 Gaarde, den ene 4 Tdr. Htkr., Tovstruphus; var 1683 en hel og en halv Gaard; paa Marken nævnes da Ladingsig, Albækagre, Rundagre.

Glejbjerghus. 1638 nævnes et Bol Gleborg.

Noes (udtales Nues), 1 Gaard, kaldes 1651 Nors, var 1683 en Halvgaard.

Savstrup Mølle, for en Del i Bordbjerg Sogn. 1547 nævnes Mølgaard.

Savstrup Hede, 3 Huse.

Sivigaard, 1683 en Gaard.

Skovbæk, 1 Gaard, 1683 et Bol.

Sønder Skovgaard, Skovgaard Mark, 6 Huse. 1651 nævnes Øster Skovgaard som en Helgaard.

Mejrup Kirke.

Kirken, i romanſk Bygningsſtil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampeſtenskvadre og har beſtaaet af et Skib ſamt et i Øſt lige affluttet Kor. De tvende Bygningsdele, ſom ſtaa i Forbindelſe med hinanden ved en anſelig halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjælkeloſter og Lyſet modtoge de gennem ſmaa rundbuede Vinduer, hvoraf tre kunne ſes paa Kirkens Nordſide og et paa dens Sydſide. Af Skibets Døre, ſom have retvinklede Karmſnit og aflang-firkantede Overliggere, er den nordre tilmuret. Hele den oprindelige Bygning hviler paa en Fod med Skraakant. Som det ſynes, i Tiden omkring det 15de Aarhundredes Midte, har man til Skibets veſtre Del føjet et af ſtore røde Tegl, i Munkeſkifte muret Taarn, hvis nederſte Parti overhvælvedes og ſattes i Forbindelſe med ſelve Kirken ved en temmelig lille, ſpidsbuet Arkadeaabning. Taarnets Lyshuller omfattedes af en ret ejendommelig Murſtensforſiring. Viſtnok paa ſamme Tid ſom Taarnet rejſtes, dækkedes Skibet med tre Fag Krydshvælvinger og Koret med et Fag, og til Skibets ſøndre Side føjedes et lille Vaabenhus, hvis ſpidsbuede Dør fik en lignende Murdekoration ſom Taarnlugerne. I ſenere Tider har man ommuret Taarnets øverſte Del, ſamt indſat ſtore Vinduer.

Altertavlen, der bærer 2 adelige Vaaben, er et ſmagløſt Arbejde, ſom øjenſynligt er ſamlet af

Stykker fra forskellige Tider. Dens Hovedmasse er næppe ældre end det 18de Aarhundredes første Halvdel, medens tvende Figurer synes at tilhøre det 16de Aarhundredes Slutning. Midtpartiet indtages af en flet, oliemalet Fremstilling af Kristus paa Korset med Maria og Johannes ved Siderne. Kalken maa antages at skrive sig fra forrige Aarhundrede. De malmstøbte Alterstager bære følgende Indskrift: „Anno 1599 den 20. Mai gaf Peder Jepsøn i Hornshy denne Lysstage til Merup Kierck i di helig Trefoldigheds Nafn", samt vedføjet Bomærke. Af Døbefonten er kun Kummen bevaret, den er raat udhugget af Kamp og maa antages at hidrøre fra Kirkens ældste Tid. Prædikestolen, der paa Himlen har Indskriften: „1648 . Søren . C . S Snediker", er et middelmaadigt i Renaissancestil udført Arbejde. Kirkens Klokke har følgende Indskrift: + anno domini . m . ccc dl . xl . iii . ihesus . nasarenus . rex . iudeorum . alpha . et . o . deus . et . homo . o . rex . glorie . veni cum pase + anna . dat . hit . nicls . clavs . seen lod . stob . gud . til lof . oc . maria . oc . alle siiele . amen". I Indskriften ere mange urigtige Bogstaver: istedet for glorie staar diorii, for veni staar vene o. s. v. Paa Skibets nordre Væg hænger en Mindetavle over Jørgen Lønstrup, Provst i Hjerm Herred og Sognepræst til Mejrup, født 1711, gift 1745 med Gundel Nestrup, død 1774. I Korbuen hænger et Krucifix, der synes at tilhøre den seneste papistiske Tid.

Kirken hørte i den katholſke Tid til Tvis Kloſter, men 1554 beſtemtes det, at den ikke tilhørte Oluf Munk, uagtet han havde faaet kgl. Skøde paa nævnte Kloſter.

1766 ſtod paa Altertavlen: Denne Tavle lod Niels Erichſen Winding, Guds Ords Tjener, giøre og bekoſte paa Kirkens Vegne Anno 1585.

1766 fandtes i Koret en Trætavle indmuret i Væggen. I Midten var en Mands Portræt med følgende Indſkrift: Her hviler ærlig og Vellærd Mand Hr. Niels Erichſen, Sogne-Præſt til Mejrup Sogn. Overſt i Kirken i Gulvet fandtes 2 Trætavler med følgende Indſkrift: Herunder hviler i Herren Salig, Hæderlig og Vellærd Mand Hr. Chriſten Chriſtenſøn Ferring, forrige Sogne-Præſt i Meirup, ſom døde d. 22. Aprilis Anno 1641. Herunder hviler i Herren ærlig gudfrygtig Qvinde Sal. Kierſten Nielsdatter, ſom boede og døde i Meirup Prgd. den 22. Aprilis 1673, ætatis suæ 88 Aar. Nedenfor fandtes andre 2 Trætavler med Indſkrift: Herunder hviler ærlig og Vellærde nu Salige Mand Hr. Jacob Hanſøn Dufrich, fød i Vordingborg i Sielland, forige Sogne-Præſt i Merup, ſom døde d. 22. Junii 1667 ætatis suæ 59 Aar. Herunder hviler i Herren Salig Kierſten Chriſtens Dtr. fød i Meirup Pgrd., ſom og boede og døde der dend 18. Septembris 1676. Hendes Alder 66 Aar. I Altergulvet laa 2 Trætavler: Herunder hviler Salig Anne Chriſtens Dtr. fød i Merup Pgrd., ſom boede og døde i Gammelbye

den 23. Februarii Aar 1636 ætatis 36. Herunder hviler ærlig og Gudfryglig Dannekone Salig Appelone Frants Dtr., som døde i Gammelbye dend 6. Februarii Anno 1631.

I Kirkegulvet en Træramme: Her ligger begravet Salig Kiersten Niels Dtr., som døde dend 13. Decembris Aar 1634 i sin Alders Aar 91. Allernederst i Kirkegulvet en Træramme: Herunder hviler ærlig og velagte Dannemand Peder Jepsøn i Hornshøy, som døde dend 10. Aprilis 1619.

Nederst i Kirken hang ved Blæsbjerg Stol en ulæselig Tavle, der sagdes at være Epitaphium over Adelsmanden Frederik Gans, som boede paa Blæsbjerg.

Præster.

Knud Oluffen var Præst fra før Reformationen til 1578.
Niels Eriksen Vinding 1579—99.
Christen Christensen Ferring 1599—1641.
Jakob Hansen Dufrich 1641—67.
Jens Andersen Morsing 1667—1705.
Frederik Christian Ulriksen Schnell 1705—07.
Jakob Jensen Morsing 1707—21.
Christen Madsen Buch 1721—38.
Ole Christensen Saxtorph 1738—45.
Jørgen Sørensen Lønstrup 1745—74.
Bertel Sørensen Kierulff 1775—76.
Peder Madsen Hegelund 1776—87.
Herman Esman 1787—93.
Svenning Severin Haugaard 1793—98.
Claus Clausen 1798—1801.
Stephan Hofgaard Krysing 1801—18.

1819 blev Mejrup Annex til Kateketembedet i Holstebro, fra 1807 til 1818 havde Maabjerg været Annex hertil.

Da Embedet var ledigt 1578, bevægede Præsten i Hjerm Hr. Christen Pedersen Hjerm Sognemændene til at kalde ham saaledes, at han kunde forene begge Kald, men denne Egenraadighed forbød Kongen, idet han tilholdt dem at udvælge en særlig Sognepræst og det en forhenværende Skibspræst Niels Eriksen, og han bad Fru Drude Rantzau til Volstrup om at ville hjælpe denne til Kald, da hun havde Bønder i Mejrup Sogn. Kongen beskikkede en Kommission til at forhandle denne Sag, idet Hr. Christen Pedersens Kaldelse var stadfæstet af Stiftslensmanden, men dens Dom bestemte, at Mejrup skulde vedblive at være et Sogn for sig, hvorfor Kongen 9. Marts 1579 befalede Sognemændene at kende Niels Eriksen for deres Sognepræst og rette Sjæleførger [7]).

Hr. Christen Christensen Ferring udgav 1627 et Skrift kaldet Skrivekunst eller om Skrivekunstens høje Berømmelse og 1633 Et Aandeligt Sejerværk, eller Timeglas, indeholdende nogle allegoriske, aandelige Meditationes og Betænkninger, som ethvert gudfrygtigt Menneske kan med Lyst overveje og betænke, naar Klokken slaar, hver Time fra et til tolv baade Dag og Nat". Det er dediceret til Lensmanden paa Lundenæs Hr. Ulrik Sandberg og hans elskelige Frue Fru Anna Gyldenstjerne samt Niels Trolle til Trolholm, „min

gunſtige og ſynderlig gode Ven". Han tilſkrev dem denne lille Bog baade ſom et Taknemmeligheds Tegn for mange beviſte Velgærninger, ſom de havde beviſt ham fattige Mand og forat de kunde være mægtige Patroner og Skytsherrer imod Kalumnianter og Laſtere, ſom intet godt ſelv kunne eller ville og dog underſtaa ſig at korrigere og laſte andres Arbejde. Under hvert Klokkeſlet findes ſamlet de Steder i Bibelen, hvor de tilſvarende Tal findes, f. E. 12 Jakobs Sønner, 12 Vandkilder i Elim, 12 Spejdere, 12 Stene i Jordan, og derfra tages Udgangspunkt til gudelige Betragtninger.

Om ham fortælles 1766, at han var Bondeſøn fra Ferring og da han engang var i Heden for at grave Tørv, lod han Spaden ligge og løb i Viborg Skole, uden at nogen vidſte, hvor han var bleven af førend 4 Aar derefter.

Hr. Jakob Hanſen Dufrich eller Durik havde været Rektor i Varde. 16. Juni 1642 fik han Bevilling paa at faa Mejrup Kongetiende i Fæſte uden Indfæſtning, og 9. Nov. 1647 Fæſte paa de 2 Enge Bramſkov og Kalvehave (ſe foran S. 216—17), hvis han kunde faa den Bonde, der havde dem i Fæſte, til at afſtaa dem. I Indber. 1766 fortælles, at under Svenſkekrigen havde Præſten imellem en dobbelt Gavl ſkjult 4 Tdr. Rug, hvilket han i Fortrolighed fortalte en Mand fra Gammelby, netop da Fjenderne vare i Færd med at rejſe bort, men denne Mand aabenbarede det for Fjenden, ſom til den arme Mands ſtore Skade tog Kornet fra

ham. Derudover siges Præsten at have ønsket, at Gud vilde betale den Mand og hans Familie derfor, og det skal ogsaa være gaaet ham og hans Børn slet.

Hr. Schnell udgav 1707: „Sacrum Trifolium eller kort og enfoldig Forklaring over de 3 første Kapitler af første Mosebog." Førend han blev Præst her, udgav han som forhenværende Prædiker i Guinea 1705: „En hellig Slanges Trædskhed udi en Samtale imellem en Kræmmersvend og en papistisk Præst, de enfoldige til en nyttig Tids-Fordriv." Samtalen lader han foregaa i Portugal.

1630 berettede Præsten, at der intet Degnebol var, men Degneembedet blev besørget af en løbende Degn fra Holstebro. Degnen fik om Julen et Faarslaar og 4 smaa Brød af hver Gaard, om Paaske ½ Snes Æg og ved Mikkelsdag 10 Kærv Korn.

Maabjerg Sogn.

Maabjerg Sogn, Annex til Holstebro, grænser mod Nord til Sire S. og Hjerm S., mod Øst til Mejrup S., hvorfra det for en Del skilles ved Lægaard Bæk, mod Syd til Holstebro Landsogn, hvorfra det for en Del skilles ved Frøjk Bæk, og til Ulborg Herred, hvorfor det skilles ved Storaa, mod Vest til Navr S., hvorfra det skilles ved Ellebæk, og til Sire S.

Jorderne ere for en stor Del lermuldede, men i

det ſydveſtlige Hjørne ſandede. I Nordøſt findes Asmoſe (viſtnok opr. Aſkmoſe), mod Sydveſt Gaardhøje Moſe. Sognets Fladeindhold er 3377 Tdr. Land med 184 Tdr. Htkr.

2 Skoler. I alt i Sognet 116 Gaarde og Huſe med 576 Indbyggere. (1880: 569, 1860: 411, 1840: 378, 1801: 244).

Navnet ſkreves 1340 Mobiergh, og i en Optegnelſe fra 1436—41 nævnes det, at Ribe Domkapitel har 12 Grunde i Holſtebro og Enge og Agre i Mobergh. Hvad Forſtavelſen betyder, er ubekendt, thi det er vel ikke det Mo, der findes i Mojord, der er en Art fin, hvidgraa Ler. I Norge betyder Mo ogſaa en Flade, ſaa det kunde tænkes, at en Del af Sognet oprindelig hed Mo og dernæſt hed en Banke i Sletten Mobjerg, hvorpaa den Bebyggelſe, der knyttede ſig omkring Banken, kaldtes Mobjerg.

I Maabjerg Sogn findes 45 Høje, hvoriblandt 2 flade, og 11 Høje ere ſløjfede.

Alle disſe Høje ligge med Undtagelſe af nogle enkelte i en Række fra Øſt til Veſt igennem den ſydlige Del af Sognet, og fortſættes baade mod Øſt ind i Mejrup Sogn og mod Veſt ind i Navr Sogn. Der er nemlig ligeſom et fladt, lavtliggende Forland paa den nordlige Side af Aaen langs hen gennem flere Sogne, derpaa kommer ligeſom en Brink af det højere liggende Agerland, og paa denne Brink er det, at Højene fortrinsvis findes.

Veſtligſt ligger en Gruppe af 14 Høje omkring

ved Gaarden Døse, der aabenbart har Navn efter dem.

Adskilt fra disse Høje ved en Bæk ligger en lignende Gruppe paa 15 Høje i Navr Sogn. Samtlige disse Høje ere af Middelstørrelse.

Vavnhøje ere 3 Høje, der ligge paa en Højde i Agermarken ud mod Lavningen sydvest for Kirken og ligge ganske tæt op til hinanden, saa tæt endog at de tildels gaa i eet ved Foden. De ere dog en Del forstyrrede ved, at der er taget Grus der omkring ved.

Ved en Høj ved Sønderlund har Retterstedet for Hjerm-Ginding Herreder været, ligesom der ogsaa holdtes Ting i Sønderlund, se Side 8—9.

I en Høj paa Store Døse Mark har man fundet en Begravelse med en Egekiste, hvori et Skelet[8]).

I Nærheden af Særkjær findes, ifølge Frølund, Rester af en Skanse ved Struervejen.

I Sognet findes:

Dellerup, 4 Gaarde der kaldes Dellerup, Nygaard, Søndergaard og Jakobsminde, deraf en paa 9, en paa 7 og en paa 5 Tdr. Hkr., 2 Bolsteder og 2 Huse. 1683 2 Gaarde, af hvilke en havde været øde i 26 Aar, og et Vol; blandt Marker nævnes da Dragkjær og Estagre. 1486 var her kun en Gaard, da Las Harbo indværgede den med dens øde og byggede Byggesteder som sin Hustrus og hendes Børns rette Enemærke og Kronens rette Ledingsgods. Under Gaarden hørte de 2 Byggesteder Nørre og Sønder Kalkjær. 1513

dømtes, at Dellerup skulde give dobbelt Skat og Leding lige med den bedste hele Lægsgaard i Hjerm Herred[9]). 1585 solgte Kronen til Peder Gyldenstjerne til Tim Dellerup med det øde Byggested Kalkjær, Døse med et øde Byggested og Gaardhøje.

Trabsbjerg, 3 Gaarde, 3 Trabsbjerghuse, af hvilke 1 kaldes Nørager. 1683 var „Trodsborg" et helt og et halvt Bol, der tilhørte Præsteembedet; paa Marken nævnes da Frises Toft og Porsmose.

Klemhus, 1 Hus, i Sognets Nordspids i Kanten af Asmose.

Nørlund, 2 Gaarde, deraf 1 paa 4 Tdr. Htkr., og 5 Huse. 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Graakjær, Ulvpyt, Egborgtoft.

Tonsbjerghus.

Sønderlund, 5 Gaarde, deraf en kaldet Sejbjerg, deraf 3 hver paa omtrent 6 Tdr. Htkr., og 1 Hus. Desuden Melgaard, 6½ Tdr. Htkr., Melgaard Mark, 4 Huse, det ene Aldershvile, Ilsvad, c. 5 Tdr. Htkr. 1683 5 Gaarde, 1 Bol og 2 Huse, paa Marken nævnes da Korskjær, Gallebjerg, Voldstoft, Mortenshøj. Abbeden i Tvis Kloster solgte 1531 til Hr. Mogens Gøye Gaarden Nørlund og 2 Gaarde og 1 Bol i Sønderlund[10]). Om Tingstedet her se foran S. 8—9.

Lundhede og Lundager, 2 Huse, Parceller fra Sønderlund.

Maabjerg, 7 Gaarde, nemlig Kirkegaard,

4½ Tdr. Htkr., der tidligere har tilhørt Præsteembedet, Søgaard, c. 4 Tdr. Htkr., ved en stor nu udtørret Dam, Nørgaard, c. 4 Tdr. Htkr., Hyldgaard, 3½ Tdr. Htkr., Lillelund, Toftgaard og Annexgaarden, og 3 Huse, deraf Søgaardhus, Hyldgaardhus. Udflyttere ere: Snedkergaard, 6½ Tdr. Htkr., Tømmergaard, 4 Tdr. Htkr., egentlig Tømmermandsgaard, efter Jens Nielsen Tømmermand, der levede ved 1700, Søndergaard, Bjerggaard, 6½ Tdr. Htkr., Lille Bjerggaard, 1 Hus. 1683 var Maabjerg 3 Helgaarde, hvoraf 1 øde, 3 Halvgaarde, 3 Bol, Degnebolig og 5 Gadehuse; paa Marken nævnes da: Golhøj, Senalt, Sentoft, Skøjkjær, Munkholm, Omtoft, Korsagre eller Kaasagre. Hyldgaard antages at have heddet Hyldal, da Borgmester i Holstebro Jens Iversen Hylddal var født her omkring Aar 1600. Paa Toft Mark laa et Bomhus, „ved Leddet," hvor der 1761 fødtes Peder Maabjerg, der først var Skræder og døde 1824 som Præst i Gørding, Vem og Bure. Om hans Levned har man en Vise, der er udgivet af Frølund i Saml. til jydsk Historie og Topografi.

Maabjerg Kirke, se nedenfor.

Nørhede, 2 Huse, Parceller fra Maabjerg.

Lavhede, 3 Huse.

Sønderborg, 1 Hus, Parcel fra Toftgaard, Vaadager, 2 Huse, det ene Parcel fra Kirkegaard, Kjærhus, 2 Huse, det ene i Nørhede og Parcel fra Kirkegaard, det andet gammel Ejendom.

Lægaard, c. 7 Tdr. Htkr., Nørre Lægaard, Lægaard Mark, 1 Gaard, 3 Huse. Lægaard var 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Fra Lægaard stammer en i det 16. og 17. Aarh. bekendt Familie, af hvilken Christen Lægaard, Frederik II's Livlæge, Raadmand i Kjøbenhavn, Hans Knudsen Lægaard, død 1688, og Oberst Lægaard. Borgmester Mikkel Vibe i Kjøbenhavn er født her 1565, hans Fader hed Christen Mikkelsen og hans Farbroder var Præst i Tyregod.

Lægaard Mølle, med en smuk Beliggenhed. Den var længe Mølle til Holstebro Bispegaard, hvis Jorder oprindelig laa i Maabjerg Sogn.

Særkjær, 1 Gaard, 7½ Tdr. Htkr., paa Marken nævnes 1683 Bavnhøj, Erstagre.

Gaardhøje, c. 7 Tdr. Htkr., var 1683 en Gaard med 2 Bønder. Navnet maa hidrøre fra en Gaarde (Fiskegaarde) i Bækken. Nørholm, 1 Gaard, Parcel fra Gaardhøje.

Solbakken, 1 Hus.

Store Døse, 5 Tdr. Htkr., Lille Døse, 1 Gaard, 1638 nævnes „Døse" som en stor Gaard. Navnet udtales Døs og betyder Dysse.

Hale, 1 Gaard, 2 Huse, 1683 et halvt Bol; paa Marken nævnes da Skrøn, Skøvl- eller Sjøvlbjerg.

Højsager, 1 Gaard, 1 Hus, Parcel af Dellerup.

Frøjk, 2 Gaarde, den ene paa 6½ Tdr. Htkr., 5 Huse og Frøjkhus. 1585 var Frøjk 2 Gaarde

foruden Møllen, 1683 1 Gaard, men et øde Bol brugtes derunder. Indtil 1777, da begge Gaarde brændte, ved hvilken Lejlighed den gamle Povl Frøjk omkom, laa de ved Aaen. Aar 1418 gav Biskop Peder i Ribe til Ribe Bispestol alle sine Marker mellem „Frøydewigh" og Holstebro og en Gaard i Holstebro. „Frøyde" skal vistnok være Frøde, det gamle Navn paa en Frø.

Frøjk Vandmølle.

Egebjerg, 1 Gaard, Parcel fra Frøjk.

Hedehus, Parcel fra Frøjk.

Smedevad, 1 Hus, gammel Ejendom.

Maabjerg Kirke.

Kirken i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, dækkedes af Bjælkelofter, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, hvoraf 3 endnu ere synlige paa den nordre Side. Skibets tvende Døre fik retvinklede Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere. Medens den nordre tjener som Indgang, er den søndre blindet, og blandt de Materialer, der ere anvendte til Tilmuringen, ses Overdelen af et oprindeligt Vindue. Sammesteds er indsat en af Kamp raat tilhuggen Kumme (Vievandskar?), som har en

Diameter af 17¼ Tom. og en Dybde af 7½ Tom. I Korets nordre Væg ſes en Kvader, hvorpaa der i højt Relief er udhugget en meget primitiv Figur med Krone paa Hovedet. Kirkens ældſte Del hviler paa en Sokkel. Som det ſynes, i Tiden henimod den papiſtiſke Periodes Slutning, har man forlænget Skibet c. 7½ Alen mod Veſt. Til begge Sidemurene benyttedes huggen Kamp, medens Gavlen, der blev ſmykket med et Tandſkifte og et Kors, muredes af ſtore, røde, i Munkeſkifte lagte Tegl. Viſtnok paa ſamme Tid blev Korets Loft ombyttet med en Krydshvælving, og et lille Vaabenhus føjedes til Kirkens nordre Side. Næppe længe efter at Kirkens Udvidelſe har fundet Sted, og i ethvert Tilfælde førend den papiſtiſke Periodes Slutning, opførte man et Taarn i Veſt, hvis nederſte Del overhvælvedes og ſattes i Forbindelſe med Skibet ved en ſpidsbuet Arkadeaabning.

I ſenere Tider er Taarnet blevet overdækket med et lavt firefidet Spir og ſtore Vinduer ere gennembrudte paa Kirkens Sydſide. Ud for den ſøndre Dør ligger en lille Gravhøj, hvori efter Sagnet 3 Møer ere begravne, ſom have bygget Maabjerg, Møborg og Mejrup Kirke. Paa Højen findes en Del raa Kampeſten og ved dens Veſtſide ligger en Kvader, hvori fire ſkaalformede Fordybninger ere udhugne.

Altertavlen er et ret anſeligt, i Renaisſancefnitværk udført Arbejde, hvis Midtparti indtages af en ved Otto Bache i 1861 malet Kriſtus paa

Korset. Alterkalken har paa Foden følgende Indskrift: „Anno 1733 Gav Jens Hiermiin til Aussum Gaard og hans Hustru Mete Cathrine Svane, da Ejere af Maaberg Kiærche, denne Kalch og Disck til Kiærchen efter at det Forige var Samme Aar ved den Store Ildebrand I Holstebroe Fortæret." De malmstøbte Alterstager, der bæres af 3 smaa siddende Dyr, synes at tilhøre samme Tid som Altertavlen. Knæfaldet har Jerminernes og Poulsonernes Vaaben. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er meget uanselig og af en plump Form, men den synes dog at være Kirkens oprindelige. Prædikestolen er et tarveligt Renaissancearbejde, der maa tilhøre samme Tid som Altertavlen.

Klokken maa ifølge den langstrakte Form være meget gammel, men den er ganske blottet for Indskrift. Foroven ses tvende Støbemærker.

Sognet har været annekteret til Holstebro med Undtagelse af 1807—18, da det var Annex til Mejrup.

1722 bortskødedes en Jord, der tidligere havde hørt til Maabjerg Kirke; den gik i Sønder og Nør udover Vejen til Lægaard og paa vestre Side til Spedalsdal, der var tillagt Byfogden i Holstebro som Embedsjord. Navnet Spedalsdal viser, at her havde ligget et S. Jørgens Hus, der var Hospital for Spedalske.

Den af sin Beskrivelse af Holstebro bekendte Kordegn L. C. T. Frølund har 1875 udgivet: „Maa-

bjerg Sogn før og nu", 16 Sider, af hvilken flere Oplysninger ere hentede.

Sire Sogn.

Sire Sogn, Annex til Navr, grænser mod Nord til Vejrum S., mod Øst til Hjerm S. og Maabjerg S., mod Syd til Maabjerg S. og Navr S. og mod Vest til Navr S. Kirkens Afstand fra Holstebro er ¾ Mil.

Sognets Fladeindhold er 1664 Tdr. Land med 122 Tdr. Htkr. Sognet er fladt og ret højtliggende med frugtbare Lerjorder, undtagen i den sydøstlige Del, hvor de høje Krunderup Bjerge hæve sig. Her findes paa Storbjerg Frederik VII's Mindestøtte ved en Plantage med Plantørbolig.

1 Skole. 1 Andelsmejeri. I alt i Sognet 62 Gaarde og Huse med 363 Indbyggere, (1880: 293, 1860: 238, 1840: 200, 1801: 182).

Sognets Navn skreves 1340 Syræ, hvilket skal læses Siræ; Udtalen er Sir. Navnet Sire er et ofte forekommende Stednavn, saaledes kaldes Den Sejrø altid Sire og skreves saaledes i gammel Tid. I Bleking findes et Siretorp; derimod er vistnok mere end 1 norsk med Sire sammensat Navn og det skaanske Sirekøping af Kvindenavnet Sigrid. I Norge findes ikke faa Stednavne Sire, blandt disse en Ø, som Professor Sofus Bugge i Kristiania

velvilligſt har meddelt mig kunde betyde Den i Havet og i en forhiſtoriſk Tid maa have heddet siwiR auju, og ſaaledes kunde flere lignende norſke Stednavne forklares. Imidlertid har Profeſſor O. Rygh i Kriſtiania ogſaa underrettet mig om, at ikke alle norſke Stednavne Siri kunne betyde Ø i Søen, men de ligge dog ved Vandløb. Paa vort Sire, der hverken ligger ved Sø eller Aa, paſſer Udledningen ſlet ikke. Vi maa derefter anſe et ſaadant Ord ſom Sire ſom et meget gammelt Ord i vort Sprog, der er tabt undtagen i Stednavne og hvis Betydning ikke kan udfindes. I Sognet findes kun 3 ſmaa Høje, den ene ſønden for Kirken, den anden i Nærheden af Skrubhus, i hvilken Høj der ſagdes at have boet en Smed, der havde ſit Løb til Bækken for at ſvale ſine Jærn; den tredie Høj findes i Sire Lyngbjerge i Sognets ſydoſtlige Del, hvorfra man har en overordentlig vid Udſigt til Veſterhavet, N. Niſſum Kirke, Salling og mod Syd langt ud over Heden.

I Sognet findes:

Sirgaard, 2 Gaarde, deraf 1 med 5 Tdr. Htkr., 4 Huſe, Sirgaardhus, 1683 1 Gaard, der havde 2 Beboere; paa dens Mark nævnes da Løvbuſk, Kloſterbjerg. Den blev 1585 af Kronen overdraget til Peder Gyldenſtjerne tilligemed et Husſted kaldet Gedbjerg. 1766 ſiger Præſten, at et ſtort Stykke af Gaardens Mark var lagt under Adſumgaard og unddraget Tiendepligt. I et Tingsvidne 1518 nævnes Sire Kloſter ſom en Gaard,

og har vel Navn af, at den tilhørte et eller andet Kloſter.

Nygaard, 1 Gaard, 1 Hus.

Fisgaard, 1 Gaard, Fisgaardhus, ſagdes 1766 at have Navn af, at Fiſkervognene i forrige Tider holdt her. Vejrum Præſtekald ejede tidligere i Sognet et Bol kaldet Kongsgaard eller Fiſkerhus (ſe S. 85), hvilket maa være denne Ejendom, der ſiges at ligge ved Sire Kirke og først er opført af Mag. Peder Lime, der var Præſt i Vejrum 1618—42. Fisgaardhus og Fiſkerhus udtales jo ens.

Sire Kirke, ſe nedenfor.

Lund, 4 Tdr. Htkr., Sortkjær, 1 Gaard, Kriſtiansminde, 1 Hus.

Sire By var 1651 en Halvgaard og et Bol.

Ødegaard, 4 Tdr. Htkr.; kaldes 1683 en Helgaard, men 1651 en Halvgaard. Den nævnes ved Aar 1500 ſom Øgaard, 1597 ſom „Ødegaard Krogsgaard," hvilket ſidſte vel var dens egentlige Navn, før end den engang blev øde.

Østergaard, 5½ Tdr. Htkr., nævnes 1597, var 1683 2 halve Gaarde, hvoraf den ene øde.

Roſenholm, 1 Gaard, Parcel af Nygaard.

Aldersro, 1 Hus.

Bisgaard, 1 Gaard. I Matriklen 1683 opføres nogle Jorder, der tilhørte Holſtebro Biſpegaard, og der nævnes ogſaa Biſpegaards Bakke; det ſiges ogſaa udtrykkelig 1766, at „Bisgaardhus" havde Navn af, at det var opført paa nævnte Biſpegaards Grund.

Gunnesborg, 5 Tdr. Htkr., 1683 en Helgaard, kaldes 1651 Gundesbjerg, 1597 Gundersborg. Navnet staar vel i Forbindelse med den Gaard under Tornager, der nævnes 1500 som Mikkel Gundesens Eje.

Pilgaard, 1 Gaard, Lille Pilgaard, 1 Hus. Pilgaard var 1683 en Helgaard.

Foldager, 1 Hus.

Aldershvile, 1 Gaard.

Ballegaard, 2 Gaarde, 6—7 Tdr. Htkr., Ballegaardshus, var 1683 2 Halvgaarde; paa dens Mark nævnes da Kabelstoft, Tøgers Nyling, Guldtoft, Lystballe, Lidebjerg.

Sire Mølle (Vejrmølle).

Tornager, 6½ Tdr. Htkr., Lille Tornager, 1 Gaard, Øster Tornager, 1 Hus. Tornager var 1683 2 halve Gaarde. Omtrent 1500 nævnes en Gaard i Tornager kaldet Mikkel Gundesens Eje[11]). Navnet udtales Torager.

Holmgaard, c. 4 Tdr. Htkr.

Gade, 1 Gaard.

Godrum, 1 Gaard, har Navn af, at den ligger yderst til vester i Sognet, hvor der var god Plads, nævnes 1766.

Bjerg, 3 Gaarde, 4—6 Tdr. Htkr. 1683 2 Gaarde, der kaldes „ved Bjerg" og „ved Lillebjerg".

Bronsholm, 1 Hus.

Gaasager, 1 Gaard, 2 Huse, nævnes 1766.

Husene Raabjerg, Kalkjærhus, Made, Kamphus, Larsensminde, Halhus, Sønder-

gaard, Trasbjerghus, Højager, Lysballe, Lundager.

Sirmark, 1 Gaard, 11 Huse.

Sir Lyngbjerg, 1 Hus.

Klogborg (udtales Klowborre), 1 Gaard, kaldes 1683 en „Bæring". Stedet blev bygget i sidste Halvdel af det 17. Aarh. af Præsten Hr. Niels Povlsen i Vejrum paa nogle Kaldet tilhørende Stuvjorder.

Gammelby Huse.

Støvl, 2 Gaarde, den ene 4½ Tdr. Htkr., 1683 en Gaard og en „Bæring". Støvl ligger lavt og Marken er fugtig. Navnet betyder Bæld; man sagde i gamle Dage om en Aas Udspring, at den „støvles". Paa oldnorsk betyder stífla at dæmme.

1651 nævnes et Bol Thromager. 1632 fik Præsten i Navr Brev paa Kronens Enge i Sognet.

Sire Kirke.

Kirken er en meget uanselig Bygning, der synes at tilhøre den senere papistiske Tid (c. 1450). Den er oprindelig opført af store, røde i Munkeskifte lagte Tegl og danner et overalt lige bredt aflang-firkantet Rum, hvis østlige Del, Koret, er afskilret fra Skibet ved en Tværmur, hvori der findes en spidsbuet Triumfbue. I det ydre betegnes Korpartiet ved en Pilaster, som springer ½ Sten frem foran Murfladen. Paa Nordsiden ses

to smaa oprindelige, raat murede Vinduer, hvoraf det ene afsluttes med en svagt tilspidset Bue, det andet med en trykket Rundbue. Udvendigt er kun Nordsidens Murværk for største Delen bevaret, medens de 3 andre Sider ere ombyggede med smaa Sten. Den vestre med en smagløs Blinding forsynede Gavl bærer Aarstallet 1781, der utvivlsomt angiver Tiden, paa hvilken Ombygningen har fundet Sted. I den nyeste Tid er der føjet et lille Vaabenhus til Kirkens Sydside.

Altertavlen bestaar af et daarligt oliemalet Billede, som fremstiller Kristus paa Korset. Det er udført af N. Skow i Viborg 1877. Alterkalken er uden Navn eller Aarstal og frembyder ingen Interesse fra Formens Side. Paa Foden af de malmstøbte Alterstager staar „„Siir Kirche M. H. S. 1677. Døbefonten er et ualmindelig raat, af Kamp udhugget Stykke. I Prædikestolen have vi et meget tarveligt Snitværksarbejde, som næppe er ældre end det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Klokken er omstøbt i 1758.

Navr Sogn.

Navr Sogn grænser mod Nord til Asp S., mod Øst til Vejrum S., Sir S. og Maabjerg S., fra hvilket sidste det for en Del skilles ved Ellebæk, mod Syd til Ulborg Herred, fra hvilket det

skilles ved Storaaen, mod Vest til Bure og Asp Sogne. Sognet gjennemskæres af Jernbanen fra Holstebro-Vem, derved Navr Station. Kirkens Afstand fra Holstebro er 1 Mil.

Sognets Fladeindhold er 5590 Tdr. Land med 142 Tdr. Htkr. Jordbunden er skarp undtagen ved Kjærgaard og Stabeldal. Den mellemste Del er højt liggende, især mod Grænsen af Sire Sogn, hvor Krunderup Bakke hæver sig højt. Østlig i Sognet udspringer Ellebæk, der senere samles med Torpbæk og derpaa hedder Navr Bæk. Fra Gjedmose løber mod Syd Ørbæk. Forbi Falsø løber Falsø Bæk. Paa Generalstabens Kort nævnes ved Vognstrup „Blodmose", hvilket skal være Blaamose.

1 Skole. I alt i Sognet 97 Gaarde og Huse med 492 Indbyggere (1880: 479, 1860: 359, 1840: 327, 1801: 288).

Sognets Navn skreves 1340 Nakærœ, 1347 Naker, 1480 Nacher, 1495 Nagher, men dog allerede 1442 Nawær og 1444 Nawer. Navtrup paa Mors hed ogsaa oprindelig Naktrup. Endelsen er uden Tvivl Øre, Bredden langs Ellebæk, og Forstavelsen, der maa have været udtalt med langt a, for at k kan gaa over til w, er vel samme Ord som Nakke, der maa have været Navn paa en fremstaaende Højde vesten for Bækken.

I Navr Sogn er 78 Høje, hvoriblandt er 3 Langhøje. Iblandt de runde Høje ere 2 meget store, nemlig Møgelhøj, der ligger østen for Kirken, og

en ved Falsø. Møgelhøj er 175 Alen i Omkreds og dens Højde er i Forhold dertil. Tæt sydøst for den findes 3 Hulninger i Heden. Den anden store Høj er mindre end denne. men den ligger højere.

Den mærkeligste Samling Høje findes nær op til Gaarden Døse. Heriblandt ere 3 Langhøje. Den vestligste er kun 100 Alen lang, men meget høj af en Langhøj at være. De 2 andre ligge ganske mærkeligt lige i Linie fra Øst til Vest med en rund Kæmpehøj mellem sig. Den østligste er 195, den vestligste 159 Alen lang. Denne sidste er kun en lav Rygning, som Overdelen er taget af, saa at Sandet ligger blottet langs hen ad den. Den anden kan vel være mellem 3 og 5 Alen i Højde, og kaldes Langemette. Sagnet siger, at der har boet en Kvinde i den af dette Navn, men i den brede Dysse paa den anden Side af Bækken har boet en Smed. De holdt af hinanden og skulle ofte have færdedes frem og tilbage over Bækken.

1766 nævnes paa Navr Mark Bolderhøj, paa Torp Mark Møgelhøj, paa Alstrup Mark Ringshøj og Lange Mette og paa Vognstrup Mark Taterhøj, der var en langagtig Høj med en Fordybning i, hvori Tatere i fordums Tid undertiden havde opholdt sig.

I Sognet findes:

Falsø, 4 Gaarde, hvoraf 2 paa 4 Tdr. Htkr., 7 Huse, var 1683 4 halve Gaarde, paa Marken

nævnes da Stokager, Knublerager, Jelleshøj, Kvelsager. 1547 hed det Falshede og der var Store og Lille Falshede. Paa samme Maade hed Ravnsø ved Varde i ældre Tid Ravnshede. 1532 udstædtes kgl. Befaling til gode Mænd om at ride Markskæl mellem „Falsi" og Lindtorp.

Hede, 1 Gaard, 2 Huse.

Dalbjerg, 1 Hus.

Kjærgaard, 2 Gaarde med 6—7 Tdr. Htkr., med Mølle, var 1683 1 Gaard; da nævnes Slotskjærbaksenge. 1411 synes et Sted, der hed Kralleerup, at have ligget i Nærheden, thi et Tingsvidne udsagde, at intet af dens Jord var brugt til Kjærgaard.

Stabildal, 7 Tdr. Htkr., nævnes 1597, var 1683 en øde Gaard, paa hvis Mark nævnes Stabelkuul.

Stabilknak, oftest alene Knak, 1 Hus.

Engmarkhus.

Made, 1 Gaard, 1766 Maahuset.

Overgaard, 8 Tdr. Htkr., Overgaard Mark, 1 Hus. Overgaard nævnes 1585.

Altfornær, 1 Hus.

Majgaard, 1 Gaard.

Krunderup, 3 Gaarde, 5 Huse. 1683 6 Bol, hvoraf 2 allerede vare øde 1651, og 2 Huse; paa Marken nævnes Hjulager, Haldager, Rueager. Navnet blev 1347 og 1547 skrevet Krumdrup.

Kronborg Hus.

Vognſtrup, (udtales ønſtrop), 5 Gaarde, 2 Huſe, var 1683 2 Helgaarde, 3 Fjerdedelsgaarde og 1 Hus kaldet Hedehuſet.

Alſtrup, 6 Gaarde, deraf 1 med 4½ Tdr. Htkr., og 3 Huſe, var 1683 3 Helgaarde, 3 Halvgaarde, 3 Huſe; paa Marken nævnes da Dyſtoft, Skabager og paa Udmarken Steng. En Gaard i Alſtrup blev 1442 ſkænket til Dueholm Kloſter, der igen 1448 ſkødede den til S. Hans Kloſter i Viborg.

Offersgaard, 6½ Tdr. Htkr.

Overlund, 9 Tdr. Htkr., var 1683 2 Gaarde, af hvilke den ene øde; da nævnes ogſaa et Bol Nederlund, ſom ogſaa omtales 1607.

Gade, 4 Tdr. Htkr., der havde Navn af, at den laa ved Fællesdriften for Navr By, den kaldtes 1651 „paa Gade".

Navr Kirke, ſe nedenfor.

Navr Præſtegaard, 6½ Tdr. Htkr. Paa dens Mark nævnes 1683 Viagre og Stavningsagre.

Navr By, 2 Gaarde, 7 Huſe, var 1683 3 Gaarde, hver med 2 Bønder, og 5 Bol, hvoraf 1 øde; paa Marken nævnes da Lundingsager, Møgelvig, Tingdal, Spidſtrup, Stenbro.

Torp, 2 Gaarde, Torphus. 1683 nævnes Gaarden Store Navrtorp og Bolet Lille Navrtorp. 1597 gav Gaarden Torp 18 Læs Hø og 3 Pund Smør til Lundenæs af Smediager.

Stenbrohus, 2 Huſe, Pilbjerg, 1 Hus.

Moſegaard, 1 Gaard, 1651 en Halvgaard, nævnes 1585.

Vejager, 1 Hus.

Melbjerghus.

Navr Station.

Navr Vandmølle, nævnes 1547; den havde 1683 været øde i 40 Aar og kaldes 1766 Glattrup Mølle.

Madsbjerg, 1 Gaard.

Dalgaard, 1 Gaard, Dalgaardhus. Dalgaard nævnes 1651 som en Halvgaard.

Søndergaard, 1 Gaard.

Nygaard, 1 Gaard.

Bækmark, 1 Hus.

Gjedmosehus, 1 Hus.

Navr Kirke.

Kirken, i romanſk Bygningsſtil, er oprindelig opført af omhyggeligt tilhugne Kampeſtenskvadre og har beſtaaet af et ret anſeligt Skib ſamt et i Øſt lige afſluttet Kor. De tvende Bygningsdele, der ſtaa i Forbindelſe med hinanden ved en ſlankt formet Triumfbue, dækkes med Bjælkelofter, og Lyſet modtoge de gennem ſmaa rundbuede Vinduer, hvoraf 3 tydeligt kunne ſes paa Kirkens Nordſide. Af Dørene er den nordre fuldſtændig bevaret, hvad Formen angaar, men den er tilmuret. Den har retvinklet Karmſnit og aflang-firkantet Dækſten. Hele Bygningen har hvilet paa en Fod med Skraakant. Som det ſynes i en ſildig papiſtiſk Tid, har man til Skibets veſtre Gavl føjet et af ſtore røde Tegl i

Munkeſkifte muret Taarn, hvis nederſte Del overhvælvedes og ſattes i Forbindelſe med Skibet ved en ſpidsbuet Arkadeaabning. Viſtnok ved ſamme Tid dækkedes Koret med en Krydshvælving, og et Vaabenhus, indvendig forſynet med ſmaa, fladbuede Blindinger, føjedes til Skibets nordre Side. I ſenere Tider har man gennembrudt ſtore, plumpe Vinduer paa Kirkens Sydſide, ſamt fornyet Bjælkelofterne.

Altertavlen er et meget tarveligt Arbejde, der i det tidligſte ſkriver ſig fra Tiden henimod det 17de Aarhundredes Midte. Midtpartiet indtages af en ualmindelig flet oliemalet Fremſtilling af Kriſtus paa Korſet med Maria og Johannes ved Siderne. Alterkalken er næppe ældre end Begyndelſen af det indeværende Aarhundrede. De malmſtøbte Alterſtager ere ſkænkede til Kirken den 11. Octbr. 1634. Døbefontens Kumme, der er udhugget af Kamp, tilhører ſikkert Kirkens tidligſte Dage, men den er uden Intereſſe fra Formens Side; Foden er en raa, overkalket Murmaſſe. Prædikeſtolen er et meget tarveligt Renaisſancearbejde, der maa formodes at være ſamtidigt med Altertavlen. Til venſtre for Triumfbuen hænger et raat udſkaaret Krucifix, ſom maa antages at tilhøre den ſeneſte papiſtiſke Tid. Klokken har følgende Indſkrift: nicolavs : me : fecit : in : nomine : domini ano : D°O : M : CCCXXXX. Under Indſkriften ſes et Støbemærke. Taarnet, der ved en Gitterdør med Aarstallet 1777 er afſkilret fra Kirken,

er indrettet til Familiebegravelse for Slægten Jermiin til Avsumgaard. Det indeholder 3 Kister uden Indskriftsplader; i den ene Stifteren af Stamhuset.

Præster.

Jep. Thorstensen 1464.
Christiern Persen 1480.
Severin Esbernsen Præst og Kapellan i Naffwere 1518.
Jens Lønborg.
Jørgen Jensen 1578, ihjelslaaet 13. Maj 1599.
Christen Nielsen Kjær 1619. 1639.
Eske Eliesen 1639—67.
Svend Andersen Soderup (Hvas) 1667—93.
Christen Berntsen Vedel 1693—1730.
Christian Reimer 1730—49.
Christian Christoffersen Nisley 1749—63.
Jens Jørgensen Windfeldt 1763—81.
Lavrids Nielsen Nyboe 1782—87.
Christian Johan Lodberg Krarup 1787—94.
Knud Peter Lind 1794—1813.
Peter Jensenius Sundorph 1813—24.
Ove Thomas Nikolaj Krarup 1825—37.
Hans Jakob Frederik Christan Wolf 1837—46.
Christian Peter Nikolaj Brandt 1846—55.
Simon Peter Groth 1855—73.
Vilhelm Truels Petersen 1873—81.
Andreas Peter Vilhelm Gregersen 1882—86.
Andreas Aarüs Lisberg 1887—91.
Niels Christian Hansen 1891.

Hr. Jørgen Jensen fik 3. Aug. 1578 kgl. Bevilling paa Trediedelen af Navr Kongetiende og 19. Juli 1580 4 Tdr. Rug af Bure Kongetiende.

23. Sept. 1629 lod paa Hjerm Herredsting Hr. Christen Nielsen optage Tingsvidne, „at

Navr Præſtegaard er ikke uden ringe paa Ager og Eng, ſaa han ikke kan ſaa uden 2 Slags Korn, Rug og Byg, Rug 8 Tdr., Byg 3 Tdr., ingen Havreſæd, ikke heller at kan avle mere end 6 Læs Hø. Hans Tiendekorn af Navr Sogn er beregnet for 7 Tdr. Rug, 7 Ørte Byg, aldeles ingen Havre, ej heller Boghvede, og i hans Annex har han ingen Præſtegaard, ej heller Vederlag derfor, Korntienden er taxeret for 11 Ørte Korn og ikke Hr. Chriſten har anden Indkomſt til Navr Præſtegaard end det blotte bare Tiende og Offer. Efter ſlig Lejlighed er den fattige Mand Hr. Chriſten indviklet udi en ſtor Gæld, en Part fordi han har mange Børn og efter ſin Formue har anvendt en ſtor Bekoſtning paa dem til Skolegang i Ribe, i Aalborg og omſider i Kjøbenhavn, en Part formedelſt ſtor Skat og Tynge, han nu i nogle Aar har udgivet til kgl. Majeſtæt, og, efterſom han ſidder paa en alfarendes Vej, dagligen overiles og beſværes af Vandringsfolk, og de gør dagligdag en ſtor Bekoſtning til Husholdning.

„Desligeſte vandt ydermere forſkrevne 24 Danncmænd, at det førſte kgl. Majeſtæts Ryttere kom her i Landet 1627 om Mouritii Dag (22. Septbr.), kom der et ganſke Kompagni til Navr Præſtegaard og indkvarterede i den ringe Sogn Navr, og tøvede ſaa hos ham udi Præſtegaarden en Kvartermeſter med flere af ſine Selſkaber, ſom der fortøvede udi 9 Nætter og Dage med 24 Heſte, ſom gjorde ham ſtor Bekoſtning og Skade, og der de rykkede bort

paa S. Mikkels Aften, plyndrede de og fratoge ham Øg og Vogn med alt hvis andet da forhaanden var. Paa S. Mikkelsdag derefter ſamme Aar kom da et andet Kompagni af kgl. Majeſtæts Ryttere, ſom ogſaa indkvarterede her i Navr Sogn, og tvende andre Officerer, Adelsperſoner, med 30 Heſte, hvilke blev hos ham i 3 Dage og Nætter. Item derefter den 24. Søndag poſt Trinitatis (4. Nov.) under Prædiken og Gudstjeneſte kom en Greve, ſom var en Kornet, med et Kompagni Ryttere af Kejſerens Folk til Navr Præſtegaard, ſom ogſaa indkvarterede i den forſkrevne Navr Sogn, og ſamme Kornet med ſine Folk, ſom varede paa ham, blev i Præſtegaarden den Nat over med 50 Heſte. Da ſamme Tid blev hans Korn udkaſtet af Laden i Gaarden, i hvilken de fandt, ſom hemmelig var forvaret i Kornet, hans Præſteklæder, uden hvad han ellers havde paa ſig, hans Huſtrus og Børns Klæder med Kapper og Kjortler, Sengeklæder, ſom endda var beholden og i Kornet henlagt, med andet Linnedklæder, Lagen og Duge, hvilket de ſamme Tid bortog altſammen, hans Vognredſkab og Plovredſkab blev aldeles ombragt og forbrændt om Natten paa Vagtilden udenfor Gaarden.

„Efter ſlig Lejlighed ſom ogſaa formedelſt Skat og Tynge, han Tid efter anden udgav til Kejſerens Officerer, maatte han omſider i den Tid, Grev von Slick lod opſkrive den ſtore Skat paa 80 Rd. og et Par Staldøxne, ſom hver Præſt ſkulde udgive, og det var ham umuligt den at kunne

afstedkomme, rømme Præstegaarden med Hustru og Børn og ligge i Skygge og Skjul, indtil Grev von Slick rejste her af Egnen med sine Folk. Siden den Tid han da er igen kommen til Gaarden, have godt fremmede Folk af Guds Tilskyndelse forstrakt ham med Penge, Korn og Kvæg, saa han fik endda noget saaet i Jorden igen, dog han er meget gældbunden, og hans Børn, han havde til Skole og Studier, ere nu komne hjem til ham og nødes til at blive hjemme hos ham, formedelst han formaar ikke længer at holde dem paa fremmede Steder, uden Gud almægtigste med Middel vil hjælpe".

Han søgte derpaa Kongen om Hjælp, især da Bure Kongetiende, som hans Formand havde faaet af Kong Frederik II. til Kaldets Forbedring, var ham frakommen, i den Tid Børge Trolle var Befalingsmand paa Lundenæs [12]).

Hr. Eske Eliesen blev kaldet 1639, idet hans Forgænger 19. Jan. fik kgl. Bevilling til at overlade ham Kaldet for sin bedrøvelige Svagheds Skyld. Aaret efter blev Hr. Eske tiltalt, fordi han en Søndag havde forsømt Gudstjenesten i Annexet. Han undskyldte sig vel med, at han var rejst bort for at holde Skifte efter sin Moder og havde bestilt en anden til at forrette Tjenesten, men denne havde undladt dette. Hr. Elias dømtes derfor i Kongens Naade og Unaade, men 12. Sept. 1640 fik han dog Tilgivelse imod at afbede sin Forseelse for Menigheden og siden vide sig at tage Vare for saadan Forargelse og Usædvanlighed. Hans Enke

Sidſel Chriſtensdatter havde 1673 Strid med Efterfølgeren. Hans Søn Elias Navr Professor theologiæ ved Odenſe Gymnaſium er bekendt ſom Forfatter af gudelige Skrifter og af ſit Wredigt til Holſtebro, der er aftrykt i L. C. T. Frølunds Skrift om Holſtebro 1871.

Hr. Chriſten Vebel giver 1711 følgende ſørgelige Beſkrivelſe af ſine Kaar[13]):

Min ſtore Nød og Trang tvinger mig til nolens volens herhos allerunderdanigſt at give min fattige og elendige Tilſtand tilkende. Jeg har nu i nogle Aar dulgt min Armod og laant mig frem til adſtillige Udgifter, nu veed jeg ikke, ſaa ſandt ſom Herren lever, at faa en Sletdaler til Laans hos noget Menneſke, thi de Penge, ſom jeg Tid efter anden i min ſtore Nød og Trang har været foraarſaget til at laane, ſtaa endnu ubetalte. Jeg er ikke i nogen Slags Mønt Gjermand for en Sletdaler, men ſtikker i en vidtløftig Gæld, ſom jeg af dette fattige Kald aldrig kan betale. Sognene ere nu paa nogle Aars Tid blevne ſaa forarmede, at mit Offer og Tiende bliver jo ſlettere og ſlettere, ſaa jeg ikke kan have det tørre Brød. Tilmed har Misvæxt paa min ringe og ſkarpe Præſtegaards Avling nu i adſtillige Aaringer, Kornkøb til mange Folk, Miſt paa mine Bæſter og Kvæg Aar efter andet taget mærkelig og kendelig paa mig, ſaa det ſvier til mig. Jeg med en god Samvittighed kan kræve den alvidende Gud til Vidne, at jeg ved allerſtørſte Sparſommelighed har levet, ikke efter den hæderlige Stand, det

har behaget Gud og Kongen at sætte mig udi, men langt under den Stand baade i daglig Amterdragt og Spisning, har jeg dog i 19 samfelde Aar aldrig ved dette ringe Stykke Brød kunnet komme ud uden Gæld. Jeg kom til en forfalden Præstegaard. Salshuset faldt ned paa mig Anno 1706 over 8 Fag, som jeg maatte bygge op igen af bar Bund i en dyr Tid baade paa Kost og Tømmer. Ladehuset duede aldeles intet, den har jeg og haft nede paa Jorden fra Ende til anden, saa at jeg paa Præstegaardens nødvendigste Reparation har sat det meste af det, jeg i saa mange Aar har tjent her paa dette fattige Sted.

Jeg har 4 fattige smaa Børn, 3 Sønner og 1 Datter, af hvilke den ene Søn og Datter ere meget sygelige. Sønnen blev født til Verden uden Haar paa sit Hoved, ikke heller har der endnu til denne Dag villet voxe Haar paa hans Hoved, det synes ikke heller, at han skal faa Haar, derover er Drengen af en meget svag Complexion. Min liden Datter har ligget paa sin Sygeseng paa tredie Aar. Avlskarl har jeg ikke haft nu i 3 Aar, ikke heller med største gjorte Umag turdet opspørge noget Sted, som hver Mand i Sognel hel vel bevidst, det har ikke været for mig fattige Mand en ringe Fortræd, men langt større Skade. Anden Karl har jeg ikke heller. Sognefolkene af Medynk for Betaling, naar de kan faa Stunder fra deres eget Arbejde, hjælpe mig at tærske min ringe Avling ind. En Tjenestepige har jeg, som næppe kan tjene det, hvormed hun kan

klæde sig, thi alt det, som fattige Tjenestefolk skal have til Legemets Skjul, falder disse Tider kostbart, saa eres Løn kan gaa hel til Klæder.

Af Bedels Børn blev Sønnen Bernt Møller i Frøjk og var nogle Aar Løbedegn i Ravr Sogn.

Pastor Windfeldt, der blev Provst, var Søn af Jørgen W. i Ribe, hvis Fader Anders W. ejede Tanderup ved Ribe. Han havde „brave, fornemme og smukke" Folks Børn i Huset, som han dimitterede til Universitetet, blandt hvilke Chr. Leths Børn til N. Vosborg, Jens Bjørn fra Vodder, Regimentskvartermester Georg de Haldthuus. Han udgav flere Skrifter, saasom Anmærkninger til Pontoppidans Forklaring, om Nødvendigheden af en guddommelig Forløser, Erindringer om det Hernhutiske Væsen. Af hans Optegnelser i Kaldets Liber Daticus ses det, at han har været en tænksom Mand. Blandt saadanne Bemærkninger er den for hans Tid mærkelige, og i vore Dage for rigtig anseete, at Navnet Axel kommer af Absalon, der er forkortet til Absel.

1766 skrives, at Degnen holdt Skole i Degneboligen, hvilken Skole var oprettet 1741. Lærerens Løn kunde beregnes til c. 20 Rdl., og i Sire Sogn maatte han i 3 Vintermaaneder holde en Løbedegn.

Paastor Lind skriver 1809, at da han blev Præst, var Skolevæsenet i maadelig Stand. Degnen lønnede en Lærer i Sire og Sognefolkene gav ham Kosten og 1 Mk. om Ugen, medens han gik paa Omgang i Sognet og holdt Skole. Dette havde til

Følge, at naar et Subjekt vilde gaa for 3 Rdlr.'s Løn, tog man ikke den, der forlangte 4 Rdl.; et Par Vintre var Sognet endog uden Lærer. Imidlertid vare Folkene i Sire omhyggelige for deres Børns Undervisning og flere holdt Sønner i Skole i fremmede Sogne. Men nu fik Læreren foruden den sædvanlige Løn 36 Rdl. til Kost og Logi de 4 Vintermaaneder.

Asp Sogn.

Asp Sogn grænser mod Nord til Favsing S., mod Øst til Vejrum S., mod Syd til Navr S., mod Vest til Møborg S. og Gudum S. Kirkens Afstand fra Holstebro er 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 4680 Tdr. Land med 115½ Tdt. Htkr. Jorderne ere for største Delen sandmuldede med en Del Eng og Kær. Imod Øst findes dog en Del lermuldet Jord imod Vejrum Sogneskæl. Imellem Asp Kirke og Linde findes et for største Delen lyngklædt, dog for en Del opdyrket Højdedrag, der fortsættes mod Vest over Birkild, der ogsaa ligger højt. Linde By ligger lavt i en Kærstrækning, tildels omgivet af Højdedrag. Sognets nordlige og østlige Del er noget fladt, dog med enkelte højere Partier. 1 Skole. Alt i Sognet 90 Gaarde og Huse med 477 Indbyggere (1880: 454, 1860: 383, 1840: 266, 1801: 237).

Sognets Navn udtales æsp i Overensstemmelse med Skrivemaaden 1340: Aspæ. Det udledes af Aspetræer og har vel i Lighed med nogle norske Stednavne oprindelig heddet Aspar, der er Flertal af Asp.

I Asp Sogn er 124 Høje. Iblandt disse er en lille Langhøj og 2 runde Høje, der ere flade ovenpaa. 3 Høje, hvis Pladser endnu kunne ses, ere fløjfede. Ingen af disse Høje er særdeles stor.

De største ere: Bredhøj paa Matr. Nr. 2, som er flad ovenpaa, 4 ere paa Matr. No. 1 tæt Nordøst for Kirken, Grydhøj paa Lindtorp Ejendom og nogle af de Øst for liggende paa Nygaards Ejendom, hvilke alle dog kun ere af Middelstørrelse og ligge lavt. Grydhøj er udhulet og indrettet til Kalkovn. Ogsaa nogle af de paa Bakkerne syd for Kirken kunne anses for middelstore. Samtlige de øvrige Høje ere smaa.

De højest liggende Høje i Sognet ere Bavnhøje sydvest for Kirken. Herfra og ned mod Sydøst over Heden ligger en Række af c. 60 Høje. Iblandt disse er en vest for Vejen fra Linde til Asp Kirke, der er flad ovenpaa, og lidt længer nede ved Bækken en lille c. 70 Alen lang Langhøj nordøst for Linde By.

I en lille Moseplet i Agrene tæt ved de foran nævnte større Høje paa Matr. No. 1, nordøst for Kirken, fandtes i Sommeren 1876 ved Tørvegravning, og c. 1½ Alen nede blandt en Del Smaasten, eller muligvis over en Brolægning af Sten, et udhulet

Stykke Træ, hvælvet over nogle Urner eller Brudstykker af sorte Lerkar. Ved Siden deraf fandtes en lille Genstand af Træ, som Ejeren afgav til Oldn. Museum og som ansaas for en Spade, ved Eftersyn af Stedet fandtes endnu Bladet af en større „Spade". Urnerne og det øvrige gik itu ved Optagelsen. Det udhulede Stykke Træ har muligvis været en af de Ligkister, der ere fundne i enkelte Høje.

Den under Vejrum Sogn omtalte gamle Vold „Vindeldiget" har ogsaa strakt sig ind i dette Sogn og har gaaet Nord om Gaarden Vastrup og Syd om Skrædergaard og Munksgaard, men er her aldeles sløjfet. En c. 80aarig Mand i sidstnævnte Gaard meddelte Lærer Strandgaard 1880, at han i sin Ungdom havde været med til at bortkøre mangfoldige Læs Jord fra denne Vold og at den paa sine Steder var indtil 6 Alen bred i Bunden, andre Steder kun som et almindeligt Skældige og at den gik ud og ind i sære Krumninger.

1721 klagede Kirsten Christensdatter, der havde været i Birkild forat skære Grise, Lam og Kalve, over at hun i Dalen paa Vejen til Linde var bleven overfalden af Natmanden Erik Kolle, der boede paa Kabbel Gods (i Nissum, se Skodborg-Vandfuld Herred S. 65—66), der greb fat i hende, og paa morderisk Vis udtrak en Pistol, som han havde skjult under sin Kjortel, satte den for hendes Bryst og med de Ord: du skal dø for mine Hænder, satte en Kniv for hendes Strube og sagde,

at han vilde trække hende i Heden i en Mose, hvorpaa han slæbte hende 20—30 Skridt, men da en lille Dreng, hun havde med, raabte og skreg og der i Nærheden viste sig 2 Mænd, der pløjede, lod han hende ligge, efter at have taget alle hendes Penge og hendes Kniv.

Dette gjorde Natmanden ventelig, fordi hun gjorde ham Indgreb i Forretningerne, men iøvrigt var der paa den Tid lovlig beskikkede Mænd til den Art Forretninger. Saaledes fik Hans Koster 28. April 1643 kgl. Bevilling til at være Heste- og Svinesnider i Ribe Stift og 25. Nov. samme Aar tillige i Aarhus Stift, 9. Juli 1658 fik Henrik Lyder samme Bevilling for begge Stifter; 1. Juli 1670 beskikkedes Peder Orlof til det samme og tillige i den kgl. Del af Sønderjylland. Sidstnævntes Efterkommere vedbleve til henimod Aar 1800, maaske længer, men deres Omraade var mindre. Saaledes vare Niels Orlof og hans Søn Peder Nielsen Orlof af Rindum beskikkede Hesteskærere i Lundenæs og Bøvling Amter og Christian Nikolaj Orlof i Navr Mølle for Ryfensten Baroni.

I Sognet findes:

Birkild, der bestaar af Nørre Birkild, 1 Gaard, 1 Bolsted, 1 Hus, Mel Birkild, 1 Gaard, Sønder Birkild, 1 Gaard, 1 Bolsted, 2 Huse, Nørmark, 2 Bolsteder, 1 Hus, Nørkjær, 1 Bolsted. Birkild var 1683 2 hele Gaarde og en Halvgaard, 1510 nævnes en Gaard i Bierkyndh.

Navnet udtales nu Bjerkil og er maaske oprindelig Birkholt, Birkeskov. Byen ligger højt.

Højbjerg, 1 Hus.

Nyborg, 1 Hus.

Nørgaard, 1 Gaard, 4 Huse, Udfl. fra Linde.

Østergaard, 1 Gaard, 1 Bolsted, Udfl. fra Linde.

Buskgaaard (udtales Bosgo), 1 Gaard, 2 Huse, Udfl. fra Linde.

Stovgaard, 1 Gaard, 3 Huse, var 1683 et Bol under Linde By.

Linde, 2 Gaarde, med Mølle og Købmandshandel, 1 Bolsted, 8 Huse, var 1683 9 Gaarde, hvoraf 1 øde, 1 Bol og 1 Gadehus; da nævnes blandt Marker Blichelholm, Urteager, Øjager, Karlsager, Tørredal. Udtalen er Lenn.

Lindbjerg, 1 Gaard, 4 Tdr. Htkr., Udfl. fra Linde.

Nygaard, 4½ Tdr. Htkr., Udflytter fra Linde.

Vandborg, 1 Gaard, Parcel fra Lindtorp. 1683 nævnes et Bol under Linde, der beboedes af Chr. Pedersen Vandborg.

Lilletorp, Parcel fra Lindtorp.

Ludvigsdal, 1 Gaard, Udfl. fra Linde.

Lindtorp, se nedenfor.

Linddal, Udflytter fra Linde.

Nørgaard, nævnes 1597.

Lille Stadsbjerg, 1 Gaard. Stadsbjerg var 1683 en Halvgaard under Nørby.

Ødetvede, 1 Bolsted.

Store Nørby, 1 Gaard, 6½ Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 1 Hus, Lille Nørby, 1 Gaard. Nørby var 1683 foruden Præstegaarden 1 Helgaard og 3 Halvgaarde, af hvilke den ene hed Stadsbjerg, og 1 Bol; da nævnes blandt Marker Kattinghøj, Ormel- eller Ormelager, Bommelskal, Bregnager.

Borg, 1 Gaard, 1 Hus. Den ligger højt, hvoraf Navnet, thi det er ikke nogen gammel Borg, men nyere Ejendom.

Asp Kirke, se nedenfor.

Præstegaard, (forrige).

Kirketoft og Vesterbak, 1 Gaard.

Vestermark, 1 Gaard, Parcel af Busgaard.

Østergaard, 1 Gaard. Deraf Parcel Hjørnehuset og Bolstedet Lundinghus.

Lergrav, 1 Gaard.

Kringeltoft, Bolsted, Lille Kringeltoft, Bolsted, nævnes 1597.

Sønder Bak, 1 Hus.

Munksgaard, 6½ Tdr. Htkr., 1 Hus, nævnes 1597.

Østerby, 1 Gaard, 4½ Tdr. Htkr., var 1683 2 hele og ½ Gaard, 3½ Bol og 1 Gadehus.

Skrædergaard, 5½ Tdr. Htkr., var 1683 en Helgaard.

Vastrup (udtales Vâstrop), 1 Gaard, 4½ Tdr. Htkr., Lille Vastrup, 1 Bolsted, Vastruphus, 2 Huse, Mel Vastrup, 1 Bolsted, 1 Hus. Vastrup var 1683 en Helgaard.

Øster og Vester Lumsmark (ikke Lundsmark), 2 Bolsteder. 1622 fik Iver Juel Herligheden til et jordeget Bol kaldet Lumpsmark og en Gaard kaldet Tholsensgaard.

Egebjerg, 1 Hus.

Timling, 1 Gaard, 7½ Tdr. Htkr., var 1683 1 Helgaard. 1597 nævnes Temmelings Ejc.

Ved Aar 1500 toges Tingsvidne, at Tipsgaardsted i Asp Sogn var ret Bondeeje, det er Selvejergods[14]). 1552 nævnes Vestergaard i Asp S.

Alstoft, der var Degnebolig 1650, er nedlagt 1893.

Lindtorp.

Som Navnet viser, er Lindtorp en Udflytter fra Linde By paa en af dens Udmarker og dette maa være sket i den senere Middelalder. Aar 1510 stødede Fru Kirstine Stenfeldt til Kokholm i Skodborg Herred til Niels Klemensen til Blæsbjerg „alle Lyndtorp", øde og bygget, og en Gaard i Birkild for 400 Mark, hvilket Gods hendes Moder havde tilskødet hende og hendes afdøde Mand Ejler Juel[15]). 1594 tilfaldt Lindtorp, der da har været en Hovedgaard, Fru Karen Viffert, Enke efter Timme Rosenkrantz til Rydhave[16]).

Siden ejedes Lindtorp 1625 af Erik Friis, der var en meget ilde anset Person. 1590 var der en Aften Spektakler paa Gaden i Viborg, idet

Disciplene (Peblingene) fra Latinſkolen løb om og ſlog Ruder ind i Adelens Huſe. De unge Adelsmænd Henrik, Erik og Niels Friis gik hen ad Gaden og fordrev nogle Peblinge, der havde ſtaaet og talt med den unge Peder Skram udenfor dennes Bolig. Friſerne ſpugte ham ad, hvem han var, og da han ſagde, at han var Iver Skrams Søn paa Volbjerg, ſvarede de andre, at de var Friſer i Tuſend Knevels (Djævles) Navn. Uagtet nu Peder Skram bad dem om at være i Fred og erklærede ſig vaabenløs, ſlog de alle til ham og huggede hans højre Haand af, ligeſom de ſaarede den venſtre, netop ſom hans Dreng var kommen ham til Undſætning med et Værge og et Spyd. Aaret efter bleve de 3 Friſer, af hvilke Henrik imidlertid var død, dømte ærreløſe og til ikke at kaldes for Adelsfolk, indtil de anderledes kunde forklare deres Sag[17]).

Erik Friis, der ikke har været gift, i alle Fald ikke jevnbyrdigt, er død før 1631, thi hans ovennævnte Broder Niels Friis til Lundergaard og hans 2 Broderbørn Fru Dorethe Friis, ſal. Mogens Godſkes, og Lavrids Friis til Lindtorp ſolgte, da hans Tilſtand var ſaaledes, at han ikke ſelv kunde ſkøde ſit Gods, 28. Nov. dette Aar til Fru Ingeborg Parsberg til Volſtrup deres Hovedgaard Lindtorp, ſom Lavrids Friis paaboede, med Bygning paa Borge- og Ladegaard, desligeſte med Høgs Eng og dens Ejendom, tilhobe taxeret for aarlig Landgilde af 6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg og 5 Tdr. Smør,

dertil af Gods 1 Gaard i Vejrum og 1 Gaard i Sale Sogn[18]).

Ingeborg Parsbergs Datter Dorthe Juul blev 1649 gift med Erik Høeg til Bjørnholm, og Lindtorp tilhørte endnu 1683 deres Søn Baron Iver Juul Høeg til Høegholm[19]), hvis Enke Helle Trolle siden blev gift med Oberst Palle Krag. I Skattemandtallene ses det, at Gaarden var udforpagtet 1678 til Anders Jepsen og da var der 1 Tjenestekarl, 1 Pige, 3 Hopper, 1 Fole, 4 Oxne, 5 Køer, 6 Ungnød, 2 Kalve, 16 Faar, 2 Svin, 2 Bitræ og 5 Ildsteder.

1685 lod Forpagteren tage Syn over den Skade, der var tilføjet Gaarden Natten mellem 24. og 25. Nov. „af den usædvanlige Vejr og store Storm". Af Ladehuset var der nedslaaet 7 Fag, Fæhuset øster i Gaarden, der var 20 Skaft langt, var ganske nedslaaet, saa der ikke var Husrum til Kvæget, og Foderet var fordærvet. Da Anders Jepsen nogle Aar efter døde, toges der 1690 Syn over Gaarden, der af Friherreinde Trolle 1689 var overdraget hans Enke mod 8 Rdl. i Landgilde, mod at denne skulde svare Skatterne og holde Gaarden vedlige. Palle Krags Fuldmægtig udsagde, at Gaarden saa saaledes ud, „at ingen Fjendehaand, hvorfra Gud Landet og os alle bevare, gør noget Sted saa bart, ingen fremmed Tyv kan eller gider stjaalet saa nøje og af intet Menneske plejer at røves eller fejes saa rent ud, som der var fejet, aleneste at Enken til en Smykke paa Sagen er bleven i Gaarden med en

Ko til Mælk for sig selv og 2 gamle tilbyttede Hellemis Bæster." Man bebyrdede Enken for at have solgt Besætningen og Inventariet, ligesom hun ikke havde betalt Skatterne. Da Præsten 1690 skulde opgive sine Indtægter, skriver han, at der de 3 sidste Højtider ikke var givet Offer af Lindtorp, da Enken der var forarmet og ikke kunde betale sine Skatterestancer og snart kom til at gaa derfra, saa Gaarden syntes snart at skulle blive Kongen tilbømt. Gaarden ejedes derpaa af Johan Trellund, hos hvem der gjordes Udlæg 1695. Det er vistnok denne Mand, der tjente Generalmajor Gregers Daa paa Ryfensten og forførte dennes Søster, men hun blev gift med ham og han blev siden Auditør i Trondhjem [20]).

Omtrent 1799 købtes Gaarden af den ældre Christen Linde, hvis Fader var født i Linde By. Han opbyggede Gaarden Aar 1700 med en teglhængt Hovedbygning af Bindingsværk og Tavlmur med 2 Fløje og lagde Bøndergods derunder. Efter dennes Død 1706 kom Gaarden til hans Svigersøn Niels Leth. Leth udforpagtede Gaarden tilligemed Asp Kirketiende 1708 til Morten Lavridsen for en Afgift af 350 Rdl. paa 1, 2 eller 3 Aar, ligesom denne selv ønskede, men solgte Gaarden 1714 til Amtmand Jørgen Lund. Denne Mand havde som Officer deltaget i Krigen, blev tilsidst Oberstløjtnant ved Landfolket og Amtmand i Lundenæs og Bøvling Amter. 1718 rømte 5 Karle fra hans Gods uden Pas. Efter hans Død c. 1723

ejedes Gaarden af hans Sønner, af hvilke Hans Mathias Lund 1727 blev kaldet til Præst i Ølby af sin yngre Broder ved dennes Formynder Konsistorialraad Jens Hjermiin.

Derpaa folgtes Lindtorp 1732 til Jens Henrik Brasch, hvis Fader døde som Præst paa Holmsland, men da Sønnen blev født vistnok var Forpagter. Braschs Stedmoder og Svigermoder Ida Marie Broberg har givet Alterklæde og Messehagel til Kirken. Hans anden Hustru var Datter af Farver Andreas Grøn i Holstebro. Nærmere Omstændigheder om hans Liv ses af Indskriften paa hans Ligsten i Kirken.

„Herunder hviler hvad som kunde dø af den i Livet velædle Seign. Jens Henrik Brasch til Lindtorp, som paa Graballegaard fik Verdens Lys i Øje d. 12. Marts 1707 og ved en salig Død paa sin Gaard Lindtorp d. 5te April 1760 i hans Alders 54. Aar fik Himmelens Fryd i Eje. Han var mod sine Bønder en mageløs Herremand, mod de Fattige i Asp Sogn en gavmild kristen Mand, imod Venner og Naboer en trofast Dannemand og imod sine Hustruer en kærlig Ægtemand, af hvilke den første velædle Bodel Kirstine Lyngbye efter et kort Ægteskab af nogle og 40 Uger indgik i den glade Evighed, efterladende sig en Datter. Af det andet Ægteskab, som kærligen fremdroges i 23 Aar med hans nu efterlevende Enke, velædle Anne Margrethe Grøn til Lindtorp, har det ikke behaget Gud at velsigne ham med nogen Livsarving. Vi ønske

de Døde i Evighed i Himmelen, som de her har efterladt sig et dydefuldt Navn paa Jorden".

1766 staldedes 24—30 Stude, der holdtes 2 Heste, 7—8 Køer og 50 Faar. Der hørte herunder 160 Tdr. Htkr. Bøndergods. Udsæden var 14—15 Tdr. Rug, 7—8 Tdr. Havre, 5—6 Tdr. Byg og der avledes 60 Læs Hø.

Brasch oprettede før sin Død et Legat paa 500 Rdl. til de Fattige i Asp Sogn.

Braschs første Hustru døde i Juni 1734 i Barselseng med en Datter Kristiane Ide Marie, der 1759 blev gift med Præsten Mathias Bierring. Brasch døde 5. April 1760. I Huset hos ham var hans Broder Otto Brasch, der døde 1738. Gaarden var i nogle Aar udforpagtet til Jakob Borch. Braschs Enke døde først 22. Marts 1794, 76 Aar gammel. Hun havde indsat sin Søsterson Andreas Frederik Opitius, der var født 1753 paa Lergrav og hvis Fader Mathias Opitius senere ejede Kjærgaardsholm, til sin Arving. Han havde taget juridisk Examen, men døde hos hende paa Lindtorp d. 27. Novbr. 1777. Hun udnævnte siden til Universalarving Anne Marie Bjerring, hendes Mands Datterdatter af første Ægteskab, gift med Konsumtionsforvalter i Lemvig Balthazar Low. Han døde 5. Maj 1799, og 23. April 1800 holdt hans Enke Bryllup med Løjtnant Hans Henrik von Wittersheim. Denne satte Gaarden til Auktion strax efter Brylupet. Det hedder i Proklamaet, at der var et Stuehus med 2 Fløje af Ege-Bindings-

værk og at Gaarden havde omtrent 12. Tdr. Htkr. med 627 Tdr. Land. Udsæden var 16 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 30 Tdr. Havre, der avledes 60—70 Læs Hø og holdtes 40—50 Kreaturer, 6 Bæster, 60—70 Faar. Avlen kunde meget forbedres med Mergel. Gaarden sattes paany til Auktion 1802 og købtes da af Asmus Pape, der endnu boede her 1815. Der skal iøvrigt have boet 2 Paper her, Fader og Søn, af hvilke den ældre helbredede Benbrud, men den ældre er vistnok den Pape, der ejede Kvistrup. Ved 1815 solgtes Lindtorp, der var blevet noget udparcelleret af Pape, for 15000 Rdl., til en Bonde Lavst Henriksen, der her blev en velstaaende Mand. Efter hans Død 1829 fik Sønnen Jakob Lavstsen Gaarden, som han 1835 solgte til Jakob Nielsen, der 1839 solgte den til Iver Sidelman. 1844 solgtes Gaarden til Christian Ludvig Wille, Broder til afdøde Grosserer Wille i Hamborg, der begyndte med tomme Hænder og vistnok blev sat i Vej af Broderen paa Lindtorp, men ved sin Død efterlod 20—30 Millioner, af hvilke 2—3 Millioner kom til Familien her paa Egnen. Derefter 1860 C. L. Willes Svigerson Vilhelm Anton Stricker, men ved Udlægsskøde af 18. Marts 1863 tilskødedes Gaarden ovennævnte Grosserer Theodor Wille i Hamborg. Den tilhører nu Anton Mathias Wille.

Et Stykke af den gamle Hovedbygning er endnu bevaret ligesom en Del af Gravene. De

mange Mosesparceller, der ere bortsolgte, ere mest afhændede til udensogns Folk. Gaarden har nu 8½ Tdr. Hkr.

Asp Kirke.

Kirken, i romanst Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggelig tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib, samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som sattes i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med straat hugne Kragbaand, dækkedes med Bjælkeloster, og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan se et paa Skibets og et paa Korets Nordside Indvendigt til højre og venstre for Skibets Vindue er indmuret et lille, raat udhugget Hoved. Til begge Sider af Triumfbuen anbragtes ind mod Skibet en halvrund Niche til Helgenbilleder. Af Skibets tvende Døre, der sik retvinklede Karmsnit og aflangfirkantede Overliggere, er den søndre tilintetgjort, medens den nordre endnu tjener som Indgang.

I en af Kvadrene paa Skibets Sydside er udhugget et lille Hoved. Hele den gamle Kirke hviler paa en Fod med Skraakant. Som det synes i en sildig papistisk Tid, har man til Kirkens vestre Del føjet et Taarn, men dette er senere hen blevet nedbrudt, saa at nu kun Forbindelsesbuen ind til Skibet staar tilbage som en svagt tilspidset Blinding.

Vistnok fra samme Tid som Taarnet hidrører et lille Vaabenhus, der er knyttet til Skibets Nordside. Paa den østre og vestre Indervæg har det 6 Blindinger. Til forskellige Tider er største Delen af Kirkens Ydermure ombygget, og den søndre Alterniche er tilmuret.

Kirkens Altertavle, der er anskaffet c. 1870, bestaar af en i gothisk Stil udført Ramme, som omfatter et flet udført oliemalet Billede af Kristus paa Korset. Da den opsattes, blev der i Alterbordet fundet en lille Blyæske med Relikvier og en Strimmel Pergament. Kalken er uden Indskrift eller Aarstal, men den synes at maatte henføres til Renaissanceperioden. Alterstagerne ere næppe ældre end forrige Aarhundrede. Døbefontens Kumme, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige. Den er meget raa af Form, og smykket med en tarvelig Ornamentslyngning. Foden er raat Murværk. Prædikestolen er et meget tarveligt Arbejde, som i det tidligste tør henføres til det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Det øverste Par Stolestader (Herskabsstolene) have Aarstallet 1636. Klokken, der hænger i den vestre Gavl, har Indskriften: C. Kønig me fecit Wiburgi 1766. I Koret ligger en Gravsten over Jens Henrick Brasch til Lindtorp, og hans tvende Hustruer. Af Kirkens tidligere Altertavle, der synes at have tilhørt det 15de Aarhundredes første Halvdel, findes en Del af Egetræ udskaarne Figurer paa Kirkens Loft.

Præſter.

Jeſper Jenſen 1539.
Peder Jeſperſen.
Jens Lønborg.
Chriſten Jenſen.
Peder Eſkeſen 1584.
Villum Jenſen 1619.
Søren Chriſtenſen 1629.
Peder Rasmusſen 1669.

20. Feb. 1634 bevilgedes der Præſten Konge- og Kirketiende af Sognet med ſædvanlig Afgift for Kaldets Ringheds Skyld. Ved Reſkript af 9. Juli 1687 blev Olby og Javſing Annex, uagtet det 25. Juli 1685 var blevet beſtemt, at naar Aſp blev ledigt, ſkulde det være Annex til Vejrum, hvor Præſten havde klaget over, at han paa Grund af Tidernes Vanſkelighed ikke havde nødtørftig Underhold og Aſp var saa ringe, at ingen Præſt kunde leve der uden Armod.

Den ældre Altertavle ſiges 1766 at være „med meget Billedhuggerværk malet og forgyldt og har været et ſmukt og prægtigt Arbejde, da det var nyt". I Midten var Nadverens Indſtiftelſe og ved Siderne Moſes og Aaron.

1630 ſkriver Degnen Knud Chriſtenſen i Oſterby, at Aſp Degnekald var ganſke ringe med en Indtægt af 8 Traver Korn og 22 Nanneſt. Degnebolet Alstoft havde Præſten fæſtet, Degnen havde i langſommelig Tid ingen Afgift faaet deraf og Huſet var lagt øde.

Favſing Sogn.

Favſing Sogn grænſer mod Nord til Reſen S., mod Øſt til Ølby S. og Vejrum S., mod Syd til Aſp S. og mod Veſt til Gudum S. Kirkens Afſtand fra Holſtebro er 2 Mil.

Sognets Fladeindhold er 2558 Tdr. Land med 100 Tdr. Htkr. Veſter Favſing har ſandmuldede og enkelte Steder ſtenede Jorder uden Lerunderlag, Øſter Favſing har gode ſand- og lermuldede Jorder med Lerunderlag. Som en Mærkelighed kan det anføres, at Oddeſundsvejen gør en Art Skæl, idet der veſten for denne ingen Mergel findes. Fra den høje Strækning i Sognets nordlige Del er der Fald mod Veſt mod Angelands Moſe (om hvilken ſe Skodborg-Vandfuld Herred S. 83) og mod Øſt imod Vejrum Sogn. I alt i Sognet 92 Gaarde og Huſe med 429 Indbyggere (1880: 388, 1860: 311, 1840: 231, 1801: 183).

Nord for Kirken gaar en dyb Indſænkning, der deler ſig i 2 Dele, ſaaledes at Favſing Kirke og dens nærmeſte Omgivelſer kommer til at ligge højt paa en Halvø, ſet fra Nord og Veſt. Den ældſte Form for Navnet er Foxing, og da Faxe i Oldtiden ikke alene betydede en Manke, men ogſaa en fremragende Banke, ſom i det ſælandſke Faxe (Faxø), er vort Favſing ſikkert ogſaa opnævnt efter Banken. Endelſen — ing er alene en Afledsendelſe.

I Sognet findes 41 Høje, bl. hvilke 2 Langhøje paa Hedebankerne i det nordveſtlige Hjørne;

den nordligſte peger med ſin Rygning nøjagtig efter Kilen og den Del af Fjorden, der derfra kan ſkimtes ved Eſſing. I en Mark, der hører til Kjærgaards Mølle, er i en nu ſløifet Høj fundet 2 Guldringe.

I Sognet findes:

Raabjerg, 1 Gaard, med Stampemølle, kaldes 1683 Rogbjerg og var da et øde Bol. Navnet udtales Rǿbjerre.

Nørre Favſinggaard, 1 Gaard, 1 Bolſted, 2 Huſe, Sønder Favſinggaard, 1 Gaard, 7 Huſe. Sammenlagte udgøre Favſinggaardene 7—8 Tdr. Htkr., ſaa den oprindelige Gaard har været hvad man kaldte en Helgaard, der var ſtor nok til at være Sæde for de ſmaa Adelsætter i Middelalderen. Den hed da Favſing Hovgaard og ejedes af Væbneren Oluf Nielſen med Tilnavnet den ſorte. Hans Vaaben, 2 Sparrer omgivne af 3 Lilier, fandtes ifølge en gammel Optegnelſe i Klevenfeldts Samlinger (Kollectanea geneal.) paa en Rude i Favſing Kirke. Han var gift med Mette Friis fra Vinderup. Det er maaſke ſamme Oluf Nielſen, der indgav ſig i Stubber Kloſter og ſkænkede den nuværende Præſtegaard i Bordbierg til Præſtekaldet der (ſe under. Bordbjerg Sogn). Hans Søn var Provſt Henrik Oluffen i Han Herred og Mors og hans Datter Bodil var gift med Godſke Friis. 1483 fik Provſt Henrik kgl. Stadfæſtelſe paa den Lavhævd, hans Fader Oluf Nielſen havde taget paa alt ſit Gods i „Faxinge", tilligemed de 2 Gaarde Damgaard og Hedegaard; han havde ogſaa gamle

Bevisninger paa en Gaard i Ferring og 3 Gaarde i Trans[21]). Henrik Oluſſen, der er bekendt af ſine Gaver af Jordegods til Helligaands Hoſpital i Nykøbing paa Mors, døde 1502 og arvedes af ſin eneſte Søſter Bodil, der 1495 var bleven Enke.[22]) Af et udateret Brevuddrag ſes det, at hun overdrog Niels Klemenſen til Blæsbjerg paa Kronens Vegne Foxinggaard, Foxing Mølle og mere Gods. Dette er dog næppe ſket uden foregaaende Strid, thi der blev af Niels Klemenſen taget Tingsvidne, at det Gods i Favſing var Kronens rette Ledingsjord og Gods, af hvilket der blev givet Skat og Skyld til Lundenæs, altſaa Selvejergods. Desuden findes der Uddrag af 2 Ridemandsbreve, det ene, at Niels Klemenſen var indført i 8 Gaarde i Favſing og en Mølle ſammeſteds for Bondeeje og ret Ledingsgods, og det andet, at han var indført i 4 Gaarde i Skodborg Herred og udi en Gaard i Hjerm Herred for Oppebørſel af forſkrevne Gods i Favſing, ligeſom i 2 Gaarde i Vandfuld Herred i Trans Sogn for Koſt, Tæring, Skadegæld og Falds-maal. Det er tydeligt, at det først er ved Proces, at Fru Bodil er bleven tvungen til at afhænde ſit fædrene Gods i Favſing[23]).

Veſtervig Kloſter ejede en Gaard i Favſing, om hvilken Kloſteret havde Strid med Provſt Henrik. Foruden denne og de 8 Gaarde, Niels Klemenſen fik af Fru Bodil, fik denne 1503 i Pant af Hr. Oluf Pederſen Gyldenſtjerne til Eſtvadgaard 2 Gaarde i Sognet for 380 Mark og 70 rinſke Gylden[24]).

1683 var Favſinggaard 1 Gaard med 2 Bønder og 1 Hus, men var ſenere delt i Øſter og Veſter Favſinggaard, hvis Bygninger laa tæt ſammen og kun ſkiltes ved en Vej. Øſtergaarden blev nedbrudt og Jorderne lagte under den anden Gaard, fra hvilken igen de ſøndre Jorder ere ſolgte og derpaa anlagt Sønder Favſinggaard, medens Hovedgaarden derefter kaldes Nørre Favſinggaard.

Pilgaard, 1 Gaard, 1 Bolſted, Pilgaardhus. Pilgaard nævnes 1683.

Krog, 1 Bolſted, Ny Krog, 1 Gaard. Krog nævnes 1769.

Buſkbol, 1 Bolſted, 1683 og 1766 Budsbol, 1792 Buſkbol.

Kirkegaard, 1 Bolſted, Kirkebol, 1 Bolſted. Kirkegaard nævnes 1683.

Drevejle, 1 Gaard, 1683 et Bol. Har Navn af Vejlen over Bredkjær Bæk.

Favſing Kirke, ſe nedenfor.

Gamle Skrædergaard, Ny Skrædergaard. Skrædergaard var 1683 en Halvgaard.

Skrædergaardhus er bygget paa et Sted, hvor der i ældre Tid laa et Hus ved Navn Snurom, der nævnes 1810.

Nørre Dal, 1 Gaard, 4½ Tdr. Htkr., Sønder Dal, 1 Gaard, 5 Tdr. Htkr. Dalgaard var 1683 en Halvgaard, 1766 4 Steder. Sønder Dal har tidligere heddet Hundsdal, der 1683 og 1766 var en Gaard med 2 Bønder.

Bak, 1 Gaard, 2 Bolsteder, 2 Huse, Øster Bak, 1 Hus, Bakhus; Bak var 1683 et Bol.

Bjerg, 1 Gaard, 8 Tdr. Htkr., .683 en Halvgaard.

Meldal, imellem Sønder og Nørre Dal, 1 Gaard; Parcel deraf er Enggaard.

Nøgelgaard, c. 4 Tdr. Htkr., nævnes 1769. Paa denne Egn udtales Nøgle Nøgel, ikke som andre Steder Løgel. Det er ventelig Bækken, der har givet den Navn; andre Steder i Jylland findes Navnet Løgelbæk.

Vandløs, 1 Gaard, 4 Tdr. Htkr., 1 Bolsted, 1 Hus; i forrige Aarhundrede nævnes Vandløse og Lille Vandløse, ventelig fordi det var tør Ejendom.

Skadborg, 1 Gaard med Mølle. 1683 et Bol. Navnet udtales Skødborre, altsaa oprindelig Skatbjerg. Skate betyder en Spids eller Top.

Trædknold, 1 Hus, kaldes 1789 Trædel (Trædal?) Knold.

Nørager, 1 Hus, Parcel fra Favsinggaard.

Fædam, ogsaa kaldet Gade, 1 Gaard, 3½ Tdr. Htkr.

Kjeldborg, 1 Hus.

Rysbjerg, 1 Bolsted.

Kvolsgaard, 1 Gaard, 1683 en Helgaard.

Lensbjerg, 4 Huse. Udtales med kort æ.

Store Lyskjær, 1 Gaard, Lille Lyskjær, 1 Gaard, tidligere kaldet Aaghule (1638: Oghole, 1766 Aaghule, 1683 Aahul). Aaghule laa egentlig i Sognets nordligste Del, norden for Raabjerg,

men den blev nedlagt og Jorden lagt ind under Kjærgaards Vandmølle. Derimod er Lyskjær bygget paa en Udmarkslod af Aaghule.

Hallundsbjerg, 1 Bolsted, 2 Huse.

Navrsgaard, 5 Tdr. Htkr., Navrsgaard Mark, 1 Bolsted, 2 Huse, 1683 en Halvgaard, der var øde.

Smærbore, 1 Gaard, 4 Huse.

Kjelderhede, 1 Gaard, 1 Hus, Kjelderhedehus, 2 Bolsteder.

Sejbjerg, 2 Gaarde, 1 Bolsted, deraf Parcel Huset Lukhus; 1683 en Gaard.

Vesterkjær, 1 Gaard, 2 Huse, 1683 en Helgaard.

Store Stadsbjerg, 1 Gaard, 4 Tdr. Htkr., 4 Huse, var 1683 en Gaard og et Hus, der tilhørte Fru Helle Trolle til Bjørnsholm, men Gaarden beboedes af Fru Helvig Krabbe, vistnok den fattige Frue, der ejede Kabbel og var Enke efter Oberst Peder Juel.

Favsing Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib, samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som sattes i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjælkeloft, og Lyset modtoge de gennem smaa, rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan se et

paa Korets nordre og et paa dets østre Side. Af Dørene, som fik retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, er kun den nordre bevaret. Hele den gamle Kirke hvilede paa en Sokkel med Skraakant. Som det synes i Slutningen af den papistiske Periode, føjede man til Kirkens vestre Del et meget smalt Taarn, hvis nederste Parti dækkedes med en Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Skibet ved en temmelig uanselig spidsbuet Arkade-aabning. Vistnok paa samme Tid som Taarnet rejstes, føjede man et lille Vaabenhus til Skibets Nordside og dettes Dør blev omfattet af en lignende Murforsiring som den, der findes om Mejrup Kirkes Taarnvinduer. Indvendig har Vaabenhuset haft Blindinger (Siddepladser) ligesom i Asp. I senere Tider er Taarnhvælvingen bleven nedbrudt og Skibets Ydermur har man for største Delen ombygget med smaa Kamp og Tegl.

I Taarnets Sydside er indsat en Kvader fra Kirkens oprindelige Murværk, hvori der findes 3 cirkelrunde, skaalformede Fordybninger.

Altertavlens Midtparti indtages af en udskaaret Fremstilling af Korsfæstelsen, der maa henføres til det 15de Aarhundredes første Halvdel. Maria knæler ved Foden af Korset, som hun omfatter med sine Arme. Denne Figurgruppe er tilligemed enkelte andre fra en ældre Altertavle hidrørende Figurer indsat i en Ramme, som næppe er ældre end Midten af forrige Aarhundrede. Kalken er tildels omgjort i 1746 paa daværende Sognepræst Hans Mathias

Lunds Bekoſtning. De temmelig ſmaa malmſtøbte Alterſtager ere næppe ældre end det 17de Aarhundredes Slutning. Knæfaldets Rækværk har Jerminernes og Poulſenernes Vaaben. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er utvivlſomt Kirkens oprindelige. Dens Kumme er ſmykket med ſmaa indridſede Arkader. Prædikeſtolen er et meget tarveligt Snitværksarbejde, der i det tidligſte tør henføres til det 17de Aarhundredes Midte. Klokkeindſkriften lyder: ano 1581 . ſtor . op . i . døde . oc . komer . for . dom.

Jf. Indber. 1638 var Kirken helliget S. Kathrine. Paa den nordlige Side af Kirkegaarden findes 2 ſvagt fremtrædende Firkanter, der ſkulle være Begravelſer fra den ſorte Døds Tid, det vil vel ſige fra Peſten 1604. Prædikeſtolen er maaſke først fra 1704, thi dette Aarstal og Navnet paa de to Kirkeværger Jens Andersen Dahl og Thomas Povlſen fandtes 1766 paa en Trætavle ved Opgangen.

Ølby Sogn.

Ølby Sogn grænſer mod Nord til Kilen, mod Øſt til Gimſing S. og Vejrum S., mod Syd til Vejrum S. og Aſp S., mod Veſt til Favſing Sogn. Kirkens Afſtand fra Holſtebro er 1¾ Mil. Sognets Fladeindhold er 1848 Tdr. Land med 109 Tdr.

Htkr. Sognet er for ſtørſte Delen højtliggende med ualmindelig dybe Dale, hvis Sider i Regelen ere lyngklædte. Disſe Indſkæringer, der udgaa fra Kilen, gaa brat ind i den temmelig jevne Overflade, og overraſker den vejfarende, der pludſelig ſer ſig ved Randen af dybe Svælg, der afgive meget ſmukke Partier. I de ſeneſte Aar har man begyndt at beplante Bakkeſkrænterne med Naaletræer, hvilket ſikkert med Tiden vil gøre en ſtorartet Virkning. I den Halvdel af Sognet, der ligger nærmeſt ved Kilen, ere Jorderne ſandmuldede og tildels ret gode, men mod Øſt ere de frugtbare lermuldede, der dog indtil henimod Midten af dette Aarhundrede henlaa ſom udyrket Udmark.

Kilen er en Arm af Limfjorden, der mod Øſt er indſnevret ved Struer, og i gammel Tid har været fortſat mod Sydvеſt gennem Anglands Moſe og Lavningerne i Skodborg Herreds ſydlige Del lige til Niſſum Fjord. Kilen er baade mod Nord og Syd omgivet af Højdedrag og har, ſom omtalt, mange dybe Indſkæringer ind i Ølby Sogn. Man mener paa Egnen, at Kil betyder Kedel, men dette Ord udtales paa anden Maade. Kil findes ikke alene i andre danſke Stednavne, men ogſaa i norſke og ſvenſke. Ordet kill kendes i oldnorſk og nynorſk, hvor det betyder en ſmal Bugt, ſom ſkærer ſig dybt ind i Landet.

I Skole. Ialt i Sognet 70 Gaarde og Huſe med 360 Indbyggere (1880: 334, 1860: 229, 1840: 186, 1801: 192).

Olby findes aldrig ſkrevet anderledes end nu. Ol kan være ſammentrykket af øde, den gamle Form for Ogle, men kan maaſke ogſaa betyde en dyb Rende.

I Sognet findes 29 Høje og 10 ere ſløjfede. De 18 ligge i en Række paa Mølbjerg Mark. I Skællet til Favſing Sogn ligger Skaarhøj. 1638 omtales ſom den eneſte navnkundige Høj Borrehøj, der laa paa Kirkevejen mellem Olby og Favſing; det var egentlig 3 Høje paa Matr. Nr. 3 og 9, men de ere ſløjfede.

I Indberetningen 1638 omtales Bækken Surbæk, der kommer fra Elkjær ved Præſtegaarden, og havde Navn af nogle Elletræer, ſom groede der. 1690 ſkriver Præſten, at i Øſter Olby vare 2 halve Gaarde, 3 hele Gaarde i Linde, en Halvgaard og 1 Bol i Nørby, Rogbjerg og Ørevejle i Favſing Sogn øde; „den ſtørſte Part, ſom bor i de andre Steder i diſſe Sogne, fejle baade Vdekorn og Sædekorn og ere ſaa forarmede, at de have ikke deres Boliger ved den halve Sæd, ja mange have ſnart ingen Sæd at regne paa".

I Sognet findes:

Foldgaard, 4 Tdr. Htkr., Ny Foldgaard og 3 Bolſteder, var 1683 1 Gaard.

Øſter Olby var 1683 7 Helgaarde, 1 Bol, 3 Huſe; ſom Marker nævnes Grydshøj, Brandsaas, Stenfeld, Vibfald, Gundersdal, Flammeager. I Øſter Olby boede fra 1759 Løjtnant Philip Ferdinand v. Kühlewein, der døde 24. Dec. 1790, 74 Aar gl. Hans Huſtru, der var reformert og derfor

ikke ved sin Begravelse modtog Præstens Jords paakastelse, døde 14. Sept. 1789. I et Besøg hos dem døde hendes Broder Løjtnant Frederik Vilhelm Hildesheim. De havde mange Døtre, af hvilke flere bleve gifte med Bønder, og deres Børn igen døbtes med Navnene Kühlewein og Hildesheim. Under Øster Olby forstaas nu alene 2 Gaarde, af hvilke den ene har 4 Tdr. Htkr., 2 Bolsteder, 1 Hus. Udflyttere ere:

Kokholm, 1 Gaard, 1 Bolsted, Nørre Kokholm, 1 Gaard. Kokholm kaldes ogsaa med et finere Udtryk Hanedal, men det bruges aldrig i Folkemunde.

Orgaard, 6 Tdr. Htkr., og 1 Hus.

Trudso, 1 Gaard, 1 Hus.

Torbjerg, 2 Bolsteder.

Kjærgaards Vandmølle og 5 Huse. 1683 klagede Molleren over, „at der ligger 2 store Slibestene paa Stroget, som drives med Vandet, som gør Mollen stor Forhindring; naar de stene, kan Molleren intet male, samme Stene tilhøre Mændene i Favsing". I den katholske Tid og senere hørte Mollen under Stubber Kloster. Under Mollen er lagt de fleste Jorder fra Gaarden Aaghule i Favsing Sogn.

Mølbjerg, 1 Gaard, 1683 1 Gaard, kaldes 1547 „paa Bjerg".

Vestergaard, 2 Gaarde.

Nørre Dalgaard, Sønder Dalgaard.

Olby Kirke, se nedenfor.

Brasholm (udtales med kort a), 4 Gaarde, deraf de 3 paa 4—5 Tdr. Htkr., og 1 Bolsted.

Dueholm, 1 Gaard.

Vester Olby var 1683, foruden Præstegaarden, 2 Helgaarde, 3 Halvgaarde, ¼, 1/12 og 1/16 Gaard og 1 Hus. Paa Marken nævnes da Hølshøj, Lavenhøj, Hurlumager, Rævedal. Under Vester Olby regnes nu 2 Gaarde og 1 Hus og desuden:

Taggaard, 2 Gaarde, 2 Bolsteder, 2 Huse.

Søndergaard, 3 Gaarde, 2 Huse.

Damgaard, 6 Gaarde, deraf 4 paa 4—6 Tdr. Htkr., 3 Bolsteder.

I Midten af det 18. Aarh. boede der i Sognet en Teglbrænder.

Olby Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er oprindelig bleven opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som sattes i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, dækkedes med Bjælkelofter og Lyset modtoge de gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan se to paa Skibets Nordside, samt et i Korets nordre og et i dets østre Mur. Af Skibets Døre er kun den nordre bevaret; den har retvinklet Karmsnit og aflang-firkantet Overligger. Hele Kirken hviler paa en Fod med Skraakant. I den nyere Tid har man

bygget et lille Vaabenhus til Skibets Nordſide. Kirkens Ydermure ere tildels ombyggede.

Altertavlen er et meget tarveligt Snitværksarbejde, der næppe er ældre end det 17de Aarhundredes Slutning. Midtpartiet indtages af en flet oliemalet Kriſtus paa Korſet. Alterkalken er uden Aarstal eller Indſkrift, men den ſynes at maatte henføres til Renaisſanceperioden. Paa de malmſtøbte Alterſtager læſes: „Anno 1695 er dette Par Liuſeſtager given til Olbye Kirke af Præſten Hr. Jens Poſſcholan og Sognemændene". Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er ſikkert Kirkens oprindelige, men den er uden ſærlig Intereſſe fra Formens Side. Den tarveligt udſkaarne Prædikeſtol tør i det tidligſte henføres til Chriſtian IV.'s Tid. Klokken har ingen Indſkrift. Paa Skibets Loft findes Reſter af et Epitafium over Hr. Severin Sørenſen.

I Indberetningen 1638 ſiges Kirken at være helliget S. Niels, og der omtales tæt ved Kirken S. Nilaus Kilde, „og løber af ſamme Kilde en Bæk ſønden om Kirken gennem en Dal kaldet Sønderdal og gaar igennem Veſter Olby og ydes i en Mølleaa, ſom kaldes Kjærgaards Mølle".

Paa ovennævnte Epitafium kunde man læſe 1766: Hr. Severin Sørenſen, Sogne-Præſt til Olby og Fausſing, blev født i Giørding Præſtegaard 1606, ordineret 1637, døde 1685, hans førſte Huſtru Marie Olufs Datter levede med hannem 8 Aar, føde hannem 1 Søn og 1 Datter, døde 1645 i hendes 37. Aar, hviler i Alter-Gulvet, og hans

anden Hustru Giertrud Peders Datter Limb, som hand befriede 1646. De avlede tilsammen 6 Sønner og 5 Døttre. Hun døde 1684.

Paa en Series Pastorum, der endte med Hr. Poscolan, var følgende Vers:

Her paa denne tælle-Stok
staaer Guds egen Præste-Flok,
Som har fød sin Faare-Hiord
Med det Himmel-søde ord
Og Guds Evangelio
I den Apostolisk tro,
Efter den lykkalig Tiid,
Da Gud var os mild og blid,
Som af vildsom vey og Ørk
Og af Nattens Mulme-Mørk
Lod os Morgen-Røden see,
Da fik Paven Spot og Spee.
Doctor Luther var den Mand,
Som oplyste vor Forstand
Ved Guds Ordes Kraft og Magt,
Friede os fra Pavens Jagt,
Dempet al hans Fabel-Snak
Af det giftig Prakker-Pak,
Lede os paa Vey at gaae,
Hvor vi Naaden kunde faae.
Derved saae vi Pavens træk,
Pavens Top fik fald og Knæk,
Tak skee Gud, som til os kom,
Trods nu Paven udaf Rom,
Gud os andre har udsendt,
Disse Zions Præste-mænd.

Præster.

Christen Jensen 1528.
Christen Jensen 1534—92.

Christen Jensen 1568—1605.
Oluf Pedersen 1605—33.
Jens Mariager 1634—37.
Søren Sørensen 1637—85.
Hans Sørensen Ølby 1685—88.
Peder Rasmussen 1688—94.
Mag. Jens Johansen Mogensen Poscolan 1694—1710.
Jacob Sørensen Schive 1711—27.
Hans Mathias Jørgensen Lund 1727—61.
Christen Krarup 1761—1801.
Jeppe Gundorph 1801—21.
Børge Olsen 1821—24.
Laurids Esbernsen Dahl 1824—28.
Niels Christoffer Schultz 1829.
Andreas Mathias Barfoed 1829—36.
Adser Hansen Blume 1836—48.
Henrik Peter Christian Tram 1848—66.
Otto Reinhold Emil Pontoppidan 1866—72.
Harald Vilhelm Bülow 1872—78.
Lavrids Karl Kristian Usfing 1878—88.
Thomas Christian Møller 1889.

1687 blev Asp annekteret til Ølby og Fabsing, men skulde egentlig have været Hovedsogn.

Over den anden Præst fandtes tidligere følgende Gravskrift i Korgulvet: Dominus Christianus Christiani Regis Christierni regno extorris Cantor, qvem episcopus Ivarus Munckius ad sacrum ordinavit munus. Mortuus est Anno 1592, annum ætatis agens 102[25]). Han havde altsaa været Kantor hos Christian II i dennes Landflygtighed og er ordineret til Præst her før Reformationen, døde 1592 i en Alder af

102 Aar, men maa længe forud være fratraadt Embedet.

I en gammel Præsterække siges, at en Præst Christen Jensen var ordineret i Holstebro 1534 af Biskop Iver Munk og døde 1592, og som hans Formand nævnes en anden Christen Jensen 1528. Dette er nu ganske rigtigt, thi der nævnes i Dokumenter Præster af Navnet Christen Jensen baade 1528 og 1539, saa der maa være en Fejl i forannævnte Ligsten, hvor Præsten kaldes Christen Christensen, istedenfor Christen Jensen. I samme Præsterække siges det, at hans Efterfølger, der ogsaa hed Christen Jensen og først var Kapellan, var ordineret i Gjellerup 1568 af Biskop Povl Madsen. Ved Hyldingen 1584 nævnes ogsaa Christen Jensen som Præst her, men det ses ikke, om det var den ældre eller den yngre. Det mærkelige er, at 3 Præster efter hinanden havde samme Navn.

Jakob Schive havde først været Præst i Thy, hvor han blev afsat 1707 paa Grund af sit forargelige Forhold til sin Hustru Abigael Hennings-datter og anden forargelig Færd, men da han senere stød Skylden paa Sognefolkene og selv søgte Benaadning hos Kongen, blev han 1711 kaldet til Ølby, hvor han snart kom i et saadant Forhold til sine Sognefolk, at han 1715 ved Retten maatte forpligte sig til en roligere Optræden „uden Affekter og Passioner". 1719 klagedes der over, at han 2. Juledag opførte sig saaledes med Drik, Slagsmaal og Galenskab, at han ikke kunde forrette

Gudstjeneſten 3. Juledag i nogen af Kirkerne. Sognefolkene, til hvilke Amtmand Lund paa Lindtorp ſluttede ſig, indgave gentagne Klager over ham, der ſkød Skylden paa Konen, ſom havde ſkilt ham ved hans forrige Kald og var ham et Huskors. Der kom imidlertid ſaa mange Beſværinger over ham, at Sagen kom for Landemodet. Han havde ſaaledes vist mange Folk fra Skriftemaal og derefter krævet Penge forat modtage dem paany, han lod Folk, med hvis Offer han var misfornøjet, knæle altfor længe i Skrifteſtolen, udſkældte Folk i Kirken for Skælmer, Tyve og Rakkerknægte, ønſkede engang fra Prædikeſtolen Forbandelſe over dem, der havde ladet 4 Svin komme ud, ſom han havde taget i Hus. Blandt mange andre Beſkyldninger nævnes hans grove Forbandelſer, at han huggede Folk med Knive, levede forargeligt med ſin Huſtru og Svigerſøn, hvem han havde ſlaaet og jaget fra Hus og Hjem med ærerørige Skældsord, og han havde bundet Datteren paa Hænder og Fødder, kaſtet hende i en Kælder og ſlaaet hende med en Øxe.

Inden Sagen mod ham kom til Ende, døde han i Kjøbenhavn 27. Sept. 1727. Man maa antage, at han til ſine Tider har været vanvittig, men han var ogſaa i høj Grad nedtrykt af Armod. Saaledes udſagde et Tingsvidne 1718, at hans Tilſtand havde været ganſke ſlet fra hans førſte Ankomſt, ſaa han ikke kunde drive Præſtegaarden med Avl eller Sæd uden en ringe Ting, ſom Sognefolkene i de førſte Aar hjalp ham med, ikke heller

kunde han holde Præstegaarden vedlige; han havde den meste Tid hverken haft Hest eller Vogn, men Sognefolkene havde befordret ham til Kirkerne, og man havde ikke der i Egnen kendt nogen Præsts Tilstand saa slet som hans[26]).

I hans Tid ødelagdes alle de gamle Kirkebøger og Kaldets Afkomstdokumenter.

Hans Enke blev 25. April 1739 begravet paa Ølby Kirkegaard.

21. Nov. 1643 bevilgedes der Præsterne en Gaard, der laa Præstegaarden saa nær, at dens Agre, Eng og Fædrift kunde bruges derunder.

1690 havde Degnen istedenfor Plovkorn og Nanneft af Ø. Ølby 7 smaa Agre til Græsning. I Asp og Favsing Sogne gav hver Helgaard 2 Kærv Rug, 2 Kærv Byg, 5 Kærv Havre, hver Halvgaard det halve og hvert Bol en Fjerdedel. Julerente af alle 3 Sogne var 52 Brød, 34 Faarslaar, Paaskerente af hver Helgaard 10 Æg. Under Degnebolet i Ølby laa en Jord kaldet Klokkertoft.

Bure Sogn.

Bure Sogn, Annex til Vem, grænser mod Nord til Skodborg Herred, hvorfra det skilles ved Falsig Bæk (Møborg Aa), mod Øst til Navr Sogn, mod Syd til Ulborg Herred, hvorfra det skilles ved

Storaa, mod Veſt til Vem Sogn. Sognet ſkæres af Vem-Holſtebro Jærnbane, ved hvilken Bur Station. Kirkens Afſtand fra Holſtebro er 1½ Mil. Sognets Fladeindhold er 3592 Tdr. Land med 58 Tdr. Htkr. 1 Skole. I alt i Sognet 31 Gaarde og Huſe med 167 Indbyggere (1880: 155, 1860: 143, 1840: 126, 1801: 85).

Det meſte af Sognet er ſtore Hedeſtrækninger og kun den ſydlige Del er opdyrket.

Navnet udtales Bur, hvilket ſvarer til en Skriftſprogform Bure, ſom Skrivemaaden endnu var 1638; 1340 ſkrives Burœ. Dette er en Flertalsform af Bur, der i Oldſproget dels betydede Hus eller Værelſe, hvori Kvinder opholdt ſig, dels Forraadshus, men hvis Grundbetydning er Bolig. Et Sagn, hvis Rigtighed næppe kan betvivles, udſiger, at Burgaard, der ligger tæt op til Kirken, har været Kloſter, det vil vel ſige, det har været en Afſlægger af et andet Kloſter, formodentlig Tvis. Sikkert er det, at da Burgaards gamle Salshus blev nedbrudt i Beg. af forrige Aarhundrede, ſtod det tæt op til Kirken og beſtod af ſmaa Kamre ligeſom Munkeceller. Ved Gaarden findes endnu Spor af en ſtørre Indhegning med opkaſtet Vold og indenfor den nogle ældgamle Frugttræer og endnu ældre ſmukke ſtore Tjørn. Dette har været Stiftelſens Abildgaard. Nedenfor Bakken ved Storaadalen ſes Levninger af en ikke ubetydelig Egelund, Bure Krat, nærved Burlundgaard paa den anden Side af Aaen. Sagnet ſiger, at Bure Kirke var en af de

4 ældſte i Harſyssel, og om Heden Møborg Gade og Engen Møborg Ogfælled ſiges der, at Møborgerne her holdt med deres Heſte og græssede disſe, naar de beſøgte Gudstjeneſten i Bure. Disſe Sagn, der kunne føres langt tilbage i Tiden, ſtamme fra Optegnelſer af Etatsraad Tang til N. Vosborg og have derved mere Vægt, end om de vare fortalte i vore Dage [27]).

Den kloſterlige Stiftelſe, her har været, var viſtnok ophævet længe før Reformationen, thi Aar 1542 fik Jens Sørenſen i Buregaard for ſig, ſin Huſtru Anne og hendes Søn Jens Nielſen Livsbrev paa Buregaard imod at give den ſædvanlige Landgilde og Tynge deraf, holde Gaarden ved Hævd og ikke afhænde noget af den tilhørende Ejendom [28]). Paa Grund af denne Bevilling kunde Gaarden altſaa ikke ſælges med Tvis Kloſter og dets Gods, der 1547 afhændedes af Kronen til Oluf Munk, men 1578 folgte Kronen Burgaard med en Del Bøndergods i Sognet til Palle Juel til Uſtrup. Da altſaa meget Gods i Sognet tilhørte Kronen og denne ikke kan have faaet alt dette uden ſom hjemfaldet gejſtligt Gods, ſer det ud, ſom dette i ſin Tid har hørt under Burgaard, og at Sognet har dannet et ſærligt gejſtligt Birk, thi Oluf Munk fik tilligemed Tvis hele Kloſterets Birk. Hvis Bure havde være en ſelvſtændig Stiftelſe, vilde man ikke have undgaaet at finde den omtalt paa en eller anden Maade. I Fortegnelſen over Stiftets Kirker fra 1340, hvori Kloſterkirkerne ikke

optages, nævnes Burœ, saa da har den ikke været regnet som Klosterkirke. 1266 nævnes som Vidne til et Støde til Ribe Domkirkr: „Mathias Præst af Burœ" sammen med Sognepræsterne i Vorgod, Gudum, Husby og Staby[29]), hvoraf dog intet kan sluttes. Det sandsynlige bliver, at Tvis Kloster i en gammel Tid har erhvervet sig Burgaard og de tilliggende Bøndergaarde, har opført den store Kirke, som her tidligere var, og indrettet Burgaard til en Ladegaard, der bestyredes af Klosterbrødre. Det er ej heller umuligt, at de Brødre, hvem Prins Buris 1163 skænkede Tvis, have forud boet et andet Sted og altsaa her kunne have haft deres første Bolig, som de derpaa have forladt; da Kirken senere ikke kunde holdes vedlige, er den for største Delen ombygget, som det fremgaar af Professor Løfflers nedenfor meddelte Beskrivelse af Kirken.

Af Gravhøje findes 32 i Sognet; de 7 nævnes 1638, nemlig Arehøj og Grydhøj vesten for Kirken, Storhøj nordvest og de 2 Tuehøje norden for den, samt norden for disse Rævegravhøje.

I Sognet findes:

Vester Bure, der bestaar af Gaardene Sig, Kilsholm, 3½ Tdr. Htkr., Rørsgaard, 4 Tdr. Htkr., Masbjerg (Marsbjerg), c. 6 Tdr. Htkr., Graakjær, 3½ Tdr. Htkr., Prangsgaard, 3½ Tdr. Htkr., Petersgaard, 4½ Tdr. Htkr., og Husene Blindkilde og Tvangsborg. 1578 var her 3 Gaarde, af hvilke den ene hed Kilsborg, 3 Bol og en Eng kaldet Ogfele. 1683 var her 7

Gaarde, af hvilke Kilsholm, et Bol Kjellingsig og et Hus paa Heden, der beboedes af Kirsten Linde og ikke havde Fællesskab med den øvrige By.

Øster Bure, der bestaar af Gaardene: Ragborg, Nygaard, 5 Tdr. Htkr., Pøtgaard, Nielses Gaard, Kjærgaard, (disse 2 opnævnte efter Niels Kjær Tang til N. Vosborg), Tangsgaard, Burgaard, 9½ Tdr. Htkr., Bur Mølle (nedlagt) og 7 Huse, af hvilke 2 hedde Lille Ragborg og Tvistholm. 1578 var der i Øster Bure 3 Gaarde, 2 Bol, der hed Pøt, og Tangsgaard. 1638 siges, at man sædvanlig kalder de 3 Gaarde Lasses Gaard, Frøstesgaard og Tangsgaard Øster Bure. 1683 regnes til Øster Bure 5 Gaarde, hvoraf 1 øde, Ragborg Bol og Møllen. 1651 nævnes som Helgaarde i Sognet Kilsholm, Korsgaard, en Gaard i Øster Bure, Burgaard, Per Henriksens Gaard, Tangsgaard og Prangsgaard, og som Bol 2 i Øster Bure, 1 i Pytten, 3 i Vester Bure, 1 paa Heden og 1 Bolsinderste i Vester Bure.

1504 indværgede Malte Juel til Holmgaard Tanggaard i Bure Sogn med dens Aabyggetoft vesten Gaarden og Rods Gaardsted mellem Dalgaard og den Gaard Annenved med Aabyggetoft vesten Gaardstedet og Vester Hedebolsted og Øster Hedebolsted med deres Aabyggetofter sønden for Gaardstederne; desuden 10 Agre paa Vester Bure Mark norden Hvidsand og fuld Fællig og Grøft (Tørvegravning) fra Lundgab og til Suderdal og

Fællig i Lund veſten Buregaard og Fællig og Grøft i Øſter Bure Mark, item Fællig øſten op fra Bure Bæk norden op med Guden (Storaa) til nogle Enemærker.

Bure Kirke.

Kirken er en lille, af omhyggeligt tilhugne Kampeſtenskvadre opført Bygning, ſom i Øſt afſluttedes med en uforholdsmæssig ſtor halvrund Apſis. Til dens Nordſide er knyttet et meget uanſeligt Vaabenhus og til dens Veſtſide en muret, ſpirdækket Klokkeſtabel. Medens der i Kirkens Ydre ikke findes nogen Antydning af, at den indeholder mere end et Rum foruden Apſiden, er den i det Indre delt i et Skib og et Kor, ſom indbyrdes ſtaa i Forbindelſe med hinanden ved en ſpidsbuet Triumfbue. Indervæggene ere med Undtagelſe af den veſtre ſaa godt ſom ganſke murede med Kampeſtenkvadre, og ſaavel Skib og Kor ſom Apſis dækkes af flade Lofter. Selv ved et flygtigt Blik paa Bygningen faar man Indtrykket af, at den kun udgør Reſter af et større Monument, og ved nærmere Eftersyn bliver det klart, at den er et deluis ombygget, mod Veſt forlænget Kor af en Kirke, ſom maa være opført i Tiden omkring det 12te Aarhundredes Midte. Af Enkeltheder findes kun en med attiſk Profil afſluttet Dobbeltſokkel, der fra Apſiden løber organiſk over i Koret, ſamt Underdelen af et lille oprindeligt Vindue, der har ſiddet paa den ſøndre Side.

Apſidens Vindue er ommuret, men dets tvende halve Overſten hidrøre fra den gamle Kirke. Paa en af Kvadrene i den ſøndre Ydermur ſes et lille Hoved udhugget i højt Relief. Da Kirkens Skib blev nedbrudt og Kormurene fortſatte mod Veſt, opførtes, ſom ovenfor bemærket, en Tværmur med Triumfbue ſaaledes, at Bygningen kom til at indeholde ſaavel et Skib ſom et Kor. Triumfbuen forſynedes paa de indvendige Sider med en profileret Kampeſtensfod, der fra først af maa formodes at have ſiddet ſom Kragbaand i den oprindelige Triumfbue. Apſidens Hvælving blev nedtaget og erſtattedes med et fladt Loft. Vaabenhuſet ſkriver ſig fra en langt ſenere Tid end den, hvori Kirken blev ombygget, og den taarnformede Klokkeſtabel er først anbragt i 1864. I Tagets Blyplader ſes flere Aarstal, af hvilke det ældſte er 1765.

Naar Sagnet fortæller, at der i Bure har været et Kloſter, da ſynes de tilbageſtaaende Reſter af Kirken at beſtyrke dette, thi Bygningen har øjenſynligt været langt anſeligere end Herredets øvrige Kirker. Tæt Syd for Bygningen har man ifølge Udſagn paa Stedet ſtødt paa Fundamenter, og i en Bondegaard, ſom ligger Syd for Kirken, findes ſaavel ved Stuehuſet ſom i Udbygningerne en Del Kvaderſten.

Altertavlen, der tilhører den ſeneſte katholſke Tid, beſtaar af en Midttavle og 2 Fløje. I Midttavlen ſes under en Art Baldakin udſkaarne Fremſtillinger af Gud Fader, ſom omſlutter Kriſtus med

den højre Arm, St. Anna med Maria og Kristusbarnet paa Armen, og St. Jørgen, der staar paa et djævlelignende Uhyre, i hvilket han søger at støde sin Lanse. I Fløjene ses de 12 Apostle, 6 til hver Side. Paa Tavlens Bagside er skrevet: Anno MDCCCXXXII reliquiæ hujus altaris antiquitate sua memorabilis in pristinam formam cura patroni ecclesiæ restitutæ sunt. (Kirkens Patron E. Tang har ført denne ved sin Ælde mærkelige Tavle tilbage til dens oprindelige Form). Alterkalken bærer Svanevedels og Dyrernes Vaaben samt Aarstallet 1627 (1672?). De malmstøbte Alterstager have Navnet Bendt Christensøn og Aarstallet 1654. Døbefontens Kumme, der er udhugget af Kamp, er utvivlsomt Kirkens oprindelige, men den er uden særlig Interesse fra Formens Side. Prædikestolen, som er et middelmaadigt Arbejde i Renaissancestil, bærer Navnet Bendt Christensön og Aarstallet 1634. Den temmelig lille Klokke hænger saaledes, at Medeleren ikke har været i Stand til at kunne læse dens Indskrift, der er udført med gothiske Bogstaver. Aarstallet, der er støbt med arabiske Tal, synes at være 1518.

Ved Christian III's Klemmebrev 1555 skulde Bure Kirke have været nedreven, se S. 306.

Kirkeklokken var 1766 en anden end nu, thi Præsten læste da paa den: Staaer op I døde og kommer for Dommen.

Vemb Sogn.

Vemb Sogn grænser mod Nord til Skodborg Herred, hvorfra det skilles ved Møborg Aa, mod Øst til Bure Sogn, mod Syd til Ulborg Herred, hvorfra det skilles ved Storaa, mod Vest til Gørding Sogn, hvorfra det skilles ved Skallebæk Rende. Sognet skæres af Vemb-Holstebro og Vemb-Lemvig Jærnbane. Vemb Station. Kirkens Afstand fra Holstebro er 2¼ og fra Lemvig 3 Mil. Sognets Fladeindhold er 2608 Tdr. Land med 68 Tdr. Hkr. 1 Skole. I alt i Sognet 79 Gaarde og Huse med 552 Indbyggere (1880: 355, 1860: 269, 1840: 218, 1801: 154).

Den nordlige Del af Sognet er Hede. Jorderne ere sandmuldede.

Sognet skrives urigtig Vemb, idet Forbindelsen mb istedenfor m tilhører en forældet Retskrivning og b har aldrig været udtalt. Navnet skrives 1340 Weæm, 1347 Weem, hvilket sandsynligvis er oprindeligt Ved-hem, ældre Vidheim, idet Vid var et ret almindeligt Navn paa Vandløb. Weæm kunde ogsaa være opr. Veghem, idet Veg ogsaa er en ældgammel Betegnelse af et Vandløb. Storaaen, der iøvrigt paa denne Egn kaldes Guden (Gujn), hvilket forekommer 1504, har vel en Tid været kaldet Vid eller Veg; et af dens Tilløb hedder Vejen Aa, opr. Vegvin. Der er imidlertid ogsaa 3 andre Vandløb i Sognet, det ene løber imellem Vemb og Bure Sogne gennem Kjellingsig ud i Storaa

det andet Folbæk, der kommer fra et Kjær norden Kirken, der hedder Nørkjær og løb i Gørding Mølledam, det tredie Skallebæk, der kommer fra Ondemose nordvest for Kirken og løber paa Grænsen af Gørding Sogn.

I Indberetningen 1638 omtales en Gravhøj østen Kirken kaldet Baggeshøj, norden for Kirken de 2 Biskopshøje, norden derfor de 2 Hvashøje og Jejhøj, vesten for disse Fladhøj og nordvest for Kirken Grønhøj.

I Sognet findes:

Brandsborg, 2 Huse, kaldes 1683 en liden Bolig.

Prangsgaard.

Østergaard, Øster, Vester og Lille Østergaard, det sidste et Hus; 1651 1 Gaard.

Skjødsgaard, 2 Gaarde, 1651 1 Gaard.

Højsbjerg, 1 Gaard.

Roesgaard.

Tradsborg, 1 Hus.

Nørre, Mel og Sønder Hedegaard, Mel Hedegaardhus. 1683 nævnes Neder Hedegaard og et Bol Nørre Hedegaard.

Sønder Hedegaard, kaldes 1638 Over Hedegaard.

Korsgaard, 4½ Tdr. Htkr., Parcel af Sønder Hedegaard.

Bundgaard, 2 Gaarde.

Præstegaarden, c. 4 Tdr. Htkr. Den brændte 1885.

Vem Kirke, se nedenfor.

Vemb Station, hvorfra en særlig Bane afgaar til Lemvig.

Vem, Gæstgivergaard, 5 Huse.

Mariebjerg, 1 Gaard.

Skallebæk, 1 Gaard, kaldes tidligere Skalmbæk og var 1683 et Bol.

Store Sand, 6½ Tdr. Hkr., og en Parcel paa 2½ Tdr. Hkr., Lille Sand, 1 Hus. Sand var 1651 1 Gaard.

Smedegaard, 3½ Tdr. Hkr., nævnes 1651.

Povlsgaard, 1 Gaard, 1 Hus, kaldes 1651 Povlsager.

Desuden findes i Sognet en Mængde Huse med og uden Navn.

1683 var Øster Vem 6 Gaarde og 2½ Bol, Vester Vem 3 Helgaarde.

Vemb Kirke.

Kirken, der er en meget uanselig, for kultiverede Enkeltheder fuldstændig blottet Bygning, bestaar af et Skib og et Kor med lige Afslutning i Øst, opførte af raa Kamp med hugne Hjørnekvadre. De tvende Bygningsdele, der staa i Forbindelse med hinanden ved en spidsbuet af Tegl muret Triumfbue, dækkes af Bjælkelofter, og Lyset have de fra først af modtaget gennem smaa, tildels med Tegl omfattede rundbuede Vinduer, af hvilke man nu kun kan skimte et paa Korets nordre og et paa

dets østre Side. Indgangen til Kirken sker fra Nordsiden gennem en Dør med retvinklet Karmsnit og aflang-firkantet Overligger af Kamp. Blandt Stenene i Skibets vestre Gavl ses en enkelt krumhugget og profileret Sokkelsten, der oprindeligt maa antages at have siddet i en Apsis. Hvor gammel Kirken er, tillader den raa Maade, hvorpaa den er opført, os ikke at afgøre med nogensomhelst Sikkerhed, men det er dog ikke usandsynligt, at den delvis tør henføres til den senere Middelalder. Af langt senere Oprindelse end selve Kirken er et lille karakterløst Vaabenhus, som er knyttet til Skibets Nordside, samt en paa den øverste Del af den vestre Gavl muret Klokkestabel. Blytaget bærer Aarstallet 1838.

Den slette oliemalede Altertavle, der fremstiller Kristus i Gethsemane, er udført af en Hr. Gjørup, den smagløse Ramme er næppe ældre end forrige Aarhundredes Slutning. Alterkalken, der synes at tilhøre samme Tid, er uden nogensomhelst Interesse. Paa Disken ses Svanevedlernes og Dyrernes Vaaben med Bogstaverne H. V. S. W. og C. D. Af de malmstøbte Alterstager har den ene Bogstaverne HS. Døbefonten er sikkert Kirkens oprindelige, men den frembyder ingen særlig Interesse fra Formens Side. Prædikestolen er et meget tarveligt Arbejde, som næppe er ældre end det 18de Aarhundredes første Halvdel. Kirkens Klokke, der ifølge Bogstavformerne maa tilhøre Tiden henimod det 14de Aarhundredes Midte, har følgende Indskrift: NICOLAUS : me : fecit : in : nomine

domini, samt Støberens Mærke. (Jfr. Nabr Kirke).

Vem skulde have været Hovedsogn 1555, men dette skede først 1883. 1578 skulde Kirken have været nedreven, se S. 306.

Præster.

Daniel Maximillian Lundsteen 1883.
Alfred Bernhard Krag 1885.

Gørding Sogn.

Gørding Sogn, Annex til Vem, grænser mod Nord til Skodborg Herred, fra hvilket det et Stykke skilles ved Damhus Aa, mod Øst til Vem S., hvorfra det skilles ved Skallebæk Rende, mod Syd til Ulborg Herred, hvorfra det skilles ved Storaa, og mod Vest til Nissum Fjord. Sognets Fladeindhold er 2120 Tdr. Land med 67¼ Tdr. Htkr. Kirkens Afstand fra Holstebro er 2½ Mil. I alt i Sognet 49 Gaarde og Huse med 272 Indbyggere (1880: 311, 1860: 212, 1840: 193, 1801: 139). 1 Skole.

Sognet er ganske fladt og hæver sig paa det højeste Strøg omkring Kirken kun lidt over Fjorden.

Navnet udtales Gørring, hvilket viser, at ø oprindelig har været y, da det ellers vilde have været

udtalt Gjørring; det samme er Tilfældet med Sønder Gørding i Gørding Herred. Begge skrives sædvanlig i det 14. Aarhundrede Göring og Gyring, Nørre Gørding dog engang Gyrthing. Gyr betyder Morads og der er det særlige Forhold, at Damhus eller Gørding Aa, der løber i Sognets Nordside, i sit tidligere Løb hed Dride Aa, hvilket betyder den skidne Aa. Det kan ogsaa være Storaaen, der ved sit Udløb har dannet Morads.

I Sognet findes kun 1 Høj nordligst i Heden, kaldet Remhøj, der er flad og lav, men i Indberetningen 1638 omtales tæt sønden for Kirken Træhøj og sydvest for Kirken Store og Lille Roshøj. Vesten for Kirken findes i Jorden afskeblandet Jord, der ogsaa omtales i Danske Atlas; dette maa være Levning af Begravelse fra den tidligere Jærnalder.

Sognet er delt i 4 Dele; hvad der ligger norden for Gørding Aa kaldes Slyk, den sydlige Del ved Storaaen kaldes Sønderby, hvorimod Nørby og Melby kun sjelden bruges. I Sognet findes:

Kjær, 1 Gaard.

Armose, 1 Hus.

Slyk, er den Del af Sognet, der ligger Nord for Aaen og er 4 Gaarde, 5 Huse, et Hus kaldes Boel. 1638 nævnes Østergaard i Slykke og 3 halve Gaarde og ½ Bol. 1683 2 Helgaarde, 3 Halvgaarde, Møllebolet og 4 Gadehuse. Slyk betyder Rende eller Fordybning ved en Skraaning.

Skjødsgaard, 1 Gaard.

Kamp, 1 Hus.

Klavstrup, 2 Gaarde. 1651 og 1683 1 Gaard og 3 Bol. I Midten af forrige Aarh. var Klavstrup Gaard øde og blev en 30 Aar brugt under Præstegaarden.

Sø, 1 Gaard, 1651 1½ Bol ved Søen.

Mølbak, 1 Gaard.

Gørding Mølle var øde 1683.

Bundgaard, 2 Gaarde, 1651 1 Helgaard og ½ Bol.

Nørager, 1 Gaard.

Gørding Kirke, se nedenfor.

Munksgaard, 1 Gaard.

Præstegaarden, (forhenværende).

Skallebæk, 1 Gaard, 1683 1 Gaard og 1 Bol i Skalby.

Flak, 1 Hus ved Skallebæk, nævnes 1683.

Sønderby eller Sønder Gørding regnedes 1651 og 1683 for 4 Bol; her findes følgende Ejendomme:

Vesterbæk, 1 Gaard, Færgested ved Nissum Fjord. Toft, 1 Gaard. Fovsing, 1 Gaard. Sønderby, 1 Gaard. Nygaard, 1 Gaard, 1683 en Halvgaard. Kjær, 1 Gaard. Galsgaard, 2 Gaarde, nævnes 1683. Susgaard, 2 Gaarde, nævnes 1683. Bjerg, 1 Gaard, 1683 nævnes et Bol paa Bjerget. 1766 berettes, at Bjerg havde Navn efter en stor Lyngbakke vesten derfor, men

denne var helt borttaget af Havet, hvorfor Gaarden nu ved stærk Storm blev omringet af Vandflod.

1683 nævnes Mosegaard, de 2 halve Gaarde Melsted og Skalmand, Bolene Vestermose og Silkeborg, det halve Bol paa Mosen og Flak. Silkeborg nævnes ogsaa 1597.

1694 paadømtes paa Tinget en Sag om nogle Ukvemsord, der vare talte paa Jens Christensens Kone i Klavstrup af Degnens Kone, der havde kaldt hende en Ogdjævel og da hun var i Slyk som Fostermoder og Pigen havde spurgt Degnekonen om, hvorfor denne ikke havde været der ogsaa, havde denne svaret: Hvad skal jeg hos denne slemme Rakker, mon hun har Pude med sig at binde om Barnets Hals, at det skal ikke slaa op i Hammel og „skjenne" (løbe løbsk). En anden havde hørt Degnekonen kalde hende en Ogflaaer, Rakker og Og-Fostermoder og at hun havde sagt til Manden, at han var værre, han kunde ligesaa vel tage Huden af et Og, som hun laa i Øget til begge sine Axler. Degnekonen dømtes til at gøre Afbøn i Kirken, give nærmeste Hospital 12 Rdl. og betale Sagens Omkostninger.

Grunden til disse Skældsord maa være den, at man har set Chr. Pedersen og hans Kone være i Færd med at flaa en Hest, hvilket ansaas for at gøre dem uærlige, men en Forordning af 21. Marts 1685 havde forbudt at give dem, der udførte den Art Gærning selv eller ved sine Tjenestefolk, nogen uærlig Titel, ligesaalidt som de derved kunde komme

i nogen Foragt eller „Vreesklejning". Det varede dog vistnok henved 100 Aar, inden der ophørte at følge Skam paa saadan Gærning.

1770 døde Natmanden Peder Koles i Øster Sand i Vem Sogn.

Gørding Kirke.

Kirken, i romansk Stil, er opført af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre og har oprindelig bestaaet af et Skib samt et i Øst lige afsluttet Kor. De tvende Bygningsdele, som staa i Forbindelse med hinanden ved en anselig slankformet, halvrund Triumfbue med profilerede Kragbaand, vare dækkede med Bjælkelofter og modtoge Lyset gennem smaa rundbuede Vinduer, af hvilke man endnu kan skimte et paa Korets søndre Side. Af Skibets 2 Døre, som have retvinklet Karmsnit og aflang-firkantede Overliggere, er den nordre tilmuret, medens den søndre tjener som Indgang. Hele Bygningen hviler paa en Fod med Skraakant. Som det synes i den seneste papistiske Tid, er der til Skibets Sydside føjet et lille Vaabenhus, hvori 2 af de smaa oprindelige Vinduers Overstøn ere indmurede. I senere Tider har man ommuret forskellige Partier af Kirken, indsat store Vinduer samt fornyet Bjælkelofterne.

Altertavlen, der er anskaffet 1836, er et meget smagløst, som en Theaterscene indrettet Arbejde, fremstillende et joniſt Tempel. I dets Baggrund

ſtaar et ſtort forgyldt Kors. Paa Kalkens Midtknapper ſtaar I — H — E — S — U — S. De ſtore Malmſtager, ſom ere drevne af Meſſingblik, ſynes at tilhøre ſamme Tid ſom Alteret. Døbefonten, der er udhugget af Kamp, er ſikkert Kirkens oprindelige, men den er uden Intereſſe fra Formens Side. Prædikeſtolen er et meget tarveligt Arbejde, ſom neppe er ældre end Slutningen af det 17de Aarhundrede eller Begyndelſen af det 18de. Klokken, der hænger paa Skibets veſtre Væg, har Indſkriften: Anno 1712 haver velbyrdige Franz Linde til Palsberg oc Stenumgaard ladet ſtøbe denne Klokke i Hamborg hos Chriſtian Meyer. Paa Kormuren tilvenſtre for Triumfbuen hænger et meget tarveligt Epitafium over Peder Tang, født 1737 i Nørtang i Ulborg, boſat ſom Handelsmand i Ringkjøbing, gift 1766 med Mette Bager Kjær, Datter af Borgmeſteren i Ringkjøbing, blev i 1786 Ejer af Nørre Vosborg, overlod den 1797 til ſin eneſte Søn Cand. jur. Niels Kjær Tang, døde i Ringkjøbing 1826, hvor han blev begravet.

Kalken og Diſken og en mindre Kalk til Berettelſer blev givet 1731 af Sognepræſten Søren Stavning.

Præſter.

Peder Jenſen Veſtervig.
Simon Pederſen Lemvig.
Lavrids Bertelſen 1584, død 1595.
Bertel Jenſen 1596.

Søren Sørenſen Mariager 1606. 1619.
Chriſten Pederſen Gørding 1638.
Niels Hanſen Stavning 1666—96.
Klavs Madſen Bang 1696—1704.
Søren Pederſen Stavning 1704—54.
Jens Jenſen Bering 1754—61.
Hans Lavridſen Grønlund 1761—76.
Jens Steendorph 1776—1801.
Severin Rohde Weile 1802—17.
Peter Chriſtian Maaberg 1817—24.
Mathias Peter Otto Rønsholt 1825—35.
Peter Sveiſtrup 1836—41.
Jes Lavridſen Corydon 1841—73.
Daniel Maximillian Lundſteen 1873—83.

Derpaa blev Vem Hovedſogn.

Ved Chriſtian III's Klemmebrev 1555 beſtemtes det, at Bure Kirke ſkulde ødelægges og komme til Hjælp at bygge Vem og Gørding Kirke med, Vem og Gørding ſkulde altid blive under en Præſt og Vem Præſtegaard, der brugtes under Holſtebro Biſpegaard, ſkulde være Præſtebolig. Ingen af Delene ſkede, idet Lensmanden paa Holſtebro Biſpegaard ventelig har gjort Vanſkelighed ved at levere Vem Præſtegaard fra ſig, hvorfor Gørding vedblev at være Hovedſogn indtil 1883. Nedrivelſen af Bure Kirke ſtødte ogſaa paa Vanſkeligheder. Et Reſkript af 10. Juli 1578 udſiger, at de 3 Sogne vare faſt ringe og det faldt Sognepræſten beſværligt at komme til hver Søndag og alle Højtider at gøre Sognefolkene den tilbørlige Tjeneſte med Prædiken og i andre Maader, hvorfor det ogſaa var befalet

at afbryde en af Kirkerne, men da Kongen nu formærkede, at Vem Kirke bedſt og bekvemmeligſt kunde afbrydes og ødelægges og Sognefolkene fordeles mellem Bure og Gørding Sogne, fik Stiftslensmanden og Biſkoppen ſtrengelig og alvorlig Befaling om at ſørge for, at dette ſkede. Grunden til, at Vem Kirke alligevel blev ſtaaende, kendes ikke.

Et Reſkript af 27. Juli 1595 udſiger, at Præſten var død ved Paaſketid og ſiden den Tid havde Embedet ſtaaet ledigt, fordi Sognemændene ikke vilde give Kald til andre end den, der vilde ægte Enken, der havde fraſkrevet ſig Arv og Gæld. Biſkoppen havde ſendt 2 Perſoner, paa hvem der intet var at udſætte, men alligevel vilde de ikke kalde nogen af dem. Da Kongen nu ikke vilde tilſtede ſlig Modvilligheb, fik Lensmanden paa Lundenæs Befaling til at tilſtikke dem en af de 2 Perſoner eller en anden ſmuk lærd Perſon, og hvis de ikke velvillig vilde kalde nogen af dem, ſkulde han ſelv give en af dem eller en anden Kald, foreholdende Sognemændene at være ham villige og gøre ham den Pligt og Billighed med Tiende, Offer og i anden Maade, ſom de vare pligtige. 16. Februar 1596 bevilgedes der Præſten Gørding Kongetiende uden Afgift iſtedenfor Vem Kongetiende, ſom hans Formænd havde haft.

1678 brændte Stuehuſet i Præſtegaarden. Det er ſandſynligvis da, at den ejendommelige Præſtegaard blev opbygget, ſom Præſterne beboede til

1883, med Udskud til begge Sider, uden Loft i Køkken og Bryggers, Brolægning med store Kampesten i Køkkenet med mere. Præstens Studereværelse var tilsidst ubeboeligt om Vinteren, da Gavlen hældte udad, saa den friske Luft umiddelbart trængte ind.

Ginding Herred.

Ginding Herred grænſer mod Nord til Salling, mod Øſt til Fjends, Lysgaard og Nørlyng Herreder, fra hvilke det ſkilles ved Karup Aa, mod Syd til Brads Herred og mod Veſt til Hammerum og Hjerm Herreder ſamt Venø Bugt. Fladeindholdet er 9½ □ Mil med 1853 Gaarde og Huſe og 9870 Indbyggere (1880: 8980, 1860: 6757, 1840: 5305, 1801: 3656).

Tilligemed Hjerm Herred danner Herredet en Jurisdiktion med Tingſted i Holſtebro og et Provſti, hører (dog ikke de tre ſydligſte Sogne) til Holſtebro Lægediſtrikt, 8. Landstingskreds, Folketingsvalgſted i Vinderup (dog ikke for Bording S., 5. Udſkrivningskreds.

Jorderne ere for ſtørſte Delen ſandmuldede, men der findes dog nogle Steder, iſær i Ryde, Eſtvad og Sevel Sogne gode Jorder med Lerunderlag. Gennem Herredets nordlige Del gaa de langſtrakte Søer Flynderſø, der ſtaar i Forbindelſe med Skalleſø, og Stubbergaardſø. Iſær i Herredets mellemſte og ſydlige Dele findes ſtore Hedeſtrækninger.

Herredets Navn ſkrives 1231 og 1274 Getinghæreth, 1340 Gedinghæreth, 1349, 1378 Gedynghæreth og ſtadig Geding lige til Reformationstiden og længer, endnu ſaa ſent ſom 1651, men medens et Tingsvidne af 1511 ſkriver Gieding Herred, ſkriver et af 1510, der er udſtædt af ſamme Herredsfoged, Ginding Herred, hvilket vel er første Gang det nuværende Navn forekommer; 1498 ſkreves Gydinge Herred. Idet t i det 13. Aarhundrede er blødgjort til d, er d efterhaanden forſvundet af Udtalen, ſaaledes at man en Tid har ſagt Ging Herred, hvilken Form findes oftere i det 16. Aarhundrede. Denne Udtale er det viſtnok, der har fremkaldt Skrivemaaden Ginding. Det ſkaanſke Gønge Herred hed ogſaa oprindelig Gyding Herred.

Hvad Geding betyder, er uviſt. Det ſtammer ikke fra de nordlige gode Sogne, men fra det Tingſted, der laa midt i det langſtrakte Herred, hvorfra der omtrent var lige langt til Syd- og Nordſpidſen. I Hadderup Sogn ligger Gindeſkov, tidligere Gindingſkov, hvilket er det eneſte Navn, der har Lighed med Herredets. I Indberetningen 1638 ſkrives ogſaa: „Veſter fra Baſtlund er en Bol, hedder Gindeſkov ved en Bæk og en liden Egekrat derhos, og menes Ginding Herred heraf at have ſin Navn.“ Inde i dette Krat laa dengang 2 Gravhøje, og det er ved dem Tinget holdtes inde i Skoven, hvis Navn oprindelig altſaa har været Getingſkogh, men hvad dette betyder er uviſt. Hvis Ferring i Vandfuld

Herred kan udledes af Faar, kan Geting ogsaa udledes af Ged, oprindelig Get.

Den Tid, da Tingstedet var her, ligger vistnok meget langt tilbage i Tiden, og paa Stedet er ethvert Minde derom forsvundet; der findes ej heller i Matriklen 1683 Marknavne her, der minde om Ting. At Herredet har Navn efter det Sted, der ligger i dets Midte, vidner om, at Herredet i ældgammel Tid har haft samme Udstrækning som senere, idet Bording hørte med dertil. I den tidligste Middelalder maa Tinget være flyttet til Herredets nordlige Del, thi det siges i Indberetningen 1638, at Sale Kirke var Hovedkirke i Ginding Herred og kaldtes Fjerdingskirke. Disse Fjerdingskirker stode i nær Forbindelse med Tinget, hvorfor det med Rimelighed kan antages, at dette har været i Nærheden og i Sognet selv. I ethvert Tilfælde har det engang været ved Mogenstrup i Trandum Sogn, en Mils Vej østen for Sale, thi i et Tingsvidne fra 1550 nævnes her en Tinghøj[30]), og denne ligger endnu norden for Trandum Kirkegaard. Det er ubekendt, om det er over dette Tingsted, der klages 1549, hvorfor Herredsmændene i „Gedinge" Herred fik kgl. Befaling til de 3 Landsdommere om at flytte deres Herredsting hen til det Sted, hvor det kunde ligge alle Herredsmændene bedst belejligt, men dog saaledes, at det ikke kom til Hinder for Iver Juels Birk til Stubbergaard[31]). Om det nu forat tilfredsstille de sydlige Sogne er flyttet til Hadderup Sogn, hvor der østen for Stavlund er

en lille Tinghøj, er sandsynligt, og i ethvert Tilfælde var man utilfreds med Flytningen, thi 1560 klagede Bønderne i 5 Sogne (hvilket kan være Estvad, Rønbjerg, Sale, Esfing og Ryde) over, at i Lensmandens Fraværelse havde hans Foged flyttet Tinget fra „dets rette Arilds Sted" til den ene Side af Herredet, og Lensmandeu fik nu kgl. Befaling til i Forening med 4 Mænd af hver Fjerding at undersøge, hvor Tingstedet bedst kunde lægges midt i Herredet, og flytte det dertil[32]).

Da Herredsfogden da boede i Trabjerg, er Tinget vel flyttet til Ryde Sogn, hvor der vesten for Salshøj ligger 3 Tinghøje, men 1616 klagede man paany over, at Tinget laa i den ene Ende af Herredet, hvorfor Lensmanden 16. Januar 1617 fik kgl. Befaling til at henlægge det til et belejligt Sted midt i Herredet, saaledes at det kunde være menige Herredsmænd og Almue til Gavn og Bedste. Det er vel da, at Tinget flyttedes til Tinghøj ved Skank, sønden for Mundbjerg, hvor Dalen kaldes Tingdal, og her er Tinget vel forblevet, indtil Herredet efter Herredsfoged Børge Hansens Død ved Reskript af 31. Okt. 1685 lagdes sammen med Hjerm Herred og fik Tingsted i Mejrup Sogn.

I gammel Tid var Ginding Herred rigt paa Skove, men disse maa allerede for en stor Del være ødelagte førend Aar 1500, nogle som Følge af Skovbrand, og andre paa Grund af Veddets Anvendelse til Kulbrænding og Smeltning af

Myremalm. Da Skovene vare forsvundne, kunde Bønderne ikke yde de Skovsvin, som de fra gammel Tid vare pligtige at yde, hvorfor Kong Hans 1505 gav Selvejerne følgende Privilegium:

Vi Hans, med Guds Naade osv., gøre Alle vitterligt, at vore kære Undersaatter Kronens Bønder udi Ginding Herred have ladet berette her for os, at de i nogle forleden Aar have været besværede med Skovsvin ud at give, ydermere end de af Arilds Tid pleje at udgive, da have Vi nu af vores synderlige Gunst og Naade undt og tilladt og nu med dette Vort aabne Brev unde og tillade Vore og Kronens Bønder udi Ginding Herred og deres Arvinger, maa og skulle her efter og til evig Tid være fri og kvit for Skovsvin, og skal deres aarlige Skat eller Leding ej forhøjes dem eller deres Arvinger, men skal være og blive ved saadan aarlig Skat og Skyld, som de nu og af Arilds Tid gjort og udgivet have, og skal hver Lægsgaard*) holde en Nat om Aaret 8 Heste til ret Gæsteri, og skal hver halve Lægsgaard en Nat om Aaret holde 4 Heste til aarligt Gæsteri, og derudover skal deres aarlige Gæsteri ej forhøjes i nogen Maader paa deres Bondegods efter denne Dag. Thi forbyde Vi osv. Givet udi vor Stad Viborg Søndagen næst efter Severini Dag Aar (efter) Guds Byrd 1500 quinto. Under vort Signet.

---

*) Selvejerne vare i Henseende til visse Paalæg lagte i Læg.

Dette Brev blev ſtadfæſtet af Chriſtian III. tredie Dag efter Severini Dag 1540, men hverken Originalen eller Stadfæſtelſen findes andet Sted end i Afſkrift i Lundenæs Lensregnſkab 1637, hvoraf det ogſaa ſes, at der om denne Sag har været Landstingsdom af 6. Dec. 1637, der har fritaget Bønderne for den dobbelte Skat, ſom dette Aar var paabudt. Et kgl. Reſkript af 12. Feb. 1638 udſiger imidlertid, at da Tiden nu var langt beſværligere end i Kong Hanſes Tid, ſkulde Bønderne give Skat, naar den paabydes, og ſaaledes kunde jordegne Gaarde ikke for Tiden vægre ſig ved at give dobbelt Skat.

1456 lod Hr. Niels Eriksen til Langtind de 8 ældſte og adſtadigſte Mænd i Herredet udſtæde det Tingsvidne, „at dem aldrig længer mindes og aldrig længer ſpørge kunne af nogen deres Forældre, end Biſpens Ombudsmænd have hentet ſin Biſpegave af Almuen til (i) deres Hus og (de) givet Rug og Byg, hvilket ſom de afſted kunde komme, og aldrig de plejede at føre (det) i Kirke, før nu i Aar, Biſpen lod trænge dem dertil med Kirkens Dom". Det ſamme vidnede de menige Herredsmænd [33]).

Indtil det 1443 blev paalagt at give Biſkopperne i Jylland og Fyn Tiende, havde man i disſe Landsdele kun givet en Femtendedel af Afgrøden til Deling mellem Præſten og Kirken, medens Biſkopperne fik en mindre Afgift, der kaldtes Biſpegave; Ydelſen af denne Biſpetiende, der ved Refor-

mationen blev til Kongetiende, fremkaldte længe megen Uvillie.

Ginding Herred bestaar af følgende 9 Sogne: Ejsing, Sale, Ryde, Sevel, Estvad, Rønbjerg, Hadderup, Hodsager og Bording.

Ejsing Sogn.

Ejsing Sogn, Annex til Sale, skilles mod Nord fra Salling ved Sønderlem Vig, der 1638 alene kaldes Vigen, og Trevel Aa, grænser mod Øst til Rønbjerg S. og Sale S., mod Syd til Sale S., fra hvilket det skilles for største Delen ved Kær og Enge, i den sydlige Del ved Skjærbæk, og til Handbjerg S., fra hvilket det skilles ved Helle Aa, mod Vest til Limfjorden. Kirkens Afstand fra Holstebro er c. 3 Mile. Sognets Fladeindhold er 7531 Tdr. Land med c. 265 Tdr. Htkr.

Sognet er bakket med sandede Jorder; sønden for Kirken findes Flyvesandsbakker. Dog findes i Sognet fortrinlige Enge. Til Landing høre store Eng- og Kærstrækninger sydøst for Gaarden. Midt i Sognet gaar en Lavning fra Nord til Syd, saa den vestlige Del synes engang at have været en Ø. Imod Rønbjerg Sogn er den store Havris Hede, hvori den lille Ægsø, og Klovnrismose, Tværmose (Tvedmose), Trindmose (ikke Tranemose);

til Landting hører Aasmose. De 2 store Bakker mod Limfjorden hed 1638 Lundklank og Torndalsbak. Egnen omkring Nygaard er højest. I Sognets nordøstlige Hjørne ligger Skjørsø.

3 Skoler. I alt i Sognet 235 Gaarde og Huse med 1194 Indbyggere (1880: 1150, 1860: 880, 1840: 729, 1801: 392).

Sognets Navn skrives Exyngh 1349, Wxyngh 1422, Exing 1446, 1467, 1475, Egsing 1486, hvilket sandsynligvis maa fortolkes som Ek-sing. Ek er den gamle Form for Eg og sing er vel samme Endelse som i Gimsing, oprindelig sveng (se S. 31), der betyder Snevring, hvormed den Løvning, der gaar midt gennem Sognet og i sin Tid har været Vand, kan betegnes. De høje Bredder have saa været bevoxede med Egeskov, hvoraf Navnet. Egebjerg By minder ogsaa om denne Egeskov. Bakkerne ved Nygaard kaldes Skovbakker. Nu findes kun faa Gravhøje, men 1638 nævnes i Sognet 26 Høje; paa Ejsing Mark: Hillershøj (nu Helleshøj), Tophøj, Marhøj (nu Maarhøj), 2 Wolshøje, Arnehøj (udt. arhyw), og Sandelshøj; paa Egebjerg Mark Skaarhøj, Smørhøj, Temhøj, Gratzenhøj, Dyrehøj, Ravnshøj; paa Gjeddal Mark Kløvenhøj og Gammelbjerghøj; paa Raaft Mark Tohøje, Brunhøj og Elmhøj; paa Ravnholt Mark Hestehøj (findes endnu); paa Møgeltved Mark Storhøj (findes endnu) og Tvillingshøj; paa Tyndeg Mark Tyndegshøj; paa Kjellerup Mark Kløvenhøj og Damhøj, og i Ejsing Hede Jægerhøj, Tranehøj og Mosehøj.

I Thieles Folkesagn findes et Sagn om en Hede, hvorpaa der havde staaet en Landsby Gaderis, hvis Beboere uddøde i Pesten, men Bymændene i Essing købte et Natmandsbarn, som de begravede paa Markskællet, hvorfor de undgik Pesten. Heri er der vistnok nogen Sandhed, og Historien behøver ikke at være ret gammel, thi under Pesten 1604 var der en Kvinde i Lundenæs Len, der af samme Grund begravede et af sine egne Børn levende, hvorfor hun blev dømt til Stejle og Hjul, men benaadedes med at rettes med Sværd[34]).

I Sognet findes:

Lavhede, 6 Huse, hvoraf nogle hedde Rusebjerg.

Grønkjær, 1 Gaard.

Kjellerup, 2 Gaarde, 3 Huse. 1638 1 Gaard.

1492 gjorde Sandemænd Markskæl mellem Kjellerup Mark og Kjærgaard Mark i Rødding Herred; dette satte de „midt i Trevelen og saa i vester ned, til hun udløber i Fjorden, og saa øster op i Trevelen til den Sten, som de satte der, og saa ad den anden Sten, som de satte paa Maden og saa ad Rudsig og saa øster op imellem Kjæret og den Agerjord til den tredie Sten, som sat var, og saa fremdeles øster ad til den Hjørnesten, som Kjærgaards Mark vedtager, og saa sønder op ad den gamle Sten, som staar paa Bjerget, og saa ad en Sten, som staar i Heden, og saa sønder ad ned i Skjørsø".

Samme Aar gjorde velbyrdig Svend Axel Nielsen paa sin Moder, Fru Inger af Langtind, hendes Vegne Lavhævd paa 9 Gaarde i Egebjerg, 3 øde Byggesteder i Kjellerup og Kjellerup Gaard, som var bygget, samt et øde Byggested sammesteds, som kaldes Junkers Gaardsted. I den Anledning fik Fru Inger Strid med Niels Krabbe til Tanderup, der gjorde Paastand paa et Byggested paa Kjellerup Mark, men hun fremlagde sin Fader Hr. Niels Eriksens Lavhævd af 1447 „paa den Grund, som ligger sønden ved den udsvorne Fælled, som man Giſels Eng kalder; den Grund og al den Grund, som sønden for den udsvorne Fælled ligger, undtagen Stubholm og en Stugseng, som Fru Karen af Hoſtrup skulde have der liggende, indværgede Hr. Niels Eriksen sig til fuld Ejendom, eftersom han var Ejer i Egebjerg og Kjellerup". 1495 fik Fru Inger ogsaa Medhold ved en Rigsraadsdom [35]).

Mosgaard, 5 Huſe.

Vejbyhuſe, 6 Huſe.

Hvidmoſehuſe, 10 Huſe.

Egebjerg, 19 Gaarde, 36 Huſe, 1 Skole, 2 Vejrmøller; nogle af Gaardene kaldes Dalsgaard, Brøndgaard, Nesgaard, Slot, Foldhus, Østergaard. I Matriklen 1683 nævnes Øster og Vester Egebjerg; Øster Egebjerg var 7 Gaarde, 1½ Bol; til Byen var Græsning til 120 Høveder; af Marker nævnes da Lægager, Brundal, Dalhøj, Kubdal, Ravnshøj, Bodager. Vester Egebjerg var 9 Gaarde og

1½ Bol; paa Marken nævnes da Torsvang, Ravnhøj, Fetterkrog. 1422 siges, at 3 Gaarde i Egebjerg vare byggede af 1 Gaard, der fordum heb Risgaard [36]).

Paa Grund af Mangel paa Mandskab nedlagde Niels Lillelund til Landting midt i forrige Narhundrede 35 Tdr. Htkr. i Egebjerg, af hvilke han igen lod bebygge 13 Tdr., men udlagde det øvrige til fælles Græsning for Bymændene.

Hedetoft, 1 Gaard, 1 Hus.

Kjærhus, 1 Gaard, 1 Hus.

Skjærbækhus, 1 Hus.

Gjeddal, 9 Gaarde, de 3 paa 4½—6 Tdr. Htkr., og 8 Huse. Gaardene hedde Bakgaard, Torndal, Bækgaard, Skaartoft. 1683 var „Gjedel" 7 Gaarde, 4 Bol, 4 Huse; af Marker nævnes Torbeskov, Torndal, Tyndsæd, Skartoft. Navnet udtales Gjærdal. Formodentlig har Jorden, der er af simpel Beskaffenhed, i gammel Tid været benyttet til Gedehold.

Bjerghuse, 2 Huse.

Pilgaard, 1 Gaard, 2 Huse.

Nygaard, 32 Tdr. Htkr., med Vejrmølle, se nedenfor.

Lille Nygaard, 2 Gaarde, den ene 5½ Tdr. Htkr.

Ultang, 2 Gaarde, 1 Hus. 1683 1 Gaard. 1638 skreves Ulftunge, men Udtalen er ultång, saa det maa formodes egentlig at være Ugletunge.

Ravnholt, 3 Gaarde, den ene Fattiggaard, og 1 Hus. 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Elbrønd, 2 Gaarde, den ene paa 4 Tdr. Htkr. 1683 nævnes under Tøndeg Elbring Led.

Ejsing, 7 Gaarde, hvoraf 1 kaldes Nedergaard og 1 Østergaard, 14 Huse, Skole, Andelsmejeri. 1683 3 Gaarde foruden Præstegaarden og 1 Bol; af Marker nævnes da Lundsig, Brummands Vang, Skammeland, Arhøj, Bolshøj.

Ejsing Kirke, se nedenfor.

Ejsing Præstegaard, 4½ Tdr. Htkr., blev efter Sognets Annektering til Sale sat til Auktion 1820, da den havde 6½ Tdr. Htkr. 1833 tilhørte den Baron Diemar, der drev Mosekultur, men iøvrigt ikke ansaas for nogen heldig Landmand.

Møllehuse, 3 Huse.

Store Møgeltoft, 2 Gaarde, deraf 1 paa 7 Tdr. Htkr. 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Kaldes 1638 Møgeltved.

Tønding, 2 Gaarde, 2 Huse. 1683 var Tønæg 1 Gaard; af Marker nævnes Tranmose, Havris Hede. Navnet skreves 1550 Tønnegh, 1638 Thyndeeg, saa det er tydeligt, at Endelsen oprindelig er eg, men nu er Udtalen Tønning.

Raast (udtales Røst), 6 Gaarde, deriblandt Brogaard, Smedegaard og Lykkegaard, 8 Huse, Skole og Vejrmølle. 1683 var Raasted 9 Gaarde og 2 Huse; paa Marken nævnes Brunhøj og Asentoft; det siges i Matriklen, at Fiskeri i Limfjorden ikke bruges formedelst stort Hoveri og

Besværing, tilmed havde Fiskeriet i nogle Aar været ganske ringe. Af Marker nævnes Fjeldsted Vang.

Navnet skrives 1638 og 1651 Raaste og er vistnok oprindelig Rostved. Tved er en Landtunge, Ros er maaske det samme som Hors.

Raastgaard, 13½ Tdr. Htkr., sammenlagt af 4 Gaarde i Raast.

Langtind, 19½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Langtind Mark, 7 Huse.

Hellegaarde, 3 Gaarde, deraf 1 med 5 Tdr. Htkr., og 1 Hus. Se om disse S. 142.

Med Stubber Kloster fulgte 1547 Gaarden „Hellede".

1638 nævnes Gaardene Remme og Lundsgaard. Deres Jorder vare 1683 underlagte Landting. Remme laa mellem Nygaard og Landting, og Lundgaard, nordvest for Nygaard, var øde og lagt derunder af Mogens Rosenkrantz.

1661 nævnes Gaarden Sortkjær.

Landting.

Henved 1000 Alen østen for det nuværende Landting ude i en Eng findes Voldstedet for det gamle Landting. Gravene ere endnu synlige og en Dæmning fører over Engen dertil. Af Taarnet og de dybe Kældere ere endnu Spor, hvilket ikke er underligt, da det ikke er 40 Aar siden, Husene bleve nedrevne.

Omtrent 1273 overdrager Enken efter Henrik Myntmeſter i Ribe den udvalgte Biſkop Tyge en Gaard, ſom hendes Mand allerede paa Ribe Byting havde pantſat Biſkoppen. I Overſkriften til Afſkriften af dette Brev ſtaar, at det var Gods i „Langætiind" Mark. Hermed menes dog næppe denne Gaard, ej heller en Bondegaard af dette Navn i Hamrum Herred, men en ukendt Ejendom ved Ribe. Formodentlig har den Aſſer Tygeſen, hvis Navn findes paa en Sten paa Kirken, og dennes Forældre Tyge Rabbi og Fru Ide ejet Landting omkring Aar 1200. Som den første kendte Ejer af Hovedgaarden Langtind maa dog vistnok nævnes Ridder Albert Albertſen, af en fornem tydſk Æt, der var beſlægtet med Hertugerne af Brunsvig, og hvis Fader kaldtes Grev Albert af Eberſtein. Hr. Albert Albertſen var en af Rigets Stormænd og fik 1329 Holſtebro og Hjerm Herred i Len, ligeſom han havde haft Helſingborg Slot i Pant. Han er begravet i Graabrødre Kloſter i Viborg og levede endnu 1330. Hans Enke Ingerd Jensdatter ſkænkede 1349 med ſine 4 Sønners Samtykke til St. Mikkels Kirke i Sale en Gaard i Felde i Ryde Sogn, der gav aarlig ½ Mark Korn og af 4 Køer ½ Tønde Smør[37]). Hans Søn Henrik Albertſen nævnes til Langtind og Rydhave og dennes Datter Karen Henriksdatter nævnes til ſamme Gaard og var gift med Aage Hediſen Puder, der 1377 underſkrev Kong Olufs Haandfæſtning. Henrik Albertſens Fætter Albert Anderſen til Tovſtov

skænkede Ribe Bispestol sine Ejendomme i Hjerm og Ginding Herred, hvilket, med Undtagelse af Godset i Bordbjerg Sogn, Biskop Christiern 1422 paa Ginding Herreds Ting stødede Fru Karine af Longthynde, Aghæ Pudders Efterleverske; blandt dette Gods var Rydhave, som Fru Karine imod Biskoppens Villie havde bemægtiget sig, men nu gav Biskoppen Afkald paa yderligere Tiltale mod et Vederlag af 3 Gaarde i Egebjerg og 3 Gaarde i Sale Sogn, og hun forpligtede sig til hvert Aar at betale Biskoppen 2 Øre godt Korn, indtil hun eller hendes Efterkommere stødede Biskoppen Gods, som gav en lignende Afgift; i det hele fik Biskoppen en Afgift af 11 Øre Korn som Vederlag eller omtrent 50 Tdr. Byg. Fru Karines Krav paa Rydhave skrev sig fra et Pantebrev, som Albert Andersen 1377 havde givet hendes Mand derpaa, hvilket Brev sidstnævnte 1391 havde ladet læse paa Harbo Bygdeting[38]).

Ved denne Overenskomst med Biskoppen var imidlertid den Ulempe, at hun ikke før Overdragelsen havde lavbudt til de nærmeste Frænder, hvorom Hr. Niels Eriksen til Langtind erhvervede et Tingsvidne af Ginding Herred, at det var aldrig med hendes Frænders Fuldbyrd og Raad og de ej heller over vare, da hun det forskrevne Skøde gjorde, ligesom hendes Søstersøn Erik Nielsen af Brovstskov paa Tinget havde lastet dette Skøde. Ligeledes udsagde et Vidnesbyrd, Hr. Niels Eriksen fremkaldte paa Harbo Bygdeting, „at Fru Karen, Hr. Niels Eriksens

Huſtrus Oldemoder, var paa forſkrevne Ting, før hun ſtødede Biſp Chriſtiern af Ribe hendes Gods i Geding Herred, og kejſede Hr. Erik Nielſen af Tim til ſin rette Værge og tilbandt ſig der, at hun aldrig ſkulde afhænde ſit Gods i nogen Maade den Stund, hendes Datterdatter levede, ſom forſkrevne Hr. Niels nu har, uden med Hr. Erik Nielſens Raad og Fuldbyrd[39]). For Fru „Karen Aags", ſom hun kaldes i en Dom af Aar 1500, og hendes Børn og Efterkommere holdtes en Sjælemesſe hver Onsdag i Ejſing Kirke.

1406 nævnes Jens Eriksen af Langtiind, der 1400 erhvervede et Tingsvidne af Hjerm Herred, at Bordbjerg Mølle ikke var ſtødet til nogen indtil denne Dag[40]). Det vides ikke, hvem hans Huſtru var, men dennes Moder hed Fru Karen, og det kan ikke være nogen anden end nysnævnte Karen Henriksdatter. Jens Eriksen har altſaa faaet Langtind med ſin Huſtru, og det er vel urigtigt, naar hans Fader Brune Erik nævnes ſom Ejer af Langtind[41]). Hans Broder, der ogſaa hed Brune Erik, ſtiftede 1436 en Sjælemesſe i Dueholm Kloſter for ſine Forældre og afdøde Brødre, blandt hvilke Jens Eriksen var[42]) Jens Eriksen tilhørte Familien Banner, der i Vaabnet førte et ſtraadelt Skjold. Han er død 1435 og ſynes kun at have haft en Datter Fru Mette, der døde 1460 og var gift med Hr. Niels Eriksen til Tim, der ved hende blev Ejer af Langtind.

Niels Erikſen, af Familien Gyldenſtjerne, var Søn af Erik Nielſen til Tim, Lensmand paa Riberhus. Han ſkriver ſig 1438 til Langtind, ſom han har faaet efter Svigerfaderens Død, men ſenere ofte til Tim, ſom han fik efter Faderens Død, Han var Ridder 1443 og blev Kongens Hovmeſter 1456 efter Otto Nielſen Roſenkrantz, hvilken Poſt han flere Gange havde beklædt i dennes Forfald; da var han ogſaa Medlem af Danmarks Riges Raad. Han var en meget anſet Mand, der blev benyttet i mange vigtige Anliggender; 1449 var han i England forat mægle Fred, deltog ſamme Aar i en Fredsmægling med Sverig og 1450 i Traktaten om Forening af Danmark og Norge, var 1455 tilſtede ved Hertug Adolfs Forlening med Sønderjylland og 1460 ved Udſtædelſen af Chriſtiern I's berygtede Ribe Artikler. 1466 ledſagede han Dronning Dorothea paa et Beſøg i Tydſkland, var 1474 og 1476 ved Rigsraadsmøderne i Kalmar og deltog i det hele i en Mængde for Riget vigtige Anliggender. 1451 var han Lensmand paa Hindsgavl og 1454 over Ulborg Herred og Hind Herred, hvormed fulgte Holſtebro. 1473 fik han Befaling om at overlade Ridder Niels Gundeſen Hind Herred, da denne havde faaet dette i Pant, eller ſelv overtage Pantet. 1462 var han en af de danſke Adelsmænd, der ſendte Bremen et Undſigelſesbrev, efterat Kongen først havde ſendt ſit[48]). Han døde 1484.

Hr. Niels var næppe nogen behagelig Mand at have at gore med, hvad vi ſe af den Maade,

hvorpaa han forfulgte Sagen om Helle Aa (se foran S. 140). Baade i Anledning af denne Sag og de 2 Øre Korn, der skulde udredes af Landting ifølge Karen Henriksdatters Overenskomst, og vel ogsaa af de Bøndergaarde, hun havde skødet Biskopstolen, kom han i Strid med denne, saa Biskop Christiern, der var Biskop 1419—54, maatte sætte ham i Band. Det hedder i en gammel Beretning, at han „fjendtlig trængte ind i Kirkens Gods og i det Gods, som ham med ingen Ret tilhørte" og at Erkebiskop Tue i Lund, der blev Erkebiskop 1443, løste ham af Bandet, imod at han gav Kirken dens Gods tilbage og forligede sig med Biskoppen[44]). Det maa være en Følge heraf, at han 1446 indgik det Forlig med Biskoppen, at denne skulde have Bordbjerg Mølle istedenfor de 3 Ørte Korn, som Fru Karen Henriksdatter havde forpligtet Ejeren af Landting at yde aarlig, men samtidig fik han de 3 Gaarde i Egebjerg tilbage, som hun havde bortskødet, medens Biskopstolen beholdt de 3 Gaarde i Salc[45]). Da Biskoppen saaledes for en Del gav efter, synes det, at der dog var nogen Ret paa Hr. Niels Eriksens Side.

Der er opbevaret en Samling kgl. Reskripter til Hr. Niels Eriksen, der i Formen ere meget forskellige fra Nutidens Stil. De begynde sædvanlig med „kære Hr. Niels", et af dem er endog af saa privat Form, at det melder om, at Kongen er kommen rask til Gottorp og ønsker „at Gud lade os det sammeledes spørge til eder og flere vore Venner", medens det øvrige er en Irettesættelse,

fordi han ikke har efterkommet en kgl. Befaling. En Skrivelse i Dronningens Navn befaler ham at sende Proviant til Hæren i Sverig og det ufortøvet, „saafremt I ej vil, at vor naadige Herre skal fly af Marken for eders Forsømmelses Skyld, Hans Naade og Riget til stor drabelig Fordærv og Skade“ [46]).

Ligesom Langtind var gaaet i Arv paa Spindesiden i henved 100 Aar, fra Karen Henriksdatter til hendes Svigersøn Jens Eriksen og derpaa til dennes Svigersøn Hr. Niels Eriksen, saaledes gik den igen over til sidstnævntes Datter og hendes Søn.

Hr. Niels Eriksens Datter Inger giftede sig omtrent 1470 med Niels Timmesen (Rosenkrantz) der da allerede i flere Aar havde været Ridder og Medlem af Rigens Raad. Han var Ejer af Stensballegaard og døde 1484—85, kort Tid efter sin Svigerfader, saa han ikke har haft stort at gøre med Langtind, thi hans Enke og hendes Broder Peder Nielsen holdt først Skifte 1486, ved hvilket hun som Søsterdel fik udlagt Landting med Mølle, alt Faderens Gods i Ginding Herred, i Hjerm Herred 10 Gaarde i Handbjerg Sogn og i Bordbjerg Sogn de 2 Gaarde Brødbæk og Skjølvad, medens han fik Timgaard og det øvrige Gods i Hjerm Herred. Ved Skiftet var bl. andre tilstede Præsten i „Egsingh“ Hr. Lavrids Vinther. Fru Inger var en dygtig Kvinde, der mesi kaldes „Fru Inger af Stensballegaard“ og

efter sin Broders Død bestyrede Timgaard for Børnene. Hun levede vistnok til 1525[47]).

De havde kun en Søn Axel Nielsen, der efter Faderen arvede Stensballegaard og efter Moderen Langtind. Han er født 17. Marts 1472, var Hofsinde 1492 og giftede sig 1504 med Berete Knob fra Gyllebo i Skaane. De have vistnok boet paa Langtind, hvortil han skriver sig 1505, og han skriver sig 1525 til Rydhave, som vel ogsaa har tilhørt hans mødrene Slægt. Under Grevens Fejde skal han ifølge Sagnet, som det lød i forrige Aarhundrede, have forsvaret Langtind mod Skipper Klement. I en gammel Optegnelse findes, at efter at Skipper Klement var bleven henrettet og Opstanden dæmpet, tiltalte Axel Rosenkrantz Selvejerbønderne i Harsyssel for deres Oprør, hvorved de alle mistede deres Selvejerret undtagen 1, som ejede 11 Bøndergaarde og var en af Hovederne for Oprøret, men som drog til Tinge, saa snart han havde erfaret Klements Nederlag, og opsagde ham Huldskab og Troskab, hvorpaa han tog Tingsvidne og derfor beholdt sin Jord. Disse Selvejerbønder, siger samme Optegnelse, bare i de Dage Sølvkæder ligesom nu Ridderbaand, hvori hang en stor Kniv[48]). Axel Rosenkrantz blev meget gammel og døde paa Langtind 1551 og hans Enke døde 16 Dage efter. Deres Gravmæle bliver omtalt under Ejsing Kirke. Af hans Sønner fik Niels Rydhave, Erik Langtind og Folmer Stensballegaard[49]).

Erik Axelsen Rosenkrantz, født 4. Maj 1516, synes i sin Ungdom at have tjent hos Kurfyrsterne af Sachsen, og fik sin Afsked 1547 efter Kurfyrst Johan Frederiks Tilfangetagelse. Efterat have faaet Langtind udlagt efter Faderens Død, foretog han og Broderen 1555 en Udjevning af de 2 Gaardes Skove.

Til Rydhave hørte Skovene Romkjær, Blaabjergkjær, som ligge til 2 Gaarde i Bjert, den ene til S. og den anden til Nør Bjert, og Rølund Grob, som ligger i Rølunds Mark, og Vejsgaard Lund; til Langtind hørte Geddelund, Remmidkjær, Hafflund, Vinterslund, Hestehaven med Langtind Kjær og Skortofte. De vedtoge nu, at Niels Rosenkrantz skulde have:

„al den Skovpart i Rydhave Skov, som først staar en Bøg norden ved Bronshavekjær og østen ved den Sig, som Grym (Mærke) er hugget oppaa, og staar en trebunden Sten hos, fremdeles til en anden Bøg, som staar ret østen op til nogle Agersender, som løbe øster og vester, og saa ret øster paa til den gamle „Teels" og den Skov der sønder ved forskrevne Steder til den gamle Adelvej, som løber næst østen ved den gamle „Teels", og saa til Ugelstrup, som blev Niels Rosenkrantz udlagt for en Fjerding (feering) Skov, som han skal have for det Fiskeri ved Hellegaard og for de Lunde, som ligge til Langtind, ere bedre end Vejsgaard Lund, og den Skov norden ved disse forskrevne Steder at følge Erik Rosenkrantz og hans Arvinger vesten fra

Buskov og saa videre til Maren Villestones Gaard i Sønder Bjærte, og dertil med skal forskrevne Niels Rosenkrantz beholde for sin Lod i Vejsgaard Lund, Romkjær, Blaabjergkjær og Rølunds Grob, som ligger i Rølunds Mark, og Graabæk.

Og dertilmed skal forskrevne Erik Rosenkrantz have og beholde alle de Lunde, som ere skiftede til Langtind, som er Gedbelund, Rembkjær, Havlund, Vinterslund, Langtind Hestehave, Langtind Kjær og Skortofte, dog skal Niels Rosenkrantz maa holde Fædrift til sin Hovedgaard Rydhave saavel paa sin Broders som paa sit eget. Desligeste skal og Niels Rosenkrantzes Tjenere beholde deres Fædrift paa Erik Rosenkrantzes Skovlodder, undtagen Langtind Bløbenge og hans Tjeneres Bløbenge, dog ej at bevare (befatte) dem med Oldengæld, Skovhug, Rishug eller udi nogen Maade uden med Fædrift, som forskrevet staar, paa Erik Rosenkrantzes Grund, uden de have det i hans Minde. Item fremdeles skal Oldengæld skiftes mellem baade (begge) Brødrene til fælles af Rydhave Skov, hvis (hvad) den kan taale, naar Olden er, undtagen Vejsgaard Lund og den Fjerding Skov, som forskrevet staar, naar Olden er; hvad Oldengæld, de kan taale, skal følge Niels Rosenkrantz alene efter Dannemænds Sigelse.

Endvidere udlagde Erik Rosenkrantz til Niels R. en Gaard i Grønning i Salling, for hvad Langtind med de 4 tillagte Gaarde var bedre for hans Lod end Rydhave med de 7 Gaarde, som der vare tillagte. Videre forenedes de om Aa hin helle, at

Erik Rosenkrantz skal bruge og beholde den fra Dybet i Limfjorden og til begge Lande til Flodstrøm, saa langt Langtinds Enge løbe, og Niels Rosenkrantz samme Aa til begge Lande fra Fløj Strøm og til Holmgaard Sø, dog maatte ingen af Parterne støve ulovlig Støvning med noget Fiskeri deres Enge til Skade Erik skulde udlægge Niels saa megen Eng, som dennes Tjener i Hiesymel har i Mølkjær, som blev vurderet til 5 Læs. Niels skulde have de Enge til Rydhave, som findes sønden for den Grob, som har været Rydhave Enge fra Arilds Tid, og Erik dem norden for Groben, som har været Landtings Enge fra Arilds Tid.

Naar Rydhave Skov, som er tilskiftet Erik Rosenkrantz, er ophugget eller bliver slet øde, maa Niels eller Erik R. eller deres efterkommende Arvinger eller Tjenere ej lade bygge Huse eller opbryde til Agerjord nogen af den Jord, som nu Træer oppaa staa, men at være til Rydhave og Rydhaves Tjenere en fri Fædrift til evig Tid. Endvidere tillades det Erik Rosenkrantz at bygge et Hus paa en Jord til at tage Vare paa hans Skove, som er afstenet alle 4 Vegne omkring.

De nævnte Skove under Landting vare for største Delen forsvundne 100 Aar efter, thi 1638 siges alene: Til samme Gaard nordøst fra ligger en liden Skov eller Lund, kaldes Havelund.

1557 gav ogsaa Broderen paa Stensballegaard Erik Rosenkrantz Kvittering for at have modtaget Vederlag for Skovskifterne og andet, hvori han var

bleven brøstholden ved Stiftet. Med Broderen Niels paa Rydhave havde Erik endnu Stridigheder om Arvesager 1569. Omtrent 1551 blev han gift med Jomfru Margrete Ulfstand fra Glimminge i Skaane og fik efter Svigerfaderens Død baade denne Gaard og Orup, der vare anselige Ejendomme. 1557—60 var han Lensmand paa Silkeborg. Ved Syvaarskrigens Begyndelse 1563 kunde han forstrække Kongen med en Sum paa 10,000 Daler og deltog selv i denne Krig, hvor han blev saaret i Slaget ved Svarteraa.

Hans første Hustru døde omtrent 1582, hvorefter han 1583 giftede sig med Maren Juel, Datter af Iver Juel til Stubbergaard, hvorved han blev Ejer af Rybjerg. Han døde i Marts 1591 og blev 21. Marts begravet i Ejsing Kirke, hvor hans første Hustru vel ogsaa er begravet, medens Fru Maren Juel, der døde paa Handbjerg Hovgaard, ligger i Sevel Kirke. Længe førend sin Død havde han overdraget sine Børn de skaanske Godser, der vare deres Mødrenearv, idet Axel fik Glimminge og Børge Orup; Datteren Birgitte var gift med Mogens Juel til Pallesbjerg [50]).

3. Dec. 1586 fik Erik Rosenkrantz kgl. Brev paa Kongetienderne af Sale og af Lem og Skjern i Bølling Herred uden Afgift.

Enken Fru Maren Juel overtog Landting med alt Løsøre, imod at betale Gælden. Hun døde imidlertid 1624 paa Handbjerg Hovgaard, saa det er muligt, at hun forinden har overdraget Landting

til sin Stiffsøn Axel Rosenkrantz, medens hun beholdt Rybjerg. Da hun ingen Børn havde, gik Arven efter hende til fjerne Slægtninge. Niels Rosenkrantz havde nemlig bl. andre Børn af første Ægteskab Sønnen Axel Rosenkrantz til Glimminge, gift med Mette Grubbe, men da denne rige Mand havde nok i sine skaanske Godser, har han vistnok sørget for, at hans Søn Holger fik Landting ved sit Giftermaal 1614.

Holger Axelsen Rosenkrantz til Glimminge, der ogsaa kaldtes den „rige Holger", ejede foruden Langtind og Glimminge, Vemmetofte, Skjoldemose, Brangstrup, Løjtved og Egholm, med samlet Hartkorn af over 4000 Tdr. Han blev født 1586, gik i Herlufsholm Skole og kom i Huset hos Kansler Chr. Friis. Senere opholdt han sig 8 Aar i Nederlandene, hvor han en Tid tjente i Grev Moritzes Livgarde, men kaldtes hjem 1611 ved Kalmarkrigens Udbrud, i hvilken han tjente som Kaptain. Derpaa var han 1614—17 forlenet med Roskilde Len, 1617—20 med Halmstad Len, 1620—25 med Laholm Len, 1625—45 med Bornholm. Han blev 1614 gift med Lene Gyldenstjerne, Datter af Mogens Gyldenstjerne og Helle Ulfeld, og efter hendes Død 1641 med Karen Krabbe, Enke efter Johan Friis til Orslev Kloster.

Holger Rosenkrantz, der var meget forskellig fra sin samtidige Navne, den lærde Holger Rosenkrantz til Rosenholm, var en overmodig og hensynsløs Person. Da en Præst i Skaane istedenfor at ægte

en af Fru Lene Gyldenſtjernes Piger havde giftet ſig med Enken i Kaldet og Roſenkrantz derfor ſagſøgte Præſten, der blev frikendt af den gejſtlige Ret, blev han ſaa forbitret paa Biſkoppen i Lund, den gamle Dr. Mads Jenſen Middelfart, at han hævnede ſig paa en uværdig Maade. En Markedsdag gik han op i Biſpegaarden med et Par andre, forlangte at komme til at danſe og da Biſkoppen vægrede ſig ved at ſkaffe Muſik, ſendte han Bud i Byen efter Spillemænd. Han vilde derpaa tvinge den gamle Biſpinde og derefter Datteren til at danſe; da han tilmed var uhøviſk mod den ſidſte og Biſkoppen talte ham til efter Fortjeneſte, greb han fat i den gamle Mand, kaſtede ham om og ſlog ham i Anſigtet, ſaa Blodet flød ud af Næſe og Mund. Dette ſkede 1629, da Roſenkrantz var en Mand mellem 40 og 50, ſaa der ikke kunde gives Undſkyldning for hans Fremfærd. Da Sagen efter 6 Aars Forløb blev paadømt, ſlap han med 1000 Rdlr.'s Bøde, men Kongen ſkal have ſagt, at hvis han havde haft ligeſaa mange Svogre i Retten ſom Holger, ſkulde hans Præſt Dr. Mads nok have faaet en anden Dom.

Han blev aldrig Medlem af Rigsraadet. Da Svenſkerne 1644 belejrede Hammershus og Roſenkrantz efter 3 Dages Beſkydning overgav Slottet, blev Kongen meget vred og lod ham tiltale, men han forſvarede ſig med, at han havde holdt Fæſtningen bedre vedlige end hans Forgængere, at han forgæves harde bedet Rigshovmeſteren om Forſtærkning, at Bornholms Milits ikke ſtod ham bi,

saa han med sit Mandskab, som bestod af 60 uerfarne Haandværkssvende og Bønderkarle, der tilsidst selv nedlagde Vaabnene, ikke længer kunde gøre Modstand. Med Hensyn til Beskyldningen for Fejhed henviste han til sit Forhold under Kalmarkrigen, hvor han altid havde forholdt sig som en ærlig Soldat, „hvilket Navn jeg haaber endnu med Ære i min Alderdom at bære med mig i Graven". Han dømtes ogsaa fri for Tiltale.

Da han 1647 var bleven kaldt til Herredagen i Odense, blev han syg og døde i Odense 31. Juli. Han blev begravet i Nyborg ved Siden af sin anden Hustrus første Mand.

Han stiftede flere Hospitaler, men ikke ved Landting, paa hvilken Gaard han vistnok kun boede sjelden, og som traadte i Skygge for hans Ejendomme i Sæland, Fyn og Skaane [61]).

Mogens Rosenkrantz til Glimminge er født 30. Maj 1622, rejste i sin Ungdom udenlands og giftede sig 24. Aug. 1651 med Jomfru Sofie Bille, Datter af Rigens Marsk Anders Bille. I Krigen 1657—60 var han Befalingsmand over den skaanske og sælandske Rostjeneste og var dernæst Oberstløjtnant ved det sælandske Rytteri, blev 1660 Befalingsmand over Lundenæs Amt, hvilken Stilling han dog kun beklædte i kort Tid. Uagtet Skaane blev afstaaet ved Fredslutningen 1660, beholdt han dog Glimminge.

Han havde 1656 Trætte med Ejeren af Rydhave om nogle Kærstrækninger. Han fremlagde et

Forbud, som Erik Rosenkrantz havde givet Aale Mænd mod at komme i Langtind Kær eller i Arvids Mose enten i Drift eller i Brug, ligesom han havde forbudt de Mænd i Hasselholt og i Vinderup at komme over den Grob og Kast, som var gjort mellem Aale og Langtind, Hasselholt og Langtind, ogsaa forbød han at gøre Bro over samme Grob og at komme i Langtind Kær enten med Hug (Rishug) eller Fædrift og at komme i Arvids Mose med Fædrift eller nogen Brugsel; samme Forbud gaves Mændene i N. og S. Bjert.

Han optog ogsaa selv Tingsvidne, at baade i sal. Fru Maren Juels, sal. Axel Rosenkrantzes og sal. Holger Rosenkrantzes Tid havde ingen af Ryd-have Hovedgaard haft nogen Fælled med Fædrift paa Langtind Grund enten i Langtind Kær eller andre Kær og Lunde udi Ejsing Sogn. Andre vidnede, „at nør ud fra Langtind Gaard og til den yderste Gaagang og øster og sydøst paa imod Egeholm har det været brugt med Høle og Rive og avlet Hø til Langtind, og at fra den Grob, som kommer af norden og løber i den store Grob i Langtind Kær og siden nordvest og op til Hasselholt Vase, det har været Rishug og Fædrift indtil nu, de velb. Folk, som eje Landting, have ladet det sidst for 18 Aar siden afrode (afdele) og gjort til Eng“ [52]).

1661 opgav Mogens Rosenkrantz sin Jordebog; Langtind og Nygaard Ladegaard med de 3 underlagte Gaarde Elbrønd, Kjellerup og Sønderby var taxeret til 50 Tdr. Htkr.; Skov til 36 Svins Olden

var ham tilskiftet i Søskendeskifte, dog „nu om Stunder ingen Skov findes, men er ganske øde og ingen Skov mere paa de Aasteder". Af Bøndergods hørte 331 Tdr. Htkr. til Gaarden.

36 Svins Olden regnedes som 9 Tdr. Htkr., men det var kun Ege- og Bøgeskov der taxeredes, al anden Skov beregnedes ikke.

1683 opgiver han til Matriklen under Hovedgaardens Taxt foruden Nygaard Ladegaard et Hus Sortkjær, hvor Skytten boede, et lidet Skovhus, der ogsaa beboedes af en Skytte, Gaardene Hellegaard, Remme mellem Nygaard og Langtind, Elbrønd, Kjellerup, Lundgaard, nordvest for Nygaard, desuden Sønderbygaard i Handbjerg Sogn. En lille Underskov, der hed Havlund. Fiskeri i Hellegaards Aa, de første Søer Skjersø, Stavsø, Skallesø, Melsø, Skaansø og Egesø. I Limfjorden brugtes 3—4 Steder 1—2 Heltvaad ved Mortensdagstid. En opgravet Mose Haarmose. Under Gaardens Taxt hørte ogsaa Landting Mølle, „der er en Græsmølle, formedelst der intet males fra Valborgdag til Mikkelsdag, fordi Vandet gaar paa Gaardens og Bøndernes Enge, naar der males".

1677 var der paa Gaarden 12 Ildsteder, 60 Øxne, 2 Heste, 7 Køer, og det ses af en Skatteliste, at 1678 boede her Mogens Rosenkrantz, Fru Sofie Bille, Christen, Korfits, Axel, Pernille og Sofie Rosenkrantz, en Præceptor (Huslærer), en Haandskriver, en Tjener, en Ladefoged, en Kusk, 2 Piger. Der holdtes 2 Heste, 49 Øxne, 6 Køer, 2 Kalve, 31 Faar.

Det er øjensynligt, at Mogens Rosenkrantz særlig af sine Gaarde har yndet Langtind, derpaa tyder ogsaa de mange Prydelser, hvormed han har forsynet Kirken, hvilket ses ved Kirkens Beskrivelse.

1682 boede her Niels Kaas, der samme Aar havde solgt Bækmark, med Frue, Søn og Præceptor, men hans Forhold var saaledes, at da han 1686 af Fru Vibeke Rosenkrantz stævnedes for Gæld, og hun ved Herredsfogden vilde lade ham føre i et ærligt Fængsel, undveg han, hvorfor han blev eftersyst paa Landstinget[53]).

Efter den Tid boede Mogens Rosenkrantz her ikke, det skulde da være, at han er taget hertil forat dø, hvilket indtraf 17. Maj 1695. Hans Enke døde paa Damsbo i Fyn 1699.

1691 var der stor Misvæxt, ved et Syn viste det sig, at et Fald Byg næppe kunde avle den halve Udsæd, et andet Fald neppe den hele Udsæd, Rugen var overalt ganske skold og fordærvet af Hede og Brynde, Bøndernes Rug i Sognet var af samme Beskaffenhed. 1692 anlagdes Sag imod en, der havde stjaalet en ung grøn Eg i Havelund Skov.

Landting tilfaldt nu Sønnen Axel Rosenkrantz, medens hans Broder Holger fik Glimminge og Anders Tirsbæk. Han boede her med Frue 1699, men købte Spøttrup 1702. Han blev 1698 gift med Karen Reedtz, Datter af Kansler Peder Reedtz, og døde 1724. Efterat have købt Spøttrup overdrog han Landting til Broderen Anders, der ejede den 1705.

Anders Rosenkrantz, der var Kammerjunker, boede mest paa Tirsbæk, og udforpagtede Landting til Jørgen Christian Grøn. Ved sit Giftermaal med Sofie Bille blev han Ejer af Tirsbæk ved Vejle og Søbo i Fyn, ligesom han blev Ejer af Kjærgaardsholm i Salling. Han havde 7 Børn, af hvilke kun Sønnen Holger og Datteren Karen bleve voxne. Han døde 27. Avg. 1742 paa Tirsbæk i en Alder af 88 Aar. I det hele bleve de Medlemmer af denne Familie, der bleve voxne, meget gamle[54]).

At Anders Rosenkrantz undertiden opholdt sig paa Landting, fremgaar af et Brev fra den kaadmundede Stiftsprovst Tychonius i Viborg 1730 til Oversekretær Møinichen[55]), hvori han søger om Ejsing Kald for en Slægtning Christen Sahl, idet han skriver, at det ikke var saa galt, om denne „betlede" der nogle Aar, saa Hyrden kunde være efter Kvæget, „thi Deres Excellence veed, at det hele Sogn bestaar af 40 Staadere, Anders Kammerjunker, naar han er paa Herregaarden, uberegnet".

6. Maj 1712 lod Anders Rosenkrantz optage Tingsvidne om, hvorledes i hans Fraværelse den østre Længe paa Landting var afbrændt. „Ilden sig optændte uden Nogens Afvidenhed, hvorfra var kommen, Julenat sidst afvigt ved Midnatstid; efterat alle Folk der paa Landting sig havde lagt til Hvile, afbrændte den ganske grundmurede østre Længe, 2 Loft højt Hus paa Borgegaarden med meget Gods, som der udi var, af Kobber, Messing, Tin, Jærn

Trævare og Husgeraadskab, saa og begge Lofterne fulde af Korn, hvoraf det meste var Rug af Gaardens egen Indavling og Tiender, som paa den Tid alt fandtes aftærsket, formedelst at Oxne efter gammel Skik gives fra det første, de indkomme, og til Jul Rughalm til Foder; endog var der foruden henlagt Skylderug, ja endnu Malt og Boghvede, saa stor Ynk var at se, man deraf ej noget kunde redde formedelst Ilden saaledes ved Nattetid, inden Folk blev det var, og dertil kom, helst Gaarden ligger noget vidt separeret fra Byer og andre Steder, allerede havde faaet for meget Overhaand". Den afbrændte Længe var beboet, thi det hedder i Tingsvidnet, at de, der sov her, undkom med Nød og Næppe.

Anders Rosenkrantzes Søn Holger blev fra lille af opdraget hos Farbroderen paa Glimminge, og denne indsatte ham til Arving af Glimminge; fra denne sidste stammer den svenske Familie Rosenkrantz.

Anders Rosenkrantzes Datter Karen blev paa Landting 1718 viet til Niels Linde, der med hende fik Part i Landting. Dette Parti var næppe standsmæssigt, men det maa antages, at Sviger-sønnen ved sine mange Penge har opvejet sin unge Adel. Anders Rosenkrantz sad vistnok i daarlige Kaar og satte Landting til Auktion 1725. Niels Linde boede paa Tirsbæk ved Vejle og havde Landting i Fællesskab med sin Svoger Holger Rosenkrantz til Glimminge. Niels Linde døde 1746, og hans eneste Søn Christen Linde købte 1747 Mor-

broderens Del i Landting og Stubbergaard, men boede ogsaa kun paa Tirsbæk, hvor han blev gift med Maren Loss og døde efter et ulykkeligt Ægteskab 1756[56]). Hans Enke giftede sig Aaret efter med Forvalteren paa Kjærgaardsholm Jørgen Hvas, siden adlet med Navnet Lindenpalm, der 1758 folgte Landting med Gods til Morten Qvistgaard paa Stubbergaard, der dog strax afstod den til Niels Pedersen Lillelund, Søn af Peder Madsen Lillelund til Rybjerg. Lillelund blev siden Kammerraad og var gift med Mariane A. Bernsdorff.

I Niels Lillelunds Tid var Hovedgaardstaxten, deri indbefattet Nygaard, 100 Tdr. 5 Skp. 3 Fd. Htkr. og Bøndergodset 282 Tdr. Htkr. i Ejsing og Sale Sogne. I den Tid plagedes Bønderne stærkt af Hoveri, thi Præsten skriver 1766, at de ingen Tid havde at bruge Fiskeri „formedelst Avlingens Drift saavel ved deres egne Gaarde som og ved Hovedgaarden Landting og dens underliggende store Ladegaard Nygaard, der er størst paa Avlingen og kan stalde langt flere Oxne end Landting og derfor staffer Bønderne nok at oppasse med ideligt Hovarbejde".

Da Niels og Christen Linde ikke boede her, var Morten Hemmer Forpagter af Nygaard med Bolig paa Landting, hvor han var Godsforvalter. Over ham og hans Hustru findes et stort Epitafium i Kirken, der indeholder deres vigtigste Levnedsforhold.

Niels Lillelund døde 1768 og efterlod ſig en Søn Peder, der blev Ejer af Ørndrup, og en anden Søn, der blev Præſt i Brøndum i Salling. Enken blev ſnart efter hans Død 18. Dec. 1768 paa Nygaard viet til ſin Kuſk Peder Hanſen, der dog allerede var en midaldrende Mand, thi ved ſin Død 23. Aug. 1797 var han 75 Aar gammel. Han var viſtnok en dygtig Mand, der ogſaa blev Ejer af det halve af den ſtore Kjærgaardsholm i Salling, om han end var noget nøjeregnende og efter Sigende haard mod Bønderne. Han har ikke faaet Lejlighed til at opføre den nye Hovedbygning, ſom hans Formand havde haft til Øjemed, og har vel ej heller haft Sans for at opbygge den gamle Adels Ruiner. Han fik dog Titel af Kammerraad og ligger i de gamle Roſenkrantzers Begravelſe i Ejſing Kirke, hvor en Meſſingplade paa hans Kiſte bærer følgende Indſkrift: Her under gemmes den jordiſke Del af ſalig Peder Hanſen til Landing og halve Kjærgaardsholm, Deres kgl. Majeſtæts virkelige Kammerraad, ſom den 23. Aug. 1797 omſkiftede Tiden med Evigheden i ſin Alders 75. Aar, hvis Tab føles af hans Enke og 4 Børn. Betænk Læſer de dødeliges Lod og Graven; at have levet uden Rædſel for den bør være enhver Kriſtens højeſte Ønſke.

Hans Enke flyttede til Kjærgaardsholm, og Landing ſattes til Auktion 1798. Da ſiges Borggaarden at være af ſvær Grundmur, 2 Etager høj og med en Del ſmukke og vel indrettede Værelſer.

Udsæden til Landting og Nygaard var 85 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg, 180 Tdr. Havre og der avledes 400 Læs Hø; der holdtes 200 Kreaturer, 30 Bæster og 200 Faar Gaardene og Godset købtes af General-Krigskommissær v. Schmidten til Urup, der solgte Godset og udparcellerede Landting, hvis Hovedparcel købtes af Hansens Søn Niels Tideman Hansen. Foruden denne Søn havde Hansen en anden Søn Niels Lillelund Hansen, der døde 16. Jan. 1800 i Viborg og kaldtes „Literatus", en ugift Datter og Johanne Katrine, der var gift med Konrektor Tetens i Viborg.

Den yngre Hansen, der ogsaa blev Kammerraad, udparcellerede Gaarden yderligere og holdt saaledes 1804 Auktion over en Del Marker og Enge. 1812 forsøgte han Udparcellering igen og satte alle Parceller til Auktion; Hovedparcellen skulde kun være paa 100 Tdr. Land med 7—8 Tdr. Htkr, der kunde drives med 2 gode Heste. I Teglovnen kunde brændes ad Gangen 18—20000 Mursten og 2—3000 Tagsten. Skoven, der bestod af Eg og Hesel, skulde deles i 2 Parceller à 2—3 Tdr. Land og der var et Indelukke i Skoven paa 6—7 Tdr. L. Desuden var der Skovhuset og 4—5 andre gode Huse. I de daarlige Tider fik han ikke solgt, men 1814 fastsattes en ny Auktion, da var Gaardens Hartkorn 20 Tdr. Htkr. med Afbyggeren Rusbjerg paa lidt over 1 Td. Htkr., Besætningen 70—80 Høveder, 12—14 Heste, 70 Faar. ½ Fjerdingvej

fra Gaarden var en lille Egeskov. Han fik ogsaa Gaarden solgt og solgte sit Indbo i Oktober.

Ved Skøde af 27. Juni 1815 overdroges Gaarden til Claudius Hansen Windfeldt, gift med Karen Strandbygaard. 1854 gaves Skøde til dennes Søn Jørgen Bang Windfeldt, gift 1850 med Jensine Ebbensgaard, død 3. Jan. 1866, og efter ham hans Søn, den nuværende Ejer Claudius Hansen Windfeldt, der fik Skøde 29. Jan. 1881.

Den gamle Hovedbygning paa Landting var vistnok meget gammel, især hvis det forholder sig rigtigt, at Skipper Klements Skibe 1534 ere blevne beskudte fra Taarnet, men i hvert Tilfælde vare de andre Bygninger fra det 16. Aarh., og sandsynligvis opførte af den Axel Rosenkrantz, hvis Gravmæle er i S. Dionysii Kapel i Ejsing Kirke, medens Taarnet kan være ældre. Iøvrigt har Landting ligget paa samme Sted længe før Rosenkrantzernes Tid og de Forsøg, som Præsten 1766 gør paa at udlede Navnet paa Ultang og Landting, ere uden Betydning. Landting hed i ældre Tid Langtind, hvilket ventelig hidrører fra den ældste Bygnings lange Tinde eller høje Gavl.

Den nævnte Beretning fra 1766 lyder saaledes: „Vist er det, at Gaarden er bygget af en Rosenkrantz, hvis Vaaben udhugget i en blaa Sten uden Navn og Aarstal er opsat i Muren over den hvælvede Port til Borgegaarden i Taarnet, hvis Spir siges at være nedskudt af den Sørøver Skipper Klemen,

der i forrige Tider skal have besejlet Limfjorden og med sine Fartøjer ofte læderet de paa begge Sider af Fjorden beliggende Herregaarde, men til Vederlag blev da ved Stykkerne (Kanonerne) fra Landting Taarn saa tilstrækkelig hilset, at han ilde tilredt maatte retirere sig sejrløs.

„Om Oprindelsen til Gaardens Navn rullerer en gammel Tradition, at da bemeldte Rosenkrantz var hjemkommen fra sin Udenlandsrejse, tog han sig for at bygge en Gaard just paa den Sted, hvor han først paa sin Jagt kunde træffe et Dyr, der havde lange Tænder. Jagten blev da ansat og lige til vester her fra Præstegaarden, ikke langt fra Fjorden, blev fældet en Ulv, hvor han da resolverede at bygge Gaarden Ulvtand, som siden er forandret til Ulvtang. Jagten blev derpaa videre fortsat til sønder, hvor Hundene i en Eng rejste et Vildsvin, af hvis endnu længere Tænder Rosenkrantz kaldte Gaarden Langtand. Gaarden blev da sat just paa samme Sted, som Vildsvinet blev skudt i den bløde Morads, med Volde og dybe Grave omkring.

„Bygningen er nu meget forfalden, men Seigneur Lillelund, som nu er Ejer deraf, agter til Foraar at lade Gaarden, hvis øverste Hus for 60 Aar siden brændte, nedbryde og af ny opbygge, hvortil han alt har forsynet sig med Tømmer og Kalk; af Mur- og Tagsten har han Forraad nok paa sin Teglplads, ikke langt fra Ladegaarden, hvor Niels Linde i sin Tid lod indrette det bedste Teglbrænderi, der findes i Nørre Jylland, hvorfra udføres mange Tusende

Sten og afhentes ved Sejladsen paa Limfjorden, Vesten for Borgegaarden, ja langt derfra, ligger Ladegaarden, en smuk anselig Bygning af 4 ny Huse. Laden blev sat af sal. Christen Linde og Fru Maren Loss af Grundmur paa den vestre Ende, hvor Bogstaverne til deres Navne med Aarstallet 1751 er opsat og hæftet til Jærnankere indlagte i Muren.

„Det store Taarn er indvendig bygget med mange Kamre, et over et andet til det øverste med mange underlige Løn- og Omgange".

Den gamle Gaard, der laa paa en Holm i en lav Eng og var meget forfalden, ligesom den laa langt fra Ladegaarden og ubekvemt for Nutidens Avlsbrug, blev nedreven omkring 1860 og da opførtes et nyt Stuehus ved Ladegaarden. Som det siges 1766, saaledes siges det ogsaa i Amtsbeskrivelsen 1833, at Hovedbygningen var i en jammerlig Tilstand og at der kun var ubetydelige Rester tilbage af Skoven, der var ødelagt til Teglværkets Drift. Landskabsmaler Kruse fra Fur har afmalet Landting 1845 i sit Haandskrift „Nørrejyllands Mærkværdigheder" i ant. top. Arkiv. Denne Tegning fremstiller en høj 2-Etages Hovedbygning med gotiske Gavle med 4 smaa Vinduer for oven og 6 store, vistnok nyere, for neden. Der ses ogsaa i en Sidebygning noget som et Taarn, men det er lavere end Hovedbygningen, saa det gamle høje Taarn altsaa da var forsvundet.

Det store Taarn maa iøvrigt være reſtaureret 1654, thi dette Aarstal med Indſkriften: Mons Roſenkrantz, Fru Sophia Bille og med diſſes Vaaben fandtes paa en Sten 1772; ſamme Vaaben fandtes da ogſaa paa en Sten, der havde ſiddet over en Kamin.

Nygaard.

Denne Gaard var allerede 1660 en Ladegaard under Landting og blev af Niels Lillelund forſynet med et ſtort teglhængt Stuehus.

Aar 1800 ſolgtes den fra Landting, da var dens Beſætning 100 Stude, 12 Køer, 10—12 Bæſter, 60—70 Faar. Dens Hartkorn var 23½ Tdr. Hkr. og til Gaarden hørte Heltfiſkeri ved Gjeddal og Fiſkeri i Rimmerminde Aa. 1815 ejedes den af Chriſten Lundsgaard, der viſt allerede havde købt den Aar 1800, thi i dette Aar ſolgte han Lergrav. Han ſatte 1815 Gaarden til Auktion og den købtes af Erik Houmark, der døde 6. April 1821. 1823 overtoges den af Statsgældsdirektionen, der havde ydet et Laan af 16000 Rdl.

1841 ſkødedes Gaarden til A. F. Lundsgaard, der 1846 købte Eſtvadgaard og 1847 ſolgte Nygaard til Johan Frederik Haubro, der 1874 ſolgte den til Frederik Hanſen, ſom 1892 overdrog den til ſin Søn Thorvald Hanſen.

Eſſing Kirke.

Denne Kirke er oprindelig bygget i Rundbueſtil, viſtnok i Begyndelſen af det 13. Aarh., af

tilhugne Granitkvadre; i Korets østre Ende, der er uden Rundbing, findes endnu et rundbuet Vindue. Dertil er i Slutningen af Middelalderen (c. 1400) føjet et Sideskib paa Nordsiden, bestaaende af 4 Hvælvinger, og et hvælvet Kapel, med Kalkmalerier, der ved en gammel Mur er skilt fra Sideskibet. Udvendig set ser det ud som 5 forskellige Tilbygninger, men de ere aabenbart foretagne samtidig for at udvide Kirken. Disse Tilbygninger bestaa af Mursten for oven, men tilhugne Granitsten forneden, hvilke sidste følgelig ere tagne fra den nedbrudte nordre Kirkevæg. Samtidig her med er bygget St. Dionysii Kapel til Kirkens Sydside, der ogsaa forneden er Kampesten og ellers Mursten. Disse Tilbygninger hidrøre vistnok fra Fru Karen Henriksdatter, Aage Puders Enke, se foran Side 324. I det nordre Sideskib har der været en Indgang. Indgangen til Kirken gennem Vaabenhuset paa Kirkens Sydside har en rund Granitpille paa hver Side, men Overliggeren er indmuret i Kirkemuren til højre for Vaabenhuset. I det hvælvede Sideskib findes Series Pastorum, opsat 1751 af Præsten Jens Møller, en lukket Stol, der har tilhørt Præstegaarden, med Navnetræk M. A. M. og derover en Krone. I Kirkens vestre Ende er et Krucifix. 1766 hang over Triumfbuen et Krucifix og paa Siderne stode paa en Tværbjelke Johannes og Paulus, hver med en Tavle i Haanden med Bibelsprog. En spidsbuet Indgang fører til Taarnet, der er hvælvet og opført ved Enden af

den oprindelige Kirke, det er reſtaureret 1774; udenpaa ſtaar Navnene P. H. S. M. A. B. (Peder Hanſen, Mariane Bernsdorf).

St. Dionyſii Kapel, der er hvælvet, var oprindelig indrettet for Tilbedelſen af denne Helgen, hvis Billede endnu er til, men i en forkommen Skikkelſe. Billedet beſkrives ſaaledes 1772 af Arkivtegner Abildgaard: „Dionyſii Billede af Træ, 1½ Alen højt, er malet med bleg rødagtig ydre Kjole, neden ſes en blaa Underkjole, i den venſtre Haand holder han forved ſig en katholſk Biſpehue og i den højre har han efter Sigende holdt et Scepter (maaſke rettere en Biſpeſtav); nu er Staven borte og med den højre Haand ſtøtter han til Biſpehuen. Habiten er Munkehabit og Hovedet er borte". Hovedet var dog tilſtede 1766, da Præſten beſkriver Billedet og ſiger, at det havde en forgyldt Krone paa Hovedet.

Billedet ſtod bagved et muret Alter og bag det var en hul muret Vindeltrappe, hvorpaa Præſterne kunde ſtaa op bagved Billedet. Da 1734 Biſkop Ancherſen holdt Viſitats og Otto Laſſen blev ordineret til Præſt i Snejbjerg, bad Biſkoppen Præſten om at bevare Billedet ſom en Antikvitet, medens Alteret ſkulde rives ned. Billedet blev derpaa henſat i den hule Vindeltrappe. Det egentlige Alter var dog allerede nedbrudt tidligere og Billedet flyttet fra den oprindelige Plads, hvorom følgende Indſkrift minder:

Dette Capell, som du her seer, I Pavedom har været,
Hvor Dionysius med Fleer paa sin Maneer har læret,
Af Hannem hafver det sit naun til en ældgammel Minde,
Nu bruges det til bedre gaun, Sligt er ej meer at finde.
Til Kiendetegn staaed her af steen et lidet Alter muured,
Her staaed foruden Kiød og Been dend Munch af Træ og lured.
Mand toeg det bort med dends behag, som Kircken havd' at vaade,
Dom-Prousten udi denne Sag Samtycte uden Baade.
Sligt drev dend Ædle Dauske Hælt Mogens Rosencrantz til veje,
At naar Hand blev af døden fælt, Hand denne Sted kund' eje,
Hand lod her under Kirckens Tag sin Lejested beramme
Paa sin og sines Velbehag Dend Ald-Uhr-gamle Stamme.

Mogens Rosenkrantz lod altsaa indrette sin Begravelse under Kapellet, hvis Gulv er nogle Trin højere end Koret, og i selve Kapellet „havde han sin Stol og magelig Plads nok til at spadsere paa efter Sædvane under Prædiken". 1765 indrettede Niels Lillelund til Landting en indelukket Stol i en Del af Kapellet, „med smukt udskaaret Blomster-værk malet og forgyldt, Kirken til stor Sirat og Prydelse".

Begravelsen under Kapellet er imidlertid af endnu ældre Datum; saaledes er i Kapellets østre Side indmuret en blaa Sten, hvorpaa er udhugget Axel Rosenkrantz med bart Hoved, rødt Haar og Skæg i fuld Rustning med Stormbuen sat ved Fødderne, og hans Frue i sid sort Kjortel med et smalt hvidt Forklæde, tilligemed deres Anetavle

Sie Guds Lam, som borttager alle verdsens Sønder. Under thene sthien ligger begraven Ærlig og Velbørdig Mand Axel RosenCrans thil Langthindt og Hans Kiære Høstrue Frw Berthe Knobsdaatter. Og døde Hand paa Langthindt aar 1551 then Onzdag næst efter Wor Frue dag Kiørmøsze then 4de Februarii. Og døde Frw Berthe og paa Langthindt i samme Aar then 20de Febr. Gud almægthigeste unde thennom baade en glædeligh Upstandelse med alle throe Christne paa then yderste dag thil ævig glæde og Saligheb. Amen.

Indgangen til Begravelsen er siden forsynet med Niels Lillelunds og Hustrus Navnetræk. Den er ogsaa benyttet længe af Ejerne af Landting. Følgende Indskrifter fandtes paa Kisterne 1766:

Her under hviler Dend Mand, ej alleene for sine Forfædres berømmelige, men og for sine egne høj-priselige Meriter tilbørlig kand kaldes Høy Edle og Welbaarne, Gudfrygtige, Fromme og Oprigtige Herre Sl. Mogens Rosencrantz til Glimminge, Landting etc. Hvilcken Saasom Hand havde arvet en høj byrd og et ædelt Navn ved Fødselen af sine Højædle og Welbiurdige Forældre Holger Rosencrantz til Glimminge etc., og Frue Lene Gyldenstierne til Bieregaard Anno 1622 d. 30te Maji, Saa har Hand og artet dem i at formeere og bepryde Saadan sin herkomst, der er een af de ældste og een af de ædelste, Med de yndigste og ypperligste Dyder, som saaes eendeel af dend lyst, hand havde, og dend flid, hand anvendte paa boglige og lovlige

Studeringer for at ligne sine Forfædre i Gudsfrygt og dyb Lærdom, eendeel af dend ustraffelige Vandel, hand førte, og de priiselige idretter, hand øvede sig udi for at opnaae dem i Mandige Bedrifter og Loffværdige forretninger. Hand blev derfore efter een og atter en anden vidt og langt giorte, men Sig til des meere dygtighed og æresforøgelse Vel-fuldendte Uden Lands Rejser betroet først af de højeste Charger i Krigs Tider for sit uforsagte Moed og Vel-meente Nidkierhed for sin Konges og Fædrelands Roe og Velstand, Saa og siden af de Værdigste bestillinger udi Freds Tider for sin uforfalskede oprigtighed og velbekiendte Redelighed i alle høye ærender og forrettninger. Saa at Hands Gudsfrygt, Ærlighed, troefasthed og godhiertighed har derfor og baade forhvervet ham et lyckſaligt og langt liv af Gud, at Hand Saae sine Børn og Børne-børn med Glæde uden Sorg, Bar sine graae Haar med Sundhed uden svaghed Og opnaaede en god Alder med førlighed uden 2 eller 3 Maaneders ringe Skrøbelighed nu sidst, førend Hand d. 17de Maji Anno 1695 sagte og Salig hensov udi sin alders 73 aar, som hand havde fuldendt saa Nær som 13 dage, Saa og lagt tilbage efter Ham hos alle brave og retskaffne Folk et Udødeligt ærefuldt Minde, som skal leve, saalænge Nogen lever, der veed at sette priis paa Dyd og Mandighed og paa gammel troe og love.

Herudi ligger henlagt det jordiske, der var en Boelig for dend Dyd-fuldkommende Siæl, som vi

kand mindes af at være givet Nogen blant de ædelſte af Qvinde-Kiønnet, ſaaſom hendes priiſelighed og fornuftighed var bekiendt af fleere ved Røgtet, end der havde ſeet Hendes Perſon med Øjne. Hun var dend Høy Edle og Welbaarne Frue, Frue Sophie Bilde til Damshoe etc., hvilken ej alleene nøed ſtor ære for ſin høye adelige byrd-æet, thi dend berømmelige ſidſte Danſke Rigens Marſk Hr. Anders Bille til Løvismoeſe etc., var Hendes Fader og dend Høj- og Welbaarne Frue, Frue Sophie Roſencrantz til Broebyegaard var Hendes Moder, ſom føde hende paa Rucgaard i Fyen Anno 1634 d. 15. Febr., Men og Naaede ſtor Afhold for ſin Medfødde ypperlige Art og Natur, der yttrede ſig hos Hende fra førſte ungdom udi en yndelig Gudsfrygt og ſynderlig Dyds fliid, Hvorudi hun til alles forundring kom før aar og alder til fuldkommenhed. Hvorfore Hun, der var dend værdigſte for ſin dydelighed iblant Jomfruerne, blev og i ſit lyckelige Giftermaal, ſom ſkeede Anno 1651 d. 24de Auguſti Med een af de Ædelſte og Braveſte Kongens Mænd Høy Edle og Welb. Mogens Roſenkrantz til Glimminge etc., agtet og æret for dend Gudfrygtigſte, Frømmeſte og Viiſeſte iblant Fruerne. Hendes Gudsfrygt lod hun ſee i dend hellige Skriftes iidelig Læsning, I Guds huuſes flittige Søgning, i ſine viſſe bede-timers daglig opagtning, i ſine Kiere Børns gudelige Opdragelſe og i hendes gandſke Huuſes allvorlige Tilhold at dyrke og paakalde Gud Morgen og Aften. Hendes Fromhed

blev roeſet af Hendes Herre, priiſet af hendes Børn, æret af hendes Tienere, berømmet af de Riige og Velſignet af de Fattige. Hendes Viisdom var ej alleene en Redning og Rettelſe for ſine egne, Men endog et got Raad for de fremmede. Formedelſt ſaa dydefyldt et Levnet fik Hun en Naadefuld Løn, ſom var et Langt Lykſaligt liv, Thi der Hun havde faaet ære for ſine Børn og Glæde for ſine Børne-Børn, lod Gud hende ſlutte ſit Livs Maal paa Dams Boe i Fyen Anno 1699 d. 9de Januarii med en god rørig Alderdom og fulgte ſin Salige kort forhen Afdøde Herre ind for Guds Anſigtes beſkuelſe i det ævige Liv, efterat hun her i dette timelige liv havde været beſkuet af verden i 65 aar mindre end 34 dage, ſaaſom et Dyds Spejl, Men nu opliuſes Hun i Himmelen af Guds Anſigtes herlighed ſom en Salig Helgen og er i Minde paa jorden blant alle Gode ſom en Troe Chriſten.

Herunder hviler Høy Edle og Welb. Frue, Frue Sophie Bilde, ſom er fød paa Søegaard i Fyen Anno 1664 d. 2den Julii. Hendes Fader Var Høy Edle og Welb. Steen Bilde til Thiirsbeck. Hendes Moder var Høy Edle og Welb. Frue, Frue Karen Bilde, Og kom dend Sl. Frue i Egteſkab Anno 1686 d. 28de Februarii Med Høy Edle og Welb. Herre Anders Roſenkrantz. Udi deris Kierlige, yndige og fornøyelige egteſkab, Nemlig 20½ Aar har Gud Velſignet dem med 7 børn, de 2 ere døde, af de andre lever endnu 2 Sønner og 3

Døttre. Anno 1706 d. 23de Auguſti er den Sl. Frue i Herren Salig henſovet paa Thiirsbeck, efter at hun her i Verden haver ført et meget Chriſteligt, ſtickeligt, Gudfrygtigt og berømmeligt levnet 42 Aar 7 Uger og 3 Dage. Gud forleene hende Med alle Troe Chriſtne en Ære- og Glæde-fuld Opſtandelſe paa dend yderſte dag.

Herunder hviler Høy Edle og Welb. Nu Sl. Jomfrue Sophia Roſenkrantz, fød paa hendes Fædrene Gaard Thiirsbeck Anno 1690 d. 8de Auguſt. Hendes Fader er Høy Edle og Welb. Anders Roſenkrantz til Landting, hendes Moder Høy Edle og Welb. Frue Sophie Bilde til Thiirsbeck, og døde ſamme ſted d. 19. Maji 1711, da hun var 28 Aar 40 Uger og 4 dage gammel.

Legemet i denne Boelig ſover tryg og hviler roelig,
Siælen er i Herrens Haand.
Begge ſkal dog ſamlet være og igien opſtaae til Ære,
Naar All-ting er endt ved Brand.

Her i er lagt til legomers hvile Høy Edle og Welb. Nu Sl. Juncker Steen Roſenkrantz, fød paa hands Fæderne-Gaard Thiirsbeck Anno 1692 d. 2. Maji, Hands Fader er Høy Edle og Welb. Anders Roſenkrantz oſv. Hand aflagde ſin dødelighed til ævig herlighed paa ſit Føde-Sted d. 11te Junii 1711 i hands Alders 19de Aar 5 Uger og 5 dage.

Iblandt de mange Kiſter, der endnu findes her, er ogſaa en over den 1797 afdøde Kammerraad Hanſen til Landting.

I Sideſkibet findes følgende Epitaphier:

1660 lod Erlig og Welbyrdig Mand Mogens Roſencrantz til Glimminge, kgl. Befalingsmand over Lundenis Amt, ſom i ſidſte Svenſke Fejde førte imod Rigens Fiender dend Skaanſke og Sællandſke Adelens Ros-Tieniſte og Esqvadroner Og en Oberſt Lieutenant ofver dend Sællandſke, Dette Oprette ofver ſin Kiere Broder Erlig og Welbyrdig Chriſtian Roſencrantz til Landting, Hvilcken, efter at Hand 3de Gange med ſtørſte berømmelſe havde beſeet Spanien, Italien, Franckerig, Engeland, Holland og det gandſke Romerſke Rige, er Hand Anno 1643 i dend da værende fejde mod de Svenſke kommen i C. 4ti Tieniſte først for Fendrick, ſiden for Capitain ofver Dragonerne. Der Krigen var endt, rejſte Hand atter ud igien med Welb. Herman Krag i dend Francoiſke tieniſte under Welb. Oberſt Chriſtian Friſes Regiment til Heſt og blev Major. Anno 1648 d. 8. Auguſti blev hand i en Træffning mod de Spanſke imellem Deirheim og Neuſtadt in der Ober-Faldtzen ved en Landsbye kaldet Butzback Og efter at Hand var dødelig Qvæſt og hands Heſt Skudt, fægtede Hand endda til fods, blev ſaa paa Walſtedet, ligger begraven til Neuſtadt i hands alders 33. Plus faire qve monstrer.

Dig bør ſtor Priis Du Danſke Mand
Af Roſencrantzers Slegter,
Saa vel i vort ſom fremmet Land,
Der Du mod Fienden fegter,

Men allermeeſt dit Tapfer Moed
Og uforſagte Hierte
Sig derudaf erkiende loed,
At heller du med Smerte
De Spanſkes Skud fordrage vil
Og heller underligge,
Ja heller ſette Livet til,
End Livet af dem tigge.
Ach, burde vel det Fædre Land
At miſte ſaadan ære
At miſte ſaadan Tapfer Mand
Og ſaa forladt at være?
Dog det er nock, at vi har hørt
At Du med Roes har fegtet,
Saa Længe Du et Lem har rørt,
Saa længe Du har megtet.
Du døde der, Du lever her,
Du lever hvort vi vancker,
Dit Navn for All' udødeligt er
Og Alderdom ej ſancker.

Memento Mori. Epitaphium Ofver 2de I Live Elſkværdige I Døden Himmelværdige, I Graven Priisværdige Ægtefæller, Huſtruen, Dend i Live Wel Edle og Livſalige Nu i Døden Himmel-Salige Matrone Mad. Magdalene Sybille Hejde, Hvis dydelige og Jordiſke Deel, ſom her under bevares, fik Liv i verden aar 1702 d. 3die Auguſt Udi Giødſtrup Præſtegaard. Hun levede førſt i ſine Forældres huus Som en Elſkværdig Daatter, Høyſt elſket af ſin Fader dend Guds Mand, Forhen Velærværdig Hr. Mogens Hejde, Sogne Preſt for Snejberg og Tørring Meenigheder, Og ſin Dydige Moder Wel Edle Mad. Maren Chriſtensdaatter

Juul. Hun levede siden i sit eget huus Som en Priisværdig Hustrue, Da hun Aar 1728 d. 3die Decembr. kom ved Guds Raad I Egteskab med Wel Edle og Høyfornemme Seignr. Morten Nielsøn Hemmer. Med Ham hun levede til sin døds dag Saa Eenig og Kierlig, som det havde været een dag, Vel uden livs frugt i 33 Aar, Men dog med des Større Aandens Veldædige frugter Som en Opbyggelig Huus-Moder At antage 8te andre Børn udi sit Huus Til saa Omhyggelig en Ophold og fremtarv, Som de havde været Hendes egne, Da hun endnu lever i deris hierter Og æres i hendes Støfv, indtil de Selv bliver til Støv. Hun levede, saa længe hiertet levede i hendes bryst, Med Et hengiven hierte til Gud og hands ord, Et Troefast hierte til hendes Egtefælle, Et Omhyggeligt hierte for sine antagne Børn, Et Gavmildt hierte til de Trængende, Et got hierte til alle. Hun lod af at leve i Verden 1762 d. 9de April, Efterat Hun saa vel havde levet sin tiid af 59 aar 8 Maaneder og 5 dage. Hendes Dyd bør leve hos alle Skiønsomme Efterlevende I en U-forglemmelig eftermæle. Manden, Dend forhen Wel-Edle og Fromme Nu til ævig hvile henkaldet Salig Mand Seignr. Morten Nielsøn Hemmer. Hvis Legoms Støv her under Giemmes i jordens Støv, Hvis Levnets Løb begyndte i Verden Aar 1692 d. 2. Julii, Hvis Lives alder blev ført som en lydig Søns Udi sine Forældres huus. Faderen Dend Høy-Agtbare og Welfornemme Niels Rasmussøn, Borger udi Schive,

Og Moderen Wel-Edle og Gud-Elſkende Matrone Maren Andersdaatter, Som vel ved døden forlod Ham Eene med Opdragelſe, Men Herren antog Ham ved ſin viiſe Raads Førelſe Og ledte Ham igiennem 3de Husbonders tieniſte, Førſt hos Wel-Edle Seign. Thøger Oſtenfeld til Lundgaard, Derneſt hos Wel-Edle Seign. Niels Overgaard til Oviſtrup, Endelig hos Welbaarne Hr. Niels Linde til Kiærgaardsholm etc. Hvor Hand ſom en Troe Tienere blev Satt i 4 Aar Til en Troe Huusfoged over 4 Herregaarders Opſigt, Og for denne ſin retfærdige Forhold befundne Troeſkab, U-Trættet Arbejde, Langvarig Tieniſte i 16 Aar vandt Ej alleene Hosbondens yndiſt og belønning At betroe Ham ſine Vigtigſte Ting til forretning, At bebreve Ham Landting til Boepæll og Vaaning, At forunde ham Nyegaard i ſin Tiid til Forpagtning, Men endog vandt derved ſin i live Huſtrues højagtelſe, Dend Vel Edle nu i Gud henhvilende Salig Madame Magdalene Sybille Hejde At ofvergive Sig til Hands Kiere Brud og Egtefælle, Som ved Guds Raad blev fuldbiurdet d. 3. Decembr. 1728, Og ved Guds Naade Velſignet, undtagen livs Arvinger, Udi 33 aars høypriiſelige og mageløſe egteſkab, Da Dødens Bitterhed vel brøed dette Egteſkabs livſalighed, Men erſtattede Ham det Tab ved ſin dødelig Afgang Anno 1763 d. 27. Januarii Til en ævig Samling med ſin Sl. Egte-Mage i himmelen, Da hand her havde været en Retſindig Mand og god Chriſten, Velſignet af Gud, yndet af de Høye,

agtet af sine Liige, Elsket af de Ringe, Oprigtig og Tienstfærdig Mod alle Og Saa skrevet Sig Selv dend bedste Grav=Skrift i alles Minde, Da Hand i sin Alders 73. aar forloed Verden Og efterlod sig Et god=giørende Navn og berømmelig Eftermæle Anno 1763.

I den østre Hvælving, der i ældre Tid var Skriftestol, er Begravelse for Præsten Schousboe og hans første Hustru. Deres Kister have følgende Indskrifter:

Herunder hviler Ærværdig og meget Wellærde Sl. Hr. Hans Schousboe, Barnfød udi Schousboe i Fyen Anno 1683, Velmeriterede Sogne Præst for Eising Meenighed udi Ginding Herret i Hasfyfel udi 16 Aar 11 Maaneder 3 Uger 5 Dage, døde i Eising Præstegaard 1724 d. 22de Maji udi hans Alders 41 Aar. Gud give Ham med alle Hellige og Udvalde en glædelig og ærefuld Opstandelse. Her giemmes da i disse Fiæl Hands Legome, hos Gud hands Siæl, I ævig glæde frydes, Hand leved vel, en Salig Død Hand derfor og af Verden nød, Med Kronen Hand nu prydes.

Udi en ærefuld Opstandelses Haab hviler udi denne Kiste dend Hæderbaarne og Dyd Edle nu hos Gud Salig Matrone Mette Cathrine Pedersdaatter Biering, fød i Fyen udi Verning Præstegaard Anno 1686 d. 3die Decembr., Kom i egteskab med Hæderlig og Wellærde Hr. Hans Nielsøn Schousboe Anno 1708 d. 3. Julii, levede sammen 7 aar 38 uger 4 dage og avlede 2de Sønner og 4 Døttre,

døde Anno 1716 d. 21de Septembr. ~~udi alder 39~~ aar 2 maaneder og 2 dage.

End videre en Gravsten i Træramme med Indskrift over Præsten Provst Knud Christensen († 1628).

Det er optegnet 1766, at Morten Hemmer 1742 har skænket Kirken et Jærn-Sprinkelværk foran Alteret og i sit Testamente 200 Rdl. for sit Epitafium, som særlig skulde anvendes til en ny Altertavle og anden Prydelse, „dem Kirkepatronen Seign. Lillelund med flere af sine egne redelig har forbrugt".

Altertavlen, der forestiller Kristus paa Korset, bærer Aarstallet 1764 med Niels Lillelunds og Mariane Bernsdorfs Navnetræk. Paa den ældre Altertavle stod Erik Rosenkrantzes og Fru Maren Juels Navnetræk 1598. Alterstagerne synes at være fra Christian IV's Tid. Prædikestolen bærer Aarstallet 1656 og er oprindelig bestemt til Viborg Domkirke, men da den fandtes for lille, blev den overladt Mogens Rosenkrantz.

I Kirken hænger en 7armet Lysekrone, med N. Lillelunds og Hustrus Navnetræk 1766.

Døbefonten, af Granit, er meget gammel og har en Afbildning af Adam og Eva og en smukt dekoreret Sokkel. Den bærer følgende Indskrift med lignende Bogstavformer som den nedenfor nævnte Sten paa Kirkens Yderside: In nomine patris et filii et spiritus sancti (I Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn).

Klokken er nylig omstøbt. 1766 sagdes den at være saa stor, at den kun kunde ringes af 3—4 Karle, men der var dog ogsaa en mindre Klokke. Paa den store læste Abildgaard 1772: Anno domini mdxv jhesus nasarenus rex iudeorum. maria ieg heder, i eysing sogne ieg stobt. Gud til lof, sanctus dionisius oc alle guds hielen til lof oc erre, fru sancte anne siel tridi. amen.

1650 blev der indstillet til Kongen, at Kirken behøvede et nyt Klokkeværk. Klokken var taget ned og kunde ikke ringes, førend samme Klokkeværk blev hugget af ny. Selve Kirken var forfalden, fordi en Mand, som i 6 Aar havde Landting i Forpagtning, oppebar Kirkens Indkomst og ikke vilde lade det brøstfældige forfærdige, og han rømte siden bort. Desuden var sal. Holger Rosenkrantz for samme Mands Forsømmelse bleven Kirken en Sum Penge skyldig, og $\frac{1}{3}$ af dens Beholdning var befalet afgivet til Sorø Kirkes Reparation. Kongen tillod derfor 31. Marts 1650, at hele Beholdningen maatte anvendes til Kirkens Istandsættelse. En mærkelig Indskrift udført med Majuskler med Undtagelse af e i ejus, hvor us betegnes med en Krølle, findes paa Kirkens søndre Mur imellem Taarnet og Vaabenhuset. Indskriften er formodentlig ved en Ombygning vendt paa Hovedet, thi oprindelig maa den nuværende nederste Linie ACERVS FILI have været øverst. Den læses saaledes*): Acerus filius

*) Afbildet men utilfredsstillende i Ny Kirkehist. Saml. II. 574. For den nøjagtige Aftegning som for mange andre Oplysninger takkes Hr. Lærer Kristensen i Mundbjerg.

Tvconis Cabbi et domine ejus Ide. Deus. Det er: Asser, Søn af Tyge Cabbi og hans Frue Ide. Gud. Stenen er lidt over 1 Alen lang og 3 Kvarter bred og Indskriften omgiver et Kors, hvor Midtpartiet udgør en Rektangel og Armene ligeledes ende i Rektangler. Imellem Korsarmene findes de Bogstaver, til hvilke der ikke var Plads i Randen, nemlig de deus. Domine betegnes med DNE med Streg over N. Denne Sten er vistnok, foruden at være Ligsten, tillige Betegnelse af, hvem der har ladet Kirken bygge, og til Minde om Asser Tygesens Forældre, thi den er sikkert indsat i Muren, da Kirken blev bygget. En Knud Kabbi nævnes 1255 som en af Rigets Stormænd[57]), og Navnet Kabbi forekommer oftere i det 13. og 14. Aarh., men de nævnte Personer, der formodentlig have ejet Landting, nævnes ellers ikke. Østen for denne Sten er en anden med 6 femkantede Figurer i rund Fordybning.

Præster.

Gregers 1349.
Lave 1422.
Lavrids Winther 1475, 1486, førte Stjernejulernes Vaaben.
Peder Jensen 1539.
Peder Markvardsen 1544.
Christen Knudsen 1568, 1584.
Knud Christensen 1589—1628.
Knud Pedersen Hørdum 1629—32.
Søren Jensen Vilbjerg 1632—65.

Søren Rasmussen Malmø 1665—1707.
Hans Mikkelsen Schousboe 1707—24.
Lavrids Christensen Winther 1724—28.
Hans Hansen Grøn 1729—30.
Jens Nielsen Møller 1730—82.
Christoffer Berntsen Mulvad 1782—1802.
Jørgen Kocfoed 1802—19.

Ejsing fik 1735 Handbjerg til Annex, men blev 1819 Annex til Sale.

1593 klagede Ingeborg Lavridsdatter over Hr. Knud Christensen, at han havde lovet hende Ægteskab, men ikke indfriet sit Løfte, og efterat han var kaldet til sin Faders Kapellan, blev det ham forbudt at prædike, indtil han giftede sig med hende. Medens han var trolovet med hende, havde han imidlertid beligget en af sin Faders Piger ifølge Lensmandens og Biskoppens Beretning. Kongen befalede derfor 20. Nov. 1593, at efterdi hans idelige Forseelser ikke ere at lide eller gedulde, men tilbørlig bør straffes, skulde han staa aabenbar Skrifte og lide en tilbørlig og libelig Straf, men derpaa maatte han stedes til Kald og Prædiken, og gøre Tjeneste som tilforn.

24. Juni 1632 skrev Lensmanden Ulrik Sandberg til Biskoppen, at Holger Rosenkrantz havde bedet ham paa sine Vegne at beskikke en Præst i Ejsing. Han havde nu forskrevet en Person fra Varde at prædike i Kirken, hvem han anbefalede Biskoppen med de Ord: Jeg er saa glad, at de fattige Mænd kunne faa en Sognepræst, den gode Gud unde, at det er sket i en god Tid.

Hr. Søren Jensen fik 2. Dec. 1647 kgl. Bevilling paa ¼ af Sale Kirketiende, da han 1642 havde faaet Tilsagn om den første ledige Tiende.

Den ovenfor omtalte Sjælemesse i Kirken for Fru Karen Lages og hendes Efterkommere blev ved Reformationstiden ændret til en Onsdagsprædiken og Præsten beholdt den Indtægt, der var henlagt til Sjælemessen, nemlig Herligheden og Landgilden af 2 Gaarde i Gjeddal, samt Afgiften af Møgeltoft og Tøndeg, til hvilke Herligheden skulde høre under Landting. 1690 fremkaldte Præsten Hr. Søren Rasmussen et Tingsvidne, „at Ejsing er den aller sletteste og ringeste Sogn i Ginding Herred baade paa Ager og Eng og for dens Ringheds Skyld kunne Sognemændene ikke svare Præsten hans Rettighed, som de burde at give og han billigen burde have, at Hr. Søren Rasmussen ikke udi 10 Aar havde bekommet sin Rettighed af Møgeltoft og Tyndeg, som han skulde have for Onsdagsprædiken, nemlig 15 Tdr. Hartkorn og 2 Skp. Havre, og han dog har gjort Onsdagsprædikener mere end hans Formand." Præsten anfører i en Indberetning fra samme Aar som Grunden hertil, at Bønderne bleve saaledes medtagne ved Arbejde og paa anden Maade af den, som havde Herligheden, at de intet kunde yde.

Fra Præsten Hans Schousboe og hans Hustru Maren Pedersdatter, der var Datter af en Købmand i Lemvig og efter hans Død giftede sig med Præsten Hans Rosenberg i Lemvig, nedstammer

den adelige Familie Gyldenfeldt. Hans Søn Christian blev nemlig som ung Student Huslærer paa Brohlm hos Oberstløjtnant Niels Sehested og blev forlovet med en af Døtrene, hvorfor han blev jaget bort, medens Familien søgte at tvinge hende ved haarde Midler og fik hende forvist til Bornholm, til hvilken Ø der nægtedes ham Adgang. Efter nogle Aars Standhaftighed opnaaede de elskende dog 1747 Frederik V's Tilladelse til Ægteskab, imod at han gav Afkald paa hendes fædrene og mødrene Arv. Schousboe blev Officer i Bornholms Militz, senere Kommandant i Korsør og 1761 optaget i Adelstanden med Navnet af Gyldenfeldt. Om dette Exempel paa trofast Kærligheds Udholdenhed mod Adelsstolthed og Familietugt findes en læseværdig Beretning af P. M. Stolpe i Hist. Tidskr. 6. R. 5. Del.

Det var et noget besværligt Annex, Præsten 1735 havde faaet i Handbjerg Sogn med den elendige Kirkevej, der ofte omtales i Kirkebogen i Hr. Jens Møllers Tid, især ved Kørselen over Skjærbæk, hvorover der var Overkørsel nærved Stranden, hvor nu Skjærbæk Bro findes. „2. Juledag 1753 faldt mine 4 Hopper i Skjærbæk under Islæg, jeg selv kom lykkelig af Vognen og maatte resolvere at vade til Støvleknæerne derover paa Isen, som Gud selv alene styrkede, at den ikke brast."

Samme Præst brugte meget Degne til at prædike for sig. 1732 prædikede oftere den unge Degn i Sale Mstr. Henrik Hulman og Degnen i Hadderup

Mſr. Engelſtoft. 1733 prædikede Degnen i Hemmet Kriſtoffer Fjord og Degnen i Eſtvad Mſr. Hvid. 1735 prædikede Degnen i Bordbjerg Mſr. Tøxen, 1743 Degnen i Sale Mſr. Hans Chriſtian Braad. 1750 prædikede Mſr. Basballe af Landting (formodentlig Huslærer), „ſom Dagen efter rejſte fra Landting, en underlig casus".

Da Præſten blev gammel, kan man ikke undre ſig over, at han 1774 ſkriver: „prædikede Mſr. Brokman i Handbjerg og førte i Seigneur Hanſens Kane, ſom var en overmaade ſtor Tjeneſte ſlig Vinter." Det var dog ikke altid, han ønſkede ſamme Perſons Tjeneſte, thi ſamme Aar ſkriver han: „var Barnet fra Landting i Kirke, men ſkønt jeg ſelv havde beredt mig til at prædike, maatte efter Seign. Hanſens Forlangende Brokman træde i mit Sted, da han aflagde en Prædiken i en Studs".

Kaldet var vel daarligt, men det er alligevel ret komiſt at ſe Præſtens Glæde udtrykt i Kirkebogen over indbringende Forretninger. Saaledes ſkriver han: 3 Marts 1744 viet Peder Madſen og Anne Koch paa Handbjerg Hovgaard. NB. 10 Rdl., det bedſte Bryllup hidindtil. 30. Sept. 1746 viet Mſr. Hillebrand Holſt og Mademoiſelle Anne Sofie Schultz paa Handbjerg Hovgaard. Brud og Brudgom ofrede hver 1 kurant Dukat, af Følgeſkabet 8 Kroner og i ſmaa Mynt 2 Sletdaler. laus deo (Gud ſke Lov). 4. Sept. 1750 Marie Rasmusdatter Lund paa Landting viet til Hr. Jens Chr.

Vindelin, Præſt i Staby, hvorfor jeg blev aflagt med 30 Kroner. Det bedſte Bryllup, jeg min Levetid har haft. Laus Deo.

Siden havde han den Sorg at miſte Indtægten for Ligprædikener. Han ſkriver ſaaledes: „1786 døde der 30 Perſoner i Sognet, de fleſte af Sprinkelſvaghed. Kammerraad Hanſen forbød ſine Bønder at lade holde Ligprædiken og den Ordre turde Ingen overtræde, men bliver vel i hans Tid en ſædvanlig Skik". Det ſes ogſaa, at Ligprædiken endnu 1790 var uſædvanligt.

Glansperioden i Præſtens Tilværelſe var ſikkert Biſpevisitatſen 1734, efterat der ingen ſaadan havde været ſiden 1714, om hvilken han ſkriver:

Fredagen efter 11. Søndag efter Trin. 1734 var Biſkoppen Mag. Ancherſen af Ribe her i Kirken at viſitere, da Mſr. Otto Laſſon prædikede her for Biſkoppen, og fandt Hans Højærværdighed ſig Gud ſte Lov vel fornøjet med Ungdommen. 12. Søndag efter Trin. blev velbemeldte Hr. Otto Laſſon her i Ejſing Kirke ordineret at være Sognepræſt for Snejbjerg og Tjørring, da Hr. Vitus Bering af Rind efter Forlangende intimerede. Embedet ellers forrettede jeg ſelv, og efter Prædiken døbte Chriſten Pederſen af Roeſt hans Datter Karen, blandt hvis Faddere indfandt ſig efter Hans Højærværdigheds gunſtige Anledning at ofre: Provſten Hr. Peder Høeg af Eſtvad, Hr. Vitus Bering af Rind, Hr. Emmecke Hjerm af Vandborg, Hr. Svend Heide af Vejrum, Biſpindens Broder Kaptejn Mœechen af

Viborg, Seign. Morten Hemmer af Landting og Biskoppens Famulus Mfr. Meller. Endogsaa blev Anders Jonsens Hustru af Egebjerg samme Dag introduceret, hvilket endogsaa gav den Anledning, at det gunstigst behagede Bispinden at ofre, siden Fru Kaptejn Mœechens, Provstinden af Estvad og Hr. Otto Lassons Kœreste, hvilket alt blev mig det bedste Accidensoffer, jeg siden min Ankomst har haft, og snart utroligt, mere saa anseligt kan ventes.

20. Dec. 1775 begravedes Degnen Bagge Lavesen Vedel, født i Nustrup 1701; han siges i Kirkebogen at være „en lærd ved fremmede Akademier velbekendt og berejst, i al sin Tid en gudfrygtig og skikkelig Mand, æret og elsket af alle retsindige".

Sale Sogn.

Sale Sogn grænser mod Nord til Ejsing Sogn, hvorfra det skilles ved Skaansø, mod Øst til Estvad og Sevel S., mod Syd til Ryde S. og mod Vest til Ejsing S. Kirkens Afstand fra Holstebro er 2½ Mil. Sognets Fladeindhold er 6488 Tdr. L. med 305½ Tdr. Htkr.

Jorderne ere for en Del bakkede. Nord for Sale findes Guldfœl Bakker, der have Navn af en Lavning, der hedder Guldfœl, i hvilket Endelsen fœl betyder Vadested. Mod Vest og Syd findes

gode sandmuldede Marker, den nordlige Del er mere sandet, og mod Øst og Nord findes en større Hede, hvori der i Skællet mod Ejsing Sogn ligger den lille Sø Skaansø. I Sognets nordøstlige Del er Bjørnkjærmose, noget af Hvidmose, der ellers hører til Ejsing S., Stokholmmose og Agersbjergmose.

3 Skoler, 1 Andelsmejeri. Ialt i Sognet 92 Gaarde og 129 Huse med 1515 Indbyggere (1880: 1253, 1860: 949, 1840: 819, 1801: 536).

Sale, der udtales Sål og hele Middelalderen skreves Salæ, der er Flertal af Ordet Sal, der egentlig betyder Bolig, men særlig synes at have Betydning af Gudernes Bolig Saaledes var i Sverig Upsala (det høje Sale) et særlig bekendt Tempel og i det gamle Kvad Völuspá kaldes Midgaard og Gimle Sale; Vølven synger: „Sal ser hun stande, fagrere end Sol, takt med Guld, i Gimle". Nærved Sale ligger Aale, der ogsaa er en Flertalsform og ikke synes at kunne være det Ord Aal, der betyder en Rende; rigtignok er her Bækken Aalbæk, men den har vel Navn efter Byen og ikke Byen efter saa lille et Vandløb. Aal betyder ogsaa Gudehus, gothisk alhs, saa der kan være megen Sandsynlighed for, at Sale med det nærliggende Aale og Hasselholt, der betyder en haslet Holt eller indhegnet Skov, har været et Sted af Betydning.

1638 nævnes af Høje paa Sale Mark: Raahøj, Hummelhøj, Skallehøje, Thorhøj, Pindhøj foruden flere smaa Høje uden Navn, og af Bjerge Gjelbjerg, Essingbjerge, Sandsbak, Tranbak, Aggesbjerg; de

3 ſidſte i Vonig Hede nordligſt i Sognet; om Esſingbjerg „ſiges af nogle gamle Folk, at ſkal være hørt nogen klinkende Lyd og Klang undertiden"; desuden Dronnings Dal; paa Aale Mark Blakshøj, Tuehøj; paa Agerbæk Mark Markſtjelhøj; paa Svenſtrup Mark var Kombak og Enebærbak; paa Haſſelholt Mark Mølbjerg; ved Ubitſø Tykildsbjerg. Nu findes kun faa Høje: Blakshøj paa Aale Mark og 2 mindre ſønden for Kirken.

1638 nævnes Søerne Skalleſø, Skaaneſø og Egerſø og en Bæk, der løber gennem Aale By og kommer fra Raaeng, ved Aale Aalbæk, ved Nold Davſensbæk og Stampgrob, ved Buſkov Graabæk, ved Ubitſø Raahavbæk.

Præſten i Sale Hr. Las Tygeſen giver 1683 bagi Opmaalingsprotokolen en Del Oplysninger om Sognet paa hans Tid:

„En god Del af Sognets Indbyggere befindes at være geraadne udi ſtor Armod, mange aldeles udi Ruin og Ødelæggelſe, thi her ej alene er meget ganſke øde, men flux mere laver til at blive, ſaa at man faſt hver Morgen maa tvivle, om den og den Gaard endnu er beſat eller forladt, ja her findes endog den hele Gaard, ſom 22 Aar ikke har været beſat og nu er ganſke ſædløs, dog ikke endnu af Husbonden forladt, men han ſelv hidindtil har udredet Skatterne med ſtor Beſværing og ringe Vederlag af Ejendommen, ventende maaſke Tid efter anden Forandring. Aarſagen til ſaa ſtor Nedring og ringe Tilſtand ſynes at have været, at

Godset udi Jordebøger højere har været taxeret, end Ejendommen har kunnet taale.

„Efter god Gøde tages her i Sognet gemenlig overalt og ingensteds mere end 4 Kærve, nemlig Byg 1, Rug 2, Foring-Rug eller Havre (hvor Jorden giver Havre hellere end Rug), gode eller ringe efter Vejrligets Maade, dog hvor saa mange Bæster er, at det dertil behøves, bruges den sidste Kærv sjelden til andet end Foring. Efter ringe Gøde, som paa de fleste Steder sker, tages ligesaa mange Kærv, dog alle ringere, efterson her ikke findes som ved Fjord- eller Havbredden Tang eller andet deslige til Gøden at behjælpe. Uden Gøde første Omgang, som vi kalde Halmfald, brydes Jorden med Boghvede og derefter avles to middelmaadige Forings Kærve og Jorden hviler et Aar des længere. Uden Gøde anden Omgang tages 1 Kærv Boghvede eller Havre, hviler 2 Aar des længere. Uden Gøde tredie Omgang giver Jorden intet, men vil hvile ved 8. Aars Tægt 10 eller 18 eller 26 Aar.

„En trofast Mand med Ed bekræfter, at han et Aar efter 11 Skp. Sæd ikkun har avlet 11 Kærve og et andet Aar efter 10 Skp. ikkun 9 Kærve".

I Kirkebogen findes fra samme Tid følgende Optegnelser om Dødsfald:

18. Juli 1674 blev Peder Skrædder i Sal ihjelslagen af Lynild paa sin Eng. 1675 døde: Paa Taksigelsesfest bleve begravede tvende Danne-

mænd Niels Bendsen i Svenstrup og Jens Jepsen i Sale, som begge døde Søndagnatten tilforn efter kristelig Forberedelse og Afsked. Niels Christensen i Nør Bjert, 10 Aar gammel, et meget smukt og flittigt Barn til at lære Børnelærdommen, men ihelslagen, af Mads Andersens Søn, af samme Alder, paa Marken. Anna Jensdatter, Christen Gueroms Hustru, som henad 2 Aar havde været bekængstet med urolige Tanker, dog ved Trøstens Kraft bevaret fra Selvmord, omsider naaede sit længe ønskede Maal, en rolig og salig Afsked, 80 Aar gl. Niels Mortensen i Vester Skovlæng, en oprigtig, trofast og velvillig Dannemand.

1676: Jep Smed i Bjerte, en god gudfrygtig Dannemand, som var kyndig i bibelske Historier, 70 Aar. Gundele Sørensdatter i Hasselholt, som havde opammet velb. Jens Sehested paa Rydhave. Bertil Thomsen i Aal, en gammel Dannemand, tilforn rig, nu fattig og elendig, 88 Aar.

1677: Jens Paaskeson i Sønder Bjerte, en gammel Dannemand, som efter Velstand geraadede i største Armod, 69 Aar. Maren Christensdatter, en fattig Kvinde i Sal, som kaldtes tolle Maren, havde tjent i Præstegaarden, 73 Aar.

1688 døde Anne Albretsdatter, de Felders*) Moder i Hasselholt Gaard, en meget ærbar Dannekvinde, 80 Aar gl.

---

*) 1682 nævnes Thomas Feld i Hasselholt Gaard, 1727 Chr. Feld sammesteds.

1689 døde Jens Christensen i Hasselholt Gaard, 38 Aar gl., en fornemme duelig ung Mand.

1763 Aftenen før Nyaarsaften druknede Degnen Hans Braad og Mads Christensen af Bjært i Lundvad, da de agtede at føre til Skive, men Vognen blev formedelst Højvande og Drivis og haardt blæsende Vejrlig omkastet og de begge omkom i Vandet, dog bleve Bæsterne skilte fra Vognen, som stod omvæltet i Vadet, og saaledes reddede.

1771 døde Jens Conradsen, en Gaardmand af Bjært, som var bleven skudt af Fogden Liebman paa Rydhave i det ene Ben ved sit Tyveri nedenfor Kornloftet, hvoraf han og omsider døde, blev nedsat i en aaben Grav og efter 10 Dages Forløb paa Hr. Amtmand Albertins Resolution kastet Muld paa.

1771 døde Anders Højgaard af Bjært, som i urolige og fortvivlede Tanker skød sig selv ihjel i sin Smedie, hvor han stod Lig i 14 Dage, indtil han efter Amtmandens Resolution blev dog kastet Muld paa d. 15. Nov. Han havde været i sin Tid en meget verdslig klog og forstandig Mand, men tillige hengiven til Eder og Bander, Overmod og Paastaaenhed, havde en god bogstavelig Kundskab i Skriften, men levede ikke derefter, hvorover han ventelig justo dei judicio (ved Guds retfærdige Dom) fik saa slet et Endeligt. Han havde og nogen Tid tilforn gjort Lovens Ed i en Sag, hans Søn angaaende, som var greben for Tyveri paa Rydhave, hvilket var tildels Aarsag i hans urolige

Tanker, fordi han, saa vidt man slutter, havde svoret falskeligen.

I Sognet findes:

Sevelsted, 3 Gaarde, deraf 1 med 5 Tdr. Htkr., og 1 Hus. Her var 1683 1 Gaard m d 2 Bønder; paa Marken nævnes Tosmose og Rævekolt. Udtalen er Söwlste, skrives 1489 Søffweltwedt (læs: Søwltved) og var da en øde Gaard[58]). Endelsen er altsaa Tved, der betyder en Landtunge, og Marken danner ogsaa en Halvø, der fra Heden østen for gaar mod Vest, omgiven af Eng og Kær, der i en fjern Fortid have staaet under Vand, hvilket navnlig er tydeligt sønden for Sevelsted. Sevel har her samme Betydning som Sevel By og Sogn, og maa oprindelig være Sø-Vebel, Badestedet mellem Søerne. Dette Navn er altsaa saa gammelt, at det hidrører fra den Tid, her var Sø, ligesom Kilsmark i Bordbjerg Sogn synes at være fra den Tid, da Bordbjerg Sø var en Gren af Limfjorden.

Vinderup Hovgaard, 8½ Tdr. Htkr., Vinderup Station, Gæstgivergaard og 24 Huse, Vejrmølle. Fra 1895 Folketingsvalgsted. Vinderupgaard havde tidligere c. 14. Tdr. Htkr. Nordvest for Gaarden findes et Voldsted af Størrelse som en Kæmpehøj, der kaldes Vinderup Vold, hvorpaa der ikke kan have staaet større Bygning end et Taarn.

Vinderup nævnes første Gang 1274, da Fru Lucia skødede Johannes Kalf, fordum Marsk, sin Gaard „Windorp" med al dens Tilliggende, paa den Betingelse, at han og hans Arvinger skulde

forsyne Stubber Kloster og alle Kirker i Ginding og Hjerm Herreder med Vin og Brød, bekoste hvert Aar hendes Sjælemesse og hver Uge en Messe for fromme Afdøde[59]). Joh. Kalf nævnes som Marsk 1260—67, men 1272 som fordum Marsk[60]). Hans Hustru Cecilie Nielsdatter, der var Enke 1304, var fra Skaane og døde 1318[61]). Man kunde være berettiget til at formode, at den Ingerd Jensdatter, som nævnes under Landting og var gift med Grev Albert Albertsen, var Joh. Kalfs Datter, da hun skænkede Gods til Sale Kirke og altsaa maa antages at have boet i Sognet. Endnu mere sandsynligt bliver dette ved den Omstændighed, at der i de mange Privilegier, der udstædes i Kristoffer den Andens Tid til Fru Else Pedersdatter, Enke efter Albert Albertsens Broder, den mægtige Marsk Ludvig Albertsen, nævnes en Gaard „Vinderiis" i Forbindelse med Forlening af Hjerm Herred. Disse Breve findes kun hos Arild Hvitfeldt, hvis Navne ofte ere fejlskrevne, og det maa antages, at Vinderiis er læst for Vinderup, saa meget mere som der ikke findes nogen Gaard af Navnet Vinderiis. Disse Breve ere udstædte 1328 af den sønderjydske Kong Valdemar, 1329 af Grev Gert og Grev Johan og 1330 af Kong Kristoffer[62]). Da Albert Albertsen i nogle af Brevene ogsaa nævnes som delagtig i Privilegierne, har han maaske ogsaa haft Ret til Vinderup, men i alle Tilfælde er hans Broders Enke kommen i Besiddelse deraf.

1422 nævnes som Tingsvidne Hemming Friis af Vinderup, Væbner[63]), og Gaarden maa siden have tilhørt Eske Friis, thi dennes Datter Mette, der var gift med den forte Oluf Nielsen til Favsing Hovgaard, kaldes „af Vinnerup“[64]).

Vinderup var siden en Bondegaard; saaledes nævnes 1510 en Bonde Peder Christensen i Vinderup. Malte Sehested til Rydhave har ved Midten af det 17. Aarh. oprettet Vinderup til en Ladegaard under Rydhave; hans Enke Fru Margrete Reedtz skriver nemlig: „Vinderup Hovedgaard d: Hovgaard, som nogen Tid for dens Bekvemmeligheds Skyld af min sal. Mand og mig efter hans dødelige Afgang er brugt under Rydhave“. At Vinderup før den Tid længe havde været en Bondegaard, ses ogsaa deraf, at Præsten 1690 klagede over, at Tienden var tabt af denne og en Gaard i Bjerte, hvis Jorder vare lagte ind under Rydhave, og at Vinderup endnu 1655 havde været beboet af Bønder og ofret og tiendet bedst af alle. 1615 solgtes Vinderup, der da var 2 Gaarde eller besaades af 2 Bønder, af Palle Rosenkrantz til Klavs Maltesen Sehesteds Enke, Fru Anna Lykke.[65]).

I Markbogen for 1683 skrives om Vinderup: Vinderup Mark og Ejendom er 13 Aars Tægter, som kan saas uden Gøde, og er Jorden af tynd Sæd og ond Jord, som vil have lang Hvile, om det skal give Korn: 1) Langholm, 2) Store Mølager, 3) nogle Agre af Store Mølager og Lille Mølager, 4) Skjelhøj, 5) nogle Agre af

Skjelhøj saa og Cortesagre, 6) Cortesholt, Corteshale, Gimering, 8 Agre af Stuberager, 7) Stuberager, 8) Brotoft og noget af Korsbjerg, 9) det øvrige af Korsbjerg, 10) Langager, 11) Stakketager, Hvedstedtoft, Voldtoft, 4 Agre paa Vandsted, 12) Vandstedagre, 13) Galetoft og Abildholstoft. Vinderup Engdele ere liggende runden omkring Marken, saa Vandene af en Aagang, som der omkring løber, naar Vandflod og Regn kommer, opvoxe og Engene overskylle, og er bløde Enge, saa de derfor ere besværlige at bjerge.

Siden var Gaarden udforpagtet. Saaledes nævnes blandt Forpagtere 1699 og senere Niels Hansen Rafn, gift med Marie Sofie Mavors, der døde 1702. Hans Søster var vel den Inger Hansdatter Ravn af Sale, der døde 1730, 84 Aar gammel. 1716 døde paa Vinderup Anne Marie Mavors, sal. Hr. Hans Raas af Ulborg, 54 Aar; 1714 var Jakob Vilsø Forpagter. 2. Sept. 1763 blev paa Vinderup Raadmand Oluffen i Viborg viet til Jomfru Gertrud Marie Lund. 19. Marts 1799 blev Forpagter Henrik Høegh begravet, 70 Aar; hans Hustru Anne Sørensdatter Fischer døde 1787, 96 Aar gammel; hun var altsaa 38 Aar ældre end sin Mand. Da Gaarden 1777 blev udbudt til Forpagtning, kunde der saas 23—24 Tdr. Rug, 8—9 Tdr. Byg, 8—10 Tdr. Havre, fodres og græsses 50 Stude, 6 Køer, 6 Heste, 60 Faar. Sale Kongetiende hørte derunder og Bønderne gjorde Hoveri. I September 1805 sattes Gaarden uden

Gods til Auktion og enten den Gang eller lidt ſenere købtes den af N. L. Boſerup, der havde været Forvalter paa Rydhave. Han købte ſenere Stubbergaard og døde 1841, hvorpaa Gaarden købtes af Hans Ditlev Fabricius fra Bramminge, efter hvis Død c. 1870 hans Søn havde den nogle Aar. Senere overtoges Gaarden ſom ufyldeſtgjort Pant af Frøknerne Peterſen.

En Del af Gaardens Jorder ere udparcellerede, idet Vinderup Station og de mange Ejendomme derved ere opførte paa dens Mark.

Stokholm, 11 Huſe.

Aaleſtov, 3 Gaarde, 10 Huſe. I et Tingsvidne 1696 omtales Foldeng veſten Marbjerg i Aale Krat.

Haſſelholt, 14 Gaarde, 7 Huſe, Skole. Haſſelholtgaard har i ſin Tid været en Herregaard. Niels Krabbe til Vejerslevgaard paa Mors ſtod 12. Marts 1489 paa Ginding Herredsting og gjorde Lavhævd paa Haſſelholtgaard med dens Enemærker øſten, ſønden, veſten og norden ind til Gaarden, baade Tofter og Enge, ligeſom den Lund ved Gaarden i Enemærket og Enemærkes Kjær, hvilket havde ligget til Gaarden fra Arilds Tid, desuden indværgede han til Gaarden hvert femte Græs (altſaa ⅕ af Fællesjorden) over al Haſſelholt og Aale Mark, 2 Gaarde i Haſſelholt By og 2 Gaarde i Aale, der genſidig havde Jorder i begge Byers Marker, en øde Gaard kaldet Søveltved, et øde Byggeſted øſten ved den ſønderſte Gaard i Aale, et

øde Byggested norden ved Aale, Havris Mark og en Jord i Aale Mark, der kaldes „Brentzhee", hvortil ingen uden de Ejere i Aale og Hasselholt havde Ret.

Dette Gods var tilfaldet hans Hustru Kirstine Bosdatter og hendes Søster Karine i ret Arv efter Fru Gunner Bosdatter af Hasselholtgaard, og flere af deres Forfædre havde haft det i Haand og rolig Hævd. Denne Fru Gunner Bosdatter kan ikke godt være andre end Enken efter Ridder Erland Kalf; hun nævnes 1411; hendes Fader Bo Høg ejede i Valdemar Atterdags Tid Fjandhus i Sønder Nissum Sogn og Aabjerg i Vedersø Sogn, saa hun maa have været meget gammel, da hun døde; Niels Krabbes Svigerfader var hendes Broderson, men det er muligt, at denne har haft Hasselholt, førend Døtrene fik den[66]).

Iøvrigt ejede Palle Juel til Ogelstrup 2 Gaarde i Hasselholt By, som han skødede til Dueholm Kloster, men som Klosteret igen afhændede 1454 til Hr. Niels Eriksen til Tim[67]).

1683 var Hasselholt 7 Gaarde; af Marker nævnes da Herstop, Torpvar, Sandbjerg, Girkjær, Harhøj, Pugkjær, Mølbierg, Galbjerg, Stokagre.

Aale, (udtales ǫl) med Vejrmølle, 12 Gaarde, af hvilke 3 kaldes Damsgaard, Nørregaard og Østergaard, og 25 Huse. 1683 11 Gaarde, 4 Bol og 4 Huse; af Marker nævnes da Angermed, Nap, Birkkjær, Myrbjerg, Oxholm, Blaxhøj, Tostoft, Jeps Mose, Galsbjerg, Lushøj, Faringbæk, Labskjær, Tudsbjerg,

Rygaards Toft, Mølbjerg, Solbred, Hyllenkjær, Togflod, Hverremoſe, Lemoſe. Udmarken kaldes Skovjord.

Sale med Skole og Præſtegaard, 11 Gaarde, af hvilke de 2 have hver 5½ Tdr. Htkr., 2 mindre kaldes Guldfælgaard og Kirkegaard, og 5 Huſe, Nørre Sale, 3 Gaarde. 1683 4 Helgaarde, 2 Trefjerdedelsgaarde, ½ øde Gaard, 3 hele og 3 halve Bol, deriblandt Degnebolet og 5 Huſe, foruden Præſtegaarden.

Af Marker opgav Præſten 1683 følgende: Skidenfald med Dronnings Dal, Højfald, Endeløs, Vibuſk og Kirkeſti, Sponager, Abildagre, Domdal, Raahøjager, Lagfald, Bjørnkjær veſten for Gilbjerg, og Engene Ilkjær, Stevnskjær, Engum, Sureng, Bjørnkjær og Guldſæl.

Sale Præſtegaard, 5½ Tdr. Htkr., før 8½ Tdr.

Bulig, 4½ Tdr. Htkr. 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes da Ørbæk, Møgelbjerg, Krattoft, Troldtoft.

Agerbæk, 4 Gaarde, den ene 4½ Tdr. Htkr., 1683 3 Gaarde; paa Marken nævnes Klinkagre og Skjelhøj.

Agerbækſkov, 1 Gaard.

Godrum, 1 Gaard, nævnes 1674.

Læderballe (udtales Lejrballe), 1 Gaard, 1 Hus. 1683 ſiges, at Lejrballe, der var et Bol, var bygget paa Agerbæk Udmark og fordum hed Agerkrog; paa Marken nævnes da Kniskjær.

Svenſtrup, med Vejrmølle, 9 Gaarde, deraf 1 paa 5 Tdr. Htkr., 3 andre kaldes Bjerggaard, Elkjær og Kobborg, og 17 Huſe.

Svenstrup Hovgaard, 2 Gaarde paa tilsammen 7 Tdr. Htkr.

I Indberetningen 1638 berettes, at der østen for Svenstrup Hovgaard findes en stor trind Høj, kaldet Hovgaard Vold. Den er endnu til af Størrelse som en almindelig Kæmpehøj og ligger i et Kær; den kaldes nu Svenstrup Vold og kan ligesom Voldstedet ved Vinderup kun have været Grundvold for et Taarn.

Væbneren Christiern Luggi pantsatte 1378 til Ribe Bispestol for 80 Mark Sølv sin Ejendom Swensthorp med alle sine andre øde og byggede Ejendomme i Gedyngherеth og andensteds i Harsyssel, som vare tilfaldne ham efter hans Broder Herman Knudsen, og disse Ejendomme skulde tilfalde Bispestolen, hvis Summen ikke blev betalt til 25. Juli. Han forbandt sig desuden til at sikre Bispestolen for de Krav, som Stubber Kloster og Præsten Hr. Niels i Bordbjerg kunde have til Godset. Af det vedhængende Segl ses det, at Christiern Luggi har tilhørt Familien Galskøt (eller Saltensee)[68]).

Gaarden er tilfalden Bispestolen som Ejendom, idet den siden har faaet Skøde paa den baade af Christiern Luggi og Jens Pors, formodenlig C. Luggis Svoger. Biskop Jens Mikkelsen skænkede 1388 til Ribe Domkirke alle sine Ejendomme i Sale Sogn, nemlig Hoveegaarden „Swensthorp houegaar" tilligemed sine større og mindre Gaarde i Svenstrup med deres Tilliggende og sine Tjenere der for sin daglige Sjælemesse i Ribe Domkirke[69]).

Det var ikke nogen ringe Besiddelse, thi kort efter er Godset opregnet i Domkapitlets gamle Bog „Oldemoder", hvoraf det ses, at det foruden Svenstrup Hovgaard ejede 14 Gaarde i Sognet, af hvilke de 3 gave lige saa stor Afgift som Hovedgaarden, nemlig hver 2 Øre Korn, og de andre tilsammen 9 Øre 1½ Skilling Korn, eller 78½ Td. Byg[70]).

Godset blev bortforlenet 1429 til Henrik Eriksen af Familien Rosenkrantz, der tilstod at have modtaget i Leje alt Kapitlets Gods i Sale Sogn med alt fornævnte Godses Tilliggelse, Ager og Eng, vaadt og tørt, Skov og Fiskevand, rørende og urørende, med et øde Mølleſted, og forpligtede sig til at give hvert Aar inden Midfaste 30 Tdr. Rug, 36 Tdr. Byg og 15 Tdr. Havre efter Ribe Maal eller 6 Tønder godt nyt Smør inden vor Frue Marked i Ribe; han forpligtede sig til at holde Godset i god Maade og beskærme det, ligesom det var hans eget, og ikke at forurette eller beskatte de Vornede over deres rette Skyld. Opsigelsen var paa et halvt Aar, og han forpligtede sig og sine Venner til hdermere at være Kapitlet til Tjeneste og Villie, fordi det havde vendt ham til saadant Venskab[71]). Førend Henrik Eriksen havde Svenstrup med Gods været fæstet til Jes Juel, der i sit Vaaben førte en 6oddet Stjerne over 3 Bølger og som 1428 overdrog det til Kapitlet *).

*) Da hans Overdragelsesbrev var underskrevet af hans Søn Iver Juel, ses det, at det var ham, der var gift

Provſt, ſenere Biſkop i Ribe Henrik Stangberg fæſtede ſamme Gods 1438 ogſaa for 6 Tønder Smør eller 24 Mark[72]), men 1466 blev „Swenſtrop howffgardh" med alt Kapitlets Gods i Sale Sogn med Mølle, Skov og Mark, Ager og Eng, vaadt og tørt, bortfæſtet paa Livstid til Væbneren Anders Nielſen mod en Afgift af 18 Mark lybſk og 2 Tønder Smør. Han gav desuden den Forpligtelſe: „Skal jeg have forſkrevne Gods bygget og beſat i gode Maade og ej lade Skoven uſkælligen forhugges og ſkal jeg ej forurette de Tjenere, ſom paa fornævnte Gods bo, men holde dem ved Skæl og Ret". Det ſes, at en Tønde Smør da havde en Værdi af 4 Mark lybſk og at den 1429 var af ſamme Værdi ſom 3 Øre Korn eller 13½ Tønder Byg.

Henrik Stangbergs Efterfølger ſom Biſkop 1465, tidligere Provſt i Harſyſſel Peder Nielſen, havde Svenſtrup 1471, da han udſtædte en Revers om, at han ingen anden Ret havde til dette Gods end Kapitlets Overdragelſe[73]). Han var maaſke Broder til nævnte Væbner Anders Nielſen; Biſkoppens Vaaben viſer, at han tilhørte Familien Lodehat og altſaa var i Slægt med bekendte ſælandſke Biſkopper.

1492 nævnes Erik Jul i Svenſtrup Hovgaard.

1530 ejede Domkapitlet i Sognet 15 Gaarde og 3 Bol; da førte Herredsfogden Tilſyn dermed.

---

med Karen Faſti, var Rigens Raad og havde Skanderborg i Len. Hans Søn Iver døde 1468 (Danſke Saml. S. 48) og ejede Aſtrup i Salling.

1683 var der 4 Gaarde i Svenſtrup, men alle øde undtagen Hovgaarden, 3 Bol og 1 Hus; af Marker nævnes da: Spedeholt, Gjørholt, Hvisleager, Brederis, Djnholt, Holdsager, Killetoft, Stodderholt, Veſter Krat, Gjedbjerg.

Obedſø (udtales Åverſø), 2 Gaarde, den ene paa 4 Tdr. Htkr., og 3 Huſe. 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes da Skovager; i Søen paa Marken var Karper, men de tilhørte Fruen paa Rydhave. 1647 ſkrives Ubidtſø.

Skovlund, 2 Gaarde, Øſter Skovlund, 5 Tdr. Htkr., Veſter Skovlund, 8 Tdr. Htkr., og 2 Huſe, det ene Højgaardhus. Navnet udtales Skowlen, ſkrives 1547 Skouflendt, 1638 Skovlending; Endelſen lending betegner hvad der ligger langs noget andet (ſammenlign Aalending); Skovlending er altſaa en Strækning langs en Skov. 1683 var det 2 Gaarde, der laa hver for ſig; Navnet var da Skovling eller Skovlending; paa Øſter Skovlending Mark nævnes da Ravnholt, Kjeldager, Mølbjerg og Kremkjær; paa V. Skovlending Mark: Thaaholt, Favrholt, Faareldshøj og Ryſenbol.

Buſkov, 2 Gaarde, 1 Hus. Skrives 1580 Bouſkov, 1683 Buſkov og dreves da af Fru Margrete Reedtz paa Rydhave ved hendes egne Folk. Navnet udtales Boſko og ſkrives 1550 Buſko.

Nold, 2 Gaarde, 2 Huſe; paa Marken nævnes Klyngbuſk, Langhats Bak, Skovmark, Brendtang.

Vindelev (udtales Vennele), 5 Tdr. Htkr.; var ogſaa 1683 1 Gaard; af Marker nævnes

Høllenholt og Grimkjær. Da Vindelev ikke ligger langt fra Vinderup, maa Vinderup være en Udflytter derfra, thi Endelsen lev betegner en større Ejendom, men tilhører en fjern Oldtid. Forstavelsen er Mandsnavnet Vindi, der ogsaa hører til de meget gamle Navne.

Bjært (udtales Bjat), 17 Gaarde, deraf Højgaard med 5½ Tdr. Htkr., Billeskov eller Billesgaard, Tanggaard. 1683 havde N. Bjert 11 Gaarde og S. Bjert 6 Gaarde og 6 Huse; paa Marken nævnes da: Bosager, Hølgaard, Kildehøj, Faarved, Harresholt, Jerusalems Skomagers Toft, Bisagre, Batagre; „den store Gaard" i S. Bjert var lagt ind under Rydhave og en anden Gaard var ogsaa lagt til Ryde Sogn. Navnet maa oprindelig være Bjærtved, maaske Bjergtved, da det ligger højt mod Helle Aa.

1675 nævnes i Kirkebogen et Sted Estkjær.

Sale Kirke.

Kirken er en anselig Bygning, opført i Rundbuestil af smukt tilhugget Granit med Dobbeltsokkel. Koret har rund Afslutning og i Øst et rundbuet Vindue. Paa Korets Nordside findes 2 tilmurede rundbuede Vinduer og 3 lignende paa Skibet. Triumfbuen har Kragbaand og i den nordre Mur i Korbuen, der er kortere end den søndre, er en Fordybning, ventelig til et Helgenbillede. Taarnet, der ender i et spidst Spir, er ogsaa opført af smukt

tilhugget Granit, men har ingen Sokkel, hvorfor det er yngre end Kirken, skønt det ogsaa har et rundbuet Vindue mod Vest. Hele Kirken og Taarnet er teglhængt, men har tidligere været blytakt; det siges, at en Ejer af Rydhave har ladet Blyet tage af og føre bort med et Skib, der saa strandede. Igennem Vaabenhuset føres man til Kirkens søndre Indgang, der dannes af 2 Rækker runde Søjler med udhugne Kapitæler og med en halvrund Overligger. Paa Skibets Nordside er en tilmuret Indgang med en rund Søjle paa hver Side med udhugne Kapitæler. Denne Kirkes Alder maa sættes omkring Aar 1200 og maaske noget tidligere, idet den var Herredets Fjerdingskirke og Hovedkirke. I Taarnet ligger Kirkens gamle Dør med Jærnring og et Jærnbeslag, der viser, at den er henved 400 Aar gammel. Indvendig har Kirken Bjælkeloft. I Vaabenhuset findes ved Kirkedøren paa højre Haand en graa hul Kampesten, der har været Vivandskar, prydet med 2 Menneskeansigter og et Kors.

Den mærkelige Altertavle er beskrevet udførligt af Pastor L. Warming i Sale i Saml. til jydsk Hist. og Topografi V. 169 flg., af hvilken Afhandling her gøres et kort Uddrag. Den er af brevet Kobberblik, oprindelig næsten overalt stærk forgyldt og fæstet paa et Underlag af Egetræ. Den er delt i 2 Dele, af hvilke den nederste, Antemensale, har været anbragt paa Alterets Forside, medens den øverste, Predella, har staaet over den bagerste Del af Alteret. Antependiet fremstiller i

Midten en Kriſtusfigur med Korsglorie, med den høire Haad opløftet til Velſignelſe og holdende en Bog i den venſtre, ſiddende paa en Trone og omgivet af 4 mindre Felter, hvori velſignende Engle. Yderſt i Antependiets Rand ſidde 12 Kredsfelter, deraf fremſtille de 4 i Hjørnerne de 4 Evangeliſters Symboler, de 2 midterſte den Helligaand og Lammet med Korsbanneret og Lidelſens Kalk, de 6 andre Engle. Paa begge Sider af Kriſtusfiguren findes 18 Felter, af hvilke de 12 øverſte fremſtille Jeſu Hiſtorie og Dommedag, de 6 nederſte de 12 Apoſtle, 2 og 2 ſammen. Omkring Kriſtusbilledet og Kredsfelterne og paa den yderſte Rand findes latinſke Indſkrifter, af hvilke den omkring Kriſtus lyder (overſat): Der er een Almægtig, der er ikke tre almægtige, ikke Guder, ikke Herrer, Herren er tre og Gud een, den ſamme Gud ſtælner mellem de enkelte Ting og ſtyrer alt. Hvad der er til, hvad der lever, hvad ſom helſt, der bevæger ſig, levendegør, bevæger, opholder, ernærer jeg, omfattende de yderſte, tillige gennemtrængende de inderſte Ting, bevæger jeg alle Ting under alt, over alt. Gud er beſtandig.

Paa den yderſte Rand findes med ſtørre Bogſtaver: Himlenes Styrer, ſom uddeler Ret efter Fortjeneſte, Jordens Skaber, de hellige Sjæles Ros. Den apoſtoliſke Forſamling, ved Døden genkøbt fra Døden, fordømmende Døden ſidder ſom Herſker tilligemed Dommeren. Omkring Kredsfelterne findes ogſaa Indſkrifter, der havde Henſyn til disſes Indhold.

Predellens nederſte Del beſtaar af 5 hvælvede Portaler, afdelte ved 5 Par Søjler, der over Portalerne forbindes ved Mellemvægge, ſom ende i Taarne. I den mellemſte Portal fremſtilles en noget mindre Kriſtusfigur end paa Antemenſalen, og i en Række paa begge Sider de 12 Apoſtle. Ovenover disſe findes de 4 Erkeengle St. Mikael, St. Rafael, St. Gabriel og St. Huriel. Paa begge Sider af Krucifixet findes 2 fritſtaaende Helgenbilleder. Krucifixet er ikke fuldſtændig bevaret fra ældre Tid. De 2 yderſte Søjlepar ere forlængede til en ſtor Rundbue, der ſmukt hvælver ſig over Krucifixet og øverſt paa Buen har et Kaſtel med 2 Taarne, medens Søjleparrene foroven forenes til 2 Taarne; paa det ene er afbildet Iſaaks Ofring, paa det andet St. Mikaels Kamp med Dragen. Ogſaa Predellen har Indſkrift over den ſiddende Kriſtus: værdig, yndig, tilbedelſesværdig Højhed, og Navnene paa de 12 Apoſtle og de 4 Erkeengle.

Tidligere har Tavlen været prydet med en Mængde røde, hvide, blaa og grønne Kryſtaller, af hvilke kun nogle ere tilbage. Altertavlen, der ſikkert maa være forfærdiget til Sale Kirke, er nærmeſt fra ſidſte Halvdel af det 12 Aarhundrede og ventelig ſamtidig med Kirken. Paa Predellens Bue fremſtilles St. Mikael, og at Sale Kirke var helliget ham, ſes af, at Fru Ingerd Jensdatter til Vinderup 1349 ſkænkede St. Mikaels Kirke i Sale en Gaard i Felde i Ryde Sogn[75]).

Døbefonten, af Granit, er meget gammel med fembladede Ornamenter. Ved dens Fod ligger en ældgammel Ligsten, uden Indskrift, prydet med 2 Kors indfattede i en Kreds, hvilken Ligsten i nyere Tid er flyttet hertil fra et andet Sted i Kirken. Prædikestolen er udskaaren og forgyldt og omtrent fra Christian IV's Tid. Paa Skibets modsatte Side er et stort gammel Krucifix med de 4 Evangelisters udskaarne Symboler og derunder i Muren en rundbuet Fordybning. Paa samme Væg er Series Pastorum. Kirkestolene ere ualmindelig smukke og ere ventelig fra Christian IV's Tid. I Koret findes en gammel Skriftestol. I Kirkens vestre Ende er et Pulpitur, samtidigt med Stolene. Gulvet er nu belagt med Fliser. Under Taarnet er Krydshvælving. Klokken er omstøbt for faa Aar siden og uden Indskrift. Skjult af Vaabenhuset findes en meget gammel Ligsten fra Middelalderen.

1781 blev der i Viborg Samler udbudt Licitation paa en Hovedreparation af Kirken og Opførelse af et nyt Spir.

26. April 1492 afsagdes en Dom i Sale Kirke ang. en Strid om noget Gods i Malt og Gørding Herred. Dommerne vare Biskop Niels i Viborg, Væbnerne Peder Nielsen i Tim, Albert Skeel i Hegnet, Oluf Pedersen i Spøttrup, Erik Juel i Svenstrup Hovgaard, Ejler Tun i Galtrup, Christiern Hvas i Kaas, Jens Kaas i Volstrup, Peder Brokkenhus i Lerbæk, og Bønderne

Nis Sale i Nittrup, Jep Christiernsen i Trabjerg og Svenning Tygesen i Trandum[76]).

Da der var kommen Befaling til Udlevering af overflødige Kirkeklokker til Omstøbning til Kanoner, fik Bønderne i Sale Sogn 1. Juli 1603 Bevilling til at give Kobber istedenfor den Klokke, som forgangen Aar blev nedtaget at skulle være fremstikket, eller ved allerførste Lejlighed at forskikke samme Klokke. Den bevilgedes dog Skjern Kirke.

Præster.

Johannes 1376.
Christen Nielsen 1443.
Jep Nielsen 1510.
Mads Christensen 1516—47.
Jens Madsen 1549. 1584.
Christen Jensen 1619.
Encvold Kjeldsen 1628.
Christen Pedersen Nørkjær 1629—82.
Las Tygesen 1682—1700.
Johan Hansen Borchsenius 1700—26.
Johan Hansen Budtz 1726—31.
Svend Christensen Navr 1731—62.
Christian Peder Eriksen Frisenberg 1762—1800.
Palle Lassenius Borup 1800—34.
Ole Wiedemann 1834—44.
Henrik Rudolf Buchhave 1844—65.
David Ludvig Carl Warming 1866—82.
Hans Sessing Theilade 1883—91.
Lars Peter Gothard Larsen 1891.

Hr. Jens Madsen fik 11. Juli 1561 Bevilling indtil videre paa Kongetienden af Ryde.

Hr. Chriſten Nørkjær fik 24. April 1643 Bevilling til at bruge under Præſtegaarden Jorden til en øde Gaard i Aale, dog mod at give den ſædvanlige Landgilde. Han havde nemlig andraget, at hans Præſtegaard „er ganſke ond og ringe paa Græsning, Enge, Vaarkorn, hvorfor jeg ſtedſe ſaavel ſom mine Formænd har haft ſtor Skade paa Heſte, Hopper, Køer og Kvæg".

Samme Præſt tog 30. Okt. 1662 Tingsvidne, at Sognemændene for Retten havde lovet ham „den ſædvanlige Rettighed, ſom er Væg, Oſt og Kage". Dette Tingsvidne benyttede hans Efterfølger 1690 paa Herredstinget, idet han ſatte i Rette, om en af de Mænd, der havde lovet dette, ikke var pligtig inden 15 Dage at udrede til ham Væg, Oſt og Smør ſamt Tørv. Sidſtnævnte Præſt, Hr Las Tygeſen, var født i Veſttorp i Hadderup Sogn og Fader til den navnkundige Stiftsprovſt i Viborg Chr. Laſſen Tychonius. Han ſkrev 24. Jan. 1682 til Biſkoppen, at hans gamle Fader (Svigerfader) og Formand var død før ſidſte Mikkelsdag. Han havde for 8 Aar ſiden afſtaaet til ham Præſtegaarden og Tienden og han havde forarmet ſig ved at lade Præſtegaarden reparere. Da nu Biſkoppen paa Varde Landemode havde befalet, at Præſtegaardenes Bygning ſkulde taxeres ved Præſternes Skifter til Bedſte for Kreditorerne og Arvingerne, vilde dette være til ſtor Skade for ham, der havde tilſat ſaa meget paa Bygningen, hvilket ikke hidtil havde været Skik der paa Egnen, hvorfor han bad

om, at hans Bekostning maatte tages i Betragtning ved Vurderingen[77]).

Paa den Tid var der noget Ryttergods i Sognet, hvorpaa der boede Militære. 1690 døbte Præsten en tydsk katholsk Vagtmesters Barn, Moderen var Søster til Majorinde Halveg; Fadderne med Undtagelse af en Rytter Johan Boller vare ogsaa Katholikker.

Som Faddere til en Korporals Barn, hvis Moder kaldes Frue, var 1696 Ritmester von Mønchhausen og dennes Broder Fændrik Didrik von Mønchhausen.

Pastor Warming dyrkede meget sproglige Studier og udgav foruden flere mindre Ting 1862 Det jydske Folkesprogs Grammatik. Foran er nævnt den omhyggelige Undersøgelse, han underkastede Altertavlen i Sale, hvorved han udfandt de enkelte Deles oprindelige Forhold til hinanden og Betydningen af de Figurer og Skrifttegn, der ikke fandtes mere.

Ryde Sogn.

Ryde Sogn grænser mod Nord til Sale S., mod Øst til Sevel S., mod Syd til Bordbjerg S. og mod Vest til Handbjerg S., fra hvilket det skilles ved Helle Aa. Kirkens Afstand fra Holstebro er 1¾ Mil. Sognets Fladeindhold er 3979 Tdr. L. med 204 Tdr. Htkr.

De halve af Sognets Jorder ere gode med Lerunderlag, omkring Felde og Stendis sandede, med Hede og Lyngmoser. Heden er dog for største Delen opdyrket, Moserne ere Brændmose, Stendismose, Træmose, Uglkringelmose og Løjnmose. Midt i Sognet hæver sig et højt, isoleret Bakkestrøg, der paa Kort kaldes Hovedet, af finere Folk Høvedet, men af Bønderne „e Høwer", hvilket er samme Navn som Byen Høver (Højer) i Sønderjylland, der oprindelig hed Høder og er Flertal af Ordet Hød, der betyder Højde. I Resens Atlas kaldes det Feld Bjerge. Ved Høver er en stor Plantage under Rydhave. Her er Sognets højeste Punkt, der kaldes Bavnhøj, 286 Fod, hvorfra en vid Udsigt, ind i 4 Bispedømmer.

2 Skoler. Andelsmejeri. I alt i Sognet 122 Gaarde og Huse med 709 Indbyggere (1880: 770, 1860: 617, 1840: 491, 1801: 345).

Stednavnene tyde paa, at en stor Del af Sognet har været skovbegroet. Selve Navnet Ryde, der udtales Ry og i det 14. Aarh. skrives Rythæ, betyder ryddet Skov, men kunde ogsaa betyde Krat. I Valdemars Jordebog nævnes, at Kongen ejede 3 Mark Guld eller omtrent 8 Tdr. Hkr. i „Ryztheet", hvilket Navn vel skal læses Rydstved. Nu kendes ingen Gaard her af Navnet Tved uden maaske Rovt (Rugtved).

1638 siges der at ligge i Udsiden øster i Sognet nogle Høje i Heden, der hedde Stendis Høje. Disse Høje findes endnu og kaldes Tinghøje; for-

uden dem er der af Oldtidsminder kun Bavnhøj paa det højeste Punkt paa Høver. Denne Fattigdom paa Høje betegner ogsaa, at det meste af Sognet har været saa skovbegroet i Oldtiden, at der kun har været ringe Bebyggelse.

I Sognet findes:

Rydhave, 38 Tdr. Htkr., se nedenfor.

Lille Ryde Mølle, kaldes i ældre Tid Hvolsbæk Mølle, der laa under Hovedgaardens Taxt. Da Folmer Rosenkrantz 1547 gjorde Lavhævd paa Rydhave, nævnes derunder Huolsbæk Mølle, Dam og Damsbund med sin fri Opstøvning og vester med Møllebækken i Aa hin helle og siden nordøst ned, til Fly Strøm vedtager.

Blegager, 1 Hus.

Nakskov, 1 Hus, Parcel af Nørre Østerskov.

Nørre Østerskor, 5½ Tdr. Htkr., Sønder Østerskov, 1 Gaard, 2 Huse, Lille Østerskov, 1 Gaard, 1 Hus. 1683 nævnes Sønder og Nør Østerskovgaard.

Vennegaard, 1 Gaard, Vennegaardhus.

Højbjerg, 1 Hus, ligger ved Høver.

Felde, 5 Gaarde, af hvilke 1 kaldes Nørgaard, 2 Melgaard og 2 Søndergaard, og 3 Huse. 1683 3 Gaarde og 1 Bol; af Marker nævnes da Hyllyk, Falsted, Flodam, Oxenager, Rokjær, Dierhoved, Dyrehøj, Trosted. 1 Gaard i „Fellouff" tilhørte 1549 Gudum Kloster, en anden tilhørte Stubber Kloster. Navnet skrives 1349 Fetlæ, da

en Gaard her skænkedes til Sale Kirke. Hvad Fetlæ betyder, er uvist.

Tingskovbrohus, ved Lille Ryde Mølle, Huset Foldsted, Parceller fra Felde.

Stendis, 4 Gaarde, 18 Huse, de 2 Gaarde kaldes Damgaard og Bakgaard. „Stendes" var 1683 1 Gaard, 6 Bol, 2 Huse, de 4 Bol Selvejere; siges 1638 at være 2 Gaarde og nogle smaa Bol. Navnet udtales Stennis og skrives 1496 Stendis, hvilket vistnok betyder en Stendysse. 1496 nævnes hele Stendis med alle øde Byggesteder i Byen, med Undtagelse af 1 Gaard, som Selvejergods.

Skovgaard, 4½ Tdr. Htkr., tidligere Hyldgaard.

Ulsø, 1 Gaard, 11½ Tdr. Htkr. 1683 nævnes Store Ulse som 1 Gaard med 2 Bønder og Lille Ulse som 1 Bol.

Ryde Kirkeby, 4 Gaarde, 5 Huse; 1683 1 Gaard, der var Annexgaard, 1 Halvgaard, 1 Bol, 3 Huse; af Marker nævnes da Bondhave, Vibetoft, Havbjerg, Hesholm.

Præstegaarden, 4 Tdr. Htkr. 1766 skriver Pastor Hjelmcrone, at Annexgaarden i Ryde hed Kjærbygaard (1638 kaldes den Kirkebygaard), havde 10½ Tdr. Htkr. og var helt øde, da Hjelmcrone blev Præst, hvorfor han først selv drev den hele, siden en Trediedel, hvor han holdt Hollænderi af 5—6 Køer, hvoraf Mejersken om Sommeren skulde svare af hver Ko 3 Lsp. Smør og desuden 1 Lsp.

Ryde Skole, 1 Td. Htkr.

Hulbæk (udtales Hwolbæk), 3 Huse, 1683 1 Gaard.

Rolund, 1 Gaard, 1683 1 Gaard. Navnet skrives urigtigt Rydlund, thi Udtalen er Rålun, og det skreves tidligere, f. E. 1638 Rolund, dog 1555 og 1683 Rølund. Her var Skov 1555.

Brændholm, 1 Gaard.

Store Ryde Mølle. Her er et Vandingsanlæg, der driver Vandet fra den lave Mølledam op paa de høje Marker.

Nygaard, 2 Gaarde.

Rovt, 4 Gaarde, 2 Huse, 1683 2 hele og 2 halve Gaarde. Udtalen er Råwt, hvilket vistnok oprindelig er Rugtved, et Navn der findes paa forskellige Steder. Marken gaar imod Helle Aa ved en Dal, saa Marken har været et Tved eller en Landtunge.

Mosegaard, 6½ Tdr. Htkr.

Aldershaab, 1 Hus.

Rovnhøj, 1 Hus, nævnes 1615.

Sønderskov, 1 Gaard, 2 Huse, 1683 1 Gaard.

Rydbjerg, 1 Gaard, Parcel af Egeskov.

Kjærgaard, Parcel af Mosegaard.

Egeskov (udtales Jeskow med Tonen paa sidste Stavelse), 6 Tdr. Htkr., Egeskovhus, 1683 1 Gaard med 2 Bønder. 1504 nævnes Niels Juel i Egeskov, vistnok denne Gaard; han var Søn af Ejler Juel til Kokholm i Resen Sogn [78]).

Ligaard, 2 Gaarde, 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Bavnsagre. Navnet udtales med langt i og er altsaa opnævnt efter Lide, Bjergside; Gaarden ligger ogsaa ved en Banke.

Kjærhus, Parcel af Ligaard.

Vester Vejsgaard, c. 6 Tdr. Htkr., Øster Vejsgaard, 5½ Tdr. Htkr., 1683 var „Vexgaard" 1 Gaard med 2 Bønder. Her laa 1555 en Lund, der hørte til Rydhave.

Overbøge, c. 6 Tdr. Htkr. 1683 1 Gaard.

Nederbøge, 5 Tdr. Htkr., 1683 1 Gaard med 2 Bønder; en af Markerne hed Bøgeskov. 1496 nævnes Lille Bøge, der havde været pantsat til Ryde Kirke, men hørte under Landting; til Gaarden hørte Grydagerskov og Pudderskjær[79]).

Kodborg, 4½ Tdr. Htkr. Navnet udtales Kojborg og skreves ogsaa saaledes 1683.

Gadehus, 1 Hus.

Ulstrup, 3 Gaarde, Ulstruphus, 1683 1 Gaard. Navnet udtales ulstrup og skreves 1683 Ugelstrup.

1597 nævnes 4 Gaarde „paa Bak".

I det 18. Aarhundrede nævnes ofte i Kirkebogen Natmanden i Ryde, og der døde her mange Natmænd, der havde hjemme paa andre Steder. 1673 hjemmedøbtes i Holmgaard Præstegaard et Kæltringbarn med Navnet Povl, der var født hos Thomas Sadelmager i Stendis; som Barnefader var udlagt en Soldat i Fredericia.

Rydhave.

Denne Gaard har sandsynligvis ligesom Landting tilhørt Ridder Albert Albertsen, der levede i første Halvdel af det 14. Aarh. og som i Slægtebøger kaldes „af Rydhave", ligesom hans Søn Henrik Albertsen ogsaa i Slægtebøger kaldes til Langtind og Rydhave. Sidstnævntes Broderson Anders Albertsen til Tovskov i Gram Herred pantsatte 1377 til Aage Hiedison, kaldet Puder, for 100 Mrk. lybsk sine Ejendomme (vil vel sige Arvepart) i Rydhave (Rythehauæ) og i Ginding Herred. Dette Pant var endnu ikke indfriet 1391[81]).

Nævnte Aage Puder, efter hvem Puddershjær ved Lille Bøge vistnok havde Navn[82]), var gift med Anders Albertsens Søskendebarn Fru Karen Henriksdatter til Langtind, og da Anders Albertsen havde skænket Rydhave til Ribe Bispestol, uden at have indløst Pantet fra hende, sluttede hun 1422 den Overenskomst med Biskop Christiern, at hun skulde have Rydhave tilligemed det andet Gods i Hjerm og Ginding Herred, som Albert havde givet Bispestolen, med Undtagelse af Gods i Bordbjerg Sogn (se S. 325), og Biskoppen gav Afkald paa videre Tiltale for hendes og hendes Mands Oppebørsler af Godset og fordi de ikke havde villet udlevere det til Bispestolen. Til Gengæld gav Fru Karen Bispestolen 6 Gaarde i Egebjerg, 1 i Sale, 1 i Aale, og 1 i Bjert; desuden tilbandt hun sig

at betale Biskopperne i Ribe aarlig 2 Øre godt Korn[82]). Om de Vanskeligheder, dette Skøde fremkaldte se foran S. 328.

Langtind og vistnok tillige Rydhave gik i Arv til Fru Karens Svigerson Jens Eriksen (Banner), hvis eneste Datter blev gift med Niels Eriksen (Gyldenstjerne). Ved Skiftet efter ham fik hans Datter Inger 1486 udlagt Landting og alt Faderens Gods i Ginding Herred, hvorunder Rydhave, der paa den Tid maa have været en mindre Gaard, har været indbefattet. Hendes og hendes Mand Niels Timmesen Rosenkrantzes Søn Axel Nielsen Rosenkrantz fik Landting og skriver sig tillige 1523 til Rydhave, som han vel har opbygget som Herregaard for at kunne efterlade en herskabelig Gaard til hver af sine Sønner. Under Grevens Fejde har Rydhave vistnok lidt Overlast, thi efter at de rolige Tider vare vendte tilbage, stævnede Jørgen Persen i Rydhave, der maa have været Foged, flere Personer, fordi de havde taget Klæder, Sølv og Penninge fra hans Hustru, efter at Johan Rantzau havde givet Lejde. Det er altsaa Kongens Parti, der gjorde ham Fortræd, ligesom han ogsaa stævnede Frands Iversen til Vejbjerggaard, fordi denne og hans Svende havde frataget ham en Fole med Ridetøj[83]).

Den, der kan nævnes som den første særlige Ejer af Rydhave, er altsaa Niels Axelsen Rosenkrantz, der efter Faderens Død 1551 fik Rydhave udlagt til sig. Under Rydhave er, formodentlig i

Axel Rosenkrantzes Tid, lagt en Gaard i Sønder Bjert, thi der nævnes en Lavhævd af 1547, som Riddersmænd, Præster og gode Bønder havde svoret og gjort, at samme Gaard er med rette til Rydhave, efterdi hun er bygget af Hovedgaardens Ejendom. Der nævnes ogsaa en Lavhævd af 1571, at Sandemænd havde indsvoret den til Rydhave Hovedgaard, og 1579 hævdede Folmer Rosenkrantz sin Ret dertil paa Herredstinget.

1555 skiftede Niels R. og Broderen Erik Langtinds og Rydhaves Skove imellem sig, saaledes at der til Rydhave skulde ligge Romkjær, Blaabjergkjær, Rølund Grob, Vejsgaard Lund, se nærmere foran Side 331. De to førstnævnte Skove hørte til 2 Gaarde i Bjert; der er bevaret et Tingsvidne fra Ginding Herred, mærkeligt nok fremkaldt af Erik Rosenkrantz til Langtind, paa hvis Vegne Las Nielsen tiltalte nogle Mænd i Sønder Bjert for Drift og Brug, de havde gjort i Erik Rosenkrantzes Skov Rydhave Skov; da fremgik 4 Mænd i Bjert „og sagde forskrevne Las Nielsen i Hand, saa de eller deres Fæ eller Kvæg ikke efter den Dag skulde komme i forskrevne Skov eller drive eller bruge den eller hans Mark i nogen Maade [84])".

Niels Axelsen Rosenkrantz er født 29. Sept. 1505 og studerede 1528 i Wittenberg. Ved Giftermaal med Maren Lunge, Datter af Rigens Raad Ove Lunge, blev han velhavende og han nævnes 1536 til Stensballegaard, som hans Fader ventelig da har overdraget ham. 1537 var han kgl. Hofsinde

og 1544 købte han af Kronen den tidligere Biſpegaard Halkjær i Viborg Stift. Han var i det hele en ſtridbar og myndig Herre, der ikke ſynes at have nydt den Agtelſe, at han i nogen nævneværdig Grad blev taget i Brug i offentlige Hverv. Han døde 1581 og er begravet 30. Auguſt, formodentlig i Sognekirken til Halkjær[85]). Han havde 5 Sønner og 4 Døtre.

Hans Søn Timme Roſenkrantz boede allerede før Faderens Død paa Rydhave, efter at han var kommen hjem fra en Udenlandsrejſe. 1576 ledſagede han Kongen paa en Rejſe og 1580 til Hertug Hanſes Begravelſe. Omtrent 1574 blev han gift med Karen Viffert, med hvem han fik Brunbjerg og maaſke Lindtorp. Han døde 11. Oktbr. 1592 og efterlod ſig kun et Barn[86]),

Birgitte Roſenkrantz, der 4. Novbr. 1593 paa Rydhave havde Bryllup med Niels Kaas, der ſtrax efter fik Strid med ſin Svigermoder, idet hun paaſtod, at han ſkulde betale hendes og hendes Husbondes halve Gæld, medens han kun vilde overtage den Gæld, hun var kommen i ved at overdrage ham Bygningen paa Rydhave og ved at beſtride Brylluppet og hendes Mands Begravelſe, idet hun ifølge Kontrakten ſkulde have Bygningerne paa Brunbjerg og Lindtorp fri. Niels Kaas tabte dog Sagen og døde 20. April 1597.

Den ulykkelige Birgitte Roſenkrantz kom ſnart efter Mandens Død i Forhold til hans Fætter Gjord Kaas, hvilket fik ſynlige Følger, og For-

holdet vedvarede, efterat han 1600 var bleven gift med Ermegaard Gyldenſtjerne. Da det 1601 rygtedes, at Birgitte Roſenkrantz igen havde faaet et Barn, vakte denne Sag et ſtort Røre, da Forhold mellem Søſkendebørn anſaas for Blodſkam, og hun ſattes faſt paa Halkjær, medens Gjord Kaas flygtede ud af Landet. Hans Kone ſtævnede ham til Skilsmisſe, hvorfor hans Brødre fremtraadte paa hans Vegne og fremlagde et Brev fra ham, hvori han nægtede alt, men fremkom med de ſkammeligſte Beſkyldninger mod Fru Birgitte, hvem han endog tillagde Troldom. Gjord Kaas dømtes æreløs og til at ſtraffes paa Livet og Fru Birgitte, der fralagde ſig Gjord Kaaſes Beſkyldninger for løsagtigt Levned og bad om Benaadning paa Livet, dømtes ogſaa til Døden. Hun blev halshugget 29. Juni 1603 i Kjøbenhavn i en Alder af ikke 30 Aar. Gjord Kaas var ſaa uforſigtig mange Aar efter at vove ſig ind i Landet, men blev greben og henrettet 1616[87]).

Birgitte Roſenkrantzes ſørgelige Skæbne har bevaret ſig i et Sagn om en Indmuring paa Rydhave, men da hun fødte ſit Barn paa Halkjær og ſnart førtes til Kjøbenhavn, har hun ikke kunnet være fængslet, end mindre indmuret her.

Niels Kaaſes og Birgitte Roſenkrantzes Datter Anne Kaas arvede Rydhave, og blev gift med Albert Roſtrup, der 29. Juli 1615 med kgl. Bevilling ſolgte Rydhave til Fru Anne Lykke, tilligemed Vexgaard, Ligaard, Kodborg, Ugelſtrup, 2 Grd., 1 Hus, Rovt, 5 Grd., Rølund, Huolsbæk

Mølle, Over Bøge, Sønderskov, „Edtskov", Øster-skov, Fjelde, Huolbæk, Kirkeby, 2 Grd. 2 Huse, Neder Bøge, Skovgaard, Sjøgaard (Siøhegaardt). Store Ulsjø 1 Grd., Ryde Mølle, Ravnshøje, Mose-gaard, Stendis 2 Grd., alt i Ryde Sogn, og mere Gods i Sale Sogn.

Anne Lykke, Enke efter Klavs Maltesen Sehested til Holmgaard, holdt 1621 Skifte med sine Børn, ved hvilken Lejlighed Sønnen Malte Sehested har faaet Rydhave.

Denne er født 13. Nov. 1596 paa Arensborg Slot paa Øsel, som hans Fader havde i Befaling. Hans Fader fik ham allerede i en Alder af 15 Aar anbragt som Page hos den polske Feltmarskalk Johan Carl Corchevitz, med hvem han deltog i mange Slag mod Russerne, hvori han engang blev saaret i Laaret, hvoraf han havde Men sin Livstid. 1614 blev han Ritmester under Feltmarskalkens Liv-kompagni og deltog da paany i et Felttog til Rus-land. 1619 deltog han i Polakkernes Krig mod Tyrkerne og der erobrede han med egen Haand en Standard, der ved hans Begravelse blev baaren foran Liget.

Efter i 10 Aar „at have ladet sig bruge og udstaaet megen stor Farlighed, som han baade mod Moskoviterne, Ungarerne, Tyrken, Tartater, alle de Kristendoms Fjender, udstaaet havde", drog han efter sin Moders Begæring hjem 1621 og deltog i et kort Felttog mod Greven af Schauenburg, men fulgte derpaa sin Broder til Frankrig, hvor de

opholdt ſig til 1624, da de ledſagede Chriſten Thomeſen Seheſted til Spanien og Brysſel og vilde derfra reiſe til Malta forat kæmpe mod Tyrkerne, men da Chriſtian IV. nu tog Parti for Proteſtanterne i Tydſkland, drog han hjem og tjente i Hæren med 12 ruſtede Heſte. Da den danſke Hær blev ſlaaet ved Lutter am Barenberg og Kongens Heſt ſtyrtede med ham i en Grøft, vendte Seheſted og de faa Folk, han havde med, ſig imod de forfølgende Kroater og hjalp ſaaledes Kongen til at undſlippe.

22. April 1627 giftede han ſig med Fru Sofie Brahe, Enke efter Peder Munk til Sæbygaard, men hun døde efter 11 Aars Ægteſkab, hvorpaa han 25. Sept. 1640 ægtede Jomfru Margrethe Reedtz, Datter af Rigens Raad Frederik Reedtz til Tygeſtrup, med hvem han havde 10 Børn, af hvilke dog de 4 døde ſom Børn.

Da Svenſkerne 1643 gjorde Indfald i Jylland, blev han Ritmeſter over et af de jydſke Kompagnier, i Spidſen for hvilket han fægtede ved Gudſø Mølle, hvor han miſtede alle ſine Officerer og de fleſte Folk, og maatte trække ſig tilbage til Skanſen ved Snoghøj. Senere kæmpede han i Skaane og førte Tropperne derfra til Sæland.

1645 blev han Lensmand over Stavanger Len, 1653 over Aaſtrup Len.

I den ſidſte Krig, han oplevede, 1658—60, har han viſtnok udſtaaet en Del, thi det hedder i Ligprædikenen over ham, at han altid havde haft ſtor

Medlidenhed med Fattige og Trængende og meſt i diſſe beſværlige Tider, baade medens han var fra ſit eget Hus og Hjem og da han var under Fjendens Aag. Det ſes ogſaa, at det var i Sæland, de vare Krigsfanger. I denne Krig bleve, ſom Sagnet gik i forrige Aarhundrede, Rydhaves Skove ødelagte af Polakkerne. I Juni 1661 rejſte han til Aaſtrup Slot og derfra næſte Maaned til ſin Gaard Boller i Vendſyſſel og befandt ſig ilde, hvorfor han vilde hjem til Rydhave. Paa Vejen beſøgte han Slægt og Venner paa Nøragergaard og Krabbesholm, men da han 13. Juli var kommen til Rydhave og ind i Stuen, „har han med ſammenlagte Hænder inderlig takket Gud, at han havde givet ham den Naade og ſendt ham til hans eget Hus, og har meget venligen omfavnet ſin gode Frue og ſagt: Gud være tuſindfold lovet, jeg er nu udi mit eget Hus, og for alle Ting, at Gud har givet mig dig, ſom jeg altid har haft ſaa ſtor Tjeneſte og Omhyggelighed af i min Svaghed. Gud lønne dig igen, nu er jeg tilfreds, hvordan Gud vil have det med mig.“

Der blev derpaa ſendt Bud efter Doktoren, Præſten og hans Svoger Niels Kaas til Bækmark, ligeſom der under hans Sygdom kom mange af Naboer og Slægtninge, der forbleve paa Gaarden til hans Død, der indtraf 20. Juli. Hans Ligbegængelſe foregik 20. Aug. 1661 i Viborg Domkirke, hvor Ligtalen holdtes af Præſten i Bordbjerg og Ryde Hr. Knud Povlſen Kolding, der udgav den i Trykken.

Han har vistnok været en hæderlig og retsindig Mand. Som det er omtalt under Bordbjerg Præster S. 201, forlangte han af den Præst, han kaldede, at denne skulde sige ham Sandheden ligefrem.

Malte Sehested oprettede Vinderup til en Ladegaard under Rydhave „for dets Bekvemmeligheds Skyld," og den blev brugt derunder i henved 200 Aar.

Fru Margrete Reedtz ejede, tildels i Fællesskab med Sønnerne Klavs og Frederik, Herregaarden Estrup i Malt Herred. I hendes Tid foregik Landmaalingen, ved hvilken Lejlighed Fogden gav følgende Beskrivelse af Rydhave:

„Fiskeri er en Endels Ret og Rettighed efter Adkomstbreve udi en liden Aa, kaldes „Aaen hin helle", til begge Sider og Lande, fra Fløjstrømmen og til Langtind Grund og Ejendom og langs hen sønderpaa ind i Holmgaards Sø, som dog ej er noget almindeligt Fiskeri alle Tider, men paa Foraaret, da nogle faa Gedder og Aborrer tilgaar og fiskes i en Ruse, efterhvorsom Fisken, som opgaar, bliver for Langtind Grund først optaget og fisket.

„Vesten for Rydhave ligger en liden Lund, hvorudi er Elleris og Træer, saa og Løvtræer med nogle faa Bøgetræer iblandt bemængte, hvorpaa ej nogen Svin kan fedes, men Træerne Aar efter andet udgaa og forraadne. Østen for Ryde Sogn ligger en liden Hede, som er en endels Hede, hører til Rydhave, som med Sten og Stabel er omsat, hvorudi bruges Tørvestær og Lyngslæt til Gaardens

Fornødenhed. Hvad som mere behøves, købes paa andre Steder.

„Rydhave Mark og Ejendom er 15 Aars Tægter og begynder ved Hvolsbæk Mølle: Mølager, Melskov, Ligaards Toft, Thoutofthøj, Stuberager, Lerpøtter, Blegager, Buskovskov, Bunk, Tejls, Højer (ɔ: Høver), Støting (norden Magsbro), Bjerkholm, og noget dertil norden Lunden, Gammeljord og Hørgaarden. Denne Jord kan ej bruges uden Gøde og er af tynd Sæd og vil have lang Hvile, om det skal give Korn.

„Endnu i Gaardsens Mark ligger et lidet Hus, hvorudi en Karl boer, som Markenvogter, og er næsten øde og med første skal nedbrydes, efterdi samme Hus ej er Gaarden til nogen Nytte. Norden og østen samme Hus ligger i Gaardsens Enemærke et Stykke Jord, som er opbrudt af Hedeknakker og gammel Skovjord og ikke er synderlig tjenligt til at saa nogen Sæd udi, og er ellers ingen anden Udmarks Jord til Gaarden.

„Rydhave Engdele ere liggende paa et Sted vesten Lunden og Gaarden; der vesten for løber „Aaen hin helle", hvilket naar Regn og hastigt Vandløb kommer, opvoxer samme Aa og Engene overskyller, saa Græsset af Engene maa opføres, og derfor besværligt at bjerge, saa og Høet tidt fordærves og raadner, og foruden med stor Umag og Bekostning holdes endda et Dige vedlige langs med Aaen, som Vandet opholder, ellers stod det altid paa Engene.

„Næst norden til samme Rydhave Enge ligger et Stykke Eng, som har tilhørt Gregers Gregersen i Hedegaard i Handbjerg Sogn og velb. Fru Margrete Reedtz Anno 1679 har lagt under Rydhave. Der næst ved ligger endnu et Stykke Eng, som har tilhørt halve Gammelby i forskrevne Handbjerg Sogn, som samme Aar og Tid er lagt under Rydhave. Begge Engdele er mere lav Jord og langt besværligere at bjerge end Gaardsens Enge, eftersom Vandet altid derover er staaende, Engene og Grunden til Skade, og formedelst samme tvende Gaarde vare forskyldede, saa de ej kunde betale kgl. Majestæts Kontributioner, saa har min velb. Husbonde Gaardene til Hjælp selv hidindtil betalt alle Kontributioner og Skatter deraf.

„Til Rydhave befindes ej anden Græsning og Overdrift, end hvis Kvæg paa de hvilende Aars Tægter kan græsses i de Aaringer, det til Hvile er udlagt.

„Ved Gaardsens Mark paa sønder Side ligger en liden Mølle, som har en liden Overfalds Kværn og drives af det Vand, som udbryder af et Væld af en Bakke paa Gaardens Mark, hvilket naar Vandet udmales, staar Kværnen stille, indtil Vandet igen kan sankes, og om Sommeren staar den i Tørke ganske stille. Udi samme liden Mølle males Rydhaves Brødkorn.

„Herforuden ligger en Bolig norden for Rydhave, kaldes Sønder Bjert, som er en ret Bygge af Rydhaves Gaards Grund og Ejendom, hvorpaa

findes Lavhævder og Sandemænds Breve, saa og en Dom udstædt af Ginding Herredsting, den Torsdag næst for Hellemis Aar 1579, som Timme Rosenkrantz derpaa forhvervet har, hvormed klarligen beviſes, at samme Bolig er af Rydhave Grund og Ejendom, men som Husbonden ej var tilstede Anno 1660, som ved Matriklens Indrettelſe derom kunde gøre fornøden Underretning, blev samme Bolig i Matriklen indført, som siden deraf har skattet og kontribueret, saa Bonden er ganske forarmet, alligevel har H. K. Majeſtæt andre saadanne Boliger, som under Gaardene høre, med Skattefrihed allernaadigſt benaadet, hvorfor allerunderdanigſt formodes, den lige med andre bliver fri og for forrige udskrevne Skatter noget Vederlag maatte bekomme".

En Søndag 1690 havde nogle Karle i Rydhave Skov stjaalet 7 Stavre og ved Aaen mellem Handbjerg og Rydhave 10 Elletræer, c. 10 Alen lange, og 34 Stavre. Paa Grund af Godtfolks Forbøn afstod Fru Margrete Reedtz sin Ret, imod at de forpligtede sig til aldrig at lade sig finde i Skoven og udstod Kirkens Diſciplin for deres Kirkebrøde og Helligdagsovertrædelſe[88]).

I Skatteliſten for 1677 opføres paa Rydhave 17 Ildsteder, 8 Heste, 140 Oxne, 14 Køer, og 1678: Fru Margrete Reedtz, Jomfru Kirsten Rothkirch, en Rejſetjener, en Ladefoged, en Kuſk, en Dreng, 4 Piger, 2 Hyrdedrenge, 67 Oxne, 9 Køer, 3 Kalve, 25 Faar, 2 Svin, 2 Bitræ.

Fru Margrete Reedtz døde 1693 og er begravet i Viborg Domkirke, hvor hun 1663 havde ladet opsætte sin Mands Epitafium. Hendes Datter Sofie Sehested, Ulrik Sandbergs Enke, stævnedes efter hendes Død 1693 paa Rydhave af sine mange Kreditorer og forpligtede sig til et ærligt adeligt Indlager, saa hun ikke maatte forlade Rydhave, førend Gælden var betalt[89]). Sønnen Klavs Sehested fik Estrup og Skodborghus, medens Rydhave tilfaldt Frederik Sehested, der ved Giftermaal med Jomfru Else Rothkirch, der endnu var ugift 1678, blev Ejer af Krogsgaard i Skadst Herred. 1699 opføres som boende paa Rydhave Frederik Sehested, Fru Else Rothkirch, Jomfruerne Sofie Antonette og Anne Kirstine Lange, hvilke sidste endnu boede her 1705, da Sehested var Enkemand. Disse 2 Jomfruer, der vare Søsterdøtre af Else Rothkirch, bleve ogsaa indsatte til deres Arvinger ved Testamente af 1696, idet de ingen Børn havde. Fru Else er død ved 1704 og 18. Sept. 1706 fik Frederik Sehested kgl. Tilladelse til at ægte Jomfru Birgitte Sofie Sehested fra Holmgaard, der var ham beslægtet i andet og tredie Led, hvorfor der 24. April 1706 og 29. Dec. 1708 beskikkedes Kommissarier forat varetage hans første Hustrus Arvingers Interesse.

Frederik Sehested havde i sin Ungdom gaaet i Sorø Skole og gjorde siden i 10 Aar Udenlandsreise til Tydskland, Holland, Frankrig og Italien.

Han deltog som Officer i Christian V's Krig med Sverig og døde som Major 1726.

1706 døde Major Sehesteds Søster Fru Sofie Sehested og blev 4. Maj begravet i Ryde Kirke. 2 Dage efter holdt ovennævnte Jomfru Anne Kirstine Lange paa Stuen paa Rydhave Bryllup med Malte Sehested til Hessel.

Frederik Sehesteds Enke arvede 1726 Villestrup efter sin Søster.

Frederik Sehesteds Søn af andet Ægteskab Oberstløjtnant Jens Sehested ejede Rydhave til sin Død 18. Nov. 1773, hvorpaa hans Enke Birgitte Elisabeth Sehested, Datter af Niels Sehested til Broholm, 3. Nov. 1775 giftede sig med Kammerherre Oberst Frederik von Numsen, der kort efter solgte Gaarden.

1779 ejedes Rydhave af Kammerherre L. W. von Bülow, der dette Aar udbød Gaarden og den halve Stubbergaard i Forpagtning; da holdtes her 110 Mejerikøer. Bülow solgte 1783 Gaarden til Stiftamtmand i Viborg Niels Sehested, der var gift med Jens Sehesteds Datter Birgitte Sofie. I hans Tid oprettedes en Afbyggergaard Rydhave Østergaard, hvorpaa der holdtes 6—8 Heste, 40—50 Høveder, 80—100 Faar. Den havde 13 Tdr. Htkr.

13. Nov. 1816 slog Lynet ned i Taarnet, der sagdes at have 7 Etager, det tændte dog ikke, men gjorde en Del Ødelæggelse i Værelserne.

Niels Sehested boede i Viborg og førte ikke nogen prisværdig Vandel; hans Hustru synes at

have levet skilt fra ham paa Rydhave. Hans Pengeforhold vare, som saa manges i Aarene efter 1814, meget daarlige, og i Jan. 1821 sattes han under Værgemaal af sin forrige Forvalter N. L. Boserup, der var Ejer af Vinderup, som nogle Aar i Forvejen var frasolgt. Han døde i Juni 1821, 66 Aar gammel.

1825 satte Boets Kreditorer Rydhave til Auktion og den udlagdes til Viborg Stiftamt paa Stiftets offentlige Midlers Vegne for 6100 Rdl. Ved den Tid beskrives Gaarden saaledes: den havde 23½ Tdr. Htkr., Østergaard 14½ Tdr., dertil hørte Lille Ryde Mølle, Nakskov og Højbjerg. Udsæd til Rydhave og Østergaard: 24 Tdr. Rug, 24 Tdr. Byg, 100 Tdr. Havre; der avledes 200—260 Læs Hø, holdtes 20 Heste, 90 Kreaturer, 130 Faar. Der var en temmelig betydelig Frugthave og Skov, der afgav fornødent Gavntræ og Brænde. Bygningerne vare vel vedligeholdte og Østergaard var indrettet til en Familie udenfor Bondestanden. Sidstnævnte er siden igen nedlagt.

1828 købtes Gaarden for 11000 Rdl. af Henning Peter Bracht, der 1856 solgte den for 75000 Rdl. til Karl Vilhelm August Christensen, der 1858 solgte den til Lensgreve Dr. phil. Raben til Aalholm for 100000 Rdl. I hans Tid boede den norske Digter A. Munch ofte her. Grev Raben døde 27. Maj 1875, men havde allerede 1873 solgt Rydhave til Hofjæger-

mester Grev F. V. S. Danneskjold Samsø til Ulriksholm.

Fra 1845 er en Tegning af Hovedbygningen, af Landskabsmaler Kruse fra Fur i dennes Haandskrift Nørrejyllands Mærkværdigheder, ligesom i Richard og Sechers Danske Herregaarde. Bygningen beskrives saaledes af Kruse: Borggaarden bestaar af 4 Fløje, den søndre og østre er paa 2 Etager med Kældere og i den nordre Ende af den østre Fløj er tilbygget et anseligt 6kantet Taarn, forsynet med et smukt Spir og Sejerværk. De 2 andre Fløje ere paa 1 Etage af Mur- og Bindingsværk. En muret Port ved Siden af Taarnet forener samtlige Bygninger og lukker Borggaarden. Omkring Gaarden ere endnu en Del Grave, hvorimod Voldene ere fløjfede. Den søndre Fløj har betydelig Façade og vender mod Ladegaarden. Gavlene ere med Kamme ligesom Gavlen paa den Fløj, der vender mod Taarnet. Opgangen til Taarnet er i Fløjbygningen og Taarnet er delt i flere Værelser, det ene over det andet. I Taarnkælderen, der kaldes Hullet, var Fængsel for Bønderne.

Den Bygning, der er nærmest ved Ladegaarden, er bygget 1656, derimod er Taarnet og den tilstødende Fløj meget ældre og formodentlig opført af Niels eller Timme Rosenkrantz.

Ladegaardens Bygninger ere ny og anselige. 1772 skriver Abildgaard om den store Have, af hvilken der aarlig sælges Frugt for 200 Rdl., men som dog var daarlig vedligeholdt. Nu ere Have-

anlæggene af udmærket Skønhed og holdte som paa sælandske Herresæder. En stor Skov gaar norden for Haven paa Skraaningen mod Helle Aa.

Ryde Kirke.

Kirken er indvendig og udvendig opført af runde Kampesten; et tilmuret rundbuet Vindue findes i Korets Nordside, og i Korets Østende er endnu bevaret et lignende rundbuet Vindue. Til Kirken slutter sig et lille lavt Vaabenhus, hvor Indgangen til Kirken er tilhugne Granitsten med en flad Overligger. Taarnet er af Mursten med Gavle i Nord og Syd og har ligesom Koret og Vaabenhuset Sokkel af tilhugne Kvadersten, medens Skibet kun har Sokkel paa enkelte Steder. Indvendig har Kirken Bjælkeloft. Døbefonten er meget gammel, af Granit med bladformede Ornamenter. Altertavlen er en Kopi af Carl Blochs Maleri, Kristus fremstiller et Barn for Disciplene. Prædikestolen er ventelig fra det 17. Aarh., med Malerier af Evangelisterne.

Ved et Syn paa Kirken 1798 fandtes en Revne i Taarnet paa begge Sider og i Kirkens østre Ende, ligesom Loftet var i daarlig Stand.

Ryde var til 1831 Annex til Bordbjerg, men blev da Hovedsogn og fik Handbjerg til Annex.

Præster.

Magnus Kruse Barfoed 1831—48.
Hans Adolph Sølling 1848—58.

David Carl Davidsen 1859—65.
Niels Georg Bugge 1865—75.
Niels Peter Christensen 1875—87.
Haldor Peter Bjarnesen 1888.

Ved Ryde Kirke lod Fru Margrete Reedtz 1684 opføre et Skolehus paa 7 Fag af Egetømmer og lagde dertil 200 Rdl. og en Afgift af Lindbjerg Hus under Rydhave Hovedgaards Taxt. Skolemesteren skulde undervise Børnene for intet, indtil de havde lært deres Kathekismus og nogenlebes kunde regne, skrive og læse Prent og Skrift. Saaledes skrives 1690, men 1766, at 3 Fag Skolehus var bygget til den vestre Ende af Degneboligen. Degnen, der tillige var Skoleholder, fik i Løn 20 Sletdaler, hvilket var $3\frac{1}{8}$ Skilling af hver Tdr. Htkr., men af disse Penge maatte han ogsaa lønne en Skoleholder i Østersognen og en Adjunctus i Hovedskolen paa Grund af Ungdommens Mængde.

Sevel Sogn.

Sevel Sogn grænser mod Nord til Estvad Sogn, hvorfra det skilles ved Skallesø, den nordlige Del af Flyndersø og en af Iver Juul til Stubbergaard tværs over Heden opkastet Grøft, der kaldes Kast (e Kaast), der dog er mindre tydelig fra Krejlgaard til Karup Aa; mod Øst til Fjends Herred, hvorfra det

skilles ved Karup Aa, mod Syd til Hadderup Sogn, hvorfra det for største Delen skilles ved Røjkbæk, der udspringer i en Mose sønden for Bjørnkjær og løber i Karup Aa, mod Vest til Bordbjerg og Ryde Sogne, hvor der ingen naturlige Skæl findes. Kirkens Afstand fra Holstebro er 2¾ Mil. Sognets Fladeindhold er 18800 Tdr. L. med 397 Tdr. Htkr.

Ved Søerne Flyndersø og Stubbergaard Sø og et Vandløb, der forbinder dem, er Sognet delt i 2 Dele, Østersognet eller det gamle Trandum Sogn og Vestersognet. Søndersognet ligger sønden for Stubbergaard Sø. Foruden de nævnte store og langstrakte Søer findes Skallesø, der er forbunden med Flyndersø, Hellesø, Palmsø og Ladegaardsø. 1638 nævnes Boldsø; saaledes kaldes nu et Hus ved en Dam norden for Hjelm Mølle og østen for Afløbet fra Stubbergaard Sø i Flyndersø. Østersognet hører til Karup Flade med sandede Jorder, store Moser og Enge langs Aaen. Moserne ere Røjkbækmose, Storemose sønden for Trandum og den største er Rondesmose vesten for Mogenstrup; en Arm deraf gaar mod Trandum Kirkegaard og kaldes Trandum Mose, og en anden mod Nord og kaldes Axelmose; desuden Sebstrup Mose.

Sognets vestre Del er for største Delen bakket med ret gode Jorder, ofte med Lerunderlag. Det højeste Punkt er Helledalsbakker ved Nørstoft (277 Fod). Imod Syd fortsættes Sevel Bakker med Underlag af Grus; herpaa findes Bjørnkjær, Hærup, en Del af Mundbjerg, Kokborg og Gunderup.

Østen for dette Bakkedrag og vesten for Stubbergaard Sø er en Strimmel sandet Jord og nogen Hede. I Sognets sydlige Del er Sønderhede, hvoraf en Del er købt af Staten til Beplantning i Forening med en tilstødende Del af Bordbjerg Sogn. Ved Tinggaard findes Stormose, ved Djelle Møgelmose, ved Kokborg og Gunderup Raamose, Harmose og Andmose.

I Sognet findes 5 Skoler, 1 Andelsmejeri, 120 Gaarde og 194 Huse med 1824 Indbyggere (1880: 1670, 1860: 1267, 1840: 1111, 1801: 874).

Navnet udtales Söwl, skrives 1340 Søuœl og har formodenlig Navn efter Vejlerne mellem Stubbergaard Sø, Helleso og Flynderso, ved Siden af hvilke lave Strækninger Sevel By ligger meget højt. Man skulde dog, hvis Navnet er dannet af Sø og Vebel, vente Formen Sjöwl, da Sø altid udtales Sjø eller Syø. I Danske Atlas siges det at have heddet Sjofellœ, men dette er en Forveksling med et Sted i Fyn.

Stednavne vise, at en stor Del af Sognet i Oldtiden og senere har været bevoxet af Skove; i Indberetningen 1638 nævnes endnu ved Skovby Sønderskov, ved Stubbergaard Gjevnskov og ved Lindholt Møgelkjær, „en liden Skov". Østen for Stubbergaardsø findes endnu noget Egekrat, ligesom ved Præstegaarden og omtrent 6 Skp. Land ved Skovgaard og Gjœvet (e Gjøw) ved Ny Stubbergaard, hvilket er Levning af den ovennævnte Gjevnskov. Gjœvet er en krum Dalstrækning, der gaar

fra Ny Stubbergaard ved Helleſø mod Sydveſt og hvis ſtørre nordøſtre Halvdel er bevoxet med Skov; Bakkerne ved begge Sider af Dalſtrækningen ere meget høje og ſtejle. Gjøw har altſaa oprindelig heddet Gjøwn og dette Ord er det oldnorſke gaupn, der oprindelig betyder en krummet Haand, med hvilken Dalen altſaa har ſyntes at have nogen Lighed. Den ſydveſtre Del af Gjævet kaldes Teglſe i Videbrevet, det er Teglhus (Teglværk?).

Jf. Strandgaards Beretning i Jydſke Saml. IX 91 er der 214 Høje i Sognet. Af disſe maa nævnes Tinghøje ſønden for Mogenſtrup og Tinghøj med Tingdal ved Skank. Ved Tinghøje ved Mogenſtrup er en Mark, der kaldes Præſtholm. Desuden: Oxelhøj paa Heden, Tophøj, Fladhøj og Ravnhøj nærved Bjørnkjær. Nærved Trandum Skolhøj, Tophøj, Trehøj og Glarhøj; ved Kirkegaard Eſphøj, Kirkegaards Høj og Ravnhøj, ved Hærup Gildhøj, Manhøj og Jejhøje, ved Kokborg Kaahøj, ved Blagskjær Barhøj, Kirkehøj og Sorthøj, ved Navtrup Ormdalshøj og Brandshøj, ved Gunderup Junkershøj, Bjergmandshøj og Stokhøj, paa Svenshede Andhøj og Svendshøj, ſyd for Djelle Salshøj, ſyd for Sevel Sundhøj og Tykhøje.

Ved Blagskjær findes Helligkilde, der endnu for 50 Aar ſiden beſøgtes af Syge.

Flynder Sø og Stubbergaard Sø antage en grøn Farve i ſtærk Varme om Sommeren, og ſtinke da ilde.

Indberetningen 1638 nævner norden for Røjbæk Brændhøj, Røjbæk Høj, norden for Trandum Trehøj,

Skeldhøj, Rønhøj; norden for Trandum Kirkegaard Kirkegaards Høje, Ravnhøj, Skythøj, Esphøj, 2 Bavntofthøje, 2 Stenhøje, Rendhøj, Glarhøj; norden for Mogenstrup Tinghøj, Svensdalhøj, Vedelhøj, Oxelhøj, Algjerhøje, Hjordhøj, Lykkehøie; sydvest for Sebstrup 2 Sandhøje, Storhøj, Rønhøj, Huelshøje; vesten for Gunderup: Sønderlykhøj, Trehøj, Helledalshøj, Risihøj, Rævshøj, Brændhøj, Salshøj, Bredhøj, Jedoshøj og Helledalsbak; vesten for Djelle Junkers Høj og Godvilligshøj: vesten for Blagskjær Kirkehøj og Sorthøje; vesten for Navtrup Ormdalshøj; norden for Hedegaard Lerpythøj, Retdalshøj, Svenshøj, Aanhøj; østen for Skovby Hjertershøj, Rævshøj, Sundshøje, Brandshøj; norden for Sevel Kjærgaardshøj; norden for Oxholt Lerpythøj, Maskelhøj.

I Store Mose fandt man 1891 Rester af et Skelet, indhyllet i et Dyreskind, der var sammensyet med Tarmsnorer og om Halsen var en Læderrem, dannet som en Løkke.

Ved Mølgaard nævner samme Beretning 1638 Skeldal, ved Hedehus Store Dybdal, ved Søen Tordal, norden for Hedegaard Hyldal, norden for Oxholt Grøndal, ved Kokborg Sommerdal.

Om Sognets Skæl til Sale Sogn haves følgende Tingsvidne af 31. Okt. 1511 fra Sevel Birketing:

Alle mend thetthe breff seer eller hører lese helse wii Jes Knwtsen, foget til Søwel byrchetingh, Morthen Morthensen, prest oc capellan til Stubercloster, Nis Hwidh oc Simen Smeth. Giøre witherlicth alle i thetthe vorth opne breff, alt aar efther Gudz byrdh 1511

paa alle helghen affthen innen Søwel byrchetingh wor ſkicket for oſſ hederlige men meſter Hanſſ Seuerinsſen, canich i Ripe, oc haffde ladet kalle for oſſ beſkedhen men Jes Michelsſen, Hans Criſthensſen oc Andhers Deghen oc badh them ſye theris ſanne om then togh, ſannemen giorde wedh capittelſſ marck i Sale ſoghen. Tha framginge forſkrefne dannemen Jes Michelsſen, Hans Criſtensſen oc Anders Deghen oc badh thennom ſaa Gudh hielp paa ſiel, tro oc retthe ſanne, thet thi nerwerendes hoeff wore then tiidh capittelſſ foget Criſten Persſen i Swenſtrup haffde kraget ſandmen om capittelſſ marck i Saale ſoghen. Tha ſwore ſandmen, ath then ſteen, ther ſtandher paa Smørbergh, oc then ſtene (!) nordhen Holmøkier oc ath en ſteen mellom ſkoge, cloſthers, capittelſſ oc her Nielſſ Ericzſens ſkoge, weſther ath oc nedher at Lynholtzbech oc alle then marck paa then nordher oc weſther ſide then ſwore thii til wore Frwe kyrky oc capittel i Ripe oc paa then øſther oc ſøndher ſyde til Søwel byrck, oc haffuer thii aff Søwel birck alle dage i 40 aar oc mere leghen til marckemode oc engiſtiffth met capittelſſ tienere oc aller thii haffuer hørdh noger kendhe eller haffue lodh eller diel mellom thennom. Ther paa eſket forſkrefne meſter Hanſſ eth wildiighe (uuildiighe) tingswintne aff 8 dannemen, ſom ware Michel i Kiergardh, Hanſſ Criſtensſen, Simen Smith, Oloff i Linholth, Seuerin Andhersſen, Nis Nielsſen i Skoffbye, Per Lyegardh oc Creſten Nielsſen, hwilke forſkrefne men vontne endrectelicth for oſſ ordh fra ordh, ſom forſkrefne ſtandher. In cujus rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum die et loco ut supra [90]).

I Beg. af det 18. Aarhundrede boede flere Officerer i Sognet paa det kgl. Ryttergods, ſaaledes 1718 Løjtnant Eberhartz, 1731 døde Kaptejn Gyntermann, 1732 viedes Løjtnant Kaſpar Johan Adler til Fru Sabina Margrete Rup. I Kirken er be-

gravet Løjtnant Muus. 1721 nævnes en Soldat Morten Unsgaard. 1789 døde afskediget Sergeant Peder Hvam, 82 Aar gl. 1783 døde Knud Skræder i Trandum, der som 28aarig Soldat laa i Helsingør, da Karl XII blev skudt ved Frederikshald. I sin høje Alder af 93 Aar havde han sine Sansers Brug, var munter og livlig til sin Død.

I Sognets vestlige Del findes:

Jattrup, 6 Gaarde, af hvilke en kaldet Mølgaard, og 5 Huse. 1683 var her 3 Gaarde med 5 Bønder; paa Marken nævnes da Skorager, Tyveklink, Dovesnap. Navnet var 1638 og 1683 Jartrup, og er dannet af det gamle Mandsnavn Jari og thorp.

Godrum og Hajlkjær, 1 Gaard, 2 Huse.

Vesterhede, 6 Huse.

Lindholt, 2 Gaarde, 5 Huse, 1683 1 Gaard; den nævnes 1511; 1683 nævnes paa Marken Kildtoft, Bredelang, Stenbak.

1511 toges Tingsvidne, at Nis Mortensen havde bygget imellem Lindholt og Østerskov, hvilket Sted han kaldte Romskov Byggested, hvilken Jord i 40 Aar og mere havde været ulastet og ukæret til Vor Frue Kirke i Ribe[91]).

Skovhuse, der i gamle Dage beboedes af Skytten paa Stubbergaard.

Hølmkjær, 3 Gaarde, 1638 og 1683 1 Gaard, paa Marken nævnes 1683 Vognkjær, Hatkjær, Røverstue. Kaldes 1511 Holmøkjær.

Ravnholt, 1 Gaard, 1 Hus.

Sevelskov, 2 Gaarde, 5 Huse.

Sevel Skovby, 4 Gaarde, deraf 1 Vestergaard, 1 Østergaard, 8 Huse og Huset Lavmark. 1683 3 Gaarde; paa Marken nævnes da Hummelsig, Strubbjerg, Abeltoft, Ravnsbjerg. Ifølge Sagnet var der i gamle Dage Skov derfra til Kirken.

Skovgaard, 5½ Tdr. Htkr., Udflytter fra Djelle.

Nørstoft (udtales Nastowt), 6½ Tdr. Htkr., Parcel af Stubbergaard, opføres i Danske Atlas som et Skovhus under Stubbergaards Taxt.

Svenshede, 6 Huse.

Djelle, 11 Gaarde, hvoraf 1 kaldes Kastbjerggaard (paa Gen. Stabens Kort urigtig Kastelbjerg), 2 Søndergaard, 1 Nørgaard, 14 Huse og Vejrmølle. 1547 nævnes her 7 Gaarde. Hvad Navnet betyder, er uvist, men det svarer til en Skriftsprogsform: Dele.

Hedegaard, 3 Gaarde, 11 Huse, 1547 2 Gaarde, kaldes 1638 en By.

Bederholm, 2 Gaarde, nævnes 1547, var 1683 3 Gaarde, paa hvis Mark nævnes Brynningen. Navnet udtales Berholm.

Raa eller Raade (udtales Rø), 3 Gaarde, 1683 1 Gaard.

Ny Stubbergaard, 20 Tdr. Htkr., se nedenfor.

Sevel, 18 Gaarde og 15 Huse, med Kro kaldet Bakhuset, oprettet 1810, og Vejrmølle, af Gaardene kaldes 2 Gadegaard, 3 Bækgaard, 2 Pilgaard, desuden Damgaard, Vestergaard, Tinggaard, Toftgaard, Hald (der tidligere laa paa et Hæld paa en Banke, nu ovenpaa

denne), Dalgaard. Af Huſene nævnes Damgaardhus, Spangkjærhus, Hvejnkjærhus, de 6 Veſterhedehuſe, de 5 Huſted. 1683 12 Gaarde med Præſtegaarden, 1 Bol, 10 Huſe; paa Marken nævnes da Hjorthøj, Svinshøj, Rimagre, Plumashat, Timmeling, Skovhøj, Vognsfly, Esholt, Gimmer, Salagre, Gribsagre, der var opbrudt Skovjord.

Præſtegaarden, c. 8 Tdr. Hkr. I Kloſterets Tid var der ingen Præſtegaard, idet Præſten havde Bolig paa dette, men 1555 fik Iver Juel kgl. Befaling om at udlægge en Præſtegaard, hvortil han havde forpligtet ſig.

Navtrup, 4 Gaarde, 6 Huſe. 1683 4 Gaarde med 6 Bønder og 2 Huſe; paa Marken nævnes da Gravvar, Langhøj, Skimingvar, Varmdal Hede. 1547 ſiges Bønderne der at være Gaardſæder og byggede paa Stubber Kloſters Ejendom. Navnet kommer af Beliggenheden ved et Nav (oldn. nabbi) eller en Landtunge ud i Søen.

Gunderup, 2 Gaarde, 3 Huſe, 1683 2 halve Gaarde, hvoraf den ene øde; af Marker nævnes da Junkershøj, Troldal, Folſted, Kleppe.

Blagskjær (udtales Blaaskjær), 2 Gaarde, 2 Huſe; 1683 2 Gaarde, den ene med 2 Bønder, den anden øde.

Kokborg, 2 Gaarde, 4 Huſe, 1683 5 Huſe.

Mundbjerg, 2 Gaarde, 7 Huſe. 1638 2 Gaarde, 1683 1 hel og 2 halve Gaarde; paa Marken nævnes da Kilagre, Komagre, Havershøj.

Skank, 1 Gaard, 1 Hus, var 1683 en øde Bolig.

Hærup (udt. Hærrup), 3 Gaarde, 8 Huse, 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Tohøj, Mandhøj, Tingdal, Takkehøj, Jehøj, Gildhøj, Klepaas.

Bjørnkjær (udtales Bjælkjær), 3 Gaarde, 3 Huse, 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes Møgelhøj, Rævehøj, Gangerhøj, Horsfald.

I Sognets østlige Del:

Søgaard, 4 Gaarde, 2 Huse og et Fattighus. 1683 1 Gaard med 3 Beboere, der havde Jord i Fællig med Hjelm Mølle, der blev nedlagt for 20 Aar siden i Anledning af den paatænkte Udtørring af Stubbergaard Sø. Paa Marken nævnes da Brejnskov, Brejnpøt, der endnu mindes ved Brejnskov Bro over et Vandløb, der falder i Flynder Sø. Ved Hjelm Mølle er et dybt Hul, der kaldes Dejntruget.

1760 sluttede de 5 Gaardmænd i Søgaarde og Mølleren i Hjelm Mølle en Vide og Vedtægt om deres Markers Fredning og fælles Høsttid. En af Mændene var Oldermand og Søndag Eftermiddag samledes man om Sommeren for at afhandle de fælles Anliggender. Dette Videbrev er trykt i Saml. til jydsk Hist. og Topografi II. 272—80.

Bolsøhus og Bibsøhus ved Damme paa Hjelm Hede.

Krejlgaard, 1 Gaard. 1683 var „Krejlhuset" 1 Bol; paa Marken nævnes Rumdig.

Stenholm, 1 Gaard, 1 Hus. 1638 og 1683 1 Gaard.

Sebstrup, 6 Gaarde (Vester-, Sønder- og Melgaarde) og 7 Huse. 1683 3 Gaarde med 6 Bønder; paa Marken nævnes da Slejbak, Tohøj, Enhøj.

Korstoft (udtales Kastowt), ved Korsaa, 3 Gaarde, 8 Huse. 1683 var „Korstoft" 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Strivelagre. Det har Navn efter Skive Aa, der her deler sig og kaldes Korsaa.

Mogenstrup, 7 Gaarde, deraf Bæksgaard c. 7 Tdr. Htkr. 1 Mensalgaard til Estvad, Vestergaard, Østergaard og Kringelgaard, og 7 Huse. 1683 3 hele og 4 halve Gaarde og 1 Hus; paa Marken nævnes da Tinghøj og Havholm. 1544 fik Mogens Munk af Kronen Skøde paa 5 Gaarde i Mogenstrup. 1550 indværgede M. Mads Hvid en Gaard i Mogenstrup som Estvad Sognepræsters rette Ejendom til Estvad Præstegaard.

Kirkegaard, 2 Gaarde, af hvilke en paa 5½ Tdr. Htkr., og 1 Hus. 1683 2 Gaarde med 2 Bønder.

Trandum, 10 Gaarde og 18 Huse. I Over Trandum er Nørgaard, 2 Melgaarde og Tybogaard, i Neder Trandum 2 Plomgaarde, Abildgaard, Kjærgaard, Feldsgaard, 1 Hus Faldhede. 1683 var Neder Trandum 4 Gaarde, af hvilke en hed Plomgaard og 1 Abildgaard, Vidnesbyrd om Dyrkning af Frugttræer i en fjern Tid, og „Øster Trandum" 1 Gaard og 1 Bol. Navnet udtales Tråunum, hvilket svarer til Skrivemaaden Trandum

(ikke Tranum). Dette Navn er vistnok ældgammelt og svarer til det norske Trondhjem (opr. Þrándheimar), men Oprindelsen er uvis. Feldsgaard har maaske Oprindelsen af det gamle Ord fil eller fel, der betyder Bade, sted; et saadant har til for 40 Aar siden været her.

Dueholm (udtales Dyholm), 3 Gaarde, deraf har Nørre Dueholm 6½ Tdr. Htkr., og 3 Huse. 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

1573 lod Fru Mette Munksdatter til Stubbergaard tage Tingsvidne paa Ginding Herredsting om Markskæl mellem Røjkbæk, Dueholm og Trandum.

„Saa først begyndte de deres Tov ved den store Aa, løbende imellem Ginding Herred og Fjends Herred, i en Bæk kaldes Sandvads Bæk, og der satte en Sten i samme Bækmunde, saa op med samme Sandvadsbæk ad Midtstrømme til en Sig, løber i Sandvadsbæk, der satte de en Sten og en Pæl, saa vester paa i Mosen, der satte de en Sten og en Pæl, saa vester paa fra samme Sten og Pæl, til Heden vedtog, over en Vej, kommer fra Dueholm og løber til Røjkbæk, der satte de en Sten, saa nør paa til en liden „Hof" (Hob), der satte de en Sten, saa nør paa fra samme lille Hof og udi Mosen, som kaldes Rørmose, udi sønder Ende paa en Sigrunde, der satte de en Sten og en Pæl tilhobe, saa Sten og Pæl efter anden i samme Sig, til samme Sig grønnede, der satte de en Sten og en Pæl, saa frammer med samme Sig og samme Strømgang ad Mete (Grænse) vesten om Dueholm ad Midtstrømme, der satte de en Sten, saa ad

gammel Bækgang og ned ad den ſtore Løbnings-blanke Aa, ſom løber imellem Ginding Herred og Fjends Herred, der ſatte de en trebunden Sten i Tredbæk munde" [92]).

Faldhede, 1 Hus, paa en flad Hede, der har Fald mod Stormoſe.

Hale (udtales Hål), 1 Gaard, 4 Huſe. 1638 et Bol, 1683 en Halvgaard.

Røjbæk, 1 Gaard, 5 Huſe, ſkreves i ældre Tid Røjkbæk. Røjket Bund betyder moſeagtig Jord. 1638 1 Gaard; paa Marken nævnes Svanhøj, Ragensvang, Hjerkjær, Brændhøj.

Hæk, 3 Huſe, kaldes 1683 et Bol, der ogſaa hed Rønvad, tildels underlagt Vivtrup i Hadderup Sogn.

Gerhardsminde, 1 Hus, Parcel fra Sønder Mølle, har Navn efter Købmand Gerhard Kalby fra Ringkjøbing, der ejede Møllen. Det hed tidligere Stampen.

Sønder Mølle. 1638 nævnes Mølgaard, der 1683 var ganſke øde uden Hus, og 1798 blev delt mellem Møllen og Trævel.

Kalkværket, anlagt 1873, 7 Huſe, deraf 1 Lykkensprøve, 1 Højgaard.

Trævel, 1 Gaard. 1683 var Trevel 1 Selvejerbol, beboet af Peter Peterſen Meyland, der ogſaa havde flere andre Ejendomme og døde 1699. Den menes at have Navn af 3 Vælb.

Trandum Skovby, 2 Gaarde, 2 Huſe. 1683 5 Gaarde; her var da ingen Skov og paa Marken nævnes Aborrebjerg, Hedeſplind.

1638 nævnes ved Raa et Bol Oxholt, hvis Navn er bevaret i Oxelhøj, Mosegaard, der var et Bol ved Bjørnkjær og Hedehus ved Sebstrup. Vesten for Kokborg er ude i Heden en Lavning, der kaldes Kirkestedet.

Stubbergaard.

Det gamle Stubber Kloster, hvis ældste Navn var Stubthorp, laa paa en Landtunge ud i den nu saakaldte Stubbergaard Sø. Paa den Tid, da det blev oprettet, have Søens Bredder mod Øst været skovklædte og Klosteret har ligget i affides Stilhed under skønne Naturomgivelser. Mod Vest og Syd findes nu en stor Hede, der vel i gamle Dage har været Klosterets Mark, og igennem denne Hede fører en Hulvej ned til det lavt liggende Kloster, medens Hedens Bredder mod Engdraget ere stejle. Deraf kommer ogsaa Navnet Stubthorp, der senere udvikledes til Stubber, thi Ordet stup, der forekommer i sønderjydsk, betyder stejl og findes i samme Betydning i norske og svenske Dialekter. Endelsen thorp betegner, at her har været anden Bebyggelse, førend Klosteret blev anlagt. Dette nævnes 1268, da det i Fru Gros Testamente betænktes med 2 Mark Penninge, men det nævnes ellers kun sjelden og dets Arkiv er tabt[93]).

Det har altid været et Nonnekloster, og det væsentlig for adelige Kvinder; det blev forestaaet af en Priorisse, men der var ogsaa en Prior, og Bi-

skoppen i Ribe var Klosterets Patron. Klosteret fik efterhaanden betydeligt Gods, idet de indgivne adelige Kvinder maatte skænke Jordegods for deres Ophold. Foran S. 139 er det omtalt, hvorledes 2 adelige Damer gik i Klostret og skænkede det Handbjerg Hovgaard, hvorved det fik en Del Stridigheder med Ejerne af Landting om Helle Aa. Ved samme Tid skænkede Ridder Lyder Kabbel og hans Hustru Mette Jensdatter Grundvadsgaard i Salling. 1438 omtales en afdød Fru Inger Jensdatter i Stubber Kloster. 1504 pantsattes Savstrup Gaard og Mølle til Niels Klemensen. Af Priorer nævnes 1349 en ved Navn Peder, 1391 Jakob af Husby, der 1408 og 1411 kaldes Jacobus Johannis og siden var Kannik i Ribe[94]); ved Midten af det 15. Aarh. Christen Svendsen, der tidligere var Præst i Bordbjerg og Hjerm og er vel den Prior Christiern, som nævnes 1456 (se foran S. 197), Oluf Nielsen noget før 1500, der skænkede Holmgaard til Præstegaard for Bordbjerg (se Side 179). Priorerne eller Forstanderne behøvede ikke at være Gejstlige, men kunde ogsaa som denne være gifte Adelsmænd. Af Priorisser nævnes 1388 Christine, 1457 Christine Pallesdatter. Paa Reformationstiden var der den gamle Priorisse Else, Søster til Biskop Iver Munk, og den unge Priorisse Else eller Elsebe Rytter, af Familien Rytter til Kabbel. 1388 testamenterede Biskop Jens Mikkelsen Priorisse Christine en Kaabe foret med broget Skind. 1459 testamenterede Decanus Anders Skeel den daværende Priorisse 16

Alen lejdenſk Klæde[95]). Under de vanſkelige Forhold paa Reformationstiden led Kloſteret meget, det blev plyndret 3 Gange og gik meget i Forfald. 1532 kom Jep Thomſen i Holſtebro med en Del Perſoner til Kloſteret, udjog M. Chriſtiern Hvid, til hvem det da var forlenet, og plyndrede hans Gods, hvorfor han ſiden ſtævnede dem (ſe S. 88). Hvorledes det gik under de vilde Opløb 1534—35, under Skipper Klemens Oprør, vide vi ikke nærmere om, men det er endda underligt, at der 1538 dog var 11 Jomfruer tilbage.

Paa Reformationstiden var Stubber Kloſter forlenet en kort Tid til Mogens Kaas, men forlenedes 1538 til Magiſter Iver Juel. Denne mærkelige Mand er født 1494 og Søn af Kjeld Iverſen til Aſtrup i Salling; han var en Fætter til Biſkop Iver Munk i Ribe og ſtod i nært Slægtſkabsforhold til andre Prælater og anſete Adelsmænd. Han gik i Ribe Skole i 8 Aar og i Aarhus Skole 2 Aar, drog 1514 til Kjøbenhavns Univerſitet og 1516 til Køln, hvor han og den ſenere Kansler Johan Friis 1519 toge Magiſtergraden. Derfra drog han til Amſterdam, hvor hans Ledſager Mag. Mogens Kaas gav ham et Stik gennem Skulderbladet, ſom han endnu havde Men af paa ſine ældre Dage. Senere fulgtes han hjem med Johan Friis under megen Beſvær, men de 2 Venner rejſte ſtrax efter til Rom, hvor han blev i 3 Aar. 1524 udnævntes han til Frederik I's Sekretær, gjorde 2 Rejſer til Norge i Anledning af Kongens Valg,

blev Provſt i Bergen og havde nogen Udſigt til at blive Biſkop i Oslo.

1526 blev han Provſt i Harſyſſels Provſti og havde nu i nogle Aar Opholb i Ribe. 1535 blev han af Kongen ſendt i et vigtigt Ærende til Guſtav Vaſa.

Uagtet ſine Studier i Rom, ſin gejſtlige Betjening og ſit Slægtſkabsforhold, ſluttede han ſig til Chriſtian III. og til Reformationen og blev 1537 tilforordnet Johan Rantzau, der var bleven Stiftsbeſalingsmand i Ribe, og forlenedes med Lønborg Biſpegaard. 1543 fik han af Ribe Domkapitel Rybjerggaard i Mageſkifte.

Han fik ſit Forleningsbrev med Stubber Kloſter 13. Aug. 1538, ſamtidig med at han fik Bevilling paa at beholde ſine gejſtlige Forleninger, uagtet han havde i Sinde at gifte ſig, thi ſom katholſk Gejſtlig havde han afgivet Kyſkhedsløfte. Han giftede ſig derpaa med Mette Munk, Datter af Hans Munk til Krogsgaard og Broderſøns Datter af Mogens Munk til Volſtrup. 1540 fik han et nyt Forleningsbrev paa Stubber Kloſter, ifølge hvilket han ſkulde yde en Afgift af 50 Daler, tjene ſelvfjerde til Heſt eller Skibs, beſørge Jomfruernes tilbørlige og nødtørftige Underholdning efter gammel Sædvane og holde Kloſteret ved ſkellig Bygning.

6. Marts 1547 fik han Skøde paa Kloſteret med tilliggende Gods, omtrent 150 Gaarde og Bol, for hvilken anſelige Ejendom han gav 12,765 Daler. Han ſkriver herom: „Den Tid, jeg købte det, da

var alt Kloſteret ſvarlig forfaldet, 2 Huſe, ſom var Stalden og et nyt Hus, ſtode ved Søen, ſom (hvor) Abildgaarden er, og var Kornloft, Salhus, Svendeherberg og et Herberg, kaldes (Navnet udeladt), alt opbrændt. Paa Kirken laa det gamle Straatag, ligeſaa paa alle Huſe, og Murlederne raadne trindt om og ingen Grundvold uden aleneſte lidt Sten paa Sandet, og derfor ſtod det ſynderſte Hus paa Hæld, hældte under Støtter og det ſynderſte Hus ſlet raaddent neden under og intet Hus norden paa Gaarden og aldrig en Teglſten til Tag nogenſteds og var ikke uden et gammelt Risgærde paa Veſterſide og et Læd. Og var der 12 Jomfruer at føde, ſom var gamle Prioriſſe Elſe ſelvanden, unge Prioriſſe Elſe ſelvanden, Jomfru Kirſten, Jomfru Mette Rytter, Jomfru Karen Ungersdatter, Jomfru Margrethe Prip, Jomfru Birgitte Nielsdatter, Jomfru Edel (her mangler 2), og da kunde de ikke faa uden 4 Orte (6 Tdr.) Byg, 10 Orte (12½ Tdr.) Rug og avle ved 70 Læs Hø til Gaarden."

Forholdene maa have været ſaaledes: Naar man fra Veſt kommer ind paa den Holm, hvorpaa Stubbergaard laa, havde man til Syd Ladegaarden og til Nord Hovedbygningen, der i Kloſterets Tid har udgjort 4 Længer. Den veſtre Længe er den, af hvilken Kældrene endnu ere bevarede og ſom var Stuehus til nyere Tid. Om dette Hus ſkriver Iver Juel: 1545 lod jeg lægge Grund trindt om de veſtre Huſe, ſom da vare meſtendel raadne og hældte ud ad mere end en halv Alen og Mur-

mesteren af Ribe gjorde, som meget stod og lidet var værd. At her i Middelalderen har været et anseligt Hus, derpaa tyde Kældrene, der ere ældre end Iver Juels Tid. 1555 lod Iver Juel bygge den ny Fruerstue med et Taarn, hvilket maa være Nørhuset. Af dette ses Grundvolden endnu, og at det engang er nedbrændt, sluttes af, at en Mand, der for 40 Aar siden tjente paa Stubbergaard, her fandt en Klump Sølv, der tydelig havde været i Ild. Det søndre Hus, der 1547 stod paa Hæld med Støtter til, blev 1592 opbygget fra ny af Kjeld Juel som et Stenhus med Port igennem og var saaledes Indkørselen til Borggaarden. Kirken, der maa have staaet i Øst og Vest, maa have været nævnte søndre Hus, og imellem Abildgaarden og Laden har man fundet Levninger af Kirkegaard med mange Skeletter. I Jakob Boserups Tid fandt man her en Guldring, for hvilken Boserup gav Finderen 1 Td. Rug.

Abildgaarden har vel været paa Holmens Nordside, hvor der endnu er gamle Træer. Den sydligste Del af Holmen har vel i Klosterets Tid været Ladegaard. 1547 gjorde Iver Juel Grave omkring Gaarden, og 1552 lod han gøre Pram og gjorde Gravene dybe trindt om, hvoraf maa sluttes, at hele Borggaarden blev indesluttet af Grave indenfor Søen; naar tilmed tages i Betragtning, at Adgangen fra Landsiden er afspærret af det Porthus, han byggede 1547, har han indrettet Stubbergaard til en fast Borg. Naar Iver

Juel ſkriver, at da han kom hertil, var der paa Veſterſide kun et gammelt Risgærde og et Led, maa han mene, at dette Hegn ſtod over Vejen fra Landſiden, og det var dette daarlige Værn, han 1547 ombyttede med en Port.

Ved Udgangen af det 16. Aarhundrede ſtod Stubbergaard, ſom Iver Juel lod Kloſteret kalde, ſom en anſelig Herregaard. Kjeld Juel har viſtnok anlagt Ladegaard udenfor Søen, thi han ſkriver: „findes der intet Hus i Ladegaarden, lidet eller ſtort, ſom jeg jo altſammen paa min Bekoſtning har ladet bygge, desligeſte Smedie og Møllen (i en Dal mod Veſt) med Broen over Søen til min Fægang med andet meget mere. Anno 1595 lod jeg forlænge det Hus i Ladegaarden norden for Porten 28 Binding nør paa og det norderſte Hus der næſt købte jeg ſammenhugget, for hver Binding 10 Mark. Denne Ladegaard laa ved den øſtre Ende af Ladegaard Sø, hvor der endnu kan ſes Spor af Teglſten. Den menes i forrige Aarhundrede at være flyttet ind til Borggaarden.

1549 har Gaarden været i Stand til at modtage Gæſter, thi da blev Iver Juels Søn Kjeld døbt i Sevel Kirke med mange fornemme Faddere, blandt hvilke Mogens Munk til Volſtrup, hans Søn Oluf Munk til Tvis, der havde været Biſkop i Ribe, Niels Lange, Danmarks Riges Raad, Juels Svoger Kriſtoffer Munk til Krogsgaard, Jens Thomeſen Scheſted til Holmgaard, Landsdommer Mogens Juſteſen med flere.

Iver Juel var en god Husholder, saaledes solgte han en Del Strøgods 1547 for 5704 Daler, hvoraf en stor Del var af det fjernere af Stubber Klosters Gods, hvorved han næsten fik Halvdelen af Købesummen dækket. 1548 fik han kgl. Bevilling til, at Hejrupgaard, Bjørnkjærgaard, Sønder Mølle, Røjkbækgaard, Trandum Skovbygaard og Hjellum Hede maatte ligge under Sevel Birk. I den Anledning kom han i Strid med Mogens Munk til Volstrup, der havde opkrævet Sandemænd, hvorved han vilde tilegne sig Ret til en Del af Iver Juels Søer og Ejendomme, men der blev i mange adeliges Nærværelse gjort Forlig mellem dem. Denne Sag angik Hjellum Hede, som tilkendtes Iver Jul, der Aaret efter byggede Hjellum Mølle, som hidtil kun var en ringe Ejendom, med 2 Kværne. 1554 indgravede han Hjellum Hede med en Grøft, der endnu ses. I Anledning af denne havde han haft endnu en Proces, der 1551 paadømtes af Rigens Ret. M. Mads Hvid til Estvadgaard forfulgte nemlig Hjellum Hede og Fiskeriet i Flynder Sø til Laas paa sin Hustrus Vegne, idet der ingen anden Mølledam var til Flyndersø Mølle end denne Sø, og som Lodsejer i Mogenstrup By havde han Lod i Hjellum Hede. Idet Juel henviste til sit Forlig med Mogens Munk, at Mogenstrup By skulde beholde den Lyngslet, Fædrift og Tørvegrøft, som den hidtil havde haft, bleve de saaledes forligte, at hver skulde have frit Fiskeri i Flyndersø til Midtstrøm, hvor deres Grund og Ejendom paaskød, og

hver beholde sin Lyngslet, Fædrift og Tørvegrøft i Hjellum Hede[96]). 1552—53 havde han igen Strid med Mogens Munk om det samme.

1551 havde han Proces med Mogens Munk om Trandum Kirkegaard, om hvilken se under Kirken. 1552 lod han Sevel Mark rebe og gjorde alle 12 Gaarde lige gode, ligesom han gjorde Skæl mellem Byerne.

Iver Juel synes at have været en streng Husbonde mod sine Bønder, hvis man kan slutte noget af et Par Retssager. Hans Nedbrydelse af Trandum Kirke 1554 var i høj Grad hensynsløs; det skede, for at han selv med mindst mulig Bekostning kunde skaffe sig en anselig Sognekirke, der skulde vise, hvad han havde udrettet, og som kunde være et værdigt Hvilested for ham og hans Efterkommere.

Bartholomæi Dag 1556 døde Iver Juel i Fruerstuen paa Stubbergaard og blev næste Søndag begravet i Sevel Kirke „med stor Ære". Til Begravelsen mødte hans Broder Niels Juel til Astrup og de 3 Rigsraader Oluf Munk, Niels Lange og Iver Krabbe, med mange Adelsfruer og Jomfruer og saa megen Almue, at der ikke var Rum i Kirken. „Alle sørgede og begræd hans Død", skriver hans Søn Kjeld Juel; foruden denne havde han Døtrene Maren, der var gift med Erik Rosenkrantz til Langtind, Anna, gift med Erik Lykke til Blistrup; begge bleve begravede i Sevel Kirke; desuden havde han 2 Døtre Edel og Karen, der døde som Børn.

Efter Iver Juels Død blev hans Enke Fru Mette Munk boende paa Stubbergaard, og døde først 12. Marts 1589, hvorpaa hun Palmesøndag blev begravet i Sevel Kirke. 1580 havde hun af Kronen erhvervet sig Holmgaard i S. Lem Sogn.

Hendes Søn Kjeld Juel overtog derpaa Stubbergaard, hvis søndre Stenhus han 1592 ombyggede, ligesom han ombyggede Ladegaarden.

Kjeld Juel er født paa Stubbergaard 1549 og kom 1556 i Varde Latinskole, idet han kunde være i Huset hos sin Fætter, der boede paa Ladegaarden til den gamle Kongsgaard. Siden rejste han vistnok udenlands. Han giftede sig først 1604 med Kristence Juel, Datter af Herman Juel til Aabjerg, men efterlod ingen Børn og døde 10. Aug. 1606. I Sevel Kirke har der været en sort oval Marmortavle over ham med følgende Indskrift omgivet af hans Anetavle:

Kield Juell nu Salig paa Stubergaard,
Der mand skrev Tusind Sex hundrede Aar
Og der til Sex dend tiende Dag
Udi Auguſti Maaned befoel sin Sag
Udi Guds Haand, dermed sin Aand.
Hans Efterlevendes Hustrue Kier
Hannem til Ære lod reyse her
Denne Gravskrift Skiøn, O! Herre giv
Dennem begge tilsammen det ævige Liv.

Fru Kristence Juel udvirkede en kgl. Befaling af 6. Juni 1608, at da Bent Villadsen i Svenstrup en Nat var draget ind i hendes Skov

Sønderskov og havde hugget og bortført en hel Hob Baandstænger til sin Gaard, men slap fri for Tiltale af Mangel paa Beviser, fik hun Tilladelse til at optage Sagen paa ny.

Hun giftede sig paany med Lensmanden paa Hald, den lærde Kjeld Krabbe til Brusgaard, der allerede døde, 29 Aar gammel, 1612 efter 1 Aars Ægteskab. Hun opsatte et Epitafium over ham og sig selv i Viborg Domkirke[97]).

Til Minde om sin Ægtefælle gav hun ogsaa en Altertavle til Viborg Domkirke, som Kongen 12. Marts 1613 befalede at skulle sættes for Alteret nedenfor Koret, medens den ældre Tavle skulde sættes i selve Koret.

Tredie Gang giftede hun sig med Knud Predbjørnsen Gyldenstjerne, ikke at forveksle med den samtidige Knud Axelsen Gyldenstjerne, Lensmand paa Hald. Han er født 27. Juni 1591 og altsaa noget yngre end hun. Han skriver sig til Stubbergaard 1626, men han døde tidlig, formodentlig ved 1640. Han ejede baade N. Vosborg og Skovsbo i Fyn, men da han var meget forgældet, maatte begge disse Gaarde sælges. Det var en Lykke, at Fru Kristence havde Stubbergaard paa Livstid efter sin første Mand.

Af de første Ægteskaber havde hun ingen Børn, (et lille Barn af 1. Ægteskab døde før Faderen), men med Knud Gyldenstjerne Sønnerne Preben til Damsgaard, Kjeld, Herman, død som lille, Anna, Ivtte og Margrete, der døde ugift som voxen,

medens de fleste af de andre vistnok ogsaa døde som Børn.

Knud Gyldenstjernes Minde er bevaret længe, thi østen for Søen findes en Mark, kaldet Sovgaard, hvor der har staaet et Hus, der betegnes som øde 1740; derved er et Sted, der endnu kaldes Knud Gyldenstjernes Hul. I Thieles Folkesagn, der ere optegnede paa en Tid, da Sagn ikke vare fuldt saa sammenblandede som i vore Dage, fortælles, at han gik igen paa Gaarden, uagtet han laa begravet i Viborg Domkirke. Man havde forgæves søgt at mane ham ned, men en Søn af Præsten i Vridsted, der hed Knud Ufødt, fordi han var udskaaren af sin Moders Side, gjorde Forsøget i Fiskerstuen paa Stubbergaard og tvang ham baglænds ud af Døren og ned i en Mose, der kaldes Djævlemosen. At man nu taler om, at han gik igen, fordi det var ham, der nedbrød Trandum Kirke, er en nyere Tilsætning, da Kirken var nedbrudt længe før hans Tid og Klosterkirken maa da ogsaa være ombygget, se ovenfor. Denne er ej heller omtalt i Kristence Juels Sag med Præsten, der prædikede for hende, naar hun var syg, medens hun ellers søgte Sevel Kirke. I Kristence Juels Tid beregnedes Stubbergaard med 2 Møller, Birkeret og Skoven 1638 til 72 Tdr. Htkr., og med Bøndergodset havde hun i alt 594½ Tdr. Htkr.

Fru Kristence var af et melankolsk Sindelag, men hun havde ogsaa haft megen Sorg, idet hun 3 Gange var bleven Enke. Hun led af Religions-

ſtrupler og indrettede ſig beſtemte Faſtedage. Præſten Jørgen Friis, der gærne vilde give hende en lyſere Livsanſkuelſe, diſputerede ofte med hende, men kom efterhaanden ind paa theologiſke Spidsfindigheder, ſom han forſvarede heftigt ogſaa fra Prædikeſtolen, og fremkom med Sætninger ſom den, at vi vare frelſte ved Daaben og ikke paany bør ſøge om Naade, omtrent ſom den Sekt, der nu kaldes „Bornholmere", forfægter. Fru Kriſtence fremlagde hans Breve for Biſkoppen, og Præſten, der ganſke viſt kun havde handlet i god Mening ligeoverfor Fruen, blev ved at forſvare, hvad han engang havde fremſat, og kom derved i ſtor Fortræd, ſom det nedenfor berettes. Den Fremfærd, der viſtes mod Præſten, kom til at tynge paa Fru Kriſtences Minde. Mange Tider efter fortalte man om den Sorg, hun til Straf fik af ſine Børn, idet hendes ældſte Søn begik Blodſkam og Datteren blev henrettet. Dette er aldeles urigtigt; hendes Søn Preben blev en gammel Herremand, medens ganſke viſt de andre Børn døde før Moderen.

Hun ſtod i venſkabeligt Forhold til Biſkop Jens Dineſen Jerſin i Ribe, der ved ſin Død efterlod ſig et Manuſkript til en bekendt Andagtsbog „Troens Kamp og Sejr", ſom blev trykt 1636. Det er dediceret til Fru Sofie Parsberg og Fru Chriſtence Juel af Jerſins Enke, der ſkriver, at hun ofte havde hørt ſin ſal. Mand ſaaledes at berømme begge Fruers ſynderlige Affektion og mangfoldige Velgærninger imod ham, hvorfor hun til

Taknemligheds Tegn offererede dem denne Bog i det Haab, at de frembeles vilde lade hende og hendes Børn nyde deres Gunst og Forfremmelse.

Hun har ejet et Haandskrift med Kæmpeviser, der endnu findes paa det store kgl. Bibliothek, og som hun ejede, førend hun blev gift. Det er sandsynligt, at det er hende selv, der har skrevet Viserne af med en tydelig Haand. Det er mærkeligt, at hun efter Viserne har indført lange latinske Sentenser, saa hun har hørt til de lærde Damer [98]).

Kristence Juel har haft sin første Mand Kjeld Juels Morgengavebrev paa at beholde Stubbergaard med Gods sin Livstid, men da hun tredie Gang var blevet Enke, vilde Kjeld Juels Slægtninge fremkalde Skifte. Disse nærmeste Arvinger vare saa langt ude, at de vare Børn af hans Fætre paa hans Moders Side.

De udvirkede en kgl. Befaling af 30. Okt. 1640 til Kommissarier om at foretage Deling i Stubbergaard, og disse stævnede Arvingerne til Viborg 6. April 1641. Disse vare 1) Jørgen Munk til Haraldskjær, 2) Fru Sofie Friis, 3) Fru Anna Munk, 4) Knud Gabrielsen til Hjulebjerg, 5) Herluf Mormand til Seddinge, 6) Jomfruerne Anna, 7) Edel og 8) Sofie Munk, 9) Frederik Rantzau til Asdal paa sin Broder Johan Rantzau til Estvadgaard hans Børns Vegne, 10) Gregers Hvid paa Henrik von Qvalens og Henrik von Buchwalds Vegne og 12) Harder Holst i Flensborg, som ved Retten var indført i Jørgen Munks Lod. I Oktober samme

Aar bad Arvingerne Kommissarierne om at skifte og dele Stubbergaard „først udi twende Parter, som er en Broderlod og 2 Søsterlodder". Broderlodden tilkom Frederik Munks Arvinger og Søsterlodderne Fru Anne Munk, sal. Mogens Ulfeldts, og sal. Johan Rantzaus Børn.

Endelig bevilgede Kongen 2. Aug. 1647, at naar engang Stubbergaard blev ledig efter Fru Kristence Juels Død, idet hun var forlenet derved paa Livstid, skulde Arvingerne indkaldes og Boet deles. Hun levede imidlertid endnu nogle Aar, thi først 15. Maj 1658 fik hendes Arvinger Tilladelse til at opsætte hendes Begravelse nogen Tid. Det var i Krigstiden, hvorfor det ikke var belejligt at føre Liget til Viborg, hvor hendes Epitafium jo var opsat. Om hun endda er kommen dertil, er vel tvivlsomt, thi efter Krigen var Dødsboet sagtens kun lidet værdt. 18. Sept. 1660 beskikkedes Kommissarier til at foretage Skifte efter hende, og 22. Juni 1661 fik Lavrids Below og Niels Kaas Befaling til at begive sig til Stubbergaard for at taxere Bygningen. Det ses, at Delingen var fuldendt 1662, da der blandt Arvingerne nævnes Jakob Ulfeldt, Jomfru Anne Munk, Jomfru Anne Kathrine Acheleie, Klavs Sparre og Frands Rantzau til Estvadgaard. Disse Arvinger havde ikke alene delt Bøndergodset, men havde hver sin Part i Hovedgaarden og dens Bygninger.

Frands Rantzau fik 11. Juli 1671 af Kongen Bevilling paa Sevel Kirketiende uden Godtgjørelse

til de andre Arvinger, da Kirken altid var holdt vedlige af Ejeren af Stubbergaard imod at oppebære dens Indtægter, medens man nu maatte befrygte, at den vilde komme i Brøstfældighed, naar der var saa mange Lodsejere i Tienden. Rantzau synes en Tid at have haft i Sinde at samle Gaarden paa sin Haand, thi 1672 købte han en Part af Melkior Juel til Hindsels.

1678 var der 14 Lodsejer og en Tid skal der have været 24, men Brugsretten synes at have været overdraget et mindre Parti. Af Skatteliſten 1676 ſes det, at $\frac{1}{3}$ af Gaarden var udforpagtet til Peiter Peiterſen og i den for 1678 opføres Jomfru Margrete og Eliſabeth Rantzau med $\frac{1}{3}$, hvorpaa de holdt en Ladefoged, 10 unge Øxne, 16 ſpæde Kalve og 1 Hoppe; Jomfru Anne Kathrine Acheleie holdt 1 Ko, 1 Stud, 1 Kalv, 8 Faar og 2 Lam, Jakob Ulfeldts Arvinger til Karstoft holdt en Pige, 2 Køer, 4 Faar og 2 Lam.

1682 boede her if. Skatteliſten Jomfru Maren Ulfeldt med Pige, en Bøjer og en Røgterdreng.

1683 havde Jomfru Anna Akeleje $\frac{2}{3}$, Jomfru Sofie Rantzau $\frac{1}{6}$, Jomfru Margrete Rantzau $\frac{1}{6}$, Mogens Roſenkrantz $\frac{1}{14}$, Enevold Kaas $\frac{1}{24}$, Jomfru Maren Ulfeldt $\frac{1}{24}$, Jomfru Margrete Ulfeldt $\frac{1}{24}$, Jomfru Dorthea Ulfeldt $\frac{1}{24}$, Jakob Steigelmand (i Kiel) $\frac{1}{7}$.

I Matriklen 1683 nævnes en Udmark Nørstoft ſønden for Krattet med et Markhus kaldes Nørstofthus; desuden hørte under Gaardens Taxt

Hjelm eller Nør Mølle, der importerer ganske ringe for Bøndernes Armod, og Sønder Mølle, der fik Vandet fra „Kjeldstrøm" (Kilder). Til Gaarden befindes et Ege- og Hesselkrat kaldes Sevelkrat, er ganske forhugget, saa ingen nyttige Træer befindes, uden bruges til Græsning af omliggende Bønder. Fiskeri i Søndersø omkring Gaarden, Ladegaards Sø og Helleſø, bliver ved den Tilstand, som Gaarden nu udi er, ej brugt, men forrige Tider ved Gaardens Velmagt blev om Vaartiden af Graafisk fisket, hvad til Behov behøvedes. Ved Hjelm Mølle en Aalekiste, hvor 2 Tdr. Aal om Aaret kan fanges. Fædrift i Knudskjær og Kjelling Mose og i hvilende Agerjord. En Mark hed Den. Denne Mark begrænsedes af Helleſø og Stubbergaardsø, mod Syd af den Lavning, hvori Ladegaardsø findes: vesten for denne Sø er Tallingmose, hvori for en 30 Aar siden var Krattet Tallingbuske; ogsaa norden for Den ere Lavninger.

Den Herlighed, som Iver Juel havde ventet af Stubbergaard, var altsaa meget kortvarig. Den gode Orden paa Godset, de prægtige Bygninger og alle de øvrige Herligheder bestode kun i Iver Juels, hans Søns og dennes Enkes Tid, og derefter gik det hele i Forfald. De 7 Gange 7 Herligheder, der tillægges Gaarden, og som omtales nedenfor, ere dog en Udpyntning af Sagnet, og dette Tal er formodentlig opkommet, idet man er gaaet ud fra

Syvtallet, der for en Del var raadende i Andelshavernes Afkomster.

1690 viser sig en ny Besidder, nemlig Kongen, idet en Del Parter ere tilfaldne Staten for Skatterestancer. Hans Del bestyredes af Christian Gjerløv. Kongens Part var da ½ og foruden denne nævnes de Rantzauers og Jomfru Anne Kathrine Achelejes Part. 1699 nævnes som Lodsejere Elisabeth Sofie Rantzau, Enke efter Oberst Basse, Jomfru Acheleje, F. Sehested paa Rydhave og Maren Ulfeldt paa Langtind. Sidstnævnte, der en Tid havde boet her, var 9 Nov. 1698 bleven viet i Sevel Kirke til velbyrdige Johan Andreas von Reursdorf.

Jomfru Acheleje boede her endnu 1703, men forsvinder saa. Der er et Sagn om en Dame fra Stubbergaard, der gik fallit og maatte rejse over Heden ad Viborg til; det er maaske hende. De fraværende Lodsejere udforpagtede deres Del, saaledes nævnes 1693 højagtbare Frands Mikkelsen, der vist ogsaa havde Estvadgaard i Forpagtning og døde paa Stubbergaard 1699. Hans Enke Helle Lavesdatter Roer giftede sig 1701 med Erik Jakobsen Juel, der fortsatte Forpagtningen.

1711 nævnes det i Skatteliſten, at Chriſten Linde havde en Part, der var bortfæstet til en Bonde Jens Vestergaard, derimod havde Oberstinden og Jomfru Maren Ulfeldt fraſagt sig Sædegaardsfriheden paa Landstinget. Samme Jens Vestergaard havde ogsaa Kongens og de andre smaa Parter i Fæste, men han vilde kun regnes som Fæstebonde,

da han boede paa den Del af Gaarden, der tilhørte Oberſtinden.

Efterhaanden ſamledes Delene paa færre Hænder; 1754 tilhørte Stubbergaard Enken efter Major Frederik Seheſted til Rydhave, Chriſten Linde til Tirsbæk og Morten Qviſtgaard. Sidſtnævnte, fra Kviſtgaard i Vejrum Sogn, havde 1744 købt 4 Fjortendedele af Stubbergaard og 1758 købte han for 4000 Rdl. af Jørgen Hvas til Tirsbæk endnu 3 Fjortendedele, ſaa han altſaa ejede den halve Gaard, ſom han ſolgte 1778[99]). Han boede her ſelv i nogle Aar.

Oberſtløjtnant Jens Seheſted til Rydhave ejede den ene Halvdel 1768, der i Arv gik til hans Svigerſøn Niels Seheſted til Rydhave, der 1790 købte den anden Halvdel af Kammerraad P. Hanſen til Landting. 1801 averterede han i Aviſerne om en Forpagter og angiver Gaardens Areal til 850 Tdr. L. Der har vel ingen Lyſthavende meldt ſig, thi han udparcellerede nu Gaarden og falbød 1803 en Hovedparcel paa 230 Tdr. L. med 7½ Tdr. Htkr. Da han igen 1811 vilde forpagte bort, averterer han, at der til Gaarden blev ſaaet 50 Tdr. Rug og 18 Tdr. Byg ſamt avledes 100 Læs Hø; der holdtes 40 Stude og over 200 Faar.

Seheſted, der blev Kammerherre og Stiftamtmand i Viborg, døde 1821 og hans Dødsbo var inſolvent. I Nov. 1823 ſattes Gaarden til Auktion; den var da paa 17 Tdr. Htkr., Udſæden 25—30 Tdr.

Rug, 8—10 Tdr. Byg, 15—20 Tdr. Havre, der avledes 80—100 Læs Hø. Desuden hørte hertil 144 Tdr. Htkr. Bøndergods, Ryde Kirketiende og Sevel Konge- og Kirketiende. Der skede dog intet Bud og der berammedes mange Auktioner, førend Gaarden, vistnok 1825, købtes af Viborg Stiftsøvrighed, der havde Prioritet baade i Rydhave og Stubbergaard, hvorpaa Stubbergaard 1827 for 2000 Rdl. solgtes til Landvæsenskommissær N. L. Bosetrup til Vinderup, tidligere Forvalter paa Rydhave. Bygningerne vare da meget forfaldne og Gaarden næsten uden Besætning.

I Proklamaet 1823 hedder det, at Hovedbygningen var af Grundmur og teglhængt, Ladegaarden Bindingsværk, alt i god Stand. Dette maa nu ikke tages efter Bogstaven. Allerede Danske Atlas skriver 1768: „Denne Gaard skal i sin Velmagt have haft mange og store Herligheder. Den har efter gammel Matrikel været ansat for 96 Tdr. Htkr. Hovedgaards Taxt. Situationen har været meget behagelig, thi den var med Vand og en stor Sø næsten paa de 3 Sider omgiven og med Skove rundt om, hvoraf nu alene nogle Buske og Krat ere tilovers. Den skal efter Beretning have haft 7 Jura vocandi, 7 Møller, 7 Skove, 7 ferske Søer, 7 Moser og Heder til Tørveskær, 7 grønne Enge udenfor Gaardens Enemærke og 7 Snese Plove. Bygningen skal have været prægtig, thi Borggaarden har været sammenbygget af 4 Længer Huse, hvoraf et skal have været 3 Etager, de øvrige 2 Etager

høje. Nu er Bygningen ikkun slet og ringe og de fleste Herligheder Gaarden efterhaanden frakomne". Da var Gaardens Hartkorn 24 Tdr. Htkr., Mølleskyld 11½ Tdr.

Man kan ogsaa nok forstaa, at en Gaard, om end nok saa solid, maa forfalde, naar den saa godt som ikke har været beboet i over 150 Aar, og tilhørt mange forskellige Ejere paa engang. Amtsbeskrivelsen skriver ogsaa 1833, at Hovedbygningen var i jammerlig Tilstand, men dengang stod kun den ene Længe. I Amtsbeskrivelsen siges det ogsaa, at Boserup holdt 30 Høveder, 100 Faar og 6 Heste. Da havde Gaarden 24 Tdr. Htkr.

Boserup overdrog Gaarden ved Skøde af 23. Dec. 1836 til sin Søn Jakob Boserup. Da stod alene Stuehuset paa den gamle Gaardsplads; det havde meget tykke Mure og Vinduerne sade højt oppe. Den øvrige Del af Gaarden laa ellers saa godt som øde og Jorderne bleve ikke dreevne, men Jakob Boserup byggede Lade, Fæhus, Stald og andre Bygninger. Murene i den gamle Hovedbygning vare saa tykke, at Boserup huggede Dele af dem ud og anlagde Værelser der. Da Gaarden imidlertid laa for langt fra Markerne, byggede Boserup 1849 Stuehuset paa ny Stubbergaard oppe ved Gjævet, hvortil han en 5—6 Aar efter selv flyttede, byggede Lade og siden de øvrige Bygninger. Han solgte Gaarden ved Skøde af 14. Dec. 1870 til M. Skow til Bustrup, der 1872 solgte den til et Aktieselskab, der havde til Hensigt

at udtørre den maleriſke Sø, hvilket dog mislykkedes, da der ikke var tilſtrækkeligt Fald. 1873 overtog et Medlem af Aktieſelſkabet, Overretsaſſeſſor Lunn det hele og 1876 fik Tømmermeſter J. P. Nielſen i Kjøbenhavn Skøde. Denne ſolgte Gaarden 1880 til Alfred Kabell, der boede her, til han 1890 ſolgte den til Svend Guſtav Møller fra Oſtrupgaard i Fyn.

Da Boſerup flyttedede til Ny Stubbergaard, ødelagde han Gaardens ſtore Arkiv, ſom han ſor en Del kørte i Søen, men ellers overlod til alle og enhver. Den eneſte Levning deraf ere de Dokumenter, jeg udgav i Danſke Magazin 5. Række 2. Bind, men man ved endnu at fortælle om de mange Pergamenter, ſom bl. a. bleve brugte til at lappe Skindtrøjer med; naar man ved, at yngre Pergament er ſtift og ubrugelig dertil, medens det fra det 15. Aarhundrede og ældre Tid er blødt og vel ſkikket til ſidſtnævnte Brug, kan man tænke ſig, hvilket Tab Hiſtorien har lidt ved denne Vandalisme. Boſerup var ellers i andre Henſeender en dygtig og brugbar Mand, der ſad i Rigsdagen i flere Aar.

Den gamle Hovedbygning blev nedreven i Halvfjerdſerne og var indtil den Tid lidet paaagtet, men under de ſenere Tiders ſtørre Intereſſe for Oldſager have de bevarede Kælderrum fremkaldt betydelig Opmærkſomhed, ſaa man for at bevare dem har bygget et Hus derover. Der findes 3 Kælderrum, det ene dybere end de 2 andre, opførte i Munkeſkifte, med ſpidsbuede Krydshvælvinger og ud-

huggede Ribber, men iøvrigt uden større Betydning end saa mange andre gamle Kældere; i en af Kældrene, der kaldes Tyvehullet, findes Lydhuller og en muret Bænk, hvorfor den vel har tjent til Fængsel, men der kan ikke være Tale om, at det Hus, der stod derover, har været Kirke og Kælderen Kryptkirke, som man mener, thi da Iver Juel overtog Gaarden, siger han udtrykkelig, at han 1545 reistavrerede dette Hus, medens Kirken var det søndre Hus (se S. 436).

Sevel Kirke.

Kirken er opført af tilhugget Granit udvendig og indvendig af større og mindre Kampesten. Af den gamle Kirke er dog kun tilbage hvad der er østen for de 2 gamle Indgange, thi Iver Juel til Stubbergaard skrev i sine Optegnelser, at han lod Trandum Kirke nedbryde 1554 og lod bygge Sevel Kirke fra begge Døre og vester paa mod Taarnet, lod Kirken tække med Bly trindt omkring, medens den tilforn var straatakt, hvilket kostede ham mere end 700 Daler, foruden den Hjælp, han fik af Trandum Kirke, idet han nemlig benyttede Stenene af denne til Sevel Kirkes Udvidelse. Han naaede ikke at faa Taarnet gjort færdigt, men hans Enke forhøjede det 1574 til Mønningen og 1577 blev der lagt 2 Skippund Bly paa Kirken, og Taarnet blev fuldendt og tækket med

Ved hvilken Bygning har koſtet meget, ſkrives der i den gamle Optegnelſe. Taarnet har dog ikke været ſolid bygget, thi ſidſtnævnte Aar havde Bygmeſteren det ſønderſte Hjørne af Taarnet helt nede lige til de hugne Sten.

Den gamle Del af Kirken har Sokkel med en Liſt paa den øverſte Kant, den nyere Del alene med Skraakant. Loftet er gibſet, uden Hvælvinger. Vaabenhuſet er opført 1765 af Murſten.

Altertavlen, ſom den ſtod til 1858, havde i Midten Kriſti Korsfæſtelſe, paa den ene Fløj 3 og paa den anden 4 Figurer, den havde Rantzauernes og Achelejernes Vaaben med Navnetrækkene A. C. A. (Anna Cathrine Achelcie) og L. S. R. (Lisbeth Sofie Rantzau), altſaa fra Slutningen af det 17. Aarh., men Altertavlen ſelv var ældre. 1858 fik Kirken en ny, malet paa Lærred af Jæger i Viborg, foreſtillende i Midten Kriſtus paa Korſet og ved Siderne de 4 Evangeliſter. Prædikeſtolen, med udſkaaret Arbejde, er fra Slutningen af det 16. Aarh., thi derpaa har ſtaaet Kjeld Juels fædrene og mødrene Vaaben, hvilke ogſaa findes paa de øverſte Stole. Paa den veſtre Væg er et Pulpitur, opſat i Juelernes Tid, hvorpaa 1858 er afmalet de 12 Apoſtle. Her er opſtillet et Orgel, der 1873 blev ſkænket af Boſerup til Stubbergaard. 1888 fik Kirken en Indgang gennem Taarnet. Klokken er flere Gange omſtøbt, ſidſt 1876 i Aarhus, og ſkal være en Sammenſmeltning af den

ældre og den fra Trandum, om hvilken Sagnet iøvrigt fortæller, at den ligger i Stubbergaard Sø.

Under Koret har været den Begravelse, som Iver Juel lod indrette, men den blev 1858 tilstoppet med Sand og de tiloversblevne Ben begravede i en Grube paa Kirkegaarden. I Koret var indtil 1858 indmuret det ovenfor S. 440 omtalte Epitafium over Kjeld Juel, men dette blev nedbrudt og for en Del bortsolgt; 2 allegoriske Figurer deraf, Troen og Haabet, ere hensatte i Taarnet og Stenen med Indskriften lagt i Korgulvet. I den søndre Side af Koret laa indtil 1885 en fort Sten, hvorpaa er afbildet en Adelsdame i fuld Legemsstørrelse i Enkedragt med Indskrift: „Her ligger begrafit erlige och velbyrdige Fru Maren Juel til Ryhiere, s. Erick Rosenkrans Efterleverske". Denne Sten er 1886 indsat i Kormuren. Under den var en muret Grav, hvori laa Levninger af en med Læder betrukken Kiste med Messingsøm og af Liget, deriblandt Haaret. Ligeledes fandtes en Messingplade med følgende Indskrift: Her under hviler erlig och velbyrdige Frue Marenn Juel til Ryberg, som hafde erlig och velbyrdige Mand Erich Rosenkrandts til Langtinnde, och døde hun paa hendis Gaard Hanberg Hovsgaard den 7 Maji 1624 ock var hun fød . . . . . Gud gifve hinde en glædlig och ærefuld Opstandelse med alle Christen paa Domme Dag.

Under Prædikestolen har været Begravelse for Løjtnant Muus, der havde deltaget i Frederik IV's Krig med Sverig, været i svensk Fangenskab,

men flygtede fra Göteborg til Skagen og boede siden i Sevel paa Rydhave Gods. Hans Kaarde, der hang paa den søndre Kirkemur, blev solgt for faa Aar siden. Muuses Ben ere ogsaa udførte til Kirkegaarden. Muus boede 1742 i et Hus i Sevel, hvor samme Aar Kaptejn Svarto boede i et andet Hus.

I Kirkegulvet ligge 2 Ligstene med udslidte Indskrifter, der vistnok have ligget over Præsters Begravelser.

Om Sevel og Trandum Kirker findes Oplysninger i Saml. til jydsk Hist. og Topografi 2. R. II. 269—71 af Lærer P. Kristensen i Mundbjerg, der iøvrigt har meddelt mangfoldige Oplysninger til Beskrivelsen af Ginding Herred.

Trandum Kirke.

Denne Kirke blev opført 1891 under Ledelse af Arkitekt Veber for 18—19000 Kr., af hvilke Staten gav 13120 Kr. og Resten indkom ved frivillige Bidrag. Den indviedes 17. Dec. 1891. Den er opført af Mursten og er takt med Skifer. Taarnet er 20 Alen højt. I Altertavlen er indsat et Kristusbillede af Gibs, givet af Sagfører Aggerholm i Holstebro. Klokken er støbt i Skive.

I Kirken hænger Nøglen til den gamle Kirke, der har været opbevaret i Trandum Kirkegaard siden den gamle Kirkes Nedbrydelse. Den ny Kirke er opført paa samme Plads som den gamle. Da

Pladsen blev ryddet 1882, fandt man 50 Læs utilhugne og 2 tilhugne Kampesten. Kirken har været omtrent 22 Alen lang og 14 Alen bred, af samme Størrelse som den gamle Del af Sevel Kirke. Den har haft Taarn, og det er muligt, at deri har været Hvælving, ligesom der fandtes Menneskeben under en stor flad Sten under Taarnet. Det vides endnu, hvor de gamle Alterstager findes, Døbefonten skal findes i Grove i Salling, hvor den bruges som Svinetrug, og Alterbordet skal være den Sten, der ligger foran Indgangsdøren paa Ny Stubbergaard. Paa Gammel Stubbergaard har været opbevaret en Prædikestol, der vel ogsaa hidrører herfra, thi i Klosterets Kirke har der næppe været Prædikestol.

Det var 12. Jan. 1554, at Iver Juel udvirkede en kgl. Tilladelse til at nedbryde Trandum Kirke og bruge den til Sevel Kirkes Bygning, hvorefter begge Sogne skulde slaas sammen til et. Han skulde til Gengæld altid holde Sevel Kirke vedlige, udlægge en god Præstegaard dertil og sætte en lærd Mand til Sognepræst, som dog først skulde examineres af Superintendenten.

Sognemændene i Trandum syntes ikke om dette, og turde vel ikke gøre noget derimod, saa længe Iver Juel levede, men 1558 stævnede de hans Enke Fru Mette Munk, fordi han havde ladet nedbryde deres Sognekirke, „som stod vel opbygget og opmuret med hugne Sten og takt med Bly og vel flyet udi alle Maade, og den aldeles ødelagt og

andensteds bortført", saa de nu havde en Mils Vej til Sevel Kirke, og det en ond Vej over Kær og Moser, Bække og Aaer, saa mange nødedes for samme lange og onde Vej om Vinterdagen at blive fra Kirke og Guds Ord og mange gamle Folk ikke kunde komme hjem derfra, hvorfor de bleve forsømte. Da tilmed Kirken var saa vel opbygget og takt med Bly og Trandum Sogn var et stort og godt Sogn, som vel kunde føde en Præst, mente de, at Iver Juels Arvinger vare pligtige til at opbygge Kirken igen.

Fru Mette svarede, at hendes Husbonde havde ladet Kirken afbryde ikke af sit eget Hoved, ikke heller til sin Nytte, Gavn eller Fordel, men efter Kongens Tilladelse og paa sin egen Bekostning og lod den forbygge paa Sevel Kirke. Hun fremlagde et Syn over Sevel Kirke, hvori det hedder: „Først forfore de forskrevne Kirke udenom, da er den vel opmuret med huggen Sten altsammen, baade Taarn og Kirke, og er den ny Mur, som er tilbygget, 63 Alen rundt udenom og er takt med Bly alt sammen undtagen Taarnet, som ikke endnu er fuldkommet, og inden udi er det en skøn, rum, fuldkommen Kirke med Skamler og Bærelse, saa den fri kan forsvare sig for en Landskirke". Fru Mette dømtes ogsaa paa Kongens Retterting 1558 fri for Tiltale[100]).

Ogsaa Trandum Præstegaard fremkaldte en Del Strid.

1547 stævnede Iver Juel til Stubbergaard Mogens Munk til Volstrup for Trandum Kirkegaard og fremlagde et Tingsvidne af 1544, at 24 uvillige, trofaste Dannemænd havde vidnet, at Hadderup og Trandum Kirke havde ligget til Stubber Kloster og de, der havde haft Klosteret i Forlening, havde holdt Kapellan til disse to Kirker og Sognemændene havde givet Tiende og Præsteredsel til Klosteret, saa længe til Hr. Hans havde faaet Hadderup Kirke og Præstegaard af Iver Juel og er hans Kapellan. Priorissen Elsebe Ryttersdatter og menige Konvent i Stubber Kloster havde Aaret i Forvejen udgivet et Brev, at Biskoppen i Ribe for Villie og Venskab en Tid havde forlenet Mogens Munk med Trandum Præstegaard og at de to Kirker, saa længe nogen kunde mindes, havde ligget til Klosteret, og Forstanderne havde holdt een Kapellan til dem og en anden Kapellan til Sevel Kirke. Iver Juel lod ogsaa fremlægge Kongens Forleningsbrev af 1542, at det var ham tilladt at beholde nævnte Kirke til Jomfruernes Underholdning tilligemed Tienden af Hadderup og Sale Kirker, men naar Jomfruerne alle vare døde, skulde Tienderne og Herligheden komme tilbage til Kronen.

Derimod lod Mogens Munk fremlægge et Brev fra 1546, at den Præst, som havde Trandum Sogn, med Biskop Hans Tavsens Samtykke havde undt Mogens Munk Trandum Præstegaard, imod at denne gav Præsten den Kornrente, som skulde gaa deraf. Herredagsdommen faldt dog saaledes, at

Iver Juel skulde beholde Præstegaarden efter det kgl. Forleningsbrev [1]).

Af et Reskript af 17. Marts 1570 ses det, at Trandum Præstegaard var benyttet af Præsten i Sevel som ret Præstegaard til Trandum Kirke, men efter Fru Mette Munks Oplysning havde hun og hendes Husbonde udlagt Præsten en anden Gaard, forat han kunde bo nærmere ved Sevel Kirke, og de havde annammet Præstegaarden til sig, hvorfor Kongen ogsaa tillod, at hun beholdt den, uagtet Peder Munk til Estvadgaard gjorde Fordring derpaa. Alligevel fik Frands Rantzau 1. Maj 1597 Kongens Brev paa at annamme en Kirkegaard, som kaldes Trandum i Gjedding Herred, som Peder Munk til Estvadgaard havde haft i Værge og Forsvar.

Præster.

Enevold c. 1557.
Niels Villadsen 1558—1606.
Bertel Lavridsen 1606—36.
Jørgen Lavridsen Friis 1637—43.
Søren Christensen Gjødstrup 1643—50.
Knud Jørgensen Kolding 1650—70.
Hans Gregersen Hvid 1670—89.
Villads Johansen Borchsenius 1689—97.
Mag. Jakob Madsen Scharschou 1697—1732.
Hans Andresen Gjesten 1732—74.
Ove Andersen Thorning 1774—1801.
Rasmus Hørning 1801—31.
Martin Hartmann Lund 1832—35.

Hans Jakob Bøtcher 1836—55.
Peter Johannes Bøtcher 1855—86.
Carl Valdemar Prætorius 1886.

Hr. Jørgen Lavridſen Friis er bekendt for ſin ſørgelige Skæbne, ſom han ſelv paadrog ſig ved ſit theologiſke Rethaveri paa Tider, da der nøje vogtedes paa alt, ſom havde det mindſte Skin af Branglære. Han var Hører ved Viborg Latinſkole og blev yndet af Knud Gyldenſtjerne til Stubbergaard, ſom bevirkede, at han 1637 blev Præſt i Sevel. Han viſte ſig ſnart ſom en nidkjær Præſt, der gjorde ſig yndet baade af Herſkabet og Biſkoppen, idet han optraadte ſkarpt mod gængſe Synder. Paa den Tid var den lærde Holger Roſenkrantz kommen i Forlegenhed paa Grund af ſin Lære om de gode Gærningers Fornødenhed, og han lod oftere Hr. Jørgen hente til Viborg forat høre hans Mening om ſine Skrifter, ligeſom denne ogſaa paa Opfordring i Fortrolighed tilkendegav ſin Mening ſkriftlig, hvor han ſynes at være gaaet temmelig yderlig i at nægte gode Gærningers Betydning. Hvad han havde ſkrevet, blev i alle Fald til hans Skade ſenere, ligeſom ogſaa at han fremdrog ſin Mening om Retfærdiggørelſen i Prædikener og ved andre Lejligheder.

Knud Gyldenſtjerne døde ſnart, efterat Hr. Jørgen var kommen til Sevel, og hans Enke, Fru Kriſtence Juel opholdt ſig derpaa en Tid paa en Gaard, hun havde i Norge, men da hun kom tilbage, fattede hun Uvillie mod Præſten. Hun var nemlig

af et melankolsk Sindelag og var ængstet for sin Salighed, hvorfor hun indrettede selvvalgte Bedetimer og en Fastedag hver Uge til sit Sinds Beroligelse. Hr. Jørgen advarede hende mod Overdrivelser baade i private Samtaler og i sine Prædikener, idet han baade af Pauli Breve og Luthers Skrifter viste det urigtige i Udvælgelsen af visse Dage til særlig Bod. Hun bad ham ofte hjem til sig og de disputerede ofte. I Byghøsten 1641 gav hun ham Bent Thorsens Bog „Aandelige Rustkammer", der var udkommen 1623, og bad ham om hans skriftlige Betænkning, i hvilken han derpaa advarede hende mod den almindelige Vildfarelse om Pønitens, om hvilken Forfatteren havde udtrykt sig, at dette var det rette Middel, hvorved Syndere bleve Venner med Gud.

Et halvt Aars Tid efter faldt hendes Søn „en fin adelig Dreng" i en besværlig Sygdom, hvorpaa Præsten kaldtes op til Stubbergaard forat give ham Nadveren og holde en Trøsteprædiken, og ved denne Lejlighed takkede Fruen ham paa det venligste og brugte de Ord, at til visse Tider havde et og andet i hans Prædikener stødt hende, naar han havde talt om selvvagt Faste og stedsevarende Suk og Hylen, men paa denne Prædiken havde hun intet fundet at udsætte. Præsten, der ikke havde anet Uraad, bad nu om nærmere Forklaring, men hun paastod ikke at have Tid og bad ham om skriftlig at opsætte sine Tanker om Bod og Bodsøvelser, hvilket han ogsaa gjorde.

Nu hørte han ikke noget til denne Sag førend 3. Pinsedag 1642, da han var indbudt til Stubbergaard tilligemed Provsten og en anden Nabopræst. Fruen havde da som tilfældig lagt en Bog paa Bordet og da de 3 Præster samtalte om den, traadte Fruen til og sagde, at hun vilde give meget til, at hendes Præst vilde holde sine Prædikener anderledes, men da han mærkede, at man vilde fange hans Tale, ytrede han kun, at han ikke lærte andet end Guds Ord. Fruen viste ham ogsaa ellers al Venlighed baade nu og i den følgende Tid.

8 Uger efter viste Provsten ham et Missive fra Biskoppen, hvorved det blev ham paalagt at forklare sin Lære om Pønitens og dens Nødvendighed; han anede ikke, at det var Fruen, der havde fremkaldt dette, men troede, det hidrørte fra Fjender, der paa anden Maade vare stødte af hans Forkyndelse. Han bragte ogsaa Sagen frem paa Prædikestolen og udtalte sig der efter sin Overbevisning. Imidlertid kom Fruen til Skade, hvorfor han paa hendes Opfordring 11. Søndag efter Trinitatis holdt en Fropræditen paa Gaarden, i hvilken han undgik alle Tvisteemner. Samme Uge kom Biskop Hans Borkersen til Stubbergaard, og Hr. Jørgen kaldtes om Onsdagen op, hvor han uventet traf Provsten og en Samling Nabopræster. Her foreholdtes ham en Række Klagepunkter, som Fruen havde opsat og som han opfordredes til at besvare; videre fremlagdes 3 af hans egne Skrivelser til hende, af hvilke de 2 fandtes fuldstændig overensstemmende

med Skriften, men den tredie var Betænkning over Bent Thorsens Bog, om hvilken han udtalte, at hans Mening alene havde været at berolige Fruens Samvittighed. Uagtet Sagen for ham selv og Nabopræsterne syntes at skulle faa et heldigt Udfald, paalagde Biskoppen ham dog at give et skriftligt Svar paa Ankepostserne inden næste Morgen og næste Dag møde i Kirken.

Fruens Anklage bestod i, at han havde sagt:

1. At vi ere blevne aldeles salige i Daaben paa engang, saa at alle vore Synder, de forbigangne, nærværende og tilkommende, ere os da aldeles forladte og vi da have bekommet Retfærdighed.

2. Hvo, som er døbt og tror, han har sin Salighed fuldkommen paa een Tid, og om han end falder i grove Synder, saa mister han ikke derfor Naaden, thi falder du, saa falder ikke Naaden, og enten du staar eller du falder, saa staar Naaden dog lige fast.

3. At ingen derfor maa eller kan sige: Jeg haaber vist at blive salig, thi vi ere nu allerede salige.

4. Hvorfor og ingen skal søge efter sin Salighed eller at komme i Venskab med Gud ved vor usle Pønitens, Fasten, Hylen, Beden eller andet sligt, thi vi have Guds Naade og vi ere salige, hvi søge vi da efter det, vi have.

5. Ingen maa heller gøre Pønitens i den Mening, at han da vil først faa Guds Naade, men han skal først tro, at han har Guds Naade og

Syndernes Forladelſe, og ſiden gøre Pønitens til en Taknemlighed og til at dræbe den gamle Adam.

6. At vi og ligge paa vore Knæ og hyle og bede Gud om Syndernes Forladelſe, ſom vi allerede dog have, er ligeſom en, der kunde have en god Ven, ſom han dog vidſte, at det var ret hans fuldkommen gode Ven og han dog ligevel vilde gaa til ham og bede ham om Venſkab, var det ikke, ligeſom han vilde ſpotte ham i hans aabne Øjne?

7. Du kommer for Skrifteſtolen, der ſkriger du, der hyler du og vil i ſaa Maade ſøge og ſøge efter din Salighed, da mener du, at du har udrettet det ret vel og du gør Gud en ſtor Venneære dermed, thi du vil ikke tro ham, at han paa engang har gjort dig ſalig i den hellige Daab.

8. Det førſte, han kom her, brugte han og ikke den Maade med Daaben, ſom ſædvanligt er.

9. Adſkillige af vore danſke Bøger, ſom vi fattige ſimple Folk brugte os til Trøſt, har han paa Prædikeſtolen ſagt, det var en Djævels Lærdom.

10. Dette og meget andet mere, ſom paa adſkillige Tider er talt, ſynes mig er meget urimeligt talt og langt i en anden Mening, end jeg nogen Tid før har hørt, og i Synderlighed, efterdi Pønitenſe, Faſten, Bøn og anden ſlig gudelig Øvelſe enten herved noget forbydes eller og herved ſættes af deres rette Brug og Mening, med mere, ſom jeg viſt formener dermed til Sikkerhed og Tryghed gives ſtor Aarſag; jeg, Gud ſke Lov, vel veed, at ingen Menneſke ved nogen Pønitenſe, Faſten, Bøn eller

nogen anden Gærning kan udrette eller fortjene det ringeſte i ſin Saligheds Sag, men at Kriſtus os det alene ved ſin Pine og Død har fortjent. Og nu er det, han os udi ſin Prædiken lærer ganſke og aldeles imod det, ſom han i Begyndelſen prædikede for os, ſom jeg med hans Prædikener og Breve, han har ſkrevet mig til Norge, vil beviſe, ſaa man ved ikke, hvilket man ſkal tro, det førſte eller det ſidſte. Han har og nogle Gange ſagt, at han nu paa 2 Aars Tid har prædiket Guds Ord ret klart og rent, og her paa dette Sted kunde de faa det ret forklaret. Anno 1642, d. 22. Auguſti.

Saa tidlig Menigheden kunde blive ſamlet næſte Morgen, mødte Biſkoppen, Provſten og Præſterne i Sevel Kirke og Biſkoppen holdt derpaa Overhøring af hele Menigheden, gamle og unge, men fandt ikke noget miſtænkeligt i deres Tro, hvor flittig han end udſpurgte, ja han udtalte endog baade i Kirken og ſiden over Bordet ſin Tilfredshed med Menighedens religiøſe Opvakthed, hvilket han ogſaa ſiden maatte tilſtaa paa Varde Landemode.

Præſten, der havde maatte udføre ſit Forſvarsſkrift i ſtor Ilfærdighed og ikke engang fik Tid til at ſe det igennem, fordi Biſkoppen rev det til ſig, fulgtes derpaa med de andre Præſter til Stubbergaard, hvor hans Skrift blev oplæſt. De andre Præſter mente vel, at nu var den Sag klaret, men efterat Biſkoppen havde holdt Raad med Fru Kriſtence, Provſten og Fogeden i Fruens Kammer, kom han ud og paalagde Hr. Jørgen indtil videre

at afholde ſig fra Prædikeſtolen. De andre Præſter bad vel Biſkoppen om at tænke over Sagen i Ro, og Hr. Jørgen ſpurgte om, hvad det i Grunden var, man klagede over, hvorpaa Biſkoppen kort ſvarede, at han havde dadlet Pønitens, og det var Grunden.

Hr. Jørgen tyede nu til ſin Menighed. Næſte Søndag, 28. Avg. udſtædtes i Sevel Kirke følgende Vidnesbyrd af 24 Mænd:

„Der Prædiken og Gudstjeneſten var endt, fremkom vor kære Sognepræſt hæderlig og vellærd Mand Hr. Jørgen Lavridſen og udi god Lyd tilſpurgte os menige Sognefolk, hvorledes han ſig i Lærdom og Levned ſkikket og forholdt har, ſiden han blev vor Sognepræſt, om nogen af os vidſte ham noget med rette at kunne beſkylde andet end det, ſom ærligt og kriſteligt er, at vi vor Sandhed med ham derom vilde vinde og bekende, hvortil vi 24 Mænd da ſaavel ſom menige Sognefolk ſtrax ſvarede, vunde og bekendte alle og enhver, ikke uden Suk og megen Graad, at forſkrevne Hr. Jørgen Lavridſen, vor kære Sjæleſørger, har baade i Lærdom og Levned, ſiden han blev vor Sognepræſt, ſkikket og forholdt ſig imod os alle og enhver ærligen, kriſteligen, troligen og vel, ſom en retſindig Guds Ords Tjener vel ſømmer og anſtaar, og i alle Maader maa vi ærligen høre og ſvare, ſaa Ingen af os vidſte ham med rette andet at kunne beſkylde i nogen Maade end det, ſom retſindigt, ærligt og kriſteligt er i alle Maade, men vi takke ham alle

og enhver af Ære og godt, hver for sin Anpart, for al sin tro Tjeneste og Omgængelse i Kirken og uden Kirken, saa han maa fri have sit Skudsmaal videre til os alle, i hvor, naar og hvor Behov gøres".

Biskoppen har dog betænkt sig nogen Tid, thi først 12. Sept. sendte han Underretning om Sagen til Kanslerен[2]). Han havde i sin sidste Visitats erfaret, „noget nyt og særdeles at anspindes og opkomme her i Stiftet, nemlig udi Sevel Sogn ved Stubbergaard, Religionen angældende, hos Sognepræsten sammesteds Hr. Jørgen Lavridsen Friis, hvorudinden adskillige kalviniskske saavel som andre flere Griller og Irringer noksommeligen formærkes". Han havde derfor forbudt ham Prædikestolen og bad om Kanslerens Raad, om Sagen først skulde indstævnes til Landemode eller henføres til Bispernes Raadslagning eller det theologiske Fakultet ved Universitetet, eller om han selv skulde overveje Sagen i Forening med Fakultetet, paadet alt kunde ske Guds Navn til Ære, den kristne Kirke til Rolighed og Opbyggelse og ingen Menneske til Forargelse.

Med Biskoppens Skrivelse fulgte Kopi af Præstens Trosbekendelse, der lyder saaledes:

Gud give mig det at svare til disse Punkter, hans Navn kan komme til Ære, hans Rige til Forfremmelse for Jesu Kristi Skyld, ikke os Herre, men dit Navn Ære for din Naade og Sandheds Skyld.

1. Lutherus: Daaben gør et Menneſke ganſke paa engang ren og ſalig, ſaa at til Saligheds Hovedſtykke intet mere udkræves end ſaadan Tro, nemlig at tro, at vi udi Daaben af Guds Naade ere blevne ſaa ſalige; derfor efter Lutheri Tro og Mening ere vi af Guds Naade udi Daaben ganſke blevne ſalige paa engang, det er, efter Samvittigheden fuldkommelig renſede og frelſte fra alle Synder paa engang, ſaa at alle vore Synder, fremgangne, nærværende, tilkommende, ere da druknede i Havſens Dybhed, ligeſom Pharao med al ſin Magt, og borttagne paa een Dag, det er: tilgivne og forladte. Thi de ere ikke ſaa borttagne, at Synden og det Onde jo hænger ved os indtil Døden og Graven, men ſaa at Synden ikke tilregnes, ſom jo har mi:tet ſin Kraft til at ſkade og fordømme en arm Samvittighed i Kriſti Blod alene. Ja, hvorfor ſkulde vi ikke være ſaa frelſte i vor Daab? Ere jo alle Synder, fremgangne, nærværende, tilkommende, mange hundrede Aar tilforn, nemlig paa Korſet paa een Dag borttagne ved Kriſti Død alene. (Zach. 3., Col. 3., Ebr. 1.). Men Gud give os Alle ſin Naade ſaadant at tro hjertelig, thi uden ſaadan Tro gavner det aldeles intet. Evig Retfærdighed er jo os tilført ved Kriſti Død alene og i Daaben ſkænket til evig Trøſt i al vor Nød, og beſynderlig naar vi komme i Død, men uden vi med en Hjertens Tro ſaadan naadig Skænk og Gave annamme og tilegne os, gavner den ikke heller os i nogen Maade og Ingen ſynder med fri

Villie paa denne Trøst, thi de, som saa synde og blive varagtige indtil Enden, som mange desværre gøre nu, allermest mod Enden efter Kristi egen Spaadom, de have ingen Lod eller Del i denne evige Trøst, men de høre hen i en anden Bad, som ikke er Daaben, men den Pøl, som brænder med Svovl og Ild til evig Tid.

2. Hvo, som er døbt og tror af Hjertet, han har sin Salighed fuldkommen paa een Tid, nemlig efter den Mening, som nu sagt er, og om han end falder i grove Synder, saa mister han derfor ikke Naaden, saa at hun skulde være ganske og aldeles forloren og borte, som jo staar fast paa Guds Side ved Jesum Kristum, thi falder du, siger Luther, Naaden falder ikke derfor, ellers maatte Gud og selv falde, som har lovet for Kristi (Skyld) alene at holde saadan Naade evindelig (Psal. 111 og 117), og staar denne Naade og Naadsens Pagt om Synd ernes Forladelse ikke paa os eller paa vor Gøren og Laden, som den gamle Lovsens Pagt, men paa Guds Barmhjertighed i Kristo og paa Guds Ord og Befaling, grundfæstet paa den rette gyldne Grund, som er Guds Søns Blod alene, og han endnu byder for vor arme Samvittighed, at den skal staa fast og uryggelig evindelig, ikke falde om, naar vi falde, ikke heller staa op, naar vi staa op igen af Synden, men der staar hun efter Guds Villie saa hen paa Guds Befaling og Anordning, at hver arm Samvittighed hvert Øjeblik i Troen maa holde sig til saadan Naade i Jesu Navn og

ſtedſe finde Syndernes Forladelſe for Kriſti (Skyld) alene af blotte Naade.

3. Ingen derfor efter Evangelii rene og klare Sandhed kan komme til med rette at ſige: Jeg haaber at blive ſalig, nemlig i den Mening ſom nu ſagt blev i den førſte Punkt, efterdi vi af Guds Naade ere udi Daaben allerede blevne ſaa ſalige efter den Mening i ſamme førſte Punkt.

4. Hvorfor den ſtedſevarende Søgen og Leden efter det, vi allerede af Guds Naade have, ſom er Daabens Salighed, er mere en Utaknemlighed og Foragt end en Gud tækkelig og behagelig Tjeneſte, ſaa er vor ufuldkomne og i Guds hellige Aaſyn usle og elendige Pønitenſe, ſom jo ikke der beſtaar, det er: vor Anger og Ruelſe, Rettelſe og Bedring, ingenlunde Vejen til Faderen eller det, hvorved vi kan komme til Faderen og hans Naade, ja end ikke det i os er Vejen til Faderen, Naade og det evige Liv, ſom alene fatter Kriſtum, nemlig Troen, Guds naadige Skænk og Gave, men Kriſtus alene, den anden Perſon udi Guddommen, ſaadan en høj-mægtig Perſon med ſin Gang til Faderen, han er alene Vejen og det, hvorved vi kan og ſkal komme til Guds Naade, Syndernes Forladelſe og det evige Liv; paa denne Vej kommer en arm forſtrækket Samvittighed formedelſt Troen alene til hans hellige Navn og paa vor Side ikke ved noget andet Middel, være ſig enten Anger, Bedring, Faſten, Hylen, Beden, men efter den rene Evangelii Sandhed ved Troen alene, ſom er en Hjertens Tillid til den Herre

Jesum, at han med sin Gang til Faderen har beredt os de evige Boliger. Nu kan jo ikke Troen til Jesum defineres eller beskrives ved Anger, Bedring, Beden eller noget saadant, men Troen er en Hjertens Tillid. Men hvor en retskaffen Tro er, der maa og saadant være og endelig følge med Troen.

5. Jeg hader af mit Hjerte al den falske Mening hos Pønitensen, at man tilskriver hende det, Kristo alene tilhører. Derfor er vor Pønitens ikke det rette Læskevand, som udslukker Guds evige Vredes Ild, ikke heller det, som betaler for vore Synder, ja end ikke Troen til Kristum er det, som betaler, udslukker og forliger her, men Kristi Blod, Pine og Død alene, som har saa længe siden efter Faderens Villie betalt, udslukket og forligt fuldkommelig, hvilket dog ikke gavner nogen, uden man med en Hjertens Tro og Tillid annammer og tilegner sig saadanne Velgærninger. Have vi allerede saadan Naade udi Kristo, hvad skal da den almindelige og idelige Søgen ved Pønitens, Fasten og andet saadant, efter det vi allerede af Guds Naade have? Ville vi nu først søge det ved vor Pønitens, som Gud længe siden har skænket os uforskyldt og for intet i Kristo Jesu og vil have Ære og Tak derfor endelig uden Afladelse af os Kristne og salige Guds Børn. O, det er høj Tid, at vi nøjes gærne og takke Gud stedse af Hjertet for saadan naadig Skænk og Gave og ellers ved daglig Pønitens drukne og dræbe den gamle Adam, Gud til Ære. Men saadan Pønitens skal komme af Troen, om den skal

behage Gud. Vi skal efter Evangelii Sandhed først tro af Hjertet, at vi have Naade og Forløsning formedelst Guds Søns Blod, saa er vore Synders Forladelse. Denne Tro er den rette Tro, paa hvilken den ganske Kirke staar i Kristo Jesu fast, saa at naar denne Tro er borte af Verden, er der ingen Kirke mere paa Jorden, men af den Hjertens Tro skal Pønitensen gaa, saa er den behagelig. Ingen derfor i denne Mening gøre Pønitense, at han derved nu først vil faa Naade, ligesom han aldrig havde faaet Naade, eller ligesom han havde ingen Naade for Kristi Skyld, thi hvad Naade vi have i Kristo, er tilkendegivet, alene at man med en Hjertens Tro og Tillid saadan Naade annammer og sig tilegner, ellers gavner den ikke.

6. Efterdi Guds Naades Findelse og Følelse udi Hjertet er endnu svag hos os troende, saa bede vi daglig om Synd[e]rnes Forladelse, saa vil og Gud, at vi udi vor store Svaghed og Skrøbelighed skal ære ham med denne Bøn, som Børn deres Fader, de fortørne, som den femte Bøn tilholder, dog at vi stedse trøste os med Daabens Saligh[e]d og dermed alene stille vore urolige Hjerter tilfreds og derhos at vi for alting tage os Vare for den stedsevarende Søgen og Leden efter det, vi allerede af Guds Naade have, og for Uagtsomhed, Utaknemlighed, hemmeligt Afguderi i Hjertet, thi det hoffærdige og trodsige hviler ikke.

7. Hvad det syvende Punkt er anlangende saavel som de efterfølgende, da kan mine Ord

og Mening vel agtes af det, som allerede sagt er saavel som af mine Breve ydermere. Det rene Evangelium har tynd Lykke altid, i Kristi, Pauli, Luthers Tid og endnu paa denne Dag, at den største Part misbruger saadan Trøst til stor Sikkerhed og Tryghed, men de gode Mænd lade ikke derfor af at prædike Evangelii Sandhed; er Verden ikke tjent dermed, saa ere de arme Samvittigheder tjente dermed. For Zions Skyld vil jeg ikke tie, siger Esaias.

Det rene Evangelium vel prædiket og fremført er aldrig Aarsag til noget ondt, men alt godt, men det gør Menneskens Vanart og Djævelen allermest, som hidser og skynder Folk til at synde paa Naade, nu allermest det rene Evangelium til Vanære. Hvordan jeg har været i mit Embedes Begyndelse i Lærdom og Levned, erindrer jeg mig ikke nu i alle Maader, mig er vel siden kommet saa meget for i mit høje og besværlige Kald og Embede, men det veed jeg, at vi lære, mens vi leve, og den rette Oplysning kommer af Guds Naade efterhaanden jo mere og mere og vil jo ikke komme paa een Dag. Gud give os alle den rette Oplysning for Kristi Skyld alene.

Dette jeg paa denne korte Tid af Guds Naade kunde svare saaledes, hvad mine Ord og Mening er, som jeg ofte af Prædikestolen tilkendegivet har, bedende for Guds Æres Skyld ydmygeligen, alting maatte dog optages i den bedste Mening.

Denne altſaa i Ilfærdighed nedſkrevne Bekendelſe, ſom han ikke fik Tid at ſe igennem i Degnens Renſkrift og hvorom han ſelv ſenere ſiger, at den derved var kommen til at indeholde nogle dunkle Sætninger, blev Grundlaget for den følgende Anklage. Iſtedenfor at ſøge at ſlette, hvad han havde ſagt i Ubeſindighed, thi i Virkeligheden var Hr. Jørgen ganſke viſt i fuldſtændig Overensſtemmelſe med den orthodoxe Lære, vedblev han tvært imod ſtivſindet at forſvare, hvad han engang havde ſagt, og dette blev hans Ulykke.

Hr. Jørgen ſøgte i den følgende Tid Fruen flere Gange, og hun viſte ſig meget venlig imod ham, beholdt ham hos ſig ved Maaltidet, udtalte, at hun ofte havde ſagt og ſagde endnu, at han havde tjent Gud og Menigheden tro og af Hjertet, og lovede at være hans Velynder og Veninde. Da han fik at vide, at Biſkoppen havde ført Sagen frem for de høje Myndigheder, gik han igen til hende og fortalte, at han nu var nødſaget til at drage til Kjøbenhavn og tale ſin Sag, hvorpaa hun fremdeles tilſagde ham ſit Venſkab. Der er noget uforklarligt ved Fruens Opførſel. Hun var formodentlig en vankelmodig Karakter, der godt kunde lide Præſten perſonlig, men i hans Fraværelſe lod ſig beſnakke, maaſke af Fogeden og Provſten, til at optræde ſtrængt mod den vildfarende Hyrde.

Medens han var i Kjøbenhavn, opſøgte han Kanſleren og det theologiſke Fakultet, der efter hans Opfattelſe var gunſtig ſtemt imod ham. Men i

hans Fraværelse lod Fruen Menigheden samle i Kirken og ved Provsten i Fogdens Nærværelse udspørge om Præstens Udsagn til forskellige Tider, og da disse Spørgsmaaal gjordes i Retning af at skade Præsten og bleve snedig fremførte, lykkedes det at faa flere graverende Udsagn frem.

Præsten stævnedes for Varde Landemode. Her maatte han forsvare sig for disse opfangede Sætninger. Naar han saaledes skulde have sagt, at han paa 2 Aars Tid havde prædiket Guds Ord ret klart og rent, kunde han svare dertil: „Saa taabelig og daarlig ere mine Ord aldrig fremkomne. Vel muligt, jeg har ingenue konfiteret (enfoldig bekendt) mine Forfremmelser i Guds salige Kundskab med Hjertens Taksigelse, som jo enhver bør at gøre til Guds Ære.“ At han skulde have sagt, at her paa dette Sted blev Guds Ord ret forklaret, forklarede han saaledes: „Der var nogle af mine Tilhørere, som altfor meget søgte fremmede Kirker, hvilke jeg bad, at de dog skulde søge udi deres egen Sognekirke, og vel muligt da har sagt til dem, at de ligesaa vel kunde der faa Guds Ord ret forklaret som andre Steder“.

Paa dette Landemode fremkom Domprovsten, Holger Rosenkrantzes Søn Jørgen Rosenkrantz til Kjeldgaard, der var gift med en Broderdatter af Fru Kristence Juel, der bar samme Navn som hun, og tiltalte Hr Jørgen paa den haanligste og ubehageligste Maade, ligesom han fremlagde dennes Brevveksling med hans Fader, der netop var død

kort i Forvejen. Da Lensmanden imidlertid ikke var tilstede, opsattes Sagen til Ribe Landemode i Januar, der igen blev udsat, fordi Biskop Hans Borkersen døde i Januar 1643.

Hr. Jørgen havde den Tilfredsstillelse, at hans Sognefolk ikke glemte ham. Uagtet de vidste, at deres Herskab var Ophavsmand til Præstens Ulykke, sendte de en Mand til Ribe med et skriftligt Vidnesbyrd, der var udstædt af alle Bønderne i Sognet. De skrev her:

„Begære i al Ydmyghed og Underdanighed af fromme Mænd og gunstige Herrer, som d. 16. Januarii udi Ribe formodendes vorde, da at sige og dømme paa vor kære Sjæleførger Hr. Jørgen Lavridsen, for hvis han kan være angivet for, at eftersom fornævnte vor kære Sognepræst har i Kirken og uden Kirken med Prædiken og Sakramenterne at betjene, Husene at besøge, Ungdommen at undervise, udi Liv og Levned og Omgængelse saa skikket og forholdt sig, at vi ikke i nogen Maader vide ham andet at beskylde, end det som kristeligt er, siden han blev vor Sognepræst og efter hans Sognevidnes Indhold, at vi da maatte beholde ham til vor Sjæleførger, dersom han befindes retsindig at være, som vi med Guds Hjælp forhaabe visseligen. Dette bede og begære vi for Guds Skyld, ville igen være og findes eder alle og enhver tjenstvillige efter vor fattige Formue og vi ønske alle og enhver uden Afladelse, at denne Sag maatte jo snart paa alle Sider komme til en god Rolighed, hvortil I fromme

Herrer for Guds Skyld ville hjælpe, det Gud eder rigeligen belønne. Denne er saaledes vor ydmyge og underdanige Begæring, hvilken da at fremlægge udi Ribe for Retten paa forskrevne Dag, som er den 16. Jan. førstkommende, vi forbenævnte alle og enhver give vor Fuldmagt denne nærværende Jep Pedersen i Duholm, vor kære Medbroder".

Paa Ribe Landemode 21. Juni 1643 afsagdes følgende Dom af Befalingsmanden paa Riberhus Gregers Krabbe, Iver Vind til Nørholm, kgl. Sekretair og Befalingsmand paa Lundenæs, og Biskop Erik Monrad:

„Efter skriftlig og lang Forhøring, da den ene med den anden ham alvorligen adspurgte om hans Lærdom og ubrugelige af mange hidindtil tilforn ej hørte Maneer, høje og dybe Ord for den simple og enfoldige Menighed, svarede han i al Ydmyghed, sig det at have gjort, at Jesu Ære maatte blive ren, som det og af alle hans Erklæringer er at eragte, saa vidt de billigen anses.

„Saa have vi da udi denne høje Sag og Manges Salighed anrørende flittig og for Guds Aasyn os med forbemeldte gode lærde Mænd (Provsterne) længe beraadført, hvorover alle, tilstede vare hos os, Gejstlige, hæderlige, lærde og velbedagte Mænd, efterdi Hr. Jørgen ikke var nogen vildfarende Mening tilhængig, hvorfra han sig efter sin Mening erklærede, han, som ellers havde ført et ret præsteligt Levned, syntes betænkeligt saadan en skikkelig og velbegavet Mand at skulle komme

udi nogen Elendighed, om han maatte benaades, efterſom endnu med Lærdom og Levned ved Jeſu Hjælp han visſeligen og viſeligen kunde mange til Salighed befordre.

„Da efter Tiltale, Genſvar og denne Sags Lejlighed og endog vi finde ham nu i Lærdommen at være ren efter hans Erklæringer, have vi dog ikke vidſt ham at kunne uſtraffet holdes til gode, at han, ofte ombedet og advaret, alligevel mod Ordinanſen:

„1. Ej ſaa varlig har talt om ſaadan høj Troens Artikel, ſom langt og vidt overgaar Fornuften, hvorover enfoldige Folks Sind forſtyrres, efterſom i ſaadanne høje Sager menneſkelig Skæl lader ſig lettelig forarge.

„2. Ej heller med ſaa klare og velforſtandige Ord bekvemmelig fremſat det, ſom mørkt og uforſtandigt er.

„3. Har og faſt ſtraffet (dadlet) den falſke Mening, ſom han ikke havde nogen Frygt for i ſin enfoldige Menighed, havde og intet hørt af.

„4. Saa har det ladet ſig og anſe, han derudi vilde bevise ſin Visdom og Skarpſindighed.

„5. Ej ladet det blive ved Lærdommens Enfoldighed, ſaa at det ſamme og hørtes af ham ſom af alle andre, og Folket ſaa noget des visſere kunde underviſes".

De tre ſidſte Punkter ere noget uklare, men ſkulle vel alene betegne, at han fremſatte ſine Meninger i Tide og Utide og med ſærlig Lyſt. Uagtet Lande-

modet altſaa intet i Grunden havde at ſige paa ham, der kunde viſe Vranglære, faldt Dommen dog ſaaledes:

„Thi vidſte vi ikke, at Hr. Jørgen Lavridſen Friis i denne Menighed kunde herefter frugtbarligen og til Opbyggelſe prædike for de ſtore Forargelſers Skyld, ſom baade givne og tagne ere, men bør dem førſt offentlig og alvorlig udi ſamme Menighed at afbede og ſiden derfra ſkilles, med mindre høje Øvrighed vil ham benaade".

Der kom derpaa kgl. Befaling til, at han ſkulde ſtævnes for Theologerne, forat det kunde underſøges, om hans Forſeelſe ikke var ſaa ſtor, at han ikke mere kunde gøre ſig Haab om geiſtligt Embede. 18. Sept. dømte Biſkopperne og det theologiſke Fakultet i Kjøbenhavn ham uværdig til at beklæde geiſtligt Embede, og hvis han ſkulde taales i Landet, raadedes der til, at han offentlig ſkulde tilbagekalde ſin Vranglære.

Chriſtian den Fjerde var meget opbragt over Theologernes efter hans Mening altfor lemfældige Dom. 29. Sept. ſkrev han til Kanſleren Chriſten Thomeſen Seheſted: At vore Biſper og Theologi er i den Mening om den fine Pønitenspræſt, ſom du ſkriver, det var altfor naadigt for ham, men min Mening er, at Bøddelen bør at rive hans Tunge af hans Hals, hvormed han ſaa tidt har forarget ſine Tilhørere med, thi jeg veed intet, hvad der kunde ſiges grovere, end den Kumpan uden Ophør ſagt har".

Kongen lod ham derpaa 24. Okt. sætte i Blaataarn og paalagde Magistraten at affige Dom over ham, men denne kunde ikke finde det forsvarligt at dømme ham, og afviste Sagen ved følgende Dom:

„Da efter Tiltale, Beskyldning og derimod indvendte Svar og Erklæring med anden denne vigtige Sags Lejlighed og Omstænde og efterson fornævnte Sevel Præst ved ærlig og velb. Niels Vind til Grundet, Høvedsmand paa Kjøbenhavns Slot, paa kgl. Majestæts, alles vores naadigste Herres Vegne, som en falsk Lærer og Gudsbespotter, efter hvis som Professorerne i den hellige Skrift her i Akademiet og Bisperne under deres Hænder have udstædt og her udi Retten fremlagt, tiltales, og om han ikke paa sit Liv bør at straffes, Dom begæres efter indlagte Forsæts Formelding, hvorimod fornævnte anklagede sin skriftlige Erklæring om fornævnte beskyldte Lærdoms Poster, hvorom at kende ej heller hid hører, indlagt har, saavel som derudinden protesterer og sig beklager til samme hæderlige og højlærde Mænds Gærning ikke at have været til Ords stillet, saa han selv nærværende sine egne Ord des bedre havde kunnet fortolke, begærende, at ej i Processen med ham for hastig maatte forfares, det samme ogsaa, som velbemeldte hæderlige Mænd have givet beskrevet, ej heller af os for nogen endelig Dom over ham, men alene deres Mening og Betænkende om de beskyldte Lærdoms Poster eragtes, da vide vi underdanigst efter slig Lejlighed nu ikke paa ham efter indlagte

Forſæt at dømme, førend han paa tilbørlige Steder en falſk Lærer og Gudsbeſpotter at være ved udtrykkelig endelig Dom bliver tilfunden, ſiden, ſaa fremt det os videre naadigſt bliver befalet, om Straffen, ſom vedbør, underdanigſt at ordeles (dømmes)".

Om denne Dom ytrer Kongen ſig i meget opbragte Ord til Korfits Ulfeldt 17. Marts 1644; Magiſtraten havde underſtaaet ſig til at ſkælne mellem en Cenſur, ſom Theologernes Kendelſe var, og en Dom, da den Skælm jo dog havde maattet forlade baade Kaldet og Embedet. Kongen gad vide, at hvis Kongen og Raadet vilde ſige deres Mening, om Dommen da vilde være falden ſaaledes. 28. Juni ſkrev Kongen derpaa til Ulfeldt følgende: Efterſom dig bekendt er, at den Pønitensforagter endnu ſidder paa det blaa Taarn af Aarſag, at man har haft andet at tænke paa end den Skælm, da endog der findes de, ſom formener, at han med den Straf, han har udſtanden, ſkulde ſlippe, da efterdi jeg er ganſke i den Mening, at ſligt uden Gud i Himlens ſtore Fortørnelſe intet kan ſke, da ſkal du befale, at ſamme Skælm bliver ſmedet i Jærn hos en af de ſvenſke, ſom mindſt duer iblandt alle de ſvenſke Fanger, ſom findes paa Holmen [3]).

Bremerholm var Straffeſtedet for de værſte Forbrydere, der i Lænker ſkulde udføre haardt Arbejde. Man tænke ſig, hvad dette maatte være for denne ſtakkels Præſt. Hvor vred Kongen var, fremgaar af, at han ikke alene ſkulde ſmedes ſammen med en Svenſker, men endog med en af de meſt

berygtede. Det var i Krigens Tid; i den Tid var Jylland besat af de svenske Tropper, Præstens Gods blev ødelagt og hans Hustru og Børn fordrevne fra deres Hjem. Det Forsvarsskrift, hans Broder siden skrev for ham, omtaler ikke hans Ophold paa Bremerholm, men kun hans haarde Fængsel, hvor ikke en eneste af Theologerne besøgte ham, men hvor han led megen Haan og Beskæmmelse, ikke fik Mad nok og levede i stor Legemssvaghed.

I Marts 1645 fik han Opfordring til at afgive en ny Erklæring efter flere ydmyge Skrivelser, saa hans Sammenlænkning med Svenskeren vel ikke har vedvaret længe; noget senere meddelte Kanslerens Tjener ham, at Kongen vilde lade ham komme løs, og hvis han forholdt sig stille, vilde man tænke paa hans Befordring. Han fik dernæst et Pas af Admiral Lindenov, hvorpaa han drog til Rostock, hvor det theologiske Fakultet gav ham Vidnesbyrd om Rettroenhed. Han kunde maaske ogsaa have faaet et Præsteembede i Nordtydskland, men da han vanskelig kunde prædike Tydsk og hans Hustru var hel ukyndig deri, skrev hans Broder, der var Præst i Abild i Nordslesvig, en Beretning om hans Genvordigheder, ledsaget af Sagens Akter[4]), for derved at bane ham Vej til et af de danske Præstekald under Hertugen af Gottorp, og han selv bad Kansleren om Tilladelse til at komme tilbage til Danmark i følgende udaterede Brev:

Velbaarne ædle Herre, gunstige Hr. Kansler, billigen takker jeg E. Velb. Magnificens næst Gud

den allerhøjeſte, ſom anſaa min ſtore Jammer i ſaadan langvarige og beſværlige Fængſel og ſig over mig elendige forbarmet, at jeg formedelſt E. Magnif. gunſtige Interceſſion hos kgl. Majeſt. min allern. Herre er bleven ſaadan forſmædelige Fængſel erlediget, er og aldeles ingen Tvivl derpaa, at jo Gud Herren efter ſit Ord ſaadan Gunſt og Naade visſeligen belønner. Kender og i lige Maade underdanigſt og med Hjertens Takſigelſe E. velb. Magnif. adelige Løfte og meget gunſtige Tilſagn at være mig udlændige ydermere beforderlig hos kgl. M., min allern. Herre, paa det jeg endelig til Guds Ære maatte igen reſtitueres, og efterſom min Forhaabning er, at Timen er kommen, paa hvilken Gud Herren, ſom er ſaa naadig og hjælper ſaa gærne og ikke lader friſte over Formuen, visſelig vil ogſaa ſe til min Udlændighed og forbarme ſig over mig og min fattige højbedrøvede Huſtru og Børn og igen ſamle os med megen Miskundhed, ſaa er da nu til E. velb. Magnif. min ydmygeligſt Bøn og Begæring, at Hans Magnif. af medfødte adelige Fromhed ſit gode Løfte ihukomme vilde og formedelſt gunſtige Interceſſion hos k. M. det jo først, om muligt kunde være, ſaa vidt erlange, at jeg maatte komme ind i mit Fæderneland igen til min fattige Huſtru og Børn og ſom en anden fattig Underſaat være fikker og fri under H. k. M's. Vinge og ſaa fremdeles blive reſtitueret igen efter Guds og H. k. M's. egen naadigſte Villie, og beder for Guds Skyld, at E. Velb. Magnif. vilde gunſteligen

værdes til at anse og betænke, at jeg i saadan Angivende, hvorover jeg i saa stor Mistanke og yderste Elendighed er geraaden, er for Gud uskyldig, hvilken min Uskyldighed Ed. velb. Magnif. noksom skulde fornemme, om Hans Magnif. kunde gives Lejlighed mine Skrifter og Dokumenter at gennemlæse, saa vilde og E. Magnif. værdes til at betænke min fattige Hustru og Børn, efterdi hvis ringe Gode vi tilforn paa en sex Aars Tid vare af Gud velsignet med, det nu i fem samfulde Aar, siden denne Sag først angik, er tilganget og en Del ved Fjenders Hænder bortrøvet. Den gode Gud, som ikke forglemte, hvad Gode den fromme Abdias beviste i fordum Tid Herrens Præster, skal og ikke forgætte E. Magnif. Fromhed, men efter sit Ord og naadige Løfte rigeligen belønne saa stor Gunst og Naade og her med timelig Velsignelse og hisset med evige Ære for Christi Jesu Skyld vederlægge. Allerunderdanigst et gunstigt og hjelperigt Andsvar formodende. Eders velb. Magnif. tro Forbedere og underdanige Tjener altid

Jørgen Lauritzen Friis [5]).

Han fik ogsaa 13. Dec. 1647 Tilladelse af Kongen til at begive sig igen ind i Riget og der tryggelig og sikkerlig opholde sig, dog at han forholdt sig rolig og skikkelig uden Forargelse.

1652 blev han Præst i den Del af Halland, der 1645 var afstaaet til Sverig; ogsaa her

havde han Genvordigheder, men døde dog som Præst 1688 [6]).

Christen Gravesen, Foged paa Stubbergaard, og 6 Bønder udstædte 28. April 1650 et Brev, at efterſom Gud ved den timelige Død har bortkaldet deres forrige kære tro Sjæleſørger Hr. Søren Chriſtenſen Gjødſtrup og i deres gunſtige Husbonde Fru Chriſtence Juels Fraværelſe vel fornøden gjordes en anden gudfrygtig, lærd og ſkikkelig Perſon, ſaa havde de nu efter alvorlig Bøn og Paakaldelſe og Formaning af Herredsprovſten udvalgt og kaldet Knud Jørgenſen, barnefødt i Kolding (22. Okt. 1624), der havde ladet ſig høre for dem af Prædikeſtolen, ſaa fremt han bliver befunden ſkikkelig og duelig af Superintendenten.

Fru Chriſtence Juels Søn Preben Gyldenſtjerne til Damsgaard ſtadfæſtede Kaldelſen paa ſin Moders Vegne 9. Maj, „dog med ſaadan Kondition og Forord, at han ſkal prædike og lære Guds hellige Ord og Evangelium, adminiſtrere og uddele de hellige højærværdige Sakramenter efter Guds egen Befaling, ſaa vel ſom ſig ſelv i Levned og Omgængelſe inden og uden Kirken mod ſine Sognefolk og andre forholde, ſom en gudfrygtig Præſtemand vel ſømmer, egner og anſtaar, og holde Præſtegaarden ved god Hævd og Bygning, ikke tilſtede nogen dens Ejendom, Ager og Eng eller anden Tilliggelſe derfra at bortkomme, ſaafremt han ikke derfor vil ſtaa til rette“ [7]).

Samme Knud Jørgenſen havde 1649 ledſaget Korfits Ulfeldt paa dennes Rejſe til Holland ſom Prædikant.

---

5. Dec. 1710 optoges der Tingsvidne af Folk, der kunde mindes 40 Aar, „og imidlertid har været trende Degne, den førſte ſom var ſal. Jens Hanſen Degn, udi hvis Tid, af Førſtningen vi kan mindes, nød han Offer af de fleſte om Feſterne, men af Følgeſkabet med Brudefolk ſaavel ſom Fadderne ved Barnedaab, i lige Maade af Følgeſkabet med Barſelkvinder gik mange og ſnart de fleſte forbi og ej ofrede ham, uden de, ſom godvillig vilde. Samme Skik har og været her i Menigheden udi Chriſten Jakobſen Mejrup hans Tid, ſom nu har indtaget Gregers Juſtſen Torning i Embedet til ſig. Udi Gregers Juſtſens Tid har været ſamme Skik, at de fleſte og moxen alle ofrede ham om Feſterne, men af Følgeſkabet med Brudefolk ſaa og af Fadderne ved Barnedaab eller af Følgeſkabet med Barſelkoner er en Del gaaet ham forbi og ej har ofret ham, uden de, godvilligen have villet, hvormed han og til denne Tid har været fornøjet efter gammel Skik og Sædvane, hvortil han ſig forbandt, da han ſang førſte Gang for Menigheden her i Sevel Kirke for at lade ſig høre, thi da Præſten ſpurgte dem, hvorledes dem tyktes om hans Sang, ſvarede en Mand paa Menighedens Vegne, at han ſang vel nok. Derpaa ſpurgte ſamme Mand ham,

om han vilde være fornøjet, med hvad hans Formand havde nydt, hvortil han svarede i hele Menighedens Paahør, at han aldrig skulde pretendere mere".

Den første offentlige Undervisning i Sognet begyndte Mikkelsdag 1743. Udgifterne lignedes i de første 30 Aar med 3½ Sk. pr. Td. Htkr. Man lejede Skolestuer paa 3 Steder, hvortil Børnene gik 8 Uger aarlig om Vinteren, men i Sevel By oprettedes en fast Skole med Undervisning hele Aaret.

Følgende Degne og Lærere ved Hovedskolen i Sevel kendes:

Jens Hansen, døde 1688. Chr. Jakobsen Mejrup. Gregers Justsen Torning. Niels Olesen Legaard. Mads Christensen Lund, død 1790. I Kirkebogen staar: han var en ordentlig Mand, en fød Sanger og en god Skolemester. Peder Mulvad død 1802. Peder Sejrsen, død 1831. Christen Christensen Astrup, afgik 1865. Niels Sørensen Balle, afgik 1894. Kristen Pedersen 1894.

Estvad Sogn.

Estvad Sogn grænser mod Nord til Salling, hvorfra det paa en Strækning skilles ved Halborg Aa eller Amtsgrøften, mod Øst til Fjends Herred, fra hvilket det skilles ved Skive Aa, mod Syd til Sevel

Sogn, fra hvilket det skilles ved Flyndersø og en gammel opkastet Grøft, og mod Vest til Ejsing og Rønbjerg Sogne. Sognet skæres af Jærnbanen Skive-Struer. Kirkens Afstand fra Skive er ¾ Mil.

I Sognets sydlige Del ligger den lange Flyndersø og Skalleso, der ere forbundne. Afløbet af Flyndersø, hvorved ligger Flyndersø Mølle, danner den lille Flø Sø, der har Afløb til Skive Aa. Sønden derfor er Nikkelborg Sø. Den Del af Sognet, som ligger sønden for Flyndersø med dens Afløb i Skive Aa, har sandede Jorder, og Sognets sydøstlige Hjørne er ved Kær og Enge adskilt fra det øvrige. Syd for Bærs er en stor Kærstrækning, kaldet Bærs Kjær, og mellem denne By, Smollerup og Nikkelborg er en Bakkestrækning, Bærs Bakke, der begynder mod Syd ved Flyndersø og strækker sig ned mod Aaen. Østen for Flyndersø er et større Kær- og Engdrag, der er delt ved en Landstrækning kaldet Tangen. Her findes Nikkelborg Sø, Smollerup Sø og Lille Sø. Langs med Flyndersø og dette Kær er sandede Bakker, der hælde mod Nord. Sognets nordlige Del har letmuldede frugtbare Jorder, der dog ved Lundhede ere noget sandede. Imod Salling findes en stor Strækning Mose, Eng og Kær. I Estvadgaards Hedeplantage ligger den skønne Mørkso omgivet af Bakker bevoxede med Egetræer og Naaletræer, ogsaa Flyndersø har smukke Omgivelser flere Steder med Egebuske. Sognets Fladeindhold er 6060 Tdr. Land med 214 Tdr. Htkr. 2 Skoler. I alt i Sognet

88 Gaarde og Huſe med 689 Indbyggere (1880: 685, 1860: 666, 1840: 492, 1801: 384.

Sognets Navn ſkrives 1340 Eſdwath, c. 1400 Eeſwad, 1466 Eſtwad og har Navn efter et Badeſted ſønden derfor. Hvad Forſtavelſen Eſt betyder, er uviſt. Udtalen er Ejſte, ligeſom Heſt paa Egnen udtales Hejſt, og Endelſen Vad bliver udtalt e i den ubetonede Stavelſe. Sognet er nu meget fattigt paa Gravhøje, men der har tidligere været flere.

1638 nævnes i Eſtvadgaards Enge Bilsbjerg og paa Marken 2 Ravshøje og 3 Gunderhøje, et Bjerg Ryggelsbjerg og Øſten derfor nogle Bakker og Dale uden Navn; ſydøſt for Lundhede Hundhøj; paa Kiſum Mark Sædhøi, Mirvilshøj og norden derfor en „Dus" kaldet Dvergedus, hvorpaa 3 Høje, og Abildgaardsdal; nordvеſt for Kiſum Aasholm, hvorpaa 3 ſmaa Høje; ſydvеſt for Kiſum Deggerhøj, paa Heden veſten for Byen 2 ſmaa Høje, og hen imod Flynderſø Kannisdal. Norden for Eſtvad By en ſtor Høj Eſtvad Høj og ſtrax ſønden for Byen Eſtvad Vad, veſten for Eſtvad Stenhøj, og øſten derfor Oxelbjerg og Melbjerg, ſydøſt derfor Pugdal, ſønden derfor paa Marken Ulhøj og Kapimoſehøj; ſønden for Smollerup 2 ſmaa Høje, øſten for Nitkelborg Brunbjerg; norden for Bærsby Laabjerg Høj; nordøſt for Bærsholm de 3 Bugiſæds Høje og øſten derfor de 3 Vormhøje; paa Damgaard Mark 2 Høje; ſydvеſt for Toſtum Raarøgelshøj og nordøſt derfor Aarbjerg. Bakkerne og Dalene ud mod Flynder Sø havde ikke Navn.

1884 fandtes i Kjellerup Mose 5 Guldbrakteater i Forbindelse med andre Sager af Guld og Sølv og tillige Glasperler.

I en Høj ved Estvad er fundet nogle Broncesager, der tyde paa Paavirkning af Jærnalderens Kultur og derfor ere mærkelige i videnskabelig Henseende; et lignende Fund er gjort i Gimsing Sogn.[8])

I Estvad Sogn bor endnu en Del Natmandsfamilier. Om disse meddeler Hr. Lærer Kristensen i Mundbjerg følgende:

„I dette Aarhundredes Begyndelse drev Natmandsfolkene vidt omkring paa Tiggeri i store Flokke, enkelte af dem kom af og til i Konflikt med Politiet. Helt ned i Begyndelsen af sidste Halvdel af dette Aarhundrede strejfede de omkring i de nærmeste Sogne som Tiggere og Blikkenslagere, flere af Kvinderne saa man med en Vugge paa Ryggen, hvori et lille Barn laa, eller de bar den lille i en Pose, Mændene gik med en Kasse og en Del Blikkøj som Potter og smaa Gryder. Folk var paa den Tid ikke bange for dem, skønt en enlig Kone i et Hus vist slet ikke var saa meget glad, naar der kom en Flok Kjeltringer, som de kaldes, ind. Af alle vare de foragtede; naar en Natmand havde drukket af Ølkruset, vilde ingen gærne bruge det, før det var vasket eller tørret af. Paa den Tid var der mange af dette Folk i Estvad, ved 1870 mente man, at man havde over 100 i Kommunen, men i Slutningen af Tredserne vilde man

i Naboſognene ikke længere taale Tiggeriet af Eſtvad-Rønbjerg Rakkere, de maatte blive indenfor deres egen Sognegrænſe.

„Eſtvad fik kort efter en Fattiggaard, ſom omtrent befolkedes af dem, men under denne Tvang kunde de ikke trives, de unge rejſte Tid efter anden bort, og mange af de ældre ere ſiden gaaede til deres Fædre, ſaa nu har Eſtvad kun c. 45. De fleſte leve i Fattighuſet eller paa Fattiggaarden, enkelte Familier have dog ſelv et Hus, og de ernære ſig ved Daglejerarbejde med Hjælp af Kommunen; i Eſtvad By er 3 ſaakaldte Rakkerhuſe. Dette Folk har endnu for ſtørſte Delen ſit gamle Grundpræg, de løſe Sæder og den ſangvinſk-flegmatiſke Karakter. De arbejde kun tvungen, leve blot for Øjeblikket, lade hver Dag have ſin Plage, uden at bekymre ſig om Fremtiden; bliver en af dem ſtraffet, mene de andre, at det var et Uheld, og Uredelighed og Upaalidelighed er et gennemgaaende Træk hos dem. En vis Stolthed have de alle, de haabe paa Fremtiden og lægge Planer, for Poeſi og Sang ſynes de at have nogen medfødt Intereſſe, og de holde af hverandre mere end af andre Mennesker. De have en noget fremmed Type, ſmaa mørke Øjne, de ere næſten alle lyshaarede, enkelte med rødt Haar, og Skuldrene ere for det meſte nedtrykte. Der er endnu i Befolkningen Ringeagt for dem, ſaa jeg, ſom kender Forholdene nogenlunde godt i Eſtvad Sogn, ved kun faa Tilfælde, da en af dette Folk er bleven gift uden for Standen."

Jf. Forordning af 22. Okt. 1701 vare Taterne, eller ſom de kaldtes „Tarterne“, fredløſe, og det var forbundet med Bøde at huſe dem. De ſtode dog ikke uden for Loven, thi da man i April 1728 havde fundet en gammel Tater, nøgen og alene hyllet i en gammel Pjalt, ſaa det var tydeligt, at han var omkommen af den ſtærke Kulde med Blæſt, Hagel og Sne, man havde i de Dage, og man tillige fandt Mærker paa hans Ryg af 8 Svøbeſlag og 2 aabne Saar, lod Amtmanden en Kommisſion nedſætte til Underſøgelſe af Sagen. For denne vidnede Simon Eſkeſen fra Kiſum: Han vidſte ikke rettere, end at det var næſte Dag efter Paaſkehelligt, da kom der først 2 Kvinder, ſom vare Tartarer, med Sengeklæder over dem, og begærede Hus ſamme Nat, ſaaſom det var ganſke ondt Vejr, ſaa han og af Medynk laante dem Hus. Siden kom der om Aftenen 2 Karle og en liden Kvinde af ſamme Slags og bleve hos de andre om Natten. Anden Dagen gav det Slud og ondt Vejr, da vilde han haft dem bort, men de græd og begærede at blive i det onde Vejrlig, hvorover de og blev der den Nat. Da om Morgenen kom hans Gaardmand*) Morten Povlſen og ſpurgte Simon Eſkeſen, hvad det var for Folk, han huſede, det vilde gaa baade dem og ham ilde, i Nat har de vredet Halſen i Stykker af mit bedſte Faar. Derpaa ſtod Simon Eſkeſen op af ſin Seng og gik til dem i Fremmerſet

*) den, der bor i ſamme Gaard.

og spurgte, om de sov endnu, de havde vel sovet lidt i Nat, saa gik han ind i sin Stue, tog sine Klæder paa og sin Pisk i Haanden. Imidlertid vare Tarterne løbne bort og havde efterladt deres Pjalter og da han kom uden Byen efter dem, vare de 4 saa langt henne, at han næppe kunde øjne dem, men den 5te, som var en gammel Mand, naaede han paa en Tværager nær uden Byen, men da Tarteren bad for sig, slog han ham ej heller, men gik hjem, tog et Bæst og red saa efter de andre, forbi den gamle Tartar og lige til Flyndersø Mølle, hvor han blev den unge Tartar var sønden for Møllen ved en Bæk, naaede ham ved Møllerens Kaalhavedige og gav ham et Strøg af sin Pisk, idet han sprang ind i Haven. Derpaa gik han ind i Møllen, tog sig et Glas Brændevin og red hjem igen, men den Tid han drog fra Tarteren ved Havediget, var Møllerens Søn og tvende Skrædere efter Tarteren og vilde have ham af Haven igen.

Jens Christensen af Smollerup vidnede saaledes: En Torsdag eller Fredag, som var den 1. eller 2. April, stod han og hans Fader Christen Madsen inde i et Herberg og rystede noget Foder sammen til deres Kreaturer og da bleve de 3 Kvindetarterer var, som løb om ved deres Hushjørne og ned til en Bakke, og da kom Simon Eskesen ridende i deres Gaard i sine Hosefødder og Hoserne hængte ned om Knoglerne; han spurgte dem, om de havde ingen Folk fornummet, hvortil de svarede: hvad for Folk? Han sagde: Tartere og at de

havde vredet Halſen i Stykker paa et af hans Gaardmands Faar. Da de ſagde: Da Gud fri os andre fra dem, ſvarede han: Ja inden jeg ſkilles fra dem, ſkal jeg mage det ſaa, de hverken ſkal gøre eder eller nogen ærlig Mand Skade. Saa red han lige ned fra os, ſom de 3 nøgne Kvinder var, ſtrax derefter kom de løbende op lige igennem Gaarden og tog ſønder paa med Holſtebro Adelvej, men de ſaa ikke, om Simon Eſkeſen ſlog dem, og efter Beretning af andre ſkal de 4 (nemlig de 3 Kvinder og den unge Tarter) have ligget i Stenholm næſte Nat derefter. En halv Time efter ſaa de Simon atter komme ridende fra ſamme Høj, ſom han kom fra førſte Gang, og da gik den gamle Tartar „en Tag" forved ham ned fra Højen, men de ſaa ej, at Simon ſlog ham. Saa kom Simon igen til Chriſten Madſen og ſpurgte ham, om han ej havde ſet nogen ſiden, hvortil denne ſvarede, at han havde ſet de 3, ſom løb igennem Gaarden. Da han ſpurgte, om han ikke havde ſet en ung ſtærk En, og Chriſten ſpurgte ham, om det ikke var den, ſom gik hiſt oppe, ſagde Simon: nej, det er en gammel En, ſom har en Hund med ſig. Da han opfordrede Chr. Madſen til at hjælpe med at lede den unge Tartar op, vægrede denne ſig. Simon Eſkeſen red nu bort igen, men Chr. Madſen ſaa paa Bakken imellem Smollerup og Møllen en, ſom løb i et Morads ved Møllebakken, og at Simon Eſkeſen ſtod af ſin Heſt, men han gik ſaa hjem igen til deres Davre. Da de ſad inde til Borde

og læste for Maden, begyndte Hundene at larme. Jens løb ud og blev da var, at Pinden var af hans Ladedør, og i Laden fandt han den gamle Tartar siddende ved noget Byg; han saa, der var nogen Hud af hans ene Knæ og noget af det andet paa Skinnebenet. Faderen bad ham da hente en Pjalt at give ham, at de kunde blive ham kvit. Den gamle Tartar slog Pjalten om sig og gik bort bag Laden, men da de gik og gav deres Bæster Foder, opdagede de den unge Tartar, der ogsaa godvillig gik, men kom tilbage med den gamle, og selv løb han bort samme Vej som Kvinderne. Den gamle lagde sig ved Ladeenden. Faderen og Sønnen gik nu i Raad med hverandre om, hvordan de skulde blive ham kvit, og bestemte da at spænde for og køre ham for Guds Skyld paa Vej efter de andre. Det samme raadede Jens Jensen i Bærs. De lagde da noget Hø i Vognen og da den gamle Mand ikke selv kunde, løftede de ham op i Vognen og lagde ham paa Siden i Høet med Pjalten over ham.

Da de paa Vejen kom i Nærheden af det Sted, hvor de saa de andre Tartere, satte de ham af omtrent 10 Skridt fra det Sted, hvor han siden blev funden død, og de saa nok, at han ryste, men han stod dog paa Benene. Da de siden saa sig tilbage, laa han derimod paa Jorden og trimlede sig med Knæerne i Vejret.

Kommissionen, der udtalte sig stærkt imod den begaaede Ugærning, idømte Jens Christensen, der ved at køre den dødssyge Mand ud paa Marken i

Grunden havde vist en stor Umenneskelighed, men paa den anden Side ikke havde overtraadt Forbudet mod at huse slige Mennesker, en Bøde til Sognets Fattige paa 4 Rdl., medens Simon Eskesen, der fra først af havde været saa menneskekærlig at huse de nøgne forkomne Mennesker, idømtes en Bøde af 16 Lod Sølv for hver af de 3 Nætter, men, hvad der maa anses for retfærdigt, fuld Mandebod for at have forvoldt den gamle Taters Død.

I Sognet findes:

Lundhede med Vandmølle og Vejrmølle, c. 6 Tdr. Htkr., 1683 1 Gaard; paa Marken Kathøj. Aaen herved heb 1638 Lund Aa og et Badested Lund Bad. Gaarden har Navn efter Lund i Salling.

Hesselbjerg, 4 Gaarde, de 3 paa 4—6½ Tdr. Htkr., og 1 Hus; 1683 3 Gaarde, paa Marken nævnes da Hundhøj, Gravdige, Tjelleds Mose. Norden for disse Gaarde laa 1638 en lille Skov.

I ældre Tid synes der i Hesselbjerg at have været en Herregaard, thi Stig Vesteni indværgede Hesselbjerggaard med dets fri Enemærke og Fiskegaard med frit Forstrog til Skivegaard og aldrig havde nogen haft Vaaddræt eller Sættegarn over Aaen der imellem. Stig Vesteni skrives ogsaa 1461 til Hesselbjerggaard [9]). 1517 blev Ridder Niels Høg som Ejer af Hesselbjerggaard saa forligt med Borgerne i Skive og andre Lodsejere om nævnte Fiskeri, at de, som havde Enge ud til begge Sider af Aaen, ikke maatte sætte Garn længer end til

Midtſtrøm og der ſkulde være 100 Favne mellem hvert Garn, medens ingen ſkulde have Vaaddræt imellem Skive og Hesſelbjerggaards Fiſkegaarde; der undtoges dog Gammelgaards Gaardſteder, der fra Arilds Tid havde været fri opſtandende Fiſkegaarde. 1613 anlagdes Sag af Skive Borgere mod Peder Munk til Eſtvadgaard, fordi han tilholdt ſig ſidſtnævnte Fiſkeri, og der tilkendtes Borgerne Fiſkeri foran deres egen Grund, idet Peder Munk ikke kunde beviſe, at Fiſkeriet udelukkende var hans [10]).

1543 ſkriver Fru Lene Olufsdatter ſig til Hesſelbjerg, det var hende, der var gift med M. Mads Hvid til Eſtvadgaard [11]). Iøvrigt boede i dette Aar Niels Viſteſen paa Hesſelbjerggaard. Oluf Pederſen Gyldenſtjerne til Eſtvadgaard fik Aar 1500 kgl. Stadfæſtelſe paa et Sandemandstog om Markſkæl mellem Hesſelbjerg By, hvori han vel var Lodseier, og Hesſelbjerg Gaard, ligeſom mellem Nørre Kiſum, Frisdal og Hesſelbjerggaard [12]).

Kiſumkjær eller Nørre Kiſum, 2 Gaarde, 2 Huſe.

Lykkehuſe, 3 Huſe.

Øſter Lidegaard, 9½ Tdr. Htkr., i Modſætning til Veſter Lidegaard i Rønbjerg Sogn. Skrives 1638 Øſter Lygaard, 1651 Øſter Liigaard, udtales Lígor. I et Kær norden derfor var 1638 en Holm kaldet Rævеholm. Gaarden har ſit Navn af, at den ligger under et Bakkedrag.

Kiſum, med Vejrmølle, 5 Gaarde, af hvilke en paa 6½ Tdr. Htkr., en er Fattiggaard, 3 andre

kaldes Podersgaard, Overgaard, Nørgaard og 8 Huse; 1683 7 Gaarde med 13 Bønder og 6 Bol; paa Marken nævnes da Overgedal, Ousholm, Mindelhøj, Gostrup, Abildgaard Dal, Stilund, Fjendskjær, Toldbrøn. I Flynder Sø var Brasen, Helt, Gedder, Aborrer, Skaller, Horker, Stinter og Aal, men ingen i Kisum maatte fiske deri under højeste Straf. 1768 boede her 16 Halvgaardsmænd og 4 Husmænd.

Estvadgaard, 45½ Tdr. Htkr., se nedenfor.

Estvadgaards Mark, 9 Gaarde og 4 Huse.

Skallesøgaard, Plantørbolig.

Estvad, 8 Gaarde, af hvilke de 2 kaldes Munkgaard og 1 Nørgaard. 1683 4 Gaarde, deraf den ene Præstegaarden, 3 Bol, 6 Huse. Af Marker nævnes da: Auselbjerg, Kokhøj, Uhlhøj, Flødtoft, Kokmose, Tyvdal, Stenhøj, Hjortmose, Kjellingsti, Svindal, Stillund, Running. 1768 boede her 8 Halvgaardsmænd.

Estvad Kirke, se nedenfor.

Estvad Præstegaard, 5½ Tdr. Htkr.

Flyndersø Mølle ved Afløbet af Flyndersø, nu nedlagt som Mølle, 5½ Tdr. Htkr. Det har tidligere været en Ejendom paa 13 Tdr. Htkr.

Nikkelborg, 2 Gaarde, 1 Hus, 1683 1 Gaard. 1466 blev „jen gardh, som hiedher Nicherboy" skænket til Helligaands Kloster i Aalborg[118]). 1768 var den halve Gaard øde, den anden Halvdel, der var paa omtrent 5 Tdr. Htk., beboedes af Estvadgaards Fisker.

Tanghuſet paa Landſtrimmelen mellem Nikkelborg og Flø Sø.

Smollerup, 1 Gaard, 3 Huſe, 1683 1 Gaard, paa Marken Rosager.

Bærs, 8 Gaarde, af hvilke en kaldes Damgaard, 1683 5 Gaarde, hvoraf 1 øde, 1 Bol, 2 Huſe og af Marker nævnes da: Skarbo, Lobjerg, Frisdal, Slej. Øſten herfor var 1638 Bærsvad. 1768 6 Halvgaarde. Bærs hed viſt oprindelig Bærnæs.

Bærsholm, 2 Gaarde paa tilſammen 11½ Tdr. Htkr. og 1 Hus. 1683 1 Gaard med 2 Bønder, der af Beboerne af Flø By i Fjends Herred havde Frihed til at drage Vaad og Toger i Skive Aaa oven og neden deres Ørredgaard; af Marker nævnes 1683 Ulvgab, Baalkjær, Horspyt.

Veſten for Bærsholm i Kanten af Bærskjær findes tydelige Spor af Volde og Grave omkring en firkantet Plads. Om Ejerne af den Herregaard, her har ligget, mener Sagnet, at de have drevet Sørøveri. Om Bærsholm ſom Herregaard vides ikke meget. En Søn af den ſønderjydſke Adelsmand Johan Høicken, der døde 1562 ſom Lensmand paa Alling Kloſter, var Jeronimus Høicken til Bærsholm, der med en uadelig Kvinde, Marine Andersdatter, havde en Søn Ulf Jeronimusſen. Da Jeronimus Høicken var død, gjorde hans Broderdatter Sofie Høicken 1596 Krav paa Arv efter ham. Peder Munk til Eſtvadgaard fremlagde i Retten et Brev af 1584, hvori Jeronimus Høicken tilſtaar, „at ligeſom jeg har lovet og tilſagt Marine

Andersdatter, det første hun kom i Tjeneste til mig, og derefter, den Tid jeg hende trolovede og ægtede i Godtfolks Overværelse og synderlig udi mine (den Tid) Sognepræsters Nærværelse med flere da nærværende udi min egen Gaard og Hus i Viborg, hende at skulle som min Hustru efter min Død og Afgang nyde mit Gods og Arv, og dersom Gud undte os Børn tilsammen, skulde de være mine ægte Børn og Arvinger. Da efterat Gud har givet mig med hende at avle en Søn og Livsarving ved Navn Ulf Høicken, da har jeg gjort og samtykket forskrevne min Søn til min ægte Livsarving og hende hans Moder Marine Andersdatter at være lige god med ham udi Arv efter min Død og Afgang og ham med hende udi mit Bo og Gods at opfødes som en Søn hos sin Moder, og saa de begge, Ulf Høicken og Marine Andersdatter, at nyde og beholde alt mit efterladte Gods, Bo og Boskab, og alt rørende Gods".

Peder Munk berettede videre, at da Forordningen 1580 udkom, at de Adelspersoner, som havde Bolskab, enten skulde tage dem til Egte eller skille sig ved dem, havde han i begge Sognepræsters og Godtfolks Nærværelse ægtet hende og forskrevet hende og Barnet sit Løsøre, hvilket burde staa ved Magt, medens Jordegods ikke kunde arves af Børn i et ujevnbyrdigt Egteskab. Der fremlagdes imidlertid Breve fra Modpartens Side, hvorefter det var tvivlsomt, om der var foregaaet andet end Trolovelse, og der gjordes den Indvending, at en

Adelsmand maatte give sine ægte Børn sit Løsøre, men der var intet i nogen kgl. Forordning, der tillod at forskrive Løsøre til sin Bisloppersk. Dommen kendte ogsaa Gavebrevet ulovligt, saa det ikke kunde komme Sofie Høicken til Hinder paa hendes Arv[14]).

Jeronimus Høicken fik 1. Feb. 1591 kgl. Bevilling paa Estvad Kongetiende uden Afgift. 1651 var Bærsholm en Bondegaard.

1638 og 1651 nævnes ½ Bol Toftum, der 1683 havde været øde i 9 Aar. 1683 nævnes et Bol Damgaard, der beboedes af Albrecht Visteſen, og 1651 ½ Bol Kjørum; dette sidste blev nogen Tid efter lagt ind under Estvadgaard, hvor en Del af Marken er opnævnt derefter. I forrige Aarh. svarede Estvadgaard til Præsten 7½ Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre for nedbrudte Bøndergaarde, der vare lagte under Hovedgaarden.

Estvadgaard.

Aar 1349 var Væbneren Christiern Harthæbo Tingsvidne paa Ginding Herredsting[15]) og har saaledes sandsynligvis boet i Herredet og mulig paa Estvadgaard. Omkring 1400 stiftede Harthbo af Eeswad en Sjælemesse i Ribe Domkirke for sin Broder Peder Jern[16]). Da nu 1448 Peder Harbo, der skødede en Gaard til Graabrødre Kloster i Viborg, omtaler sin Farfader som Peder Harbo i Ager[17]) og Moderen til Erik Nielsen kaldes Fru Christine af Ager, synes hun at være i Slægt med

ovennævnte Harboer, hvorfor hendes Søn kan have faaet Gaarden som Arv paa mødrene Side.

Hr. Erik Nielsen Gyldenstjerne til Timgaard døde 1455, og paa Skiftet efter ham udlagdes Estvadgaard 1463 til hans Sønneſøn Oluf Pedersen Gyldenstjerne, der da var umyndig, men 1477 gav han ſin Farbroder Hr. Niels Eriksen til Tim Kvittering for „den Opbaarelſe, han har oppebaaret af mit fædrene Gods, ſiden han fik det i Værge efter min Faders Død, og til den Tid, han antvordede det min kære Moder igen, undtagen Boſkab og Klenodier". Han var Ridder 1487 og 1492 Befalingsmand paa Skivehus. Hans Farfader Hr. Erik Nielsen havde givet S. Jørgens Alter i Ribe Domkirke 20 Mark lybſk aarlig af Estvad Mølle, imod at Alteret gav Domkapitlet 2 Mark for at holde hans Forældres Sjælemeſſe, for hvilken Afgift Hr. Oluf Pedersen vilde unddrage ſig, men han dømtes til Betalingen ved Kongens Retterting 1491 og 1492, og Afgiften betaltes af Møllen, indtil den ved Reformationen tilfaldt Knud Pedersen Gyldenſtjerne til Tim. Hr. Oluf var gift med Hr. Ludvig Nielsen Roſenkrandſes Datter fra Palsgaard Anna; de angives begge at være døde 1504.[18])

De havde 5 Sønner og 2 Døtre, der ſynes at have bevaret deres Andel i Eſtvadgaard temmelig længe. Datteren Elſebe blev 1518 ſkilt fra ſin Mand Bonde Due, og ſamme Aar ſolgte hun til Oluf Munk, ſenere Biſkop i Ribe og Ejer af

Volſtrup, ſin Søſterdel i Eſtvadgaard og andet af ſit Arvegods, men da det 1540 beviſtes, at Skødet var gjort, inden hun var ſkilt fra ſin Husbonde, dømtes det ugyldigt.[19])

Den anden Datter Lene havde ogſaa Bryderi af ſit Giftermaal med Mads Hvid.

Magiſter Mads Ibſen Hvid var ſandſynligvis af ſamme Slægt ſom den foran S. 86 nævnte Mag. Chriſtiern Hvid. Han var først katholſk Præſt, nemlig Vikar ved et Alter i S. Mikkels Kirke i Ribe, hvis Indtægter han beholdt ſin Livstid. Han blev i Aarene 1535—36 indſkreven ved Universitetet i Wittenberg og har taget Magiſtergraden der 1538. 1542 var han Sognepræſt i Holſtebro og fik da kgl. Bevilling paa, at han og hans Moder og deres Medarvinger efter Jep Chriſtenſen maatte beholde deres Bondegods i Harſyſſel for ſamme Afgift ſom for Grevens Fejde. Nævnte Jep Chriſtenſen boede i Trabjerg (ſe S. 167). Foruden Præſteembedet i Holſtebro havde han ogſaa det i Eſtvad og Rønbjerg, hvor han nævnes ſom Præſt 1545 og 1550, men ſidſtnævnte Embede maa han have ſtyret ved Kapellan, ſaa han maa have haft ſærlige Beſkyttere. Dette fremgaar end mere af hans Giftermaal. Ovennævnte Jomfru Lene Gyldenſtjerne, der 1543 ſkrev ſig til Hesſelbjerg, ejede en Fjerdedel af Eſtvadgaard og var allerede en Dame paa omkring de 40 Aar, da hun bedaaredes af Meſter Mads, og et Ægteſkab blev nødvendigt. Præſten henvendte ſig i Feb. 1544 til Kongen, idet

han frygtede, at Slægten efter Vielſen vilde gøre hende Hinder paa hendes Arvegods. Kongen tillod derfor, at Lene Olufsdatter og hendes Børn maatte beholde hendes Gods med al adelig Frihed; denne Bevilling ſtadfæſtedes 20. Dec. 1566. Hendes Fætter Oluf Munk til Tvis udnævntes derpaa til hendes Værge, han gav hende Aaret efter et ſkriftligt Samtykke til Ægteſkab og godkendte deres Datter Anne Madsdatter ſom deres rette Arving. Fra den Tid ſkrev Mads Hvid ſig i nogle Aar til Eſtvadgaard, hvor hans Huſtru vel blev boende, da hendes Slægt ikke kunde bo her.

I Begyndelſen af 1547 begyndte Fru Lenes Broderſønner, der havde Parter i Eſtvadgaard, at gøre Krav paa Gaarden; den ene, Oluf Gyldenſtjerne, ſkrev ſig ogſaa til Eſtvadgaard og ſtævnede Mads Hvid, fordi han havde lokket hans Faſter og beholdt hendes Gods, og Fru Lene, fordi hun havde ladet ſig lokke og giftet ſig uden næſte Værges og Arvingers Samtykke. De ſaa ſig nødte til at indgaa den Overenskomſt, at vel ſkulde Fru Lene ſin Livstid beholde alt ſit Gods, men efter hendes Død ſkulde hendes Broderbørn være berettigede til at overtage alt hendes urørlige Arvegods for 1000 Daler. I det hele ſit dette Ægtepar en utrolig Mængde Ubehageligheder og Retstrætter ſom Følge af deres Giftermaal. Saaledes paaſtod Mogens Munk til Volſtrup 1549, at han af den 1535 henrettede Jens Hvas (ſe S. 105) havde faaet Skøde paa Halvdelen af Eſtvadgaard, hvilken Sag Kongen

befalede 6 Adelsmænd at underſøge. Samme Aar lod Oluf Munk Skive Aa afgrave forat betage ham Retten til Aaløbet. 1556 ſkriver Mads Hvid ſig til Bælum Nørgaard, ſom hans Huſtru arvede efter ſin Søſter.

1569 gik han af ſom Sognepræſt i Holſtebro. Hans Datter Anne var 1572 Enke efter Albert Høg og ſkriver ſig til Nørgaard, og da nu hendes Moder var død, gjorde hendes Fætter Otto Gyldenſtjerne til Primdal Krav paa hendes Arvepart og forbød hendes Bønder under Eſtvadgaard at ſvare Afgift til hende, men ved en paafølgende Rigsraadsdom blev den 1547 oprettede Kontrakt erklæret ugyldig, da Fru Lene ikke ſelv havde underſkrevet den, og Klagen blev afviſt. Mads Hvid er død 1574 eller 1575.[20])

1569 ſolgte Mads Hvid ſin Huſtrus fjerde Part i Eſtvadgaard og hendes Part i Flynderſø Mølle til Peder Munk, imod en aarlig Afgift af 1 Læſt Korn, ½ Td. Smør og 1 Td. ſalt Mølleaal i hans Huſtrus Levetid. Dette Skøde ſtadfæſtedes 4. Dec. 1570 med hans og hans Datters Underſkrift, men da Fru Lene døde, vilde Mads Hvid ikke give Peder Munks Brev tilbage, hvori han forpligtede ſig til denne Afgift, under Paaſkud af, at denne ikke var bleven leveret i rette Tid. Siden havde Peder Munk oftere og endnu 1573 i Vidners Overværelſe i Holſtebro tilbudt det Korn, der ſtod tilbage, men Mads Hvid vilde ikke tage derimod, og Peder Munk kunde ikke erhverve Laaſebrev paa Eſtvad-

gaard, hvis øvrige Parter han ogsaa havde erhvervet sig. For Rigens Ret dømtes Skødet 27. Juli 1574 til at staa ved Magt, saa Mads Hvid, der vel har fortrudt Handelen, maatte give sig.

Peder Munk var Sønneføn af Mogens Munk til Volstrup og Søn af Ludvig Munk, der døde som Ejer af Palsgaard, men som var forlenet med Lønborggaard, da Peder Munk blev født der 13. Marts 1534. Hans Fader døde, da han var 2 Aar gammel og han var en Tid i Huset hos sin Farfaders Broder den forrige Biskop Iver Munk, der døde 1539, og siden hos Erik Podebusk. 1549—59 var han i Tjeneste hos Hertug Filip af Wolgast i Pommern, men tog derpaa Tjeneste hos Kong Frederik II, som hvis „Livopvagter" han deltog i Toget til Ditmarsken. Under den svenske Krig blev han Sølieutenant og 1565 Skibshøvedsmand. Han kæmpede 1564 i Søslaget under Øland, 1565 i Søslaget under Femern, da Herluf Trolle fik sit Banesaar. 1566 var hans Skib et af de faa, der undgik det frygtelige Skibbrud under Gulland, da en stor Del af Flaaden gik under. 1567 udnævntes han til Admiral og gjorde som saadan samme Aar et stort Bytte af henved 80 Skibe i Revals Havn.

1571 blev han Medlem af Rigsraadet, fra 1576 anførte han Flaaden som Rigsadmiral og bar som saadan Spiret 1588 ved Frederik II's Begravelse, hvorpaa han var en de 4 Regeringsraader til 1593.

1589 ledsagede han Prinsesse Anna paa hendes Rejse til Skotland forat holde Bryllup med Kong Jakob VI, hvilken Rejse hindredes ved Uvejr, saa Flaaden maatte vende hjem, hvilket gav Anledning til, at Peder Munk beskyldte forskellige Kvindespersoner for at have fremkaldt Modvind ved Troldomskunster. Næste Aar kom Flaaden derimod lykkelig til Skotland og Peder Munk gik ved Kroningen og Indtoget ved den unge Dronnings venstre Side. 1591 ledsagede han Christian IV paa hans Hyldingsrejse i Norge.

1596 blev han Rigens Marsk, men var endnu 1606 Admiral for den Flaade, der førte Christian IV til England. Marskembedet nedlagde han 1608—9, som det synes, i Unaade.

1566 giftede han sig med Albert Skeels Datter Karen; efter hendes Død paa Hammelmose 1601 ægtede han 1604, altsaa i en Alder af 70 Aar, Jomfru Sofie Brahe, Datter af Peder Brahe til Krogholm, i hvilket Ægteskab han havde en Datter Kirstine Munk. Sofie Brahes anden Mand var Malte Scheested til Rydhave (se S. 407).

Han var forlenet med følgende Len: 1565—66 Odense, 1566—74 Aastrup, 1574—1623 Hundslund Kloster, 1568—69 Stege, 1596—97 Asmild Kloster, 1596—1608 Vestervig, foruden flere mindre Forleninger, og ejede Hammelmose, Sæbygaard, Demstrup og Sødringholm; paa sidstnævnte Gaard døde han 31. Marts 1623. Ligprædiken over ham

holdtes i Graabrødre Kirke i Randers af Biskop Jens Gødesen, der samme Aar udgav den i Trykken.[21])

1574 fik Peder Munk Proces med Lensmanden paa Skivehus om Fiskeriet i Skive Aa, men da han beviste sin Ret med gamle Lavhævder til samme „Garnsæt og Kubbeleg, der kaldes Stegerssættet", fik han 25. Nov. og 3. Dec. 1574 kgl. Stadfæstelse derpaa.

9. Maj 1609 udstædtes der et Brev til Lensmanden om at hjælpe Estvad Sogns Bønder med Lov og Ret, da Kronens Tjenere i Sognet havde klaget over, at Peder Munk havde frataget dem nogen Ejendom og lagt den under Estvadgaard.

22. Sept. 1614 solgte Peder Munk, der nu skriver sig til Sæbygaard, Estvadgaard til Jakob Lykke til Tanderup. Med Gaarden fulgte Hesselbjerggaard, Hesselbjerg By 3 Gd., Kisum 10 Gd., 3 Bol, Lundhede 1 Gd., Estvad By 3 Gd. 3 Bol, Flyndersø Mølle, hvorunder der hørte en Jord kaldet Banke, der tilforn brugtes til Smollerup, Smollerup 1 Gd., Neckelborrig 1 Gd., Bers By 5 Gde., 2 Bol, Toftum 1 Gd., Damgaard, beboet af Albert Vistesen, desuden Gadebyggere i Estvad By 4, Kisum 6, Bers By 3.

I Rønbjerg Sogn og By 5 Gde, 2 Bol, 4 Gadehuse, Nørkjær, der beboedes af 2 Mænd, Lille Vejlegaard 1 Gd., 1 Bol, Sønderby 2 Gde., Risgaardsted, Primdal 1 Gd., Vester Liegaard.

I Hadderup Sogn Over Feldborg 3 Gde., i Bordbjerg Sogn Abildholt, hvorpaa 2 Bønder,

Omisgaard, Skarild Sogn Karstoft, Romme Sogn Munkhave, Ulborg Herred Troſtrup Gaard og Mølle, Nordenbjerg 2 Gde., Vind Sogn Bjerrum, Herning Sogn og By 1 Gd., Vejrum Sogn Store Auſumbal, Husby Sogn og By 1 Gd., Vandfuld Herred „Engebrogaard", Ramme Sogn Holle 1 Gd., Huiſthuol, Bækdal, Trans Sogn Kirkeby 1 Gd., Skodborg Herred Sønder Makholm 1 Gd., Humlum 2 Gde., en Eng ved Vejbjerg, „ſom Peder Munk købte af ſal. Mogens Nielſen til Vejbjerg", Nisſum Sogn og By 1 Gd, Hjerm Herred Barslund 1 Gd., Mejrup Sogn og By 1 Gd., Hamrum Herred Lundgaard, Stensbol 1 Gd., Snejbjerg Sogn Orkeſkov 1 Gd., Ginding Herred Stubkjær 1 Gd., Hing Herred „Paa Hallumb" 2 Steder, 28 Gde. i Salling, 4 Gde. i Thy.

Man ſer heraf, at Peder Munk havde ſamlet et ſtort Gods til Eſtvadgaard, dog ikke ved Magefifte med Kronen, thi i denne Egn fik han kun 1585 de 2 Bol i Rønbjerg Sogn, Blæsbjerg og Lille Vejlegaard.

Jakob Lykke, gift 1599 med Sofie Rud, var 1605—16 Lensmand paa Lundegaard paa Mors. Han ſolgte 1622 ſin Gaard Torp med Gods til Erik Juel for 11,656 Rdl., der ſkulde uddeles til Lykkes Kreditorer; det ſes af en Fortegnelſe over disſe, at han da endnu ſkyldte i Tydſkland 1500 Rdl., ſom hans „fattige Børn" der havde fortæret i halvfemte Aar. 1630 tog Palle Rothſteen Indførſelsdom over ham. Paa Grund af disſe daarlige

Omstændigheder har han næppe besiddet Estvadgaard længer end faa Aar.

Johan Rantzau, Søn af Frands Rantzau til Rantzau og Fætter til Rigens Hovmester Frands Rantzau, ejede derpaa Estvadgaard. Han var gift med Dorthe Gersdorf. Efter ham gik Gaarden over til hans Søn Oberst Frands Rantzau, der ejede Gaarden 1638 og første Gang var gift med Lisbeth Rosenkrantz, efter hvem der holdtes Skifte 1663, og anden Gang med Helle Urne. Denne Familie forekommer ofte i Kirkebogen som Fadder til Bøndernes Børn, og ved den Lejlighed nævnes flere andre Adelige paa Estvadgaard, saaledes 1647 Fru Anne Lykke og Peter von Gersdorf, 1648 Jomfru Else Gersdorf. Da Sønnen Palle blev født 1654, blev han baaren af Fru Sofie Brahe til Odden, og havde til Faddere Hr. Henrik Rantzau til Schøneweide, Jens Juel til Staarupgaard, Erik Rosenkrantz til Havreballegaard, Otto Krag til Trudsholm, Jørgen Rosenkrantz til Krænkerup og Fru Anne Rantzau til Handbjerg Hovgaard.

Under Krigen boede der en Fyrste paa Estvadgaard, thi i Kirkebogen nævnes det, at Magdalin, som var hos Fyrsten paa Estvadgaard, blev begravet paa Kirkegaarden 25. Jan. 1658. 25. Juli samme Aar havde Niels Nielsen af Frederiksodde, som var hos Svenskens Folk paa Estvadgaard, et Barn i Kirke.

Efter Rantzaus Død 13. April 1676 ægtede Fru Helle Urne Morten Skinkel til Brejning-

gaard, der døde 7. Maj 1679 og blev begravet i Estvad Kirke. 1678 opføres paa Gaarden foruden han og hans Frue deres velbaarne Børn, 3 Herremænd og 4 Jomfruer, Præceptor, Skriver, Skytte, Ladefoged, Kusk, Løber, Postkusk, Rygter, Bojer, Hyrdedreng og 6 Piger, 10 Heste, 6 Hopper, 120 Øxne, 20 unge Øxne, 20 Køer, 80 Faar, 4 Bitræ.

Tredie Gang gistede Fru Helle Urne sig 10. Marts 1685 med Hans Arenfeldt til Rugaard, men hun døde 1688 og blev tilligemed sin Søn Frands Rantzau, der døde i Braband, begravet i Estvad Kirke. Frands Rantzau havde mange Børn, af første Ægteskab bl. a. de to berømte Generaler Jørgen og Johan Rantzau, af andet Ægteskab Oberst Frederik Christian Rantzau, der blev Ejer af Estvadgaard.

I Markbogen 1683 opføres Estvadgaard med 11 Tægter, af hvilke nogle benævnedes efter Ravnhøj, Kvindhøj, Kjønkilde, Albrets Dam. Udmarken, der ikke blev gødet, var delt i 14 Tægter, af hvilke en benævnedes efter Rygelsbjerg, en efter Klovenhøj. Paa Marken var et Hus og under Gaarden hørte Flyndersø Mølle, hvis Kværn for en Aalekistes Skyld maatte staa stille hver Nat fra vor Frue Tid i Faste til Martini Dag. Til Gaarden hørte en Ørredgaard, som det ikke kunde betale sig at vedligeholde, og en Aalekiste ved Flyndersø Mølle. Fiskeri i Flyndersø, Nikkelborg Sø og Flø brugtes kun lidet og kunde ikke betale Redskabet, langt mindre Omkostningen. For et Aars Tid siden var

oprettet en Stampemølle paa Flynderſø Strøm, der brugtes mellem Mikkelsdag og Mortensdag, hvori der var 4 Stamper eller Hamre, og var lejet af nogle Felberedere i Skive.

Frands Rantzau døde 1676, blev begravet i Viborg 13. April og nedſat i Eſtvad Kirke 15. April.

Oberſtløjtnant Frederik Chriſtian Rantzau var gift med Ollegaard Rodſten og arvede Rodſtenseje efter ſin Svigerfader Jens Rodſtens Død 1706; derhen flyttede han ogſaa efterat have ſolgt Eſtvadgaard. I Aarene 1696—99 boede han meſt paa Nørkjær. Baade der og paa Eſtvadgaard fik de en Del Børn, men diſſe døde unge.

Dette Ægtepar var viſtnok meget afholdt, de vare ofte Faddere ved deres Bønders Barnedaab, ja endog deres Gæſter og Slægtninge træffes ofte ſom ſaadanne.

Anders Pederſen Brønsdorff, hvis Fader var fra Brøns i Veſtſlesvig og Ejer af Randrup og Kongſtedlund, ejede Gaarden 1710 og formodentlig nogle Aar før. Han var i Aarene 1701—4 Ejer af Linderumgaard og ejede tillige Nørre Elkjær og Egebjerg i Vendſyſſel. 1711 var han Forpagter af Ryſenſten. Det gik ham imidlertid daarligt. 1710 pantſatte han Eſtvadgaard med Gods for 6000 Rdl. til Fru Chriſtine Glud, ſal. Juſtitsraad Hans Bentzons til Skjærsø, hvilken Gæld blev opſagt 1723 ſamtidig med, at han plagedes af mangfoldige andre Kreditorer. Samme Aar gjorde Amtsforvalteren i hans Fraværelſe Exekution for Skattereſtancer, og

1726 var hans Kredit saa ringe, at han maatte give Præsten i Estvad Hr. Peder Høeg 6 Spansk-rørs Stole i Pant for et Laan paa 12 Rdl. Da under Krigen med Sverig de svenske Fanger bleve indkvarterede paa Landet, havde man ogsaa 4 saadanne her paa Gaarden, af hvilke de 3 brugtes til Arbejde i Gravene, laantes siden ud til Bønderne og løb saa bort.[22])

1725 gjorde von Overbeck i Hamborg Indførsel paa Gaarden ved Lucas Kjerulf i Viborg.

Da Brønsdorff købte Gaarden af Oberst Rantzau, var det „en skøn Ejendom", men da Bentzon overtog Gaarden, fulgte ikke alt Godset med og Bøndergodset var i ringe Stand; efter Fru Bentzons Død kaldes det „dels ringe, dels opsætsigt".

Johan Severin Bentzon var Søn af Justitsraad Hans Bentzon til Skjærsø og Kirstine Glud og blev født 27. April 1692. 1719 giftede han sig med sit Søskendebarn Frederikke Luise Glud, Datter af Amtmand i Norge Povl Glud. Benzon, der havde Titel af Kancellisekretair, døde 9. Maj 1741. Paa hans Ligkiste stod følgende Indskrift:

Her hviler han, som blev i Verden stærk beklaffet,
Fordi han gærne saa dens Ondskab blev afstraffet.
Sin Næste elskte han og gærne brød sit Brød
For den Nødtørftige, han saa, der lidte Nød.
Med Jakob kunde han med største Føje sige,
At liden var hans Tid saa vel som ond tillige,
Mens han med Israel dog holdt sig fyrstelig,
Og overvandt sin Gud i Striden mandelig.

Som han i visse Ting har Jakob efterlignet,
Saa slap han ej sin Gud, før at han blev velsignet,
Og ved en salig Død til ham i Himlen gik,
Ja paa sit møjsom Liv saaledes Ende fik.

26. Maj fik hans Enke kgl. Bevilling til, at hun med sin Mands Begravelse og alt derved forefaldende maatte lade henstaa og sig forholde efter egen Lejlighed og Godtbefindende, dog maatte intet foretages til Overflod og Overdaadighed.

Benzon opførte en ny Borgegaard af Grundmur i 3 Fløje, ligesom han opbyggede Ladegaarden, der var brændt.

Hans Enke døde 16. Marts 1744 og er tilligemed sin Mand begravet i Estvad Kirke. Tolv Dage før sin Død oprettede hun Estvadgaard til en Stiftelse for 6 adelige Enkefruer og 6 adelige Jomfruer, der skulde bo paa Gaarden, have hver 40 Rdl. om Aaret og ventelig med Tiden 50 Rdl., Brugen af alle hendes Møbler og af en lukket Vogn med 4 Heste for. I Viborg indrettede hun en Gaard til 7 Enker, der hver fik 10 Rdl. aarlig. Da hendes Søsterson Johan Martin Heim forud af Boet skulde have aarlig 200 Rdl. og hans Efterkommere efter ham, blev det strax vanskeligt at udrede Pensionerne, hvorfor Amtmand Verner Rosenkrantz til Krabbesholm, der var Direktør, fik kgl. Tilladelse til, at adelige Fruer og Jomfruer kunde lade sig indskrive mod Udbetaling af 100 Rdl. Fru Benzon gav ogsaa sine Tjenestefolk og andre mindre Summer.

Admiralinde Roſenpalm gav hun 400 Rdl. til et Sølv-Natbord og en Guld-Snustobaksdaaſe.[21])

Godſet under Eſtvadgaard var nu fattigt, og det var ſjelden, der kunde betales Indfæſtning, Herſkabet maatte ofte yde baade Sæde- og Fødekorn. Oplysninger herom efter Fæſteprotokollerne findes i Sml. til jydſk Hiſt. og Topografi 2 Række I. 82—104. Kloſterdamerne fik derfor i den førſte Tid ikke altid den Hævning, de ſkulde have. Det hændte ogſaa, at andre Damer tingede ſig i Koſt for en aarlig Afgift. Ved kgl. Reſ. af 7. Sept. 1775 blev det tilladt gifte Rangsperſoner at lade deres Huſtruer indſkrive i Kloſteret, forat de kunde nyde godt deraf ſom Enker.

Følgende Kloſterdamer bleve begravne i Eſtvad Kirke: Priorinde Benzon, 13. Marts 1759, Priorinde Seheſted, 17. Dec. 1762, Fru Bøhr, 11. Jan. 1765, Frøken Jytte Seheſted, 22. Feb. 1773, Frøken Muderſpach, 29. Dec. 1778, 45 Aar gl., Priorinde Molderup, 11. Marts 1779, 81 Aar gl., Majorinde Holſt 16. Juli 1779. Da Begravelſen i Kirken vel nu var opfyldt, bleve de fleſte af de følgende begravede paa Kirkegaarden: Anne Marie Blume, 1. Feb. 1781, 84 Aar, Priorinde Stagemejer, 25. April 1782, 62 Aar, Frøken Cicignon, 28. Nov. 1783, den ſidſte i Kirken, Konferensraadinde Anne Dorothea Trappaud f. Biethe, 25. Maj 1784, 80 Aar, Frøken Seheſted, 31. Avg. 1786, 68 Aar, Frøken Anne Lykke, 28. Juli 1788, 75 Aar,

Løjtnantinde de Willers, 12. Maj 1795, 72 Aar, Frøken Marie Løſche, 9. Feb. 1797, 70 Aar gl., Frøken Eliſabeth Løſche, 26. Marts 1801, 83 Aar, der havde været her, ſiden Kloſteret blev indrettet, og var indſat af Stifterinden ſelv.

Man havde imidlertid fundet hele Indretningen upraktiſk, og Eſtvadgaard med 74 Tdr. 6 Skp. Htkr., Nørkjær med 14 Tdr. 6 Skp. Htkr. med 358 Tdr. Htkr. Bøndergods, Eſtvad Konge- og Kirketiende, Brøndum og Hvidbjerg Kongetiender, ſattes til Auktion 1802. Da opgaves Udſæden til Eſtvadgaard til 70—80 Tdr. Rug, 40 Tdr. Byg og 160 Tdr. Havre; der avledes 3—400 Læs Hø, holdtes 150—60 Stude og Køer, 14—16 Bæſter og en betydelig Mængde Faar. Til Nørkjær var Udſæden 26—28 Tdr. Rug, 14 Tdr. Byg, 50—60 Tdr. Havre; der avledes 60—70 Læs Hø og holdtes 50 Stude og Køer, 4 Bæſter og en betydelig Mængde Faar.

Der kom imidlertid ingen Købere, men en kgl. Reſolution af 28. Sept. 1804 beſtemte, at Fundatſen ſkulde ophæves, Godſet ſælges, Kloſterdamerne flytte til næſte Efteraar, imod at Priorinden fik 300 og hver Dame 200 Rdl. aarlig. Stiftelſen lagdes derpaa under Ribe Stiftsøvrighed.

Efterat Godſet var ſolgt og Gaarden udparcelleret, ſattes den til Auktion 1810. Hovedparcellen var paa 34 Tdr. 6 Skp. 1 Fd. 2 Alb. Htkr., det øvrige var udſtykket i 81 Parceller.

Indtil den Tid havde der hørt 1900 Tdr. Land til Gaarden, hvoraf 1314 Tdr. Land var Hede og Mose. Borgegaarden var omgivet af en stor Have med Grave omkring, var af Grundmur undtagen den ene Fløjs Udside, Ladegaarden og Forpagterboligen Bindingsværk. Desuden solgtes Flyndersø Mølle, Nikkelborg og Smollerup.

Konrad Lundsgaard, der 1807 ved Testament af en Slægtning var bleven Ejer af Østergaard i Gudum Sogn, købte Estvadgaard 1810. Han døde i en Alder af 97 Aar. Hans Søn A. F. Lundsgaard fik Skøde 27. Maj 1846. Han ejede ogsaa Nygaard. Efterat have solgt Estvadgaard, flyttede han til Langesgaard i Salling og døde 13. Juni 1895. Han var en særdeles dygtig Landmand, der i Salling gik i Spidsen for Roefrugtdyrkningen, og var en af de fremmeligste paa Kvægfedningens Omraade. Han var Medlem af Landshusholdningsselskabets Bestyrelse og af Statstyrekommissionen og oprettede bl. a. et Legat for Tjenestefolk. Han var Ridder af Danebrog og Danebrogsmand. Kort før sin Død 1856 købte Grev F. M. Knuth til Knuthenborg Estvadgaard, der siden gik over til hans Søn Eggert Kristoffer Knuth, efter hvis Død 18. Okt. 1874 Gaarden købtes af Hofjægermester C. A. D. de Neergaard til Gyldenholm. Efterat Udhusene ere brændte for nogle Aar siden, ere de opbyggede paany. De store Hedestrækninger ere for en Del beplantede.

Estvad Kirke.

Kirken er oprindelig en Granitkirke i Rundbuestil, men har været underkastet mange Ombygninger, saa Mursten nu er blandet med Granitten. Nu findes ingen Sokkel, men en Del til denne brugte afbanede Sten findes rundt om i Kirkemuren. Indgangen er gennem et tegltakt Vaabenhus paa Kirkens Nordside. Altertavlen er delt i et Midtparti og 2 Fløje, der ere til at slaa sammen. I Midtpartiet fremstilles Kristus paa Korset med 2 Engle ved Siderne, nedenunder Kristi Gravlæggelse, hvor han bæres af Josef og Nicodemus, medens 3 Kvinder med sørgmodige Træk staa hos. Paa Sidefløjene findes de 12 Apostle i 4 Afdelinger. Nederst paa Tavlen staar 14 Helgenfigurer. Figurerne ere tildels forgyldte. Det hele hidrører vistnok fra Middelalderens Slutning. Paa Tavlens Bagside er befæstet en Seddel: „Ved Alterets Adskillelse stod bag paa Midtpartiet 1512, paa Forsiden stod 1664. Restavreret 1873 af Maler Jæger i Viborg". Bagved Altertavlen findes et gammelt Røgelsekar og en firkantet Sandsten med en firkantet Fordybning, med en lille Blyæske, hvori der har været noget Tøj, sandsynligvis svøbt om en Helgenlevning, thi Stenen har været i Alterbordet og blev taget derfra, da det blev flyttet mod Vest 1875. Messehagelen er skænket af Sekretær Bentzon og Hustru, hvis Navnetræk findes paa den med Sølvbogstaver.

Den er af rødt Atlask stærkt broderet med Sølv og Guld.

Døbefonten er skænket 1692 af Præsten L. J. Holst og hans Hustru, men tillige findes den foregaaende Præst J. R. Juels Navn derpaa. Kalk og Disk bære Frederik Rantzaus og Fru Helle Urnes Vaaben og Aarstallet 1663.

Prædikestolen er formodentlig fra første Halvdel af det 17. Aarh. og har i udskaarne Figurer paa Siderne de 4 Evangelister med deres Symboler, desuden Englehoveder og Dragehoveder. For en Del Aar siden er et Messing-Krucifix hængt paa Prædikestolen, der 1862 er taget af en af de adelige Ligkister, der bleve førte ud af Kirken. I forrige Aarh. var Prædikestolen betrukken med rødt Fløjel.

En Lysekrone af Messing med 16 Arme hænger midt i Skibet; paa Kuglen staar: „Peder Pedersen Brønsdorph, Kirsten Andersdatter Duborig, Anders Madtson, Dorthe Hansdatter. Anno 1651. Anders Pederson Brønsdorph, Beate Sophie Holst have forœret denne Livse Krone til Estvadgaards Kirkes Prydelse 1711". Den har altsaa tidligere haft anden Anvendelse.

Paa Skibets søndre Væg er opsat en Altertavle, der tilforn har været brugt i et Kapel paa Estvadgaard i Klosterets Tid.

Paa Skibets nordre Væg hænger et Epitaphium af Træ med 2 malede Portrœter. Rammen var prœgtig malet og forgyldt. Nedenunder findes nu noget af en Indskrift; der stod oprindelig: Ericus

Brunovius Pastor Estvadensis Anno Christi 1665, ætatis 51, ministerii 24, uxor Anna Bartholina Anno domini 1665, ætatis 57, conjugii 40.

Paa en Ligſten har ſtaaet, at hun, Anne Bertelsdatter døde 30. April 1690, 84 Aar gammel. Under Triumfbuen findes 2 Ligſtene ved hinanden; paa den ene ſtaar: Her under hviler Jacob Rasmusſen Juel, født i Kjøbenhavn 1630 d. 10. Dec., Sognepræſt i Eſtvad og Rønbjerg Sogne, ſom bortfoer i Herren Anno 1689, 26. Junii, ætatis 59 Aar, ſamt hans Huſtru, hæderlig, dydrige og gudhengivne Matrone Suſanne Eriksdatter Brun, barnfødt i Eſtvad Præſtegaard 1651, død 1732, ætatis 81 Aar.

Paa den anden: Her under hviler i Gud højagtbare og velfornemme Mand S. Morten Nielſen Knabe, født i Bailum Præſtegaard Anno 1647, 16. Juni, Rideſoged paa Eſtvadgaard 13 Aar, ſom ſiden boede paa Nørkjærgaard, død Anno 1691 5. Januar i ſin Alders 43½ Aar, ſamt hans kære Huſtru ærbare, dyd- og gudhengivne Matrone Helene Lauritsdatter Roer, født i Viborg Anno 1664, 4. Sept., ſom bortſov Anno i ſin Alders Aar, hvis Ægteſkab Gud velſignede med 2 Døtre. Deres Minde være i evig Velſignelſe.

Under Taarnet er en Gravkælder, hvori Damerne fra Eſtvadgaard i Kloſtertiden i forrige Aarhundrede have hvilet, men den bruges nu ſom Brændſelrum. Alle disſe Ligkiſter blev udtagne

1862 og Benene ere lagte i en ſtor Grav paa Kirkegaarden. I Taarnet er Begravelſe for Sekretær J. S. Benzon og Fru F. L. Glud, hvis Egekiſter ere overtrukne med Læder og have Spor af Prydelſer.

Midt i forrige Aarhundrede havde Kirken et ubrugeligt Poſitiv. 12. Dec. 1704 begravedes Niels Nielſen Organiſt i Eſtvad Kirke, 77½ Aar gl. Kirken har 2 Klokker, paa den ene ſtod: Given af den velbyrdige Mand Pier Monc til Eſtvadgaard 1579.

I forrige Aarh. ſtod paa Pulpituret følgende Navne med adelige Vaaben: Fru Olegaard Rodſtens, Friderich Chriſtian Rantzow, Sl. Fru Helle Wrne, Sl. Frantz Rantzow.

1892 fandtes i Kirken romanſke Kalkmalerier. Kriſtus, omgiven af Mandelglorien, er her malet over Korbuen, og ved Siderne ſynes Apoſtlene ved Nadverbordet at have været fremſtillede, til højre for Kriſtus ſes endnu 4. Disſe Malerier tilhøre det 12—13 Aarh., medens den ſenere Middelalder fremſtillede den lidende Frelſer og hans Genkomſt ſom den ſtraffende Dommer. Paa Korbuens Underſide ſes Guds Lam med Korſet og 2 Figurer, den ene frembærende et Offerlam.

Præſter.

M. Mads Ibſen Hvid 1545. 1550.
Peder Jenſen afſkediget —1584.
Mads Pederſen Juel 1584—1602.
Chr. Nielſen Brunov 1602—41.

Erik Nielsen Brun 1641—66.
Jakob Rasmussen Juel 1666—89.
Lavrids Jensen Holst 1689—1724.
Peder Nielsen Høeg 1724—54.
Jens Henriksen Morsing 1754—74.
Hans Frederik Lavridsen Laurberg 1774—90.
Jens Kjeldsen Schjørring 1790—1818.
Ole Magnus Bjerregaard 1818—27.
Søren Møller Tranberg 1827—28.
Ancher Hoegaard 1828—34.
Isak Marius Bendsen Gad 1834—43.
Theodor Nonus Gad 1843—51.
Niels Peder Cruusberg 1851—59.
Niels Peter Gjølbye 1859—64.
Harald Vilhelm Bülow 1864—72.
Christian Mørk Jungersen 1872—76.
Anton Vilhelm Scheel Ulrik 1877—83.
George William Steen 1883—93.
Peter Conrad Albinus Nielsen 1893.

Mag. Mads Hvid maa have været Præst her 1545, da han indværgede Vejlgaard i Rønbjerg Sogn som ret Præstegaard, og 1550, da han indværgede en Gaard i Mogenstrup som tilhørende Estvad Præstebord[22]). Da han ogsaa var Sognepræst i Holstebro, har han vel holdt Kapellan i Estvad. Om ham se iøvrigt foran S. 504.

Hr. Peder Jensen var en stridbar Person, der 1571 vilde paaføre Peder Munk til Estvadgaard Retstrætte, men denne bevægede Provsten Hr. Jens i Sale, Peder Skriver i „Rifshoffuid" og andre Dannemænd til at forhandle Sagen i Mindelighed, hvorpaa Peder Munk efterlod hans Forseelse paa

deres Forbøn, men Præsten maatte udstæde et Brev, „at efterdi forskrevne Peder Munk har af første Begyndelse tilhjulpet ham, at han er bleven Sognepræst og han dog ham og hans Tjenere fortørnet har, hvilket han ham formedelst hans Embede og Godtfolks Forbøn tilgivet har", lovede han, at hvis det kunde bevises, at han i Fremtiden førte Klammer paa Peder Munk eller hans Tjenere, og ikke skikkede sig tilbørligen og vel som en god Guds Ords Tjener, skulde han have forbrudt sine Sogne uden al videre Dom og Tiltale.

Da Peder Munk nu 1578 havde bevirket, at Vester Lidegaard blev Præstegaard og der til denne var udlagt 12 Læs Eng, hvormed Præsten var misfornøjet, har denne for højlydt udtrykt sine Tanker, thi Peder Munk lod ham nu afsætte efter hans egen skriftlige Forpligtelse. Præsten stævnede Sagen for Herredagen og paastod, at Brevet var ham afvunget og at Peder Munk havde været i hans Gaard med sine Tjenere og der tilføjet ham Overlast samt ladet hans Døre og Laase opslaa og hans Karl havde ledt efter ham i hans Ovn. Denne sidste Paastand benægtede Peder Munk aldeles og han beviste ved Vidner, at Brevet ikke var afvunget. Ved en Herredagsdom af 2. Juli 1584 dømtes Peder Munk fri for Præstens Tiltale og denne var altsaa fradømt sit Embede.

Da denne Sag var for Landstinget, var det, han blev saa ilde behandlet af Otto Gyldenstjerne, som nedenfor S. 533 omtales. Iøvrigt var der 18. Nov.

1583 udstædt et kgl. Brev til Ribe Domkapitel om at paadømme Sagen med P. Munk, inden den kom for Herredagen. Allerede 1578 havde Præsten Strid med Otto Gyldenstjerne vistnok ang. Markskæl, idet denne idelig lod Præstens Folk overfalde paa Marken, og M. Mads Hvids Datterson Erik Høg slog Præsten selv blaa og blodig. Kongen lod de 2 Adelsmænd udstæde en Forpligtelse til at lade Præsten og hans Folk ubevarede, men det hjalp altsaa ikke[23]).

Mageskiftet med Præstegaarden gik dog allerede tilbage 1591, da Peder Munk foreslillede Kongen, at Vester Lidegaards Marker laa mellem Estvadgaards Ejendomme, som han nu vilde lade indgrave og indkaste.

Hr. Erik Nielsen Brunov indgav 9. Juli 1648 Ansøgning om Kaldets Forbedring. Han havde paa 7de Aar betjent sit Kald, men han havde i dette ikke det, hvorimed han kunde underholdes tilligemed Hustru og Børn. Det var alle og enhver vitterligt, at Almuen paa Grund af forrige Aaringers Misvæxt og de store Besværinger i forleden Fejde var saa forarmet, at kun ganske faa kunde avle det, de selv kunde fortære, mindre give andre. Præstegaarden var ganske ringe, Marken fordærvet for en Del af Sand og ingen Græsning var der; Bygningen modtog han meget forfalden og en Del af Husene faldt ned af sig selv[24]).

Om Hr. Jakob Rasmussen Juel findes i Bispearkivet et Brev fra Provsten Hr. Chr. Jensen i

Hadderup af 22. Jan. 1683. Da Hr. Jakob var anklaget for Biskoppen paa Grund af Uskikkelighed i sit Levned og Forseelse i Embedets Forretning, havde Provsten nylig visiteret, men Menigheden havde givet ham offentlig det Vidnesbyrd, at de ikke havde Aarsag til at klage over ham i nogen Maade. Dagen efter sagde dog Fru Helle Urne paa Estvadgaard til ham, at hun vilde bevise, hvad hun havde klaget over Præsten. Præsten blev meget bedrøvet, da han hørte, han saaledes var anklaget, og hvad enten han overbevistes eller ikke, saa var han dog nødt til at tage en Medtjener paa Grund af sine svage Øjne, hvilket han vilde gøre henimod Vinteren, og dermed kunde den velbyrdige Frue vel være tilfreds. Han fik ogsaa sin Efterfølger til Kapellan 1684, men denne ordineredes dog først i Dec. 1686, saa Præstens Øjensvaghed næppe har været ret betydelig.

Om Enken efter den 1754 afdøde Præst Peder Nielsen Høeg, hvis Navn var Christiane Amalie Schouendal og som døde 4. Dec. 1760, findes følgende Optegnelse i Kaldets Liber daticus:

„Ved Savn af en kær Ægtefælle, med svag Evne og Bekymring for 3 Sønners og 1 Datters anstændige Opdragelse blev hun hver Dag svagere paa Legemet, men stærk paa Sindets og Forstandens Kræfter, thi som hun i Sundheds Dage var en Elsker af Videnskaber og Sprogene, saa dyrkede hun dem nu end mere til Nytte for mange brave Mænds Børn. I hendes lange Lidelsers mødige Dage og

Timer levede hun fornøjet i sin Gud, taalmodig i sit Kors, opbyggelig i Ord og Omgang, blev derfor æret, elsket og højagtet af alle dydige, beklaget i sine Lidelser, lettet og trøstet i sin svage Formue. Til Bevis derpaa forbandt Kirkepatronen, Estvad Klosters Ephorus med samtlige Klosterdamerne Successor i hans Kaldsbrev at betale Enken 50 Rd. aarlig Pension i Betragtning af hendes ynkværdige Legems og Helbreds Forfatning samt fattige Formue".

Paa Kirkegaarden findes en Ligsten med følgende Indskrift:

Herunder giemmes Det Graven kand giemme Af den velærværdige og vellærde Mand Hr. Jens Morsing, hvis Liv begyndtes i Hierk Præstgaard den 6. Octobr. 1709, Det han fremdrog i Naade hos Gud til Nytte for Menniſker og meſt for Eſtvad og Rønberg Meenigheder, hvis Siæleſørger han blev d. 10. April 1754. Han vandrede værdelig efter sit Kald I Ydmyghed for Gud, Aarvaagenhed i sit Embede, Retſindighed imod alle, Trofaſt Kiærlighed i 2de Egteſkaber, hvori han kom Med hæderbaarne Apollone Friis den 7. April 1755, Med hæderbaarne Anne Eliſabeth Høeg den 6. October 1769. Da han i sin Livs Tiid havde kiændt Guds Raad og tient andre med Guds Raad, sov han hen i Herren den 20de Junii 1774 og vilde her hviile som en Hyrde hos sin Hiord. Den Hæderbaarne og gudelſkende Madame Apollone Friis, fød i Spentrup Præſtegaard d. 11. Dec. 1729, Om hvem Uven maa jo ſiige: uden at ville viide det, Be-

tænkte hun de Fattige og Deris Huſvalelſe, Skeede hemmelig uden at liide Roes. Hendes Omgang var anſtændig og i ſit Huus var Hun Roesværdig og forſynlig, Hun ſøgte at behage, elſke og ære Hendes Mand. Hun blev ogſaa æret af alle, Som ſelv kiændte Dyden. At viiſe Chriſtendoms Prøver var juſt Hendes Forſæt og Attraae. Hun var icke kiæd at leve og hun var ei heller bange, Men fornøyet med at døe, Thi ſom Hun I ſunde Dage kunde trøſte ſig ſelv og andre Med Guds Kundſkab, Saa gjorde den ſamme Oplysning Hende frimodig til at gaa Døden i møde og ſiige ſin kiære Ægtefælle Og ald Verden Farvel Den 23de Januarii 1769.

Rønbjerg Sogn.

Rønbjerg Sogn, Annex til Eſtvad, grænſer mod Nord til Salling, hvor 2 Vandløb, det ene med øſtligt, det andet med veſtligt Løb, paa en Strækning gøre Grænſen, mod Øſt til Eſtvad Sogn og Flynderſø, mod Syd til Eſtvad Sogn og mod Veſt til Ejſing S. Sognet ſkæres af Skive-Struer Jærnbane, Rønbjerg Station. Kirkens Afſtand fra Skive er 1 Mil. Jorderne ere højtliggende, iſær den nordøſtlige Del; mod Veſt er den ſtore Rønbjerg Hede i Forbindelſe med Hederne i Ejſing Sogn; her findes Rønbjerg Moſe, Mejlſø Moſe,

Vester Mose og lidt af Hvidmose (paa Gen. Stabens Kort urigtig Vimose), som ellers hører til Sale Sogn. Jorderne ere mest sandede og Hederne af daarlig Beskaffenhed. De højeste Bakker ere Trubjerg norden for Vejlgaard, Blaksbjerg og Oxelbjerg Bakke. I Sognets nordvestlige Hjørne ligger Skjørsø. De tidligere Søer Mejlsø og Stavnsø ere udtørrede. Sognets Fladeindhold er 2929 Tdr. L. med 69⅜ Td. Hkr.

1 Skole. I alt i Sognet 15 Gaarde og 35 Huse med 349 Indbyggere (1880: 352, 1860: 280, 1840: 176, 1801: 132).

Den høje Banke, hvorpaa Kirken ligger, har givet Sognet Navn. Dette skrives c. 1340 Rynbjergh. I Skaane findes et Herred og Sogn af lignende Navn, der 1231 skrives Rynœbyargh, men hvis Betydning er ukendt. Under Kong Niels stod der et Slag ved „Rynebyerg", hvilket vistnok var her og ikke i Skaane.

I Sognet findes en Del Gravhøje, af hvilke maa nævnes Tolshøj med Vejlgaard og Ormhøj paa Mosegaards Mark. Især findes mange paa Højdedraget omkring Kirken.

1638 berettes, at der vesten for Rønbjerg er en stor Morads og Mose, der strækker sig norden for Sandvejle, og vesten for Mosen i Heden 3 smaa Søer, Stavnsø, Melsø og Skjørsø. Østen for Rønbjerg laa Dalen Støvndal og Støvndalshøj. Nordvest for Nørkjær laa Nørsø. Vesten for Nørkjær Oxelbjerg Bakke. Vesten for Kirken Dybdal og Højene

Arhøj, Kløvenhøj og Brorhøj; norden for Kirken Engsagerhøj og Lergravshøj. Veſten for Vejlgaard Trubbjerg, veſten for Hveinhuol Brendtbak og nordveſt derfor Rønbjerg Vejle. Øſten for Kirken Stenhøj og Taalshøj. I Rønbjerg Moſe fandt man 1886 et Lig i en Pels og Hue af Faareſkind med en Strikke om Halſen. Dette Lig maa antages at hidrøre fra Oldtiden, medens en Formodning om, at det kunde være en 1830 forſvunden original Kludeſamler og Kniplingskræmmer Jens Hørby, viſte ſig uhjemlet, da paagældende var død en naturlig Død.

I Sognet findes:

Nørkjær, 20½ Tdr. Htkr., med Vejrmølle og 1 Hus, var 1651 en Bondegaard, men oprettedes ſnart efter til en Ladegaard under Eſtvadgaard og tilhørte 1678 Jomfru Dorethe Rantzau, der lod den drive ved en Ladefoged; Beſætningen var dog kun lille: 1 Plag, 16 Øxne og 4 Bitræ. 1683 tilhørte den Fru Helle Urne til Eſtvadgaard; der nævnes af Marker: Kjellingſti, Rebager, Stevndal.

Nørkjær ſattes paa ſamme Auktion ſom Eſtvadgaard 1802 og var da paa 14½ Tdr. Htkr. Udſæden var 26—28 Tdr. Rug, 14 Tdr. Byg, 50—56 Tdr. Havre; der avledes 60—70 Læs Hø, holdtes 50 Stude og Køer, 4 Bæſter og en betydelig Mængde Faar. Den købtes ſiden af Lavrids Laurberg, der døde 1830, og hvis Slægt allerede fra 1766 havde haft Gaarden i Forpagtning. Morten Oviſtgaard Pederſen købte den ved Skøde af

10. Juli 1851, Konsul Nygaard og J. C. Eriksen ved Skøde af 24. Juni 1854; 1857 blev sidstnævnte Eneejer og ejede den til 1880, da den tilskødedes C. Korsgaard.

Af et Syn 1690 fremgaar det, at der var følgende Bygninger: Det store Ildsted-Kalingshus, et enkelt Hus med Bryggers, Gæstekammer, Kølle, Fæhus, 2 Hestestalde og det vestre Hus i Ladegaarden, der brugtes til Tørvehus og Faarestie. Gaarden synes, medens den var Ladegaard under Estvadgaard, altid at have været udforpagtet, men 1696 boede her dog Oberstløjtnant F. C. Rantzau og Fru Ollegaard Rodsten.

1726 var der 2 Stuehuse paa 32 Fag med muret Bindingsværk paa nogle Steder, bedre end almindelige Bønderhuse, og 3 Længer Ladegaardshuse.

Lille Nørkjær, 4 Tdr. Htkr.

Vester Lidegaard (udtales Ligor), 4 Gaarde, 2 Huse. 1578 fik Peder Munk til Estvadgaard Præstegaarden i Estvad og udlagde til Præstegaard igen Vesterligaard, men 1591 fik han „Ligaard" igen, da Præstegaarden paany skulde bruges efter sin oprindelige Bestemmelse, forat undgaa Klammer og Trætte, da nogle af Ligaards Marker laa imellem Estvadgaards Ejendomme, hvilke Peder Munk nu vilde indgrave og indkaste. 1683 beboedes den af 2 Bønder; paa Marken nævnes da Lundbak.

Vejlgaard, 4 Gaarde, deraf 1 med 4 Tdr. Htkr. 1585 fik Peder Munk til Estvadgaard i Mageskifte af Kronen et Bol Blæsbjerg og et

andet Bol kaldet Lille Vedelgaard. 1683 var den 1 Gaard, 2 og ½ Bol; af Marker nævnes da Trubjerg, Tulsvig og Rothøj. Vejlgaard var Annex-præstegaard, hvilket ses af en Lavhævd af 1545, udstædt af Anders Jepsen, Foged til Ginding Herreds Ting, Mogens Justesen til Lundgaard*) af Vaaben er, Hr. Hans Mogensen i Hadderup, Jens Christensen i Trabjerg, og flere, at Mester Mads Hvid til Estvadgaard først udværgede Vejlgaard med alle hendes Arilds og rette Tilliggelse for en fri Præstegaard til Kirkens Gaard og Gaardsrimb med hendes aabygge Toft, som ligger norden ved hende, indtil Christen Frandsens Kaalgaard, som er 12 Agre, 3 Agre østen Gaarden, en Toft, som ligger østen ved Stenhøj, som er 14 Agre, en, som ligger vesten ved Stenhøj, som er 11 Agre, de samme Agre kaldes' Kirkestug, som ligger imellem Blæsbjerg og Rønbjerg Kirke, udi Kirketoft 6 Agre, 4 Agre udi Præsteager, Holshøjtoft, fire Agre, udi den Toft, som ligger vesten for Kirkedal, 7 Agre, udi den Toft, som støder paa Lergravhøj, 6 Agre, udi den Toft sønden for Trundtshøj 7 Agre, Thyvaldts Toft 19 Agre, Engsagre 15 Agre, 4 Agre støder paa de 15 Agre, en Ager udi Vester Borager. Item Engene til forskrevne Gaard (Sjøeng, Nørjø Eng, paa Vejlen) osv.

Primdal (udtales Primdal), c. 6 Tdr. Htkr. 1683 1 Gaard med 2 Bønder. 1683 berettes, at

*) I Fjends Herred.

sønden for Primdal er en stor indkastet Hede, der ligger til Estvadgaard, og i denne Hede en liden Sø, Mørkso, med et tæt Krat rundt omkring; sønden for denne Hede en omflydt Holm, kaldet Gaardholm.

Primdal var en kort Tid en lille Herregaard, der tilhørte Otto Gyldenstjerne, som nævnes til Primdal 1572. Da Præsten i Estvad Hr. Peder Jensen 1584 havde en Retstrætte paa Viborg Landsting med Peder Munk til Estvadgaard, og de to Landsdommere sad og talte sammen om, hvorledes de bedst kunde forlige Sagen, „kom Otto Gyldenstjerne op paa samme Landsting og var noget drukken, og som de saa sad og talte med hverandre, raabte Præsten, at de skulde se, hvorledes Otto Gyldenstjerne foer med ham, og da som de (Landsdommerne) saa til Præsten, bleve de var, at Otto Gyldenstjerne stod bagved ham og havde udi den ene Haand en Silkehat, som han havde sat med Bunden paa Hr. Peders Hoved, og vendte det underste i Vejret af samme Hat og den øverste Side af Bonnet (Præsternes Hovedbeklædning) stod paa Præstens Hoved, og den anden Haand havde han udi Præstens Skæg, dog saa de ikke, at han slog samme Præst anderledes med forskrevne Hat, end at den stod saa paa Hovedet, som forbemeldt er, ej heller saa de, at han drog noget Haar af Hr. Peders Skæg eller at han rykkede ham saa haardt udi det, at han deraf havde noget Onde".

Otto Gyldenstjerne formente, at Præsten ikke skulde bevise, at han havde slaaet ham enten Saar

eller synt Gærning eller med Værge, vred Hu eller Haand, men Hr. Peder havde Aftenen tilforn forurettet ham og begge hans Sønner og Folk i hans Herberg og udæsket ham, da han laa i sin Seng, med mange Ufvemsord. Otto Gyldenstjerne dømtes paa Herredagen 2. Juli 1584 at staa til Rette for sin Gærning[25]).

I Anledning af en Sag imod en Karl, der vilde unddrage sig Landmilitsen, vidnede denne 21. Dec. 1714, at han havde tjent Fru Birgitte Kaas paa Strandbjerggaard, Enevold Blik og i Førstningen, Jakob Krabbe antog Strandbjerggaard, saavel som og siden et Halvaars Tid paa Jakob Krabbes Gaard Primdal, som alt var lang Tid siden, men var en lang Tid før Landmaalingens Indrettelse. Jakob Krabbe har altsaa en Tid ejet Primdal*), omkring 1690, men da var den ikkun en Bondegaard, som den ogsaa var 1651. I en Retssag fra samme Aar nævnes et Sted „Urterhave" i Primdal Hede, hvilke maa have været ved Flyndersø, thi der havde man sat 2 Mænd sætte Fiskekroge ud.

Rønbjerg, 3 Gaarde, 11 Huse, Skole; ved Rønbjerg Mose 10 Huse, Rønbjerghuse, var 1683 7 Bol og 6 Huse; paa Marken nævnes da Avnager, Knygsand, Fladdal, Oxelbjerg, Dvergedal; Fru Helle Urne havde lagt nogle Jorder her under Nørkjærgaard og givet Beboerne en anden Jord, der kun var Flyvesand og ikke blev dyrket, skønt

*) Om ham se Skodborg Vandfuld H. S. 164.

Rønbierg Mænd havde haft den i 20 Aar. Rønbjerg var 1768 6 Halvgaarde.

Rønbjerg Kirke, se nedenfor.

Musgaard, 1 Gaard.

Sønderbygaard, 1 Gaard, 1 Hus, 1638 og 1683 2 Gaarde; paa Marken nævnes 1683 Tølthøj.

Risgaardsted var 1638 et Bol, der beboedes 1683 af Girial Christensen, Skytte paa Estvadgaard.

Svingelhuse, 2 Huse.

1500 toges Sognevidne, at der ej er noget Byggested i Rønbjerg, som kaldes Frisdal.[26])

1638 nævnes norden for Vejlgaard et Bol Hueinhuol, der oftere nævnes senere.

Rønbjerg Kirke.

Rønbjerg Kirke er opført af Mursten i Munkeslifte, med et, som det synes, samtidig opført Taarn, der er forsynet med Hvælving og forbundet med Kirken; det har Gavle i Syd og Nord med 2 Glamhuller til hver Side. Kirken nævnes 1340 i en Fortegnelse over Ribe Stifts Kirker, men Bygningen er vistnok traadt i Steden for en ældre Kirke, der vel har været af Træ, da der ikke findes Levninger af Kvadersten fra den ældre Bygning. I Korets flade Østende findes et gammelt lidt spidsbuet Vindue, der dog vistnok er udvidet. Der findes en gammel medtaget Døbefont af Kamp med udhuggede bladformede Prydelser, der maa have tilhørt en ældre Kirkebygning. Triumfbuen er om-

muret og har ikke nogen gammel Form. Altertavlen er et meget simpelt Arbejde, forestillende Kristus paa Korset og malet 1862 af Clemen Toft i Holstebro; af den ældre ere nogle gamle Helgenbilleder opbevarede paa Loftet. Kalken og Disken ere fra den katholske Tid med følgende Indskrift paa den sølvforgyldte Kalks sexfligede Fod: eler iuul det kelck coce(?) xl; de følgende Par Bogstaver ere skjulte af et paanittet Vaaben. Den nævnte Ejler Juul var vistnok ham, der ejede Kokholm i Resen Sogn i sidste Halvdel af det 15. Aarhundrede. Paa Foden er paanittet 3 Vaaben af Sølv; paa den ene Side et med et Mandshoved og et med et løbende Dyr, paa den anden Mur-Kaasernes Vaaben, medens et fjerde er faldet af. Maaske skulle disse maadelig udførte Vaaben betegne Herman Kaas til Revstrup, død 1658, og hans Hustru Magdalene Kruses fædrene og mødrene (Staverskov) Vaaben. Kalken synes saaledes, efterat have tilhørt en anden Kirke, at være kommen i en Adelsslægts Eje. Prædikestolen er fra Slutningen af det 16. eller Beg. af det 17. Aarh. og er prydet med udskaarne Menneskehoveder, der række Tunge, og Dyrehoveder, de 4 Evangelister med deres Attributer og under disse Lovens Tavler, et Hjerte der bankes med en Hammer, et Hjerte der lægges paa en Rist, det fjerde Symbol er udslettet. Paa Klokken staar: Pier Mong 1583, det er Peder Munk til Estvadgaard.

Hadderup Sogn.

Hadderup Sogn grænſer mod Nord til Sevel Sogn, fra hvilket det for en Del ſkilles ved Røjbæk, mod Øſt til Viborg Stift, fra hvilket det ſkilles ved Karup Aa, mod Syd til Ørre, Sunds og Bording S., mod Veſt til Hodsager S. og Bordbjerg S. Kirkens Afſtand fra Holſtebro er 3 Mil. Sognets Fladeindhold (deri indbef. Grove Sogn) er 32,267 Tdr. L. med 197½ Tdr. Htkr. I alt i Sognet 62 Gaarde og 192 Huſe med 1507 Indbyggere (1880: 1374, 1860: 947, 1840: 698, 1801: 427). 6 Skoler. Sognets Længde fra Nord til Syd er omtrent 3 Mil. Det meſte er daarlig Hede med mange ſmaa Moſer hiſt og her. Langs med Karup Aa findes Vandingskanaler og her i Sognets øſtre Del ere ogſaa de bedſte Ejendomme, ſom Høſtrup, Egelund, Faarbæk, Ormſtrup. I Sognets Midte løbe Gindeſkov Bæk og Barslund Bæk, der forenes og derpaa kaldes Stavlund Aa, hvorpaa den forenes med Feldborg Bæk og kaldes Hadderis eller Lille Aa. Omkring Stavlund Aa er megen Hede og Moſe opdyrket. Imellem Over Feldborg og Simmelkjær har været en henved en Mil bred Hede- og Moſeſtrækning, der ſikkert engang har været omtrent ufarbar. Sognets veſtlige Del imod Bordbjerg Sogn optages af Feldborg Plantager paa 1884 og 1640 Tdr. Land, hvis Anlæg blev begyndt 1827—28, da Staten overtog 5 Bøndergaarde for Skattereſtancer,

hvilke nedlagdes. Hartkornet overførtes paa Skovridergaarden Feldborggaard. Af Søer findes der i den sydlige Del Hedesøen Kragsø og paa Præstegaardens Mark har været en nu tør Sø, der tidligere hed Brækagersø.

Sognets Navn skreves 1340 Haddorp, hvilket forudsætter en ældre Form Haddœthorp, der afledes af det gamle Mandsnavn Haddi og Thorp. 1638 nævnes af Høje paa Hadderup Mark: Hagebrohøj, Javnhøj, Søhøje og Dalene Kveldal og Stendal; paa Hadderis Mark: Bavnhøj og Pugedalshøje; paa Høstrup Mark: Høgshøj, Rishøj; paa Faarbæk Mark: Tranrøgel og Tornhøj; paa Kjølvraa Mark: Troldalhøje, inde i Krattet ved Gindeskov Gindeskovhøje; paa Feldborg Mark: Pukhøj og Mølhøj; paa Stavlund Mark: Ulhøj.

Af Gravhøje findes nu ikke ret mange. Paa Præstegaardens Hede 2 og Nord for Hadderup By 1, ved Høstrup 1 og paa Heden i Vest ligger Tinghøj. Sønden for Hadderis er en større Høj Bavnhøj, mellem Egelund og Barslund 2, norden for Gindingskov i Kanten af noget Egepurl er en Høj, kaldet Rosenbakhøj. Ved Neder Feldborg er Bjerghøj, paa Graasand Mark Kirkehøj, Tophøj, Gilhøje, Skindermosehøje; ved Kirkehøj menes den gamle Grove Kirke at have ligget.

Om Kragsø hedder det i Indberetningen 1638: „Søen i sig selv er trind, ikke meget stor, Fisk derudi ere hvide, de største som Helt, de andre mindre som Sild, er en sær Slags Fisk, smager

ligesom Smelt". Vesten for Kirken var Kæret Bjørnkjær, som begyndte ved Brækagersø og ved dets Nordende var Badestedet Ravnsvad. Norden for Vøvtrup var et Badested Rønvad. I Egelund Mark var Søen Dunsø.

Den store Hede- og Kærstrækning i Sognets sydlige Del og ind i Ørre Sogn bærer det fælles Navn Simmelkjær og tilhørte for en Del fordum Kronen, der længe bevarede den som Jagtdistrikt. 1583 lod Lensmanden paa Lundenæs optage et Tingsvidne om et Syn af 18 Dannemænd, „at Simmelkjær, saa vidt Kronens Laas sig belanger, er en Mil lang og Engen derudi kan være god for 400 Læs[27]). Naar Kronen bortskødede Ejendomme i Nærheden, undtoges Vildtjagten i Simmelkjær og paa de Ejendomme, der stødte op dertil. 1585 nævnes Enge i Simmelkjær i det nordligste Kjær østen for Dragskovs Laage*) og til Grove Mark, som Ridemænd red fra Grovsand til Kronen, det vil sige, at de ved Dom frakendtes Grovsand[28]). 16. Juli 1573 udstædtes nemlig en kgl. Befaling, at Bønderne i Karup havde nogen Engbjerring i Simmelkjær, der en Tid havde været dem frakommen og nu brugtes under en „Bygge", men da denne „Bygge" var Bønderne i Karup til Trængsel og Kongens Vildtbane og Jagt til mærkelig Forhindring og

*) Dette „Laage" maa være det i et Diplom fra 1236 (Oldemoder S. 38) forekommende laagh, der betyder en Afdeling i en Skov.

Skade, skulde Engen lægges til Karup, hvis Bønder dog skulde betale Bonden hans Indfæstning, og de skulde give aarlig Landgilde til Lundenæs.

1499 gjorde Slotsfogden paa Lundenæs Lavhævd paa Simmelkjær til begge Lande med Rishug, Høslet og Maagrøft; „først fra den Sten, som stander sønden ved Simmelkjær, østen ved Aamose (i Ørre Sogn) og saa øster Sten efter Sten, „rint" om den østre Ende, saa vester og nør til den Sten, som stander ved Bolskovsig, saa vester til den Sten, som stander ved Sorig Sig imellem Bolskov og Simmelkjær, saa vester til den Sten, som stander norden ved Dragesvad, saa vester Sten efter Sten, til Feldborg Mark vedtager, intet undtaget, som Sandemænd af Ginding Herred og gjorde Markskæl imellem Vestrup Mark og Simmelkjær og udsvor der alle Mænd uden kgl. Majestæt og Kronen, og hans Efterkommere Konger udi Danmark" [29]).

Ang. de nævnte Lokaliteter nævnes i Indberetningen 1638, at sønden for Grove er Østerenden af Simmelkjær, hvor der er 2 store Bjerge, Skindisbjerge og sydvest derfor en liden Sø kaldet Bylskovsø, hvilket vel er det ovennævnte Bolskovsig. Videre nævner samme Beretning, at sønden for Vestorp er Simmelkjær med et Badested Dragskovvad og sønden for Over Feldborg var et Badested over Simmelkjær, der hed Hemmingsfele. Den nordlige Del eller den Del sønden for Grove og Vestorp har saaledes heddet Dragskov, hvilket ogsaa fremgaar af

Tingsvidner af „Gind" Herred og af Karup Birketing fra 1552 i Anledning af Karup Bønders Eng, „at Dragskov Kjær, som kaldes Simmelkjær, har været holdt for Kongens Kær og de selv og andre, hvem som skulde haft Brug i Dragskov Kær eller Simmelkjær, da havde de det i Anders Ibsens Minde paa Kronens Vegne, baade med Høslet, Rishug og anden Brug, og ingen anden, saa længe til Peder Ebbesen lod de Gaarde bygge ved Simmelkjær paa Kronens Vegne og lagde samme Enge i Dragskov Kjær til samme Gaarde". Peder Ebbesen var Lensmand paa Lundenæs 1529—49 og Anders Ibsen den store Bonde i Trabjerg, der er omtalt foran S. 167—69 og vel har været en Art Ridefoged under Lensmanden.

Mogens Munk til Volstrup paastod ved samme Lejlighed, at han i 50 Aar af Anders Ibsen paa Kronens Vegne havde haft Tilladelse til Rishug i Dragskov Kjær, „som kaldes Simmelkjær".

Der kom imidlertid ogsaa Vidnesbyrd om, at de omstridte Enge ikke hørte til Kronen, thi der fremlagdes en Lavhævd af 1492, som Jes Knudsen havde taget paa Stubber Klosters Vegne, hvorved han indværgede det østre Byggested i Vestorp „fra Gindingskov Mark og Øster til Grovsand Mark vedtager, item indværgede han Bolskov og Bolskov Made og Bolskov Sø vester fra til Dragsvad til den Sten, som Dannemænd satte derpaa og til Feldborg Mark vedtager. Item indværgede han til Klosteret Del og Fællig i det vestre Gaardsted

veſten Bækken, 4 Vegne til Markemod, og i det øſtre Gaardſted".

Denne Bolſkov Sø har ligget paa Sydſiden af Veſtorp Mark, thi i et Sandemandstog fra 1492 over denne ſiges Grænſen at være „først fra Gindingſkov Bæk og ad den Dige og til den første Bolgrav, item fra Bolgrav og til den første Sten, ſom ſtaar mellem Grovgaard og Veſtorp Mark, item fra den Sten og til den Sten, ſom ſtaar i den anden Bolgrav, item fra Bolgrav og til den Sten, ſom ſtaar midt i Kæret, item fra den Sten og midt tvær over Søen og ſiden ſaa langt ſønder til Kongens Kjær vedtager".

Diſſe Navne Dragſkov og Bolſkov ere Vidnesbyrd om, at her har ſtaaet virkelige Skove, og Navnet Simel eller, ſom det i ældre Tid altid ſkreves, Semel betyder vel ogſaa Skov; ſaaledes nævnes i et kgl. Brev af 17. Juni 1584 Skoven „Semelholl" paa Haſnæs.

I Indberetningen 1638 ſiges det, at Simmelkjær „er med Ris og Krat, hvor udi gamle Dage toges Malm at vælde Jærn af". Et andet Sted ſkriver ſamme Beretning: „er den alt med Ris og Morads". I Amtsbeſkrivelſen 1833 berettes om, at Simmelkjær er bevoxet med Birk, Eg og Vidier, der for 60—70 Aar ſiden (altſaa ved 1760) vare ſaa ſtore, at de kunde bruges til Vognſtjerter. Fjelſtrup paa Sindinggaard flyttede gamle Stubbe til ſit Hjem, hvor de voxede op til ranke Træer.

Aar 1498 gaves i Skat af Ginding Herred 100 Jærnklober, hver Klode vurderet til 8 Skilling [30]), og endnu 1597 leveredes paa Bremerholm 103 og 1599 187 Klober Simmelkjær Jærn, saa det synes, at dette Jærn er blevet tilvirket en Del senere end i de andre Egne, men ved den Tid vare de Skove, der ødelagdes forat fremkalde det kostbare Jærn, vistnok gaaede med. Se Nyrop, Dansk Jærn, i Hist. Tdskr. 4. R. VI. 125—62.

I det hele tyde flere Stednavne i Sognet paa Fortidens Skove, men disse ere vistnok ødelagte for at afgive Brændsel til Udsmeltning af Myremalm.

1651 var der i Sognet af Ejendomme med Jord: 23 Gaarde, 10 Bol og 2¼ Bol uden Eng, lidet bedre end Gadehuse.

I Sognets nordlige Del findes:

Vivtrup, 4 Huse, var 1683 en Gaard med 3 Bønder; det er vistnok den Gaard, der 1508 hed Risgaard og da var øde, men 1552 var den i Brug og ydede Skovsvin. Navnet udtales Vøvtrup og skrives saaledes 1638.

Løgvig, 2 Gaarde, 2 Huse, 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Løghøj, Lillehøj, Røjbæk, Katmose. Den kaldes 1508 et øde Byggested, men 1552 beboedes den af Peder Kat, der brugte 2 øde Gaardes Jord derunder [31]). 1638 skrives, at Løgvig er en Gæstegaard midt imellem Viborg og Holstebro. Navnet betyder en Vig ved en stor Aa, der fordum hed Løk, oldn. laukr. Udtalen er Løvig.

Hagebrogaard, 1 Gaard. Den blev 1578 tilligemed en Mølle overdraget Kronen i Mageskifte. 1638 var Gaarden og Møllen forladt, øde og uden Bygning.

Hagebro er en gammel Bro, der var af stor Betydning for Vestjyllands Forbindelse med Landstinget i Viborg. 20. Dec. 1523 bevilgedes Hagebro Stubber Kloster med den Rente, der tillaa af Skodborg og Vandfuld Herreder, imod at holde den ved stællig Bygning. 5. Juni 1586 fik Bønder og Almue i Skodborg og Vandfuld Herreder en kgl. Befaling, at Kjeld Juel til Stubbergaard holdt en Bro færdig i Ginding Herred, kaldet Hagebro, hvorfor hver Mand i de 2 Herreder, som selv havde Heste og Vogn, af Arilds Tid havde udgivet Brohavre, som er en Tolvmands Skæppe*) af hver, men da han beklagede, at Afgiften ikke ydedes rigtig, blev det dem strengelig befalet aarlig at betale inden Mikkelsdag, paa det ingen Forsømmelse skulde ske for de Vejfarende. 5. April 1607 bevilgedes Hagebro Kjeld Juels Enke Fru Kristence Juel, „dog at hun skal være fortænkt den med Fjelle, Bolværk, gode stærke Rækker paa begge Sider og al anden Tilbehør og Nødtørft at forbygge og ved Magt holde. 25. Marts 1635 fik Lensmanden kgl. Befaling om at give Erklæring i Anledning af en Bro, som tilforn har været slaaet over Karup Aa,

*) Tolvmands Skæppe er et Smørmaal, der er 6 Tommer højt og har 12 Tommer i Diameter.

men nu var ganske borte, den rejsende Mand til stor Forhindring. Ved et Syn over Broerne 1660 skrives: „En højfornøden Bro kaldet Hagebro i Ginding Herred er den rette alfare Vej for alle Rejsende fra Skjærn Bro, Ringkjøbing, Holstebro og til Viborg, baade til Landsting og til Markeder, som udi en hastig Vande, Tøbrud og anden Tilfald ikke kan køres forbi og derfor ej mistes kan, men har i disse Tider ligget slet øde, den Rejsende til største Skade og Livsfare, og efterdi der altid af Ginding Herred er tillagt Brokorn af hver Gaard at holde den vedlige med, var derfor højlig nødvendigt, der maatte ske med snareste Befaling den igen at lægges og repareres".

Broen er igen bleven opbygget, men 1690 toges der Syn derover efter Vejinspektørens Fuldmægtigs Begæring: „Befandtes samme Bro ganske øde, saa at ingen, hverken ridende eller kørende uden Livsfare kan komme derover, naar Vandet er noget højt, og knap gaaende; 6 Bjelker, hver paa 12 Alen, ere slet borte, de 3 Parter af Rækkræerne ogsaa borte paa nordre Side og paa søndre Side staa de paa Rave, Hammeren og Pillerne staa paa Rave og ere ganske raadne, saa samme Bro kan ikke repareres paa anden Maade end af ny opbygges". [32])

Siden tilbød Mølleren ved Hagebro at opbygge og vedligeholde Broen og 24. April 1700 bevilgede Kongen ham bestemte Bropenge af Rejsende og Kreaturer ligesom at bygge et Hus paa Broen,

hvor han maatte holde Værtshus med gode Logementer, Øl og Mad, Mjød og Brændevin.

I Vinteren 1774 tog Broen saa stor Skade, at det anbefaledes de Rejsende at drage om ad Estvad.

Ormstrup (udtales Wormstrup), 3½ Tdr. Htkr., ogsaa 1683 1 Gaard; paa Marken nævnes da Mølleager og Slejager. Mikkel Lavrensen til Strandbygaard stiftede 1464 en Sjælemesse i Helligaands Kloster i Aalborg og gav dertil bl. a. den øde Gaard Vormstrup i Hadderup Sogn med et halvt Mølleſted[33]). 1638 skreves Navnet Ormstrup og der er ingen Tvivl om, at Gaarden har Navn af Mandsnavnet Orm. Her findes en Vejrmølle.

Tørvekrog Hus, Østerhus, Højhus.

Hadderup med Kro, Skole, 5 Gaarde, hvoraf de 4 kaldes Højgaard, Vestergaard, Dalsgaard og Østergaard, og 16 Huse. Hadderup By var 1683 3 Gaarde foruden Præstegaarden.

Hadderup Præstegaard, 4 Tdr. Htkr.

Hadderup Kirke, se nedenfor.

Hadderis, 2 Gaarde, 8 Huse, 1597 en Gaard med 2 Bønder, 1683 1 Gaard med 6 Bønder; paa Marken nævnes da Pudal.

Høgsgaard (udtales Høwsgor), 1 Gaard, 1 Hus, 1683 et Bol; paa Marken nævnes da Hvidhøj, Trindhøj og Langhøj. 1552 stævnede Domprovst Iver Juel Gabriel Gyldenstjerne for 1 Orte Rug, som aarlig skulde ydes Hadderup Kirke af Høgsgaard, og fremlagde et Brev fra 1479, at Ridder

Per Høg undte Kirken denne aarlige Afgift af sin Gaard i Høstrup kaldet Høgs Husted, hvilket Kongen havde stadfæstet 1531. Uagtet G. Gyldenstjerne paastod, at han ikke vidste noget derom, vandt Kirken Sagen[34]). Endnu yder Gaarden Afgift til Kirken for Vin og Brød.

Høstrup (udtales med langt ø), 6 Gaarde, 8 Huse. 1543 fik Niels Vistesen i Hesselbjerggaard Bevilling paa Trediedelen af Høstrup paa samme Betingelser som før Grevens Fejde. Her var 1683 3 Gaarde med 5 Bønder; der klagedes da over, at Agre og Enge lede stor Skade af Vaar- og Høstvand. Vandet kom fra en slem Kvegmose sønden for Byen; paa Marken nævnes da Bulster Kilde og Gurgjord. Navnet var oprindelig Høgstrup. Bækken hed 1638 Høsbæk.

1597 brugtes under Høstrup den øde Gaard Skraarup. 24. Okt. 1683 toges Syn paa Skraarup Hede sønden for Høstrup, vesten for Faarbæk Hede, norden for Egelund Kirkevej og østen for Høstrup Hede, hvorom der vidnedes: „Forskrevne Skraarup har ej i vores, ikke heller i vore Forældres Tid været brugt, og som vore Forældre for os have fortalt, da har det ikke i 200 og maaske i 500 Aar været brugt, der kan ingen Ager, Agerren eller Ryg synes eller kendes, er overbegroet med sort brun lang Lyng, dertil er ingen Eng eller Engskifte, ingen Fiskevand eller nogen bekvem Sted at forbygge nogen Gaard paa, men tjenligt til Fædrift for derhos omliggende Gaade. For denne Skraarups

Hede kontribuerer aarlig Høstrup Opsiddere til Lundenæs, de Herrer von Ueffelen, 12 Skaalpund Smør". Et Hus Skaarup findes paa Høstrup Hede.

Faarbæk, 6 Gaarde, 8 Huse, var 1683 1 Gaard med 6 Bønder; af Marker nævnes da Hvidballe, Kløvthøj, Vejhøj, Gildbierg, Sletvig, Remmer, Tranrøgel, Rævmose. Imellem Faarbæk og Høstrup var 1638 et Badested, der hed Resenfele.

Hulbæk (udtales Hwolbæk), 1 Gaard, 1 Hus, med Vandmølle, 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Slejager, Rimmerstøtter, Stavnklink, Kragbjerg, Trinning Aas; her laa en Mølle, der ogsaa nævnes 1638. 1641 toges Tingsvidne, at „Huolbæk er ikke uden en Afbygge og Part af Faarbæk Ejendom og ikke kan agtes eller være mere og højere end for en halv Jordejergaard".

Egelund (udt. Jeggelen), 4 Gaarde, 6 Huse, 1683 2 Gaarde, hver med 2 Bønder. 1480 nævnes den østerste Gaard i Egelund og 1466 den vesterste [35]).

Stavlund, 2 Gaarde, 7 Huse, 1683 en Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Sandknude, Ulhøj, Sorthøj, Vosmose, Lillehøj.

Neder Feldborg, 3 Gaarde, 10 Huse, Vandmølle, Skovridergaard, 13 Tdr. Htkr. En Gaard i Feldborg og et øde Byggested blev 1487 skødet til Aarhus Biskop [36]); i Neder Feldborg nævnes 1618 1 Gaard, 5 jordegne Boliger og 1 Hus. Her var 1683 7 hele Bol med 11 Bønder; paa Marken nævnes da Ørskov, Bjørnkjær, Pythøj, Tingvej.

Over Feldborg, 4 Gaarde, 67 Huse, med Kapel og Vejrmølle, 1683 4 Gaarde med 7 Bønder; paa Marken nævnes da Storhøj, Stenhøj, Taarbjerg, Lillehøj, Feldbjerg Kilde. Feldborg hed tidligere Feldbjerg; det er usikkert, om Feld er samme Ord som det norske Fjeld, men Egnen er bakket; maaske er Feld eller Fel det gamle Fele, der betyder Badested; 1638 nævnes her Badestedet Hemmingsfele. 1690 fangedes Ulve i Over Feldborg, der fremvistes paa Herredstinget, hvor de ophængtes i Galgen. 1646 nævnes i Sognet Gaarden Avngaard. 1591 nævnes 2 Gaarde, Boelsgaard.

Hadderup Kirke.

Kirken, i romansk Bygningsstil, er opført af tilhugne Kampesten udvendig, men runde Sten indvendig, Granitsokkel med Skraakant, men i Koret sidder hist og her imellem dem 11 andre Sten med List paa den øverste Kant. Koret er uden Absis, Triumfbuen af Mursten. Til Skibets søndre Mur er der, sandsynligvis forat give Plads for Beboerne af det i det 14. Aarh. nedlagte Grove Sogn, tilføjet en hvælvet Udbygning paa 11 Alen i Kvadrat, hvis nederste Halvdel er afbanet Granit og den øverste Halvdel Teglsten i Munkeskifte. De 2 gamle Indgange ses endnu, men da de sidde temmelig nær ved Koret, maa det antages, at Skibet er blevet forlænget mod Vest, da Taarnet

blev bygget. Vaabenhuset er nedbrudt og Indgangen er nu i Taarnets søndre Side. Taarnet er med Krydshvælving og med Spir. I det hænger 2 Klokker uden Indskrift. Taarnets søndre Side er, som det antages, ombygget i forrige Aarh., hvilket ses af, at Stenene i denne ere mindre end i det øvrige Taarn; med Jærnbogstaver er indmuret P. F. A. P. 1758. I Taarnet har været Begravelse for Præster, men ved en Uforsigtighed fra Lærerens Side brændte Kisterne for nogle Aar siden. Taarnet, Skibets søndre Side og Udbygningens vestre Side ere tækkede med Bly, det øvrige med Tegl. I Skibet findes Levninger af Kalkmalerier. Koret har Bræddeloft, Spændtræerne ere af Eg, det øvrige Tømmer af Naaletræ. Det er $9\frac{1}{4}$ Alen bredt, 2 Alen smallere end Skibet.

Altertavlen er af Egetræ med maadelige Udskæringer, i Midten en daarlig Fremstilling af Nadveren, derimod er det gamle Alterbord, der indvendig bestaar af een Sten, bevaret. Prædikestolen er med Himmel og daarlige Malerier af Evangelisterne. Døbefonten af Granit uden Bethydning. I Skibets Gulv er en Ligsten, under hvilken der findes Levning af en Kiste i en muret Grav. I Koret findes 2 Tavler med Navne paa Præsterne siden 1519.

Præsten K. H. Sadolin skænkede Kirken en forgyldt Sølv-Kalk og Disk, ligesom han indrettede en Halvgaard ved Kirken til Bolig for Præsteenker.

Tønne Juuls Enke Fru Anna Kathrine Friis gav i det 17. Aarh. en Afgift af Gaarden Kolkur i Fjends Herred til Afholdelse af Fredagsprædiken i Faſten.

I Feldborg er et Kapel, indviet 16. Nov. 1890.

Præſter.

Hans Mogenſen 1545.
Chriſten Graverſen 1584, død c. 1600.
Jens Chriſtenſen Olby 1619. 1662.
Chriſten Jenſen 1662—1705.
Mag. Peder Frederikſen Kragelund 1704—32.
Jakob Mortenſen Thillerup 1732.
Jakob Abild 1733—40.
Lavrids Pederſen Braad 1741—47.
Knud Henrik Olſen Sadolin 1747—73.
Peder Eggers 1773—77.
Vincens Breinholm 1777—1815.
Hans Jakob Bøtcher 1815—18.
Hans Peter Barfod 1818—27.
Palæmon Laurberg 1827—45.
Johan Ferdinand Georg Hanſen 1845—48.
Jens Hjerſing Roſtrup 1848—56.
Gerhard Tage Valdemar Hald 1857—65.
Niels Peter Fønſs 1866—73.
Ditlev Ludvig Rogert Gøtzſche 1873—78.
Harald Lavrids Engberg 1878—81.
Marius Peter Malte Jenſen 1882—85.
Nikolaj Andreas Bryndum Kaſtrup 1885—91.
Peter Jørgenſen 1891.

Af en Herredagsdom fra 1547 om Trandum Præſtegaard ſes det, at Hadderup Kirke havde ligget under Stubber Kloſter og Sognemændene gav Tiende og Præſteredſel til Kloſteret, der holdt en Kapellan til at beſørge Gudstjeneſten baade i

Hadderup og Trandum. Dette varede, indtil Iver Juel kaldede Hr. Hans til Præst i Hadderup og overdrog ham Præstegaarden [37]).

Der har altsaa dog engang været Forbindelse med Trandum Sogn, men alligevel er det underligt, at Præsten Hr. Jens Christensen kunde udvirke en kgl. Befaling af 28. Marts 1635 til Biskoppen om at erklære sig i Anledning af, at Præsten havde andraget, at hans Annexkirke, som kaldes Trandum, skal være ødelagt og Sognefolket søger Sevel Kirke, 2 af de bedste Gaarde i Hadderup Sogn ere lagte til Sevel Sogn, saa Præstens Indtægter vare formindskede. Han opnaaede ej heller nogen Forbedring. Bedre lykkedes det, da han efter Krigen 1643—45 erhvervede et Tingsvidne af 6. Nov. 1645, „at Aar 1643, da Fjenderne først kom her ind i Landet, da er Hr. Jens Christensen af de „Stalhandschusche" ganske udplyndret, saa at de i 6 Dage have ganske forjaget ham fra Hus og Hjem og have da bortrøvet Sengeklæder, Fetallie og Husgeraad og alt, hvad de forefandt, slaget hans Vinduer ud og slet fordærvet og borttaget, hvad de forefunde. Dernæst under de „Rabasche" han holdt Indkvartering i 15 Uger en Præst selvtredie med 4 Heste og udgivet til dem en stor Kontribution Penge og købte 15 Tønder Havre til deres Heste, thi der ingen Havre avles i Sognet, og blev al Vaarsæden forhindret udi Sognet, saa han ikke kunde faa sin Tiende, som han skulde, og det fejler paa Rugsæden.

„Dernæſt Aar 1644 kom Ritmeſter Panchras med al ſin Regiment til ham og ganſke forſtyrrede ham. Siden ſamme Aar har han hver Dag udſtanden ſtor Plyndring, medens Fjenderne vare her i Landet, at de „Beiſche" have ham frataget Klæder, Fetallie, Sølv og Penge og paa det ſidſte borttaget hans Heſte og gjort ham ganſke ſtor Overvold. Item er det dem og vitterligt i Sandhed, at Løjtnant, ſom laa paa Stubbergaard, med en Parti er opdragen til ham og førſt udplyndret Kirken og ſiden er dragen i hans Gaard og opgrov af Jorden i hans Hus Sølv, Gods og Gode og borttaget alt, hvad han havde, og mere de vilde.

„Item nærværende Aar 1645, da Fjenderne igen ere indtykkede i Landet, have de ofte haft Indkvartering hos ham, thi han boer paa en alfar Vej og er derover kommen i ſtor Fornedring. Item vunde og forſkrevne Mænd, at det er dem og fuld vitterligt i Sandhed, at forſkrevne Hr. Jens Chriſtenſen har en ond, ſkarp Gaard paa Avling og ikke kan avle uden 10 eller 12 Læs Hø, og er Sognet altſammen ſkarp og ond og ikke uden ringe, thi der er kommen fra den i gammel Tid baade Annexet og Gaarde til andre Sogne og ingen Hjælp han har bekommet i nogen Maade".

Derpaa søgte Præſten mod en billig Afgift om et Stykke Eng ved Gindeſkov Bæk, ſom hørte under Holſtebro Biſpegaard, men laa 4 Mile derfra, hvilken Anſøgning anbefaledes af Lensmanden Erik Juel og ogſaa bevilgedes.[38])

Beboerne af en Gaard i Hadderup, der skyldte 4 Tdr. Rug til Hadderup Kirke og til Domprovsten i Ribe et Brændsvin og ½ Daler i Gæsteri, klagede 1636 over, at Herredsfogden og Biskoppen har udlagt Degnen en tredie Del af deres Gaard, som aldrig tilforn havde været Degnebolig, medens Degnen var fraflyttet et Hus, som Præsten havde ladet opsætte paa Hadderup Mark. Herredsfogden var kommen til deres Gaard, havde opbrudt Døren, udjaget Kvæg og Fæmon og udkastet deres Gods, hvorpaa Degnen flyttede ind og tilspærrede deres Ladedør for deres Hø og Korn, og det uden Dom og lovlig Proces.[89])

Grove Sogn.

Ved kgl. Resolution oprettedes dette Sogn fra 1. Nov. 1893, idet den sydlige Del af Hadderup Sogn udskiltes i kirkelig Henseende, ligesom der af en Del af Ørre Sogn dannedes Simmelkjær Sogn som Annex til Grove Sogn. Under Grove Sogn hører:

Gindingskov (udtales Ginneskov), 1 Gaard, 1683 et Bol. Dette Sted ligger i Midten af det langstrakte Ginding Herred og her har det ældste Tingsted været, men i en fjern Fortid. Her findes et Egekrat, der i sin Tid har været fredet, da det er omgivet af en gammel Grøft, og i dette findes en Gravhøj, Rosenbakhøj. Som en Mærkelighed

nævnes det i Kirkebogen, at her 1726 døde 2 Brødre, Per og Jens Svenningsen, den ene 71 og den anden 14 Aar gammel.

Øster og Vester Vestorp, 3 Gaarde, 16 Huse. 1547 nævnes Vestorp som 1 Gaard, men 1683 var det 2 Gaarde, hver med 2 Bønder.

Baslund, udtales Båslun, 1638 Bastlund, 1683 Baeslund, sidstnævnte Aar 1 Gaard med 2 Beboere.

Graasand, 3 Gaarde, 4 Huse; 1683 2 Halvgaarde, Store og Lille Graasand, paa Store Graasands Mark nævnes da Møldam.

Grove (udtales Grow), 1 Gaard, der 1893 købtes til Præstegaard for 23000 Kr., Skole og 5 Huse. 1683 var det en Gaard med 2 Bønder, hvortil hørte en vidtløftig Mark, der ikke kunde drives af 2 Plove og som led Skade af Sandflugt.

Vilhuse, 8 Huse, Parceller af Grove.

Hessellund, 4 Gaarde, 9 Huse. Stedet nævnes 1483, var 1683 en hel og en halv Gaard. 1638 var der et Badested over Aaen, der undertiden var vanskeligt at komme over, medens der tidligere var en Bro, der hed Karup Bro. Navnet skrives 1483 Hessellund og saaledes altid, aldrig Hestlund.

Kjølvraa, 2 Gaarde, 8 Huse, Skole, 1683 1 Gaard med 2 Bønder; paa Marken nævnes da Toredal og Gjurebæk. 1638 kaldes Bækken Bækko. 1483 nævnes her en Mølle og Gaarden stødedes 1490 til Vor Frue i Karup; da hed Aaen Vesteraa[40]).

Ure, 4 Gaarde, 3 Huse. 1683 var Neder Ure en Gaard med 2 Beboere, der led Skade af

Sandflugt, Over Ure en Halvgaard. 1487 nævnes Ure og Dungskov i Ginding Herred[41]).

Etatsraad Steensen til Avnsbjerg gav 1776 hver af sine 2 Halvgaards Fæstere i Neder Ure, Brødrene Jens og Christen Christensen et Sølvbæger, der altid skulde forblive ved Stedet fra Slægt til Slægt, fordi de havde opbygget Gaardene og forbedret Jorderne og Engene.

Gedhuset, 1 Gaard, 1 Hus, Parcel af Grove. Til 1810 holdtes her kun Geder foruden Arbejdsstude og 2 Køer.

Grove Kirke.

I en Fortegnelse fra c. 1340 nævnes som øde Kirken i „Grouœ", der antages at have staaet paa Kirkebjerg i Heden. En Kirke i denne lidet bebyggede Egn tyder paa en stærkere Bebyggelse i Middelalderen end senere, og der skal ogsaa paa flere Steder i Heden være Spor af forsvundne Gaarde. Da der ingen Stenlevninger findes af Kirken, uagtet man har undersøgt „Kirkebakken" og Pladsen der omkring med en Jærnstang, har den sandsynligvis været af Træ. 8—900 Alen østen for den Plads, hvor den gamle Kirke antages at have staaet, blev der 1893 opført en ny Kirke, der kostede c. 18000 Kr., som for største Delen tilvejebragtes ved Tilskud fra Statskassen. Den blev indviet 26. Nov. 1893.

Præster.

Jens Laurits Andersen 1893.

Hodsager Sogn.

Hodsager Sogn, Annex til Avlum i Hammerum Herred, grænser mod Nord til Bordbjerg Sogn, mod Øst til Hadderup S., fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Lilleaa, der ved Brogaard falder i Storaa, mod Syd til Ørre og Avlum Sogne i Hammerum Herred, fra hvilke det skilles ved Storaa, og mod Vest til Avlum og Mejrup Sogne. Kirkens Afstand fra Holstebro er 2 Mil. Sognets Fladeindhold er 6614 Tdr. Land med 53⅛ Tdr. Htkr. Den største Del af Sognet er Hedestrækninger og Moser (Birkmose, Hvidmose, Hestbjerg Mose), men der findes gode Enge langs med Storaaen ligesom ogsaa ved Hodsager Bæk, der springer ud i Sognets sydøstlige Del, siden danner en Del af dets Østgrænse og derpaa løber mod Vest ud i Storaaen. Jorderne ere flade, men nordøn for Storaaen hæver sig den store Banke Ullibjerg, der er 139 Fod; sønden for Hodsager er Hodsager Bjerg. Den dyrkede Del af Sognet findes mest langs Storaa, der kaldtes Guden (se foran S. 296), i en Strækning af henved 2 Mil. Jorderne ere sandede. Ved Hedeselskabets Hjælp have Beboerne 1872—73 anlagt en Engvandingskanal mellem Bredvigbæk og N. Ullibjerg, der har kostet 20,000 Kr. og er 1¾ Mil lang. 2 Skoler. Andelsmejeri. I alt i Sognet 74 Gaarde og Huse med 508 Indbyggere (1880: 400, 1860: 310, 1840: 180, 1801: 99, 1787: 90).

Sognets Navn skrives 1340 Holsagher; da Udtalen er Høser, maa det være oprindelig Holesager. 1500 skrives Haltzager, 1524 Holdtzager.

I Sognet findes:

Neder Yllibjerg, 1 Gaard paa 3 Tdr. Htkr. og 14 Huse, 1683 1 Gaard med 2 Beboere. Navnet skrives 1597 Øyliebjerg. 1597 kaldtes Neder Yllibjerg Hjelms Husted.

Over Yllibjerg, 2 Gaarde, deraf 1 paa 4 Tdr. Htkr., Skole og 10 Huse, af hvilke 1 hedder Damtoft. 1683 1 Gaard med 2 Beboere.

Dalgaard, 1 Gaard og 4 Huse. Dalgaards Husted brugtes 1528 af Anders Jepsen i Trabjerg og var siden øde, men opbyggedes 1578 af Anders Jepsens Sønnedatter og hendes Mand Simon Oluffen. 1711 optoges der Tingsvidne om, at Dalgaard var bygget paa Brogaards Ejendom, at den ejedes af Peder Christensen i Brogaard, der døde 1665, og at dennes Datter Edel nedtog Bygningerne. Der fremførtes ogsaa et Skøde fra Peder Thomesen Barfod af Brændgaard i Thy 1657 paa Dalgaard. Jfr. foran S. 170—71. 1683 var Dalgaard øde.

Brogaard, 1 Gaard og 4 Huse, af hvilke 2 kaldes Meltoft og Mølgaard, var 1683 1 Gaard og blev af Kongen 1524 tilskødet Anders Jepsen i Trabjerg imod aarlig at give samme Skat og Landgilde, som 12 jordegne Bønder i Ginding Herred aarlig gav for Bondegods, der var lige saa godt. Denne Ejendom maa altsaa have været

ham særlig magtpaaliggende, og da han samtidig fik Gamle Hodsager, har han ventelig ønsket at samle sig en sammenhængende Ejendom, der kunde lægges under Trabjerg, hvor han havde en Art Herregaard, se Side 169.

Gamle Hodsager, 4 Gaarde, af hvilke en kaldes Birkkjær, og Husene Damholt og Hodsagerhus.

Gaardene ligge i temmelig Afstand fra Kirken og ere saaledes af ældre Oprindelse end denne. Det har været en Selvejergaard, men Aar 1500 gav Adelsmanden Søren Juel til Hedegaard Niels Klemensen til Blæsbjerg 16 Mark, „for han fik Haltzager“[42]). 1524 fik Anders Jepsen i Trabjerg Skøde af Kongen paa Hodsagergaard imod at give samme Landgilde som den bedste Bondegaard i Ginding Herred. Herligheden til Gaarden med Dalgaards Husted afstod Kongen 1585 til Peder Gyldenstjerne til Tim, Kronen fik den igen 1618, men afstod den 1646; da var her 4 Beboere. 1683 var der tre Beboere; af Marker nævnes da Porsmose, Ladbjerg, Timkjær.

Kirkegaard, 2 Gaarde, Vejrmølle, Høkerhandel, og Husene Damholm og Kirkegaardshus. Kirkegaard var tidligere Præstens Annexgaard.

Hodsager Kirke, se nedenfor.

Toppergaard med Skole og 1 Hus kaldet Kjærgaard.

Hallindbæk, 3 Gaarde og 10 Huse, af hvilke 4 hedde Fælagerhus, Damgaard, Ving-

gaard og Blæsbjerg; skrives 1683 Hallingbæk og var da 3 Gaarde og 1 Hus.

Sønderagerhuse, 2 Huse, Parceller af Bredvigbæk.

Halkjærhuse, 5 Huse, Parceller af Hallindbæk.

Bredvigbæk, 1 Gaard, 2 Huse, 1683 1 Gaard.

Aamosegaard, 2 Gaarde, 5 Huse og Andelsmejeri. 1683 1 Gaard med 2 Beboere.

Hodsager Kirke.

Kirken er opført af raa Kampesten, tækket med Tegl og uden Taarn. Paa den nordre Side er et Vaabenhus af Teglsten med en gammel jernbeslaaet Dør. Kirkens Indre er et Rum uden afdelt Kor eller Korbue med Bjælkeloft for største Delen af Eg. Altertavlen er fra nyere Tid med Kristus paa Korset og de 4 Evangelister. Ved dens nordre Side er en lukket Stol for Præsten, tidligere Skriftestol, paa hvilken der er en Del Træskærerarbejde og øverst følgende udskaarne Indskrift: Anno 1621 lod B. T. oc M. N. D. giøre dette Skrifte Stol. Unica spes mea Christus, mentiri turpe est (mit eneste Haab er Kristus, at fornægte ham er skammeligt). I denne Stol er hensat 4 Figurer, af hvilke den ene er S. Andreas; disse tilligemed et Krucifix, der hænger paa Kirkens nordre Væg, stamme fra den ældre Altertavle. Paa en af

Stolene staar 1608, paa Degnestolen 1671. Prædikestolen har noget simpelt Træskærerarbejde.

Kirkegaarden har kun 1 Indgang, fra Øst. Ved denne Indgang findes en taarnagtig Bygning fra den nyere Tid, hvori hænger en Klokke med en gammel Indskrift, men den er vanskelig at komme til. Klokken har tidligere hængt i Kirkens østre Gavl, men denne har næppe kunnet bære den og synes at have været faldefærdig, da det øverste er opført af Mursten.

Bording Sogn.

Bording Sogn grænser mod Nord til Hadderup Sogn, mod Øst til Lysgaard og Hids Herred i Viborg Amt og Brads Herred i Aarhus Amt, fra hvilke det for største Delen skilles ved Karup Aa, mod Syd til Brads og Hammerum Herreder, mod Vest til Ikast og Sunds Sogne i Hammerum Herred. Kirkens Afstand fra Silkeborg mod Øst og fra Herning mod Vest er c. 2½ Mil. Sognet gennemskæres af Jernbanen Skanderborg-Skjern, ved hvilken er Bording Station.

Sognets Fladeindhold er 2858 Tdr. Land, men dets langstrakte og smalle Form gør, at der er 4 Miles Afstand mellem den nordlige og sydlige

Grænſe. Den nordlige og ſydlige Del beſtaar for en Del af ſtore Hedeſtrækninger, men ellers ere Sognets Hedejorder i nyere Tider opdyrkede med ſtor Kraft, ſaa Folketallet i dette Aarhundrede er ſteget til henved det firdobbelte. Hartkornet er lavt paa de opdyrkede ofte gode Hedejorder. Der er ogſaa fundet Mergel paa flere Steder. Af ſærlig Betydning er det ſtore Mergellag ved Damholt, hvilken Ejendom tilhører et Intereſſentſkab og hvorfra Mergelen ad en ved Hedeſelſkabets Medvirkning anlagt Jærnbane føres til Sunds, Orre og Hodsager Sogne. I Sognets nordlige Del ere flere private mindre Plantager, og i dets ſydveſtlige Del har Staten indtaget 800 Tdr. Land til Beplantning. I Sognets ſydlige Del findes den ſtore Ulkjær Moſe og Kæret Skral, der er ſimpel Engbund, hvoraf Navnet. 2 ſmaa Søer Søbjerg og Ravnholt Sø.

Sognet lagdes ved Reſkr. 6. Jan. 1832 til Hammerum Herred.

5 Skoler. Andelsmejeri. 2 Brugsforeninger. I alt i Sognet 38 Gaarde og 287 Huſe med 1596 Indbyggere (1880: 1326, 1860: 839, 1840: 609, 1801: 467).

Sognets Navn ſkreves 1340 Burringh, 1496 Borrem, 1507 Borring, 1524 Borrum, 1584, 1619, 1638 Borring, ligeſom den nuværende Udtale paa Egnen er Bärring, derimod har man i et Par Hundrede Aar ſkrevet Bording, og derefter er Udtalen i finere Folks Mund Bor-ding. Uagtet Skrivemaaden

Burringh 1340 er det dog muligt, at den oprindelige Form har været Bord-ing, da d efter r allerede i tidlig Tid ikke udtaltes, og at Bord er det samme Ord som i Bordbjerg, der betyder Kant, Rand, thi Kirken ligger paa det yderste af et Højdedrag, der derfra skraaner langsomt ned mod Aaen, men dog ikke brat som det Højdedrag, hvorpaa Bordbjerg Kirke ligger.

I Indberetningen 1638 udsiges det, at der findes mange smaa Høje i Sognet, men ingen med særlige Navne. Paa Ravnholt Mark findes nu 3, men mange ere sløjfede, deraf den store Søhøj. Vesten for Bording findes nogle i Heden. Ved Christianshede findes Vandingshøj eller Vantingshøj (paa Gen. Stabens Kort urigtig Vandamhøj). I Hestlund Mose fandt man for en Del Aar siden en Del gamle Mønter, for hvilke Finderen fik 3—400 Rdl. I Nedergaard Marks Skæl til Brads Herred har der for c. 50 Aar siden paa Klinkbakke staaet en stor Sten med indhugne ulæselige Tegn, hvilken Sten er kløvet og benyttet i Gaarden Nedergaard; de Fordybninger, der findes i en der værende Trappesten, tyde dog ikke paa, at Indskriften har været med Runer. Imellem Christianshede og Højris i Ikast Sogn gaar en gammel Vej, der kaldes Kongevej og altsaa vel er et Stykke af en Hovedvej fra Kolding til Holstebro.

Sognet hører til Vindeegnen. Hosebinderiet drives endnu, men ikke noget imod fordum.

De mange Stednavne paa Lund og Holt vidne om Fortidens Skove; endnu 1638 var der Skov ved Guldfarhoved.

I Sognet findes:

Agerskov, 4 Gaarde, 16 Huse, deraf 1 Gaard kaldet Bak; 1683 2 Gaarde, der laa lavt.

Munklinde, 2 Gaarde, 3 Huse og Vejrmølle, 1683 1 Gaard med 2 Bønder. Beliggenheden er paa et Højdedrag, hvorfor det maa antages, at Lind er det oldnorske lein, der betyder Bakke, medens Endelsen vid i Navnets gamle Form, der var Lindvid, betyder Skov. 1499 pantsatte Hr. Erik Eriksen Løvenbalk til Avnsbjerg til Niels Klemensen til Blæsbjerg bl. a. Lundtofte, Munklindvid og Moslund i Ginding Herred. 1495 havde sidstnævnte af Anders Munk faaet Skøde paa Moslund og en øde Gaard, Munklindvid og 2 Gaarde, kaldet Stubkjær. 1507 ejede Niels Klemensen tillige Søbjerg.[43])

Moselund (Vester), 1 Gaard, 9 Huse, 1683 1 Gaard med 2 Bønder.

Ruskjær, 7 Huse (udtales med kort u), var 1683 en Halvgaard med 2 Bønder.

Søbjerg, 1 Gaard, 7 Huse. Søbjerg nævnes 1507 og var 1683 1 Gaard med 3 Bønder.

Damholt, opdyrket af raa Hede fra Bording By; om Mergelsporet se foran.

Stubkjær, 15 Huse, 1683 2 Gaarde, deraf den ene med 3 Beboere; af Marker nævnes da Hjortagre. Omkring Aar 1500 nævnes 2 Gaarde

og 1 Bolsted i Stubkjær, som er indværget til Kronen som Selvejergods. Ved samme Tid nævnes et Skøde paa Stubkjær og Stubkjær Fang. Beliggenheden er flad og jevn.

Brunbjerg, ved en høj Banke, 1 Gaard, 1 Hus, 1683 en Halvgaard.

Bording Kirke, se nedenfor.

Bording, 4 Gaarde, med Præstegaarden, 20 Huse, Vejrmølle, 1683 5 Gaarde og en øde Gaard, Degnebolig og 1 Hus.

Nørlund, 2 Gaarde, af hvilke den ene hedder Østerlund, og 1 Hus, 1683 1 Gaard, der 1764 blev opført af Kasserer ved Alheden Testrup og beboedes siden af Forvalteren ved Alheden Hans Kiersgaard, der døde 12. Marts 1784. Senere boede her Forstinspektør Brüel. Hovedbygningen fra 1764 bestaar endnu og er ud til Gaarden en høj Bindingsværks Bygning, men lavere til Haven, i Stil med gamle Præstegaarde.

Bording Vandmølle, nu 4 Huse; 1683 skrives, at Møllen har Tilløb fra Bredholt, men at der er endnu et Vandløb, som er bekostet af Mølleren, men frataget ham paa Grund af Klode Møllers Besværing til Amtmanden. 1815 tilhørte Møllen Peder Malling Glud.

Heftlund (udtales Hæstlun), 6 Gaarde, af hvilke den ene er Fattiggaard, og 57 Huse. 1683 6 Gaarde, deraf de 2 hver med 3 Beboere, og 6 Huse; paa Marken nævnes da Skadehøj, Trædhøj, Pregelagre. I Begyndelsen af det 17. Aarh.

nævnes Terkel Krabbe til Heſtlund, hvilket kan være dette Sted, og i ſaa Fald ſtamme de nedenfor nævnte Begravelſer herfra. Nogen egentlig Herregaard har her dog næppe været[44]).

Ravnholt, 8 Gaarde, der kaldes Overgaard, Nedergaard, Østergaard, Nygaard, Vallebækgaarde, Ravnholtlund, og 33 Huſe; 1683 4 Gaarde, 2 Huſe. 1683 nævnes paa Marken Lundbjerg, Skovhøj, Rindersbjerg, Trædhøj, Dragſkovhøj. Et Navn ſom Dragſkov forekommer oftere f. Ex. S. 539. Ravnholt udtales Rownholt og ſkreves 1496 Ronholt, ſaa den første Stavelſe ikke er Ravn, men det ſamme ſom i Rovnborg (ſe foran Side 55).

Bodholt, 32 Huſe og Vejrmølle. 1683 var Neder og Over Bodholt 2 Gaarde. Neder Bodholt er nu Stationen. Navnet udtales Buerholt og da r i Enden af en Stavelſe er oprindeligt t, har Navnet oprindelig været Botholt, hvor Bot kan være Perſonnavnet Boti, men ogſaa det oldnorſke butr, en afhugget Del af en Træſtamme; i ſaa Fald betyder Bodholt en omhugget Skov.

Kjeldhus, Parcel af Rønkilde.

Rønkilde, 1 Gaard, 8 Huſe. 1683 1 Gaard. Her udſpringer Bording (Karup) Aa. Røn betyder her ikke ſtenet Jord, da Jorderne ere gode med tilhørende Moſer.

Guldfarhoved, 2 Gaarde, den ene (Teglgaard) med 4 Tdr. Htkr., og 17 Huſe. 1683 2 Gaarde, hver med 2 Bønder; paa Marken nævnes da

Tingbjergagre. Beliggenheden er meget høj, hvorpaa Endelsen Hoved ogsaa tyder, idet denne betegner et højtliggende Skovparti; 1638 var her endnu Skov. Norden for Guldfarhoved er en Lavning, der hedder Skovrund, og da Rund betyder Vandløb, er det vistnok dette, der i Oldtiden har heddet Guldfare (sammenlign Lumfarbæk). Iøvrigt er der ogsaa en Lavning sønden for Guldfarhoved, der om Vinteren er fuld af Vand. Det er følgelig umuligt at sige, hvorfor Guldfar og Guldfæl (S. 371) antages at fare med Guld, eller om Navnet var Gulfare og Gulfæl, fordi Vandet var gult.

Christianshede, 38 Huse. Omkring Aar 1760 blev den enligt beliggende Gaard Sejting, der 1683 havde 2 Bønder, nedlagt og paa dens Mark anlagt Kolonien Christianshede, der 1766 havde 4 Gaarde og 5 Huse og var lagt ind under Bestyrelsen for Kolonierne paa Alheden. Ejendommen er som Følge heraf tiendefri.

Hederne her have tydelige Spor af gammel Dyrkning, hvoraf det kan forklares, at der i gammel Tid har ligget en Kirke ved Sejting, der nu er et Hus og fordum kaldtes Sigten. Kirkegaardsdigerne have været synlige indtil Nutiden og Kirken laa i Kirkegaardens nordre Side, hvor der fandtes Levninger af Mursten, ligesom der under den fandtes Ligkister af Træ. Denne Kirke findes næppe nævnt i gamle Optegnelser, hverken i Kirkefortegnelsen for Ribe Stift fra c. 1340, ej heller 1524 under Hids Herred, hvortil den mulig kunde have hørt, da den laa

nærved Herredsskællet. Kirken maa antages at være opført efter 1340 og forfalden førend 1524. Paa Midten af denne gamle Kirkegaard blev der 1893—94 opført en ny Kirke for Christianshede, Guldfarhoved og Rønkilde.

Ligesom Trandum sproghistorisk er samme Navn som det norske Trondhjem, er Sigten det samme som det svenske Sigtuna og de ere saaledes ældgamle Navne. Ved Christianshede har været holdt Marked, der nu er henlagt til Bording Station.

Til Sognet hører, men kun i kirkelig Henseende, af Hids Herred den fordums Koloni Over Julianehede, der i daglig Tale kaldes Trehuse, medens Neder Julianehede, der kaldes Firhuse, aldeles ingen Forbindelse har med Bording. Ved Anlægget af Firhuse mistede Præsten i Bording Udrift til Kreaturer og et stort Tørvefær, idet Aaen gjordes til Skæl for Præstegaardens Mark.

Bording Kirke.

Kirken er bygget af vel tilhugne Granitkvadre og har forneden en almindelig Skraasokkel. Af de gamle Døre paa Skibets Sider findes kun meget svage Spor. Indgangen er nu i Vest igennem et lille Vaabenhus af røde Teglsten. Koret er lige affluttet mod Øst, og paa dets nordre Mur er et vel bevaret lille rundbuet Vindue, hvis Aabning kun er c. 1 Al. høj og 7 Tmr. bred. Kun Koret er tækket med Bly, Skibet og Vaabenhuset med

almindelige Tagsten. Kirken har intet Taarn. Paa den nordre Væg findes omkring den gamle Indgangsdør Levninger af gammel Maling, der antages at være fra Slutningen af det 16. Aarh. og i Henseende til Motiverne, Piller med Kugler ovenpaa, er meget lig en lignende Prydelse i Sunds Kirke. Farverne ere blaa, gule og røde. Omkring Dørkarmen har været et flammet Ornament. Det hele viser, hvorledes man i ældre Tid, i Modsætning til nyere Tiders hvidkalkede Vægge, har ynket at give Kirkerne et livligt Udseende. I Sunds Kirke findes Aarstallet 1695 malet med gule Bogstaver, men dette maa være yngre end den anden Maling.

Sydvest for Kirken er en ret interessant Bjælkeopstilling, som bærer en gammel Klokke fra 1487.

Den Egetræs Altertavle er fra c. 1600, den har et stort Midtparti omfattet af 2 store Søjler, en ret smuk Arkitrav og derover tre Fronteſpicer, i Midtpartiet er fastsømmet et temmelig flet nyere Maleri med den korsfæstede Kristus. De 2 smalle Sidefelter have nogle gule Bibelsprog paa blaa Bund. Paa Alteret findes 2 plumpe Malmstager uden Indskrift. Prædikestolen er omtrent fra samme Tid som Altertavlen, den har 4 Fyldinger med halvrunde Buer, mellem hvert Felt er en enkelt dorisk Søjle. Listeværket er ret smukt profileret, men meget plumpt skaaret. Alterbordet er dækket med et Fyrretræs Panel, hvis Fyldinger have ret interessante Udskæringer med antikke Vaser fra Slutningen af det 16. Aarh.

Døbefonten er en temmelig raat formet Granitblok uden Ornamenter.

1890 stødte man i Skibets Gulv paa et hvælvet underjordisk Kapel, 4½ Alen i Kvadrat og dækket med en Tøndehvælving, hvori stode 7 Kister, af hvilke de 5 ere flade Egekister, hvori Ligene vare nedlagte i Humle. Disse stamme vel fra en eller anden Adelsfamilie, snarest fra ovenfor S. 566 nævnte Familie Krabbe. Øverst stode 2 Fyrrekister i Rococoform, der antages at tilhøre Forvalter Kjersgaard paa Nørlund*).

Præster.

Sognet skal ifølge Præsterækken i Sunds 1513 og 1517 have været Annex til Sunds, men 1471 nævnes Hr. Niels i Børdingh. 1555 bevilgedes der Præsten i Bording hele Sognets Kongetiende.

Simon.
Anders Jensen 1584. 1619.
Jakob Christensen.
Niels Sørensen Skads nævnes 1638, døde 1672.
Peder Sørensen Ungstrup 1672—95.
Thomas Henningsen Mariager 1695—1734.
Oluf Thomsen Bording 1735.
Chr. Frederik Pedersen Ryberg 1735—66.
Thomas Thomsen 1766—94.
Mag. Elias Christoffer v. Haven 1794—98.
Johan Wolfgang Hansen 1798—1837.
Iver Bentsen 1838—47.

*) Kirkens Beskrivelse er i det væsentlige efter Prof. Magnus Petersens Optegnelser i hist. top. Arkiv.

Johan Henrik Henriksen 1847—59.
Frants Adam Hans Bülow 1859—68.
Peter Emil Blume 1868—76.
Hans Christian Møller 1876—80.
Holger Brøndsted 1880—84.
Andreas Jørgensen 1884—91.
Niels Boling Hindhede 1892.

Tillæg og Rettelser.

S. 72. T. J. Jermin blev biſat i Hjerm Kirke, men ſiden flyttet til Begravelſen i Nadr Kirke.

S. 76. I Anl. af Stamhuſets 100aarige Jubilæum ſkænkede Kaptejn Jermin et Orgel til Vejrum Kirke.

S. 93. Sofienlunds her anførte Hartkorn er kun for dens Jord i Hjerm Sogn, men paa Jorderne i Gimſing Sogn hviler der næſten ligeſaa meget.

S. 106. Fru Karen Roſenkrantzes Bønnebog er bevaret endnu.

S. 219. Store Tovſtrup tilhørte 1669 C. Nielſen Harbou (Perſ. Tidſkr. 2. R. II 248).

S. 236—37. Højdedraget i Sire Sogns ſydvеſtlige (ikke ſydøſtlige) Del kaldes Lyngbjerg, men i ældre Tid kaldtes hele Højdedraget i Sire og Nadr Sogne med Fællesbenævnelſen Krunderup Bjerge. Den ſmukke Plantage her er meget yndet til Udflugter fra Omegnen. Plantørbolig findes ikke her, men i Sognets nordøſtlige Del i Avſumgaards Plantage. Fra Lyngbjerg ſkal man ikke kunne ſe Veſterhavet.

S. 238. Fisgaard, der retteſt ſkrives Fiſkgaard, har været Fæſte til Nadr Præſteembede, ſaa det vel er Fiſkgaardhus, der opr. ikke hed Kongsgaard, men Krogs-

gaard, der hørte til Vejrum Præsteembede. Østergaard har nu 9 Tdr. Htkr. og Rosenholm er nedlagt.

S. S. 239. Tornager er et Hus, men Øster Tornager er en Gaard. Halhus, Søndergaard og Trabsbjerghus have vel Jorder i Sire Sogn, men ligge i Maabjerg Sogn. Sirmark er 1 Gaard og 2—3 Huse. Sir Lyngbjerg har 5 Huse og Gammelby 1 Hus. Sire Kirke er fuldstændig ombygget 1888, gjort 12 Alen længere og forsynet med Tøndehvælving over Skib og Kor. Den har faaet en ny Altertavle og et smukt imiteret Flisegulv.

S. 242—46. „Bladmose" udtales Blaarmose, hvilket viser, at den oprindelige Form har været Blatemose, og at der skal skrives Bladmose. Dette Blate er sikkert det norske Ord Blote, der betyder blød Jord, Dynd, Morads. Der er nu 2 Skoler i Navr Sogn. Falsø skrives ogsaa Falsig. Dalbjerg er nu en Gaard. Overgaard er nu delt i 2 Gaarde hver med 4 Tdr. Htk., af hvilke den ene hedder Særkjær. Nederlund er et Hus, men Jorden er lagt til Gade.

S. 247. Navr Kirke er i de sidste 5—6 Aar underkastet store Restaurationer, der er indsat ny Vinduer i Sydsiden, de gamle smaa Vinduer i Nordsiden ere tildels gennembrudte. Altertavlen er nu en Kopi af et af Blochs Malerier, Døbefont, Prædikestol, Gulv ere forskønnede.

S. 248. Tilnavnet Hvas for Præsten Svend Andersen Soderup gaar ud.

S. 251. L. 5 f. n. Elias læs Eske.

S. 313. Hr. Lærer Kristensen i Mundbjerg har gjort mig opmærksom paa, at Flytningen af Ginding Herredsting 1549 har staaet i Forbindelse med, at Iver Juel 1548, som det er meddelt S. 438, har lagt Højrup og Bjørnkjær under Sevel Birk, og da nu Tinghøj og Tingdal ved Skank ligger imellem disse Steder, maa Tinget til den Tid have været her og da være flyttet til et andet Sted, og det er saaledes ubekendt,

~~hvor det ikke har~~ været holdt Ting, førend Herredet forenedes med Hjerm Herred. Tinget i Mogenstrup maa tilhøre en ældre Tid end det i Skank.

S. 317. Glemt er Hvidmose Holdeplads, hvorfra stor Udførsel af Tørv.

S. 377. I Vinderup er opført et Menighedshus, der blev indviet 1. Dec. 1894. Det er fælles for alle Samfund indenfor Folkekirken og er et smukt Vidnesbyrd om en i vore Dage sjelden religiøs Fordragelighed.

S. 399. Den Gaard Egeskov, hvor Niels Juel boede, laa dog vistnok i Vendsyssel.

S. 427. Krejlhuset havde vel Navn efter en Krejler, Benævnelse paa Førerne af de smaa Skibe i Limfjorden.

Hjerm Herreds ældste Segl er en 6oddet Stjerne, over hvilken en nedvendt Halvmaane. Ginding Herreds ældste Segl, dog ikke ældre end 1556, var en Stub, hvoraf voxede 3 Agern, et senere en Hjort, men 1655 en Egegren med 2 Blade og 3 Agern. Se A. Thiset, Om danske By- og Herredsvaaben i Tidsskrift for Kunstindustri.

Til Skodborg og Vandfuld Herreder.

S. 58. Grib i Olstrup er, if. Meddelelse fra Hr. Arkivsekretair Thiset, Grib Jensen af Fam. Jernskjæg fra Olstrup i Hammer Herred.

S. 113. Gabriel Grubbe er død 1692 (Thiset).

S. 128. Ved store Vestergaard findes paa Kildebjerg en hellig Kilde, der har været besøgt af Syge.

S. 167. 1614 nævnes sal. Mogens Nielsen til Vejbjerg.

S. 141. Iver Grøn maa være Søn af Mads Grøn til Vindum (Thiset).

S. 252. Om Fam. Grøn se nu Thisets Stamtavle i Adelsaarbogen for 1895.

S. 512. Det ſes af Frederik den Førſtes danſke Regiſtranter ved Erslev og Mollerup S. 262, at Bent Angeldrup var ufri, men var gift med Gertrud Krabbe og at de 1530 fik Tilladelſe til i deres Levetid at beſidde alt hendes Bøndergods.

S. 525. Paa Sønder Bjerg er Politikeren C. Berg født 18. Dec. 1829.

Anmærkninger og Henvisninger.

Til Side 1—212.

[1]) Harſyſſels Dipl. S. 106. [2]) Tingbogen. [3]) Hvitfeldt S. 441, 445, 452. Adelsaarbog 1892 S. 102, 103. [4]) Ny D. Mag. VI 296. Hars. Dipl. S. 92. [5]) Tingbogen. [7]) Frølund, Holſtebro S. 72. [8]) Hars. Dipl. Elline Gøyes Jordebog S. 360, 382, 384. [9]) D. Mag. 4 R. II 298. [10]) Ny D. Mag. V 53. [11]) Rigens Dombog 1559 og 1560. [12]) Rigens Dombog 1566. [13]) D. Mag. 3 R. II 90, 94. 13 a) Gl. jydſke Tingsvidner S. 18. D. Mag. 4 R. I 40—41. Danſke Kancellireg. 1551—55, S. 401. [14]) J. Saml. IV 194. [15]) Hiſt. Tdſkr. 5. R. I 131. [16]) Indberetningen 1766. [17]) Hofmans Fundatſer IV 619—23. [18]) F. Hvaſs, Fam. Hvas II 81—84. [19]) Hars. Dipl. S. 80. [20]) Elline Gøyes Jordebog S. 383. [21]) Viborg Landstings Domprot. 1655 S. 28. [22]) Dueholms Dipl. S. 34—35. Dipl. Vibergenſe S. 51—52. M. Ark. Reg. II 367. Elline Gøyes Jdbg. S. 383, 492. [23]) D. Mag. 3 R. IV. 189, 4 R. I 91. Geneal. biog. Arkiv S. 207. [24]) Viborg Landstings Domprot. 1625 S. 18. [25]) Om Familien Oviſtgaard ſe den 1894 udgivne Stamtavle af Paſtor Erh. Oviſtgaard. [26]) Top. Saml. paa Papir, Lørup. [27]) Gl. jydſke

Tingsvidner S. 3—4. [28]) Elline Gøyes Jdbg. S. 333, 380. Gl. j. Tingsv. S. 4—5, 28. Hars. Dipl. 78. Æ. Ark. Reg. IV 416. [29]) Geneal. biog. Arkiv S. 192—93. [30]) Hjerm Herred No. 57. Landstings Domprot. 1624, S. 245. [31]) Rentekamrets Res. Prot. XXV. 38. [32]) Hars. Dipl. S. 70, 71, 78. [33]) Heise, Dipl. Vibergense S. 108. [34]) Hars. Dipl. S. 80, 106. [35]) Ribe Stiftskistes Breve. [36]) Frederik I's Reg. S. 274. [37]) D. Mag. 4. R. I 297. [38]) Frederik I's Reg. S. 159—60. [39]) Smstds. S. 174. [40]) Smstds. S. 482—83. [41]) D. Mag. VI 17. Om C. Hvid se især Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre S. 109—11. D. Mag. 4 R. III 207. [41]) Landstings Domprot. 1618 C. S. 220. 1622 C. S. 28. [42]) Viborg Samler 1811 og 1822. Amtsbeskrivelsen S. 103, 119, 122, 204—05, 234—35. [43]) Herredags Dombog 1546. [45]) Pers. Tids. 2 R. II 297. D. Mag. 4 R. II 323. [46]) SRD. V. 539. [47]) Landstings Domprot. 1616 C. 185. [48]) Allen, De tre nord. Rigers Historie III, 2. 234—46. [50]) Hvass, Fam. Hvas IV. 79—97. [51]) Barner, Rosenkrantz I 270—74. Gen. biog. Arkiv S. 171—93. [52]) Erslev, Len og Lensmænd S. 179. [53]) Herredags Dombog 1537. [54]) Ribe Stiftskiste. Kinch, Ribe Bys Historie I 464, 479—82, 495, 499. [55]) Gen. biog. Arkiv S. 193—214. [56]) Landstings Domprot. 1616 C. 185. [57]) Hegelunds Almanakker. [58]) Adelsaarbog 1886 S. 135. [59]) D. Mag. 4. R. II 391. [60]) Hofm. Fundatser IV. 614—16. [61]) Kiev. Afskrifter. Fam. Gyldenstjerne. [62]) Hars. Dipl. S. 46. [63]) Kirkehist. Sml. 4. R. I 72—74. [64]) Landstings Domprot. 1632 Bl. 359. [65]) Se om ham Lønborg og Egvad Sogne S. 30. [66]) Landstings Domprot. 1632 Bl. 360, 1634 Bl. 102. [67]) D. Mag. 5. R. I 187. [68]) Hist. Tdskr. 4. R. V 193 flg. [69]) Frølund, Holstebro S. 126, 158, 198, 202, 210. [70]) Barner, Rosenkrantz I 165. [71]) Ribe Oldemoder S. 63. [72]) Hars. Dipl S. 23. [73]) Gl. jydske Tingsvidner S. 17. Elline

Gøyes Jordebog S. 381. [74]) Æ. Ark. Reg. II 5. [75]) Gl. jydske Tingsvidner S. 2—3, 17—19. Hars. Dipl. S. 15, 21, 37. [76]) Elline Gøyes Jordebog S. 374. [77]) Tingbogen 20. April 1725. [78]) Barner, Rosenkrantz, Dipl. S. 182, 189. [79]) Kanc. Reg. 1535—50 S. 252. [80]) Æ. Ark. Reg. III 161, 228. [81]) Kanc. Reg. 1535—50, S. 250. [82]) Æ. Ark. Reg. IV 249—50. [83]) Frederik I's Reg. S. 193—94. [84]) Det maa være denne, der 1550 nævnes som Jep Munks Efterleverske, se Rosenvinges Gl. d. Domme I 128. [85]) Landstings Dombog 1616 A S. 272. [86]) Landstings Dombog 1617 C. 58, 102, 145. [87]) Landstings Dombog 1617 C. 145. [88]) Om Beboerne af Trabjerg haves endnu flere Domme i Rigens Dombøger fra 1555, 1560, 1565, 1572. [89]) Suhms Ny Saml. I 158—59. [90]) Frederik I's Reg. S. 323, 445. [91]) Dipl. Vibergense S. 233, 288. [92]) Tingbogen. [93]) Rosenvinge gl. Domme I. 268—70. [94]) Gl. jydske Tingsvidner S. 16. [95]) Hofmans Fund. IV. 624, der er en daarlig Gengivelse af den Afskrift, der findes i Hjelmcrones Indberetning 1766. [96]) Bordbjerg Præstearkiv. [97]) Kirkehist. Saml. I 645. [98]) Indk. Breve til Danske Kancelli. Klevenfeldts Afskrifter. [99]) Allen, Breve og Aktstykker S. 19—21. [100]) Om Niels Klemensen og hans Slægt se Thisets Afh. I. Saml. 2 R. I 143—251.

Til Side 212—458.

[1]) Top. Saml. paa Papir, Hjerm Herred Nr. 53. [2]) Danske Selskabs Membraner. [3]) Æ. Ark. Reg. IV. 406. [4]) Jfr. Elline Gøyes Jordebog S. 381. [5]) Herredagsdombog 1554 S. 260. [6]) Adelsaarbog 1890 S. 174. [7]) Ny Kirkehist. Saml. VI. 669—74. [8]) V. Boye, Fund af Egekister fra Bronzealderen S. 24—29. [9]) Æ. Ark. Reg. III 248—49. [10]) Elline Gøyes Jordebog S 381—82. [11]) Æ. Ark. Reg. IV. 410. [12]) Indk. Breve til D. Kancelli. [13]) Bilag

til Kopskatsregnskabet. [14]) A. Ark. Reg. IV. 409. [15]) Hars. Dipl. S. 99—100. [16]) Secher, Rettertingsdomme I 1—2. [17]) Rosenvinge, Gl. Domme IV 293—99. [18]) Herpaa kgl. Stadfæstelse 25. Juni 1632. [19]) Adelsaarbog 1885 S. 38. [20]) Jydske Saml. VIII, 56—57. [21]) Harf. Dipl. S. 68, 69. Adelsaarbog 1886, S. 129. [22]) Dueholms Dipl. S. 98, 100, 103. [23]) A. Ark. Reg. IV 411—12. [24]) Elline Gøyes Jordebog S. 381. [25]) Pontoppidans Annaler III 520. [26]) Kirkehiſt. Saml. 3. R. IV 823 flg. [27]) Jydske Saml. IV. 270—71. [28]) Danske Kancellireg. 1536—50, S. 221. [29]) Oldemoder S. 17. [30]) Jydske Saml. IX. 59. [31]) D. Mag. 4. R. II 311. [32]) Kanc. Reg. 1556—60, S. 402. [33]) Gl. jydske Tingsvidner S. 20—21. [34]) D. Saml. I. 307—08. [35]) Landstings Domprot. 1625 Bl. 343, 1638 Bl. 38. [36]) Harf. Dipl. S. 24. [37]) Adelsaarbog 1892, S. 102. Harf. Dipl. [38]) Harf. Dipl. S. 23, 74. [39]) Gl. jydske Tingsvidner S. 1, 20. [40]) Harf. Dipl. S. 15, 18. [41]) Adelsaarbog 1885 S. 32—33. [42]) Dueholms Dipl. S. 42—43. [43]) Barner, Rosenkrantz I., Knudsen, Chriſtian I's Diplomatarium. Suhms Ny Samlinger III. [44]) Kinch, Ribe I 321. [45]) Hars. Dipl. S. 37—38. [46]) Suhms Ny Saml. III 336—52. [47]) Barner, Rosenkrantz I 215—19. [48]) Hofmans Fundatſer IV 627. [49]) Heiſe, i Pers. Tdſkr. 2 R. III. [50]) Smſtds. [51]) Braſch, Bemmetofte I 159—67. [52]) Landstings Domprot. 1656. [53]) Landstings Stævnings Prot. [54]) Becker, Orion Kvartalſkrift II 324—25. [55]) Muſeum 1892 I 178. [56]) Becker, En Familiehiſtorie. Hvaſs, Fam. Hvas V 258. [57]) Ribe Oldemoder S. 11. [58]) D. Mag. 5 R. II 33. [59]) Harf. Dipl. [60]) Steenſtrup, Valdemars Jordebog S. 40. [61]) Wecke, Lunds Domkapitets Gavebøger S. 186. [62]) Hvitfeldts Krønike i Fol. S. 441, 445, 446, 452. [63]) Harf. Dipl. S. 23. [64]) Adelsaarbog III 129. [65]) Ginding Herred Nr. 47. [66]) D. Mag. 5 R. II 32—34. J. Saml. VII,

266—67. [67]) Dueholms Dipl. S. 69, 121—22. [68]) Hars. Dipl. S. 13—14. [69]) Smstds. S. 14—15. [70]) Oldemoder S. 76—77. [71]) Ribe Stiftskiste Nr. 188, 191. [72]) Oldemoder S. 117, 118. [73]) Ny Kirkehist. Saml. I 72. [74]) Smstds. [75]) Harf. Dipl. S. 10. [76]) Ribe Stiftskiste Nr. 397. [77]) Ribe Stiftsarkiv. [78]) Elline Gøyes Jordebog S. 366. [79]) Gl. jydske Tingsvidner S. 22. [80]) Harf. Dipl. S. 34—35. [81]) Om Fam. Puder se Perf. Tdskr. III 29. [82]) Harf. Dipl. S. 23—24. [83]) D. Mag. 3. R. VI 127. [84]) Ginding Herred Nr. 44. [85]) Heise i Perf. Tdskr. 2. R. III. [86]) Smstds. [87]) Smstds. [88]) Tingbogen. [89]) Tingbogen. [90]) Ribe Bispearkiv i Rigsarkivet. [91]) Ribe Stiftskiste Nr. 479. Harf. Dipl. 103—04. [92]) Tingbogen 1710. [93]) Nogle Oplysninger om Stubber Kloster ere samlede af Neergaard i Kirkehist. Saml. 4. R. I 67 flg. [94]) Harf. Dipl. Ribe Oldemoder S. 67. [95]) Kinch, Ribe I 253, 343. [96]) Herredags Dombog 1551. [97]) Marmora Danica II 200—01. [98]) C. Molbech, Hist. biog. Saml. S. 37—38. [99]) E. Oviſtgaard, Familien Oviſtgaard S. 21. [100]) Rosenvinge Gl. d Domme II 254—56. Kirkehist. Saml. 3. R. V 184—86.

Til Side 460—571.

[1]) Ny kirkehist. Saml. VI 278—80. [2]) Indkomne Breve til D. Kancelli. [3]) Christian IV's Breve 1641—44 S. 400, 463, 480. [4]) Thottske Saml. i Fol. Nr. 99. Nu i Rigsarkivet. [5]) Udateret Indlæg til alle Lande. [6]) H. Rørdam i D. biogr. Lexikon V 437—39. [7]) Ribe Stiftsarkiv. [8]) J. Undset, Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa S. 365—66. [9]) Elline Gøyes Jordebog S. 248. [10]) Secher, Rettertingsdomme 1605—14 S. 392—94. [11]) Rigens Dombog 1555, Blad 13—14. [12]) Harf. Dipl. S. 93—94. [13]) Ny D. Mag. VI 191. [14]) Secher, Rettertingsdomme 1595—1604, S. 113—15. [15]) Harf. Dipl.

16) Script. rer. Dan. V 563. 17) Heise, Dipl. Viberg. S. 37—38. 18) Barner, Fam. Rosenkrantz I 267—68. 19) Rosenvinge, Gl. danske Domme II 119—21. 20) Om M. Mads Hvid se Kinch, Jydske Saml. IX. 21) Ligprædiken. H. D. Lind, Bremerholm S. 37—39. 20) Om Fam. Brønsdorff se F. Hvas, Fam. Hvas V 226—27. 21) Hofmans Fund. IV 629—33. 22) Jydske Saml. IX 68. 23) Ny kirkehist. Sml. VI 517. 24) Indk. Breve til Danske Kancelli. 25) Herredagsdombogen. 26) A. Ark. Reg. III 45. 27) A. Ark. Reg. III 250. 28) Kronens Skøder I 162, 296. 29) Rigens Dombog 1552. 30) Harf. Dipl. S. 92. 31) Elline Gøyes Jordebog S. 343, 370. 32) Tingbogen. 33) D. Mag. 5. R. II 197. 34) Rigens Dombog 1552. 35) Elline Gøyes Jordebog S. 368—70. 36) A. Ark. Reg. II 5. 37) Ny kirkehist. Saml. VI 278—80. 38) Indk. Breve til Danske Kancelli 16. Okt. 1647. 39) Indk. Breve til Danske Kancelli. 40) A. Ark. Reg. II 32. 41) A. Ark. Reg. III 46. 42) Saml. til jydsk Hist. og Top. 2. R. I 218. 43) Elline Gøyes Jordebog S. 359, 369. 44) Terkel Krabbes Gaard kaldes Hestelund i J. Tegn. 16. Sept. 1624, og et andet Sted staar Hostelund, men dette kan umulig være Horslund i Vinding Sogn. Naar Brunbjerg i anden Udgave af Trap anføres som en forhenværende Herregaard og Begravelsen i Kirken altsaa kunde hidrøre derfra, da er dette en Forvexling med et andet Brunbjerg.

Perſon-Regiſter.

Acheleje, Anne Kathrine, 445, 446, 448, 454. Knud 444.
Adler, Kaſpar Johan 423.
Albert Biſtefen 502, 509.
Anchersen, Biſkop, 370—71.
Anders Ibſen 34, 167—69, 170, 532, 541, 558—59. Knudſen 192.
Anne Mikkelsdatter 208.
Arenfeldt, Hans 512.
Aſtrup, Niels Povlſen 90, 113.

Bache, Otto 234.
Bang, Erik 58. Jens 58.
Banner, Jes Eriksen 140, 163, 402. Karen 66.
Barfod, Jens 170. Peder Thomeſen 558.
Basballe, Cand. theol. 369.
Belov, Lavrids 445. Tyge 118.
Bentzon, Johan Severin 514—15, 518. Priorinde 516.
Bering, Ditlev 43.
Bernsdorf, M. A. 343—44, 351, 353, 363.
Berntſen, Arent 114—15.
Bille, Sofie 337, 339, 341, 349, 355—56. Sofie 356—57.
Bjerring, Anne Marie 266.
Bjørn, Jens 254.
Blaaberg, Jes 65, 87, 207.
Blik, Enevold 534.
Bloch, Margrete 41, 75, 81.
Blume, Anne Marie 516.
Bodil Olufsdatter, Frue 272—73.
Borch, Jakob 266.
Boſerup, J. 451, 454. N. L. 381, 415, 450—51.
Braad, H. C. 369, 376.

Bracht, H. P. 415.
Brahe, Sofie 407, 508.
Brasch, Jens Henrik 265—66. Otto 266.
Broberg, Ide Marie 265. Mathias 115.
Brokkenhus, Johan 143—44.
Brokman, Cand. theol. 369.
Brunoo, Erik 520—21, 525.
Brüel, Forstinspektør 565.
Bryske, Esler 209.
Brønsdorf, Anders Pedersen 513—14, 520. Peder Pedersen 520.
Buchwald, Henrik 444.
Buris, Prins 36, 291.
Bülow, L. W. 414.
Bøhr, Frue 516.

Cabbi, Asser 324, 364—65. Tyge 324, 365.
Christen, Abbed i Tvis 76. Christensen, Christiern II's Kantor 285—86. Christensen i Trabjerg 165—67. Ibsen i Trabjerg 165. Nielsen, Præst 89—90. Olussen 66.
Christensen, K. V. A. 415.
Christine, Frue, af Ager 502.
Cicignon, Frøken 516.

Daa, Gregers 264. Jørgen 216.
Damgaard, Jens 42.
Danneskjold Samsø, F. V. S. 416.
S. Dionysius 351—52.
Duborg, Kirsten 520.
Due, Bonde 503
Dufrich, Jakob 223, 226—27.

Ebbensgaard, C. 149—50.
Eberhartz, Løjtnant 423.
Eberstein, Albert Albertsen 324, 378, 401. Albert Andersen 324—25. Anders Albertsen 401. Henrik Albertsen 324, 401. Karen 324—26, 328, 350, 401—02. Ludvig 378.
Edel Andersdatter 34.
Elle Nielsdatter, Frue 139.
Engelstoft, Degn 369.
Eriksen, J. C. 531.
Eske Eliesen 251—52.
Eyber, G. A. 46. N. S. 46.

Fabricius, H. D. 381.
Ferring, Chr. 223, 225—26.
Fischer, Henrik 45.
Fjord, Kristoffer 369.
Fogh, Søren 44.
Frands Mikkelsen 448.
Friis, Chr. 358. Dorthe 262. Erik 261—62. Eske 379. Hemming 379. Iver 110. Jørgen Lavridsen 443, 461—86.

Lavrids 262. Lisbeth 39, 112, 114—19, 126, 128—30. Mette 272, 379. Niels 262. Sofie 444.

Galt, Peder Ebbesen 541.
Gans, Frederik 212—13.
Gersdorf, Dorthe 143. Else 511. Kaspar Kristoffer 142—43. Peter 511.
Gertrud Olufsdatter, Frue 170.
Glud, Christine 513. Frederikke Luise 514—16.
Grabow, Frøken 215.
Grib, A. F. 121. Ollegaard Sofie 121—22.
Gro, Frue 431.
Grøn, Anne Margrete 265—66. Chr. 210. J. C. 341.
Gyldenfeldt, Niels 368.
Gyldenstjerne, Axel Nielsen 209. Erik Nielsen 326, 503. Ermegaard 405. Gabriel 546. Inger 320, 329, 402. Knud Pedersen 503. Knud Predbjørnsen 441—42, 461. Lene 335, 498, 503—06. Niels Eriksen 139, 140—42, 161, 163, 316, 325, 327—29, 382, 402, 423, 503. Oluf Pedersen 161, 273, 498, 503. Oluf 505. Otto 506, 524—25, 533—34. Peder 57, 63, 164, 230, 237, 559. Predbjørn 441, 486.
Gynterman, Kaptejn 423.
Gøye, Elline 65, 212. Falk 212. Mogens 65, 212, 214, 230.

Hachsen, Mogens 43. Søren 43.
Hagensen, Frands 123. Peder 123.
Halchhuus, Georg 254.
Halse, Balthazar 44.
Halveg, Major 395.
Hans Borkersen 463—77. Severinsen, Kannik 423.
Hansen, Frederik 349. Niels Lillelund 345. Niels Tideman 345—46. Peder 344, 351, 357, 370, 449. Thorvald 349. Amtmand 25.
Harbo, Christen 502. Las 229. Peder 502.
Harbou, Chr. 209.
Haubro, J. F. 349.
He, Niels 101.
Heide, M. S., 359—60.
Heim, J. M. 515.
Hemmer, Morten Nielsen 360—62, 363.
Henrik Oluffen 272—73.
Herman Knudsen 384.
Hildesheim, F. B. 281.
Hjelmcrone, Chr. 204, 398.

Hjul, Jens 17—18.
Holch, Magdalene 218—19.
Holſt, Harder 444. Hillebrand 369. Majorinde 516. L. J. 520.
Houmark, Erik 349.
Hulman, Henrik 368.
Hvas, Jens 45, 105, 505.
Hvid, Chr. 66, 84, 85, 86—89, 181, 433. Gregers 444. Mads 167, 168, 438, 504—07, 523, 532. Peder 66, 86. Degn 369.
Høg, Albert 506. Bo 382. Erik 525. Gunner 382. Henrik 380. Iver Juul 263. Ludvig Vilhelm 121, 126. Niels 144, 497. Peder 547. Peder 144. Peder 514.
Høichen, Jeronimus 500—02. Sofie 38, 89, 500—02. Ulv 501.

Inger Jensdatter, Frue 324, 378, 391. Mavridsdatter 33, 35. Nielsdatter, Frue 139.
Jens Mikkelſen, Biſkop 384. Pederſen Væbner 34.
Jep Chriſtenſen i Trabjerg 165—67, 393, 504.
Jermin, Hans Helmuth 73. Helene Kirſtine, 146, 147, 151, 152—53. Henrik Jenſen 71, 130, 132. Jens 70. Jens 72, 235. Thomas Juſt 71, 73. Thomas Inſt 72—73. Ollegaard 120, 134.
Jerſin, Jens Dineſen 443.
Juul, Juel, Axel 38—39, 47, 111—19, 126, 128—30. Barbara 41, 117, 129. Dorthe 263. Ejler 261, 399, 536. Erik 368, 392. Erik Jakobſen 448. Hartvig 81—82. Ingeborg 41, 117, 118. Iver 385—86. Iver, Mag. 64, 139, 418, 426, 433—39, 455, 457—58, 459—60. Iver 38, 57, 66, 81, 111. Jakob Rasmusſen 521, 525—26. Jep 140, 141. Jes 385. Kjeld 437, 440, 454, 455, 544. Kriſtence 440—45, 461—86, 544. Malte 292. Maren 142, 334—35, 338, 363, 455. Melkior 446. Mogens 57. Mogens 334. Niels 399. Niels 118. Palle 382. Palle 57. Palle 290. Søren 559. Tønne 39, 118.
Juel-Ruſenſten, Chr. 39.
Jørgenſen, Hagen 123.

Kaas, Anne 405. Birgitte 534. Enevold 446.

Gjord 404—05. Herman 536. Jens 102—03. Mogens, Mag. 175, 433. Niels 176—77, 340, 404, 408, 445.
Kabbel, Lyder 432.
Kabell, Alfred 452.
Kalf, Erland 55, 382. Joh. 377—78. Nis 33.
Karen af Hoſtrup, Frue 320. Nielsdatter, Frue 169—72.
Kehl, Juſt 62.
Kid, Erik 56—57.
Kirſtine Andersdatter, Frue 169. Mikkelsdatter, Frue 56, 83.
Kjersgaard, Hans 565, 570.
Klemenſen, Niels 17, 18, 33, 66, 87, 161, 168, 207—09, 214, 215, 261, 273. Rasmus 209—12.
Klingenberg, Major 120—21.
Knabe, Morten Nielſen 521.
Knob, Berte 353.
Knuth, E. K. 518. F. M. 518.
Kolding, Knud Povlſen 201—04.
Korsgaard, C. 531.
Krabbe, Erik 35, 38. Gregers 478. Helveg 276. Jakob 534. Karen 335. Kjeld 441. Margrete 192, 320, 381. Niels 192, 320, 381. Sofie 148, 149, 151. Terkel 566, 570.
Krag, Herman 358. Mikkel 56. Niels 37, 55—56, 81. Palle 263.
Krarup, J. B. 91, 93.
Kruſe, Magdalene 536.
Kühlewein, Familie 280—81.
Kynde, Anders 174—75. Peder 174.

Lange, Anne Kriſtine 413, 414. Erik 178. Niels 174. Sofie Antoinette 413.
Las Thgeſen 394—95.
Lasſon, Otto 370—71.
Laurberg, Lavrids 530.
Laxman, Povl 162.
Legaard, Famile 232.
Leth, Chr. 254. Niels 264.
Liebman, Foged 376.
Lillelund, Niels 321, 343—44, 347, 349, 363.
Lime, Karen 78. Peder 66, 238.
Lindam, Jakob 93.
Linde, Chr. 18, 39, 70, 119—20, 131, 144—46, 218—19, 264. Chr. 120, 130—31, 133—34, 146, 448. Chr. 146—47, 148. Chr. 122. Chr. 342—43, 348. Chr. 449. Frands 305. Henrik 71. Henrik Juul 134, 146

—48, 151, 152—53. Henrik 148—49, 152. Jens 147, 148, 149, 151. Jytte Dorothea 120. Kaspar 147—48. Niels 342, 347, 352, 353, 361.
Lindenpalm, Jørgen 343, 449.
Listo, Søren 51.
Los, Maren 343, 348.
Low, Balthazar 266.
Lucie, Frue 377—78.
Luggi, Chr. 384.
Lund, Hans Mathias 265, 278. Jørgen 264.
Lundsgaard, A. F. 349, 518. Chr. 349. Konrad 518.
Lunge, Maren 403.
Lunn, Overretsassessor 452.
Lykke, Anna 38, 48, 379, 405—06, 511. Anna 516. Jakob 509—11.
Lyngbye, Bodil Kirstine 265.
Lønstrup, Jørgen 222.
Løsche, Elisabeth 517. Marie 517.

Maabjerg, Peder 231.
Maje Jensdatter 33.
Mandrup, Niels 37.
Mavors, Anne Marie 380. Marie Sofie 380.
Mejer, Gert 80
Mejland, Peter Petersen 430.
Meller, Famulus 371.
Mikkel Lavridsen 546.
Mogens Justesen 532. Nielsen til Vejbjerg 510.
Molderup, Priorinde 516.
Mormand, Herluf 444.
Morsing, Jens 527—28.
Moth, Chr. 43—44, 55, 77, 78—79.
Movrids Jensen 34—35. Nielsen 33. Pedersen 33—34.
Muderspach, Birgitte Sofie 147. Frøken 516.
Munch, A. 415.
Munk, Anna, Frue 35, 37, 58, 62. Anna, Frue 214, 444, 445. Anna, Jomfru 444, 445. Dorthe 176, 195. Edel 444. Else 432, 435. Iver 102, 103, 180. Jep 161. Jep 578. Jørgen 110, 444. Karen 171. Ludvig 13—16, 38, 48. Mette 434, 440, 457—58, 460. Mogens 62, 66, 102—09, 126—27, 438—39, 459—60, 505. Oluf 38, 107—10, 127—28, 214—15, 223, 290, 503, 505, 506. Oluf 38, 89, 110. Peder 37, 98. Peder Jakobsen 98. Peder 170, 171, 460, 498, 501—02, 506—10, 522, 523—25, 536.
Muus, Løjtnant 455—56.

Müller, Chr. 218.
Münchhauſen, Didrik 395. Ritmeſter 395.
Mœechen, Kaptejn 370.
Møller, S. G. 452.

Neergaard, C. A. D. 518.
Niels Anderſen, Abbed 102, 215. Jepſen til Elkjær 163. Ibſen 37, 58, 164. Laſſen 170. Povlſen 78. Viſteſen 498, 547.
Nielſen, J. P. 452.
Noſtitz, Albrecht 142—43.
Numſen, Frederik 414.
Nyſſum, Thomas 46.
Nødſkov, Chr. 26.

Obelitz, Ellen Marie 130—31.
Odderbœk, Chr. 42.
Oluf Nielſen, Bœbner 179—80, 184, 188, 272, 379, 432. Simonſen 172.
Oluſſen, P. 46. Raadmand 380.
Opitius, A F. 266.
Orlof, Familie 258.
Orm, Anders 33.
Oſtenfeldt, Tøger 361.
Overgaard, Niels 42, 76, 361. Rasmus Nielſen 18, 19—21, 39—42, 69—70, 75, 80—81.

Pape, Asmus 267. Johan 45.
Papenheim, Chr. 220.
Parsberg, Ingeborg 38—39, 48, 81, 111, 195, 262—63. Kriſtoffer 162. Sofie 443.
Peder Jenſen, Præſt 523—25, 533—34. Nielſen, Biſkop 386. Thomſen, Bœbner 33.
Peterſen, Lorentz 26. Apotheker 149.
Pors, Jens 384.
Poſcholan, Jens 283.
Prip, Margrete 435.
Puder, Aage 324—25, 350, 401—02.

Qvalen, Henrik 444.
Qvie, Margrete 167. Niels 139.
Qviſtgaard, Morten 343, 449. Morten 530. Familie 59.

Raben, Lensgreve 415.
Rafn, Niels Hanſen 380.
Rantzau, Anne 511. Dorthe 530. Drude 108, 110, 127. Eliſabeth Sofie 446, 448, 454. Frands 445—46, 460, 511—13, 522. Frands 512. Frederik 444. Frederik Chriſtian 512—13, 522, 531. Johan 511. Johan 444, 445. Margrete 446. Palle 511.

Reedtz, Karen 340. Margrete 379, 407—13.
Reursdorf, Joh. Andreas 448.
Reymand, Hans 194.
Rodsten, Palle 510. Ollegaard 513, 522.
Roer, Helle 448, 521.
Rosenberg, Hans 367. Ingeborg 78, 90.
Rosenkrantz, Anders 341—42, 356. Anna 503. Axel Nielsen 320, 330, 352—53, 402. Axel Nielsen 335, 338, 346. Axel Mogensen 340. Birgitte 404—05. Christian 358—59. Erik Axelsen 331—34, 338, 363, 403. Folmer 37, 142, 397, 403. Henrik Eriksen 385. Holger Axelsen 335—37, 338, 364, 366. Holger, den lærde 461, 476. Karen 104, 106, 342. Mogens 337—40, 348, 352, 353—54, 358, 446. Niels Axelsen 331—35, 402—04. Niels Timmesen 329—30. Sofie 357. Sten 357. Timme 404, 412.
Rostrup, Albert 405. Jakob 178—79.
Rothkirch, Else 413. Kirsten 412.
Rup, Sabina Margrete 423.
Rygaard, Konsul 26, 123, 531.
Rytter, Elsebe 432, 435, 459. Mette 435.

Saltensee, Edel 177. Lage Jepsen 177.
Sand, J. K. 94.
Sandberg, Anders Christensen 34. Ulrik 225.
Schive, Jakob 286—88.
Schlick, Greve 250.
Schmidt, Hofman 149.
Schmidten, v. 345.
Schnell, F. C. 227.
Schou, Konsul 26.
Schouendal, C. A. 526—27.
Schousboe, Hans 362, 367.
Schultz, til Volstrup 123.
Schwartz, Kaptejn 456.
Sehested, Birgitte Elisabeth 414. Birgitte Sofie 413—14. Chr. Thomesen 480. Frederik 413—14, 448, 449. Jens 375, 414, 449. Jytte 516. Malte 379, 406—09. Malte 414. Niels 368, 414—15, 449. Sofie 413, 414. Priorinde 516.
Sidelman, Iver 267.
Simon Oluffen 170, 558.
Skeel, Karen 508.
Skinkel, Morten 511—12.
Skov, C. C. 123. M. 451. M. C. 121—22.

Skram, Peder Iversen 262.
Solgaard, Chr. 144. Dorthea 145.
Sparre, Klavs 445.
Spend, Anders 58. Chr. 174, 177. Ellen 176. Godske 58. Jens 58, 176. Kristoffer 177. Maren 174—75. Mogens 174—75, 176—77. Simon 57—58, 182.
Stagemejer, Priorinde 516.
Stangberg, Henrik 386.
Steenstrup, J. K. 59.
Steigelman, Jakob 446.
Stenfeldt, Kirstine 261.
Stjernholm, Herlov 40.
Stricker, V. A. 267.
Stygge, Dorethe 17.
Svane, Mette Katrine 235. Thomas 70.

Tang, E. 290, 295. N. K. 305. Peder 305. Peder 27.
Testrup, Søren 565.
Tranberg, Herredsfoged 24.
Trappaud, A. D. 516.
Trellund, A. K. 43, 77. Johan 264.
Trolle, Helle 263, 276. Niels 225.
Tun, Ejler 392.
Tøxen, Degn 369.

Ulfeldt, Dorothea 446. Jakob 445, 446. Maren 446, 448. Margrete 446.
Ulfstand, Margrete 334. Vibeke 192.
Unger, Karen 435.
Urne, Helle 511—12, 522, 526, 530, 534.

Vandborg, P. L. 90—91.
Warming, D. L. C. 395.
Vedel, Bagge 371. Bernt 254. Chr. 252—54.
Vesteni, Stig 497.
Vestergaard, Andreas 26, 27.
Vibe, Mikkel 232.
Viffert, Karen 261, 404.
Ville, A. M. 267. C. L. 267. T. 267.
Willers, Løjtnant 517.
Vilsø, Jakob 380.
Vind, Iver 478. Jakob Knudsen 154.
Vindelin, J. C. 369—70.
Windfeldt, Claudius 346. Claudius 346. Jens 254. J. B. 346.
Vinding, Niels Eriksen 223.
Vinkel, Søren 26.
Vinter, Lavrids 365.
Vinterberg, F. 40.
Wittersheim, H. H. 266.
Vium, Holger 220.
Voigt. Jens 42.
Wønne, Joakim 62.

Zytphen, E. F. 94, 120—21, 134. H. C. 121, 126.
Ægidius, H. C. 46. Rasmus 46.

Sagregiſter.

Barfred 82.
Biſpetiende 316—17.
Broer 13—16, 544—46.

Degnekald under Latinſkoler 92, 133, 202, 227.
Beſættelſe 155—56.
Degneoffer 487.

Heſteſnidere 258.

Jærnſmeltning 543.

Kilde, hellig 140, 283, 574.
Kongens Gaard i Herredet 9—10, 97.
Krig 1627—29, 249—51, 1643—45, 552—53.

Natmænd 257—58, 303—04, 400, 491—97.

Peſt 319.

Selvejere 330.
Skove, forſvundne 314—16. 318, 420—21, 543.
Spedalſkhus 235.
Svinedrift til Silkeborg 20.

Teglværk 331, 347, 426.
Tingſteder 5—9, 312—14.
Trolddom 508.

Venpenge 20.

Forklarede Stednavne.

Nale 372.
Asp 256.

Bisgaard 160, 238.
Bjært 388.
Bladmose 573.
Bodholt 566.
Bordbjerg 157.
Bording 563.
Bure 289.
Bøgild 159.

Ejsing 318.

Favsing 271.
Feldborg 549.
Frøjk 223.
Gimsing 31.
Ginding 312.
Gjæv 421.
Gudum 6.
Guldfarhoved 567.
Guldfæl 371.
Gørding 301.

Hadderup 538.
Hajslund 161.
Handbjerg 135.
Hasselholt 372.
Hjerm 4—5.
Hodsager 558.
Hvam 160.
Høstrup 547.
Høver 396.

Jattrup 424.

Kilen 279.
Kjelsmark 163—64.
Knak 63.
Krejlhuset 574.
Kvium 5.

Ligaard 400, 498.
Løgvig 543.

Maabjerg 228.
Movstgaard 33.
Munklinde 564.

Navr 242.
Navtrup 426.
Nøgelgaard 275.

Raast 323.
Rovt 399.
Ryde 396.
Røjbæk 430.

Sale 372.
Savstrup 173.
Sejting 568.
Sevel 420.
Sevelsted 377.
Simmel 542.
Sire 236—37.

Skadborg 275.
Skovlund 387.
Skral 562.
Skrubhus 64.
Slyk 301.
Snuffelborg 99.
Struer 13.
Stubbergaard 431.
Støvl 240.
Trandum 429.
Vandløs 275.
Vejrum 50.
Vem 296.
Vindelev 388.
Volstrup 102.
Ølby 280.

Forsvundne Stednavne.

Aaby 102.
Aaghule 275.
Abildgaard 65.
Alstoft 261.
Annenved 292.
Avngaard 549.
Bangs Husfted 172.
Blæsbjerg 531.
Bolskov 540—42.
Brændgaard 138.
Dalby 40.
Dragskov 539—42.
Estkjær 388.
Feldbol 17.
Feldborg 60.
Follergaard 179.
Gedbjerg 237.
Hedebol 292.
Hedesimmel 179, 333.
Hemmingsfele 540.
Hjelm Mølle 427.
Hundsdal 274.
Hveinhul 535.
Kalkjær 229.
Kasfenbjerg 209.
Kilsborg 291.
Kjørom 502.
Klem 99.
Krallerup 244.
Kyndeseje 173—75.
Lundsgaard 323.
Maarup 57.

Marskjærgaard 17—18, 26.
Mosegaard 431.
Munkebol 40.

Nederlund 245.
Nejtrup 138.

Oxholt 431.

Ravndal 17.
Remme 323, 339.
Risgaard 543.
Rods Gaardsted 292.
Romskov 424.

Silkegaard 168.
Skraarup 547—48.
Snurom 274.
Sortkjær 339.
Stallerup 102.

Tavlbords Husfted 172.
Thoklund 101.
Tipsgaard 261.
Toftum 502.
Torngaard 26.